

Avrupa Birliği tarafından
finansé edilmektedir.

DİJİTAL KÜLTÜR, DİJİTAL EŞİTSİZLİKLER VE YAŞLANMA

Editörler:

Mehmet Fiğan
Yeliz Dede Özdemir

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

DİJİTAL KÜLTÜR, DİJİTAL EŞİTSİZLİKLER VE YAŞLANMA

Haziran 2020

ISBN 978-605-80007-2-8

Editörler:
Mehmet Fiğan
Yeliz Dede Özdemir

Çeviri Editörleri:
Ertan Ağaoğlu
M. Burak Özdemir

Kapak Tasarım:
Naz Önen

Yazıların hakları yazarlara aittir.
Çeviri eserlerle ilgili gerekli izinler eser sahibi ve orijinal
yayıncıdan alınmıştır.

Tüm içerik
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International
License altındadır.

Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası

Alternatif Bilişim Derneği
Dikmen Caddesi No:220-B/8 Çankaya/Ankara
+ 90 312 230 1560
bilgi@alternatifbilisim.org
<http://www.alternatifbilisim.org>

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla yazarların sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler

Önsöz	v
<i>Faruk Çayır</i>	
Sunuş	vii
<i>Özgür Arun ve Mutlu Binark</i>	
Giriş	1
<i>Mehmet Fiğan ve Yeliz Dede Özdemir</i>	

Bölüm I: Kavramsal Kuramsal Bakış

Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi	11
<i>Duygu Özsoy</i>	
İkinci Seviye Dijital Bölünme Bireylerin Çevrimiçi Becerilerindeki Farklılıklar	25
<i>Esster Hargittai (Çeviri: Ertan Ağaoğlu)</i>	
Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlerdeki Yansımaları	49
<i>Beren Kandemir</i>	
Destekli Yaşlanma: Yaşlılık Bilimi, Şeylerin İnterneti ve Psikolojik Yapay Zekânın Buluşması	61
<i>Ulaş Başar Gezgin ve Alper Yaman</i> (Çeviri: Beren Kandemir ve Şule Karataş Özaydın)	

Bölüm II: Makro Bakış

Türkiye’de Yaşlılık ve Dijitalleşme Çalışmaları Üstüne Bir Alanyazın İncelemesi	87
<i>Şule Karataş Özaydın, Mehmet Fiğan, Demet Fırat, Naz Önen ve Enis Öztürk</i>	
Türkiye’de Dijital Eşitsizliğin Toplumsal Kökenleri	115
<i>Özgür Arun, Çağrı Elmas</i>	

Bölüm III: Mikro Saha Bulguları

Yaşlı Kullanıcılar İçin Arabulucu Uzmanlar:

Onlar Kim ve Ne Yaparlar?

Tobias Olson ve Dino Viscovi

(Çeviri: Ertan Ağaoğlu ve Erhan Ağaoğlu)

139

Yaşlıların Dijital Teknoloji Eğitimleriyle İlişkilenme Biçimleri:

Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim
Merkezi Örneği

Ertan Ağaoğlu, Naz Önen ve Pelin Tokatlı

167

“Ben Doğru Kullanıyorum!”: Kuşak Bakış Açısından

İtalyan Büyük Annelerinin BİT Kullanımı

Fausto Colombo, Piermarco Aroldi ve Simone Carlo

(Çeviri: Erhan Ağaoğlu)

183

Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Dijital Eşitsizliğin Görünümleri:

Erişim Eşitsizlikleri ve Kullanım Farklılıkları

Tuba Sütlüoğlu

215

Yaşlı İnsanların m-Sağlık Kullanımının Engelleri ve Kolaylaştırıcıları:

Yaşlı Kişilerin Görüşlerinin Niteliksel Bir Çalışması

Alice Spannn ve Ellen Stewart

(Çeviri: Şeyma Aydoğan)

247

Yaşlanma Dostu Akıllı Telefonlar: Yaşlıların Akıllı Telefon

'Kullanabilirliğini' Anlamak İçin Tasarım ve Kullanıcı Arayüzü Analizi

Ali Zain

(Çeviri: Ertan Ağaoğlu)

297

Dijital Eşitsizliğin Etnik Yanı: Yaşlı Kürtlerin

Teknoloji ile İlişkilenme Deneyimleri

Mehmet Fiğan ve Murat Cihangir

315

Dijital Reklam Endüstrisi Gözünden 65 Yaş Üstü Kullanıcıların

Konumu: Google ve Facebook Örnekleri

Erdem Alper Turan

343

Önsöz

“Teknoloji nötrdür. Ama herkesin erişimine açık, bilginin adil paylaşımı ve özgür dolaşımına dayanan demokratik teknoloji kullanımı, ekonomik ve insani kalkınma için verimli bir fırsat olabilir.”

Dr. Özgür Uçkan

Dijital teknolojiler ve araçlar yenilenerek hızla ilerliyor. Ortaya çıkan her yeni teknoloji, keşfedildiği andan itibaren eskiyor. Dijital teknolojilerin her biri kendi içerisinde kullanıcılar için bir kolaylık ve bir cennet vaat ediyor. Ancak bu teknolojilerin vaat ettikleri cenneti sunmak bir yana; toplumsal cinsiyet, etnik kimlik, sınıf, yaş ve bölgesel eşitsizlikleri pekiştirdiğini ve artırdığını görüyoruz.

Türkiye’de dijital eşitsizlik, iletişim teknolojileri ve yeni medya ekosisteminde kuşaklar ve yaşlanma konularını odağa alan **“Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma”** adlı bu çalışma, bu konudaki ilk özgün eserdir. Bu kitabın okuyucular için nitelikli bir başvuru kaynağı olacağını düşünüyoruz.

Dr. Yeliz Dede Özdemir ve Mehmet Figan tarafından derlenen bu kitapta, alana dair özgün makale ve metinlerin çevirileri yer almaktadır. Bu derleme, 2018 Güz döneminde, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mutlu Binark ve Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Özgür Arun’un “Yeni Medya Çalışmaları” adlı lisansüstü dersleri kapsamında öğrencileriyle birlikte yürüttükleri uzun erimli araştırmalarının, kolektif bir çaba ve iş birliğinin sonucudur. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Netlab ve Dr. Şafak Dikmen’de bu çalışmanın mikro sitesini yaparak destek vermiştir: <https://netlab.media/dijital-kulturde-yaslanma/>. Görüldüğü üzere, bu çalışma, birçok kurumu, kişiyi kesen bir işbirliğinin sonucudur.

Alternatif Bilişim Derneği olarak, Bilgi ve İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya alanında gerçekleştirilen, toplumsal cinsiyet, yaratıcı emek, yaşlılık, dijital gözetim gibi toplumsal eşitsizlikler temelinde kaleme alınan araştırmaların elektronik kitap olarak basılmasının ve herkesin erişimine açılmasının; akademik alanla sınırlanmış bilginin, daha geniş toplumsal bir zemine yayılması açısından önemli bir çaba olduğunu düşünüyoruz. Bu kitap, STÖ-Akademi İş Birliği kapsamında, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu ve STGM desteği ile yaşama geçen, **“Sınırlı Erişimden Sınırsız Erişime: Genç Akademisyenlerin/Akademisyen Adaylarının bilişim ve yeni medya alanında ürettikleri nitelikli araştırmalarının özgür dolaşımının**

ve açık erişiminin yaygınlaştırılması” projesinin bir ürünü aynı zamanda. Açık erişim ve açık bilim politikası temelinde Sivil Toplum Örgütleri ve Akademi iş birliğiyle gerçekleşen böylesi bir girişim, genç akademisyenlerin/akademisyen adaylarının araştırma çıktılarının daha geniş bir çevreye yayılmasını ve paylaşımını hızlandırırken, akademik yayınlara erişimin önündeki temel engellerin kısmi de olsa aşılmasını sağlayacaktır. Böylece, akademik alanda üretilen kuramsal bilgi, daha geniş toplumsal alana yayılarak tüm sivil toplum örgütlerinin, hak savunucularının ya da ilgili kişilerin mücadelelerine uygulamalı olarak yansıtacaktır.

Tüm bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmeler birikerek ilerler ve bir önceki olmaksızın sonraki ortaya çıkamaz. Bunlar, insanlığın ortak birikimidir. Bilgi paylaştıkça çoğalır ve bilgiye erişmek özgürlüktür. Bizlerle bilgi ve birikimlerini paylaşan ve emeği geçen herkese teşekkürler.

Alternatif Bilişim Derneği adına
Av. Faruk Çayır
25 Nisan 2020

Sunuş

Çeşitlenen sayıda dijital araçlar, uygulamalar ve teknolojiler üzerinden çok sayıda hizmetin çevrimiçi erişime açılması, geleneksel yollarla bu hizmetlerden yararlanmaların önüne de birtakım engeller çıkardı. Dijital araç ve teknoloji sahipliği (ya da yoksunluğu), tasarım sorunları, alışkanlık ya da gönüllülüğün olmaması, teknolojik sermaye, yetenek, yatkınlık ve yeterlilik gibi eksiklikler çevrimiçi sunulan hizmetlere erişimi de engelleyen unsurlardandır. Geleneksel eşitsizlikler, dijitalleşmeyle birlikte, çarpıcı düzeyde çevrimiçinde yeni eşitsizliklere dönüşüyor. Yetkilerini ve sorumluluklarını yerel yönetimlere devrederek eşitsizlikleri çözmek isteyen merkezi hükümetler hizmetlerin parçalanması sorunuyla karşı karşıya kaldığında, bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanarak yereldeki eşitsizliklere karşı mücadele etmeyi bir strateji olarak benimsemiştir (Arun ve Holdsworth, 2020). Ne var ki, çevrimiçi ortamlarda izlediğimiz yeni eşitsizlikler, hizmetlerin adil ve etkin dağılımında bambaşka sorunları da beraberinde getiriyor. Hizmetlerin kapsayıcı olmaması temel insan haklarını tehdit edecek düzeyde engeller yaratıyor. Nitekim bilim insanları neredeyse çeyrek yüzyıldır bu engelleri dijital bölünme, dijital uçurum ve nihayetinde dijital eşitsizlikler kavramsallaştırmalarıyla çalışıyorlar. Toplumun bazı katmanları ve onların içindeki kimi kesimlerin dijital eşitsizliklerin en mağduru olduğunu öne süren çalışmalarda, demografinin ne denli belirleyici olduğu vurgulanıyor. Bu bağlamda, kategorik olarak yaşlıların en dezavantajlı kesimi oluşturduğu, teknolojiye sahip olmadıkları, sosyal medya platformlarının kullanımına ilişkin yatkınlıklarının da bulunmadığı gibi yüzeysel tespitler, dijital beceri yoksunluğu olarak literatürde dile getiriliyor. Yaşlılardan mütevellit teknolojinin içine doğmadıkları gibi ne erişim ne kullanım ne yatkınlık bakımından donanımlı olmadıkları açık ya da zımnen çeşitli çalışmalarda tartışılıyor¹. Oysa, yeni iletişim teknolojilerinin ve özellikle sosyal medya platformlarının erişim, kullanım ve yatkınlık bakımından oldukça devingen olması, bilhassa sahiplik yapısının ve erişim olanaklarının her geçen gün değişerek dönüşmesi, dijital eşitsizliklerin stabil bir tartışma alanı olmadığını da bizlere gösteriyor. Sosyal medya platformlarının özellikle kişiselleştirme temelli bir ağ mimarisine sahip olması, dijital becerilerin de sürekli yenilenmesini gerektirmekte. Öğrenilen beceri-

¹ Bu çalışmalara ilişkin detaylı tartışmaları kitabın ilerleyen bölümlerinde okuyabilirsiniz.

lerin, yeni donanım ve yeni uygulamalarla sürekli güncellenmesi ile karşı karşıyayız. Oysa, kategorik olarak yaş ya da tek bir değişkene bağlı indirgemeci açıklamalar, dijital eşitsizliği kavramada yetkin olamayacaktır.

Biz, böylesi gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, kendi disiplinlerimizden doğru yaptığımız tartışmalarda Türkiye’de dijital eşitsizlikler ve demografik dönüşüm sürecinin etkileri arasında bir bağ kurulmadığını; Türkiye’de bilim insanlarının içinde yaşadıkları ve her toplumun bir defaya mahsus olarak yaşayacağı bir dönüşüm dönemine tanıklık etmelerine karşın bu sürece yabancılaştıklarını izliyoruz. Nüfus yapısındaki değişimler ve dönüşümler gündelik yaşamı sarsıcı ve çarpıcı biçimde etkilerken, dijital eşitsizliklerin, dijital kültürün bunun dışında kaldığını varsaymak olanaksız.

Demografik dönüşüm sürecinin Türkiye’de yaratacağı değişimleri dijital eşitsizlikler bağlamında ele almak üzere ilk girişimimiz, 2018 Güz’ünde Mutlu Binar’ın Hacettepe İletişim Fakültesi’nde sürdürdüğü Yeni Medya Çalışmalarına Giriş adlı yüksek lisans dersinde yaşlanma meselesini ana tematik konu olarak ele almak oldu. Dersin danışmanlığını da Özgür Arun gerçekleştiriyordu. Böylesi bir etkileşim, bir yanda yaşlanma çalışmaları, diğer yanda iletişim bilimlerinin karşılaşması, çok sayıda genç araştırmacının kendi durdukları yerden ve birikimlerinden hareketle yaşlanma çalışmaları alanına katkı sunmaları açısından önemliydi. Ders kapsamında öncelikle yaşlanma çalışmaları literatürü üzerine yazılmış tüm eserler derlendi. Bir dönem süren etkileşimli okumalar, saha çalışmaları için yeni sorular ve fikirleri de netleştirmeye başlamıştı. Temel prensip, yaşlıların (ve yaşlananların) içindeki çeşitliliğin farkındalığına sahip olmaktı. Nitekim, yaşlılar homojen bir toplumsal grup değillerdir. Çalışmalarımız sırasında toplumsal cinsiyetin, sınıfın, engelliliğin ve etnisitenin kesişimiyle yaşlanma sürecinde oraya çıkan çeşitliliğin farkında olmak oldukça zihin açıcıydı. İkincisi, yaşlılar (ve yaşlananlar) araştırmalarımızın kurbanları değil, özneleriydi. Yaşlanma kategorik olarak bir sorun olmadığı gibi, yaşlılar da bu sürecin kurbanları değildi. Yöntemsel olarak özneleri kurbanlaştıran bir yaklaşımdan uzak durmak çalışmamızın temel prensiplerinden bir diğerydi. Bu iki ana hat üzerindeki yörüngede konumlanan araştırma fikirlerini tartışmak üzere 2019 yılının Şubat ayında Antalya’da “Dijital Kültürde Yaşlanma ve Sonrası” başlıklı iki günlük bir atölye çalışması gerçekleştirdik. Sahaya çıkmaya aday araştırmacılar önerilerini sundular. Hep birlikte tartıştık. Yöntem, kuram ve araştırma etiğine ilişkin temel konuları etkileşimli biçimde ele aldık. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Netlab ve Şafak Dikmen bu girişime destek vererek, amacımızı ve çalışmanın özetlerini anlatan video çekimleri ile kitap değerlendirmelerine yer veren özel bir mikro alan tasarladılar (<https://netlab.media/dijital-kulturde-yaslanma/>). Böylece Hacettepe, Akdeniz ve Ankara

viii

Üniversiteleri'nden farklı disiplinlere mensup araştırmacıların işbirliği ile kurumlar arası bir çalışma ortamı oluştu. Aynı yılın Bahar döneminde, araştırmacılar sahaya çıktılar. Reklam algoritmalarında yaşlıların konumu, yaşlı kadınların kültürel bellek inşası, yaşlı Kürtlerin teknoloji deneyimleri, akıllı telefonların kullanıcı dostu tasarımı, görme engelli yaşlıların yeni medya araçlarını kullanım pratikleri ve yaşlıların teknoloji eğitimlerine katılma motivasyonları bu araştırmaların ana başlıklarını oluşturmaktaydı. Saha çalışmalarından gelen sıcak verilerin ilk analiz bulguları 2019 Güz'ünde *Senex: III. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi*'nde *Dijital Kültürde Yaşlanma ve Sonrası* başlıklı oturumda ilgililerle paylaşıldı.

Görüldüğü üzere iki yıla yayılan emek yoğun bir çalışmanın sonucuydu bu derleme. Derlemeyi Alternatif Bilişim Derneği, STGM ile yürüttükleri açık erişim ve açık bilim projesi kapsamında yayınlamayı üstlendi. Çalışmanın kitaplaştırılmasını Yeliz Dede Özdemir ve Mehmet Fiğan üstlendiler. İngilizce yazıların çeviri editörlüğünü Ertan Ağaoğlu yaptı. İngilizce 'den yapılan tüm çevirilerin izinleri çeviri editörü tarafından alındı, literatürün önemli yazıları bu derleme için özenle çevrildi. Bu derleme yalnızca “Dijital Kültürde Yaşlanma ve Sonrası” çalışma ekibinin yazılarıyla sınırlı kalmadı. Yeni araştırmacıların katkıları da eklendi: dijital eşitsizlik düzeyleri, Eskişehir'de dijital beceri ve teknik sermaye, kuşaklararası dijital beceri eşitsizliği ile dijital eşitsizlik ve yaşlılığı kesen literatürün değerlendirilmesi gibi ana başlıklar kitapta kendine yer buldu.

Literatüre katkısı bir yana, bu kolektif çalışma, içinde bulunduğumuz bu küresel salgın günlerinde, 65 yaş üstü insanların, çevrimiçi hizmetlere erişimi konusundaki yoksunluklarını gözler önüne de sermekte. Çevrimiçi alışverişten, çevrimiçi bankacılığa değin, e-devlet uygulamalarını kullanamama durumu ve yahut sosyal medya platformlarında doğru ve güvenilir bilgiyi bulma, teyit etme konusunda yaşanan yoksunluk çok çarpıcı. Yoğun enformasyon yüklenmesi ve sisinin yaşandığı bu salgın, dünyanın yaşlı nüfusunu aynı zamanda dijital eşitsizliğin de bir öznesi haline dönüştürüyor. Salgın süresince hem geleneksel hem yeni medyada dolaşımda olan enformasyon, bu sürecin aynı zamanda bir *infodemi* olduğunu da bizlere gösterdi². Nitekim 15 Şubat 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü başkanı basın toplantısında, sadece Covid-19 salgınıyla mücadele edilmediğini aynı zamanda bir infodemiyle, enformasyon salgınıyla da mücadele ettiklerini vurgulayacaktı. Yalan haberin, gerçek dışı bilgi ve enformasyonun virüsten daha da hızlı yayıldığını, o nedenle basit bir sağlık sorununu olmaktan öte, tüm boyutlarıyla

² Infodemi kavramının kullanıldığı bu toplantının detayları için; <https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>

toplumsal bir mesele olan salgına sosyopolitik düzeyde yanıtlar da verilmesi gerektiği işaret edilmişti.

Bu nedenle, dijital eşitsizliğin tüm boyutlarıyla ele alındığı bu çalışmanın sosyopolitik anlamda da temel bir rolü olduğunu düşünüyoruz. Tüm katkı veren ve emeği geçenlere teşekkürlerimizle. Keyifli okumalar ve dijital eşitsizliklerin her düzeyine karşı eylemeye diyoruz...

Özgür Arun ve Mutlu Binark

Antalya-Ankara Mayıs 2020

Giriş

Mehmet Fiğan, Yeliz Dede Özdemir

Yaşlanma ve yaşlılık kavramlarının genel tanımını yapmak oldukça güçtür. Öyle ki, bu kavramlar, coğrafyaya, kültüre ve içinde bulunulan çağın gereklerine göre farklı anlamlar taşıyabilir. Buna rağmen, çoğu kez yaşlanmanın bir süreci ifade ettiği; yaşlılığın ise, insan hayatında bir dönemi nitelemek üzere kullanıldığı söylenebilir. Yaşlanma çalışmaları, uzunca bir süredir Batı literatüründe varlık göstermekle birlikte, Türkiye’de alanın popülerleşmesi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mümkün olabilmıştır. Alana dönük akademik ilginin yükselmesinde kuşkusuz demografik gerçekliklerin büyük etkisi vardır. Diğer bir ifadeyle, Dünyada ve Türkiye’de nüfusun hızla yaşlanıyor olması, meseleye dönük çok boyutlu bir yaklaşımın akademide de ortaya çıkmasına olanak tanımıştır.

Genel olarak bakıldığında, toplumun farklı yaş gruplarıyla bir arada var olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerçeklik, jenerasyonlar/kuşaklararası belirli karşılaşma, farklılaşma ve çatışmaların yaşanmasına sebep olur. Hemen her kuşağın ihtiyaçları, beklentileri ve hayatı algılayış şekli değişiklik gösterdiği için toplumsal gerçeklik de buna bağlı olarak şekillenir. Yaşlı olarak addedilen grup ise çoğunlukla kuşaklararası farklılaşmalarda, “geleneksel” olanla özdeşleştirilir ve yine bu kategorinin toplumsal değişimleri izlemek noktasında eksik kaldığı düşünülür. Bu durum onlara dönük bir dizi kalıp yargı ve ayrımcılığın devreye girmesi ile sonuçlanır. Dijital kültürün etkisini hissettirdiği bu zaman diliminde, yaşlıların yine benzer durumlara maruz kaldığı görülür. Dijitalleşen dünyaya ayak uyduramayan yaşlılar, bu yeni düzlemde “çağın gereksinimlerine cevap veremeyen kesimler” olarak kodlanırlar. Nitekim, akademik literatür incelendiğinde, birçok çalışmada benzer bir kavrayışın hakimiyet sürdüğü ve meselenin daha çok gençler bağlamında irdelendiği fark edilebilir. Literatürdeki bir diğer eksiklik ise, yapılan çalışmalarda yaşlıların özgün konumuna ve mevcut ayrımlar ile dijital ayrımlara maruz kalma biçimlerine odaklanılması yerine, jenerasyon kıyaslamaları üzerinden değerlendirmelere ağırlık verilmiş olmasıdır. Jenerasyonlar arasında kıyas yapmak, daha çok mevcut durumun betimlenmesine imkân tanımıştır. Halbuki ayrımların sebepleri, nasıl işledikleri ve meselenin altında yatan gerçeklerin ifşasını yapmak, yaşlıların maruz kaldığı eşitsizliklerin boyutları ve bunlara dönük çözüm önerilerini daha net ortaya koyacaktır.

Dijital kültür, her ne kadar teknolojik gelişmelerle ilintili yapısıyla yeni bir toplumsal düzlemin oluşumuna işaret edip, çağın gerçekliği haline gelmişse de, toplumun tüm kesimlerinin bu kültüre eşit oranda katılım veya adaptasyon sağladığını söylemek mümkün değildir. Buna ek olarak dijitalleşen kültür, geleneksel ayırım türlerinin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemekte, aksine mevcutta bulunan geleneksel ayırım türlerine yeni kesişimliklerin eklenmesine yol açmaktadır. Bu anlamıyla yaş olgusu, yeni düzlemde yalnız başına bir anlam ifade etmeyeceği gibi biyolojik, psikik, teknolojik, ekonomik ve kültürel süreçlerin keştiği noktada ayırımın önemli bir belirleyeni haline gelmektedir. Böylelikle dijital kültür, geleneksel ayırımlar üzerinde pekiştirici bir etki yaratmaktadır.

Yaşlanma deneyimine bağlı eşitsizliklerin sadece dijital ortamda belirmediğini söylemek hatalıdır. Ancak dijital kültür, yaşlılar için yeni bir eşitsizlik formu yaratmıştır. Dijital eşitsizlik olarak da adlandırılan bu form, zaten karmaşık halde duran eşitsizlik biçimlerini, toplumsal uzamın yeni mecralarına aktarmıştır. Dijital Eşitsizlik, teknoloji ve internet tabanlı gelişmelerin, enformasyon, hizmet ve kaynaklara ulaşma konusunda başat bir unsura dönüşmeye başladığı yıllardan itibaren üzerinde tartışmaların sürdüğü bir kavramdır. İlk zamanlarda, herkesin bilgisayarlara ve İnternete ulaşımındaki sorunları işaret eden dijital eşitsizlik kavramı, teknolojik yeniliklerin artmasıyla birlikte, tüm ülkelerin ve bireylerin farklı erişim engellerini kapsayan ve bunları çözmeyi hedefleyen bir anlam kazanmaya başlamıştır. Başta küresel tartışmaların konusu olan ve ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesini analiz etmek için kullanılan dijital eşitsizlik kavramı, yakın tarihte alan genişleterek sadece ülkelerin değil, aynı coğrafyadaki farklı toplumsal kategorilerin/grupların bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşımı, kullanımı ve bunlar üzerinden üretim yapıp yapamadıkları gibi sorunları da kapsamaya başlamıştır. İşte bu kitap, önemli bir toplumsal kategori sayılan yaşlılar bağlamından dijital eşitsizliğin niteliğini ortaya koyma çabası taşımaktadır.

Bu kitabın ortaya çıkış noktası olan yaşlanma ve dijital eşitsizlik arasındaki ilişkiye yönelik ilgi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 2018-2019 eğitim öğretim döneminde "İLT 648 Yeni Medya Çalışmaları" adlı yüksek lisans dersi ile canlanmıştır. Ders kapsamında yapılan okumalar ve eşlik eden tartışmalar, Dünyada ve Türkiye'de yaşlanma meselesinin aldığı boyutun dijital eşitsizlik bağlamında ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Ders kapsamında sunulan araştırma önerilerinin alan için yeni ve özgün çalışmalara kapı aralayabileceği düşüncesi egemen olmaya başlayınca, dersin yürütücüsü Mutlu Binark ve Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nden Özgür Arun, bu araştırmaların, Senex Kongre ve Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre'de bilimsel çıktılarına dönüşmesine öncülük etmişlerdir. Türkiye'nin yaşlanma ve dijital eşitsizlik gündemini

yakından takip eden iki geleneğin alana dönük yaklaşım ve kuramsal birikimi, bu kitap için büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Diğer yandan, Türkiye'nin gündemi içerisinde önemli bir meseleye dönüşen yaşlanma ve dijital eşitsizlik ilişkisine akademik bir bakış açısıyla yöneltmenin gerekliliği, son birkaç aydır her ülkenin deneyimlediği pandemi süreciyle daha da önem kazanmıştır. Herkesin evlere kapandığı bu süreçte, dijital teknolojiler insanların toplumsal ilişkilerini sürdürmelerinin en önemli ayağı haline gelmiştir. Yaşlanma ve dijital eşitsizlik arasındaki ilişkinin çok daha görünür olmaya başladığı böylesi bir dönemde, bu kitap alana önemli bir katkı sağlayacaktır.

Dünya ve Türkiye'nin güncel meselelerinden birini, özgül örnekler üzerinden okumaya giriştiğimiz bu çalışmanın temel soruları şunlardır;

1. Yaşlılık ve dijital eşitsizlik arasında ilişki nedir?
2. Dijital kültürde yaşlıların durumu hakkında neler söyleyebiliriz?
3. Geleneksel eşitsizliklerin dijital kültürde karşılığı nedir?
4. Sınıf, cinsiyet, etnisite, yaş, kültür gibi kategoriler, dijital eşitsizlik ve yaşlanma ilişkisini nasıl kesmektedir?

Bu ve benzeri sorulara dair birtakım fikirler yürütebiliyor; ancak, bütünlüklü cevaplar vermek ve akademik çıktıları dönüştürmek noktasında yetersiz kalıyorduk. Dersin yürütücüsü Mutlu Binark'ın önerisiyle, Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji bölümüne ziyaret düzenlemeye ve orada deneyimlerimizi paylaşmaya karar verdik. Tüm bu süreçte Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvar'ı (NETlab) da çalışmalarımıza teknik ekipman sağlayarak ve bir mikrosite açarak destek vermiştir.

Çalışma odağımız çerçevesinde ziyaret ettiğimiz Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde Özgür Arun ve öğrencileri ile 1 Mart 2019 tarihinde ders kapsamında başladığımız ve devam ettirdiğimiz araştırmalarımızı paylaştık. Aynı şekilde Gerontoloji bölümünde lisansüstü çalışmalar yapan araştırmacıların da çalışmalarını dinleme fırsatı bulduk. 2 Mart 2019 tarihinde de Finike ilçesinin Gökbük Köyünde kurulacak Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'ne bağlı AgeLab Bilim Merkezi'nin temelini ve Gökbük Köyü sakinlerini ziyaret ederek, yaşlanma meselesine sahada tanıklık etme fırsatı yakaladık. Bu etkinliğin ardından tüm araştırmacıların sorunsalları ve konuları netleşmiş, çalışmalara devam edilmiştir. Araştırmaların bilimsel çıktıları dönüştüğü ilk mecra ise, teması "yeni eşitsizlikler" olan Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongresi olmuştur. 4-5 Ekim 2019 tarihleri arasında düzenlenen Kongre'de derlemede yer alan bazı çalışmaların sözlü sunumu yapılmıştır. Benzer şekilde 1-2 Kasım 2019 tarihleri arasında düzenlenen Senex Kongre'de de çalışmaların sunumu devam etmiştir.

Bu kitapta temel olarak, dijital eşitsizlik, iletişim teknolojileri, medya ve yeni medya ekosisteminde kuşaklar ve yaşlanma konusu odağa alınmıştır. Özellikle, Türkiye’deki dijital uçurum olgusu, dijital eşitsizlikler bağlamında tartışılarak, sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken, yaş, eğitim, yaşanan yer ve bölge gibi özellikler dijital becerilerin kazanılması ve kullanılmasında temel belirleyenler olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada, yeni iletişim teknolojilerinin kullanım pratiklerinin ve becerilerinin kesişimsellikler ekseninde irdelenmesi ve dijital eşitsizlik olgusunun, yaş alan kuşakların gündelik yaşam pratiklerinde ve kuşaklararası iletişim pratiklerinde serimlenmesi amaçlanmıştır. Yaşlanma, yaşlılık ve kuşak kavramlarının yeni medya ekosistemi içerisinde nasıl çalışılabileceğinin cevaplarını aradığımız uzun soluklu bir süreci kapsayan bu kitapta, yaşlanma ve yaşlılığı merkeze alarak dijital kültürlerin nasıl ele alınabileceğine yönelik her iki alanı kesen çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca, yaşlanma ve yaşlılığa dair edilgen, indirgemeci ve ötekileştirici bakış açısının karşısında durması ve bu yaklaşımını hem kuramsal hem de sahadan deneyimlerle desteklemesi, bu kitabı literatürdeki birçok çalışmadan farklı kılmaktadır.

Dijital kültürde yaşlanma olgusuna dönük akademik literatüre katkı niteliğinde sayılan bu kitap, toplamda üç bölümden oluşmaktadır. *Kavramsal Kuramsal Bakış* olarak adlandırılan birinci bölüm, dijital eşitsizlik, yaşlanma ve kuşaklararası farklılıklar gibi kitabın temel dayanaklarını oluşturan kavramlara/kuramlara dair tartışmaya ayrılmıştır. Disiplinlerarası bir yaklaşımla yürütülen çalışmalar, dijital iletişim teknolojileri ve yaşlanma literatüründen de beslenmeyi ihmal etmemiştir. Bu sayede, dijital eşitsizlik ve yaşlanmayı bir arada ele almanın olanaklarına yer açan, kuramsal dayanakların anlaşılması mümkün kılınmıştır. *Makro Bakış* başlığını taşıyan ikinci bölümde ise, Türkiye’de yaşlanma çalışmaları, teknoloji kullanımı, ayrımcılık ve kuşaklararasılık olgularını kesen literatür tartışması ile Türkiye’de dijital eşitsizliğin boyutlarını ortaya koyan kapsamlı değerlendirmelere yer verilmiştir. Dijital eşitsizliğin Türkiye’deki panoramik görünümünü sunmaya çalışan bu bölüm, mikro bulguların anlaşılmasına kolaylık sağlayan detaylı bir arkaplan bilgisi sunmaktadır. *Mikro Saha Bulguları* olarak adlandırılan son bölüm ise, alana dönük saha araştırmalarının, diğer bir deyişle çalışmanın insan deneyimine bakan kısmına odaklanmaktadır. Türkiye ve Dünyadaki birçok çalışmanın içerisine girdiği, literatür dayanaklı kısır yaklaşımları aşmayı amaçlayan bu bölümde, kesişimliklerin canlı sahalar bağlamında ne şekilde pratik edildiklerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu bölümün özgün araştırmaları sayesinde, önceki bölümlerde sunulan teorik alt yapı ve görünümünün ampirik olarak sınanması ve alanın sorunlarına dair yeni yaklaşımlar ve önerilerin ortaya atılması mümkün olmuştur.

Kitapta yer alan makaleler, Duygu Özsoy'un "Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi" adlı yazısı ile başlıyor. Özsoy, çalışmasında, dijital eşitsizlik kavramını tanımlayarak, birinci, ikinci ve üçüncü düzey dijital eşitsizlik araştırmalarının, başlıca tartışma alanlarını ele alıyor. Bunu yaparken de, her düzeyde, öne çıkan araştırmacıların çalışmalarını değerlendiriyor.

"İkinci Seviye Dijital Bölünme: Bireylerin Çevrimiçi Becerilerindeki Farklılıklar" isimli makalesinde Eszter Hargittai, ikinci düzey dijital bölünme tartışmalarından hareketle, bireyler arasında farklılaşan çevrimiçi becerilere odaklanarak, araştırmasının çıkarımlarını bir projenin bulgularına dayandırıyor.

Beren Kandemir "Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlerdeki Yansımaları" adlı çalışmasında, literatürdeki araştırmalardan yola çıkarak, yaşa bağlı bir şekilde ortaya çıkması olası bilişsel, fiziksel ve benzeri kayıpların kuşaklara özgü dijital medya teknolojileri kullanım pratikleri üzerinde ne gibi etkileri olabileceğini irdeliyor.

Ulaş Başar Gezgin ve Alper Yaman "Destekli Yaşlanma: Yaşlılık Bilimi, Şeylerin İnterneti ve Psikolojik Yapay Zekânın Buluşması" yazılarında, "Robot ve Frank" (2012) adlı filmde esinlenerek, şeylerin internetinin sağlık uygulamalarına odaklanıyor ve yaşlılara yönelik geronteknolojik uygulamaların, onların hayatlarını pratik hale getirmek için faydalı olabileceğini ileri sürüyorlar.

Kitabın ikinci bölümündeki "Türkiye'de Yaşlılık ve Dijitalleşme Çalışmaları Üstüne bir Alanyazın İncelemesi" başlıklı çalışmalarında Karataş ve diğerleri, "yaşlanma, yaş ayrımcılığı, dijital eşitsizlik, yaşlıların internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri ile motivasyonları, yaşlıların teknoloji kullanımları ve kuşaklararası iletişim" gibi temalar etrafında, Türkiye'de konu hakkındaki literatürü mercek altına alıyorlar.

Özgür Arun ve Çağrı Elmas "Türkiye'de Dijital Eşitsizliğin Toplumsal Kökenleri" yazılarında dijital eşitsizliğin, sınıf ve kültürel atmosfere bağlı olarak dağıldığı gerçekliğinden yola çıkarak, Türkiye'nin yaşadığı dijital dönüşüm sürecini, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri mikro veri seti analizleri üzerinden sorguluyorlar.

Kitabın sahadan deneyimlere dayanan üçüncü bölümünde "Yaşlı Kullanıcılar İçin Arabulucu Uzmanlar: Onlar Kim ve Ne Yaparlar?" başlıklı araştırmalarında Tobias Olsson ve Dino Viscovi, dijitalleşen dünyada yaşlıların durumu ve onlara destek veren arabulucu uzmanların ne tür görevleri yerine getirdiğini inceliyorlar.

"Yaşlıların Dijital Teknoloji Eğitimleriyle İlişilenme Biçimleri: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi Örneği" başlıklı çalışma-

larında Önen ve diğerleri, yaşlıların deneyimlediği dijital eşitsizliğin dinamiklerine mikro bir perspektifle bakarak, bu bölünmede Pierre Bourdieu'nün "sermaye" kavramının işlevini ortaya koymaya çalışıyorlar.

Simone Carlo ve diğerleri "'Ben Doğru Kullanıyorum!": Kuşak Bakış Açısından İtalyan Büyük Annelerinin BİT Kullanımı" isimli makalelerinde, İtalyan büyükannelerin Facebook ve dijital cihazları aile ve arkadaşlık ağlarında nasıl kullandıklarını irdeleyerek, bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin algılarını ve kullanım pratiklerini kişisel ve kuşakla bağlantılı bir şekilde ortaya koyuyorlar.

"Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Dijital Eşitsizliğin Görünümleri: Erişim Eşitsizlikleri ve Kullanım Farklılıkları" yazısında Tuba Sütüoğlu, temelde yaş faktörüne ilişkin olarak belirginleşen erişim, kullanım ve beceri farklılıkları ile yeni iletişim teknolojilerine ilişkin algı düzeyindeki farklılıklara odaklanarak, konu hakkında Eskişehir'in üç mahallesinde gerçekleştirdiği saha çalışmasının bulgularını analiz ediyor.

"Yaşlı İnsanların m-Sağlık Kullanımının Engelleri ve Kolaylaştırıcıları: Yaşlı Kişilerin Görüşlerinin Niteliksel Bir Çalışması" başlıklı araştırmalarında Alive Spann ve Ellen Stewart, yaşlı insanların m-Sağlık kullanımının önündeki engelleri ve kolaylaştırıcıları içeren mevcut kanıtları ve m-Sağlık ile ilgili beklenti ve gereksinimleri değerlendiriyorlar.

Ali Zain "Yaşlanma Dostu Akıllı Telefonlar: Yaşlı Yurttaşların Akıllı Telefon 'Kullanılabilirliğini' Anlamak İçin Tasarım ve Kullanıcı Arayüzü Analizi" isimli incelemesinde, yaşlı yurttaşlar için piyasada mevcut olan akıllı telefonların tasarımını ve kendine özgü niteliklerini betimliyor.

Mehmet Fiğan ve Murat Cihangir, "Dijital Eşitsizliğin Etnik Yanı: Yaşlı Kürtlerin Teknoloji İle İlişkilenme Deneyimleri" başlıklı araştırmalarında, dijital kültürde yaşlanma ve teknoloji ilişkisinin özgün bir bağlam yarattığı gerçekliğinden hareketle, etnik kimlik ve yeni teknolojiler arasındaki ilişkinin yaşlılar bağlamında nasıl karşılık bulduğunu mercek altına alıyorlar.

Derlemenin son yazısı olan "Dijital Reklam Endüstrisi Gözünden 65 Yaş Üstü Kullanıcıların Konumu: Google ve Facebook Örnekleri" başlıklı çalışmada Erdem Alper Turan, 65 yaş üstü bireylerin reklam endüstrisi tarafından nasıl konumlandırıldığını sergileyerek; kullanım pratikleri, teknolojik entegrasyonları, çevrimiçi alışkanlıkları ve kendilerine yönelik pazar algısını yeni bir perspektifle değerlendiriyor.

Yoğun ve kolektif bir çalışmanın ürünü olan ve alana dair birbirinden özgün çalışmaların yer aldığı bu kitap, literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, herkesin

evlere kapanmak zorunda kaldığı ve özellikle yaşlılara yönelik eşitsizliklerin daha da belirginleştiği bu salgın günlerinde, alanda yapılacak yeni çalışmalar için önemli bir referans kaynağı olacaktır. Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci, özellikle evlerden çıkamayan yaşlı bireylerin, dijital beceri yoksunluğu nedeniyle birçok hizmete erişimde sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Bu durum, dijital eşitsizlikler ve yaşlanma ilişkisinin üzerine yoğunlaşılması gereken önemli bir konu olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

BÖLÜM I

Kavramsal Kuramsal Bakış

Dijital Bölünme Düzeylerine Dair Literatür Analizi

*Duygu Özsoy**

Giriş

En genel tanımıyla dijital eşitsizlik/bölünme kavramı, bilgisayar ve internet teknolojilerine (BİT) eşitsiz erişim, farklı nedenlerle bu teknolojilerin eşitsiz kullanımı ve bu teknolojilerin kullanımından elde edilen avantajların farklılaşması sonucu oluşan eşitsizliklere işaret eder. Dijital eşitsizlikler sadece var olan geleneksel eşitsizlikleri sürdürmek ve pekiştirmekle kalmaz yeni eşitsizlikler de üretir. Bilgisayar ve internet teknolojileri sürekli değişen, dönüşen ve dönüştüren bir niteliktedir, bu nedenle ürettikleri eşitsizlikler de süreç içinde farklılaşır, karmaşık bir nitelik kazanır. Bu çalışmanın amacı; dijital bölünme literatürünün sistematik bir değerlendirmesini yapmak, süreç içerisinde dijital eşitsizlik meselesinin ele alınmasında yaşanan değişimleri ve bunun nedenlerini ele almaktır.

Dijital bölünme araştırmaları başlangıçta sadece erişim uçurumu sorununa odaklanmıştır. Bununla birlikte süreç içerisinde erişim sorununun çözümünün görece diğer sorunlara göre daha kolay olduğu fark edilmiştir. Teknolojinin ucuzlaşması ve yaygınlaşması erişimi artırmıştır, ayrıca erişim sorununun çözümü büyük ölçüde altyapı maliyetlerinin karşılanmasına ilişkin olduğu için özellikle gelişmiş ülkeler açısından bu sorunun çözümü kolaylaşmıştır. Diğer yandan konu hakkında çalışmalar yapan araştırmacılar, eşit erişimin BİT'in sunduğu imkanlardan eşit faydalanma anlamına gelmediğini fark etmişlerdir. Bu nedenle dijital bölünme araştırmalarında ana ilgi erişim uçurumundan kullanım uçurumuna doğru kaymıştır. Erişim uçurumuna ilişkin araştırmalar birinci düzey dijital eşitsizlik çalışmaları olarak adlandırılırken, kullanıma odaklanan araştırmalar ise ikinci düzey dijital eşitsizlik çalışmaları olarak adlandırılmaktadır. İkinci düzey dijital eşitsizlik araştırmalarında ilgi, “kim/kimler kullanıyor” sorusundan ziyade “nasıl kullanıyor” sorusuna kaymıştır. “Nasıl kullanıyor” sorusunun en önemli belirleyicilerinden biri dijital beceridir. Bu nedenle ikinci düzey araştırmalar beceri uçurumuna ve kullanım farklılıklarına odaklanmıştır. Günümüzde üçüncü düzey dijital eşitsizlik olarak adlandırılan süreç ise, kullanımın sağladığı somut faydaların neler olduğu meselesiyle yakından ilişkilidir.

* Dr. Öğr. Ü., Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü

Bu araştırma; birinci, ikinci ve üçüncü düzey dijital eşitsizlik araştırmalarının başlıca tartışma alanlarını ele almak, her düzeyde, öne çıkan araştırmacıların çalışmalarını değerlendirmektedir.

1. Birinci Düzey Dijital Eşitsizlik

İlk dönem dijital eşitsizlik araştırmaları, erişim uçurumu sorununa odaklanmışır. Bununla birlikte erişim uçurumu, hem çözümü görece “en basit” olan hem de özellikle merkez ülkelerde büyük ölçüde “halledilmiş” bir problemidir. 1990’lı yılların ortalarından itibaren, kişisel bilgisayar kullanımının ve internetin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, dijital eşitsizliği konu alan araştırmalar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Selwyn, 2004). İlk dönem dijital eşitsizlik araştırmaları kullananlar ve kullanmayanlar dikotomisine dayalı ve sorunu basite indirgeyerek ele alan çalışmalardır (Eastin vd., 2015). Birinci düzey dijital eşitsizlik çalışmalarında, internet erişimine sahip olanlar bölünmenin avantajlı tarafında kabul edilirler. Bu düzey, teknolojik determinist yaklaşımların bir yansımasıdır, teknolojiye erişimin kendiliğinden teknolojiden sağlanacak faydayı da beraberinde getireceğine duyulan inanç, sorunun erişenler ve erişemeyenler düzlemine indirgenmesine sebep olmuştur. Halbuki dijital eşitsizlik, karmaşık ve dinamik bir fenomendir (van Dijk ve Hacker, 2003), böylesine çok boyutlu ve derin bir sorunu sadece erişim uçurumu ile sınırlandıran yaklaşımların dijital eşitsizliği anlamada yetersiz kaldığı, erişimin kullanımı ve aynı zamanda etkin kullanımı garantilemediği kısa süre içerisinde fark edilmiştir. Araştırmalardaki beceri ve kullanım lehine ilgi kayması ikinci kuşak dijital eşitsizlik olarak adlandırılmaktadır (Attewell, 2001; Hargittai, 2001; DiMaggio vd., 2004).

Erişim uçurumu sorununu çözmek dijital uçurumun diğer boyutlarındaki uçurum sorunlarını çözmeye kıyasla görece çok daha kolay olmakla birlikte, bu durum erişim uçurumunun tamamen sona erdiği anlamına gelmez. International Telecommunication Union (ITU) verilerine göre; 2005 yılında dünya nüfusunun %16,8’i internet kullanırken 2019 yılında bu oranın %53,6’ya yükseldiği tahmin edilmektedir (ITU n.d.). İstatistikler erişim düzeyinde önemli bir artış olduğunu göstermekle birlikte dünya nüfusunun önemli bir kısmının hala internet erişimine sahip olmadığını da ortaya koymaktadır. Erişim uçurumu özellikle gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasında önemli bir farklılık göstermektedir. ITU tarafından hazırlanan “Measuring the Information Society” başlıklı, 2018 tarihli raporun verilerine göre; gelişmiş ülkelerde her beş kişiden dördü çevrimiçidir, bu sayı gelişmiş ülkelerde internet penetrasyonunun doygunluk düzeyine ulaştığını

göstermektedir. Aynı raporun verilerine göre gelişmekte olan ülkelerde ise bireylerin %45'i internet kullanmakta; dünyanın en az gelişmiş 47 ülkesinde ise beş kişiden dördü henüz internet kullanmamaktadır. (ITU n.d.). Erişim uçurumu gelişmiş ülkeler için neredeyse tamamen, gelişmekte olan ülkeler için ise kısmen çözülmüş bir sorun olmakla birlikte, erişimin dünya nüfusuna dağılımı göz önünde bulundurulduğunda, global dijital eşitsizliğin boyutlarından biri olan teknolojik erişimin (Driori, 2010), küresel eşitsizliğe etkisi günümüzde de hala görülebilir haldedir.

Meseleye Türkiye açısından baktığımızda ise, yıllar içinde erişim sorunun çözümünde önemli ilerlemeler görülmekle birlikte, erişim uçurumunun özellikle kent ve kırsal ile kadın ve erkek arasında hala bir sorun olduğu görülebilir. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2004 yılından beri her yıl düzenli olarak “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” yürütmektedir. Araştırma verilerine göre; 2004 yılında Türkiye’de, internet erişimi %7’iken, bu oran 2019 yılında %88,3’e yükselmiştir. 2004-2019 yılları arasında hanelerde internet kullanım oranı ise %18,8’den %75,3’e yükselmiştir. Bu oran erkeklerde %25’den, kadınlarda ise %12,1’den sırasıyla %81,8’e ve 68,9’a çıkmıştır. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 1’e göre, 2019 yılında hanelerde internet erişim oranı en yüksek %95,6 ile TR1 İstanbul bölgesiyken, en düşük %79,7 ile TR2 Batı Marmara’dır.

Verilerin gösterdiği gibi, erişim uçurumu bazı ülkeler ve farklı ülkelerin gelişmiş bölgelerinde neredeyse tamamen kapanmışken, bazılarında kapanma eğilimindedir, bazı bölgelerde ise hala büyük bir uçurumun varlığı söz konusudur. Bu uçurum sadece bölgesel olarak değil nüfusun farklı kesimleri arasında da kısmen devam etmektedir ve erişim mutlak olarak kullanımı garantilememektedir. Bu nedenle erişim oranı kadar kimin eriştiği sorusu da dijital eşitsizliğin dağılımını anlamak için önemlidir. Araştırmalar sosyodemografik eşitsizliklerin erişim uçurumunu belirleyen faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Kentte yaşayanların kırsalda yaşayanlara, erkeklerin kadınlara, gençlerin yaşlılara, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanların düşük olanlara kıyasla erişimin avantajlı tarafında yer aldıkları bilinmektedir.

van Dijk (2005; 2013), motivasyon, erişim, beceriler ve kullanım olmak üzere dijital eşitsizliği etkileyen dört temel bariyer olduğunu belirtir. Bir bilgisayara ve internet bağlantısına sahip olma motivasyonu, fiziksel erişimin öncülüdür. Daha önce de belirtildiği gibi; birinci düzey dijital bölünme çalışmaları bu bariyerlerden erişim boyutuna odaklanırken, ikinci düzey araştırmalar beceri ve kullanım bariyerlerine odaklanmıştır. Beceri, bireylerin erişim imkanları olsa dahi interneti kul-

lanıp kullanmadıklarını ve kullanıyorlarsa nasıl kullandıklarını etkilerken, interneti kullanma biçimlerindeki farklılıklar internet kullanımından elde edilecek olası fırsatların düzeyini etkiler.

2. İkinci Düzey Dijital Eşitsizlik

İnternet kullanma becerilerindeki farklılıklar, kullanıcıların internetten avantaj elde etme kapasitelerini de etkiler, beceri internetin gündelik hayata nasıl dahil edildiğini önemli ölçüde belirler (Hargittai, 2001; Zillien ve Marr, 2013). Geleneksel eşitsizlikleri etkileyen, şekillendiren cinsiyet, eğitim, yaş, etnisite, gelir gibi sosyodemografik faktörler, dijital eşitsizliğin de arka planını oluşturur, bununla birlikte; dijital eşitsizlik van Dijk'ın (2002) işaret ettiği gibi, yalnızca eski sosyal eşitsizliklerin ikincil bir ürünü olmayıp, var olan eski eşitsizlikleri yoğunlaştırır ve aynı zamanda yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu sebeple dijital eşitsizlik, geleneksel eşitsizlikleri ortadan kaldırarak çözümlenebilecek tali bir mesele olarak ele alınamaz. van Dijk'a göre(2002); bu yeni eşitsizliklerin başında internet becerileri ve ağına sağladığı avantajlara erişimdeki eşitsizlik gelmektedir. Geleneksel medya ile karşılaştırıldığında internet kullanımı daha aktif ve daha becerili kullanıcılar talep eder, erişim ve temel beceriler tek başına kullanımı garantiemez, adaptasyon için yeni tür becerilere ihtiyaç vardır (Bonfadelli, 2002; Steyaert, 2002; Brantweiner vd., 2010). Enformasyon okuryazarlığı ve dijital beceriler BİT adaptasyonunun yordayıcısıdır (Yu vd., 2017). BİT kullanımı aracılığıyla elde edilen avantajlara erişebilmenin ön koşulu etkin BİT becerisine sahip olmaktır. Başka bir deyişle, beceri uçurumu kullanım uçurumunun temel nedenlerinden biridir.

Literatürde, becerinin nasıl tanımlandığı, nasıl kategorilere ayrıldığı ve nasıl ölçüldüğü farklılık taşır. Dijital beceri kavramı, hem teknik hem de içeriğe ilişkin daha kapsamlı becerileri içerir. Teknik beceriler bilgisayarın nasıl çalıştırılacağı, fare, klavye gibi donanım aygıtlarının, dizin ve pencerelerin kullanımı, bazı temel güvenlik bilgilerini kapsarken; ileri düzey beceriler, uygun ortam ve içeriğin seçilmesi, içeriklerin anlaşılması ve analizi, medya içeriklerinin etkilerinin kavranması, içerik üretimi gibi daha karmaşık süreçleri kapsamaktadır (Brantweiner vd., 2010). Dijital okuryazarlık, bir yazılımı veya donanımı kullanma becerisinden daha fazlasını gerektirir, dijital ortamların etkin kullanımı için bilişsel, motor, sosyal, duygusal gibi çok çeşitli ve karmaşık becerilere ihtiyaç vardır (Alkalai ve Amichai-Hamburger, 2004). Steyaert (2000), dijital becerileri enstrümantal, yapısal ve stratejik olmak üzere üç farklı gruba ayırır. Enstrümantal beceriler, klavye,

mouse vb. kullanımı, ekli e-posta gönderme, yazılım yükleme, kurma gibi becerileri kapsar. Yapısal beceriler, enformasyonun yapısının gerektirdiği becerilere işaret etmektedir. Teknolojik değişimle birlikte enformasyonun yapısındaki değişiklikler (örneğin hipermetin) yeni beceriler gerektirmektedir. Stratejik beceriler ise, aktif bir şekilde enformasyon aramaya hazır olma, mevcut enformasyona dayanarak karar alma davranışları, iş veya kişisel yaşamla ilgili enformasyon aramaya devam etme gibi daha stratejik nitelikteki becerileri kapsamaktadır. van Deursen ve van Dijk (2011), temelde Steyaert'in kategorilerinden hareketle daha, kapsamlı bir beceri tanımlaması yaparlar. Araştırmacılar, araca ilişkin ve içeriğe ilişkin olmak üzere, dijital becerileri iki ayrı başlık altında ele alır ve bu başlıklar altında da farklı beceri türleri tanımlarlar. Operasyonel ve formel beceriler araca ilişkin; iletişim becerileri, enformasyonel beceriler, stratejik beceriler ve içerik oluşturma becerileri ise içeriğe ilişkin becerilerdir. Operasyonel beceriler; dijital bir aracı kullanmak için yapılan eylemleri (buton bilgisi gibi), formel beceriler, aracın formel yapılarını kullanmayı (tarama- gezinme gibi); enformasyonel beceriler, dijital medyada enformasyon arama, ayıklama ve enformasyonu değerlendirmeyi (örn. arama motorları); iletişim becerileri, e-posta gönderme/alma, bağlantı kurma, çevrimiçi kimlikler yaratma, dikkat çekme, fikir verme gibi eylemleri; stratejik beceriler, belirli profesyonel ve kişisel amaçları başarmak için dijital araç kullanmayı; içerik oluşturma becerileri ise belirli bir plan ve dizaynla internet içeriği için katkı yapmayı kapsamaktadır. Enformasyonel ve stratejik beceriler iletişim ve içerik oluşturma becerilerinin öncülleridir. van Deursen ve van Dijk'ın beceri tanımları literatürdeki en kapsamlı tanım olarak değerlendirilebilir. Beceriye hem teknik hem de içerikle ilişkili olarak tanımlamalarının yanı sıra bu ayrımı kendi içerisinde de detaylandırmaları ve dahası her bir beceri türü için ayrı ayrı ölçüm teknikleri geliştirmeleri, onları özellikle beceri alanında öncü araştırmacılar yapmıştır.

Becerinin tanımlanmasında olduğu gibi ölçümünde de literatürde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Üç temel beceri ölçüm yönteminden bahsedilebilir. Bunlardan ilki öz-değerlendirme yaklaşımı, ikincisi performans testleri ve üçüncüsü de performans testlerinden hareketle geliştirilen nicel ölçüm teknikleridir.

Öz-değerlendirme yaklaşımında, katılımcılardan; arama motoru kullanma, ekli dosya ile e-posta gönderme/alma, çevrimiçi forumlara katılma, telefon görüşmesi yapmak için interneti kullanma, müzik, film vb. şeyleri değiş-tokuş etmek için dosya paylaşımından yararlanma, bir web sayfası oluşturma gibi konularda beceri düzeylerini değerlendirmeleri istenir (Zillien ve Marr, 2013). Bununla birlikte, günümüzde, özdeğerlendirme geçersiz bir yöntem olarak görülür (Meritt vd., 2005;

van Deursen, 2010; van Dijk, 2013, Zillien ve Marr, 2013). İnsanların sahip olduklarını düşündükleri ve gerçekten sahip oldukları beceri düzeyi arasındaki farkı araştıran çalışmalar, bu iki düzeyin genellikle birbiriyle uyuşmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle erkekler gerçekte sahip oldukları beceri düzeyini olduğundan daha fazla, kadınlar ise daha düşük algılama eğilimindedirler (Bunz vd., 2007).

Dijital becerilerin geçerli ve eksiksiz ölçümünü elde etmenin en etkin yolu, gündelik hayatta düzenli olarak karşılaştıkları bilgisayar ve internet görevlerine ilişkin performans testleriyle insanları görevlendirmektir (van Dijk, 2013). Hargittai (2001), performansa dayalı beceri ölçümünün öncü araştırmacısıdır. Hargittai'nin ardından van Dijk ve van Deursen (2010), bir adım daha ileriye geçerek her bir beceri türünü ayrı ayrı ölçen performans testlerini geliştirir.

Performans testlerinin yüksek maliyetli ve emek yoğun oluşu, araştırmacıları benzer nitelikte ölçüm yapabilecek, daha ucuz ve pratik tekniklerin arayışına itmiştir. Bu yöntemde, performans testleri araştırmalarından hareketle geliştirilen ölçekler aracılığıyla (Hargittai, 2005, 2009; van Deursen ve van Dijk, 2010; Hargittai ve Hsieh, 2012) katılımcılara öz-değerlendirmeye yönelik değil daha somut bilgi ölçen sorular yöneltilir. Teknolojinin ve internetin hızla değişen doğası gereği bu ölçekleri sürekli güncellemek önemlidir (Hargittai ve Hsieh, 2012). Bununla birlikte, performans testleri hala beceri ölçmenin en kusursuz yoludur (van Deursen ve van Dijk, 2015).

Ülke nüfusunu temsil eden ve performansa dayalı ölçümlerle ortaya konan en der araştırma sonuçlarından biri olan van Deursen ve van Dijk'ın Hollanda nüfusu üzerine yaptıkları beceri ölçümüne göre; katılımcılar operasyonel ve formel beceri türlerinde oldukça başarılıdır. Bununla birlikte; enformasyonel ve stratejik başarı düzeyleri düşüktür (van Deursen ve van Dijk, 2010). van Deursen ve van Dijk (2015), 2013 yılında, bu araştırmalarını yine Hollanda nüfusu üzerinde tekrar etmişlerdir. Tekrar eden araştırmanın sonuçlarına göre; iki araştırma arasında geçen süreçte, operasyonel ve formel internet becerileri en çok artış gösteren beceriler olurken, enformasyonel internet beceri düzeyi hemen hemen aynı kalmış, en küçük artış ise stratejik beceri düzeyinde görülmüştür. Operasyonel ve formel beceriler edinilmesi görece daha kolay becerilerdir, bu nedenle araştırmacılar, uzun vadede, enformasyonel ve stratejik internet becerilerindeki eşitsizliğin daha kalıcı olacağını tahmin etmektedirler. Cinsiyet, yaş ve eğitim beceri eşitsizliğini belirleyen önemli değişkenlerdir, yaş arttıkça internet beceri düzeyi düşmektedir, eğitim düzeyi yükseldikçe dört beceri türünde de başarı düzeyi artmaktadır. Bizim çalışmamız açısından, bu araştırmanın önemli bulgularından biri operasyonel ve formel internet becerilerinin yaşlılar arasında daha düşük olmakla birlikte, bu bece-

rilerinin yalnızca 65 yaş üstü bireylerde artış gösterdiği, yaşlılar arasında operasyonel ve formel internet becerilerinin kazanılmasının enformasyonel internet becerilerinde daha iyi bir performansla sonuçlandığını ortaya koymasındır. Operasyonel ve formel internet becerileri yaşlılar arasında daha düşüktür. İçerikle ilişkili internet becerileri yaş yükseldikçe azalmaktadır. Bununla birlikte; araçla ilgili internet becerilerine sahip olan yaşlılar, içeriğe ilişkin internet becerilerinde gençlere oranla daha iyi performans sergilemektedir. Hem teknik hem de içerikle ilgili becerileri dikkate alan çalışmalarda yaşın teknik becerilerle negatif bir ilişkisi olduğu ancak içeriğe ilişkin becerilerle ilişkisinin anlamlı değil hatta pozitif olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (van Deursen ve van Dijk, 2015). Bu bulgular bize beceriyi ölçerken becerinin farklı kategorilere ayrılarak birbirinden bağımsız olarak ölçülmesinin önemini bir kez daha göstermektedir.

İkinci düzey dijital eşitsizlik araştırmalarının bir başka ana odağı ise kullanım uçurumudur. Fiili ve aktif kullanım için motivasyon, erişim ve beceri zorunludur ancak yeterli değildir. Kullanım süresi ve sıklığı, kullanılan uygulamaların çeşitliliği ve sayısı, geniş- dar bant kullanımı, içerik üretimini kapsayan aktif ve yaratıcı kullanım kullanımın belirleyicileridir (van Dijk, 2013).

Alandaki erken dönem çalışmalar, eğitim düzeyi yüksek kullanıcıların interneti daha çok enformasyon arama ve hizmete ulaşma amacıyla buna karşın daha düşük eğitimli kullanıcıların daha çok eğlence amacıyla kullandığı, erkeklerin arama motorlarını kadınlardan daha çok kullandığı gibi bulguları ortaya koymuş, buradan hareketle insanların nasıl ve hangi amaçlarla internet kullandıklarını ortaya koyan araştırmalara yönelik ihtiyacı vurgulamışlardır (Bonfodelli, 2002). Bu kapsamda yapılan çalışmalar, işsizler, engelliler, eğitim seviyesi düşük olanlar gibi birinci düzey dijital eşitsizlik literatüründe erişim açısından dezavantajlı görülen kesimlerin avantajlı görülen kesimle benzer düzeyde hatta bazen daha uzun süre internette vakit geçirmeye başladıklarını ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, dijital eşitsizlik alanında teorik yaklaşımları da dönüştürmüştür. İnternet erişimi ucuzladığı ve yaygınlaştığı için artık dezavantajlı görülen kesim de internete erişirken, temel odak internet kullanımının niteliğine kaymış, bazı internet kullanım aktivitelerinin diğerlerine oranla kullanıcılara daha fazla avantaj kazandırdığı, dolayısıyla kullanım süresinden ziyade kullanım biçimlerine odaklanılması gereği ortaya çıkmıştır. BİT'in farklı biçimlerde kullanımı yeni fırsat eşitsizliklerini de beraberinde getirmektedir (Selwyn, 2004). Bu noktada, kullanılan internetin teknik özelliklerinin de kullanım farklılıklarına neden olduğunu belirtmek gerekir. Yüksek hızdaki bağlantı hem çevrimiçi geçirilen sürede daha çok şey yapabilmek olanağı sunarken

hem de potansiyel olarak internetten daha fazla yararlanma imkanı sunar (Davison ve Cotten, 2003), dar bant veya geniş bant bağlantı, kullanım süresini, tipini ve uygulamaların çeşitliliğini etkiler (Akiyoshi vd, 2013).

İlerleyen dönem çalışmaları tıpkı erişimde olduğu gibi kullanımda da sosyodemografik değişkenlerin önemli belirleyiciler olduğunu saptamıştır. Kullanım durumunu en çok etkileyen sosyodemografik değişken eğitimken bunu yaş ve cinsiyet takip etmektedir (van Deursen ve van Dijk, 2015). Hollanda gibi gelişmiş bir ülkede yapılan araştırma sonuçlarını yorumlayan araştırmacılar, yaş ve cinsiyet farklılıklarında ortaya çıkan farklılıkları kısmen geçici fenomenler olarak değerlendirenken eğitimdeki farklılıkların daha kalıcı eşitsizlikler olabileceği değerlendirmesini yapmışlardır. Yaş farklılıklarının geçici olabileceği değerlendirmesinin gerekçesi olarak hem bugünün gençlerinin yaşlanacağı hem de günümüzde yaşlı jenerasyonun gittikçe artan bir şekilde müzik, oyun, sosyal medya, video izleme gibi internet aktivitelerine daha fazla adapte olmalarını göstermektedirler (van Deursen ve van Dijk, 2015). Bir başka araştırmada ise; internet kullanmaya yetişkinen başlayanların interneti eğlendirici olduğundan ziyade faydalı olduğu için kullandıkları ortaya konmuştur (Brandzaeg vd., 2011). Bu iki araştırmanın sonuçları birlikte düşünüldüğünde erişim bölünmesi sorununu aşan yaşlıların kullanım alanında avantajlı konumda yer alabilecekleri düşünülebilir, diğer yandan yaşlılığın kültürel ve toplumsal olarak deneyimlenme ve algılanma farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda yaş ve dijital eşitsizlik sorununu daha derinlikli kavramada bu nitelikteki araştırma verilerinin farklı ülkelerden elde edilmesi böylelikle kullanım farklılıklarının nedenlerinin daha iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

TÜİK hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması kapsamında beceri ölçümü yapmamaktadır, Türkiye’de beceri ölçümü yapan akademik çalışma ise yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, Türkiye’nin beceri uçurumunda yıllar içinde nasıl bir yol aldığı, beceri eşitsizliğinin boyutlarının ne olduğu hakkında elimizde yeterli ampirik veri bulunmamaktadır. TÜİK hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması 2019 yılı son üç ay içerisinde bireylerin yaş grubuna ve cinsiyete göre internet kullanma oranlarına bakıldığında, 16-24 yaş arası grupta toplamda kullanım oranı %90.8, erkeklerde %94.8, kadınlarda ise %86.6 iken; 55-64 yaş arası grup için bu oranlar toplamda %42.6, erkeklerde %52.2, kadınlarda ise %33.2’dir. 65-74 yaş aralığı grupta ise bu oran toplamda %19.8, erkeklerde 25.3, kadınlarda 15.0’dır. Veriler yaşlı yetişkinler açısından kullanım uçurumunun derinliğine işaret ederken bu uçurumun kadınlar açısından daha da büyük olduğu görülmektedir. TÜİK bu kapsamda internet kullanımını kullanım amaçlarına göre de ölçmekte ancak TÜİK’in genel istatistikleri dışında Türkiye’de kullanım uçurumuna ilişkin kapsamlı ve nüanslı ampirik veri bulunmamaktadır.

3. Üçüncü Düzey Dijital Eşitsizlik

İnternet kullanımı araştırmaları başlangıçta ağırlıklı olarak etkileşim, eğlence, alışveriş gibi belirli kullanım türlerine odaklanmış, bunların bireysel etkilerini test etmemişken etki araştırmaları statüye bağlı internet kullanımının kısa ve uzun dönem etkilerini odağına alır (Zillien ve Marr, 2013: 61-2). İnternet erişimi, kullanımı ve beceri düzeyleriyle ilgilenen birinci ve ikinci düzey araştırmalardan farklı olarak BİT kullanımının sosyal sonuçları, dijital tabakalaşma (Ragnedda, 2017), bu kullanımdan elde edilen somut faydaların neler olduğu (Helsper vd., 2015) konuları araştırılır. Hem birinci hem de ikinci düzey dijital eşitsizlik araştırmalarında çevrimiçi olmanın çevrimdışı alanda da avantajlar getireceği ön varsayımı vardır. Bununla birlikte bu avantajların ampirik olarak ölçülmesi, toplumun farklı tabakalarında nasıl dağıldığı vb. nitelikteki kanıta dayalı somut veriler yeterli değildir. Üçüncü düzey dijital bölünme araştırmaları oldukça yeni ve sayıları az olmakla birlikte bu boşluğu doldurmaya yönelik çalışmalardır.

Sonuç ve Değerlendirme: Yaşlanma ve Dijital Eşitsizlik İlişkisine Dair

Geleneksel okuryazarlık ve dijital beceriler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmada (van Deursen ve van Dijk, 2016), geleneksel okuryazarlığın, formel ve informal internet becerileri üzerine doğrudan stratejik internet becerileri üzerine ise dolaylı etkisi olduğu saptanmıştır. Bu nedenle yaşlıların geçmiş yaşantılarından kaynaklanan eşitsizlik türleri, dijital çağda yeni eşitsizliklerden daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır.

Dijital eşitsizlik literatürü genellikle, bazen 60 bazen de 65 yaş üzeri yetişkinleri “yaşlı yetişkinler” kategorisine dahil ederek, internet kullanımı ve beceri açısından bu grubu homojen varsayma eğilimindedir (Hargittai ve Dobransky, 2017; Hargittai vd., 2019). Yaşlı yetişkinler heterojen bir gruptur, bazıları teknolojiyi benimserken bazıları maliyeti ne olursa olsun teknolojiden kaçınır (Francis vd., 2019). Bu yaş grubuna spesifik olarak odaklanan ve daha kapsamlı veri elde eden araştırmalarda, internet becerileri, kullanım sıklıkları, kullanımları, bağlanmak için tercih ettikleri cihaz türü ve sayısı gibi faktörler açısından yaşlı yetişkinler arasında belirgin farklılıklar olduğu, eğitim ve gelir düzeyi yüksek olanların daha yüksek beceriye sahip oldukları (Foster vd, 2016; Hargittai ve Dobransky, 2017), gelir ve eğitim düzeyi yüksek olanların internet kullanım otonomilerinin de daha fazla olduğu, bu otonomininse hem daha yüksek genel internet becerileri hem de

sosyal medya becerileri ile bağlantılı olduğu (Hargittai vd., 2019) saptanmıştır. Emeklilik öncesi bilgisayar kullanımı yaşlıların internet kullanımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir, sosyal çevre tarafından teşvik edilmek de internet kullanımının güçlü bir yordayıcısıdır. Genel teknik ilgi ve medeni durum, az da olsa, yaşlıların internet kullanımını açıklayan diğer faktörlerdir (Frimel, 2014). Yaşlıların yaşlılık stereotipleriyle mutabık olma düzeyleri, BİT beceri düzeylerini kısmen belirler, yani yaşa dayalı stereotiplerle mutabık olma düzeyi arttıkça beceri düzeyi düşer (Lagacé vd., 2015). Dijital eşitsizlik alanında nüfusun belli yaş aralığına odaklanırken daha nüanslı yaklaşımlar belirlemek ve kültürün bu süreçteki rolünü araştırmak önemlidir.

Dijital eşitsizlik literatürünün genel sonuçları yaş ve internet kullanımı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, internet kullanıcısı arkadaş veya aile üyesine sahip olma internet kullanıcısı olma potansiyelini yükseltmektedir (Brantweiner vd., 2010), araca ilişkin becerilere sahip yaşlıların içeriğe ilişkin becerilerde gençlere oranla daha iyi olabildiği (van Deursen ve van Dijk) ortaya konmuştur. Bu bulgular yaşlıların dijital eşitsizliğin avantajlı tarafına geçebilmesinde sosyal sermaye sahipliğinin önemini göstermektedir. Aile bireyleri veya yakınlar tarafından verilecek sosyal destek ve daha önemlisi bu verilere dayalı politika üretimi, yaşlı yetişkinlerin temel beceri düzeyi edinmelerine yardımcı olabilir ve böylece van Dijk'ın dijital eşitsizliğin ilk bariyeri olarak ele aldığı motivasyon ve erişim engelinin önüne geçilmesine önemli katkı sunabilir.

KAYNAKLAR

Akiyoshi, M., Tsuchiya, M. ve Sano, T. (2013). Missing in the midst of abundance: The case of broadband adoption in Japon. *The Digital Divide* içinde (ss. 85-103). Routledge.

Alkali, Y. E. ve Amichai-Hamburger, Y. (2004). Experiments in digital literacy. *CyberPsychology & Behavior*, 7(4), 421-429. <https://doi.org/10.1089/cpb.2004.7.421>

Attewell, P. (2001). Comment: The first and second digital divides. *Sociology of education*, 74(3), 252-259. DOI: 10.2307/2673277

Bonfadelli, H. (2002). The Internet and knowledge gaps: A theoretical and empirical investigation. *European Journal of communication*, 17(1), 65-84. <https://doi.org/10.1177/0267323102017001607>

Brandtzæg, P. B., Heim, J. ve Karahasanović, A. (2011). Understanding the new digital divide—A typology of Internet users in Europe. *International journal of human-computer studies*, 69(3), 123-138. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2010.11.004>

Brandtweiner, R., Donat, E. ve Kerschbaum, J. (2010). How to become a sophisticated user: a two-dimensional approach to e-literacy. *New media & society*, 12(5), 813-833. <https://doi.org/10.1177/1461444809349577>

Bunz, U., Curry, C. ve Voon, W. (2007). Perceived versus actual computer-email-web fluency. *Computers. Human Behavior*, 23(5), 2321-2344. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2006.03.008>

Davison, E. ve Cotten, S. (2003). Connection discrepancies: Unmasking further layers of the digital divide. *First Monday*, 8(3). <https://doi.org/10.5210/fm.v8i3.1039>

DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C. ve Shafer, S. (2004). Digital inequality: From unequal access to differentiated use. *Social inequality* içinde (ss. 355-400). Russell Sage Foundation.

Drori, G. S. (2010). Globalization and technology divides: Bifurcation of policy between the “digital divide” and the “innovation divide”. *Sociological Inquiry*, 80(1), 63-91. DOI: [10.1111/j.1475-682X.2009.00316.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2009.00316.x)

Eastin, M. S., Cicchirillo, V. ve Mabry, A. (2015). Extending the digital divide conversation: Examining the knowledge gap through media expectancies. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 59(3), 416-437. <https://doi.org/10.1080/08838151.2015.1054994>

Francis, J., Ball, C., Kadylak, T. ve Cotten, S. R. (2019). Aging in the digital age: Conceptualizing technology adoption and digital inequalities. In *Ageing and digital technology* (ss. 35-49). Springer: Singapore.

Friemel, T. N. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New media & society*, 18(2), 313-331. DOI: 10.1177/1461444814538648

Foster, S., Pangle, A., Schrader, A., Wei, J. Y. ve Azhar, G. (2016). Adaptations in the Age of Technology in Seniors. *GERONTOLOGIST* (Vol. 56, ss. 528-528). USA: Oxford University Press Inc.

Hargittai, E. (2001). Second-level digital divide: Mapping differences in people's online skills. *arXiv preprint cs/0109068*.

Hargittai, E. (2005). Survey measures of web-oriented digital literacy. *Social science computer review*, 23(3), 371-379. <https://doi.org/10.1177/0894439305275911>

Hargittai, E. (2009). An update on survey measures of web-oriented digital literacy. *Social science computer review*, 27(1), 130-137. <https://doi.org/10.1177/0894439308318213>

Hargittai, E. ve Dobransky, K. (2017). Old dogs, new clicks: Digital inequality in skills and uses among older adults. *Canadian Journal of Communication*, 42(2). DOI: <https://doi.org/10.22230/cjc.2017v42n2a3176>

Hargittai, E. ve Hsieh, Y. P. (2012). Succinct survey measures of web-use skills. *Social Science Computer Review*, 30(1), 95-107. <https://doi.org/10.1177/0894439310397146>

Hargittai, E., Piper, A. M. ve Morris, M. R. (2019). From internet access to internet skills: digital inequality among older adults. *Universal Access in the Information Society*, 18(4), 881-890. doi:10.1007/s10209-018-0617-5

Helsper, E. J., Van Deursen, A. J. ve Eynon, R. (2015). Tangible outcomes of Internet use: from digital skills to tangible outcomes project report.

ITU (n.d.). Erişim <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> ve <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2018/MISR-2018-Vol-1-E.pdf>

Lagacé, M., Charmarkeh, H., Laplante, J. ve Tanguay, A. (2015). How ageism contributes to the second-level digital divide: The case of Canadian seniors. *Journal of technologies and human usability*, 11(4), 1-13.

Merritt, K., Smith, D. ve Renzo, J. C. D. (2005). An investigation of self-reported computer literacy: Is it reliable. *Issues in Information Systems*, 6(1), 289-295.

Ragnedda, M. (2017). *The third digital divide: A Weberian approach to digital inequalities*. Routledge.

Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New media & society*, 6(3), 341-362. <https://doi.org/10.1177/1461444804042519>

Steyaert, J. (2000). Digital skills: Literacy in the information society. *Hugue, Netherlands: Rathenau Institute*, 75.

Steyaert, J. (2002). Inequality and the digital divide: myths and realities. *Advocacy, activism and the Internet*, 199-211.

TÜİK (n.d.) *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. Erişim http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028

Van Deursen, A. (2010). *Internet skills: Vital assets in an information society*. Doktora tezi, Universiteit Twente.

Van Deursen, A., & Van Dijk, J. (2011). Internet skills and the digital divide. *New media & society*, 13(6), 893-911. <https://doi.org/10.1177/1461444810386774>

van Deursen, A. J. ve van Dijk, J. A. (2015). Internet skill levels increase, but gaps widen: A longitudinal cross-sectional analysis (2010–2013) among the Dutch population. *Information, Communication & Society*, 18(7), 782-797. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.994544>

Van Dijk, J. A. G. M. (2002). A framework for digital divide research. *Electronic Journal of Communication*, 12(1), 2.

Van Dijk, J. A. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Sage Publications.

Van Dijk, J. A. (2013). A theory of the digital divide. In *The digital divide* (ss. 49-72). Routledge.

Van Dijk, J. ve Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex and dynamic phenomenon. *The information society*, 19(4), 315-326. <https://doi.org/10.1080/01972240309487>

Yu, T. K., Lin, M. L., ve Liao, Y. K. (2017). Understanding factors influencing information communication technology adoption behavior: The moderators of information literacy and digital skills. *Computers in Human Behavior*, 71, 196-208. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.005>

Zillien, N., ve Marr, M. (2013). The digital divide in Europe. *The Digital Divide* içinde (ss. 75-86). Routledge.

İkinci Seviye Dijital Bölünme: Bireylerin Çevrimiçi Becerilerindeki Farklılıklar*

Eszter Hargittai

Çeviri: Ertan Ağaoğlu*

Giriş: İnternet Kullanımında Eşitsizlikler

İnternetin yayılımını belgeleyen alan yazının çoğu, internete erişimi olanlar ve olmayanlar ya da kullananlar ve kullanmayanlar arasındaki farklılıklara odaklanmıştır. 1995 yılında Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi, “*Ağdan Düşmek: Kırsal ve Kentsel Amerika’da (İnternet’e) Sahip Olmayanlar Üzerine Bir Anket Araştırması*”, adlı ilk raporunu yayınladığından bu yana, erişim eşitsizlikleri ve ortamın kullanımı üzerine birçok analiz yayınlanmıştır. İnternete erişim ve kullarımdaki farklılıkları inceleyen mevcut çalışmalar, nüfusun farklı kesimleri arasındaki eşitsizlikleri (Bucy, 2000), eğitime (NTIA, 2000), etnisiteye (Hoffman ve Novak, 1999), toplumsal cinsiyete (Bimber, 2000), yaşa (Loges and Jung, 2001), gelire (Benton Foundation, 1998) ve yaşanılan yere (Strover, 1999) odaklanarak incelemektedir.

Bu araştırmalar, “dijital bölünme” olarak bilinen internete erişimdeki eşitsizlikleri anlama noktasında önem arz etmektedir. Bu metinde internet kullanımı, nüfusun çoğunluğuna yayılırken (NTIA, 2002), yalnızca interneti kimin kullandığına bakmanın yeterli olmayacağını, bireyler arasında farklılaşan çevrimiçi becerilere de bakmanın önemli olduğunu iddia etmekteyim. Burada beceriler, *Web’de verimli ve etkili bir şekilde bilgi bulma becerileri* şeklinde tanımlanmaktadır. Web, Amerikan nüfusunun çoğunluğuna yayılırken, bireylerin bilgiye erişim için Web’i kullanım farklılıklarını inceleyerek, şu an oluşan “ikinci seviye bir dijital bölünme” olup olmadığını anlayabiliriz. Bu konuya eğilmek adına bireylerin çevrimiçi içerik bulabilme becerilerini inceleyen bir projenin bulgularını sunacağım. Web kullarımdaki farklılıkları incelemek, farklı kategorilerdeki insanların bu ortamdan değişen şekillerde nasıl yararlandığını anlamamıza izin verecektir.

* Hargittai, E. (2002). “Second-Level Digital Divide: Differences in People’s Online Skills”. *First Monday*, Cilt: 7, Sayı: 4, Nisan 2002, doi:10.5210/fm.v7i4.942.

* Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Radyo, TV Bölümü

Dijital Bölünmeye Güncel Yaklaşımın Rafineleştirilmesi

Raporların çoğu, nüfusun çeşitli kesimleri arasındaki farklılıkları tanımlarken, zaman içerisinde yapılan araştırmalar, ortamın nüfus genelindeki dağılımına vurgu yapmaktadır (Howard, Rainie, ve Jones, 2001; Katz ve Rice, 2002; NTIA 2000, 2002; Pew Internet and American Life Project, 2000). Daha fazla kişi, iletişim kurmak ve bilgi almak için Web'i kullanmaya başlamışken ve İnternet eşitsizlikleri hakkındaki sorulara yanıt arama çabasıdayken, yalnızca çevrimiçi olmak ya da olmamak üzerine yapılan ikili sınıflandırılmalara odaklanmak, giderek daha az kullanışlı hale gelmektedir (DiMaggio and Hargittai, 2001). Bunun yerine çevrimiçi olanların, bu ortamı nasıl kullandıklarına ilişkin farklılıklara, yani bireylerin çevrimiçi becerilerindeki farklılıklara odaklanmaya başlamamız gerekir. Bu anlamda İnternet kullanıcıları arasındaki farklılıkları analiz etmek için araştırma gündemini genişletmek önem arz etmektedir.

Bazı araştırmacılar, dijital bölünmenin farklı seviyelerde var olduğunu ileri sürerek, dijital bölünme hakkında rafine bir anlayış sunmuşlardır. Kling (1998), teknik (teknolojinin fiziksel kullanılabilirliği) ve sosyal erişimdeki (bilgi teknolojilerinden yararlanabilmek için gerekli olan profesyonel bilgi ve teknik beceriler) farklılıkları tanımlamıştır. Norris (2001), eşitsizliğin üç seviyesine dikkat çekmiştir: sanayileşmiş ve daha az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıklara atıfta bulunan küresel bölünme; bir ülkede yaşayan nüfusun arasındaki eşitsizliklere atıfta bulunan toplumsal bölünme; ve toplumsal hayata dahil olmak için dijital teknolojileri kullanan ve kullanmayanlar arasındaki eşitsizliklere atıfta bulunan demokratik bölünme. DiMaggio ve Hargittai (2001) ise bölünmelerin var olabileceği beş farklı boyut önermiştir:

1. Teknik imkanlar (yazılım, donanım, bağlantı kalitesi);
2. Kullanım özerkliği (erişim yeri, ortamın tercih edilen faaliyetler için kullanılma özgürlüğü);
3. Kullanım örüntüleri (İnternet kullanım türleri);
4. Sosyal destek ağları (bireyin kullanım anlamında yardım için başvurabileceği diğer insanların mevcudiyeti; kullanımı teşvik eden ağların büyüklüğü);
5. Beceri (kişinin ortamı etkili şekilde kullanabilme yeteneği)

Bu çalışmanın amacı, İnternet kullanıcılarının çevrimiçi becerilerini inceleyerek oldukça rafine bir düzeyde betimlenmiş olan ikinci seviye dijital bölünmeyi, ampirik düzeyde test etmektir.

Çevrimiçi becerilere ilişkin eldeki bulgular, bireylerin medyayı nasıl kendileri için en çok ilgi çekici şekillerde, ne gibi ihtiyaçları doğrultusunda ve ne ölçüde fayda sağlayarak kullanabildikleri hakkında bilgiler vermektedir. Çevrimiçi ortamlarda farklı tür bilgilere erişme becerisi, insanların bu ortamlardan en üst düzeyde faydalanmalarına olanak tanımaktadır. Eğer kullanıcılar, sinirlenerek ya da kafa karışıklığıyla interneti kullanmaktan sık sık vazgeçiyorsa, onların internet erişimine sahip olmaları, var olan dijital bölünmenin çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Çünkü İnterneti verimli bir biçimde kullanma kabiliyetlerindeki bölünme halen sürmektedir (Wilson, 2000).

Eğer kullanıcılar, siyasi içeriklere ulaşma becerisine sahip değillerse, internetin siyasi katılım üzerindeki olumlu etkisinden nasıl bahsedebiliriz? Benzer şekilde, insanlar resmî belgeleri çevrimiçi olarak bulamıyorlarsa, internetin vatandaş ve hükümet arasında yararlı bir bağlantı rolü oynadığını nasıl kanıtlayabiliriz? Bireylerin çevrimiçi becerilerindeki farklılıkları tanımlamak adına yalnızca erişimin yapısal yönlerine odaklanma ve insanların çevrimiçi ortamda ne yaptıklarını baz alma neticesinde alan yazında ortaya çıkan boşluk, kullanıcıların internet becerilerini ölçerek doldurulabilir.

Yöntem ve Veri

Örneklem

Bu çalışmada sunulan veriler, 2001 yaz ve sonbahar döneminde, New Jersey bölgesinin banliyö kasabaları ve ilçelerinde yaşayan kimselerden rastgele seçilmiş 54 İnternet kullanıcısı ile gerçekleştirilen şahsi gözlemlere ve mülakatlara dayanmaktadır. Katılımcılar rastgele örneklem yoluyla toplanmıştır. Olası katılımcılara öncelikle projeyi açıklayan ve katılım talebinde bulunan bir mektup gönderilmiştir. Bununla beraber, çalışma hakkında detaylı bilgi veren bir de broşür gönderilmiştir. Bireylere çalışmanın Web adresi (www.webuse.org), iletilmiş ve randevu almak için araştırmacıyı arama ya da araştırmacıya mektup gönderme seçenekleri sağlanmıştır. Mektuplar gönderildikten birkaç gün sonra evlere telefonla ulaşılmıştır.

Rastgele seçim gerçekleştirebilmek adına hane halkından doğum günü en yakın tarihli olan, uygun bir yetişkin (yani 18 yaş üstü internet kullanıcısı) seçilmiştir. Hane halkından rastgele seçilen kişinin katılmayı reddetmesi durumunda, bireyin yaşadığı evden başka bir birey çalışmaya katılmayı talep etse dahi, reddedildi olarak kodlanmıştır. Rastgele seçim ölçütlerinin katı bir şekilde uygulanması,

çalışmaya katılanların bölgenin internet kullanıcı nüfusunu tam anlamıyla rastgele bir örneklemeyle temsil etmesini sağlamıştır. Kendisini Web kullanıcısı olarak tanımlayan bireyler, araştırmaya katılmak için davet edilmiştir. Web kullanıcısı, e-posta kullanma pratiği dışında, ayda en az bir defa çevrimiçi olan birey olarak tanımlanmıştır. Bu tanım çalışmadaki insanlar için oldukça düşük bir eşiğe tekabül etse de deneyimlenen varyansı mümkün olduğunca arttırmak için kullanılmıştır.

Katılımcılara, katılımları için araştırma oturumu sonrasında 40 dolar takdim edilmiştir. Katılımcılardan üniversite kampüsünde bulunan araştırma bölgesine gelmeleri istenmiş ve kendileri gelemedikleri takdirde, ulaşım yardımı sağlanmıştır (bu seçenekten bir katılımcı yararlanmış ve otobüs ücretini talep etmiştir). Araştırmanın katılım oranı, zaman maliyeti göz önünde bulundurulduğunda yüksek sayılabilecek bir oran olan yüzde 64 çıkmıştır.

İnsanların Çevrimiçi Bilgiyi Nasıl Bulduğunu Araştırmak

Kütüphane ve bilgi bilimi topluluğundaki araştırmacılar, insanların çevrimiçi bilgiyi nasıl buldukları üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir. Ancak bu araştırmaların odağı yalnızca akademide bulunan insanlar; örneğin bilişim bilimi lisansüstü programı öğrencileri (Wang, Hawk ve Tenopir, 2000) ya da en iyi ihtimalle genel olarak üniversite öğrencileri (Cothey, 2002) ile kısıtlanmış; bu da bulguların geniş internet kullanıcı nüfusuna genelleştirilebilme fırsatını olanaksızlaştırmıştır (Web aramaları literatür taraması için Jansen ve Pooch, 2001). Dahası bu araştırmalar, insanların çevrimiçi materyal bulma biçimlerinde farklılık yaratan demografik değişkenleri dikkate almadan arama sorgularında kullanılan arama terimlerinin sayısı gibi arama tekniklerine odaklanmıştır.

Öznelerin sıradan internet kullanımına ve geçmişlerine yönelik bilgiler yanı sıra demografik arka planları hakkındaki veriler, anket yoluyla toplanmıştır. İnsanların Web üzerinde içerik bulma becerileri, katılımcılara çevrimiçi görevler verilerek ölçülmüştür. Aşağıdaki beş farklı göreve ait sonuçlar analiz edilmiştir. Bireylerden

1. Bölgedeki sanat gösterileri, müzikal performanslar, tiyatro gösterimleri gibi yerel kültürel etkinlikler hakkında bilgi edinmeleri;
2. Çevrimiçi dinleyebilecekleri müzikleri bulmaları;
3. Farklı başkan adaylarının kürtaj hakkındaki görüşlerini karşılaştıran bir internet sitesine erişmeleri;
4. Vergi reformları hakkında bilgilendirici bilye ulaşmaları;

5. Çocuklar tarafından üretilen sanat içeriklerini keşfetmeleri,

istenmiştir.

Bu görevler, insanların Web’de farklı konular hakkında bilgi edinme becerilerini incelemek için seçilmiştir. Görevler, kullanıcıların yerel bilgileri bulup bulamadıklarını, Web’in çoklu medya özelliğinden yararlanıp yararlanamadıklarını, Web’i siyasi ve hükümetle ilgili bilgilere ya da çocuklar tarafından üretilen sanat içeriklerini keşfetme şeklinde tanımlanmış rasgele bir göreve dair verilere ulaşım ulaşıp ulaşımadıklarını araştırmaktadır. Son görevin tüm kullanıcılar için yeni olması, insanların geçmiş deneyimlerini, yeni tanımlanmış bir göreve aktarabilme yetilerini görme anlamında oldukça faydalı olmuştur.

Katılımcılara, en aşına oldukları ortamı kullanabilmeleri için PC ya da Mac kullanabilme seçeneği verilmiştir. Katılımcıların normal çevrimiçi deneyimlerini tekrarlamaları amacıyla yaygın olarak kullanılan tarayıcı uygulamalarından olan Internet Explorer, Netscape Communicator ve America Online, bilgisayarlara yüklenmiştir. Bilgisayarların internet bağlantısı, üniversitenin yüksek hızlı hattı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ek olarak, her tarayıcı içerisine katılımcıların önceki kullanıcıların arama pratiklerinden etkilenmemeleri ve yeni bir sayfayla başlayabilmeleri için tarayıcı ve URL geçmişini silen Panik Yapma (PanicWare, 2001) isimli bir eklenti yüklenmiştir. Arama oturumları, ilgili görsel-işitsel dosya oluşturan Hypercam (ya da Mac için SnapZPro) ekran kayıt programı ile kaydedilmiştir. Arama süresince tüm ekran görüntüleri, farenin tıkları, kaydırılması gibi her bir hareket kayıt altına alınırken, bireylerin gerçekleştirdikleri tüm sözlü yorumlar da kaydedilmiştir. Ardından bu dosyalar, bireylerin görevleri başarılı olarak bitirip bitirmediği ve her bir görevde ne kadar süre harcadıklarını ölçmek üzere analiz edilmiştir. Bu araştırmanın ilginç tarafı şudur: *Beceri, görevlerin tamamlanması ve tamamlama süresi üzerinden işlevselleştirilmiştir.*

Araştırmacı, katılımcıların sol arkasına oturmuş ve katılımcıların stratejilerini etkilemekten kaçınmıştır (örneğin hiçbir çevrimiçi eylem önermemiş, yazım kuralı ile ilgili ya da tıklamanın işe yarayıp yaramayacağına yönelik sorulara cevap vermemiştir). Katılımcılar, bilgiyi bulana kadar, araştırmaları konusunda cesaretlendirilmiştir. Kimsenin araması yarıda kesilmemiştir. Katılımcıların sinirlendiği ya da tedirgin görüldüğü durumlarda, onlara devam etme seçeneği verilmiştir. Katılımcı belirli bir görevi gerçekleştiremediğini dile getirdiğinde, tekrar denemesi konusunda cesaretlendirilmiştir. Katılımcı, görevi yerine getiremeyeceğini defalarca belirttiğinde, bir sonraki görev hakkında bilgilendirilmiştir (Hargittai (basında) metodolojiyi daha detaylı bir biçimde açıklamaktadır).

Örneklem

Katılımcıların yaşı 18 ve 81 arasında değişmektedir (detay için: Tablo 1). Katılımcıların %51'i tam zamanlı çalışırken, %15'i yarı zamanlı çalışmaktadır. Meslekleri emlakçılıktan, çevre politikası analistine, mavi yakalı çalışanlardan, ofis asistanlarına, öğretmenlerden hizmet ve sağlık çalışanlarına, öğrencilerden işsiz ve emekli kişilere kadar uzanmaktadır. Katılımcıların meslekleri dahil olmak üzere demografik özelliklerinin tam bir listesi için Ek kısmına bakınız.

Tablo 1: Bağımsız Değişkenler için Tanımlayıcı İstatistikler

^a Eğitim ve Aile değişkenleri kategorik olarak toplandığı için ortalaması yoktur.

	Ortalama	Standart Sapma	Medyan	En Düşük	En Yüksek
Yaş	43.06	16.37	41.5	18	81
Eğitim ^a	-	-	Üniversite	Lise'den düşük	Doktora
Aile Geliri ^a	-	-	\$80,000-\$89,000	\$17,500-\$19,000	> \$250,000
İnterneti ilk kullanımın üstünden geçen yıl	6.24	3.54	6	0	16
Haftalık internet kullanım saati	8.55	10.76	5	8 Dakika	70

Katılımcıların %89'u Beyaz, dördü Afro-Amerikan ve biri Asya-Amerikan iken, bir katılımcı ırk olarak “diğer” kategorisini seçmiştir; bir katılımcı ise İspanyol kökenli bir Amerikalıdır. Katılımcıların %11'inin hanesinde kendisinden başka bir yetişkin bulunmazken, %45'i eşi ile yaşamaktadır, geriye kalan katılımcılar ise oda arkadaşı ya da diğerleri (çoğunlukla ebeveynleri) ile yaşamaktadır. Katılımcıların

%82'si çocuk sahibidir. Bu 27 kişiden, yüzde 53.5'i (15 kişi) halen çocuklarıyla yaşamaktadır.

Çalışmanın katılımcıları çoğunlukla genel internet kullanıcı nüfusuna oranla daha fazla eğitilmiştir. Zira yalnızca %26'sı üniversite altı bir kurumdan alınmış diploma sahibidir (bunların arasından altı kişi halen okula kayıtlıdır), üçte biri üniversite diplomasına, geriye kalan %40'ı ise lisansüstü dereceye sahiptir. Bu da çalışmadan elde edilen bulguların, örneğin farklı eğitim seviyelerinin, İnterneti etkili bir şekilde kullanma yeteneği üzerindeki etkileri açısından sınırlı bir örneklemi temsil etmesine imkan tanır.

Katılımcıların aile geliri ulusal ortalamanın üstündedir. Bununla birlikte söz konusu bölgenin, ülkedeki en yüksek gelirli bölgelerden biri olduğu düşünüldüğünde yüksek gelir ortalamasına rağmen örneklemin yerel nüfus için olağandışı olmadığı söylenebilir. Bu bölgede 2000 yılında kişi başına düşen ortalama gelir, neredeyse 40.000 dolardır (A.B.D. Nüfus verilerine göre). Burada ortalama olarak önemli ölçüde yüksek olan aile gelirini göz önünde bulundurmayı. Aile geliri dağılımının tanımlayıcı istatistikleri için Tablo 1'e bakınız. Katılımcılar siyasi eğilim bakımından da farklılaşmaktadır. Bu anlamda yüzde 20'si kendilerini muhafazakâr, yüzde 30'u ortalarda bir yerde, yarısı ise liberal olarak tanımlamıştır.

Grubun Web kullanım sıklığı ve geçmişi çeşitlidir. Katılımcılara, e-posta kullanımı dışında Web'de ne kadar zaman harcadıkları, yani çevrimiçi olarak bilgi aramaya harcadıkları zaman sorulmuştur. Web kullanım sıklığı haftalık birkaç dakikadan 30 saate kadar farklılık göstermektedir (Detaylar için bkz: Tablo 1). Sıradan bir haftada, katılımcıların yaklaşık olarak yarısı Web'i, e-posta hizmetlerini kullandıklarından daha fazla kullanmakta, %18.5'i iki tür çevrimiçi hizmeti aynı oranda kullanmakta ve gerisi e-posta hizmetlerini Web'de gezinmeye oranla daha fazla kullanmaktadır.

Grubun, ortam deneyiminde de benzer şekilde çeşitlilikler söz konusudur. Kullanıcılara ilk olarak, ne zaman İnternet kullanmaya başladıkları sorulmuştur. Katılımcılardan biri, interneti çalışmanın yapıldığı yıl kullanmaya başladığını belirtirken, %18.5'i ise iki yıl ya da daha az süre önce kullanmaya başlamıştır. Ancak öznelerin %39'luk büyük bir kesimi, 5-7 yıldır İnternet kullanıcısıdır. Katılımcıların %18.5 kadarı İnterneti on yıldan fazla kullanan, uzun dönemli internet kullanıcılarından oluşmaktadır (Detaylar için bkz: Tablo 1).

Çevrimiçi İçerik Bulma Becerisinde Farklılıklar

İnsanların çevrimiçi becerileri, iki şekilde ölçülmüştür. İlk olarak, katılımcıların ne kadarının verilen görevleri tamamladıklarını gösteren ikili başarı/başarısızlık oranı; ikinci olarak ise Web’de bilgi bulmak için harcanan süredeki kademeli farklılıkları göstermek için her bir görevin saniye bazında ölçülen tamamlanma süresi. Tüm katılımcıların her bir görev için harcadığı süre kaydedilmiştir. Bu anlamda katılımcıların görevleri ne kadar sürede bitirdikleri ya da ne zaman vazgeçtikleri hakkında bilgiler mevcuttur.

Görev tamamlama başarıları oranları arasındaki fark az iken, görev tamamlama süresinde görünür farklılıklar söz konusudur. Katılımcıların yarısı (27 birey), tüm görevleri tamamlarken, katılımcıların %31.5’i (17 birey), istenen beş bilgi türünün dördünü bulmada başarılı olmuştur (detaylar için bkz: Tablo 2). Ne var ki geriye kalan beş kişi yalnızca 1-3 görevi tamamlayabilmiştir. Bireylerin zaman kısıtlaması olmadan görevleri tamamlamaları için cesaretlendirildikleri düşünüldüğünde bu, yüksek bir orana tekabül etmektedir. Tablo 3, katılımcıların ne kadarının görevlerde başarılı olduğunu ve başarılı olarak tamamlamak için kullandıkları süreyi detaylı olarak göstermektedir.

Tablo 2: Başarılı Olarak Tamamlanan Görevlerin Sayısı

(N=54)

Başarılı Olarak Tamamlanan Görev Sayısı	Katılımcı Sayısı (Parantez içi %)
1	1 (2)
2	3 (5.5)
3	6 (11)
4	17 (31.5)
5	27 (50)

Tablo 3: Her Bir Görevin Başarı Oranı ve Ortalama Başarılı Olarak Tamamlanma Süresi

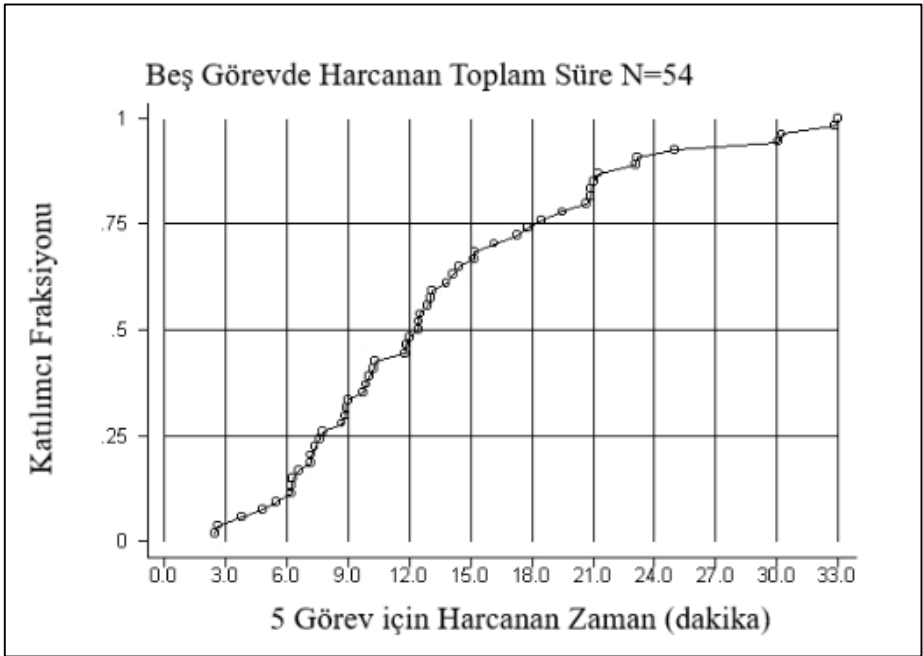
Görev	Başarı Oranı(%)	Mean (dakika)	Standart Sapma	Min. Zaman	Max. Zaman (dk.)	Başarılı Kişi Sayısı
Müzik	94.44	1.55	1.67	5s	7.83	51
Vergi Reformu	94.44	2.48	2.04	27s	8.75	51
Yerel Etkinlikler	87.04	2.18	2.03	24s	9.78	47
Çocuk Sanatı	85.19	2.09	1.67	11s	8.05	46
Siyasi Bilgi	61.11	3.79	3.10	27s	13.53	33

Katılımcıların başkan adaylarının kürtaj konusundaki görüşlerini karşılaştıran bir web sitesi bulmasını gerektiren görev için düşük başarılı tamamlanma oranı (% 61) dikkat çekicidir. Böyle bir görevi tamamlamada önceki deneyimlerin rolünü kontrol etmek için katılımcılara, daha önce siyasi kampanya bilgisi bulmak için interneti kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Daha önce bu amaçla interneti kullanmayanların %54,2'si bu görevi başarı ile tamamlarken, daha önce bu tür içeriği arama konusunda deneyimli olanların %66.7'si görevi başarıyla tamamlamıştır. Bu görevde daha önce deneyime sahip olanlar ile olmayanlar arasında bir miktar fark olsa da iki kategoride de görevi başarıyı tamamlamak için beceri sahibi olmayanların oranı yüksektir.

Bu bulgu, İnternetin siyasi katılım üzerindeki olası etkileri ve vatandaşları siyasi konularda bilgilendirme anlamında önemlidir. Kullanıcıların büyük bir çoğunluğu, zaman kısıtlaması olmamasına ve başka bir zorunluluk ya da etkinlik tarafından dikkatlerinin dağılmamasına rağmen, siyasi görüşleri karşılaştıran bir Web sitesini bulamamıştır. Bu, insanların siyasi kampanya adaylarının görüşlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilecek siyasi bilgileri bulmakta çok zorlandıklarını göstermektedir. Web'de bu tür bilgileri barındıran birçok kaynak olmasına rağmen, kişiler, bu siteleri bulamadıkları sürece bu bilgilerin yalnızca var olmasının siyasi katılıma bir faydası olmayacaktır.

Genel anlamda, tüm görevleri başarılı olarak tamamlayıp tamamlamadıklarına bakılmaksızın, katılımcılar, beş görevi tamamlamak için iki buçuk dakikadan 33 dakikaya kadar değişen sürelerde bir zaman harcamıştır. Figür 1, tüm görevlere harcanan toplam zamanın kümülatif dağılım fonksiyonunu göstermektedir. Y eksenini hala bir görev üzerinde çalışan kişilerin oranını gösterirken X eksenini arama için harcanan toplam süreyi gösterir.

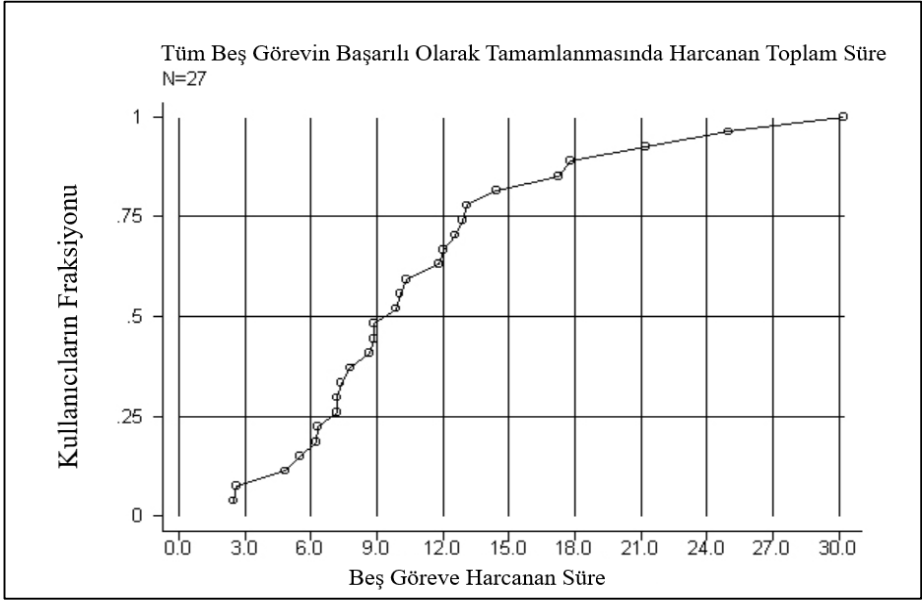
Y eksenini, hala bir görev üzerinde çalışan kişilerin oranını belirtir ve X eksenini, arama için harcanan toplam süreyi gösterir. Grafikteki daireler, katılımcının Web'deki beş içerik türünü aramak için harcadığı süreyi göstermektedir.

Şekil 1: Beş Görev için Harcanan Zaman

İnsanların tüm görevlere harcadıkları zamanda kademeli bir artış vardır. Katılımcıların yarısı, görevleri 12 dakika ya da daha kısa sürede tamamlamış (yani kişiler her bir göreve ortalama olarak 2.4 dakika ya da daha az bir zaman harcamıştır), ancak katılımcıların geriye kalanı 33 dakikaya kadar varan uzun süreler içinde tamamlamıştır. Dört katılımcı, beş görevin tamamını dört dakika ya da daha az zamanda tamamlarken, dört katılımcı da 30 dakika ya da daha fazla sürede tamamlamıştır.

Bu büyük fark, yalnızca uzun arama oturumları ile başarısız bir şekilde sonuçlanan ve bitmek bilmez sürelerde arama yapan kişiler nedeniyle ortaya çıkmamıştır. Şekil 2, beş görevi de başarıyla tamamlayan 27 kişinin, söz konusu tüm görevlere harcadıkları sürenin dağılımını göstermektedir. Tamamlama süreleri, 2.5 dakikadan 30.3 dakikaya uzanmaktadır. Bu tüm görevleri tamamlayan en hızlı katılımcının, tüm görevleri tamamlayan en yavaş katılımcıya göre neredeyse 20 kat daha hızlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Beş Görevde de Başarılı Olan Katılımcıların Tüm Görevlere Harcadıkları Süre

İnsanların çevrimiçi içerik bulma becerisindeki bu farklılıkları nasıl açıklayabiliriz? Geriye kalan bölümde, çevrimiçi beceri ile yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim ve teknoloji deneyimi arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz. Alt gruplar tarafından başarıyla olarak tamamlanan görevlerin ortalamasına ve beş göreve harcanan toplam süreleri göz önünde bulunduracağım.

Yaş

İnsanların Web'i kullanma becerilerinde belirgin kuşak farklılıkları bulunmaktadır. Tablo 4, on yıllara bölünmüş yaş gruplarının başarıyla olarak tamamladıkları

görevlerin ortalamasını göstermektedir. 18 ve 19 yaşındakiler tüm görevlerde başarılıyken, 70 ve 80'lerinde bulunan bireyler ortalama 3.33 görevi, 60'larındaki bireyler de dörtten az görevi başarıyla tamamlamıştır. Tablo aynı zamanda on yıllara bölünmüş yaş gruplarının beş görev için harcadıkları ortalama süreyi de göstermektedir.

Tablo 4: Başarıyla Tamamlanan Görev Sayısı Ortalaması ve Yaşa Göre Görevlere Harcanan Zaman

Yaş Aralıkları	Başarılı Olarak Tamamlanan Görev Sayısı Ortalaması	Görevlerin Standart Sapması	Görevlerde Harcanan Ortalama Süre (dk.)	Zamanın Standart Sapması	Gözlem Sayısı
10-19	5	0.00	6.7	3.96	3
20-29	4.67	0.49	8.2	3.97	12
30-39	4.17	1.33	15.7	6.11	6
40-49	4.21	0.58	14.0	6.94	14
50-59	4.13	1.13	19.1	8.44	8
60-69	3.75	1.49	13.5	6.49	8
70+	3.33	1.15	24.4	7.50	3

Toplumsal Cinsiyet

Ortalama olarak kadınlar, 4.19 görevi başarıyla tamamlarken, erkekler 4.26 görevi başarıyla tamamlamıştır. Kadınlar, beş göreve ortalama olarak 14.6 dakika harcarken, erkekler 12.9 dakika harcamıştır. Bu farklılıklar, istatistiksel olarak bir anlam ifade etmemektedir. Bu da toplumsal cinsiyetin, insanların Web'de etkin bir şekilde içerik bulma ve harcadıkları zaman bakımından etkili bir değişken olmadığını göstermektedir.

Eğitim

Eğitim, sürekli olarak internete erişimin belirleyicisi olmuştur (NTIA 1995, 1998, 1999, 2000) ve muhtemelen Web kullanım becerilerini de etkilemektedir. İnternet teknolojisini ilk olarak kullanan kurumlar, üniversiteler olmuştur. Dolayısıyla geçen on yılda üniversiteye gidenler, eğitim süreleri boyunca internet ortamına daha fazla maruz kalmışlardır. Ek olarak daha yüksek eğitilmiş bireylerin, bilgisayar teknolojisine daha fazla süreyle maruz kalmış olmaları daha muhtemeldir. Bu da internete erişim kazanma deneyimi konusunda önemli bir adımdır. Ayrıca, yüksek eğitilmiş bireylerin, birçok Web sitesine ulaşabilmenin ön koşulu olan ek yazılımları indirmek ve kurmak için gerekli olan uzmanlığa ve teknoloji özgüvenine sahip olma olasılığı daha yüksektir.

Katılımcıların eğitim düzeyleri üç kategoriye ayrılmıştır: üniversite mezunu olmayanlar, üniversite mezunları ve lisansüstü mezunlar. Tablo 5A, çevrimiçi beceriler ve eğitim seviyeleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir. En yüksek eğitime sahip olanlar, tamamlanan görev anlamında en başarılı bireylerken, en düşük eğitilmiş olanlar, en yavaş tamamlayanlardır.

Tablo 5A: Eğitim Durumuna göre Başarılı Olarak Tamamlanan Görevlerin ve Görevlere Harcanan Zamanın Ortalaması

Eğitim	Görevlerin Ortalaması	Görevlerin Standart Sapması	Görevlere Harcanan Süre (dk.)	Sürenin Standart Sapması	Gözlem Sayısı
Üniversite Mezunu Olmayanlar	4.43	.94	10.4	5.13	14
Üniversite Mezunu	3.78	1.21	18.4	8.44	18
Lisansüstü Mezunu	4.45	.67	12.0	6.42	22

Ancak halen öğrenci olanların büyük bir olasılıkla teknolojiye maruz kalıyor olabilecekleri ve şu an okudukları okuldan henüz mezun olmadıklarından dolayı yukarıdaki kategoride görünmeyecekleri için Tablo 5B’de eğitim ve çevrimiçi beceri arasındaki ilişki, öğrenciler dışarıda bırakılarak gösterilmiştir (altı üniversite

ve bir lisansüstü öğrencisi tablodan çıkarılmıştır). Burada lisansüstü mezunu olanların başarılı görev sayısı ve tamamlama zamanı bakımından en iyi sonuçlara sahip olduklarını görmekteyiz.

Tablonun son sütununda, üç eğitim alt kategorisinde yer alanların yaş ortalamalarını da dahil ettim. Zira daha önce yaşı çevrimiçi beceriler üzerinde büyük bir etkisi olduğunu görmüştük. Bu bulguyla tutarlı olarak tabloda gösterilen eğitimin beceriye etkisi, üniversite diploması olmayan katılımcıların yaş ortalaması (40) ve üniversite diploması olanların (üniversite mezunlarının yaş ortalaması 48 iken daha yüksek eğitim mezunlarının 47'dir) yaş ortalamasının belirgin farkından dolayı ortaya çıkmış olabilir. Bu yüzden en düşük eğitim kategorisindeki yüksek beceri oranı, katılımcıların yaş oranının bir sonucu olabilir. Son iki kategorinin yaş ortalamasının benzer olduğundan, bu iki kategori daha karşılaştırılabilir (bu yaşı etkisini göstermektedir). Yaş etkisi kontrol edildiğinde, lisansüstü diplomasına sahip olanların çevrimiçi bilgi bulma konusunda, lisansüstü diplomasına sahip olmayanlara nazaran çok daha başarılı oldukları görülmektedir.

Tablo 5B: Eğitim Durumuna göre Başarılı Olarak Tamamlanan Görevlerin ve Görevlere Harcanan Zamanın Ortalaması (Öğrenciler Dışarıda Bırakıldığı Zaman)

Eğitim	Görevlerin Ortalaması	Görevlerin Standart Sapması	Görevlere Harcanan Süre (dk.)	Sürenin Standart Sapması	Gözlem Sayısı	Eğitim Kategorilerinde Yaş Ortalaması
Üniversite Mezunu Olmayanlar	4.125	1.13	12.9	3.89	8	40
Üniversite Mezunları	3.78	1.21	18.4	8.44	18	48
Lisansüstü Mezunları	4.42	.68	12.3	6.45	21	47

Önceki Teknoloji Deneyimi

İnternet ortamında edinilen önceki deneyimlerin, çevrimiçi eylemleri etkilemiş olma olasılığı vardır (Howard, Rainie ve Jones, 2001). Okulda ya da başka bir mekanda çevrimiçi daha fazla zaman harcayanların, Web hakkında daha fazla bilgiye sahip olmaları dolayısıyla, daha yüksek çevrimiçi becerilere sahip olmaları muhtemeldir. Bu yüzden uzun süredir İnternet kullanıcısı olanların başvurabilecekleri deneyimleri daha fazla olduğundan çevrimiçi bilgi bulma konusunda daha iyi olacakları beklenmektedir. Ek olarak, teknolojileri erken benimseyenler, daha yenilikçi olma eğilimindedir ve yeni bir ortamı keşfetmeye ve alışmaya istekleri daha fazladır (Howard, Rainie ve Jones, 2001; Rogers, 1995).

Veriler, insanların çevrimiçi olarak harcadıkları zaman miktarının, Web’de bilgi bulma konusundaki verimliliği etkilediğini, ancak az kullananlar için daha endişe verici sonuçların söz konusu olduğunu göstermektedir. Tablo 6’ya göre, Web’i haftada bir saatten az kullananlar, haftalık 1-7 saat ya da daha fazla kullananlara nazaran daha az bilgi bulmuşlar ve görevleri önemli ölçüde daha uzun sürede tamamlamışlardır.

Tablo 6: Haftalık Web Kullanım Süresine Göre Başarıyla Tamamlanan Görev Ortalaması ve Görevlerde Harcanan Süre

Web’de Harcanan Süre	Tamamlanan Görevlerin Sayısı	Tamamlanan Görevlerin Standart Sapması	Görevlerin Tamamlanma Süresi (dk.)	Süre Standart Sapması	Gözlem Sayısı
Bir Saatten Az	3.20	1.78	18.9	8.37	5
1- < 7 saat	4.22	.93	13.7	7.90	27
7 ya da daha fazla	4.45	.67	12.7	6.80	22

Tablo 7, yeni internet kullanıcısı olmaya karşılık, kıdemli olmanın önemine ışık tutmaktadır. İnterneti son üç yıl içinde yeni kullanmaya başlayanlar, daha uzun süre kullananlara nazaran çok daha düşük çevrimiçi beceriler sergilemektedirler. Ancak alt kategorilerde yaş dağılımına da dikkat etmek gerekir. İnterneti geç benimseyenler, önemli ölçüde daha yaşlıdırlar. Dolayısıyla Web kullanım becerilerini belirleyen yaş ve zaman kombinasyonu olabilir.

Tablo 7: İlk İnternet Kullanım Deneyiminin Üstünden Geçen Yıla Göre Başarıyla Tamamlanan Görev Ortalaması ve Görevlerde Harcanan Süre

İlk İnternet Deneyiminin Üstünden Geçen Yıl Sayısı	Görevlerin Ortalaması	Tamamlanan Görevlerin Standart Sapması	Görevlerin Tamamlanma Süresi (dk.)	Süre Standart Sapması	Gözlem Sayısı	Alt Kategoride Yaş Ortalaması
0-2 Yıl	3.18	1.25	19.6	6.01	11	52
3-6 Yıl	4.47	.61	14.3	7.67	19	41
7 ve Üstü Yıl	4.50	.78	10.6	6.56	24	40

Sonuç

Genel olarak gençler (18, 19 ve 20'li yaşlar), yaşlılara (30lu ya da 70li yaşlarda olsun, fark etmez) göre İnterneti çok daha kolay bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu durum, onların Web konusunda özel olarak ustalık gerektiren tekniklere sahip olmalarından değil, açıkça teknolojilere karşı göstermiş oldukları rahatlıktan ileri gelmektedir. Kişilerin ne kadar süredir internet kullanıcısı olduklarının, Web'de içerik bulmalarını etkilediğine dair bilgilerimiz dolayısıyla, henüz becerisi kısıtlı olan bireylerin, zamanla işi öğrenme ve çevrimiçi bilgi bulma becerilerini geliştirmeleri olasıdır. Ancak Web'de bilgiye erişmenin zor olduğunu düşündükçe bireylerin cesareti kırılabilmekte ve bu yüzden ortamda harcanan vakitler azalabilmektedir. Web'de geçirilen zamanın, Web becerisi seviyeleri ile ilişkili olduğu göz

önünde bulundurulduğunda, bu durumun beceri seviyesinin düşük düzeylerde seyretmesine neden olacağı ileri sürülebilir.

Bulgular açıkça göstermektedir ki, çevrimiçi bilgi bulma becerilerinde büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bireylere ağı bağlı bir cihaz sunmuş olmak, onların ortamı ihtiyaçları doğrultusunda kullanabileceği anlamına gelmemektedir, çünkü en nihayetinde Web'in sunmuş olduğu olanaklardan en yüksek düzeyde yararlanmamaktadırlar. Bilgi Teknolojilerine erişim ve kullanımdaki eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen politikalar, eğitim ve destek konusunda yatırım yapmayı da göz önünde bulundurmalıdır. Genel anlamda eğitimde olduğu gibi insanlara kitap vermek yeterli değildir; yararlı olması için onlara okumayı da öğretmemiz gerekir. Aynı şekilde tüm toplulukları dahil edip, herkesin İnternete eşit erişimi olduğunu iddia etmek yeterli değildir. İnsanlar, teknik erişime sahip olabilirler ancak Web üzerinde ihtiyaçlarına yönelik bilgiye erişim yollarını bilmedikleri oranda hala etkili bir erişime sahip sayılmazlar. Her ne kadar internete erişim sağlamak, dijital bölünmenin bazı sorunlarını ortadan kaldırmaya yardım ediyor olsa da bu çalışmada sunulan bilgiler, ortamı verimli olarak kullanmak için gerekli olan beceriler konusunda ikinci seviye dijital bölünmenin hala var olabildiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Benton Foundation. (1998). "Losing Ground Bit by Bit: Low-Income Communities in the Information Age," Erişim <http://www.benton.org/Library/Low-Income/>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Bimber, B. (2000). Measuring the gender gap on the Internet. *Social science quarterly*, 81(3).

Bucy, E. P. (2000). Social access to the Internet. *Harvar International Journal of Press/Politics*, 5(1), 50-61. <http://dx.doi.org/10.1162/108118000568967>

Cothey, V. (2002). A longitudinal study of World Wide Web users' information-searching behavior. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 53(2), 67-78. <http://dx.doi.org/10.1002/asi.10011>

DiMaggio, P. ve Hargittai, E. (2001). From the 'digital divide'to 'digital inequality': Studying Internet use as penetration increases. *Princeton: Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University*, 4(1), 4-2.

Hargittai, E. (basında). Beyond logs and surveys: In-depth measures of people's web use skills. *Journal of the American Society for Information Science and technology*, 53(14), 1239-1244.

Hoffman, D. L., Novak, T. P., ve Schlosser, A. E. (2001). The evolution of the digital divide: Examining the relationship of race to Internet access and usage over time. *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth*, 47-97. Erişim <http://ecommerce.vanderbilt.edu/research/papers/pdf/manuscripts/EvolutionDigitalDivide-pdf.pdf/>, 25 Mart, 2002 tarihinde erişildi.

Howard, P. E., Rainie, L. ve Jones, S. (2001). Days and nights on the Internet: The impact of a diffusing technology. *American Behavioral Scientist*, 45(3), 383-404.

Jansen, B. J. ve Pooch, U. (2001). A review of web searching studies and a framework for future research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 52(3), 235-246. [http://dx.doi.org/10.1002/1097-4571\(2000\)9999:9999<::AID-ASI1607>3.0.CO;2-F](http://dx.doi.org/10.1002/1097-4571(2000)9999:9999<::AID-ASI1607>3.0.CO;2-F)

Katz, J. E., ve Rice, R. E. (2002). *Social consequences of Internet use: Access, involvement, and interaction*. MIT press.

Kling, R. (1998). Technological and social access on computing, information and communication technologies. *White paper for Presidential Advisory Committee on High Performance Computing and Communication, Information Technology, and the Next Generation Internet*. Erişim <http://www.slis.indiana.edu/kling/pubs/NGI.htm>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Loges, W. E. ve Jung, J. Y. (2001). Exploring the digital divide: Internet connectedness and age. *Communication research*, 28(4), 536-562. <http://dx.doi.org/10.1177/009365001028004007>

National Telecommunications and Information Administration (DOC). (1995). *Falling through the net: A Survey of the "Have nots" in rural and urban America*. ERIC Clearinghouse." Erişim <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fallingthru.html>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

National Telecommunications and Information Administration. (1998). "Falling Through the Net II: New Data on the Digital Divide," Erişim <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/net2/falling.html>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

National Telecommunications and Information Administration. (1999). "Falling through the net: Defining the digital divide," Erişim <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fttn99/contents.html>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

National Telecommunications and Information Administration. (2000). "Falling Through the Net: Toward Digital Inclusion," Erişim <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fttn00/contents00.html>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

National Telecommunications and Information Administration, 2002. "A Nation Online: How Americans Are Expanding Their Use of the Internet," Erişim <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/dn/html/anationonline2.htm>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement, information poverty, and the Internet in Democratic Societies*. Cambridge university press.

Panicware, Inc., (2001). "Don't Panic! 4.0," Erişim <http://www.panicware.com/>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Pew Research Center. (2000). Tracking online life: How women use the Internet to cultivate relationships with family and friends. Erişim <http://www.pewinternet.org/reports/pdfs/Report1.pdf>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Rogers, E (1995). *Diffusion of Innovations*. Free Press.

Strover, S. (1999). *Rural Internet Connectivity: Presented at the Telecommunications Research and Policy Conference*. Rural Policy Research Institute. Erişim <http://www.rupri.org/pubs/archive/reports/1999/P99-13/>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Wang, P., Hawk, W. B., ve Tenopir, C. (2000). Users' interaction with World Wide Web resources: An exploratory study using a holistic approach. *Information processing & management*, 36(2), 229-251. [http://dx.doi.org/10.1016/S0306-4573\(99\)00059-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0306-4573(99)00059-X)

Wilson, E. J. (2000). Closing the digital divide: An initial review. *Briefing the President*. Washington DC Internet Policy Inst. May. Erişim <http://www.internetpolicy.org/briefing/ErnestWilson0700.html>, 25 Mart 2002 Tarihinde Erişildi.

Teşekkür Bölümü

Paul DiMaggio'ya bu proje boyunca sağladığı bilgi dolu görüşleri, Stan Katz'a devam eden desteği ve Erica Field'a yol gösterici tartışmalar için teşekkür etmek isterim. Edward Freeland, James Chu, Carolyn Mordas, Jeremy Davis-Turak, ve Inna Barmarsh'a da projenin çeşitli kısımlarındaki destekleri için müteşekkirim. Markle Vakfı'nın cömert desteği için de ayrıca teşekkürler. Proje ayrıca, Russell Sage Vakfı'nın NSF #SES9819907 hibesi ve Pew Yardım Kuruluşları Vakfı'nın hibesi, Princeton Üniversitesi Sanat ve Kültür Politikaları Araştırmaları Merkezi'nin sağladığı hibe yoluyla da kısmen desteklenmiştir.

EK: Katılımcıların Demografikleri

Eğitim < LMD = Lise Mezununu Değil; LM/E = Lise mezunu ya da eş değer sınav; YO: Yüksek öğretim^{cn1}; ÖL: Ön Lisans; L = Lisans (Dört yıllık, sanat ya da bilim); LÜ: Lisansüstü; PRO: Profesyonel Derece; PhD = Doktora derecesi

^a Afro Amerikalı; ^b Asyalı Amerikalı; ^c Hispanik

Meslek	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Web'de Haftalık Geçirdiği Zaman (Saat)	İlk İnternet Deneyiminin Üzerinden Geçen Yıl
Öğrenci	18	K	LM/E	3	7
Evde ^a	18	K	LM/E	10	5
Kütüphane Ofisi Asistanı / Öğrenci	19	K	YO	10	4
Muhasebe Asistanı	20	K	YO	2	11
Satış Verisi Yöneticisi / Öğrenci	20	F	YO	4.5	7
Banka Müşteri Temsilcisi /	21	F	YO	5	4

^{cn1} Çevirmen Notu: Some College

Öğrenci					
Bilgisayar Lab. Teknik Destek / Öğrenci	22	E	YO	70	7
Finansal Market Veri Yöneticisi ^c	24	E	L	30	5
Finansal Servisler Satış Temsilcisi	24	E	L	21	6
Finansal Analist	25	E	L	1	11
Golf Sahası Elemanı	26	E	LM/E	7.5	2
Hidrolojist	26	K	L	5	7
Kar Amacı Gütmeyen Organizasyon Yöneticisi	26	K	LÜ	6	7
Lisansüstü Öğrencisi (Beşeri Bilimler) ^a	27	E	PhD	10	11
İnşaat Mühendisi	29	E	L	17.5	6
ABD Ordusu Askeri Pilot	33	E	LÜ	7	6
Kar Amacı Gütmeyen Bilgisayar Programcısı ^b	34	E	LÜ	25	7
Yerel Hükümet CBS Yöneticisi	36	K	LÜ	15	6
Soğutma Elemanı ^a	39	E	<LMD	0.13	1
Küçük Bir Şirkette Bilişim Yöneticisi	39	E	LM/E	7	6

Evde	39	K	L	.17	1
Serbest Emlakçı	40	K	ÖL	1.5	2
Tıbbi Malzeme Kurucusu / Tamircisi	40	E	L	10	11
Evde	40	E	LÜ	4	9
Profesör (Matematik)	40	E	PhD	8	9
Ameliyat Hemşiresi	41	K	ÖL	9	8
Devlet Yasal Araştırmacısı	41	E	PRO	5	8
İşsiz	42	K	LÜ	21	8
Güvenlik memuru	42	E	PRO	4	3
Şahsi / Profesyonel Odabaşı	43	K	L	8.5	2
Perakende Veri Yöneticisi ^a	44	K	L	0.25	2
Serbest Danışman	44	K	LÜ	7	5
Çevre Danışmanı	45	E	LÜ	3	5
Okul öğretmeni	47	K	LÜ	3	10
Sosyal Hizmet Yöneticisi	48	K	LÜ	1	6
Satış Muhasebecisi	50	E	L	5	5
Profesör (Beşeri Bilimler)	50	K	PhD	0.5	13
Şirket Hesap Yöneticisi ^c	50	E	L	5	7

Perakende müşteri hizmetleri	52	K	LÜ	4	4
Yönetim Danışmanı (Bilgisayar Bilgi Sistemleri)	52	E	LÜ	10	16
Tekniker Yöneticisi	55	E	ÖL	3.5	12
İş Geliştirme	56	E	L	3.5	4
Emekli	57	K	LÜ	5	11
Geliştirme Memuru	60	E	PhD	7.5	8
Profesyonel Psikolog Asistanı	62	K	ÖL	18	7
Emekli	62	E	LÜ	14	3
Emekli	63	K	L	3	2
Kriz Danışmanı	64	K	L	0.5	2
Emlak Brokeri	66	E	L	15	2
Ecza Ürünleri Müşteri Destek Temsilcisi	68	K	L	1	2
Emekli (Bilimsel Ekipman Pazarlamacısıydı)	69	E	PhD	10	6
-	72	F	L	10	13
Programcı	72	M	L	3.5	5
Mağaza Tezgâhtarı (Önceden bir şirkette tekniker)	81	M	L	1	0

Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlerdeki Yansımaları

*Beren Kandemir**

Giriş

Günümüzde dijital teknolojilerde yaşanan hızlı ilerlemeler ile birlikte kuşaklar arası farklar da giderek açılmaya başlamıştır. Türkiye’de yazılan lisansüstü tezlere bakıldığında, başlığında kuşaklararası çatışmaya vurgu yapılan ilk tezlerin, 2000’li yılların başında öne çıkmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bu yıllar, ülke genelinde İnternet kullanımının yaygınlaşmaya ve kitleselleşmeye başladığı döneme karşılık gelmektedir. Bu dönemde, kuşaklar arasındaki farklılıkların sosyal bilimlerin alanının dikkatini çekecek ölçüde belirginleşmesini tetikleyen en önemli unsurların başında, internet ve dijital medya teknolojilerinin yaygınlaşması gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, dijital medya teknolojilerinin kullanımında kuşaklara özgü farklılıklara yönelik çalışmaların; kuşakların birbirlerini daha iyi tanıyabilmelerine ve kuşaklar arasında köprüler kurulabilmesine yardımcı olacağını söylemek mümkündür.

Alanyazına bakıldığında, dijital medya teknolojileri ve internet kullanım pratikleri ile kuşaklar arasındaki ilişkiye odaklanan çocuk-ergen gruplarına yönelik çalışmalara sıkça rastlanmaktadır. Son yıllarda ise; yaşlı nüfusun giderek artması, yeni medya araçları ve internet kullanımının yaygınlaşması, hatta yaşamın belirli alanlarında bir zorunluluk halini almaya başlaması ve bu bağlamda daha ileri yaş gruplarının da bu teknolojilerle ilişkilenemeye başlaması gibi nedenlerle, yaşlıların dijital medya teknolojilerini kullanımı üzerine yürütülen araştırmalarda bir artışın söz konusu olduğu söylenebilir. Bu çalışmada da alanyazındaki bu araştırmalardan yola çıkılarak; yaşa bağlı bir şekilde ortaya çıkması olası bilişsel, fiziksel ve benzeri kayıpların kuşaklara özgü dijital medya teknolojileri kullanım pratikleri üzerinde ne gibi etkileri olabileceğinin veya yaşa bağlı değişimler esnasında korunmaya devam eden becerilerin bu kullanım pratikleri ile ilişkilerinin genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

* Hacettepe Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Yaşam Boyu Gelişim

Yaşlı bireylerin dijital medya teknolojilerini kullanım pratikleri ve bu pratikleri anlamak için yürütülen çalışmalara değinmeden önce, çok temel olarak alanda söz konusu araştırmalara duyulan ihtiyacı ortaya çıkaran nedenlere ve gelişimi bütünsel olarak ele alan yaşam boyu gelişim yaklaşımına kısaca göz atmak faydalı olacaktır.

Türkiye, son yıllarda yaşlı nüfusu giderek artan ülkeler arasındadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) verileri esas alınarak hazırlanan 65 yaş ve üzeri bireylerin dâhil edildiği 2018 yılı istatistiklerine göre, Türkiye’de yaşlı nüfusun artışı, diğer yaş grupları ile karşılaştırıldığında daha hızlı bir yükseliş göstermektedir. TÜİK raporuna göre, 2018 yılında %8.8 olan yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10.2’ye, 2040 yılında %16.3’e, 2080 yılında ise %25.6’ya yükseleceği tahmin edilmektedir¹. “Demografik dönüşüm” olarak adlandırılan bu süreçte; Birleşmiş Milletler tarafından yapılan sınıflandırma² çerçevesinde, güncel verilere göre şu anda %8.8 oranıyla “yaşlı toplum” kategorisinde bulunan Türkiye’nin, 2023 yılı itibarıyla yaşlı nüfus oranının %10’un üzerine çıkmasıyla “çok yaşlı toplum” kategorisine girmesinin beklendiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, ilerleyen yıllarda, yaşlı nüfusun gereksinimlerini gözeterek oluşturulacak çalışmaların daha da hız kazanacağını öngörmek mümkündür.

Diğer yandan, bu gereksinimler belirlenirken, yaşlı nüfus olarak değerlendirilecek bireylerin kimleri kapsayacağı da bir o kadar önem taşımaktadır. TÜİK verilerinde de görülebileceği gibi, birçok resmi kaynaktan yaşlı nüfus, 65 yaş ve üzeri bireyler olarak ele alınsa da, sosyal bilimler açısından bakıldığında, özellikle psikoloji alanında; insanların gelişim dönemlerini, farklı bileşenleri odak noktasına koyarak, kategorilere ayıran birçok farklı kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımların, kuşakların birbirlerinden ayrıldığı durumları ve gelişim kavramını ele alış biçimlerinde oldukça önemli farklılaşmalar mevcuttur.

¹ TÜİK, (2019). İstatistiklerle Yaşlılar, 2018. Erişim Adresi : https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin_no=474

² Kumtepe, H. (2018). Yaşlı nüfusunun (65 +) il ve bölge yerleşim yerlerinin adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) verilerine göre dağılımları ve oranları ile demografik değerlendirilmesi. Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

Gelişimin yaşam boyunca devam ediyor olduğu varsayımından yola çıkan ve bireyin gelişim sürecini tüm yaşamına yayılmış olarak ele alan bakış açısının, gelişimsel çalışmalar alanında görece yeni sayılabilecek bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. İnsan yaşamının süre olarak uzaması, bireylerin kendilerini bekleyen yaşlanma ve yaşlılık süreçlerine karşı hazırlıklı olma ve bu süreci kontrol edebilme isteği, yaşlılık üzerine yapılan çalışmaların öne çıkmasına zemin oluşturmuştur (Tufan, 2004). Diğer yandan, bugün bildiğimiz anlamıyla gelişim psikolojisinin, psikolojinin diğer birçok alt alanı ile karşılaştırıldığında, yeni olduğunu söylemek mümkündür. Bekir Onur (1995)’un da belirtildiği gibi, 1960’lı yıllara kadar, bebeklikten ergenliğe süren gelişimsel süreçleri kapsayan çalışmalar, “çocuk psikolojisi” adıyla ele alınmaktaydı ve adından da anlaşılabilceği gibi gelişimsel süreçler, bebeklikten ergenliğe kadar olan zaman aralığını kapsayacak şekilde değerlendirilmekteydi. Bununla birlikte, gelişimsel çalışmalara odaklanan söz konusu psikoloji alanı, merkezine, süreç içerisindeki değişimleri ve dönüşümleri anlamayı değil, mevcut durumu betimlemeyi hedef almaktaydı (Onur, 1995). Günümüzde ise gelişim psikolojisi alanında öne çıkan yaklaşım; gelişimin yaşam boyu devam ettiği görüşü üzerine temellendirilen ve yaşam boyu gelişim (*life-span development*) olarak adlandırılan bir yaklaşımdır. Yaşam boyu gelişim yaklaşımında, gelişimin hayat boyu devam ediyor olduğu görüşünün yanında, oldukça önemli olan bir başka sav ise, gelişim sürecindeki dönüşümlerin doğrusal veya standart olmadığıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde psikolojik yapılar; kazanım, sürdürme ve dönüşüm süreçleri temelinde ele alınarak; sağlıklı gelişimin, söz konusu süreçlerde yaşanabilecek kayıpların en aza indirildiği ve kazançların artırıldığı durumlarda gerçekleşeceği savunulmaktadır (Eryılmaz, 2011).

Gelişimsel süreçteki dönüşümler, kişilerin içinde bulunduğu kültürel ve tarihsel bağlama göre değişiklik gösterebilmektedir. Eryılmaz (2011), herhangi bir bireysel gelişim sürecinin anlaşılabilmesi için, üç sistemin birbiri ile etkileşimine bakmak gerektiğini savunmaktadır. Bunlar; yaş, tarih ve normatif olmayan olaylardır. Bu bakış açısına göre, bir bireysel gelişimin değerlendirilebilmesi için, yalnızca kronolojik yaşa odaklanmak yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, yaşam boyu gelişim yaklaşımı, gelişimi yalnızca biyolojik yaş temelinde değil, sosyo-kültürel bağlam, bireysel farklılıklar gibi birçok bileşeni göz önünde bulundurarak değerlendirmektir. Bunun için ise, disiplinlerarası bir bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Gerontoloji, sosyoloji, psikoloji gibi birçok alanın kesişim noktasında duran yaşam boyu gelişim yaklaşımı; diğer bir yönüyle de gelişimi yalnızca kazanımlar temelinde değil, gelişime bağlı yaşanan kayıplarla da ele alarak, bütüncül bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Eryılmaz, 2011). Santrock (2016) ise gelişimi, yaşam boyunca devam eden “değişimler” olarak tanımlamaktadır. Santrock’a göre bun-

lar; biyolojik süreçler, bilişsel süreçler ve sosyo-duygusal süreçler olup, birbirleriyle sürekli etkileşim halindedirler. Biyolojik süreçler, aynı zamanda bireyin fiziksel doğasını tanımlamaktadır. Bunlar; kalıtsal özellikler, beynin gelişimi, bedenin gelişimi, motor becerilerin gelişimi, hormonal değişimler gibi kişinin bedenine ait değişim süreçlerini kapsamaktadır. Bilişsel süreçler ise bireyin, zekâ ve dil gelişimi sırasında yaşadığı değişimlerdir. Sosyo-duygusal süreçler ise, kişinin diğer insanlarla ilişkileri, duyguları ve kişilik değişimlerini tanımlamaktadır (Santrock, 2016).

Bunlara ek olarak, günümüzde öne çıkan yaşam boyu gelişim yaklaşımlarında, tarihsel ve kültürel bağlam da sıklıkla değinilen faktörler arasındadır. Tarihsel ve kültürel bağlamın önemi, Onur (1995) tarafından yaşlılık ve zekâ konusunda verilen örnekte oldukça çarpıcı bir biçimde öne çıkmaktadır. Onur (1995), gelişim psikolojisi alanında uzun yıllar boyunca zekânın yaşlanma ile birlikte gerileme gösterdiği görüşünün yaygın olarak kabul gördüğünü belirtmektedir. Fakat bu durum, zekâ değişkenini ele alan boylamsal araştırmaların sayısının oldukça az olmasından kaynaklanmaktadır. Boylamsal araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar ise, kesitsel araştırmaların işaret ettiğinin aksine, zekâ puanında yaşla birlikte dramatik bir düşüşün gözlenmiyor olduğu yönündedir. Farklı araştırmacılar tarafından yürütülen, uzun süreli boylamsal araştırmalarda, zekâ puanı ölçüm testlerinin farklı alanlarında, farklı değişim oranları gözlenmiştir. Örneğin, hız gerektiren testlerde yaşla birlikte zekâ puanında azalma görülürken, toplumsal deneyimlerle birlikte kazanılan birikimli zekâda ileri yaşlara kadar artışın devam ettiği görülmüştür (Onur, 1995). Bu farklı sonuçların olası en önemli nedeni ise, kesitsel araştırmaların kuşaklararası farklılıkları dikkate almıyor olmasıdır. Hemen her kuşak, farklı eğitim ve öğrenme süreçlerinden geçmektedir. İçinde bulundukları dönemin mevcut koşulları kişiyi, zihinsel becerileri de dâhil olmak üzere, birçok yönden farklı biçimlerde etkilemektedir. Onur (1995), bununla birlikte söz konusu becerilerde yaşa bağlı gözlemlenen düşüşün, evrensel olmadığına ayrıca dikkat çekmiştir. Buna göre, zihinsel becerilerde yaşa bağlı olarak gözlemlenen gerileme, zihinsel işlevlerin bütün yönlerini aynı ölçüde etkilememekte ve her birey üzerinde eşit şekilde etkili olmamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, bireysel gelişimin anlaşılabilmesi, bireye dair olan yaş, tarih ve normatif olmayan olaylar sistemlerinin bir arada değerlendirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Yaşlılık, farklı öğeler temelinde değerlendirildiğinde; biyolojik, psikolojik, kronolojik ve sosyal açılardan farklı biçimlerde ele alınabilir (Field, 1972; akt. Baran vd., 2005:27). **Biyolojik yaşlanma**, insan organizmasındaki fiziksel ve zihinsel işlevlerde azalma ve hücre kayıplarına işaret etmektedir. Kronolojik yaşlanmada bireyin, doğumdan ölüme kadar olan (bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik,

yaşlılık gibi) yaşam aşamalarının neresinde bulunduğu üzerine odaklanılmaktadır. **Psikolojik yaşlanma**, kişinin algılama, öğrenme, bellek gibi yetilerindeki kayıplara ve korunumlara odaklanmaktadır. Psikolojik yaşlanma, aynı zamanda “kişinin kendi kapasitesinin farkındalığına dayalı olarak hissettiği yaş” biçiminde de tanımlanabilmektedir (Baran vd. 2005). Son olarak ele alınan **sosyal yaşlanma** ise, statü ve rol kayıplarına dayalı olarak kişinin aşamalı biçimde sosyal hayattan geri çekilmesi ve yaşlılığa ilişkin normlarla ilişkilendirilmeye başlaması şeklinde görülmektedir (Baran vd, 2015; Birsen, 2018).

Gelişim süreçlerine yönelik bu bütüncül yaklaşımlarla birlikte, yaşlılıkla ilgili olarak “başarılı yaşlanma”, “aktif yaşlanma” gibi bazı yeni kavramlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kavramlarla atıf yapılan durum; bireyin yaşlanmanın getirdiği bilişsel, fiziksel, sosyal ve benzeri kayıpları kontrol edebildiği, bu kayıpların kişinin yaşantısında devam eden süreçlere katılımını engellemediği, çalışma ve sosyal hayat içerisinde aktif olarak yer aldığı ve güçlü yönlerini geliştirmeye devam ettiği bir yaşam biçimini ifade etmektedir (Ünalın, 2012). Yaşlanma ile birlikte bireyin karşı karşıya kaldığı bazı değişimleri psikolojik ve bilişsel bağlamda ele alan Cangöz de (2009), normal yaşlanma sürecinde bilişsel becerilerde gözlemlenebilecek gerilemelerin veya belli bilişsel becerilerin korunmasının kişiden kişiye değişebileceğine ve hatta aynı kişide farklı bilişsel becerilerde farklı derecede değişimler gözlemlenebileceğine dikkat çekmiştir. Cangöz (2009), ayrıca, yaşlılık dönemindeki psikolojik değişimlerin; yaşam doyumunun yüksek olması, gelir düzeyi, sosyal ilişki ağlarının güçlü olması gibi değişkenlerle de ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Bu arka plan düşünüldüğünde, kişinin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde farklı iletişim araçları ile ilişkilenesinin de etkili olacağını söylemek mümkündür. Özellikle, 2000’li yıllar ve sonrasında dijital teknolojilerin kazandığı hızlı ivme, internet, bilgisayar ve akıllı telefon kullanımının yaygınlaşması gibi faktörler, gündelik yaşamlarımızı belirgin bir biçimde dönüştürmüştür. Bu şekilde yaygın ve etkili bir dönüşümün, gelişimsel süreçlere de etki ediyor olması ve bunun sonucunda dijital teknolojiler yaygınlaşmadan önce dünyaya gelen kuşaklarla, hâlihazırda bu teknolojilerin içerisine doğan kuşaklar arasında önemli farklılıklar gözlemlenmesi beklenmedik bir sonuç olmayacaktır.

İletişim araçlarının kullanıcıların üzerinde bir dönüşüm ortaya çıkardığı fikri, yeni bir yaklaşım değildir. Örneğin, McLuhan (1964) mesajın iletimi ve oluşumunun altında yatan yapıları odaklanarak, teknolojik ortam bağlamında mesajların yalnızca pasif içerikler olmadığını, aynı zamanda insanların kullanım pratiklerini ve benzer başka teknolojik araçları da yeniden şekillendiren aktif süreçler oldu-

ğunu savunmuştur. Bunu “araç mesajdır” sözüyle ifade eden McLuhan’a göre; mesajın iletildiği araç doğası gereği özgün bir dile ve eğilime sahiptir ve bu bağlamda, aracın kendisi de bir etkiye sahiptir. Bu bakış açısına göre araç, kullanıcının/izleyicinin algısını da şekillendirmektedir (McLuhan, 1964). Mevcut dönüşümü, farklı bir biçimde ele alan Williams ise, aracın dönüştürme etkisini kabullenmekle birlikte, teknolojik belirlenimci bakış açısından kaçınarak, iki yönlü bir etki yaklaşımı öne sürmektedir. Williams’a (2004) göre medya, özgül biçimlenimleri sosyal, kültürel, ekonomik, politik dönüşümlerle açıklanabilecek “kültürel teknolojiler” şeklinde ele alınabilir. Bu bağlamda, araçtaki dönüşümler, yeni birimler ile pratiklere zemin oluşturmakta ve bunların sonucunda da yeni kültürel formlara ve teknolojilere öncülük etmektedirler. Fakat diğer taraftan, iletişim, her zaman, hali hazırda var olan kültürel ve sosyal formlarından temellenmekte ve bunları yansıtmaktadırlar. Williams’ın bakış açısının, yaşam boyu gelişim tartışmalarında da sıklıkla vurgulanan, değişimin her birey üzerinde aynı etkiyi göstermeyeceği savunusuyla örtüştüğünü söylemek mümkündür. Zira, söz konusu teknolojilere, her birey eşit ölçüde erişim sağlayamadığı gibi, bu teknolojilerin kullanımı için gereken eğitsel süreçlere de eşit olarak dâhil olamamaktadırlar.

Yaşa Bağlı Değişimler ve Dijital Teknolojilerin Kullanımı

Belirli bilişsel becerilerde görülebilecek gerilemelerin, yaşlılıkta teknoloji ile ilişkilenebilirliği etkileyebilme olasılığının tamamen göz ardı edilmesi, doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yaşlanma sürecinde bireyin, kültürel ve sosyal konumlanışıyla birlikte yaşa bağlı olarak yaşaması muhtemel kayıpların neler olabileceğine göz atmak, bu kayıpların azaltılabilmesi olasılığının tartışılması açısından faydalı olacaktır. Cangöz (2009), normal yaşlanma süreci ile birlikte ortaya çıkabilecek bilişsel değişiklikleri, alanyazında yer alan araştırma sonuçlarından yola çıkarak şu şekilde özetlemiştir:

- “Yaşlanmayla beraber bilgi işleme hızı yavaşlar. Dolayısıyla yeni bilgi öğrenme süreci uzar ve yeni bilgi edinmek için daha fazla bilişsel çaba göstermek gerekir.
- Dikkatin farklı boyutları yaşlanmadan olumsuz yönde etkilenir. Buna göre, dikkatin aynı anda eş zamanlı iki göreve bölünmesini (bölünmüş dikkat) gerektiren durumlarda yaşa bağlı gerileme olur. Dikkatin sürdürülmesini (konsantrasyon) gerektiren görevlerde başarısızlık görülür. İlişkiszil bilgilerin veya çeldiricilerin elimine edilmesini ve sadece ilgilenilecek hedef uyarıcının belirlenmesini (seçici dikkat) gerektiren görevlerde güçlükler yaşanır, bu tür görevlerde hata yapma olasılığı artar.

- Kısa süreli bellek yaşa bağlı gerilemeden görece daha az etkilenir.
- Uzun süreli bellekte hatırlama performansında, tanıma veya ipucuyla hatırlama performansına göre daha ciddi bir gerileme gözlenir.
- Bazı bellek işlevleri bozulurken, bazıları yaşa rağmen korunur. Örneğin; episodik bellek (Kahvaltıda neler yedim?), kaynak belleği (Hasta olduğumu söyleyen doktorun adı, soyadı nedir?), flaş bellekte (Marmara depresiminde neredeydim?) önemli ölçüde gerileme görülürken; semantik (kelime bilgisi, kavram bilgisi) ve işlemsel bellek (bisiklete binmek, piyano çalmak) korunur.
- Konuşma, anlamlı kelime ve/veya cümleler üretme, sözlü anlatım ve dil bilgisi gibi dile ait beceriler yaşlanmaya rağmen korunur. Buna rağmen, kelime bulma ve/veya adlandırma, kategoriye uygun kelime bulma (sözel akıcılık) gibi dil becerileri bozulur.
- Üç boyutlu yapılandırma ve şekil kopyalama gibi görsel-mekansal görevlerde gerileme gözlenir. Bilişsel esneklik gerektiren görevlerde başarısızlık söz konusu olur.
- Yıllar boyunca biriken bilgi birikimi sonucu oluşan pratik deneyimler ve bunun doğal sonucu olan “bilgelik” yaşamın sonuna kadar devam eder” (Cangöz, 2009:100).

Cangöz’ün (2009) belirttiği gibi, yaşlanma ile birlikte bilgi işleme hızı yavaşlamaktadır. Bu durum, dijital teknolojilerin kullanımı açısından değerlendirildiğinde ise, yaşlı nüfusun içerisinde bulunduğu dijital göçmenlerin, dijital teknolojilerin içerisine doğmuş ve gelişim süreçlerinin bir parçası olarak bu teknolojileri kullanmayı öğrenmiş dijital yerlilerin aksine, söz konusu teknolojileri kullanma becerilerinin gelişebilmesi için bir öğrenme sürecine dâhil olmaları gerekmektedir. İleri yaşlarda bu öğrenme sürecinin, bilgi işleme hızının yavaşlamasından dolayı daha fazla vakit alacağını ve daha fazla özen isteyeceğini söylemek mümkün görünmektedir.

Özsungur (2018) tarafından yapılan, yaşlılarda teknoloji kabul ve kullanımının başarılı yaşlanma üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmada elde edilen bulguların, Cangöz’ün (2009) dikkat çektiği bazı noktaları desteklediği görülmektedir. Söz konusu çalışmanın bir bölümü, yaşlı bireylerin mobil internet kullanımında ne gibi sorunlarla karşılaştıkları, bu sorunlar karşısında ne yaptıkları, kimlerden yardım aldıkları, mobil interneti kullanmayı nereden öğrendikleri, kimin aracılığıyla öğrendikleri, mobil interneti kullanma amaç ve sıklıklarının belirlenmesine ayrılmıştır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre, yaşlıların büyük bir çoğunluğu mobil internet kullanımı sırasında karşılaştıkları problemleri çözmek için konuya hâkim

olduğunu düşündükleri birinin yardımına başvurmaktadırlar. Katılımcıların yalnızca %22,1'i sorunu kendilerinin çözmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Benzer biçimde yaşlı mobil internet kullanıcıların büyük bir çoğunluğu, kullanımı öğrenebilmek için ailelerinden yardım almışlardır (Özsungur, 2018). Özsungur'un (2018) da belirttiği üzere bu durum, yaşlıların mobil internet kullanımıyla ilgili olarak desteğe ihtiyaç duyduklarının ve destek almayı önemsediklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Birsen (2018) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, yaşlı bireylerin internetle nasıl ilişkilendikleri üzerine bir dizi görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda Birsen, yaşlı bireylerin, görüşmelerde vermiş oldukları öz bildirimlere dayanarak, kendilerini yetersiz olarak nitelendiklerini belirtmiştir. Birsen'in çalışmasında, katılımcıların vurguladığı önemli noktalardan biri de kuşak farklılıklarıdır. Katılımcılardan bazıları, interneti yaşları dolayısıyla daha zor öğrendiklerini ve dijital teknolojileri gençler kadar iyi kullanamadıklarını belirtmişlerdir (Birsen, 2018). Birsen'in çalışmasının dikkat çeken bir başka noktası ise, yaşlı bireylerin, gençlerin dijital teknolojileri kullanımına yönelik izlenimleridir. Katılımcıların birçoğu, gençlerin internet kullanımı ile ilgili fikirleri sorulduğunda, gençlerin vakitlerini boşa harcadıklarını, internette çok fazla zaman geçirdiklerini, teknolojik aletlere bağımlı hale geldiklerini, dijital teknolojilerle vakit geçirme dışında sosyal hayatta fazla etkin olmadıklarını ve bu nedenle çevrimdışı dünya ile bağlarının zayıf olduğunu vurgulayarak, bu konudaki endişelerini dile getirmişlerdir (Birsen, 2018).

Alanyazında, gençlere yönelik bu farklılaşma üzerinde durulan çalışmalar oldukça fazladır. Twenge'e (2018) göre, özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşmaya ve bu teknolojilere erişimin kitleselleşmeye başladığı 1995 yılı ve sonrasında dünyaya gelen çocuklar; dünyaya dair görüşleri, çevrelerinde olup bitenlere dair algıları, zamanı değerlendirme şekilleri, din, cinsellik ve politikaya bakışları gibi birçok noktada kendilerinden önceki kuşaklardan belirgin biçimde ayrılmaktadırlar. Twenge, i-nesli adını verdiği bu kuşağın ruhsal açıdan oldukça kırılgan olduklarını ve yetişkinliği benimsemekte önceki kuşaklara göre daha yavaş ilerlediklerini vurgulamıştır. Twenge'e (2018) göre, i-nesli çocukları ve gençleri, yüz yüze sosyal etkileşim yerine dijital teknolojilerle vakit geçirmeyi daha fazla tercih etmektedirler.

Diğer yandan, çeşitli araştırma bulguları, farklılık vurgusunun aksine dijital teknolojilere vakit ayırma konusunda yaşlı bireyler ve gençler arasındaki farkın giderek kapanmakta olduğuna işaret etmektedir. ABD merkezli PEW Research Center tarafından yapılan bir çalışmada, İnternet erişimi olan yaşlıların yarısın-

dan fazlasının Facebook ve Twitter hesabı olduğu ve yaşı nüfusun internet kullanım oranlarının giderek arttığı görölmektedir (Becerikli, 2013). Günümüzde genç nüfusa dâhil olan bireylerin yaşları ilerledikçe, istatistiklerdeki bu dağılımın da değışmeye devam edeceği açıktır. Becerikli'nin de (2013) belirttiğı gibi, “gri tsunami” adı verilen bu olgu ile ilerleyen yıllarda yaşı nüfusun internet kullanım oranının büyük ölçüde artacağını söylemek mümkündür.

Araştırmaların birçoğunda ulaşılan ortak noktalardan biri, yaşı nüfusun dijital teknolojiler ve internetle giderek daha fazla ilişkileneşine ve günümüzde yaşı nüfusun internet ve dijital teknoloji kullanım oranlarının tahmin edilenden daha yüksek olmasına rağmen, bu kesimin özellikle, gençlerin ve çocukların internet kullanımı ile ilgili olumsuz görüşlere sahip olmalarıdır. Bu olumsuz görüşlerin en başında, gençlerin internet ve dijital teknolojilerle çok fazla zaman harcadıkları eleştirisi gelmektedir. Bunun yanında, yaşlıların en çok yakındıkları meseleler arasında, gençlerin internette geçirdikleri vakit dışında herhangi bir aktivitede bulunmadıkları, bu platformları sadece oyun ve mesajlaşma için kullandıkları, başka işlevlerinden faydalanmadıkları, birçok şeye internet ve dijital teknolojiler aracılığıyla kolaylıkla ulaştıkları için giderek tembelleştikleri ve çevrimiçi dünyanın tehlikelerinin tam olarak ayırında olmadıkları gibi gerekçeler bulunmaktadır (Becerikli, 2013; Birsen, 2018). Kuşaklar arasındaki bu görüş farklılıklarının, internet ve dijital teknolojileri daha aktif kullanan bireylerin sayısının artmasıyla ve bu teknolojilerle ilişkileneşmeleri görece daha yoğun olan günümüz yetişkinlerinin yaşlılığa adım atmalarıyla, ilerleyen yıllarda azalması mümkün görölmektedir.

Gençler ve yaşlıların internet ve dijital teknolojilerin kullanımı konusunda en çok yakınlaştıkları noktanın, bu teknolojilerin kişilerarası iletişimi mümkün kılma işlevi olduğı söylenebilir. Twenge (2018), günümüzün genç dijital yerlilerinin yüz yüze iletişim yerine, çevrimiçi iletişime daha fazla önem verdiğıne dikkat çekmektedir. Yaşlılarda ise, iletişim için sosyal medya platformlarına yönelmenin oldukça yüksek olduğı çeşitli araştırma bulgularıyla desteklenmiştir. Küçük ve Koçak (2019) tarafından yapılan araştırmada ise, yaşı katılımcıların yarısından fazlasının yalnızlıklarını gidermek için internet kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Pew İnternet ve Amerikan Hayatı Projesi kapsamında yapılan çalışmalarda, yetişkinlerin neredeyse yarısının sosyal medya platformları üzerinden geçmişlerindeki insanları aradıklarına ve internet kullanan yetişkinlerin internette yeni insanlarla tanışmanın daha kolay olduğunu düşündüklerine dikkate çekilmiştir (Jarvis, 2011; akt. Küçük ve Koçak, 2019:1164). Birsen (2018) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Birsen'in araştırması kapsamında görüştüğü katılımcıların birçoğunun, sosyal medya platformlarında üyelikleri olduğı ve bu plat-

formların en popülerinin Facebook olduğu görülmüştür. Bunun üzerine, Facebook'un katılımcılar için ne anlam ifade ettiğine yönelik biraz daha derin sorular soran Birsen'in aldığı yanıtlarda, katılımcıların birçoğunun arkadaşları ile iletişim amaçlı olarak Facebook kullanımına yöneldikleri bulgulanmıştır (Birsen, 2018).

İnternet ve dijital teknolojilerin kullanımının, yaşlı bireyler için yalnızca arkadaşları ve yakınları ile iletişimlerini kolaylaştırıcı bir araç işlevi üstlendiğini söylemek eksik bir kavrayış olacaktır. Söz konusu teknolojiler, aynı zamanda fiziksel ve zihinsel olarak yaşa bağlı şekilde bazı kayıplar yaşayan bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştırabilmeleri için de çeşitli imkânlar sunmaktadır. Örneğin, Becerikli'nin (2013) gerçekleştirdiği çalışmada, yaşlıların bankacılık hizmetleri için de sıklıkla dijital teknolojilere başvurduğu görülmektedir. Kendi çalışması ile Vural ve Bat (2010) tarafından Ege Üniversitesi öğrencileriyle yürütülen çalışmanın sonuçlarını karşılaştıran Becerikli, yaşlıların aksine, gençlerin interneti bankacılık işlemleri için kullanma önceliklerinin olmadığını vurgulamıştır. Özsungur (2018) ise bireylerin yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan, fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal kayıplarından kaynaklanan olumsuz koşullarının, mobil internet kullanımı yoluyla azalabileceğini ve mobil internet kullanımının, yaşlı bireylerin kendileri için önemli olan şeylere ulaşma şansını artırdığını düşünmelerini sağladığına dikkat çekmiştir.

Sonuç

Alanyazındaki araştırmalarının birçoğunun işaret ettiği sonuçlardan ve gündelik yaşamın akışı içerisinde gözlemleyebileceğimiz durumlardan yola çıkarsak; internet ve dijital teknolojilerin yaygınlaşmasının ve bu teknolojilere erişimin kitleleşmesinin, yaşamlarımız üzerinde köklü dönüşümler ortaya çıkardığını öne sürebiliriz. Bu dönüşümler, yeni dijital teknolojileri kullanarak büyüme veya bu teknolojilerin kullanımını sonradan öğrenmeye dayalı olarak bir dijital yerli, dijital göçmen ayrımını ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, bu yazıda ele alınan çalışmaların sonuçlarıyla da desteklediği gibi; yaşlı bireyler, yaşlarına bağlı olarak öğrenme süreçlerini yavaşlatacak bazı kayıplar yaşamaktadır. Ancak, yaşlıların dijital teknolojileri kişilerarası iletişimlerini kolaylaştıracak şekilde veya eğlence amaçlı olarak kullanmalarını engelleyecek, bu beceri kaybı ve gerilemesine dayalı, aşılması olasıksız, herhangi bir durumun söz konusu olmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda, dijital teknolojiler ve internet kullanımına yönelik sosyal politikalar oluşturulurken, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını yok sayan, onların bu konuda yetkin olmayan bireyler olarak değerlendirildiği bir bakış açısıyla yola çıkılması doğru

bir yaklaşım değildir. Bunun yerine, yaşlılar ve dijital teknolojilerin kullanımı konusunda daha kapsamlı çalışmalar yapılarak, yaşlı nüfusun bu konudaki eğitim ve destek ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu teknolojilerle ilgili okuryazarlık düzeylerini artırılmasına yönelik politikalar izlenmesi oldukça kıymetli olacaktır.

KAYNAKLAR

Baran, A. G., Kalıncara, V., Aral, N., Baran, G., Akın, G., ve Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri: Ankara örneği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Becerikli, S. Y. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: İleri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi|Istanbul University Faculty of Communication Journal*, (44), 19-31.

Birsen, H. (2018). Silver surfers- and new media: Experiences, thoughts and observations of elder people about Internet. *European Journal of Social Sciences*, 1(3), 85-97.

Cangöz, B. (2009). Yaşlılıkta bilişsel ve psikolojik değişim. *Geriatri: multidisipliner yaklaşım içinde* (s.99-104). Ankara: Türk Eczacılar Birliği.

Eryılmaz, A. (2011). Yaşam boyu gelişim yaklaşımı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 49-66.

Kumtepe, H. (2018). *Yaşlı nüfusunun (65 +) il ve bölge yerleşim yerlerinin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre dağılımları ve oranları ile demografik değerlendirilmesi*. Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaşlı Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.

Küçük, O. Ve Koçak, M.C. (2019). İleri yaş grubu kişilerin internet kullanım alışkanlıkları: Trabzon örneği. *Journal of International Social Research*, 12(65).

McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. McGraw-Hill Higher Education.

Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi*. Ankara: İmge

Santrock, J. (2016). *Life-span development*. McGraw-Hill Higher Education.

Özsungur, F. (2018). *Yaşlıların teknoloji kabul ve kullanım davranışlarının başarılı yaşlanma üzerindeki etkilerinin analizi: Adana ili örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tufan, İ. (2004). Geronto-sosyoloji. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 75-84.

TÜİK, (2019). *İstatistiklerle yaşlılar*, 2018. Erişim Adresi: https://bi-runi.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/yayinGoruntuleme.zul?yayin_no=474

Twenge, J. (2018). *İ-nesli*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ünalın, P. C. (2012). Aktif yaşlanma: bilişsel ve sosyal boyut. *The Journal of Turkish Family Physician*, 3(1), 13-17.

Vural, Z., ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'ne yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 5(20).

Williams, R. (2004). *Television: technology and cultural form*. Routledge.

Destekli Yaşlanma: Yaşlılık Bilimi, Şeylerin İnterneti ve Psikolojik Yapay Zekânın Buluşması*

Ulaş Başar Gezgin ve Alper Yaman

Çeviri: Beren Kandemir ve Şule Karataş Özaydın***

Giriş

Bu makale “Robot ve Frank” (2012) adlı filminden ilham almıştır. Film, hafıza kaybı, demans ve depresyondan mustarip yaşlı bir adamı (Frank) konu almaktadır. Bir robot onun hayatını tamamen değiştirecek, onu yaşlılıkta yaşanan olumsuz hastalıkları güçlendiren ve nihayetinde de bu hastalıkların vereceği zararları hızlandıran “yaşlılık eylemsizliği” olarak adlandırdığımız durumdan kurtaracaktır.

Aslına bakılırsa “robot” terimi, filme konu olan robotu betimleyemez. Söz konusu olan bir embot yani görünür bir empatiye sahip olan robotları karakterize etmek için oluşturduğumuz terimdir. Duygular değil empati diyoruz çünkü biri duygu sahibi olup bunun farkında olabilir fakat başkalarının duygularını okumak ve yorumlamak başka bir beceri grubuna denk düşmektedir. Öncelikle, bir embot; başkalarının zihinsel durumları hakkında düşünebilme yetisi anlamına gelen zihin teorisi becerilerini gerektirmektedir. Örneğin, “Bunu yaparsam ne hissedirdi?” Böyle bir soru, zihin teorisine karşılık gelirdi.

Böylelikle, film üzerinden düşünerek; yapay zekânın sosyal etkileri üzerine uzmanlaşmış bir bilişsel bilimci (ilk yazar) ve Şeylerin İnterneti’nin¹ sağlık alanında uygulamaları üzerine çalışan bir biyomedikal mühendisi (ikinci yazar) olarak; gerontolojinin geleceği ve Şeylerin İnterneti’nin sağlık alanındaki uygulamaları hakkında bir yazı kaleme almaya karar verdik. Bir embotun^{cn1}, gelişmekte olan psikolojik yapay zekâ, yapay psikoloji ve yapay duygular üzerine araştırmalarla göz

* Gezgin, U. B., ve Yaman, A. (2019). Assisted Aging: The Future Confluence of Gerontology, Internet of Things and Psychological AI. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 13-23.

* * Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Doktora Programı

** Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü, Araştırma Görevlisi

¹ Internet of Things (IoT). Şeylerin İnterneti

^{cn1} Çevirmen Notu: Embot, empathy ve robot kelimelerinden türetilmiş bir terimdir.

ardı edilemeyecek bir şekilde ilişkilendirileceğini fark ettik. Bu yüzden bunları da tartışmalarımıza dâhil ettik.

Film, robotlar temelinde gerontolojik bir arkadaşlık tasavvur ediyor olsa da e-sağlık ve e-bakıma daha yakın olan bir başka alan daha var: Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamaları. Yaşlı nüfusunun olası sağlık sorunları göz önünde bulundurulduğunda, akıllı ev mobilyalarının ve giyilebilir cihazların yaşlıların sağlık durumunu takip etmek için günlük olarak veri toplaması beklenmektedir. Bu yüzden, embotik bir arkadaşlığı düşünmeden önce, yaşlıların sağlık koşullarını takip edebiliyor olmamız gerekir. Bu nedenle çalışmamızda robotlardan çok, Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamalarına odaklanıyoruz.

İkinci olarak; özel hayatlarımıza yönelik teknolojik 'ihlaller'i, özellikle büyük veri kavramını dâhil edecek şekilde eleştirerek, okurlarımızın dikkatini gözetim-karşıtı alanyazınına çekmek istiyoruz (örneğin: Gezgini, 2018; Lyon, 2014). Ancak, yaşlılar ve bebekler söz konusu olduğunda durum farklıdır: Gözetim, sağlık ve refah için yardımcı olduğundan dolayı arzu edilmektedir. Buna karşın, yaşlıların verilerinin kurumsal amaçlar için rıza dışı kullanımlarına da karşıyız. Bunun için söz konusu verilerin merkezlessunucularda barındırılmasını öneriyoruz.

Üçüncü olarak, Şeylerin İnterneti'nin gerontolojik kullanımları genellikle sağlık sorunlarına atıfta bulunularak tartışılmaktadır. Fakat biz, yaşlılara yönelik Şeylerin İnterneti uygulamalarının, onların hayatlarını psikolojik anlamda daha az mutsuz hale getirmek için de faydalı olabileceğini ileri sürüyoruz. Bu yüzden, hasta insanların hayatlarını sürdürebilmelerine yardımcı olacak teknik cihazlar geliştirmesi (Stephan Hawking'i hatırlayın) ekseninde devam eden destekli yaşam çalışmalarından uzaklaşarak, Şeylerin İnterneti'nin yaşlı insanların yaşamlarını daha keyif alınabilir hale getirme potansiyeline sahip olduğunu öngörüyoruz. Bu yüzden, her yaştaki hasta insanların varlığını değil, sadece ileri yaşlarda da hepimiz gibi hayattan keyif almayı uman yaşlanan insanları imleyen 'destekli yaşlanma' terimini öneriyoruz.

Bu noktaları akılda bulundurarak, gerontolojinin, Şeylerin İnterneti'nin ve yardımcı yaşlanmanın disiplinlerarası bir açıklamasını sunmak için sağlık, mühendislik ve sosyal bilimler alanlarından yüzlerce makaleyi taradık. Dikkatli bir okuyucu, bu makale için kullandığımız referansların önemli bir kısmının konferans bildirileri olduğunu fark edecektir. Akademik çalışmalarda, akademik makaleler titizlikle gözden geçirilmemiş oldukları beklenen konferans bildirilerine tercih edilmektedir. Ancak bu durum, Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamaları gibi çok yeni bir tartışma söz konusu olduğunda kaçınılmaz bir durumdur çünkü akademik makalelerin sayısı konferans bildirilerinden gözle görülür biçimde daha azdır. Bu

aynı zamanda, ortaya çıkan araştırma alanının tazeliğini ve hararetliliğini kanıtlar.

Makalemizde doğal olarak en genel olandan en özel olana doğru ilerliyoruz: Bir sonraki bölüme Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamalarının çoğunlukla teknik açıklamaları ve onu takiben de ilgili sosyal bilimler araştırmalarıyla başlıyoruz. Bir sonraki adımımız ise Şeylerin İnterneti ile ilgili gerontolojik araştırmaların bir tasviri olacak. Daha sonra psikolojik yapay zekâ, yapay psikoloji ve yapay duyguların kısa bir sunumuna geçeceğiz. Son adımımız ise destekli yaşam ve destekli yaşlanma hakkında olacak.

Bu makale 5 ana bölümden oluşmaktadır: Girişten sonraki ilk bölümde çoğunlukla Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamalarının teknik açıklamalarını gözden geçiriyoruz. İkinci bölümde, Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamaları üzerine çoğunlukla sosyal bilim odaklı araştırmaları tanıtıyoruz. Üçüncü bölümde, Şeylerin İnterneti üzerine olan gerontolojik araştırmaları sunup ve tartışıyoruz. Dördüncü bölümde, bir başka görece yeni terim olan 'psikolojik yapay zekâ'ya odaklanıyoruz. Bunun gelecekte, gerontolojik amaçlar için olan Şeylerin İnternetinde nasıl merkezi bir role sahip olacağını gösteriyoruz. Son olarak, destekli yaşlanma kavramımızı geliştirmek için destekli yaşam çalışmaları üzerine düşünüyoruz.

Şeylerin İnterneti'nin Sağlık Uygulamalarına Genel Bir Bakış

Gomes ve arkadaşlarına göre, “Şeylerin İnterneti paradigması, küçük ve kaynak kısıtlı cihazların internet gibi karmaşık ağlar üzerinden veri göndermesine olanak sağlamaktadır. Şeylerin İnterneti paradigmasını sağlık alanına getirerek buna bağlı sağlık vizyonunu genişletip, yeni Kişisel Sağlık Cihazları'nın (KSC) sağlık bilgilerini doğrudan İnternet üzerinden paylaşımlarını sağlayabiliriz” (2015:200).

Diğer yandan, giyilebilir teknolojiler “gömülü sensörleri ve analitik algoritmaları kullanan kişilerin davranışlarını takip ve analiz edebildiği, yönlendirebildiği cihazlardır” (Schüll, 2016, s.1). Kişisel sağlık teknolojileri ise “eczanelerden satın alınan kan basıncı veya kan şekeri ölçüm cihazları ile FitBit ve Nike + Fuelband benzeri fitness monitörleri gibi, ilaç pompaları ve yerleştirilebilirⁿ² tıbbi cihazlar”ı

ⁿ² Çevirmen Notu: İngilizce'de “Implant”

da kapsayan; esas olarak sağlık hizmeti veren kurumlar dışında, tek bir kişi tarafından kullanılmak üzere tasarlanmış vücuda-yakın cihazlar ve uygulamalardır” (Fox, 2017:136).

Başlangıç olarak, tele-sağlık, e-sağlık, e-bakım, m-sağlık gibi terimlerin şeylerin İnterneti’nin gerontolojik uygulamaları ile aynı olmadığını hatırlatalım. Bunun nedeni, şeylerin İnterneti uygulamalarının çoğunlukla sabit ve ev tabanlı olmaları ve internet destekli ev mobilyalarıyla birlikte diğer daha mobil olan akıllı saatler, sensörler gibi kendi kendine ölçüm araçlarına karşılık gelmeleridir. Örneğin m-sağlık, cep telefonu kullanımını gerektirirken, şeylerin İnterneti’nin cep telefonları olmadan mobilize edilmesi mümkündür. E-sağlık ve e-bakım genellikle internet üzerinden sağlanır ancak şeylerin İnterneti ile sağlık verilerinin toplanması daha ileri düzeyde ve karmaşıktır. Aynı şekilde Chi ve Demiris (2017); videoları, web tabanlı interaktif platformları, telefon tabanlı teknolojileri ve uzaktan gözlemlemeyi sağlık verilerini toplamak için sensöre gerek duymayan telesağlık araçlarına örnek olarak saymaktadırlar. şeylerin İnterneti’nin gerontolojik uygulamaları hakkında daha ayrıntılı bilgi vereceğiz fakat öncesinde temel ve esas tartışmamızın arka planı olarak ilgili alanyazının bir incelemesini sunmamız gerekiyor.

Tartışmamıza en yakın akademik ve uygulamalı komşularımız, öz-takip araştırması alanı (ör. Brabazon, 2015; Ha, 2016; Lupton, 2015, 2014; Lyall ve Robards, 2018; Pantzar ve Ruckenstein, 2015; Paré, Leaver ve Bourget, 2018) ; Stragier vd., 2016) ve kendi kendine ölçüm hareketi (örneğin Hagen ve Kasperowski, 2017; Lupton, 2016; Till, 2014), insanların yürüme veya koşma mesafeleri, uyku örüntüleri, besin alımları gibi kendi fiziksel özelliklerinin takibini ve ölçümlendirilmesini kapsamaktadır. Fakat şeylerin İnterneti’nin sağlıkla ilgili kullanımlarında, kişinin aktifliğinin mutlak bir gereklilik olmaması nedeniyle, bunlar bizim kapsamımızla eş değildir. Başka bir deyişle, takip edenin veya ölçümleyenin mutlaka kendini izlemesi/ölçmesi gerekmez. Sağlıkla alakalı olan şeylerin İnterneti bazı açılardan kendi kendine başlatılan veri toplama işleminden faydalanabiliyor olsa da, yaşa bağlı hastalıklar söz konusu olduğuunda (örneğin hafıza sorunlarından kaynaklanan) kişi kendi verilerini toplayamayabilir. İlgili bir diğer terim de sağlık okuryazarlığıdır (bkz. Dumit vd., 2018), ancak bu terimin içeriği ve kapsamı şeylerin İnterneti’nin sağlık uygulamalarıyla örtüşecek şekilde güncellenmeli ve genişletilmelidir.

Devam etmeden önce, sağlıkla ilgili şeylerin İnterneti’nin en iyi koşulunda bile cihazların topladığı sağlık verilerini yorumlamak için kesinlikle insan doktorlara ihtiyacımız olduğunu belirtmek istiyoruz. Bunun nedeni, makinelerin aklımıza bile gelemeyecek hatalara sahip olabileceği ve insan hayatının insan dışı işlemci-

lerin soğuk algoritmalarına bırakılamayacak kadar değerli olmasıdır. İnsan doktorlar dahi hata yapabiliyorken, Şeylerin İnterneti'nin hatasız sağlık verileri getirebileceği çok naif bir iddiadır (örneğin Moosavi vd., 2014). Örnek olarak, belirtilerin yüksek düzeyde üst üste olduğu romatolojik hastalıkları yanlış teşhis etmek olasıdır. Betimsel bir kesitsel çalışmaya göre romatoid artrit'in yanlış tanı oranı oldukça yüksektir (%39.3) (Gomez vd., 2015).

Şeylerin İnterneti cihazları tasarımları ve tasarımcılarının varsayımlarıyla sınırlandırılmış durumdadır. Örneğin, tasarım varsayımları neyin dikkat çekici veriler olarak kabul edilebileceğini ve kaydedilebileceğini, neyin olamayacağını belirler. Buna örnek olarak, bir kişinin beslenme rejimindeki hızlı yemek öğünlerinin sıklığının veri olarak değerlendirilip kaydedilmesi, mevcut durumun işitme problemi değil, obezite içerip içermemesine bağlıdır. Öğünler ve işitme sorunlarının alakasız olduğu kabul edildiğinden, işitme sorunları için öğün verileri kaydedilmeyecektir. Fakat gelecekte bilim insanları, yemekler ve işitme sorunları arasında makul ve teorik bağlantılar keşfedebilirler.

Buna ek olarak, bize psikolojideki davranışçılık ve bilişselcilik arasındaki asırlık ama büyük ölçüde sonuçlanmış olan mücadeleyi hatırlatan kayıt hataları olabilir: Biz (veya herhangi bir Şeylerin İnterneti cihazı) yalnızca gözlemlediklerimizi kaydetmiş olsaydık, kaydedilmiş verilerin yorumlanmasını bütünüyle değiştirebilecek olan nedenler ve özellikle de niyetler denklemin dışında bırakılmış olurdu. Bunun için mükemmel bir örneğimiz var: Google Grip Trendleri, Google arama terimlerini temel alarak grip salgınlarını tahmin etme amaçlı büyük verileri kullanmada başarılı bir girişim olarak takdir edildi. Büyük veri destekçileri Google Grip Trendleri'nin, salgınları sağlık otoritelerinden daha hızlı ve daha doğru tahmin ettiğini iddia ettiler. Daha sonra, durumun böyle olmadığı anlaşıldı. Google Grip Trendleri tamamen yanlıştı. Hata, arama terimlerinin hastalığın bir temsilcisi olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü insanlar yalnızca hasta oldukları için değil, aynı zamanda ilgili haberleri ilginç buldukları için de internette grip araması yapıyorlardı. Durumu daha da kötü hale getiren ikinci şey ise Google'ın otomatik tamamlama işlevinin, "grip" araması yapmak için arama yapmayan kişileri yanıltmasıydı (Harford, 2014). Sonuç olarak, çeşitli nedenlerden dolayı Cahill ve diğerleriyle aynı fikirdeyiz: "Teknoloji çözümün yalnızca bir kısmıdır ve kişi merkezli etkileşimin/bakımın yerini almaz" (2011:13). İkinci olarak; özel sağlık verilerinin serbest bırakılması, sigorta şirketlerinin ve ilaç şirketlerinin yanı sıra kar amaçlı şirketler ve otoriter hükümetlerin ellerinde olmaları halinde ayrımcılığa yol açabileceği için verilerin koruması çok önemlidir. Gelecekte, ciddi hastalıkları olan insanlara destek vermeyi masraflı ve anlamsız bulabilirler. Bu

anlamda, veri gizliliği doğrudan vatandaşlık hakları ve hepsinden önce insan hakları ile ilgilidir.

Hassanalieragh ve diğerlerine (2015) göre, Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamaları, tıbbi uygulamanın tepkisel olmaktan çok önleyici olmasına yardımcı olacaktır. Tıp mesleği genellikle, insanların hastalandıktan sonra doktorları ziyaret ettiği şekilde, *facto modda* çalışır. “Tepkisel uygulama’ ile kastedilen budur. İnsanların sağlık durumlarının düzenli olarak izlenmesi ise doktorların hastalığın daha erken aşamalarında müdahale etmesini sağlayacaktır. Böylelikle tıbbi uygulama da, makalenin son bölümünde açıklanacağı gibi bu yazının ana argümanı ile de tutarlı olarak, hastalık yönetiminden sağlık yönetimine kayacaktır. Örneğin, insanlar hastalıkları tespit etmeyi kolaylaştıracak ve hızlandıracak bir “Erken Uyarı Puanı”na sahip olacaklardır (Anzanpour vd., 2015). İkincisi, tıbbi uygulama insanlar için daha olumlu sağlık sonuçları ortaya çıkaracak biçimde kişiselleştirecektir. Son olarak, Hassanalieragh ve diğerleri (2015), bir sonraki bölümde tartışılacağı gibi sağlığın maliyetinin de düşeceğini savunmaktadırlar.

Şeylerin İnterneti'nin Sağlık Uygulamaları Üzerine Sosyal Bilim Odaklı Araştırmalar

Şeylerin İnterneti'nin sağlık uygulamalarının teknik değerlendirmeleri çoğunlukla sosyal bölünmeleri müspet biçimde göz ardı etmektedir. Eleştirel olmayan Şeylerin İnterneti destekçileri teknoloji kullanımı ile ilgili olarak sınıfı ve daha geniş olarak sosyo-ekonomik durumlar arasındaki farklılıkları nadiren tartışmaktadırlar. Aslında dijital bölünme çeşitli biçimlerde, sosyo-ekonomik durum ve topluluk kaynaklarının tahsisi ile yakından ilişkili sağlık eşitsizliklerini beraberinde getirmektedir (Hong vd., 2017).

Sağlıkla ilgili Şeylerin İnterneti cihazlarını kim ödeyecek? Sınıflı bir toplumda, yaşlıların hepsinin yardımcı teknolojileri satın alması mümkün değildir. İhtiyaç sahibini maddi olarak desteklemenin devletin sorumluluğunda olması gerekir. İnsanların sağlığı için sağladığı avantajlar önemli olmakla birlikte, Şeylerin İnterneti'nin ortaya çıkardığı kişiselleştirme; devletin mali, ahlaki ve sosyal sorumluluklarını her bir bireye yükleme tehlikesi taşımaktadır. Bu anlamda, Lupton'un sosyal açıdan eleştirel görüşleri oldukça alakalı ve dikkate değerdir:

“Dijitalleştirilmiş sağlığın teşviki konusundaki söylem ve uygulamalarda, sağlık riskleri giderek daha fazla bireyselleşmiş bir duruma geldi ve insanlar öz-izleme ve öz-bakımla ilgili uygun teknolojileri benimsedikleri

sürece yönetilebilir ve kontrol edilebilir olarak görülmeye başlandı. Dijital teknolojilerin ürettiği büyük verilerin ortaya çıkışı ve bu verilerin işlenmesi için gelişmiş algoritmaların kullanılmasıyla, dikkatleri sağlık üzerindeki kişisel sorumluluğa yöneltmek daha kolay hale geldi. Bu nedenle dijitalleştirilmiş sağlığın teşviki olgusu, birçok gelişmiş ülkede devletin, kötü sağlık ve hastalığa neden olan sosyal ve ekonomik faktörlerle başa çıkma ve sosyal adaletin geliştirilmesi çabalarından, ileriye dönük olarak geri çekilmesinin bir boyutu olarak işlev görmektedir” (2013:2).

Diğer bir deyişle, sağlığın dijitalleşmesi hareketi; sağlık sorunlarının, hastalıkların sosyal ve ekonomik temellerinin göz ardı edildiği, baskın sınıfların lehine olan ideolojik işlevlere hizmet eden asosyal bir yorumuna neden olabilir. Örneğin, sosyal ve ekonomik açıdan yoksun kişiler söz konusu olduğunda, zehirli kimyasallara maruz kalma nedeniyle yaşlılıkta hastalanmaları durumunda halk sağlığı önceliği, hastalanmalarını seyredip onları Şeylerin İnterneti sağlık uygulamaları ile donatmaktansa; genç nesilleri kurtarmak için zehirli ortamın arındırılması olmalıdır. Bu açıdan Şeylerin İnterneti, yetkili mercilerin, hastalıkların öncüllerini hedeflemelerini ve araştırmalarını engellememelidir. Öncüllerin pahasına sonuçlara odaklanmak, çok geç ve her şeyden önce hatalı olabilir.

Dijital bölünmenin ekonomik ve sosyal biçimleri dışında, “Gri dijital bölünme” olarak da ifade edilen kuşaklararası dijital bölünmeden de bahsetmek gerekir. Bu fikir gelişmiş teknolojileri kabullenme ve kullanmada yaşlı insanların daha yavaş oldukları olgusundan ortaya çıkmıştır (Damodaran ve Olphert, 2015). Bu durum, giderek azalan bilişsel işlevler ve daha genç kuşaklarda görülen teknolojik cihazları kullanmada akran baskısının yaşlılarda olmaması gibi pek çok sebepten kaynaklanmaktadır. “Yaşlı yetişkinler” “dijital göçmenler” olarak adlandırılır, çünkü “onlar kişisel bilgisayarlardan ve Şeylerin İnterneti’nin günlük yaşamda kullanılmasından önce dünyaya geldiler” (Milovich ve Burleson, 2018). Öyle veya böyle, bu durum sağlıklı ilintili Şeylerin İnterneti’nin gerontolojik kullanımlarında eğitim bileşeninin ortaya konulmasının gerekliliğini göstermektedir (bkzn. Minocha, McNulty ve Evans, 2015).

Şeylerin İnterneti ile ilgili dijital bölünme tartışmalarını içeren makalelerinde bu noktaya değinen van Deursen ve Mossberger, Şeylerin İnterneti’nin enerji, sağlık, ulaşım, kamu güvenliği ve çevre politikaları gibi pek çok alanda sosyal faydalar sağladığını ifade ederek, beklenmeyen kötü sonuçlardan kaçınmak ve bu teknolojilerin istismarını önlemek için, bu teknolojileri kullanan bireylerin gerekli olan becerileri edinmelerinin kamu politikası için önemli olacağı uyarısında bulunmaktadırlar. Küçük gruplara fayda sağlarken, diğer bireyleri hiç görülmemiş bir şekilde olumsuz etkileyen Şeylerin İnterneti’nin insanlar için karşılaştırmalı

faydalarının; farklı beceri ve kaynaklara dayalı olarak, değişiklikler arz edeceğini tartışmaktayız (2018:122).

Bu bağlamda daha az tartışılan sosyal asimetri; Şeylerin İnterneti tasarımcıları ve Şeylerin İnternetini gelecekte kullanacaklar arasında ortaya çıkacak asimetri- dir. Hedeflenen grup için, tasarımı ilgili fayda ve memnuniyeti en üst düzeye çıkarmak için katılımcı bir yaklaşım gerekmektedir. Leong ve Johnston (2016), katılımcı tasarım yaklaşımının başarısını kanıtlamaya bir örnektir. Tasarımcılar ve yaşlılar birlikte, yaşlılara yardım edecek “ağ bağlantılı bir robot köpek” geliştirdi- ler (Leong ve Johnston, 2016). Aynı şekilde, Bengs, Hagglund ve Wiklund- Engb- lom “özerklik, yetkinlik, ilgili olma, fiziksel olarak güçlü hale gelme, güvenlik, haz ve uyarıcılık” gibi kullanıcı ihtiyaçlarını belirlemeyi önceleyen (2018:11) ve daha sonra da gelecekteki kullanıcı ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verecek şekilde tasarım geliştirecekleri kullanıcı merkezli bir yaklaşım uygulamaktadırlar. Bu bağ- lamda, Kopeć, Nielek ve Wierzbicki (2018) gerontolojik Şeylerin İnterneti ile doğ- rudan ilintili katılımcı bir tasarım modeli önermektedirler.

Şeylerin İnterneti’nin Gerontolojik Araştırmalardaki Yeri Üzerine Notlar

Günümüze kadar, gerontolojik araştırma ve Şeylerin İnterneti çalışmaları bir- birlerinden oldukça kopuk olmasına rağmen; yakın gelecekte bu bağlantı daha görünür bir hal alacaktır. Bu yüzden konuya tam bir bölüm ayırmaktan ziyade, konu hakkında sadece birkaç noktayı ele alabiliriz.

Schulz ve diğerlerine göre, “Yaşlı yetişkinlerde teknolojiye olan ilgi, teknolojik gelişmelerin çok hızlı seyretmesi; ABD ve Dünya’da yaşlı nüfusunun beklenmeye- cek derecede hızlı artması; engelli insanların yaşam sürelerindeki artış; yaşlı in- sanların bakım maliyetlerinin karşılanmayacak boyutlara ulaşması ve ayrıca iş dünyasında, endüstride ve hükümet kurumlarında sağlık hizmetleri için teknolo- jinin kullanımına olan ilginin artması gibi çok sayıda ortak paydası olan yaklaşımlar sayesinde hızla artmaktadır” (2015:724).

İdrar kaçırma, düşme ve kronik uykusuzluk yaşlanma ile alakalı en belirgin sağlık problemleridir (Nieto-Riveiro, 2018). Bu yüzden, gerontolojik Şeylerin İnterneti’nin yukarda belirtilen üç problem üzerine yoğunlaşmasını bekliyoruz. An- cak, düşme diğer ikisinden daha fazla önem arz etmektedir (Ör: Boissy vd., 2007; Choi ve Youm, 2017; da Cunha, Baixinho ve Henriques, 2018; Godfrey, 2017; Me- achem ve Phalp, 2016; Nguyen vd., 2018; Panicker ve Kumar, 2015; Tang vd.,

2018; Zhang vd., 2017). Düşmeler dışında, gerontolojik Şeylerin İnterneti hakkında en çok araştırma ve uygulama yapılan hastalıkların başında bunama gelirken (Atee, Hoti ve Hughes, 2018; Banerjee, 2018; Barrué, 2017; Enshaeifar vd., 2018; Gibson vd., 2018; Jenkins, 2017; Kwan, Cheung ve Kor, 2018; Moore vd., 2013; Stranks, 2017; Tiberghien vd., 2012; Zanwar vd., 2018)bunu Alzheimer hastalığı (Maresova vd., 2018, Sharma ve Kaur, 2017, Zanwar vd., 2018), Parkinson rahatsızlığı (Del Din vd., 2016a, 2016b) ve depresyon takip etmektedir (Kim vd., 2017).

Burada bahsedilen kaynaklar gerontolojiyi Şeylerin İnterneti ile bağlantılı olarak ele almakta; ancak bunu yaparken yaşlanmanın, yaşlıların yaşam kalitesini etkileyen sağlık dışı etmenlerinden ziyade sağlık ile alakalı yönlerini ele almaktadırlar. Bu bağlamda, bunlar yaşlanmanın sosyal, psikolojik, kültürel ve gelişimsel vs. yönlerini ele alan gerontolojiden ziyade; geriatriye (yaşlı sağlığı ve tıbbı) doğru daha fazla eğilimlidir. Bu araştırma ve uygulama açığının yakın gelecekte yapılacak yeni çalışmalar ile kapatılacağı beklenmektedir.

Psikolojik Yapay Zeka, Yapay Psikoloji ve Yapay Duygular Üzerine Notlar

Bir önceki bölümde, en çok karşılaşılan ve üzerinde çalışma yapılan yaşlanma ile ilgili hastalıkların psikolojik/psikiyatrik yönlerinin olduğunu görmüştük. İşte bu yüzden gerontolojik Şeylerin İnterneti cihazlarının, yapay zekanın bir mühendislik modelinden ziyade psikolojik bir modeline dayandırılmasını öneriyoruz. Mühendislikte kullanılan yapay zeka, bilişsel üstünlük gibi etkin değerlendirmeleri esas almasına rağmen; psikolojik yapay zeka insanın bilişsel yapısından esinlenmiştir. Önceki modelin ardından cihazlar, uygulamada insani olarak etkin ve etkili olabilmek için duyguları tespit etme, yorumlama ve onlara göre hareket etme kabiliyeti ile donatılmalıdır. Gerontolojik Şeylerin İnterneti'nin gelecek versiyonları için; “yüz hareketlerini tanıma”, “beden hareketleri” (bknz. Yu vd., 2008), “duygusal konuşma” ve “psikolojik gözlemleme” (Singhal, Mandhanya, ve Verma, 2016) gibi duygu tanıma tekniklerinde yetkinlik önem kazanacaktır.

Kısaca ifade edilecek olursa, yapay duygular, doğal duyguların yapay olanlarıdır (Botelho ve Coelho, 1998, s. 449). Bununla beraber, yapay zekâ bakımından insan duyguları incelendiğinde duyguları yorumlama ve ona göre hareket etme kabiliyetinin o duyguya sahip olmaktan daha önemli olduğu görülür. Talanov ve Toshev, “Makinelerin gerçekte duygu hissetmelerini nasıl sağlayabiliriz? Ya-

pay zekanın üzülmesini, kendini mutlu hissetmesini, âşık olmasını, saldırgan olmasını, başkalarını aşağılamasını, kendini coşkulu hissetmesini sağlayacak bir seçenek var mıdır?” (2018:1) gibi sorular sormaktadır. Bizim bakış açımıza göre, bu sorular bir embot (yani: açıkça empatik robotlar) için hem çok talepkar hem de gereksizdir. Arkadaş robotlar ve yapay empati kurma konulu tartışmalarında, Baumgaertner ve Weiss, benzer bir tavır takınırlar:

“(…) özellikle robot bakıcılar ve bakılan insanlar bağlamında, insan-robot etkileşim etiğinde duygular direkt etkili değildir. (...) Bakıcı davranışında önemli olan davranışın ortaya çıkaran kaynak değil sadece ilgili davranıştır” (2014:1).

Baum (2017) haklı olarak, çoğu yapay zeka araştırma ve uygulamalarının sosyal etkilerden ziyade faydaları üzerine yoğunlaşmış olmasından yakınır. Diğer bir ifadeyle ana akım yapay zekâ çalışmalarının temel amacı “doğal” insanları gölgede bırakacak yapay süper insanlar yaratmaktır. Baum (2017), insanı geçmekten ziyade; topluma fayda sağlayacak şekilde tasarlanan “faydalı yapay zekâ” kavramını savunmaktadır. Baum (2017) eleştirisinde haklı olsa da onun “toplum” anlayışını onaylamıyoruz; çünkü toplum homojen değildir. Yapay zekanın gelişmesinde ve yaygınlığında değişik pay ve ilgi alanlarına sahip çeşitli sosyal birim ve grupları içerir. Örneğin, yapay zekâ sermaye sahipleri için daha fazla kar elde edebileceklerinin habercisi olsa da yapay zekâ makinelerine işlerini kaybetmeleri muhtemel işçi sınıfı çalışanları için durum böyle değildir.

Destekli Yaşam ve Destekli Yaşlanma

Tiberghien ve arkadaşlarına göre, “Ortam Destekli Yaşam (ODL), içeriğe duyarlı yardımcı hizmetlere kapsamlı bir erişim sağlamak için, bir yaşam alanına yerleştirilmiş her imkânda kullanılabilecek bir dizi teknolojiyi içerir. Örneğin, yaşlı insanlara Günlük Yaşam Aktiviteleri (ADL) uygulayarak, yerinde yaşlanmayı daha uygun şartlarda sağlayabilir” (2012:212).

Yukarıdaki ifadelerin altında yatan felsefeye katılsak da “destekli yaşam” teriminin yaşlı insanlara ve özellikle Şeylerin İnterneti’nin gerontolojik kullanımına işaret etmediğini, bazı durumlarda ise “aktif yaşlanma” gibi (örn: bknz. Lewy, 2015) kavramların gerçekte aktif olmayan ancak aktif olmak üzere desteklenen yaşlılara atıfta bulunacak şekilde kullanılıp, yanlış isimlendirildiğini iddia ediyoruz. İkinci olarak, “yardımcı teknoloji” ve “geronteknoloji” terimleri ilgili alanyazınında birbirlerinin yerine kullanıldığı iddialarının aksine (Mallat, Yared ve Abdulrazak, 2015), ikinci terim özellikle yaşlılığa gönderme yaparken, ilk kavram

herhangi bir yaş grubu için kullanılan teknolojileri belirtir. “Geronteknoloji” (veya İspanyolca kaynaklarda “gerontecnología”) yardımcı teknolojiye ihtiyaç duyulan herhangi bir yaşta hastalık veya sakatlıklardan ziyade, “hızlı yaşlanma süreci içinde olan toplumlardaki” ihtiyaçlara cevap vermektedir (Rubio Pastor, Plaza García ve Orive Serrano, 2017:140). Böylece, kavramlar anlam karmaşası yaratmamaktadırlar.

Buzdolabı, fırın ve çekmecelerin olduğu bir e-mutfak yaşlı insanların beslenme programı hakkında bizi bilgilendirebilir:

“Bir buzdolabı, içerisindeki bütün malzemelerin algılanmasını sağlayan yerleşik bir teknolojiyle bilgi toplayan bir bilgi girişi elemanı olarak işlev görebilir. Bu dolap, aynı zamanda bazı malzemelerin eksik veya bittiği anlarda uyarı veren bir bilgi çıkışı elemanı olarak da çalışabilir. Ayrıca ürünlerin son kullanma tarihleri yaklaştığında da uyarı verebilir” (Rodrigues ve Pereira, 2018:855).

Aynı şekilde, üzerine sensörler yerleştirilmiş bir ev kapısı, evden çıkış sıklığını bize bildirebilir. Bir e-duş kişisel bakım alışkanlıkları hakkında bize bilgi verebilir. E-temizleyici evin ne kadar temiz olduğunu bize bildirebilir. TV ünitesi ve kişisel bilgisayarlar bize izleme alışkanlıkları hakkında bilgi verebilirler. Örnek olarak, intihara meyilli olan kişiler çoğunlukla internetten bu eylem için “uygun” metodları araştırırlar. Benzer arama terimleri, sağlık ekiplerinin eve gönderilmesi için sisteme uyarılar gönderebilir. Anumala ve Busetty’e göre (2015) bir akıllı TV, kişinin hareketsiz kalma seviyesi ile ilgili verileri bize sağlarken, bir mikrodalga fırın da yiyecek tüketimi hakkında bize uyarılar gönderebilir. Ayrıca, akıllı yataklar “hareket kabiliyetinde sıkıntı olan yaşlı insanlar için” kullanılabilir (Hong, 2018:1).

Bununla beraber benzer bir terim olan “sağlıklı yaşlanma teknolojileri” (bknz. Crandall, Cook ve Schmitter-Edgecombe, 2016) sadece sağlık ile ilgili çözümleri kapsamaz, aynı zaman da genel olarak sağlıklı kalabilmek için yapılanları da içerir. Bu tür bir anlayışın sağlık dışı etkileri de vardır. Bu konuda Baldissera ve De Faveri’ye katılıyoruz:

“Bu alandaki çoğu girişimler kendi doğası gereği yaşlı insanlara sağlık-bakım hizmetleri sağlamaya odaklıdır. Ancak yaşlanma sürecinin daha geniş bir perspektiften ele alınması gerekir, bu da kavramsal olarak “aktif yaşlanma” olarak tanımlanır” (2016:68).

Diğer bir terim de, hastane ya da bakımevi olmayan yerlerde yaşlanmaya işaret eden yerinde-yaşlanmadır (bknz. Goonawardene, Leong ve Tan, 2018). Bir dereceye kadar faydalı olmasına rağmen, böyle bir terim ev-temelli destekli yaşlanma deneyiminin sadece bir yönü üzerine yoğunlaşmaktadır. Ev-temelli olma üzerine odaklanan başka bir terim de akıllı evler kavramıdır. “Ortam ve giyilebilir tıbbi sensörler, aktüatörler, ve modern iletişim ve bilgi teknolojileri ile etkileşimli, akıllı evler düşük bir maliyet ile yaşlı insanların sağlık ve sıhhatinin sürekli ve uzaktan izlenmesine imkan verir” (Majumder vd., 2017:1). Aynı sebepten dolayı, biz akıllı evlerden ziyade destekli yaşlanma kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Ancak yine de, akıllı evlerin yaşlı insanlar için Kon, Lam ve Chan tarafından bir araya getirilmiş faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

“Akıllı ev teknolojilerinin yaşlı insanlara sağladığı faydalar altı temel kategoride sıralanabilir: güvenlik, sağlık ve beslenme, fiziki aktivite, kişisel hijyen ve bakım, sosyal aktiviteler ve boş zaman. Güvenlik, tehlikelerin kullanıcının çevresinden kaldırılmadığı durumlarda bu tehlikeleri tespit edip etkilerini azaltmaktır. Sosyal aktiviteler, yaşlı insanların sosyal tecritini önlemek için diğer yaşlı kimse ve aile fertleri ile iletişimine imkân veren akıllı ev işlevleriyle ilgilidir. Boş zaman geçirme aktiviteleri, akıllı ev kullanıcılarının boş zamanlarını nasıl geçireceğiyle ilgilidir. Fiziksel aktiviteler ise hareketsiz kalan kullanıcıları hareketli hale getirme konseptiyle alakalıdır. Beslenme ve Sağlık, kullanıcının sağlık durumunu takip etmeyle ilgilidir. Kişisel hijyen ve bakım, akıllı evin kullanıcısının genel durumunu iyileştirme ve günlük yaşantısında destek sağlama yöntemlerini kapsar” (2017:1095).

Destekli yaşlanma büyük ölçüde ev-tabanlı olmasına rağmen (bknz. Thapliyal, Nath ve Mohanty, 2018), yaşlı insanların kısa ve uzun mesafe hareketlilikleri için istekli olduklarını ve bunun da önemli bir gereksinim olduğunu anlamamız gerekir. Bu yüzden sağlık amaçlı ev-tabanlı Şeylerin İnterneti’nin mobil sağlık cihazları ile bir bütünlük sağlaması gerekir. Bu, akıllı telefon ve akıllı saatler gibi mobil cihazların güncellenmesi ve geleneksel destek cihazlarının, bizim deyimimizle “Şeylerin İnternetleştirilmesi” ile gerçekleştirilebilir. Örnek olarak, Gill ve arkadaşları, hareketlilik problemi yaşayan insanların kullanabilmesi için bastonların Şeylerin İnternetleştirilmesi, ve “üzerine uygulanan ağırlığı ölçen, istikrar verilerini sağlayan sensörlü bir hibrit bastonun” yapılmasını önermektedir (2017:216). Gill ve arkadaşları, böyle bir bastonun hareketle ilgili bozuklukların erken tanınması ve kronik hastalıkların günlük yönetimi için etkili bir araç olacağını savunmaktadır. Benzer şekilde, Eskofier ve arkadaşları (2017) yürüyüş ve hareketliliği

ölçme, herhangi bir hareket ve koordinasyon problemini tanıma ve takibinde akıllı ayakkabıların kullanımını önermektedir.

Sonuç

Bu makalede, teknik ve sosyal bilimler açısından Şeylerin İnterneti'nin sağlık alanındaki uygulamalarını ortaya koyduk. Daha sonra Şeylerin İnterneti'nin faydalı gerontolojik kullanımları olarak konuyu daralttık. Teknik açıdan gerontolojik Şeylerin İnterneti alanındaki gelişmelerin tanınması gerekirken, sosyal ve ekonomik farklılıklar da dile getirilmelidir. Bir sonraki bölümde psikolojik yapay zeka, yapay psikoloji ve yapay duygular gibi daha az bilinen kavramları ele aldık. Final ve ana tema bölümünde de destekli yaşam, yerinde yaşlanma, sağlıklı yaşlanma ve nihai olarak da destekli yaşlanma gibi terimler üzerinde duruldu. Bu araştırmadaki fikirlerin, çürütülmesi veya doğrulanması, devam etmekte olan deneysel çalışma ve teorik tartışmaların sonuçlarına bağlı olacaktır.

Sonuç olarak, bizim destekli yaşam kavramımız aşağıdaki ifadelere dayanmaktadır:

1. Şeylerin İnterneti yaşantımız için zaruri bir hale gelecek; özellikle de yaşlılıkta.
2. Sadece sağlık odaklı olmaktan öte, yaşlı insanların hayat kalitesini artıran sağlık dışı kullanımlarını da içeren, daha kapsamlı bir gerontolojik yaklaşıma ihtiyacımız var.
3. Sosyal parametreleri verili kabul etmeden, toplum ve sosyal adalet hakkındaki varsayımlarımızı hiç bıkmadan sorgulayarak; Şeylerin İnterneti'nin sadece teknik boyutunu değil, sosyal boyutlarını da dikkate almamız gerekir.
4. Gerontolojik Şeylerin İnterneti'ni her şeyin çaresi olarak görmenin dışında; genel halk sağlığı açısından da ele alarak; hastalıkların kısa, orta ve uzun dönem öncelleri üzerinde de durmamız gerekir.
5. Gerontolojik Şeylerin İnterneti tasarım süreçlerinde, katılımcı ve kullanıcı merkezli bir yaklaşım içinde olmamız gerekir.
6. Gerontolojik Şeylerin İnterneti insan etkileşimine ihtiyaç duyup, geriatrik konuları yaygın olarak psikolojik/psikiyatrik unsurlar ile birlikte ele aldığı için, insan ve yaşlanma dostu tasarımlar daha da yaygın bir hal alacaktır; bu durum da psikolojik yapay zeka, yapay psikoloji ve yapay duygular alanlarında yeni gelişmeleri beraberinde getirecektir.

7. Gerontolojik Şeylerin İnterneti, insan sağlığı ve bakımıyla ilgilenen profesyonellerin yerini tam olarak alamaz.

KAYNAKLAR

Anumala, H., & Busetty, S. M. (2015, Aralık). Distributed device health platform using Internet of Things devices. *Data Science and Data Intensive Systems (DSDIS)*, 2015 IEEE International Conference on içinde (s. 525-531). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7396553>

Anzanpour, A., Rahmani, A. M., Liljeberg, P. ve Tenhunen, H. (2015, Aralık). Internet of things enabled in-home health monitoring system using early warning score. *Proceedings of the 5th EAI International Conference on Wireless Mobile Communication and Healthcare* içinde (s. 174-177). ICST (Institute for Computer Sciences, Social-Informatics and Telecommunications Engineering).

Astington, J. W. ve Jenkins, J. M. (1999). A longitudinal study of the relation between language and theory-of-mind development. *Developmental Psychology*, 35(5), 1311-1320.

Atee, M., Hoti, K. ve Hughes, J. D. (2018). A technical note on the PainChek™ system: a web portal and mobile medical device for assessing pain in people with dementia. *Frontiers in Aging Neuroscience*, 10, 1-13.

Baldissera, T. A. ve De Faveri, C. (2016). Emergent Technologies for Active Aging. *Revista ComInG-Communications and Innovations Gazette*, 1(1), 68-78.

Banerjee, T., Peterson, M., Oliver, Q., Froehle, A. ve Lawhorne, L. (2018). Validating a commercial device for continuous activity measurement in the older adult population for dementia management. *Smart Health*, 5, 51-62.

Barrué, C., Cortés, A., Cortés, U., Tétard, F. ve Gironès, X. (2017). CAREGIVERSPRO-MMD: community services, helping patients with dementia and caregivers connect with others for evaluation, support and to improve the care experience. *Computación y Sistemas*, 21(1), 23-33.

Baum, S. D. (2017). On the promotion of safe and socially beneficial artificial intelligence. *AI & Society*, 32(4), 543-551.

Baumgaertner, B. ve Weiss, A. (2014). Do emotions matter in the ethics of human-robot interaction? Artificial empathy and companion robots. *International Symposium on New Frontiers in Human-Robot Interaction* içinde. London, UK.

Erişim: <https://pdfs.semanticscholar.org/55e0/c6339f4b4541ea479160bcb7177cca93534c.pdf>

Bengs, A., Hagglund, S. ve Wiklund-Engblom, A. (2018). Applying experience design to facilitate wellbeing and social inclusion of older adults. *Interaction Design & Architecture*, 36, 11-30.

Boissy, P., Choquette, S., Hamel, M. ve Noury, N. (2007). User-based motion sensing and fuzzy logic for automated fall detection in older adults. *Telemedicine and e-Health*, 13(6), 683-694.

Botelho, L. M. ve Coelho, H. (1998, Mayıs). Artificial Autonomous Agents with Artificial Emotions. *Agents* içinde (s. 449-450). Erişim https://www.researchgate.net/profile/Helder_Coelho/

Brabazon, T. (2015). Digital fitness: Self-monitored fitness and the commodification of movement. *Communication, Politics & Culture*, 48(2), 1-23.

Bretherton, I. ve Beeghly, M. (1982). Talking about internal states: The acquisition of an explicit theory of mind. *Developmental Psychology*, 18(6), 906.

Cahill, J., McLoughlin, S., O'Connor, M., Stolberg, M. ve Wetherall, S. (2017, Temmuz). Addressing issues of need, adaptability, user acceptability and ethics in the participatory design of new technology enabling wellness, independence and dignity for seniors living in residential homes. *International Conference on Human Aspects of IT for the Aged Population* içinde (s. 90-109). Springer, Cham. Erişim: <https://pdfs.semanticscholar.org/db27/1bba909107336af43180e8cab0cb1cdd7a07.pdf>

Chi, N. C. ve Demiris, G. (2017). The Roles of Telehealth Tools in Supporting Family Caregivers: Current Evidence, Opportunities, and Limitations. *Journal of Gerontological Nursing*, 43(2), 3-5.

Choi, S. ve Youm, S. (2017). A study on a fall detection monitoring system for falling elderly using open source hardware. *Multimedia Tools and Applications*, 1-12.

Colby, K. M. (1986). Ethics of computer-assisted psychotherapy. *Psychiatric Annals*, 16(7), 414-415.

Crandall, A. S., Cook, D. J. ve Schmitter-Edgecombe, M. (2016, Ocak). Introduction to the Technologies for Healthy Aging Minitrack. System Sciences (HICSS), 2016 49th Hawaii International Conference on içinde (s. 3437-3437). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7427612>

da Cunha, L. F. C., Baixinho, C. L. ve Henriques, M. A. (2018, Ekim). Preventing falls in hospitalized elderly: design and validation of an intervention for the team. 3rd World Conference on Qualitative Research (Vol. 2) içinde. Erişim <https://proceedings.wcqr.info/index.php/wcqr2018/article/download/60/59>

Damodaran, L. ve Olphert, W. (2015). How are attitudes and behaviours to the ageing process changing in light of new media and new technology? How might these continue to evolve by 2025 and 2040?. The Government Office for Science–Foresight, Future of an ageing population: evidence review. Erişim https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/455176/gs-15-17-future-ageing-attitudes-new-technology-er08.pdf

Del Din, S., Godfrey, A., Galna, B., Lord, S. ve Rochester, L. (2016). Free-living gait characteristics in ageing and Parkinson's disease: impact of environment and ambulatory bout length. *Journal of Neuroengineering and Rehabilitation*, 13(1), 1-12.

Del Din, S., Godfrey, A., Mazzà, C., Lord, S. ve Rochester, L. (2016). Free-living monitoring of Parkinson's disease: Lessons from the field. *Movement Disorders*, 31(9), 1293-1313.

Dumit, E. M., Novillo-Ortiz, D., Contreras, M., Velandia, M. ve Danovaro-Holliday, M. C. (2018). The use of eHealth with immunizations: An overview of systematic reviews. *Vaccine*. doi: 10.1016/j.vaccine.2018.06.076

Enshaeifar, S., Zoha, A., Markides, A., Skillman, S., Acton, S. T., Elsaleh, T., Hassanpour, M., Ahrabian, A., Kenny, M., Klein, S. ve Rostill, H. (2018). Health management and pattern analysis of daily living activities of people with dementia using in-home sensors and machine learning techniques. *PloS one*, 13(5), e0195605.

Eskofier, B., Lee, S., Baron, M., Simon, A., Martindale, C., Gaßner, H. ve Klucken, J. (2017). An overview of smart shoes in the internet of health things: gait and mobility assessment in health promotion and disease monitoring. *Applied Sciences*, 7(10), 986-1002.

Fox, N. J. (2017). Personal health technologies, micropolitics and resistance: a new materialist analysis. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 21(2), 136-153.

Fulmer, R., Joerin, A., Gentile, B., Lakerink, L. ve Rauws, M. (2018). Using psychological artificial intelligence (Tess) to relieve symptoms of depression and anxiety: randomized controlled trial. *JMIR Mental Health*, 5(4), e64.

Gaggioli, A. (2017). Artificial Intelligence: The Future of Cybertherapy?. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(6), 402-403.

Gezgin, U.B. (2018). An invitation to critical social science of big data: from critical theory and critical research to omniresistance. *AI & Society*. Doi: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs00146-018-0868-y>

Gibson, G., Dickinson, C., Brittain, K. ve Robinson, L. A. (2018). Personalisation, customisation and bricolage: How people with dementia and their families make assistive technology work for them. *Ageing & Society*. Erişim <http://nrl.northumbria.ac.uk/34241/1/bricolage%20paper%20final%20version.pdf>

Gigras, Y. ve Gupta, K. (2011). Ambient intelligence in ubiquitous robotics. *International Journal of Computer Science and Information Technologies (IJCSIT)*, 2(4), 1438-1440.

Gill, S., Hearn, J., Powell, G. ve Scheme, E. (2017, Kasım). Design of a multi-sensor IoT-enabled assistive device for discrete and deployable gait monitoring. Healthcare Innovations and Point of Care Technologies (HI-POCT), 2017 IEEE içinde (s. 216-220). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8227623>

Godfrey, A. (2017). Wearables for independent living in older adults: Gait and falls. *Maturitas*, 100, 16-26.

Gomez, D., Saavedra-Martinez, G., Villarreal, L., Santos-Moreno, P., Bello-Gualtero, J., Giraldo, V., ... ve Boon, M. (2015). SAT0108 Misdiagnosis of Rheumatoid Arthritis-The Photography. *Annals of the Rheumatic Diseases*, 74, 689.

Gomes, Y. F., Santos, D. F., Almeida, H. O. ve Perkusich, A. (2015, Ocak). Integrating MQTT and ISO/IEEE 11073 for health information sharing in the Internet of Things. Consumer Electronics (ICCE), 2015 IEEE International Conference on içinde (s. 200-201).

Goonawardene, N., Leong, C. ve Tan, H. P. (2018). An Action Design Research of a Sensor-Based Elderly Monitoring System for Aging-in-Place. Thirty Ninth International Conference on Information Systems, San Francisco 2018. Erişim <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1038&context=icis2018>

Ha, D. C. (2016). Scripts and Re-scriptsings of Self-Tracking Technologies: Health and Labor in an Age of Hyper-Connectivity. *Asia Pacific Journal of Health Law & Ethics*, 10(3), 67-86.

Hagen, N. ve Kasperowski, D. (2017). Self-Quantification of Body and Health-An Explorative Study of Epistemological Relations to Data Among Self-Tracking Individuals. Erişim <https://osf.io/br3en/download?format=pdf>

Harford, T. (2014). Big data: A big mistake?. *Significance*, 11(5), 14-19.

Hassanalieragh, M., Page, A., Soyata, T., Sharma, G., Aktas, M., Mateos, G., ... ve Andreescu, S. (2015, Haziran). Health monitoring and management using Internet-of-Things (IoT) sensing with cloud-based processing: Opportunities and challenges. 2015 IEEE International Conference on Services Computing (SCC) içinde (s. 285-292). IEEE.

Hong, Y. S. (2018). Smart Care Beds for Elderly Patients with Impaired Mobility. *Wireless Communications and Mobile Computing*. 1780904

Hong, Y. A., Zhou, Z., Fang, Y. ve Shi, L. (2017). The digital divide and health disparities in China: Evidence from a national survey and policy implications. *Journal of Medical Internet Research*, 19(9), 1-18.

Jenkins, N. (2017). No substitute for human touch? Towards a critically posthumanist approach to dementia care. *Ageing & Society*, 37(7), 1484-1498.

Kan, C., Chen, Y., Leonelli, F. ve Yang, H. (2015, Ağustos). Mobile sensing and network analytics for realizing smart automated systems towards health internet of things. Automation Science and Engineering (CASE), 2015 IEEE International Conference on içinde (s. 1072-1077). IEEE.

Kanemura, A., Morales, Y., Kawanabe, M., Morioka, H., Kallakuri, N., Ikeda, T., Miyashita, T., Hagita, N. ve Ishii, S. (2013, Kasım). A waypoint-based framework in brain-controlled smart home environments: Brain interfaces, domotics, and robotics integration. Intelligent Robots and Systems (IROS), 2013 IEEE/RSJ International Conference on içinde (s. 865-870). IEEE.

Kim, J. H., Jeong, I. B., Park, I. W. ve Lee, K. H. (2009). Multi-layer architecture of ubiquitous robot system for integrated services. *International Journal of Social Robotics*, 1(1), 19-28.

Kim, J. Y., Liu, N., Tan, H. X. ve Chu, C. H. (2017). Unobtrusive monitoring to detect depression for elderly with chronic illnesses. *IEEE Sensors Journal*, 17(17), 5694-5704.

Kon, B., Lam, A. ve Chan, J. (2017, April). Evolution of Smart Homes for the Elderly. Proceedings of the 26th International Conference on World Wide Web Companion (s. 1095-1101). International World Wide Web Conferences Steering

Committee. Erişim <https://pdfs.semanticscholar.org/b6be/3aa8810f6fd924b9e6bb4980f2626e285e97.pdf>

Kopeć, W., Nielek, R. ve Wierzbicki, A. (2018). Guidelines Towards Better Participation of Older Adults in Software Development Processes using a new SPIRAL Method and Participatory Approach. Erişim <https://arxiv.org/pdf/1803.10177>

Kwan, R. Y. C., Cheung, D. S. K. ve Kor, P. P. K. (2018). The use of smartphones for wayfinding by people with mild dementia. *Dementia*, 1471301218785461. Erişim <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1471301218785461>

Leong, T. W. ve Johnston, B. (2016, Kasım). Co-design and robots: a case study of a robot dog for aging people. International Conference on Social Robotics içinde (s. 702-711). Springer, Cham. Erişim <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/63000/1/Co-Design%20and%20robots.pdf>

Lewy, H. (2015, Ağustos). Wearable devices-from healthy lifestyle to active ageing. Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC), 2015 37th Annual International Conference of the IEEE içinde (s. 7748-7751). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7320188>

Lupton, D. (2016). The diverse domains of quantified selves: self-tracking modes and dataveillance. *Economy and Society*, 45(1), 101-122.

Lupton, D. (2015). Lively data, social fitness and biovalue: The intersections of health self-tracking and social media. Erişim https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2666324

Lupton, D. (2014). Self-tracking modes: Reflexive self-monitoring and data practices. Erişim https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2483549

Lupton, D. (2013). Digitized Health Promotion: Personal Responsibility for Health in the Web 2.0 Era. *Sydney Health & Society Group Working Paper No. 5*. Sydney: Sydney Health & Society Group. Erişim <http://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/9190/1/Working%20paper%20N.o.%205%20-%20Digitized%20health%20promotion.pdf>

Luxton, D. D. (2014). Artificial intelligence in psychological practice: Current and future applications and implications. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(5), 332-339.

Lyall, B. ve Robards, B. (2018). Tool, toy and tutor: Subjective experiences of digital self-tracking. *Journal of Sociology*, 54(1), 108-124.

Lyon, D. (2014). Surveillance, Snowden, and big data: Capacities, consequences, critique. *Big Data & Society*, 1(2), 2053951714541861.

Majumder, S., Aghayi, E., Noferesti, M., Memarzadeh-Tehran, H., Mondal, T., Pang, Z. ve Deen, M. (2017). Smart homes for elderly healthcare—Recent advances and research challenges. *Sensors*, 17(11), 2496.

Maksimović, M., Vujović, V. ve Perišić, B. (2016). Do It Yourself solution of Internet of Things Healthcare System: Measuring body parameters and environmental parameters affecting health. *Journal of Information Systems Engineering & Management*, 1(1), 25-39.

Mallat, H. K., Yared, R. ve Abdulrazak, B. (2015, May). Assistive Technology for Risks Affecting Elderly People in Outdoor Environment. ICT4AgeingWell içinde (s. 5-16). Erişim https://www.researchgate.net/profile/Rami_Yared/

Maresova, P., Tomsone, S., Lameski, P., Madureira, J., Mendes, A., Zdravevski, E., Chorbev, I., Trajkovik, V., Ellen, M. ve Rodile, K. (2018). *Technological Solutions for Older People with Alzheimer's Disease*. *Current Alzheimer Research*, 15(10), 975-983.

Meacham, S. ve Phalp, K. (2016). Requirements engineering methods for an Internet of Things application: fall-detection for ambient assisted living. *BCS SQM/Inspire Conference*. Erişim <https://www.researchgate.net/publication/30938535>

Milovich, M. ve Burleson, D. (2018). Social Media and Older Adults: Understanding Cognitive Training and Social Network. Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences 2018 içinde. Erişim <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/10125/50304/1/paper0417.pdf>

Minocha, S., McNulty, C. ve Evans, S. (2015). Imparting digital skills to people aged 55 years and over in the UK. Erişim <http://oro.open.ac.uk/44009/7/DigitalSkills-People-over-55-11Aug2015-FINAL-SUBMITTED-ORO-2Sept2015.pdf>

Moore, P., Thomas, A., Tadros, G., Xhafa, F. ve Barolli, L. (2013). Detection of the onset of agitation in patients with dementia: real-time monitoring and the application of big-data solutions. *International Journal of Space-Based and Situated Computing*, 3(3), 136-154.

Moosavi, S. R., Rahmani, A. M., Westerlund, T., Yang, G., Liljeberg, P. ve Tenhunen, H. (2014, November). Pervasive health monitoring based on internet

of things: Two case studies. *Wireless Mobile Communication and Healthcare (Mobihealth)*, 2014 EAI 4th International Conference on içinde (s. 275-278). IEEE.

Nguyen, H., Mirza, F., Naeem, M. A. ve Baig, M. M. (2018). Falls management framework for supporting an independent lifestyle for older adults: a systematic review. *Aging Clinical and Experimental Research*, 1-12. doi: 10.1007/s40520-018-1026-6

Nieto-Riveiro, L., Groba, B., Miranda, M. C., Concheiro, P., Pazos, A., Pousada, T. ve Pereira, J. (2018). Technologies for participatory medicine and health promotion in the elderly population. *Medicine*, 97(20), 1-7.

Panicker, N. V. ve Kumar, S. (2015, Ekim). Design of a telemonitoring system for detecting falls of the elderly. *Green Computing and Internet of Things (ICGCIoT)*, 2015 International Conference on içinde(s. 800-803). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/7380572>

Pantzar, M. ve Ruckenstein, M. (2015). The heart of everyday analytics: emotional, material and practical extensions in self-tracking market. *Consumption Markets & Culture*, 18(1), 92-109.

Paré, G., Leaver, C. ve Bourget, C. (2018). Diffusion of the Digital Health Self-Tracking Movement in Canada: Results of a National Survey. *Journal of Medical Internet Research*, 20(5), e177.

Ray, P. P. (2014, Kasım). Home Health Hub Internet of Things (H 3 IoT): An architectural framework for monitoring health of elderly people. *Science Engineering and Management Research (ICSEMR)*, 2014 International Conference on içinde (s. 1-3). IEEE.

Rodrigues, N. ve Pereira, A. (2018). A User-Centred Well-Being Home for the Elderly. *Applied Sciences*, 8(6), 850-865.

Rubio Pastor, M. Á., Plaza García, I. ve Orive Serrano, V. (2017). Soluciones TIC para Personas

Mayores: Preferencias Manifestadas en el Medio Rural Español (ICT Solutions for Elder People: Manifested Preferences in Spanish Rural Areas). *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 6(2), 137-177.

Russo, D. (2018). Brief introduction to Domotics, Robotics, and to a their possible evolution. Erişim http://www.dariorusso.org/blog/sites/default/files/field/pdf/Domotics_Robotics_0.pdf

Schüll, N. D. (2016). Data for life: Wearable technology and the design of self-care. *BioSocieties*, 11(3), 317-333.

Schulz, R., Wahl, H. W., Matthews, J. T., De Vito Dabbs, A., Beach, S. R. ve Czaja, S. J. (2014). Advancing the aging and technology agenda in gerontology. *The Gerontologist*, 55(5), 724-734.

Selcuk, B., Brink, K. A., Ekerim, M. ve Wellman, H. M. (2018). Sequence of theory-of-mind acquisition in Turkish children from diverse social backgrounds. *Infant and Child Development*, e2098.

Sharma, J. ve Kaur, S. (2017, August). Gerontechnology—The study of Alzheimer disease using cloud computing. 2017 International Conference on Energy, Communication, Data Analytics and Soft Computing (ICECDS) İçinde (s. 3726-3733). IEEE. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8390159>

Singhal, P., Mandhanya, R. ve Verma, S. (2016). Emotional manipulation with the help of emotional recognition - A survey. *International Journal of Engineering Sciences & Research Technology*, 5(10), 160-164.

Stragier, J., Abeele, M. V., Mechant, P. ve De Marez, L. (2016). Understanding persistence in the use of online fitness communities: comparing novice and experienced users. *Computers in Human Behavior*, 64, 34-42.

Stranks, A. (2017). Ambient Assistive Living (AAL) Technology for Dementia and Aging in Place: An inclusive approach to knowledge acquisition for the design community. Erişim <http://openresearch.ocadu.ca/id/eprint/1794/7/Stranks Anna 2017 MDES INCD MRP.pdf>

Talanov, M. ve Toshev, A. (2018). Artificial Emotions via Virtual Neuromodulators. Erişim https://www.researchgate.net/profile/Max_Talanov

Tang, A. Y. C., Azman, F., Ahmad, A., Ismail, S. ve Mustapha, A. (2018). A multi-agent precaution-detection-action (PDA) framework for fall detection at geriatric centers. *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, 10(6S), 2727-2740.

Thapliyal, H., Nath, R. K. ve Mohanty, S. P. (2018). Smart Home Environment for Mild Cognitive Impairment Population: Solutions to Improve Care and Quality of Life. *IEEE Consumer Electronics Magazine*, 7(1), 68-76. Erişim <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8197479>

Tiberghien, T., Mokhtari, M., Aloulou, H. ve Biswas, J. (2012, Kasım). Semantic reasoning in context-aware assistive environments to support ageing with

dementia. International Semantic Web Conference İçinde (s. 212-227). Springer, Berlin, Heidelberg. Erişim https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-642-35173-0_14.pdf

Till, C. (2014). Exercise as labour: Quantified self and the transformation of exercise into labour. *Societies*, 4(3), 446-462.

van Deursen, A. J. ve Mossberger, K. (2018). Any Thing for Anyone? A New Digital Divide in Internet-of-Things Skills. *Policy & Internet*, 10(2), 122-140.

Yu, J., Wang, Z., Xie, L., Xia, Y. ve Qiao, X. (2008). Research on Artificial Psychology Based on Multimodal Interactive Service Robot. *The International Journal of Virtual Reality*, 7(2), 33-40.

Zanwar, P., Heyn, P. C., McGrew, G. ve Raji, M. (2018, October). Assistive technology megatrends to support persons with Alzheimer's disease and related dementias age in habitat: challenges for usability, engineering and public policy. Proceedings of the Workshop on Human-Habitat for Health (H3): Human-Habitat Multimodal Interaction for Promoting Health and Well-Being in the Internet of Things Era İçinde (s. 1). ACM. Erişim <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=3279971>

Zhang, C., Lai, C. F., Lai, Y. H., Wu, Z. W. ve Chao, H. C. (2017). An inferential real-time falling posture reconstruction for Internet of healthcare things. *Journal of Network and Computer Applications*, 89, 86-95.

BÖLÜM II

Makro Bakış

Türkiye’de Yaşlılık ve Dijitalleşme Çalışmaları Üstüne bir Alanyazın İncelemesi

Şule Karataş Özaydın^{}, Mehmet Fiğan^{**},
Demet Fırat^{***}, Naz Önen^{****} ve Enis Öztürk^{*****}*

Giriş

Yaşlılık ve dijitalleşme meselesini çeşitli boyutlarıyla odağa alan bu çalışma, Türkiye’de konu hakkında yazılmış alanyazına dair bir inceleme niteliği taşımaktadır. Aynı ayrı yaşlanma ve dijitalleşme meselelerini konu edinen bir külliyat bulunmakla birlikte, bu çalışmada amaç, iki alan arasındaki kesişim noktaları üstünde durmaktır. Bu doğrultuda analize konu olan çalışmaların belirlenmesinde, “yaşlanma, yaş ayrımcılığı, dijital eşitsizlik, yaşlıların internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri ve motivasyonları, yaşlıların teknoloji kullanımları ve kuşaklararası iletişim” gibi temalar etkili olmuştur.

Çalışma bir araştırmadan ziyade literatür değerlendirmesi niteliği taşıdığından, kullanılan yöntem, betimsel analiz olmuştur. Başlıklandırmalar ise temalara uygun olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda şekillenmiştir. Alanyazın incelenirken çalışmaların şu noktaları üstünde durulmuştur:

- Çalışmanın konusu
- Çalışmanın amacı
- Çalışmanın önemi
- Çalışmanın yöntemi
- Çalışmanın bulguları ve sonucu

Böylelikle çalışmalar derinlikli olarak serimlenmiş ve Türkiye’de yaşlılık ile dijitalleşme meselelerini kesen konu başlıklarına bütünlüklü olarak yer verilmiştir.

^{*} Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü

^{**} Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

^{***} Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

^{****} Arş. Gör., Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Tasarımı Bölümü

^{*****} Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Günümüzde Yaşlı Olmak ve Yaş Ayrımcılığı Tartışmaları

“Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak” çalışmasında Bektaş, günümüz postmodern dünyasında yaşlıların “bilgeliğini ve saygınlığını yitirdiğini” konu edinmektedir (2017:9). Artık her şeyin sürekli olarak değişmesiyle, deneyimin önemini kaybettiği ve ‘yeni’ olanın popüler hale geldiği bir dünyada yaşlılığın bir olgunluk olarak değerlendirilmediğini aksine, yaşlıların demode insanlar olarak düşünüldüğünü dile getirmektedir. Literatür taraması üzerinden ilerleyen çalışmada, yaşlılığın modern dünyada artık bir “normdışılık” olarak değerlendirildiği vurgulanmaktadır. Günümüz dünyasında yaşlılar “sürekli bir yalnız bırakılma ve terkedilme tehdidiyle” karşı karşıyadırlar. Postmodern dünyada ise yaşlılar sadece tüketici olarak görülmektedir. Yaşlılar üretim sürecinden çıktıkları için gençler gibi tüketerek var olabilmektedirler. Bektaş, ayrıca yaşlıların amacının “genç gibi görülmek değil yaşlı olmadıklarını göstermek” (2017:16) olduğunu vurgulayarak bu ayrımcılıktan kaçmaya çalışırken kendilerinin de bunu içselleştirdiğini ifade etmektedir.

“Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı” makalesinde konuyu farklı görünüm-leriyle birlikte ele alan Buz, yaşlıların “birikimi ve deneyiminin günümüz kapitalist toplumunda dikkate alınmadığını (2015:269), üretime katılmadıklarından dolayı sadece bir yük olarak görüldüğünü söylemektedir. Buz, bu görüşün toplumda çok yaygın olduğunu oysa “gerçekte yaşlıların çok küçük bir kısmının bakıma muhtaç statüsünde” olduğunu vurgulamaktadır (2015:270). Daha da tehlikelisi, bu bakış açısının yaşlılar tarafından da içselleştirildiği çalışmanın önemli vurguları arasındadır. Çalışmada ayrımın kişisel, kültürel ve yapısal yönlerinin bulunduğu dile getirilmektedir. Yaş ayrımcılığının toplumsal cinsiyetle de ilgisini kuran çalışma, bundan en çok etkilenenlerin yaşlı kadınlar olduğunu söylemektedir. Çalışmanın bu vurgusu, ayrımcılık uygulanan kesimin homojen bir bütün olmadığını, aynı gibi görülenin de kendi içinde başka farklılıklar olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

“Medyada Yaşlılık ve Türk Sinemasında Yaşlılık Temsili” başlıklı çalışmalarında Kuruoğlu ve Salman (2017) yaş ayrımcılığın medyadaki görünümüne ve yaşlılığın medyada nasıl temsil edildiğine odaklanmaktadır. Çalışmanın genel iddiası, yaşlıların medyada yeterince temsil edilmediği ya da eksik/yanlış temsil edildiğidir. Veri analizi üzerinden ilerleyen çalışmada yaşlılığın medyadaki görünimleri, Türk sinemasından örneklerle ele alınmaktadır. Bu amaçla çalışmada

Türk sinemasından yedi film¹ analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgular kısmında, yapılan analizler sonucu –ele alınan örnekler çerçevesinde- Türk sinemasında yaşlıların belirgin bir stereotip üzerinden temsil edildiği ortaya konmaktadır. Bu stereotip ve bunun dışında temsil edilse bile çalışma, yaşlıların çevresinden tepki gören figürler olarak sunulduğunu göstermektedir.

Demir (2017) ise medyadaki yaş ayrımcılığının nasıl işlediği konusunda mizah dergilerindeki yaşlı temsillerini ele almaktadır. Çalışmada, ötekiler için bir alternatif olarak görülen mizah dergilerinde yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığı uygulandığı vurgulanmaktadır (2017:57). Çalışma iki mizah dergisinde yer alan yaşlılarla ilgili karikatürlerin dört değerlendirici tarafından değerlendirilmesine dayanmaktadır. Barthes’in göstergebilim modeli üzerinden ilerleyen çalışmada “ideolojik olanın bir göstergesel değere sahip” olduğundan hareket edilerek yaş ayrımcılığının sadece biyolojik olarak ortaya çıkmadığını aslında kültürel ve ideolojik bir tarafının da olduğunu ortaya konmaktadır (Demir, 2017:59). İncelenen mizah dergilerinde, yaşlılar genelde “hasta”, “bunak” ve “sağlıksız” olarak karikatürleştirilmektedir. Çalışmanın en önemli vurgusu ise, bu temsillerin ekonomik ve sosyal politikalardan dışlanarak doğallaştırılmaları, içselleştirilmeleri ve yaşlıların bir güldürme öznesi olarak ele alınıyor olmasıdır.

Güler, Özsel ve Güler’in (2015) “Arafta Kalan Yaşlılar: Kırdan Kente Göç’ün Yaşlılara Etkisi” çalışması, Sivas’ın Zara ilçesinin 20 köyünde 65 yaş üzeri 436 yaşlıyla doğrudan görüşme yöntemiyle yapılmıştır. Soru formu ve derinlemesine mülakat yoluyla yapılan çalışmada, köyde yaşayan yaşlıların eğitim durumu, sosyo-ekonomik özellikleri, temel geçim kaynakları gibi durumlar sayısal verilerle ortaya konmaktadır. Çalışmanın bulgular kısmında ise kırdan kente göçün, yaşlılara iki yönlü bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır (2015:690). İlk olarak; yaşlıların kırdan yalnız kalmaları ve çocuklarının şehre göç etmeleri nedeniyle bir ayağı köyde bir ayağı şehirde olan yaşlıların arafta kaldıkları söylenebilir. Diğer bir açıdan da kırsal kesimde yaşayan yaşlı sayısı kenttekine göre daha fazladır, fakat yaşlılara yönelik hizmetler de kenttekine göre daha düşük düzeydedir. Yaşlılar bu açıdan da bir arafta kalmışlık durumu yaşamaktadır.

“Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar” çalışmasında, Çuhadar ve Lordoğlu (2016), Türkiye’nin Avrupa ülkelerine oranla iki kat hızlı yaşlanmakta olduğunu, buna rağmen Türkiye’nin yaşlılara yönelik sosyal hizmet ve yaşlı istihdamında Avrupa’dan çok geride kaldığını dile getirmektedirler. Çalışmada, yaşlılığın “psikolojiden sosyolojiye ve ekonomiye kadar” çok boyutlu

¹ Kanun Namına, Ağaçlar Ayakta Ölüyor, Hababam Sınıfı, Adile Teyze, Eşkıya, Güle Güle, Nadide Hayat.

kesepleri olduğu vurgulanmaktadır (2016:65). Çuhadar ve Lordoğlu Güler’e atıfla (1999) yaşlılığı dört boyutta ele almaktadır. ‘Biyolojik yaşlılık’ zamanın geçişine bağlı olarak ortaya çıkan anatomik ve fizyolojik değişiklikler iken, ‘kronolojik yaşlılık’ yıllık birimler esas alınarak yapılan bir sınıflandırmadır (2016:65). ‘Psikolojik yaşlanma’ ise “bireyin zihinsel yetenek ve işlevlerindeki bir azalma ile davranışsal uyum yeteneğinde yaşa bağlı olarak ortaya çıkan değişikliklere” verilen isimdir (2016:65). Son olarak, “bireyin çalışma ve sosyal hayatında gücünün azalması” ise “sosyal yaşlanma” olarak adlandırılmaktadır (2016:65). Tüm bunların yanında “aktif yaşlanma”, insanların yaşlandıkça hayat kalitelerinin azalmaması anlamına gelmektedir. Çalışma ayrıca Türkiye’nin demografik dönüşüm sürecini ele alırken bunu üç aşamaya ayırmaktadır (2016:72). İlk aşama olan 1923-55 arasında Cumhuriyet’in kuruluş evresinde, nüfusu arttırıcı bir politika izlenmiştir. İkinci aşama olan 55-85 arasında ise kırdan kente göçle birlikte, bunun yanında hızlı nüfus artışıyla bu politikalar değişmeye başlamıştır. Üçüncü aşama ise 1985 yılı sonrası olan dönemin ayırt edici özelliği artık nüfus artış hızının düşmeye başlamasıdır. Tüm bu politikaların iş gücü piyasalarına yansması üzerine de eğilen çalışmada Türkiye’nin genç nüfusa sahip bir ülke konumundan çok yaşlı nüfuslu ülkeler sınıfına dâhil olacak olmasının ilerde büyük problemler yaratacağı vurgulanmaktadır. Bunun yanında, gençlere yönelik işlerin ön planda olduğunu dile getiren çalışmada yaşlı istihdamının çok düşük düzeyde seyrettiğinden bahsedilmektedir. Gelişmiş ülkelere göre çok düşük düzeyde kalan yaşlı istihdamının, hızla yaşanan Türkiye’de ileri dönemde önemli bir sorun haline geleceğı çalışmanın iddiaları arasındadır.

Gelenekselden Dijitale: Yaşa Dayalı Eşitsizliğin Görünümleri

“Yaşlanma Sürecinin Biyopolitikası: Alternatif Medya ve Ana Akım Medyada Yaşlanma Temsilleri” başlıklı doktora tezinde Arslantürk (2019), yaşlanma olgusunu ana-akım ve alternatif gazetecilik pratikleri örneğinde gözlemlemeye çalışır. Yaşlanma kavramını çok boyutlu bir yaklaşımla irdelemeyi amaçlayan Arslantürk (2019), çalışmanın kuramsal kısmında yaşlanmanın nasıl bir süreç olduğuna yönelik sosyolojik bir analiz yapmaya girişmiştir. Yaşlanmaya yönelik fonksiyonalist yaklaşımlardan, eleştirel kuramlara oradan da feminist yaklaşımlara kadar birçok parametreye dikkat çekilmiş ve dünya ile beraber Türkiye’nin yaşlanma sürecine dönük tarihsel arka plan bilgisi sunulmuştur. Çalışma, medyanın yaşlanmayı hangi söylemlerle çerçevelediğini anlamaya odaklandığından yöntem bakımından betimsel ve eleştirel söylem analizi tercih edilmiştir. Bunun yanında tablo ve sayı-

larla niceliksel analizden de yararlanılmıştır. Araştırmanın örneklemini belirlenirken öncelikli ölçüt, alternatif medya ve ana-akım medya kıyası olmuştur. Bu amaca uygun olarak Hürriyet Gazetesi ve Bianet.org haber siteleri tercih edilmiştir. Verilerin elde edilmesi ve değerlendirme sürecinde ise iki gazetecilik pratiğinin web tabanlı adreslerinden yararlanılmıştır. 2002-2017 yılları arasında “yaşlanma” anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle, yaşlanmaya ilişkin sekiz kategori tespit edilmiştir. Bu kategorileri; “Bir Deneyim Alanı Olarak Yaşlanma”, “Bir Acziyet Kategorisi Olarak Yaşlanma”, “Bir Ölümsüzlük Stratejisi Olarak Yaşlanma”, “Yaşlanmanın Bir Hastalık Olarak Tertibatlanması”, “Gençliğin İdealleştirilmesi”, “Nüfusun Biyopolitikası”, “Sosyal Politikanın Öznesi Olarak Yaşlanma Süreci” ve “Yaşlanmanın Cinsiyeti” şeklinde sıralamak mümkündür. Çalışmanın bulgularına göre, Hürriyet Gazetesi biyomedikal paradigmayı merkeze alan bir tartışmayla, yaşlanmanın bedensel göstergeleri ve hafıza sorunlarının kontrol altına alınması gereken yönüne vurgu yaparak, geleneksel ayrımcılık rollerini bedenın yaş alması üzerinden yeniden üretmektedir. Diğer taraftan Bianet.org haber sitesi ise, yaşlanan bireyin yaşamına, sosyal politikalara atıfla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Hürriyet Gazetesi’nde yaşlanmaya dair özellikler, tıbbi literatürle desteklenen bir bedenın anatomi-politikası çerçevesinde şekillenirken, Bianet.org haber sitesi ise, açık alanların yönetilmesinde egemen iktidar pratiklerine odaklanmayı tercih etmiştir.

Geleneksel ayrımcılık türlerinden olan yaşa dayalı ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirip, ataerkil ideolojinin sosyal hayatta yarattığı eşitsizlikleri konu alan “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma” başlıklı çalışmasında Dağ (2016), kadınların eşitsiz konumuna dikkat çekerek, yaşlanmayla birlikte bu eşitsizliğin pekiştiğini ifade eder. Çalışmanın kuramsal kısmında, cinsiyet sosyolojisi ve antropolojisinde erkeklik ile kadınlığın, sosyo-kültürel olarak inşa edilen özellikleri ve nitelikleri vurgulanır. Bu doğrultuda da “toplumsal cinsiyet” kavramı açmınlanmaktadır. Buna göre toplumsal cinsiyet; kadının ve erkeğin toplumsal olarak belirlenmiş olan rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Tartışmanın devam eden kısmında ise, feminizme dair tartışmalara geçilir. En genel anlamıyla feminizmin, erkekler ve kadınların toplumsal açıdan eşit olması gerektiği iddiasına dayandığı, bu nedenle de kadınlar ile erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden doğan eril tahakkümü ortadan kaldırmayı amaçladığı belirtilmiştir. Kuramsalda öne çıkan bir diğer temel kavram ise yaşlılık/yaşlanmadır. Aynı zamanda yaşlanma ve cinsiyet ilişkisine dikkat çekilerek, yaşlı kadınlarda düşük eğitim düzeyi, dul kalma, yalnız ya da huzur evlerinde yaşama, düşük sosyo-ekonomik düzey, hastalık, çok sayıda ilaç kullanma gibi birçok durumun erkeklere oranla çok daha fazla risk taşıdığı belirtilmiştir. Diğer yandan yaşlılık, kadınlar

açısından toplumsal cinsiyet problemlerinin en yoğun yaşandığı dönem olarak tanımlanmıştır. Dağ (2016), yaşlı kadınların toplum içerisinde, ataerkil normlar nedeniyle, sosyal olarak dışlandıklarını, bu dışlanmanın temel nedenlerinin ise; eğitim, medeni durum (eş kaybı), iş gücüne katılım, göç, engelli olmak, gelir yetersizliği ve yoksulluk olduğunu ifade etmiştir. Çalışmanın nicel bulguları, TÜİK'in 2014 yılına ait "İstatistiklerle Yaşlılar" başlıklı raporundan, nitel bulguları ise, Konya'da 7 kadınla yapılan görüşmelere dayandırılmıştır. Verilerin analiz edildiği kısımda, toplumsal cinsiyet bağlamında kadının yaşlılık döneminde sosyal dışlanmasının; ekonomik, sosyal ilişkiler, azalan aile desteği ve eş kaybı parametreleriyle olan ilişkisi betimlenmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümünde yüz yüze görüşmelerden elde edilen nitel veriler, TÜİK (Yaş grubu, yerleşim yerinin niteliği ve cinsiyete göre göç eden 65 + nüfus) verileri ile doğrulanmıştır.

"Dijital Uçurumun Küresel Boyutları" başlıklı çalışmada Öztürk (2002), dijital/sayısal uçurum kavramını kullanarak, Bilgi ve İletişim Teknolojilerine (BİT) erişimde ülkeler arasında yaşanan eşitsizlik, diğer bir ifadeyle Global Dijital Uçurum sorununu ele alır. Bu anlamda çalışmanın kuramsal kısmında, "dijital uçurum" ve "global dijital uçurum" tartışmaları öne çıkar. OECD'den yapılan aktarımla dijital uçurum, "farklı sosyoekonomik düzeydeki bireylerin, firmaların veya ülkelerin BİT'ne erişimde ve kullanımında yaşadığı eşitsizlik" şeklinde tanımlanmıştır. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında BİT'ne erişimdeki eşitsizliği ifade etmek için ise "global uçurum" kavramı kullanılır. Ulusal alanda dijital uçurumun ölçülmesinde, BİT ile çeşitli göstergelerin demografik değişkenlere göre dağılımı kullanılmaktadır. Ölçümde kullanılan göstergeler ise, kişisel bilgisayar (PC) sayısı, internete erişim olanağı, telefon ve televizyon hizmetleri gibi çeşitli BİT değişkenleridir. Ancak, bu değişkenlere ek olarak internete erişim hızı, internette kalma süresi, kişisel bilgisayarların nitelikleri ve bireylerin e-okuryazarlığı (*e-literacy*) gibi çeşitli ölçüler de kullanılabilir. Çalışmasının devam eden kısmında Öztürk (2002), Dünya Bankasının gelir gruplarına göre ülke ayrımlarını dikkate alarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dijital uçurumu çeşitli göstergelerle ortaya koymaya çalışır ve Türkiye'nin hangi noktada olduğunu tartışır. Araştırmacı meselenin yeniliğine dikkat çekerek, alanda yöntembilimsel açıdan kurumsallaşmış bir yaklaşımın söz konusu olmadığını, bu sebeple çalışmada, yalnızca sorunun anlaşılmasına esas olabilecek göstergeleri ele alacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki BİT erişiminde ve sahipliğindeki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, sanayileşmeyi bile gerçekleştiremeyen gelişmekte olan ülkelerin, dijitalleşmeyi başarabilmeleri ve gelişmiş ülkelere yetişebilmeleri kısa dönemde mümkün görünmemektedir. Türkiye ise BİT ile ilgili birçok gösterge açısından gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında yer

almaktadır. Bu bağlamda son yıllarda gerek kamu gerekse özel sektörün çabaları ile Türkiye birçok gelişmekte olan ülkeye göre BİT kullanımı ve erişimi açısından iyi bir duruma gelmiştir. Ancak Türkiye açısından uzun dönemde sorun, yalnızca BİT’ni edinme ve kullanma değil, BİT’ni yani “bilgi”yi üretebilmektir.

“Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret” çalışmasında Kalaycı (2013), dijital bölünme ve dijital yoksulluğu küresel boyutta analiz ederek, ticarete ve refaha etkisine değinmektedir. “Bütün ülkeler veya bireyler altyapı, donanım, teknik bilgi ve beceri yetersizliği gibi nedenlerle bilgi ve iletişim teknolojilerini eşit düzeyde kullanma olanağına sahip değildir” (2013:146). Görüldüğü gibi dijital eşitsizlik çok yönlü bir kavramdır. Küresel düzeyde gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında, sosyal düzeyde toplum içinde, demokratik düzeyde de kamu hayatına katılımda dijital olanakları kullananlar ve kulanamayanlar arasındaki farklılıkta ortaya çıkar. Dijital eşitsizlik aslında zincirleme bir eşitsizliğin devamıdır. Yoksul bölgelerde yaşayanların dijital olanaklara sahip olma imkanı da düşük olduğundan bu alana yansır, bu nedenle dijital eşitsizlik teknolojik faktörlerin yanında sosyolojik demografik kültürel ve ekonomik unsurlarla da ilişkilidir.

“E-Devletleşme Önündeki Engel: Dijital Eşitsizlik” başlıklı çalışmalarında Çapar ve Vural (2013), sırasıyla dijital eşitsizlik sorunu, bu sorunun azaltılmasının önemi ve e-devlete geçiş sürecine etkisini betimleyip, ardından Türkiye’deki dijital eşitsizlik sorununu ve global dijital eşitsizlik konusunda uluslararası alanda yapılan çalışmaları üzerinden değerlendirmişlerdir. Çalışmanın kuramsal kısmında dijital eşitsizlik tartışmalarının ağırlık kazandığı ve bu eşitsizliğin üç aşamasından söz edildiği görülür. Bunlar; *ekonomik eşitsizlik*, *kullanma (kullanabilme) eşitsizliği* ve *katılım eşitsizliği*dir. Daha sonra bu dijital eşitsizlik türlerinin e-devlet ile ilişkisi üzerinden bir tartışmaya yer verilir. E-devlet kavramı, klasik devlet hizmetlerinin elektronik ortam üzerinden vatandaşlara sunulması anlamını ifade etmektedir. Bu doğrultuda dijital eşitsizlik, bireylerin bilgiye ve e-devlet hizmetlerine erişmesinin önünde dört önemli engel oluşturur. Van Dijk’ten alıntılanarak aktarılan bu engeller şu şekilde sıralanmıştır:

1. *Düşünsel Engel*; dijital ortama erişimde deneyimsizlik, bilgisayar ve teknolojik aletlerden duyulan rahatsızlık, yeni teknolojilere karşı ilgisizlik veya kayıtsızlık vb.
2. *Maddesel Engel*; bilgisayarın, internet erişiminin veya teknolojik aletlerin bulunmaması, sahip olamama vb.
3. *Beceri Engeli*; dijital alanların tecrübesi bulunmayan kullanıcılar için kullanım kolaylığı taşınamaması, kişinin eğitim düzeyinin erişilen dijital alanı kullanmaya yetmemesi vb.

4. *Kullanım Engeli*; sınırlı erişime sunulmuş ya da özelleşmiş kullanıma (ücretli, kayıtlı vs.) sunulmuş dijital alanlar vb.

Çalışmada yöntemsel açıdan, literatür tartışmalarına dayanan betimsel bir analiz tekniği kullanılmıştır. Çapar ve Vural (2013), Türkiye’yi sayısal uçurumun yoğun olarak yaşandığı ülkelerden birisi olarak ele alırlar ve gelir dağılımı dengesizliği, altyapı sorunları ile eğitim alanında yaşanan sorunların bunda önemli rol oynadığını ifade ederler. Bu anlamda Türkiye’de e-devlet uygulamasına geçilmesinin önündeki en önemli engellerden birini, ülke çapında sahip olunan kişisel bilgisayar sayısının oranının düşüklüğü ve bölgeler arası eşitsizlik olduğunun altını çizerekler. Diğer bir önemli sebep ise, ülke olarak bilgi teknolojilerinin altyapılarına ayrılan payın düşük olmasından kaynaklı olduğunu dile getirirler. Son olarak yazarlar, uluslararası oluşumların (G8 Digital Opportunities Task Force, UN ICT Task Force ve Global Digital Divide Task Force (WEF) gibi) dijital eşitsizliğin giderilmesi konusunda yaptıkları çalışmalara değinirler. Dünya ve Türkiye’de meseleyle ilgili çabaların, e-dönüşüm sürecini gerçekleştirmek, e-devletleşmeye geçebilmek ve dijital eşitsizlik sorununun giderilmesi açısından büyük önem taşıdığını belirtirler.

Dijital eşitsizlik kavramını, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Dijital Bölünme ve Farklı Yaklaşımlar” başlıklı çalışmalarında Akça ve Kaya (2016), cinsiyetin, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilme ve bunları nitelikli olarak kullanabilme açısından önemli bir değişken olduğu tespitinde bulunurlar. Çalışmada dünya geneline ilişkin bir tablonun ardından, Türkiye’de cinsiyete dayalı dijital eşitsizlik durumu ortaya konularak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelenin bir parçası olarak bu dijital açığın kapanması adına yapılan ve yapılabilecek olan çalışmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda çalışmada İnternet erişimi bir sosyal hak olarak tanımlanmış, bu haktan yoksun olmanın yarattığı olumsuzlukların yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerinin mevcut eşitsizliklerle mücadele için bir araç olma potansiyeli de tartışmaya dahil edilmiştir. Kuramsal kısımda, dijital eşitsizlik ve cinsiyet ilişkisini merkeze alan tartışmaların yürütüldüğü çalışmada, Türkiye’deki kadınların internet kullanım oranı ve amaçları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileriyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın dünyayı baz alan bulgularına göre; dijital cinsiyet açığı, dijital bölünmenin geneli gibi eğitim ve ekonomik koşullara bağlı olarak azalmakta ya da çoğalmaktadır. Çalışan ve eğitilmiş kadınlara bakıldığında dijital açığın ortadan kalktığı, hatta bazı ülkelerde kadınların internet kullanımlarının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kadınların internet kullanmama nedenleri arasında ‘ilgi/ihtiyaç duymama’ ilk sıralarda yer almaktadır. Bu da geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin bir uzantısı olarak kadınların

dijital dünyanın dışında kalmayı tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Türkiye’deki tabloya bakıldığında ise, internet kullanım oranlarının hızla arttığı ve genel olarak bilgisayar ve internet kullanımının pek çok ülkeye göre yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık Türkiye’de yalnızca cinsiyetler arasında değil, kent ve kırsal arasında da ciddi bir dijital bölünme söz konusudur.

Yaşlı nüfusun çeşitliliğini, gelir ve eğitimin kesişimselliğiyle beraber toplumsal konumları bağlamında tartışmayı amaçlayan “Yaşlılıkta Ayrım: Çağdaş Türkiye’de Yerel Yönetimleri Bekleyen Zorluklar” başlıklı çalışmalarında Arun ve Elmas (2016), Türkiye bağlamında belediyelerin toplumun dönüşen ihtiyaçlarına ne düzeyde karşılık verebileceği meselesini sorunsallaştırırlar. Bu doğrultuda yaşlı nüfusun demografik özelliklerini, sağlık durumlarını, sağlık hizmetlerine erişilebilirliklerini, sosyal ilişkilerini, sosyal destek mekanizmalarını, yaşam memnuniyetlerini, kültürel etkinliklere katılım düzeylerini ve teknoloji kullanımlarını, gelir ve eğitimin kesişimselliği bağlamında analiz etmeye girişirler. Araştırmanın kuramsal bölümünde öne çıkan kavram “*kesişimsellik*” olmuştur. Buradaki kesişimsellik, dar anlamda iki ya da daha fazla dezavantajlı konumu oluşturan değişkenin bir arada bulunması anlamına gelmez; kesişimsellik, hem avantajlı hem de dezavantajlı konumları, çok boyutlu/bütünleşik şekilde ele alan bir yaklaşım önerir. Antalya’daki yaşlıların konumlarını farklı bağlamlarda ele almayı hedefleyen çalışma, yaş olgusunu basitçe eşitsizlik yaratan bir süreç olarak ele almaz bunun yerine yaş, toplumsal cinsiyet ve sınıf gibi katmanlanan kategorilere ilişkin bir kavrayış ortaya koymaya odaklanır. Çalışmanın örneklemi, Antalya iline bağlı, Konyaaltı, Kepez ve Muratpaşa ilçelerinde tesadüfi olarak seçilen 55 yaş üstü kimselerden oluşmuş ve toplamda 386 kişi ile yüz yüze görüşülmüştür. Katılımcılara çalışmanın odaklandığı sorunsalları (sağlık durumları, teknoloji kullanımları vs. gibi) tespit etmek üzere 7 modülden oluşan standart bir soru kâğıdı uygulanmıştır. Alan araştırmasında elde edilen verilerin öncelikle betimsel analizleri yapılmış ardından eğitim ve gelir değişkenlerinin kesişimselliğiyle sınıf tipolojileri belirlenmiştir. Ayrıca veriler, çoklu müteknabiliyet analizine tabii tutulmuştur. Çalışmanın bulgularına göre, yaşlanma sürecinde toplumsal cinsiyet, yaş ve sınıf gibi değişkenlerin kesişimselliği kritik bir etkiye sahiptir. Genel anlamda yaşlı olarak tanımlanan insanların bu gerçekliklerden hareketle, yerel yönetim otoritelerinden birtakım beklentiler içerisine girdikleri açığa çıkmıştır. Bu bağlamda alt sınıfların, toplumsal konumlarının iyileştirilmesi için gelir desteğine, orta sınıfların ise sağlık ve sosyal bakım desteğine ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır.

Z kuşağı üyesi lise öğrencilerini dijital yerli, “Sessiz Kuşak, Bebek Patlaması Kuşağı ve X Kuşağından” öğretmenleri ise dijital göçmen olarak kavrayan “Dijital Çağda Kuşaklararası Farklılıklar ve Z Kuşağı: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin

Teknoloji Kullanım Özelliklerine Yönelik Bir Araştırma” başlıklı tez çalışmasında Işık (2019), dijital yerliler ve dijital göçmenlerin teknoloji kullanım özelliklerini belirleyerek karşılaştırmayı amaçlamıştır. Bu minvalde araştırmanın kuramsal kısmında, dijital yerli ve dijital göçmen kavramları tartışılmış, ardından kuşak sınıflandırmaları, kuşaklararası farklılıklar ve Z kuşağı incelemesi yapılmıştır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, bir grup devlet lisesi öğrencisi ve öğretmenine “Teknoloji Deneyim Anketi” uygulanarak, bu iki grubun teknoloji kullanım pratikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler ise SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları da (sayı, yüzde) kullanılmıştır. Mikro alanda elde edilen bulgulara göre teknoloji kullanımında, dijital yerlileri dijital göçmenlerden farklı kılan nitelikte keskin teknolojik eşitsizlikler bulunmamıştır. Işık (2019) bu durumun, büyük oranda katılımcı dijital göçmenlerin eğitim düzeyleri, mesleki özellikleri ve mesleki gerekliliklerinden kaynaklandığı ileri sürmüştür. Ayrıca Z kuşağının üyesi olan katılımcı öğrencilerin de aynı teknolojik becerilere sahip olmadıkları açığa çıkmıştır. Işık’ın araştırmasında genellemelerin yoğun olduğunu ve tartışmaların yeterince derinleşmediğini belirtmek mümkündür.

Yaşlıların İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri ve Motivasyonları

Tekedere ve Arpacı’nın (2016) “Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri” başlıklı çalışması orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri üzerine temellenmiştir. Çalışmada ilk olarak dikkat çekilen nokta internet ve sosyal medya ortamlarının yaşlıların yaşamlarında olumlu bir etkiye sahip olabileceğidir. Bu sebepten dolayı yaşlıların internet ve sosyal medyaya yönelik görüşlerinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Böylelikle yaşlıların bu ortamlar hakkındaki görüşleri dikkate alınarak programlar oluşturulabilir ve yaşlıların bu ortamlardan aldığı verim arttırılabilir. Çalışmanın evrenini, Ankara’da yaşayan orta yaş ve yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise Ankara’da bulunan huzurevlerinde yaşayan ve Türkiye Emekliler Derneği üyesi olan 106 orta yaş ve yaşlı birey oluşturmaktadır. Çalışmanın veri toplama aracı 37 soruluk bir anket formudur (2016:381). Bu anlamda çalışmada nicel araştırma tekniği olarak anket kullanılmış ve sonuçlar tablolar şeklinde sunulmuştur. Burada çalışmanın eleştirilebilecek en önemli noktası anket soruları sonucunda elde edilen bulguların sayısal veriler olarak kalması ve çalışmaya katılan bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşlerinin derinleştirilmemesidir. Yine de çalışmanın bulgular kısmında dikkat çeken sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki orta yaş ve yaşlı bireylerin internet kullanmayı bilme durumlarını gösteren anket sonucudur. Bu sonuca göre çalışmaya katılan bireylerin %58,5'inin internet kullanmayı bilmemektedirler. Dahası bireylerin %80,6'sı internet kullanmayı öğrenmek istemediklerini beyan etmişlerdir. Sosyal medyaya yönelik görüşleri de benzer şekilde olumsuzdur. Çalışmaya katılan bireylerin %65,1'i sosyal medyayı kullanmayı öğrenmek istememiştir. Bu sonuçlara bakıldığında orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri çoğunlukla olumsuzdur. Çalışmada bu olumsuz görüşlerin nedenine dair bize ipucu verecek anket sonuçları da yer almaktadır. Bu sonuçlara göre orta yaş ve yaşlı bireylerin yarısının (%50,9) internete bağlanma imkanı yoktur. Bununla birlikte %32,1'i cep telefonun da olmadığını beyan etmiştir. Ayrıca çalışmada ortaya çıkan bir diğer çarpıcı sonuç, orta yaş ve yaşlı bireylerin sosyal medya ortamlarında nelerin yapılabildiğini bilme durumlarıdır. Bu sonuca göre çalışmaya katılanların %65,1'i sosyal medya ortamlarında neler yapabileceklerini bilmemektedirler. Bu noktada erişim engeli ile bilgi düzeylerinin kısıtlılığı orta yaş ve yaşlı bireylerin internete ve sosyal medyaya yönelik görüşlerini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılabilmektedir. Çalışmanın sonucunda Tekedere ve Arpacı, internet ve sosyal medya ortamların yaşlılar arasında kullanımının arttırılmasına yönelik görüşlerini ifade etmişlerdir. Tekedere ve Arpacı'ya göre, sosyal sorumluluk kapsamında projelerin üretilmesi orta yaşlı ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medya kullanımını teşvik edebilir. Ayrıca daha çok genç nüfusun kullandığı internet ve sosyal medya platformlarının orta yaş ve yaşlı bireylerin de kolaylıkla kullanabileceği şekilde tasarlanması, bu bireyler arasında internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasını sağlayabilir. Bununla beraber internet aboneliği ve bilgisayar sahipliğinde pozitif ayrımcılık ve bazı mali kolaylıklar sağlanabilir (2016:391). Tekedere ve Arpacı'nın da çalışmalarında dile getirdiği gibi yaşlıların internet ve sosyal medya kullanımlarının arttırılmasına yönelik daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç vardır.

Tekedere ve Arpacı'nın 2016 yılında yaptıkları araştırmada her ne kadar çalışmaya katılan bireylerin büyük bir kısmı (%70,8) sosyal medya hesabı kullanmadıklarını ifade etse de kullananlar arasında en fazla tercih edilen sosyal medya platformu %17,9 oranla Facebook olmuştur. Bu noktadan hareketle Şentürk'ün 2017 yılında gerçekleştirdiği araştırma 60 yaş üstü bireylerin Facebook'ta yer alma motivasyonlarını incelemesi açısından değerlidir. Şentürk "60 Yaş Üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları: Facebook Örneği" başlıklı çalışmasında yeniçağda iletişim kurma araçlarından biri olan sosyal medyanın Facebook örneklemini üzerinden 60 yaş üstünde olan insanların sosyal medyaya dair alışkanlık ve tutumlarının neler olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Şentürk çalışmasının kuramsal çerçevesini kurarken Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımından

faydalanmıştır. Guasong Shoa'da yola çıkarak Şentürk bu yaklaşımın temel amacını, "bireylerin gereksinimlerini gidermek amacı ile kitle iletişim araçlarının ne şekilde kullanıldığını belirlemek ve kitle iletişim araçlarının davranışı yönlendiren motivasyonları anlamlandırmak, bunların sonuçlarını ve öğelerini tanımlamaktır" şeklinde çalışmasının giriş bölümünde açıklamaktadır (2017:184-185). Şentürk özellikle son zamanlarda sosyal ağ çalışmalarında kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı üstünden temellendirilmesinde artış olduğunu ifade etmektedir. Şentürk'ün aktardığı üzere bu çalışmalarda "iletişim", "gözetim", "eğlence", "bilgi edinme", "gizlilik", "kimlik" gibi meselelerin bireyleri sosyal ağların kullanımında motive ettiği ortaya çıkmaktadır (2017:187). Bu çalışmada da 60 yaş üstü bireylerin Facebook'ta bulunma motivasyonlarını anlamak amacıyla odak grup görüşme yöntemine başvurulmuştur. Çalışma farklı meslekte ve farklı sosyo-kültürel yapıda olan İstanbul Silivri ilçesi Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Silivri ilçesi Öğretmenevi üyelerinden oluşan, Facebook sosyal ağ kullanıcısı, kadın-erkek karma cinsiyette 10 kişilik bir odak grup üstünden yürütülmüştür. Gruba açık uçlu 16 soru sorulmuştur. Odak grup sorularına çalışmanın metodoloji bölümünde detaylı olarak yer verilmiştir (2017:190). Facebook'ta yer alma motivasyonları açısından 60 yaş üstü bireyler incelendiğinde, en çok bir gruba ait olma dürtüsünün her yaşta devam ediyor olması, arkadaşlarla zaman ve yer kısıtlaması olmaksızın her an iletişimde kalabilme isteği, toplumsal olaylara duyarsız kalmama ve duyarsızlığı önlemeye katkıda bulunma arzusu, geleneksel sosyalleşme düsturundan kopmadan modern zamana ve modern zamanın getirdiği yeniliklere ayak uydurma hevesi, haber alma ve bilgilenme hakkı, eski kaybedilmiş arkadaşlara veya yakınlarla ulaşma merakı ve tüm bunları yaparken temkinli ve dikkatli olma dürtüsü gibi başlıkların ortaya çıktığı görülmektedir (2017:192). Bugün Facebook'un yaşlılar tarafından daha fazla tercih edilmesinin bir yansıması olarak çalışmada yaşlılar arasında tek kullanılan sosyal ağ platformunun Facebook olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan 60 yaş üstü bireylerin Facebook'ta yer almalarının en belirgin sebebi sosyalleşme ihtiyacıdır. Özellikle bu bireyler aralarındaki bağ bir sebepten kopmuş olan eski arkadaşlarına ulaşmak ve onlarla sürekli iletişimde kalmak için Facebook kullanmaktadırlar. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar bağlamında Şentürk yaşlı bireylerin sosyal ağlarda varlığının arttırılması amacıyla neler yapılabileceği konusunda da önerilerde bulunmuştur. Şentürk'e göre, 60 yaş üstü bireyler için sosyal medya kullanımının yaygınlaştırılması, kurumsal ve toplumsal bir görev olarak görülmelidir (2017:193). Şentürk'ün dikkat çektiği iki konu yaşlı bireylerin sosyal ağlara katılımında büyük önem taşımaktadır. İlki yaşlı bireylere verilecek eğitimin Belediyeler ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenli olarak sağlanmasıdır. Bir diğer önemli nokta yaşlı bireylerin erişim engelini aşabilmeleri için gerekli olanakların oluşturulmasıdır. Bu amaçla internet aboneliklerinde ve

akıllı cihaz satın almada yaşlılara ekonomik destek sağlanabilir (2017:194). Hem Tekedere ve Arpacı'nın çalışması hem de Şentürk'ün çalışması sosyal ağların yaşlı bireyler tarafından kullanılmasına pozitif yönden ele alan çalışmalardır. Bu doğrultuda her iki çalışmanın da sonuç kısmı yazarların önerileriyle tamamlanmıştır. Yaşlı bireylerin internete ve sosyal ağlara yönelik görüşlerinin ve motivasyonlarının ortaya konulması yaşlılık ve teknoloji kullanımı politikalarının geliştirilmesi açısından önemlidir.

Kılıç'ın "Popülizm Tartışmaları Bağlamında Kemalist Eğilimli İleri Yaş Grubu Bireylerin Facebook Kullanım Pratikleri" başlıklı doktora tez çalışmasının odak noktasında ileri yaş grubuna dâhil Kemalist, seküler, eğitilmiş, orta sınıf bireyler yer almaktadır. Çalışmada kendini Kemalist olarak tanımlayan ya da ortak Kemalist değerlere sahip yaşlı bireylerin değişen toplumsal yapıda, Facebook kullanım pratikleri üzerinden kendilerini nasıl konumlandıkları incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Ankara'da yaşayan 65 yaş üzeri Kemalist seküler bireyler oluşturmaktadır. Çalışma, Türkiye'de son dönemde yaşanan popülist siyasetin getirdiği değişimler karşısında Kemalist bireylerin kendilerine nasıl bir alan yarattığını irdelemektedir. Kılıç'ın ifadesiyle (2018a:10) Türkiye'de Kemalizm ilk defa dışarda kalan ve korunması gereken bir konuma yerleşerek Türkiye siyasetinde yeni bir muhalefet biçimi oluşturmaktadır, bu alanın anlaşılabilmesi açısından da bu tez çalışması önemli bir yerde durmaktadır. Bu bağlamda tezin amacı, popülist siyasetin getirdiği dışlanma sonucunda ileri yaş grubu bireylerin dışlanma deneyimlerine karşı yürüttükleri mücadele pratiklerini ortaya koymaktır. Toplam üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde Ernesto Laclau'nun popülizm kuramı üzerinden siyasal öznelerin nasıl inşa edildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Tezin ikinci bölümü sosyal paylaşım ağları ve Facebook üzerine yoğunlaşmış, bireylerin sosyal konumlarının paylaşımlarındaki etkisi Bourdieu'nun kavramlarıyla değerlendirilmiştir. Tezin son bölümünü oluşturan araştırma kısmında ise "çevrimiçi etnografi/internet etnografisi" yöntemi kullanılmış, yaşlı bireylerin Facebook paylaşımları takip edilmiş ve katılımcılarla yüz yüze görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, Kemalist seküler ileri yaş grubu bireylerin Facebook'u bir söz söyleme alanı olarak kullandıkları görülmüş, katılımcı Kemalistlerin bunu yaparken karşı-popülist bir mantıkla "kendilerinin ne olmadığını" AK Parti ve tabanı üzerinden tanımladıkları bulgulanmıştır. Katılımcıların kendilerini tanımlarken kullandığı temel stratejinin, ehil-cahil, dinci-dindar ve vatandaş-halk gibi ikili karşıtlıklar üzerinden kendi sermayelerini değerli kılmak ve karşılarındaki "onları" olumsuzlamak olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca Kemalist, seküler, eğitilmiş, orta sınıf bireylerin; kendi sınıfsal konumları, eğitim seviyeleri, ilgileri ve dünya görüşleri ile uyumlu paylaşımlar yaptığı, bu noktada sosyal paylaşım ağlarının sosyal yapıların

aynası olduğuna yönelik tartışmalarla uyumlu bir davranış sergiledikleri görülmüştür.

Yaşlıların Teknoloji Kullanımı ve Geronteknoloji Çalışmaları

Açıkdilli, Atalay, Kurtulmuşoğlu ve Cıdam (2018), “Yaşlı Pazarının Sosyal Medya Kullanımlarının Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisinin Teknoloji Kabul Modeli Kapsamında İncelenmesi: 55 Yaş Üstü Kadınlara Yönelik Bir Çalışma” başlıklı makalelerinde, 55 yaş üstü kadınların satın alma kararlarında sosyal medyanın etkisini ölçmeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmada öncelikle yaşlı kadın pazarı ve bu pazarın özellikleri ele alınmış, sonrasında ise yaşlı pazarının teknoloji kullanım düzeyine ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Dünya nüfusunun yaşlanma oranının hızla artması karşısında işletmelerin hedef tüketici kitlesi de değişmektedir. Yaşlı sayısı artan bu tüketici grubu, ihtiyaç ve yaşam biçimine uygun mal ve hizmetleri satın almak amacıyla büyük bir ekonomik güç barındırmaktadır (Açıkdilli vd., 2018:319-320). Bu noktadan hareketle çalışma, “Yaşlı Pazarının Teknoloji Kullanım Düzeyi” başlığı altında, yaşlıların sosyal medya ve internet kullanımı konusunda yapılan araştırmalara da yer vermiştir. Bazı araştırmalar ileri yaştaki insanların teknolojilere açık olduğu iddiasında bulunurken, bazı araştırmalar ise yaşlıların henüz bilgi toplumuna entegre olmadığını ve teknolojik araçları tam olarak benimsemeye hazır olmadıkları sonucuna varmıştır (Açıkdilli vd., 2018:321-324). Çalışmada Teknoloji Kabul Modelinden oluşturulan sorular, Ankara’da yaşayan ve en az 1 yıldır aktif sosyal medya kullanıcısı olan 55 yaş üstü 220 kadın katılımcıya yapılandırılmış görüşme tekniğiyle uygulanmıştır. Elde edilen veriler öncelikle içerik analizi ile kategorileştirilmiş ardından ikili lojistik regresyon yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda 55 yaş üstü kadın tüketicilerin sosyal medya üzerinden satın alma kararına etki eden tutumun, sosyal medyada ürün paylaşımlarına olan “güven” olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların sosyal medyada yapılan yorumları yararlı bulmaları, sosyal medya kullanım amaçlarını da etkilemektedir. Araştırmada sosyal medya kullanım kolaylığı değişkeninin, satın almaya etkisine ilişkin bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun nedeni ise tüm katılımcıların bilgisayar ve internet kullanıcısı olmalarının yanında diğer teknolojik aygıtlardan da faydalanmaları olarak gösterilmiştir.

Baran, Kurt ve Tekeli’nin (2017) “Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makaleleri, yaşlı bireylerin yeni iletişim teknolojileriyle ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yeni iletişim araçlarının yaşlı bireylerle ilişkisini ele alan araştırmaların sayıca azlığı ve var olanların da

teknik ve psikolojik bir temel üzerinde tasarlandığını belirten Baran, Kurt ve Tekeli (2017:3) bu hedef doğrultusunda çalışmada Türkiye’de 60-74 yaş aralığındaki yaşlı bireylerin bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri ve kullanım sıklıklarını araştırmaktadır. Makalede yaşlı bireylerin dijital okuryazarlık düzeyleri ve dijital uçurum ölçümlerini tespit etmek amacıyla TÜİK’in 2016 yılında yapmış olduğu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın verileri incelenmiştir. Buna göre araştırma, 60-74 yaş aralığındaki yaşlı bireylere yönelik 4 soru temelinde tasarlanmıştır. 1) Yaşlıların bilgisayar ve internet kullanım yetenekleri ve sosyo-demografik özellikleri arasında bir ilişki kurulabilir mi? 2) Yaşlıların internet ve bilgisayar kullanım yetenekleri diğer yaş gruplarına göre farklılaşmakta mıdır? 3) Dijital uçurumun yaşlı bireyler temelinde etkenleri nelerdir? 4) Yaşlıların dijital okur-yazarlıkları, internet kullanım yetenekleri ve demografik özelliklerinden etkilenmekte midir? Çalışma, bu soruları cevaplayabilmek amacıyla öncelikle ağ toplumu ve dijital toplum kavramları altında değişen toplumsal yapıda yaşlıların konumunu açıklamaya çalışmıştır. Ardından “Yaşlı Bireylerin Dijital Teknolojileri Kullanım Becerileri: Dijital Göçmenler” ve “Yaşlılar, Dijital Uçurum ve Dijital Eşitsizlik” başlıkları altında yaşlı bireylerin internete erişim ve kullanım becerileri, alanyazındaki örnek çalışmalar ve tartışmalar eşliğinde irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise TÜİK’in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nın verileri incelenmiştir. TÜİK örnekleminin %15’ini oluşturan 60-74 yaş aralığındaki toplam 4.276 yaşlı bireyden 3.316’sı çalışma kapsamına dâhil edilmiş ve birincil analiz yapılmıştır. Yaşlıların bilişim teknolojilerini kullanım amaçları ve kullanım yetenekleri bağımlı değişken; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, bilgisayar kullanım sıklığı, internet kullanım sıklığı, cep telefonu kullanımı, bilgisayar ve internet kullanım yeteneği, internet kullanım amaçları değişkenleri ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Araştırma bulguları, “Yaşlıların Sosyo-Demografik Özellikleri” ve “Yaşlıların Bilgisayar ve İnternet Kullanma Sıklıkları” başlıkları altında değerlendirilmiş, araştırma sonucunda yaşlı bireylerin internet ve bilgisayar kullanımına önemli ölçüde hâkim oldukları görülmüştür. Eğlence amaçlı internet kullanımında eğitim seviyesi önemsizken, eğitilmiş yaşlıların internet ve bilgisayar kullanım yetenekleri dijital okuryazar olmalarında belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada incelenen yaşlıların sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine dair veri eksikliği bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Dijital uçurumu ölçme amacıyla tasarlanan bu çalışmanın dijital uçurumun nedenlerine erişememesi, TÜİK’in sonraki çalışmaları için ilgili alanda çözüme yönelik veriler sunabilmesine katkı sağlayacaktır.

“Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı” başlıklı çalışmalarında Ekici ve Gümüş (2016), gerontoloji ve teknolojiyi bir araya getiren multidisipliner bir alan olarak tanımlanan “geronteknoloji” hakkında bilgi vermeyi öncelemektedir. Derlemede,

yaşlı bireyler için destekleyici nitelikte yazılım ve sistemler üreten geronteknoloji alanında yapılan çalışmalar telebakım, telesağlık, teletıp başlıklarıyla incelenmiştir. Ekici ve Gümüş'e göre (2016:27) yaşlı bireylerin yalnızlıklarından kaynaklanan ruhsal durumları, sağlık sorunlarının ilerlemesine ve hayat kalitelerinin düşmesine neden olmaktadır. Teknoloji ise bu yaşlı bireylerin mutlu olmasını sağlayabilir. Ekici ve Gümüş, bu duruma örnek vermek adına sosyal medyada torunun resimlerini gören ve uzaktaki çocuklarıyla görüntülü konuşma yapabilen yaşlıların mutluluğuna dikkat çekmektedir. Çalışmada "Yaşlılık ve Tıp Teknolojisi" başlığı altında, yaşlı bireylere yönelik sağlık uygulamaları ve tıbbi izleme sistemlerine değinilmektedir. Ardından, risk azaltmak hedefine yönelik uzaktan takip sistemi "telebakım", günlük olarak hastayı yönlendiren ve hasta davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan "telesağlık" ve hekimlerle sağlık kuruluşlarını birbirine bağlayarak hastaların hastaneye gitmesini zorunlu kılmayan böylece tedavi ve teşhis sürecine katkı sunan "teletıp" kavramları kısaca anlatılmaktadır. Teknoloji destekli bu sağlık uygulamalarından sonra çalışma, demans ve teknoloji ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Bu noktada yaşlı bireylerin büyük bir çoğunluğunu etkileyen demans hastalığı ve teknoloji ilişkisini konu edinen iki çalışmadan kısaca bahsedilmektedir. Bu iki araştırmadan ilki "Yaşlıların Çoklu Ortam Teknolojisi Yardımıyla Alzheimer Hakkında Bilinçlendirilmesi" başlıklı projedir ve proje kapsamında verilen eğitim sonucunda konuyla ilgili bilgi edinen yaşlılar ve aileleri aracılığıyla Alzheimer hastalığını tespit etme olanağı yükselmiştir. Diğer araştırma ise "Yardımlı Biliş: Alzheimer Hastalarına Bilgisayar Destekleri" adlı projedir ve bu projenin amacı Alzheimer hastalarının hafıza ve problem çözme sorunlarına yapay zekâ yardımıyla çözümler sunmaktır. Derlemede son olarak "Yaşlıların Mutluluğu ve Teknoloji" başlığında Ekici ve Gümüş (2016:29) yaşlıların sosyal medya uygulaması Facebook aracılığıyla torunlarının fotoğraflarını beğenebilmeleri ve görüntülü konuşma uygulaması Skype üzerinden torun ve çocuklarıyla görüşmeler yapabilmeleri sayesinde sosyal izolasyonlarının azaldığını dile getirmektedir.

Hazer ve Ateşoğlu'nun (2017) "Yaşam Kalitesine Geronteknolojik Bakış" isimli araştırması, kardiyovasküler rahatsızlıkları (kalp ve kan damarları hastalıkları) olan bireylerin geronteknolojiye olan ilgi düzeylerini ve geronteknolojik ürünlerin yaşam kalitelerine olan etkisini belirlemek amacıyla tasarlanmıştır. Makalenin kavramsal kısmını da oluşturan giriş bölümünde, alanyazın taraması sonucu konuyla ilgili görüşlere ve tanımlara yer verilmekte, yaşlılık ve teknoloji ilişkisinin gelişmesine öncül olarak dünya genelinde artan yaşlı nüfus gösterilmektedir. Özellikle gelişmiş teknolojilere sahip ülkelerde yaşlılara yönelik çözümler üretildiği ve böylece yaşam süresinin uzadığı vurgulanmaktadır. Sağlık alanının öncelikli hedefinin daha uzun değil daha sağlıklı yaşamaya yönelik olduğu, bu noktada ilgili

alanda yaşam kalitesinin artırılması için çeşitli uygulamalar ve sistemler geliştirildiği ifade edilmektedir. Yaşlanmayla gelen zorlukları önlemek adına disiplinler arası bir işbirliğinin yapılması gerektiğini dile getiren çalışma, yaşlı bireyler için yeni ürün, sistem ve servislerin tasarlanması adına geronteknolojinin önemine dikkat çekmektedir. Gelişen tıp teknolojisi sayesinde hasta takibinin giyilebilir teknolojiler yardımıyla çok daha kolay olduğu ve bu teknolojik gelişmelerin sağlık erişimi ve bakım kalitesi üzerinde önemli katkılar sunduğu anlatılmaktadır. Bu teknolojik ürünlerin yaşam kalitesine olan etkisini ölçmeyi hedefleyen araştırmanın evrenini kardiyovasküler rahatsızlıkları olan ve vücutlarında hayatta kalmalarını sağlayacak aletler taşıyan 16 kadın ve 32 erkek oluşturmaktadır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla iki bölümden oluşan bir anket uygulanmıştır. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve emeklilik durumlarını belirlemeye yönelik sorular yer almış, anketin ikinci bölümünde ise katılımcılara Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü (WHOQOL-OLD) Türkçe versiyonu uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre çalışmaya katılanların %33,3'ünün kadın, %66,7'sinin ise erkek; %70,8'inin 60-74 yaş arasında; tümünün sürekli ilaç kullanmak zorunda olduğu; genelinin (%60,4) kendi evinde eşiyle birlikte yaşadığı, %83,3'ünün bakıma ihtiyacı olduğu ve bunların %52,1'inin bakım sağlayıcısının eşi olduğunu belirttiği görülmektedir. Katılımcıların %97,9'u ilaç saatlerini hatırlatmak için akıllı telefon kullanmakta ve teknolojinin günlük yaşamlarını kolaylaştırdığını düşünmektedir. Yardımcı cihaz kullananların %35,4'ünün kalp destek cihazı, %64,6'sının ise kalp pili kullandıkları ve bunların %25'inin bu cihazın günlük yaşam aktivitelerini %20,8'inin de yaşam kalitelerini olumlu yönde etkilediğini düşündükleri saptanmıştır. Katılımcıların %91,7'si geronteknoloji terimini daha önce hiç duymadıkları ve %79,2'si cihazın yaşamdan aldıkları zevki kısmen değiştirdiğini ifade etmiştir. Tüm bu veriler eşliğinde Hazer ve Ateşoğlu (2017:484) yaşlı bireylerin bağımsız yaşamaları ve sorunlarının azaltılabilmesi için geronteknolojik uygulamaların artmasını, yaşlıları dışlamayı değil içine almayı amaç edinen sistemlerin oluşturulmasını ve bu konuda yaşlı bireylere eğitimlerin verilmesini önermektedir.

Hazer ve Özsungur'un (2017) "Kuşaklararası İşbirliği ve Geronteknoloji" başlıklı çalışması geronteknolojide kuşaklararası işbirliğine odaklanarak gruplararası teorik yaklaşımlardan beslenmiştir. Konu hakkında yapılmış nitel ve nicel araştırmalar ekseninde, geronteknoloji ve kuşaklararası işbirliği için örgün ve yaygın eğitimin önemi vurgulanmıştır. Yeni teknolojilerin kullanımı konusunda yaşlı ve genç bireyler arasındaki farklılıklara vurgu yapan çalışmaya göre yaşlı ve genç kuşaklar arasında uyumun yakalanması, geronteknoloji açısından işbirliği adımlarının atılması, sosyal ve psikolojik olarak yaşlı bireylere faydalı olacak ve genç kuşakların yaşlı bireyleri anlamalarını sağlayacaktır.

Bu alanda gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların yetersiz olmasının, çalışmanın önemini ortaya koyduğunu belirten makale ile literatürde yer alan nitel ve nicel araştırma sonuçlarından faydalanan geronteknolojide kuşaklararası işbirliğine farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır (2017:447). Kavramsal çerçevede yaşlı nüfusun giderek artması ve teknolojinin hızlı değişimi ile ortaya çıkan geronteknoloji kavramına odaklanmaktadır. Farklı kuşakların farklı tecrübelerini birbirleriyle paylaşması sonucu sinerji ortaya çıkacağını belirten çalışma, kuşaklararası işbirliği alt başlığında farklı kuşaklar arasında deneyim ve bilgi paylaşımı ile kurulabilecek etkileşim ve işbirliği türlerini ifade edilmektedir. Ailede Kuşaklararası Dayanışma Yaklaşımı başlığı altında dayanışma türlerine ve yapılarına yönelik bilgiler aktarılmıştır. Gruplar arası Yaklaşım başlığı altında farklı nesillerden oluşan gruplar arası iletişim ve etkileşim türleri incelenerek çeşitli etkileşim türlerine yönelik Engellenme- Saldırganlık Hipotezi, Grup Hareketi Hipotezi, Sosyal İlişki/ Kıyas Teorisi, Denge Teorisi ve Epistemolojik Hipotez yaklaşımlarına yönelik bilgiler aktarılmıştır. Sonraki bölümlerle Sosyal ve Bireysel etki türleri incelenmiş ve detaylandırılmıştır. Çalışma, “Kuşaklararası İşbirliğinde Öğrenme Aşamaları” matrisi oluşturmuş, öğrenme sürecini dört aşamalı olarak incelemiştir. Buradan hareketle kuşaklararası işbirliği programlarına da değinen çalışma, aile içi uyumun geronteknolojide kuşaklararası işbirliğini sağlayabilmesi için ilişkisel, duygusal, uzlaşımsal, işlevsel, normatif ve yapısal dayanışmaya önem verilmesinin gerekliliğini aktarır (2017:466). Ek olarak, bireysel engellenme durumu, grup hareketinin bireylere etkisi, sosyal bağların gücü, sosyal kıyas, sosyal bilgi edinme, toplumsal hareketlerden kazanılan bilgi, liderlik, kişisel çıkar kuşaklararası işbirliğini etkileyen önemli unsurlar olarak belirtilmiştir. Son olarak, çalışma kuşaklararası işbirliği açısından, kuşaklararası işbirliği programlarının yürütülmesi ve desteklenmesi gerektiğini belirtir ve bu bağlamda Düzenlenecek programların gerontoloji, geronteknoloji, gruplar arası yaklaşımlar ve aile faktörleri düşünülerek gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Kuşaklararası İletişim Bağlamında Yaşlılar Üzerine Çalışmalar

Etlican'ın “X ve Y kuşaklarının online eğitim teknolojilerine karşı tutumlarının karşılaştırılması” adlı Yüksek Lisans tezinde (2012), X ve Y kuşaklarının özellikleri bağlamında kurumlarda uygulanan çevrimiçi eğitim yöntemleri inceleyerek iki kuşağın web tabanlı eğitim teknolojilerine karşı tutumlarını ölçmektedir. Çalışmada yer alan 26 soruluk anket “Web tabanlı tutum ölçeği” ile ölçülmüştür ve analizinde Mann Whitney-U ve Wilcoxon testi kullanılmıştır. Araştırma, öncelikle 20. Yüzyılın başından bugüne var olan kuşakları, genel özellikleriyle birlikte aktarmaktadır,

sonrasında alan yazından beslenerek X Kuşağı ve Y kuşağının ihtiyaçlar, motivasyonlar ve değerler üzerinden karşılaştırılmasını yapmaktadır. Tezin “Kurumsal Eğitim” adlı ikinci bölümünde, geleneksel ve teknoloji destekli yöntemlerle detaylı olarak aktarılmıştır. Koçluk, staj, anlatım yöntemi vb. geleneksel yöntemlerin karşısında; interaktif video, telekonferans sistemleri, simülasyonlar, sanal gerçeklik ve internet temelli eğitim gibi teknoloji destekli eğitim yöntemleri yer almaktadır. Teknoloji destekli eğitim modellerini, kurumsal ve bireysel düzeyde doğurabileceği faydalarıyla birlikte detaylı olarak aktaran çalışma, söz konusu yöntemlerin geleneksel eğitim modellerinden ayrıştığı noktaları da ifade eder. Klasik eğitim yöntemleri tek başına uygulandığında zaman yetersizliği, ulaşım ve maliyet gibi sorunların ortaya çıkmakta olduğunu ifade eden araştırmaya göre internet üzerinden eğitim imkanı sağlayan web tabanlı (online) eğitim teknolojileri zaman, ulaşım gibi sorunları ortadan kaldırmakta ve diğer eğitim yöntemlerine göre daha düşük maliyetli olmaktadır. Çalışmaya göre, internetle genç yaşlarda tanışmış Y kuşağı üyelerinin, değişimin önceki yıllara oranla daha hızlı olduğu bir dönemde olmaları nedeniyle teknoloji hayatlarının bir parçasıdır. Araştırmacı, internetle daha sonradan tanışmış X kuşağı üyeleri yapılan araştırmalara göre yeni teknolojilere hızlı bir şekilde uyum sağlama zorlukları bulunmakta olduğunu belirtmektedir. (Etlican, 2012:26). Buradan yola çıkan çalışma, X ve Y kuşakları üyelerinin teknoloji ve internete karşı tutumları arasındaki farklılıkların, online eğitim teknolojilerine karşı tutumlarını etkileyip etkilemediğini sorunsallaştırmaktadır. Araştırma, online eğitim uygulamalarına karşı Y kuşağı üyelerinin tutumlarının olumlu, X kuşağı üyelerinin tutumları olumsuz olduğu sonucuna varmıştır. Analizler, Numil Gıda Ürünleri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi’nin çalışanlarından toplam 103 kişiden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. X kuşağı üyeleri yapılan analiz sonuçlarına göre; eğitim ve değişim konularına olumlu bakılmasına rağmen, yükseköğretim kurumlarında web tabanlı öğretim geçilmesi konusuna olumsuz bakıldığı sonucu paylaşılmış ve bu bulgu, klasik eğitimden kopmanın sakıncalı olduğunun düşünülmesi sonucuyla açıklanmıştır ve web tabanlı eğitimde daha fazla birebir iletişim ve desteğe ihtiyaç duyulduğu çıkarımı yapılmıştır. “Y kuşağı üyelerinin online eğitim uygulamalarına karşı tutumları olumludur” hipotezi çalışma kapsamında desteklenmiştir (Etlican, 2012:38-39). Web tabanlı öğretimin kullanımının daha da artma ihtimalinin yüksek olduğunu belirten araştırmaya göre X kuşağı üyelerinin bu eğitim yöntemlerine uyum sağlayabilmeleri ve eğitimin etkili olması için teknik destek, rehberlik gibi unsurlara gerekli önlemler alınmalıdır.

Yıldırım Becerikli (2013a) “Kuşaklararası İletişim Farklılığı: Bilim Teknoloji ve Yenilik Haberleri Üzerinden Bir Odak Grup Çalışması” başlıklı makalesinde kuşak-

lararası farkın günlük pratiklerinden biri olan gazete okuru olmayı nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Öncelikle kuşak meselesini detaylı olarak tartışan Yıldırım Becerikli, kuşaklararası farklılıkların iletişim alanına nasıl eklemlendiğini açıklamıştır. Yazara göre günümüzde kuşaklararası iletişim dinamikleri hükümet politikalarına, siyasi gündeme, medya temsiline, komşuluk ilişkilerine, insanların toplu taşıma kullanımlarına, toplumda gerçekleşen suçların niceliğine, niteliğine ve aktörlerine bağlı olarak oluşmakta ve yine bu düzlemlerdeki farklılaşmalara göre değişmektedir. Dolayısıyla kuşaklararası çatışma ya da iletişim çalışmaları hükümet politikalarından aile içi iletişime ya da gerontoloji araştırmalarından kitle iletişim araştırmalarına kadar pek çok perspektif üzerinden ele alınmaktadır (2013a:7). Çalışmada odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde "Bilim Teknoloji ve Yenilik Haberlerine İlişkin Alım-lama Analizi" (TÜBİTAK projesi) başlıklı bir çalışma kapsamında gençler ve ileri yaştakiler ile odak grup çalışması yapılmıştır. Gençler grubu 6 kişiden oluşmaktadır ve yaş aralıkları 18-30 arasındadır. İleri yaş grubu ise 51 yaş ve üzeri 5 katılımcıdan oluşturulmuştur (2013a:9). Çalışmanın bulgularının ortaya koyduğu kuşaklararası en belirgin farklılık okunan gazetenin biçimidir. Gençler hem basılı hem de internet ortamından gazeteleri takip ederken yaşlıların internet üzerinden haber okuma alışkanlıkları oldukça düşüktür. Çalışmada bilim, teknoloji ve yenilik haberlerini her iki kuşağında takip ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Her iki grup arasındaki en büyük ayrım takip edilen haberlerin niteliğidir. Gençler bilim, teknoloji ve yenilik haberlerini daha geniş bir ölçekte takip ederken yaşlılar özellikle sağlık haberlerini takip ettiklerini dile getirmişlerdir. Çalışmanın en nihai sonucu gençler ve yaşlılar arasında okuma pratikleri noktasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. "Her kuşak kendilerini var eden değerler ve sorumluluklar dahilinde bir medya okuma pratiği içine girmektedirler" (2013a:17). Çalışma kuşaklararası farkları gündelik bir pratik üzerinden ortaya koyması açısından önemlidir.

Yıldırım Becerikli'nin (2013b) kuşaklararası iletişim bağlamında yaşlılık meselesini ele aldığı bir diğer çalışması "Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme" başlığını taşımaktadır. Çalışmasında yaşlıların yeni iletişim teknolojileriyle kurdukları iletişim biçimini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yaş ayrımcılığı meselesi iletişim literatüründe incelenmeye muhtaçtır. Örgütlerde ortaya çıkan yaş ayrımcılığı teknoloji kullanımıyla eklemlenmektedir. Öyle ki ileri yaş grubunun teknolojiyi kullanamadığı şeklinde bir önyargı toplumda hakimdir. Oysaki çalışmada yer alan literatür tartışmalarının da gösterdiği üzere ileri yaş grubunun teknolojiyle mesafeli olduğu yönündeki önyargı doğru değildir (2013b:22). Çalışmada ileri yaş gru-

bunun yeni iletişim teknolojilerini kullanım biçimlerini ortaya çıkarmak üzere derinlemesine mülakat veri toplama tekniğine dayalı bir araştırma yürütülmüştür. İleri yaş grubunun hangi yeni iletişim teknolojilerini kullandıkları, bunu ne sıklıkta gerçekleştirdikleri, hangi amaçlarla kullandıkları, yeni iletişim teknolojilerini kullanırken yardım alıp almadıkları, sosyal medya araçlarında hesapları olup olmadığını ve sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandıkları, interneti diğer kitle iletişim araçlarını takip etmede kullanıp kullanmadıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (2013b:26). Araştırmaya katılan 30 kişinin yaş aralıkları 49 ile 74 arasında değişmektedir. Araştırmanın bulgularına göre günümüzde ileri yaş grubu, yaşlılığa bağlı rahatsızlıklar, fiziksel güç kaybı gibi nedenlerle evde daha uzun zaman geçirmekte ancak evden geçirdiği zaman diliminde ise cep telefonu, masa üstü bilgisayar, laptop gibi pek çok iletişim aracını uzun sürelerle ve sıkça kullanabilmektedirler. İleri yaş grubu bu araçları tek başına kullanabilmekte ve bağımsız bir kullanıcı profili oluşturmaktadırlar (2013b:29). Çalışmanın sonuç bölümünde Aktivite Teorisi'ne gönderme yapan Yıldırım Becerikli, yaşlıların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının orta yaşlı bireylerle aynı olduğunun altını çizmektedir.

Kılıç'a ait "Kuşaklararası İletişim: Üniversite Öğrencilerinin Yaşlılarla İletişim Biçimleri" (2018b) adlı makalede, 18-24 yaş arası üniversite öğrencilerinin yaşlılara yönelik sahip oldukları kalıp yargılar ve yaşlılarla kurdukları iletişim biçimleri kuşaklararası iletişim bağlamında analiz edilmiştir. Kuşaklararası iletişim bağlamından yola çıkan çalışma, Türkiye'de kuşakları konu edinen akademik çalışmalara değinmektedir. Kuşaklararası iletişim konusundaki teorik yaklaşımları inceleyen çalışma, geliştirilen teori ve modellerin sadece genç-yaşlı grubuna ait bireylerin iletişimine odaklanan araştırmalarda kullanılmamakta olduğunu vurgulayarak yaşlı ayrımcılığı, sağlık iletişimi, örgütlerdeki iletişim gibi farklı bağlamlardaki çalışmalara da kaynak sağlanmakta olduğunu belirtmiştir (2018b:850). Çalışma, bu alanda öne çıkan teorik yaklaşımları sıralayarak İletişimsel Uyum Teorisi, İletişim Yaş Açmazı Modeli ve İletişimde Yaş Stereotipilerinin Aktivasyonu Modeli yaklaşımlarına yönelik tartışmaları aktarmaktadır. Araştırma sonucunda gençlerin yaşlılara dair hastalık, yalnızlık, güçsüzlük/zayıflık gibi olumsuz ve belgelik gibi olumlu kalıp yargılara sahip oldukları tespit edilmiştir. Araştırmanın evrenini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmuştur ve gelişigüzel örnekleme ile seçilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden 100 öğrenci ile anket yapılmıştır. Anket çalışmasında demografik özellikler ile ilgili soruların yanı sıra yaşlılık kavramının çağrıştırdığı sözcükler sorularak araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak hazırlanan 5'li likert tipinde 30 yargı içeren soru kullanılmıştır. Araştırma bulguları betimsel analizle değerlendirilmiştir.

dirilmiştir. Çalışma bulgularına göre; gençlerin gerek kuşaklararası iletişim literatüründe gerekse yaşlı ayrımcılığı literatüründe yaygın olarak belirtilen olumsuz kalıp yargıların bazılarına sahip oldukları tespit edilmiştir (2018b: 855). Betimleyici olarak tasarlanan çalışmada, araştırmaya katılan gençlerin yaşlılığa dair hastalık, yalnızlık, güçsüzlük/zayıflık gibi olumsuz kalıp yargılara sahip olduğu görüldükleri belirtilmiştir. Kuşaklararası iletişim literatüründe ve yaşlı ayrımcılığı literatüründe yaşlılığa ilişkin yer alan en yaygın kalıp yargı olan hastalık konusuna değinilmiş, sağlık alanında yaşlanmanın biyolojik olarak ele alınması sebebiyle yaşlılığın tedavi edilmesi gereken bir süreç olarak görüldüğü, yaşlılık-hastalık bağlantısının kabul edildiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de üretilen yaşlılık çalışmaları içerisinde “kuşak” konusunu odağına alan ve bu başlık altında değinilecek son çalışma Mutlu Binark ve Şule Karataş’ın (2015) “Dijital Kuşaklar Nasıl Çalışılmalı?” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada kuşak kavramını, dijital kuşakları, dijital uçurum kavramını, dijital beceri eşitsizliğini ve Türkiye’de mevcut çalışmaları tartışarak, dijital beceri sorunu ve yeni medya okuryazarlığı ekseninde dijital kuşakların nasıl çalışılması gerektiği sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışma ilk olarak 1925-2020 yılları arasında yer alan kuşaklarının sınıflandırılmalarını yaparak, Gelenekselciler, Bebek Patlaması (Baby Boomer) ve X, Y, Z kuşaklarının iletişim teknolojileri ekseninde temel özelliklerine değinir. Literatürde kuşaklara yönelik var olan yaklaşımları aktaran çalışma, dijital göçmenler ve dijital yerliler kavramsallaştırmasına değinir. Bilgi ve Haberleşme Teknolojilerine erişim ve kullanım imkânındaki eşitsizliği tanımlamak için kullanılan “dijital uçurum” kavramını aktaran çalışma, buradan hareketle dijital beceri eşitsizliği konusunu tartışır ve alandaki görüşleri aktarır. İnternet ve Nüfus başlığı ekseninde Türkiye’de yürütülen EU Kids Online, Unicef Türkiye, Tübitak Sobag ve Internet Society işbirlikli projelere değinen çalışma, araştırma raporlarında yer alan çarpıcı bulguları da aktarır. II. Ulusal Yeni Medya Çalışmaları Kongresi Bildirgesi’nden hareketle çalışma, “Yeni Medya Okuryazarlığı Neden Gereklî?” sorusuna da yanıt arar. Her türlü bilgi uçurumuyla mücadele etmenin politik bir aracı olarak konumlanan yeni medya okuryazarlığı, bireylerin mahremiyetlerinin ve gönüllü olarak sunduğu bilgilerin siyasi ve ticari çıkarlara karşı korunması konusunda farkındalık kazanmasını ifade eder. Bu bağlamda yeni medya okuryazarlığı; “Yeni medya kullanımına ilişkin bilgi ve beceri sahibi olmayı, yeni medyanın potansiyelleri ile olası tehditlerine karşı farkındalık kazanmayı, yeni medyayı etik ve hak temelli kullanmak üzere tutum ve davranış geliştirmeyi içerir.” Böylece, kullanıcılara sorgulayabilme becerisi kazandıran yeni medya, “baskı, sansür, denetim ve gözetim mekanizmalarından uzak, özgür bir iletişim ortamının oluşturulması ve sürdürülmesinde temel bir rol oynamaktadır (Binark ve Karataş, 2015). Buradan hareketle, kuşakların nasıl çalışılması gerektiği sorusuna cevap

arayan çalışma, yeni eko-sistemin özellikleri kavranması; kullanıcının enformasyonel kapitalizmdeki asli rolüne, kendini metalaştırmasına ve “kitlesele-öz gözetim” olgusuna dikkat edilmesi; makro-mikro yapılar arasında ilişki kurulması; dijital beceri eşitsizliklerinin ve “Ağdaş kamu”, “bağlantıda olma”, “her yerde bulunma”, “katılım” halleri vb. olguların göz önüne alınması gibi öneriler paylaşılmıştır. Devamında, kamu kurumları, Üniversiteler ve STK’lar arası işbirliğinin gerekliliği, Türkiye’nin özgül bilgisinin üretilme ihtiyacı, nicel pozitivist araştırmaların nitel etnografik saha araştırmalarıyla tümlenmesinin ve bütünleştirilmesinin önemi ve daha çok, daha nitelikli araştırma yapılma ihtiyacı vurgulanmıştır. Çalışmaya göre, her türlü medya okuryazarlığına ilişkin veri oluşturmak üzere nicel ve nitel araştırmaların yapılmasını özendirmek gereklidir ve çalışma, alandaki yaklaşımları aktarırken konuyu Türkiye ekseninde değerlendiriyor oluşuyla da alana önemli katkılar sunarak yeni tartışmalara öncülük etmektedir.

Sonuç

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2019 yılına dair açıkladığı nüfus istatistikleri verisine göre (2020), Türkiye’nin nüfus piramidinde yapısal bir değişim söz konusudur. Nüfus piramitleri, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında meydana gelen değişimi gösteren grafikleri olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2020). TÜİK’in 2007 ve 2019 yılı nüfus piramitleri karşılaştırıldığında Türkiye’de yaşlı nüfusun arttığı ve ortanca yaşın yükseldiği görülmektedir. Türkiye’nin yaşlandığı verilerle açıkça ortaya konulurken yaşlılık çalışmaları da bir o kadar önem kazanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de yaşlılık meselesini bugüne değin dijital teknolojiler bağlamında ele alan tartışmalar ve araştırmalar incelenmiştir. Günümüzün dijitalleşen dünyasında yaşlıların bu dünyaya uyum sağlaması büyük önem arz etmektedir. Yaşlıların toplumdan kopmaması ve yaşamlarına verimli bir şekilde devam edebilmesi güncel teknolojiye ayak uydurmasıyla kolaylaşacaktır. Bu bağlamda alanyazında yer alan çalışmalar yaşlıların teknolojiye adapte olup olamadıkları noktasında toplumda var olan önyargıları sorgulamaktadırlar. Örneğin yaşlıların iletişim teknolojilerine uyum sağlayamadıkları argümanı yapılan çalışmalarla tersine çevrilmiştir. Yaşlılar, yeni iletişim teknolojilerine yönelik bilgi ve becerilerini gerekli koşullar sağlandığında geliştirebilmektedirler. Burada, ortaya dijital eşitsizlik kavramı ortaya çıkmaktadır. Araştırmaların da ortaya koyduğu gibi yaşlanmayla birlikte var olan dijital eşitsizlikler pekişmektedir. Her ne kadar Türkiye’de internet kullanımını artmış olmasına rağmen cinsiyet, yaş ve kent-kır arasında dijital bölünme söz konusudur. Özellikle yapılan çalışmalarda yaşlanma sürecinde, toplumsal cinsiyet

ve sınıf değişkenlerinin kesişimselliğinin kritik bir etkiye sahip olduğu ortaya konmaktadır.

Alanyazında yapılan çalışmalara bakıldığında yaşlıların iletişim teknolojilerini kullanmaları olumlu açıdan ele alınmış ve yaşlıların teknoloji kullanım becerilerinin nasıl geliştirileceği noktasında öncelikli olarak yaşlıların motivasyonlarının incelenmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Yaşlıların internet ve sosyal medya kullanım pratiklerinin saptanması onlar için geliştirilecek politikaları da şekillendirecektir. Bu noktada şunun da altını çizmek de fayda var: yapılan çalışmalarda, şimdiye kadar Türkiye’de yaşlıları odağa alan teknoloji hamlelerinin ya da politikaların oluşturulmadığı sonucu doğmaktadır. Oysaki günümüzde geline nokta bu politikaların ve hamlelerin önemini göstermiştir. Dijital eşitsizliklerinin tespit edilebilmesi için yapılan çalışmaların geliştirilip sürdürülmesi gerekmektedir.

Yaşlılık çalışmaları içerisinde yer alan diğer bir konu başlığı kuşaklararası iletişimidir. Alanyazında yer alan kuşaklararası iletişim çalışmaları özellikle ileri yaş ve genç kuşaklar arasında karşılaştırmaya odaklanmaktadır. Yapılan çalışmalarda ön plana çıkan önemli bir nokta şudur: her ne kadar yaşlanmayla birlikte biyolojik ve sağlıkla ilgili değişimler yaşansa da yaşlı bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçları orta yaşlı kişilerle benzerlik taşımaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç yaşlıların psikolojik ve sosyal ihtiyaçları gençlerle aynıdır. Bu sebepten dolayı iletişim teknolojileri yaşlılar tarafından da kullanılmakta ve faydalı olarak değerlendirilmektedir. Yalnızca iletişim teknolojilerine erişimde gerekli altyapıya sahip olmayan yaşlı bireyler bu teknolojilere karşı olumsuz görüş geliştirebilmektedirler. Bu noktada mesele yeniden eşitsizlik tartışmasına dönüşmektedir. Yaşlıların dijital teknolojilere erişimi kolaylaştıkça yaşlıların da bu teknolojilere karşı olumlu tutum ve davranışları gelişecektir.

Yaşlılık çalışmaları ve dijitalleşme meselesini ele alan çalışmalarda hem nicel hem de nitel yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma çalışmalar da mevcuttur. Gerek odak grup çalışmaları gerekse derinlemesine görüşmelere dayanan nitel çalışmalar yaşlıların sesine direkt olarak yer vermesi bakımından değerlidir. Nicel yöntemlere başvuran araştırmaların en göze çarpan eksiği ortaya çıkan sayısal verilerin arkasında yer alan bağlamların görülmemesidir. Bu açıdan yaşlılık çalışmalarında genel durum tespiti için başvuru olan nicel yöntemin nitel yöntemle de derinleştirilmesi var olan sorunların daha görünür kılınması noktasında önem taşımaktadır. Türkiye’de alanyazında çalışmaların birbirini görmesi ve her yeni yapılan çalışmanın var olan çalışmaların eksikliklerini kapatarak ilerlemesi alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Açıkdilli, G., Atalay K. D., Kurtulmuşoğlu F. B. ve Çıdam, E. (2018). Yaşlı Pazarının Sosyal Medya Kullanımlarının Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisinin Teknoloji Kabul Modeli Kapsamında İncelenmesi: 55 Yaş Üstü Kadınlara Yönelik Bir Çalışma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 317-336.
- Arslantürk, G. (2019). “Yaşlanma Sürecinin Biyopolitikası: Alternatif Medya ve Ana Akım Medyada Yaşlanma Temsilleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arun, Ö. ve Elmas, Ç. (2016). Yaşlılıkta Ayrım: Çağdaş Türkiye’de Yerel Yönetimleri Bekleyen Zorluklar. *Sosyoloji Dergisi*, sayı, 36 (2), 351-372.
- Baran Görgün, A., Koçak Kurt, Ş. ve Tekeli Serdar, E. (2017). Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 45 / Güz 2017, 1-24.
- Baştürk Akça, E. ve Kaya, B. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Dijital Bölünme ve Farklı Yaklaşımlar, *İntermedia International e-Journal*, 3(5), 301-319.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (10), 9-18.
- Binark, M. ve Karataş, Ş. (2015). “Dijital kuşaklar nasıl çalışılmalı?” Erişim [https://www.academia.edu/19706219/Dijital Ku%C5%9Faklar Dijital Ku%C5%9Faklar%C4%B1_Nas%C4%B1l_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmal%C4%B1](https://www.academia.edu/19706219/Dijital_Ku%C5%9Faklar_Dijital_Ku%C5%9Faklar%C4%B1_Nas%C4%B1l_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmal%C4%B1)
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 268-278.
- Çapar, F. ve Vural, Ö.F. (2013). E-Devletleşme Önündeki Engel: Dijital Eşitsizlik, *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1674-1691.
- Çuhadar, S. G. ve Lordoğlu, K. (2016). Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Yaşlanma ve Sorunlar. *İ Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi*, (54), 63-80.
- Dağ, A. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(4), s. 480-500.
- Demir, I. (2017). Mizah Dergilerinde Yaş Ayrımcılığının Yeniden Üretimi. *Senex Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, (1), 57-75.

Ekici K. S. ve Gümüş, Ö. (2016). “Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı” *Ege Tıp Dergisi Ege Journal of Medicine*, 55, Ek Sayı, 26-30.

Etlican, G. (2012). “X ve Y kuşaklarının online eğitim teknolojilerine karşı tutumlarının karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güler, Z., Özsel, D. ve Güler, N. (2015). Arafta Kalan Yaşlılar: Kırdan-Kente Göçün Yaşlılara Etkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 685-713.

Hazer O. ve Ateşoğlu, L. (2017). Yaşam Kalitesine Geronteknolojik Bakış. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 63(2), 471-486.

Hazer, O. ve Özsungur, F. (2017). Kuşaklararası İşbirliği ve Geronteknoloji. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 445-472.

Işık, S. (2019). “Dijital Çağda Kuşaklararası Farklılıklar ve Z Kuşağı: Dijital Yerliler ve Dijital Göçmenlerin Teknoloji Kullanım Özelliklerine Yönelik Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalaycı, C. (2013). Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 145-162.

Kılıç, N. P. (2018a). Kuşaklararası İletişim: Üniversite Öğrencilerinin Yaşlılarla İletişim Biçimleri. *Journal of International Social Research*, 11(55), 849-860.

Kılıç, N. P. (2018b). “Popülizm Tartışmaları Bağlamında Kemalist Eğilimli İleri Yaş Grubu Bireylerin Facebook Kullanım Pratikleri”, Yayınlanmamış Doktor Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuruoğlu, H. ve Salman, S. (2017). Medyada Yaşlılık ve Türk Sinemasında Yaşlılık Temsili. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-23.

Öztürk L. (2002). Dijital Uçurumun Küresel Boyutları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 1-10.

Şentürk, Ş. D. (2017). 60 Yaş Üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 183-195.

Tekedere, H. ve Arpacı, F. (2016). Orta Yaş ve Yaşlı Bireylerin İnternet ve Sosyal Medyaya Yönelik Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 377-392.

TÜİK. (2020). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2019*. Erişim <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=33705>

Yıldırım Becerikli, S. (2013a). Kuşaklararası İletişim Farklılığı: Bilim, Teknoloji ve Yenilik Haberleri Üzerinden Bir Odak Grup Çalışması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(1), 5-18.

Yıldırım Becerikli, S. (2013b). Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 44, 19-31.

Türkiye’de Dijital Eşitsizliğin Toplumsal Kökenleri

Özgür Arun* ve Çağrı Elmas**

Giriş

Yatay eşitsizlikler, hanehalklarını ya da bireyleri sadece gelire dayalı olarak ayırtıran dikey eşitsizliklerden farklı olarak, toplumsal grupları, belirli bir koonuma (coğrafi ya da bölgesel konumlar gibi), kişisel bir özelliğe (yaş gibi) ya da iktisadi kriterlere (mesleki sınıf gibi) göre sınıflamaktadır. Coğunlukla göz ardı edilen yatay eşitsizlikler, gelir düzeyi (dikey eşitsizlikler) dışında, refah, yaşam beklentisi, sağlık, eğitim düzeyi, siyasal katılım ya da kamu hizmetlerine ulaşım gibi bir çok farklı niteliklere göre ölçülür (Bussolo, Davalos, Peragine, Sundaram, 2018).

Öte yandan, dikey ya da yatay eşitsizliklerin çevrimiçine taşınmasıyla dijital mecralarda ortaya çıkan ayrımlar, yeni eşitsizlik biçimlerini de görünür hale getiriyor. Eşitsizliklerin bu yeni görünimleri, bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kullanımındaki yaygınlık, internete erişim ve sahiplik düzeyleri bağlamında yapılan çözümlemelerle dijital eşitsizlik başlığı altında tasnif ediliyor. Bu bakımdan, dijital eşitsizlik kavramsallaştırması, BİT’e erişim, sahiplik ve kullanım olanaklarının, bireyler arasında oluşturduğu ayrıma gönderme yapar. Hem dikey hem de yatay eşitsizlikler bağlamında operasyonelleştirilebilir. Örneğin Robinson, Cotten, Ono, Quan Haase, Mesch, Chen, Shulz, Hale ve Stern (2015) dijital ortamlarda, konvansiyonel sosyal eşitsizliklerin yeniden üretildiğini, bilhassa dijital eşitsizliklerin yaşam şartlarını olumlu/olumsuz yönde şekillendirebilecek bir potansiyele sahip olduğunu belirtirler. Sağlık, güvenlik ve eğitim hizmetlerinin, dijital ortamda sunumu olgunlaştıkça, dijital eşitsizlik daha da keskinleşir, dijital dışlama daha görünür hale gelir. Bu bağlamda, birinci düzey dijital eşitsizlik, internet erişimi üzerinden tanımlanır (Robinson vd., 2015). Bu tanıma göre, Türkiye’de birinci düzey dijital eşitsizlik oldukça yaygın. Zira Türkiye’de hanelerin üçte biri internet erişimine sahip değil. Yetkinlikler, katılım ve etkinlik üzerinden tanımlanan ikinci düzey dijital eşitsizlik ise çok daha fazla sayıda haneyi etkilemekte. Eşitsizliğin bu yeni biçimlerini çalışmak için dijital angajmanların sosyal, ekonomik ve kültürel

* Sorumlu yazar. Gerontoloji Bölümü, Akdeniz Üniversitesi.

** Doktora adayı. Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Doktora Programı, Akdeniz Üniversitesi.

bağlamını dikkate almak gerekiyor. Dolayısıyla dijital eşitsizlik, bireylerin ya da grupların çevrimdışı koşullarından ayrı düşünülemez. Dijital eşitsizlik, eşitsizliğin geleneksel biçimleriyle, yani etnisite, sınıf ve toplumsal cinsiyete dayalı yatay eşitsizlik biçimleriyle birlikte düşünüldüğünde daha da pekişir. Yüksek düzeyde akıllı telefon sahipliği olan ülkelerde dahi dijital kaynaklara temel düzeyde erişim ve dijital kaynakların etkin biçimde kullanım yetkinliği, toplumun kültürel ve ekonomik olarak dezavantajlı kesimlerini ya da geleneksel olarak dışlanmış kesimlerini diğerlerinden ayırıştırmaya devam eder.

Türkiye’de, konvansiyonel eşitsizlikleri törpülemek için, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi alanlar başta olmak üzere genel olarak kamu hizmetleri çevrimiğine doğru taşınmakta. Böylesi bir değişim, *dijital dönüşüm* olarak adlandırılmakta. Kamu hizmetlerini çevrimiğine aktarmak, dezavantajlı kesimlerin yaşadığı konvansiyonel eşitsizlikleri törpülemek için çare olabilir mi? Yoksa, daha geniş kesimlerde hizmetlerin erişilebilir olması hedefiyle gerçekleştirilen dijital dönüşüm, bu süreçte, yeni eşitsizliklere yol açabilir mi? Çevrimdışı dezavantajlar, Türkiye’de çevrimiğinde nasıl konumlanmakta? Bu sorulara verilebilecek bulguya dayalı yanıtlar için, ilerleyen bölümlerde sırasıyla kavramsal çerçeve sunulmakta, ardından Hanehalkı Bilişim Teknolojileri mikro veriseti analizleri etrafında tartışmalar gerçekleştirilmektedir.

Teorik arkaplan

Dijital ortamdaki eşitsizlikler, *dijital uçurum* veya *dijital bölünme* kavramlarıyla, BİT sahibi olan ve olmayan ya da internet erişimi olan ya da olmayan dualitesi üzerinden eşitsizlikleri tartışmakta. Oysa dijital eşitsizlikler, basitçe sahip olan ya da olmayan karşıtlığı üzerinden açıklanamayacak ölçüde karmaşık olabilirler. Nitekim literatürde de, dijital uçurum kavramına ilişkin eleştiriler bir müddettir dile getirilmekte (örneğin, DiMaggio ve Hargittai, 2001; DiMaggio v.d., 2004; Halford ve Savage, 2010). Erişim, sahiplik ve yaygınlık düzeyindeki koşullar ve maddi unsurlar mütemediyen değişmekte (Weerakkody v.d., 2012). BİT vasfının değişimi ve yaygınlaşmasına bağlı olarak dijital ortamlardaki eşitsizlikler de çeşitlenmekte. Buna mukabil, dijital bölünme kavramsallaştırmasıyla yapılan çözümlemelerde hakim perspektifin teknolojik belirlenime dayalı olduğu söylenebilir (Bornman, 2016). Örneğin Castells (2002) dijital bölünme kavramsallaştırmasıyla BİT ve kısmen internete erişimdeki eşitsizlikleri incelemekte. Benzer biçimde; Norris (2001), çevrimiçi çevrelerde farklılıkları inceleyerek, Wilson (2006) ise BİT’e erişim ve kullanımından kaynaklı bireysel farklılıklara vurgu yaparak dijital bölünme kav-

ramıyla bu tartışmalara katkıda bulunmakta (Bornman, 2016). Böylelikle alanyazındaki çalışmalarda, kadın ve erkek, alt sınıf ve üst sınıf, yerli ve yabancı, azınlık ve çoğunluk gibi karşıtlıklar üzerinden, hangi BİT kaynağına sahip olduğu ve bu kaynağın ne düzeyde kullanıldığına bakılarak çözümlemeler yapılmakta. Öte yandan, diğer bazı çalışmalar ise, BİT kaynaklarına erişimdeki bölünmeleri, sürece dayalı engeller üzerinden analiz etmektedir. Örneğin Van Dijk ve Hacker (2003)'e göre, dijital bölünmeyi belirleyen dört ana unsur bulunmakta. Bunlardan ilki, ilgisizlikten kaynaklanan dijital veya çevrimiçi deneyim eksikliği, yeni teknolojilerin çekici gelmemesi ya da dijital endişe olarak tarif edilebilecek zihinsel bariyerlerdir. İkincisi, bilgisayar ve BİT altyapısından yoksunluk olarak ifade edilen maddi bariyerler olarak sınıflanır. Üçüncüsü, BİT kullanma hünerinin olmayışıdır. Son olarak, uygun BİT kaynağını kullanma olanağından yoksunluk, dijital bölünme düzeyini belirleyen unsurlar olarak sıralanmakta. Bu kuramsal sınıflamaya karşın, yine de, alanyazında dijital bölünme çözümlemelerinin en fazla odaklandığı konu, dijital uçurumun ikinci unsuru olarak tarif edilen maddi bariyerlerdir. Nitekim salt maddi bariyerler odağında yapılan çözümlemeler; zihinsel bariyerlerin ve hünere bağlı yoksunlukların gelip geçici olduğunu, erişim düzeyi arttıkça bunların ortadan kalkacağını ileri sürmektedir (Bornman, 2016).

Dijital ortamlara angaje olmuş ve ol(a)mamışlar arasındaki dikotomik ilişki üzerinden değerlendirilen dijital bölünme, teknolojik gelişmeleri ve toplumsal ilişkileri birbirinden ayrı koşullarda ele almakta. Ancak dijital ortamdaki gelişmelerin basitçe “çığır açan” bir değişim yaratmadığı (Savage, 2013), bilhassa telefon, radyo ve televizyon gibi diğer iletişim teknolojileri ile benzer süreçlerde ilerlediği, dolayısıyla toplumsal ve dijital eşitsizliklerin mütemadiyen internet penetrasyonundaki artışa bağlı olmadığı söylenebilir (DiMaggio ve Hargittai, 2001). Her ne kadar dijital uçurumun, sahiplik, erişim ve kullanım boyutlarında eğitime (van Ingen ve Matzat, 2017), yaşa (Cocenes ve Chaporro, 2017), cinsiyet ve sınıfa (Robinson v.d., 2015) bağlı ayrımlar gösterdiği belirtilse de, bu çalışmaların sadece “sahip olanlar” etrafındaki çeşitlilikleri çözümlediği görülmekte. BİT kaynaklarının muhtemel “sermaye” öbeği olarak nitelendirildiği bu çalışmalarda, internet ve yeni iletişim teknolojilerinin “faydacı” yönüyle okunmasından henüz vazgeçilmediği dikkat çekmekte. Nitekim, North, Snyder ve Bulfin (2008), BİT kaynaklarına sahiplik için maddi koşullar sağlansa dahi, sosyal ve kültürel sermaye hacimlerinin her boyutta ayırıcı etkilerini sürdürdüğünü belirtmişlerdir. Dolayısıyla eşitsizliklerle mücadelenin asıl odak noktasını BİT kaynaklarından ziyade konvansiyonel belirleyicilerin oluşturduğu (North v.d., 2008), dijital ortamların sadece eşitsizliklerin yeni biçimlerde görünür olduğu bir “sosyal alanı” temsil ettiği söylenebilir.

Bu bağlamda, BİT kaynakları açısından sadece varsıl kesimler içindeki çeşitlenmeler değil, varsıl-yoksul kesimler arasındaki toplumsal belirleyicilerin dijital ortamlarda nasıl görünür olduğu ele alınmalı (Dutton ve Reisdorf, 2017).

Bu yazıda, alanyazındaki eleştiriler de dikkate alınarak, dijital uçurum (ya da bölünme) kavramı yerine, dijital eşitsizlik kavramsallaştırmasıyla çözümlemeler yapılmakta. Dijital eşitsizlik kavramıyla, sadece dijital ortamdaki bireysel düzeydeki *başarılar* değil ama aynı zamanda yapısal faktörler de hesaba katılmakta. Zira dijital ortamlardaki eşitsizlikler, sahiplik, erişim ve kullanım boyutlarında tikel ya da yalıtılmış sosyal belirleyiciler vasıtasıyla açıklanamayacak ölçüde karmaşık olabilir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim sağlandığında, eşitsizliklerin ortadan kalktığını söylemek ya da erişimi sağlayamayan toplumsal kesimlerin de homojen yapıda olduğunu savunmak, dijital bölünme/uçurum kavramı altında gerçekleştirilen değerlendirmelerin en kritik yanılsamasıdır.

Oysa bu yazı, *dijital eşitsizlik* kavramsallaştırmasıyla Türkiye’de makro düzeyde çevrimiçi/çevirimdışı eşitsizliklerin toplumsal kökenle olan ilişkisinin analiz edilmesini hedeflemekte. Dolayısıyla, çözümlemelerimizde, yaşlıların, kategorik olarak ve yaşın biyolojik vasıfları nedeniyle değil, yapısal unsurlarla ilintili ve sınıfsal konumlarından kaynaklı olarak, kimi toplumsal kesimlerin daha dezavantajlı konumunda oldukları tartışılmakta. Böylece, sınıfsal olarak dikeyde var olan konvansiyonel eşitsizliklerin, internet ve teknoloji cephesinden, kuşaklararasıdaki etkileşiminin, yani yatay eşitsizliklerin de, basitçe sahip olup olmama ya da az-çok kullanma meselesinden ibaret olmadığının rafine biçimde ele alınması mümkün olabilir. Bu argümanlar etrafında bulguya dayalı olarak yapılacak çözümlemeler sayesinde, dikey olarak toplumu bölen eşitsizliklerin, günümüzde yatay ekseninde kuşaklararasıda da ne tür yarılmalara neden olduğu da değerlendirilebilir.

Türkiye’de dijital eşitsizlik çalışmaları

Alanyazında 2000’li yılların hemen başlarında, dijital uçurum ya da sayısal bölünme (*digital divide*) kavramsallaştırmasıyla bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) sahiplik ve erişim durumu ile demografik değişkenlerin arasındaki ilişki ele alınmıştır. Erken dönem çalışmalarda, bireysel düzeydeki BİT sahipliği ve erişimiyle ilgili “var” ya da “yok” dikotomisinden hareketle kurgulanan ayrımların, toplumsal cinsiyet, etnisite, eğitim ve gelir düzeyine göre çeşitlendiği tespit edilmekteydi. Henüz 10 yıl geçmeden, bilhassa toplumsal refah düzeyi yüksek ülkelerde yürütülen araştırmalarda, sahiplik ve erişim odağındaki ayrımın basitçe demografik de-

gişkenler üzerinden gerçekleşmediği anlaşılmıştı (Taşdemir ve Fındık, 2017). Nitekim güncel yetkin çalışmalarda da sınıf temelli kompleks ilişki ağları çözümlenmeye çalışılmakta. Ancak Türkiye’de daha geç dönemde başlayan çalışmaların, alanyazındaki bu dönüşümü yakalayamadığı görülmekte. Nitekim, Taşdemir ve Fındık (2017), Türkiye’de alanyazındaki çalışmaların çoğunlukla derlemeler biçiminde gerçekleştiğini, sahiplik ve erişimin demografik değişkenler odağında değerlendirilmesinin dışına çıkılamadığını belirtmekte.

Dijital eşitsizliği, “uçurum” ya da “bölünme” kavramsallaştırmasıyla ele alan araştırmalar ve kavramsal değerlendirmeler olsa da, Türkiye’de dijital eşitsizliğin örüntüsü hakkında ilişkisel çözümlemelere olanak tanıyacak makro analizler henüz ilgiyle çalışılmamıştır. Temsil gücü sınırlı olan yerel düzeydeki çalışmaların dışında, Türkiye genelinde gerçekleştirilmiş oldukça az sayıdaki çalışma literatürde kendine yer bulmuştur. İnternet kullanımına bağlı eşitsizlikler, bu sınırlı sayıdaki çalışmalarda genellikle yaş, eğitim, toplumsal cinsiyet, gelir ve yaşanan bölge gibi tikel değişkenlerle kurgulanan istatistiki modeller üzerinden tartışılmakta; kadınların, yaşlıların, dar gelirlielerin, düşük eğitimlilerin, kırsal bölgelerde yaşayanların interneti daha az kullandıkları tespit edilmektedir (Polat, 2012). Kimi çalışmalarda, yapısal eksiklikler (*structural lag*) de dikkate alınmayarak, meselenin indirgemeci biçimde tartışıldığı da dikkat çekmekte. Mesela, Fidan ve Şen (2015), bilgisayar ve internet kullanımına bağlı olarak kadınlar ve erkekler arasındaki ayrışmanın, kentsel alanlar söz konusu olduğunda ortadan kalktığını dile getirmekte. Gini katsayısına bakılarak eşitsizlikleri çözümlemeye çalışan bu araştırmada, kırsal alanlarda bilgisayar ve internet kullanımının sadece erkekler odağında yoğunlaşması ve bu bağlamda kır-kent arasındaki dijital uçurumun derinleşmesi, salt kanuni düzenlemeye bağlı kalınarak açıklanmakta. Onlara göre, büyükşehir belediye kanununda (6360 sayılı kanunda) yapılan değişiklikler, yeni büyükşehir belediyelerinin kurulması ve köylerin ilçe belediyelerinin sınırları içinde mahalle olarak tanımlanmaları, kır-kent arasındaki dijital uçurumun ve BİT kullarındaki farklılaşmanın en önemli nedenidir. Bir başka güncel çalışmada ise, yaşlıların (60-74 yaş arasındaki yetişkinlerin) interneti kullanım becerileri ve sıklıkları analiz edilmekte, böylece yaşlıların “internet teknolojilerine ... önemli ölçüde hakim oldukları” (Görgün Baran, Koçak Kurt ve Serdar Tekeli, 2017) sonucuna ulaşılmakta. Bu bağlamda dijital uçurum kavramını kullanarak eşitsizlikleri analiz etmeye çalışan tartışmada, yaşlıların dijital teknolojilere aşinalığı “şaşırtıcı” bulunmakta. Yaşlıların, internet ve bilgisayar kullanımlarının diğer kesimlere göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığı tespit edilse de, bu bulgunun “genç neslin kullanım yetenek ve sıklığı ile karşılaştırıldığında kullanım oranları ve becerilerinin yaşa göre azaldığı” (s.21) sonucunu değiştirmedığı öne sürülmek-

tedir. Benzer bir durumu, yani cinsiyetin kategorik olarak ve yaşı'n biyolojik vasıflarından mülhem çıkarımları son yıllarda Türkiye'de başka çalışmalarda görmek de mümkün. Kadınların ve yaşlıların dijital eşitsizliğin bir tarafı olduğu tespitlerini içeren bu çalışmalar (örneğin, Acılar, 2011; Görgün Baran ve Erdem, 2017; Dinç, 2017), yaş değişkenine bağlı tasnif edilen toplumsal kesimlerin internet ve teknoloji karşısındaki dezavantajlı konumunu vurgulamakta. Nitekim bu çalışmalara göre, yaşlılar, her koşulda internet ve teknoloji karşısında en dezavantajlı kesimi temsil etmektedirler. Böylece salt teknolojik belirlenimlerden hareket edilerek, günlük internet kullanım düzeyine göre tanımlanan *dijital bölünme/uçurum* kavramsallaştırmasıyla çözümlemeler yapılmakta; kadınların erkeklere, yaşlıların da gençlere nazaran interneti daha seyrek kullandıkları sonucuna ulaşılmakta. Yaşlıların, BİT sahipliği, erişimi, kullanımı ve yetkinliği karşısındaki dezavantajlı konumunu, *dijital geri çekilme (digital disengagement)* olarak tanımlamaya yatkın bu gibi çalışmalar, yaşlıların, kadınların ya da kırsal alanlarda yaşayanların, yenilikleri takip edemedikleri için çevrimiçinde dezavantajlı konumda kalmaya mahkum olduklarını, doğrudan ya da zımnen ileri sürmektedirler.

Oysa, ne basitçe bağlamdan yoksun olarak mekan, ne biyolojik açıdan cinsiyet ne de kategorik olarak yaş, dijital eşitsizliğin bir belirleyeni olamaz. Toplumsal cinsiyet ve kuşaklar (farklı yaş grupları), sosyolojik olarak inşa edilmiştir. Kültürlenme biçimleri ve tüketim kalıpları itibariyle kıyaslandığında ancak toplumsal cinsiyete ve yaş gruplarına göre farklılıklar ortaya çıkabilir. Mesele interneti kimin kullandığıyla (ya da kullanmadığıyla) sınırlı da değil. Teknoloji sahipliğinin ve kullanım yetkinliğinin, sosyo-kültürel atmosfer ve toplumsal kökenle olan ilişkisi dolayısıyla ortaya çıkabilecek ayrışmalar araştırılmaya muhtaçtır. Nitekim bizim çalışmamızda, teknoloji sahipliğinin ve kullanım yeteneklerinin, belirli bir mekansal uzamda, farklı toplumsal kökenler arasında nasıl dağılmakta olduğu sorusu bağlamında çözümlemeler ele alınmakta. Zira, BİT sahipliği ve erişimi olmayanlar, çevrimiçinde sunulan kamu hizmetlerine ya da bilgiye erişimden, basitçe ve öylesine dışlananlar olarak tarif edilemezler. Dışlanan kesimler, aynı zamanda, yurttaş olarak haklarını da kullanamayanlar. BİT sahipliği, erişim ve kullanım meselesi, bir hak olduğu için sosyal politikaların odağında yer almakta. Dolayısıyla, sadece BİT odaklı yaygınlaşmanın sağlanması üzerine formüle edilen mevcut tekno-determinist politikaların da yeniden ele alınmasına ihtiyaç var. Çünkü, bu tespitler, yaşlıların ya da kadınların eğitim ve gelir bakımından güçlendirilmesiyle sorunun çözüleceği çıkarımından hareket eden tekno-deterministik sosyo-politik angajmanları da beslemekte. Tekno-deterministik politik anlayışlar, dikey eşitsizlikleri (gelire dayalı eşitsizlikleri) çözümlediklerinde yataya eşitsizlikleri de ortadan kaldıracaklarına ilişkin indirgemeci uygulamalar üretme hayalini de taşıyorlar. Oysa, bu tip tekno-deterministik politik anlayışlar, hak temelli yaklaşımdan uzakta,

muhtaç olan ve muhtaca el uzatan taraf arasında kurgulanan asimetrik bir iktidar ilişkisini ürettiği için yeni eşitsizlikleri tetiklemekteler (Arun ve Holdsworth, 2018).

Bu çalışmada, çevrimdışı dezavantajların çevrimiçinde nasıl konumlandığını anlamak üzere “Türkiye’de dijital kaynaklar nasıl dağılmaktadır?” sorusu ekseninde, Türkiye’deki haneler, BİT’e erişim, sahiplik ve kullanım yaygınlıklarına göre analiz edilmekteler. “Erişim, sahiplik ve yaygınlık gibi boyutlarda yapısal unsurların etkilerinin yanısıra, kültürel atmosfer, yani hanenin toplumsal bileşimi itibarıyla, dijital ortamda eşitsizlikler nasıl şekillenmekte?” sorusu ileriki bölümlerde tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu yazıda dijital eşitsizlik kavramsallaştırmasıyla üç unsura dayalı bir operasyonelleştirme sunmaya çalışıyoruz. Dijital eşitsizlik denildiğinde, ilkin BİT sahipliği ya da yoksunluğu, ikincisi internet erişimi ya da yoksunluğu ve son olarak internetin kullanım düzeyi bağlamında ortaya çıkan eşitsizlikleri ele alıyoruz.

Teorik arkaplanda sunulan taksonomiye çözümlemek üzere, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK), 2014 yılına ait Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı (HBTK-2014) mikro verisetinin (TÜİK, 2014) ikinci analizleri gerçekleştirilmekte. HBTK’nin asıl amacı, bilgi toplumu ölçütlerini belirlemek, bu çerçevede ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleşen gelişmeleri anlamak, uygulamaların sonuçlarını takip etmek için mikro düzeyde istatistiki verileri üretmek olarak belirlenmiş (TÜİK, 2014). AB istatistik ofisi ve OECD’nin geliştirdiği standart bir soru kağıdı aracılığıyla, TÜİK tarafından Türkiye genelinde toplanan veriler, e-içerme politikaları ve stratejilerini belirlemek üzere kullanılabilir.

Türkiye genelindeki her yerleşim yerinden hanehalkları, HBTK’nin örneklem seçimine dahil edilmiş. TÜİK, araştırmasında iki aşamalı tabakalı küme örneklem tekniğini kullandığını belirtmekte (2014). İlk aşamada ortalama 100 haneden oluşan kümeler içinden büyüklüklerine orantılı olarak örnekler seçilmiş, ikinci aşamada ise seçilen kümelerden örnek kapsamına alınacak adresler, sistematik seçim tekniği kullanılarak belirlenmiş (TÜİK, 2014). Dolayısıyla verisinde istatistiki analiz birimi hanehalklarıdır. Saha çalışmasında 16-74 yaş arasındaki fertlere uygulanan standart soru kağıdıyla elde edilen veriler (TÜİK, 2014), analizler sırasında Türkiye genelinde istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasında birinci düzeye göre sonuçlar verecek biçimde ağırlıklandırılmış. Biz, analizlerimizden önce mikro verilere iç tutarlılık kontrolleri yaparak tespit ettiğimiz sapmaları, TÜİK’te

veriyi üreten ilgili birimle görüşerek düzeltme yolunu seçtik. Dolayısıyla bu yazıda tartışılan bulgular, Türkiye’deki tüm hanehalklarını kapsayacak projeksiyonları sunma yetkinliğine de sahiptir.

Değişkenler ve operasyonel tanımlar

HBTk hanehalkı verilerinden oluşturulan mikro veri setinde, teknoloji sahipliği ve katılımcıların toplumsal konumlarına ilişkin bazı değişkenler bulunmaktaydı. Analizlerde bu değişkenlerin bir kısmı katılımcıya sorulduğu haliyle kullanılmış; bir kısmı ise hesaplamalarla yeniden kodlanmıştır. Değişkenlere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1: Toplumsal köken, BİT sahipliği ve erişimine ilişkin değişkenler

Sınıf	Alt Orta alt Orta üst Üst
Hane Bileşimi	Tek Kişilik Yaşlı Bulunmayan Hane 2-4 Kişilik Yaşlı Bulunmayan Hane 5 + Kişilik Yaşlı Bulunmayan Hane 2 + Kişilik En Az 1 Yaşlı Bulunan Hane Tek Kişilik 60 Yaş ve Üzeri Birey Bulunan Hane 2 + Kişilik 60 Yaş ve Üzeri Birey Bulunan Hane
Hanenin ikamet ettiği bölge	İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS – 1. Düzey): TR1- İstanbul TR2- Batı Marmara TR3- Ege TR4- Doğu Marmara TR5- Batı Anadolu TR6- Akdeniz TR7- Orta Anadolu TR8- Batı Karadeniz TR9- Doğu Karadeniz TRA- Kuzeydoğu Anadolu TRB- Ortadoğu Anadolu TRC- Güneydoğu Anadolu
Hanede masaüstü bilgisayar var mı?	Evet Hayır
Hanede taşınabilir bilgisayar var mı?	Evet Hayır

Hanede cep telefonu var mı?	Evet Hayır
Hanede internete bağlanabilen Smart TV var mı?	Evet Hayır
Hanenin internet erişim imkanı var mı?	Evet Hayır

BİT

HBTK kapsamındaki soru kağıdında katılımcıların teknoloji sahipliğini belirlemek üzere 8 soruya yer verilmekte. Sorularda, hanehalkının çeşitli teknolojik cihazlara sahip olma ya da olmama durumu sorgulanmakta. Katılımcılar, belirlenen teknoloji ürünlerine, hane düzeyinde sahip olup olmadıklarını, “Evet” veya “Hayır” yanıtlarıyla dile getirmektedirler. Bizim ilerleyen bölümde gerçekleştirdiğimiz çözümlemelerde de, internet erişimine olanak tanıdığı için, “Masaüstü Bilgisayar Sahipliği”, “Taşınabilir Bilgisayar Sahipliği”, “Cep Telefonu Sahipliği” ve “Smart TV Sahipliği” gibi cihazlar, BİT bağlamında değerlendirilmekte.

Hanenin sınıfsal konumu

HBTK soru kağıdında, doğrudan hanelerin sınıfsal pozisyonları belirlemeye ilişkin herhangi bir soru yer almamaktaydı. Bu nedenle biz hanelerin sınıfsal konumunu, aylık gelir düzeyleri sorusu üzerinden belirlemeye çalıştık. Nitekim, hanelerin yaşadıkları çevrenin koşulları düşünüldüğünde, belirli bir gelir düzeyi, farklı coğrafi bölgelerde, farklı sınıfsal konumlara işaret ediyor olabilir. Sınıfsal konumun, gelir düzeyi üzerinden belirlenmesinde bu sınırlılığı aşmak üzere, Sunar (2016)’ın çalışmasında önerdiği ölçütleri kullandık. Sunar, hanelerin sınıfsal pozisyonlarını belirlemek için, eğitim, gelir ve sahiplik üzerinden hareketle, 4 aşamalı sınıfsal düzeyi tanımlamaktaydı. Biz de, “Alt”, “Orta-Alt”, “Orta-Üst” ve “Üst” sınıfa karşılık gelen düzeylerin, aynı yıla ait veri seti içindeki gelir aralıklarına bağlı kesme noktaları dikkate alarak, HBTK mikro veri setindeki hane geliri yeniden kodladık. Böylece oluşturulan yeni kodlama, basitçe gelir odağında bir ayrımı oluşturmaktan ziyade, hanelerin kültürel ve ekonomik sermayelerinin bileşimini yansıtacak çeşitliliği yakalamak üzere kullanılabilir.

Yaşanılan bölge de sınıfsal konumun bağlamını belirleyen göstergelerden birisidir. HBTK soru kağıdında yaşanılan yer, istatistiki bölgelere ayrılarak ölçülmüştü. Böylece, hanelerin dağılımı 12 istatistiki bölgeyi temsilen sunulabilmekte. Hanedeki kişi sayısı da bir diğer sosyal statü belirleyicisi olabilir.

Hanehalkı kompozisyonu ise, HBTk mikro verilerinden fert ve hanehalkı veriseti içindeki iki değişken kullanılarak oluşturuldu. Öncelikle, fert mikro verilerinde hanedeki kişilerin yaşları ve hanedeki kişi sayısını ayırtırdık. Ardından iki değişkenden hareketle hanehalkı kompozisyonunu, yaşlanma dinamiklerini de dikkate alarak hanehalkı veriseti üzerine yeniden kodladık. Yaş ve hanedeki kişi sayısının kesişimiyle, hanehalklarının bileşimini anlamayı sağlayan yeni bir değişken oluşturduk. Hanehalkı kompozisyonu adını verdiğimiz bu yeni değişkende, hanede önce yaşlılara göre (60+) bir sınıflama yapılmakta, ardından elde edilen kategoriler hanedeki kişi sayısına göre sıralanmakta. Ancak hanehalkı kompozisyonu bir hanedeki aile tipolojisi göstermez. Bu yeni tasnif, yaşlanma dinamiklerine göre hanenin toplumsal konumuna işaret eder. Böylelikle HBTk mikro veriseti üzerinden, sosyal pozisyonun göstergeleri olarak; *Bölge, SES, Hanehalkı kompozisyonu* olarak adlandırılan değişkenler analizlere dahil edilmiş, hanelerin sosyal uzamdaki konumları belirlenmeye çalışılmıştır.

İnternet Erişimi

Çevrimiçi pratikler, hanenin internet bağlantısına sahip olmasıyla gerçekleşmektedir. HBTk soru kağıdında “Hanenizde internete erişim imkanı var mı?” sorusuyla, hanenin internet erişim ve sahipliği ölçülmekteydi. Biz bu yazıda, HBTk mikro verisinin ileri analizlerine, internete erişimi olsun ya da olmasın tüm hanehalklarını dahil ettik.

Türkiye’de Dijital Kaynakların Dağılımı ve Erişimi Belirleyen Unsurlar

Türkiye’de dijital kaynakların dağılımını belirleyen temel hususiyetler nelerdir? Hanehalkının kompozisyonu, sınıfsal konum ve bölgesel gelişmişlik düzeyi gibi göstergeler, dijital kaynaklara erişim ve dağılımı nasıl etkilemekte? Bu soruların yanıtları, Türkiye’deki dijital eşitsizliğin temel dinamiklerini kavramayı sağlayabilir. Konvansiyonel eşitsizliklerin dijital mecraaya devri, eşitsizliklerin çok boyutlu yapısını da çözümlemeyi gerektiriyor. Basitçe gelire dayalı eşitsizliklerin tartışılmasının ötesinde, dijital kaynakların dağılımını ve onlara erişimi belirleyen unsurlar içinde, kuşakların sosyolojik hususiyetleri de etkin rol oynamakta. Alan yazında, engelliler, yaşlılar, düşük gelirli kesimler ve kadınların, konvansiyonel eşitsizlik çalışmalarında olduğu kadar, dijital mecralarda da dezavantajlı grupları oluşturduğu vurgulanır. Ne var ki, bu farklı kesimlerin, dijital mecrada *dezavantajlı*

gruplar olarak tek bir kategoride sınıflanması, birbirinden ayrı ihtiyaçları olan toplumsal kesimleri homojenleştiren bir yaklaşımdır. Zira, *dezavantajlı grup* tanımlamasından hareket edilerek geliştirilecek sosyal politikalar, hayli çeşitlenmiş ihtiyaç, talep ve beklentileri olan kesimlerin tamamına ilişkin müdahaleleri hayata geçiremeyecektir. Bu nedenle, biz, dezavantajlı tikel grup tanımlamasına, sosyal politika tartışmalarında temkinli yaklaşmak gerektiğini düşünüyoruz. Nitekim, dijital kaynakların dağılımı ve dijital kaynaklara erişim sorgulandığında, hanelerin konumları üzerinden gerçekleştirilen analizlerde elde edilen bulgular, oldukça çeşitlenen ve ayrıışan kesimlerin var olduğuna işaret etmekte. Kimi zaman belirli bir değişken bağlamında ortaya çıkan dezavantajlı konum, bir başka değişken söz konusu olduğunda etkinliğini sürdüremez. Bu nedenle, her alanda süregelen olan, tek-düze bir dezavantajdan da söz edilemez. Ya da bir kategoriye *a priori* iliştilirilmiş bir dezavantaj mütemadiyen etkin olamaz. Örneğin kadınlar, yaşlılar ya da engelliler, her durumda dezavantajlı konumda olmayabilirler. Kategorik olarak *dezavantajlı grup* tanımlaması, başa çıkma stratejilerinde güçlü yanları görmezden gelmeye neden olacağı gibi, aynı zamanda öznelere mütemadiyen kurbanlaştırılmasına da yol açmakta. Bu bakış açısı akılda tutulduğunda, ilerleyen bölümdeki tartışmalarda, makro düzeyde Türkiye’de dijital kaynakların dağılım koşulları ve erişimi belirleyen unsurların neler olduğu sorgulandığında, konvansiyonel eşitsizliklere neden olan değişkenlerin etkinliği de daha anlaşılır olacaktır.

Tablo 2: Türkiye’de dijital kaynakların dağılımı

Dijital Kaynaklar	Var	Yok
İnternet	60,6%	39,4%
Cep Telefonu	96,1%	3,9%
Taşınabilir Bilgisayar	40,1%	59,9%
Masaüstü Bilgisayar	27,6%	72,4%
Smart TV	12,4%	87,6%

HBTK mikro verisine ait hesaplamalar yazarlara aittir.

Hanelerin sahip olduğu dijital kaynaklar; internet, cep telefonu, taşınabilir bilgisayar, masaüstü bilgisayar ve internete bağlanabilen Smart TV olmak üzere 5 başlıkta değerlendirilmekte. Türkiye’de hanelerin %60,6’sında internet bağlantısı var. Diğer dijital kaynakların dağılımı en yüksek olandan başlayarak sıralandığında, hanelerin neredeyse tamamında (%96,1) cep telefonu bulunmakta. Taşınabilir ve masaüstü bilgisayara sahip olan hanelerin oranı sırasıyla %40,1 ve %27,6’dır. Türkiye’deki hanelerin %12,4’ünde ise internete bağlanabilen bir televizyon olduğu görülmüyor.

Alanyazında, dijital kaynaklara erişimi belirleyen unsurların, sosyoekonomik statü, gelir, toplumsal cinsiyet, yaş, eğitim ve yaşanılan bölge gibi değişkenler olduğu tespit ediliyor (Selwyn, 2003; DiMaggio, Hargittai, Celeste ve Shafer, 2004; Hsieh, Rai ve Keil, 2008; Robinson, 2009; Robinson v.d., 2015). HBTk araştırmasına göre, Türkiye’de hanelerin dijital kaynaklara erişimini belirleyen unsurlar nasıl bir dağılım göstermekte? Aşağıda, Türkiye’de dijital kaynakların dağılımına ait bulgular, sınıf ve hanehalkının kompozisyonuna göre sunulmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de dijital kaynaklara erişimi belirleyen unsurlar, Sınıf (Ki-kare, %)

Kaynak		Sınıf			
		Alt	Orta-alt	Orta-üst	Üst
İnternet	Var	38,6	71,7	90,5	96,1
	Yok	61,4	28,3	9,5	3,9
		$\chi^2 = 1873,3$ df = 3 p = 0,0001			
Cep telefonu	Var	92,9	98,3	99,2	99,5
	Yok	7,1	1,7	0,8	0,5
		$\chi^2 = 222,9$ df = 3 p = 0,0001			
Taşınabilir Bilgisayar	Var	19,0	46,7	76,1	91,7
	Yok	81,0	53,3	23,9	8,3
		$\chi^2 = 2085,9$ df = 3 p = 0,0001			
Masaüstü Bilgisayar	Var	16,9	35,4	38,0	36,0
	Yok	83,1	64,6	62,0	64,0
		$\chi^2 = 534,2$ df = 3 p = 0,0001			
Smart TV	Var	3,7	13,9	27,8	51,3
	Yok	96,3	86,1	72,2	48,7
		$\chi^2 = 974,1$ df = 3 p = 0,0001			

Hesaplamalar yazarlara aittir.

Tablo 4: Türkiye’de dijital kaynaklara erişimi belirleyen unsurlar, Hanehalkı Kompozisyonu (Ki-kare, %)

Kaynak		Hanehalkı Kompozisyonu					
		Tek baş. yaşlı	2 + kişi yaşlı	2 + kişi en az 1 yaşlı	Tek baş. -60	2-4 kişi -60	5 + kişi -60
İnternet	Var	12,2	14,5	53,2	61,6	71,3	58,5
	Yok	87,8	85,5	46,8	38,4	28,7	41,5
			$\chi^2 = 1111,1$		df = 5		p = 0,0001
Cep telefonu	Var	62,6	81,7	96,1	96,4	98,7	98,7
	Yok	37,4	18,3	3,9	3,6	1,3	1,3
			$\chi^2 = 1168,5$		df = 5		p = 0,0001
Taşınabilir Bilgisayar	Var	7,7	8,7	35,1	45,2	49,2	32,2
	Yok	92,3	91,3	64,9	54,8	50,8	67,8
			$\chi^2 = 658,8$		df = 5		p = 0,0001
Masaüstü Bilgisayar	Var	4,7	3,4	22,9	15,6	32,3	33,2
	Yok	95,3	96,6	77,1	84,4	67,6	66,8
			$\chi^2 = 430,1$		df = 5		p = 0,0001
Smart TV	Var	2,6	4,1	7,0	7,0	17,2	9,4
	Yok	97,4	95,9	93,0	93,0	82,8	90,6
			$\chi^2 = 239,6$		df = 5		p = 0,0001

Hesaplamalar yazarlara aittir.

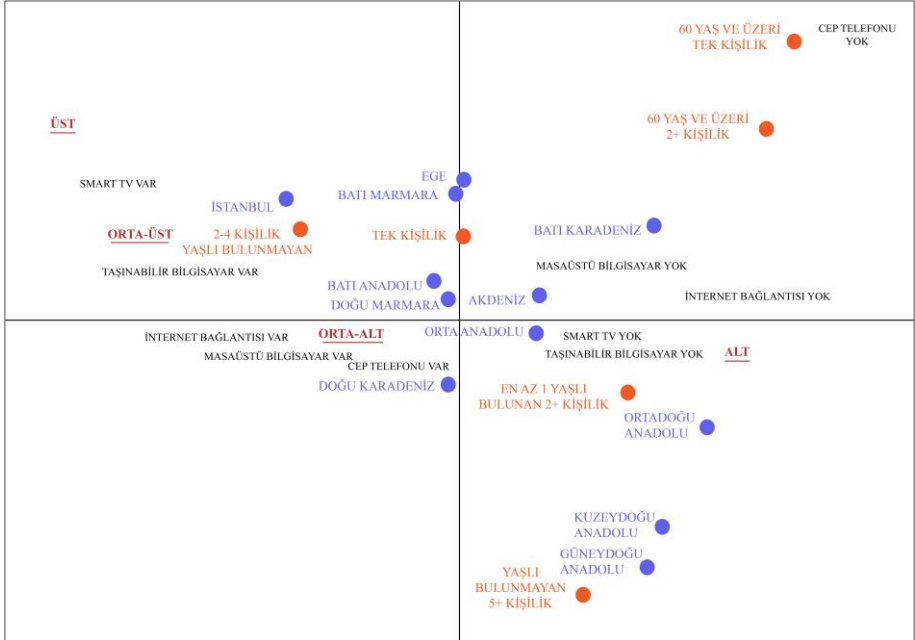
Tablo 5: Türkiye’de dijital kaynaklara erişimi belirleyen unsurlar, Bölgeler (Ki-kare, %)

Kaynak		Bölge											
		İstanbul	Batı Mar- mara	Ege	Doğu Mar- mara	Batı Ana- dolu	Akdeniz	Orta Ana- dolu	Batı Kara- deniz	Doğu Kara- deniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güney- doğu Ana- dolu
İnternet	Var	75,7	64,2	57,7	62,9	59,2	57,9	55,9	44,4	62,7	48,6	43,8	53,6
	Yok	24,3	35,8	42,3	37,1	40,8	42,1	44,1	55,6	37,3	51,4	56,2	46,4
		$\chi^2 = 361,3$					df = 11		p = 0,0001				
Cep Tele- fonu	Var	97,3	95,2	94,0	96,3	96,1	96,4	96,2	94,5	98,6	97,8	95,5	96,1
	Yok	2,7	6,0	3,7	3,9	3,6	3,8	5,5	1,4	2,2	4,5	3,9	3,9
		$\chi^2 = 45,0$					df = 11		p = 0,0001				
Taşınabilir Bilgisayar	Var	53,2	39,4	42,2	42,4	41,5	36,8	34,0	29,8	36,5	24,4	24,7	28,7
	Yok	46,8	60,6	57,8	57,6	58,5	63,2	66,0	70,2	63,5	75,6	75,3	71,3
		$\chi^2 = 320,2$					df = 11		p = 0,0001				
Masalı Bilgisayar	Var	29,5	26,7	26,9	34,5	36,4	24,6	28,4	22,8	24,7	19,1	17,5	19,9
	Yok	70,5	73,3	73,1	65,5	63,6	75,4	71,6	77,2	75,3	80,9	82,5	80,1
		$\chi^2 = 157,9$					df = 11		p = 0,0001				
Smart TV	Var	17,6	11,0	14,0	14,4	12,2	10,7	9,4	7,4	10,0	9,2	6,4	8,5
	Yok	82,4	89,0	86,0	85,6	87,7	89,3	90,6	92,6	90,0	90,8	93,6	91,5
		$\chi^2 = 109,8$					df = 11		p = 0,0001				

Hesaplamalar yazarlara aittir.

Türkiye’de dijital eşitsizliğin toplumsal kökenleri

Gerçekleştirdiğimiz çoklu mütekabiliyet analizinde, dikey eksen üzerinde kültürel atmosfere karşılık gelecek iki önemli değişken konumlanmakta. Bu değişkenlerden ilki bölge, ikincisi hanehalkı kompozisyonu. Dikey eksenle aşağı ya da yukarı doğru bir hareketlilik, hanehalkı kompozisyonunun farklılaşmasına ve bölgenin gelişmişlik düzeyinin değişmesine karşılık gelmekte. Yatay eksenle ise sınıfa bağlı olarak BİT sahipliği değişmekte.

Grafik 1: Türkiye’de dijital eşitsizliğin toplumsal kökenleri (Mütekabiliyet Analizi)

Sınıf, dijital eşitsizliği belirleyen, ayırım noktalarını görünür kılan önemli bir unsur olarak etkinlik göstermektedir. Sınıfın yanında, kültürel atmosfer, dijital kaynakların kullanımına ilişkin yatkınlığa etki eden mühim faktörlerden diğeridir. Nitekim güncel araştırmalarda kültürel atmosferin, Türkiye’de kültürel sermayenin de bileşenlerinden birisi olarak önem kazandığı tartışılmaktaydı (Arun, 2014). Grafikte, yatay eksenle soldan başlayarak sağa doğru ilerleyen bir yörüngede, sınıfsal konumların değişimiyle birlikte BİT sahipliği de değişmekte. Smart TV, taşınabilir bilgisayar, internet bağlantısı, masaüstü bilgisayarı ve cep telefonuna sahip olanlar hiyerarşik olarak üst ve orta sınıflar içinde kendilerine yer bulmakta.

Yatay ve dikey eksenin kesişimiyle oluşan merkeze en yakın konumlanan cep telefonu yaygın bir dijital kaynak. İster varıl ister yoksul olsun, hanelerin genelinde cep telefonu yaygın düzeyde bulunuyor. Öte yandan, yörünge­nin diğer ucunda yer alan smart TV sadece üst sınıfların portföyündeki kaynaklardan birisi. Üst sınıflar arasında 2-4 kişilik ve yaşlı olmayan haneler kendilerine yer bulurlar. İstanbul bölgesinden başlayarak Batı Marmara, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Ege bölgelerinde, sınıfsal konumun BİT sahipliğiyle sergilediği uyum güzergahlar demetinin en seçkin ucunu oluşturur. Burada, üst sınıflar ve orta üst sınıflar smart TV ve taşınabilir bilgisayara portföylerinde yer verirken, bu dijital kaynaklara yaygın biçimde sahip olmalarıyla diğerleriyle aralarına sınıfsal bir duvar örerler.

Öte yandan, bunlara karşıt olarak uzamın sağ tarafında tek bir sınıf konumlanır. Alt sınıflar, BİT yoksunluğuyla alanın bu yakasının temel iyeliğini oluşturur. Bu yakada habehalkı kompozisyonunun dağılımı oldukça manidardır. Hiyerarşik olarak dikey eksen­de uçlara savrulmuş hane­halklarından birisi 60 yaş üzeri tek kişilik hanelerdir. *Tek başına yaşlananlar* olarak da tanımlanabilecek bu kesim en yoksul toplumsal kesimi oluşturur. Nitekim BİT sahipliği dağılımındaki en marjinal konumlardan birisidir. Bu kesimi, 60 yaş üzeri 2 kişilik haneler izlerler ki bunlar ağırlıklı olarak yaşlanmış çekirdek ailelerdir. Yaşlı hanelerde hane­halkının niselikselsel bileşimi değiştiğ­çe, yani hanede yaşayan birey sayısı arttıkça, hanedeki yaşlıların refahının da yükseldiği önceki çalışmalarda tespit edilmişti (Arun, 2013). Bu açıdan, sınıf ve hane­halkı kompozisyonu değerlendirildiğinde alt sınıfı oluşturan yaşlıların, dijital kaynaklara (smart tv, internet, taşınabilir bilgisayar) sahip olmadıkları ve aynı zamanda sayılan bu dijital kaynaklara erişemedikleri görülür. Bulgular oldukça net bir biçimde işaret eder: teknolojiye düşkünlük, sınıfsal bir meseledir. Nitekim, bu yakada dikey yörünge­nin diğer ucunda konumlanan 5 ve daha fazla kişiden oluşan ve yaşlı bulunmayan genç haneler teknolojiye düşkünlüğün sınıfsal bir mesele olduğunun önemli bir diğer kanıtını oluşturur. Zira, gençlerden ve yaşlılardan oluşan haneleri yoksulların oluşturduğu bu yakada buluşturan unsur sınıfsal konumlarıdır.

Alt sınıfı oluşturan, hane­halkı bileşimi itibariyle genç ve yaşlı olarak birbirinden ayrı­şan bu kesimler, coğrafi olarak farklı bölgelerde konum­lansalar da, kültürel ve coğrafi mesafeleri dijital eşitsizlik söz konusu olunca kısalmır. Genç ve yaşlı hanelerden müte­şekkil alt sınıflar, kategorik olarak yaşlarından yani biyolojik niteliklerinden dolayı değil, sınıfsal konumlarından mülhem dijital kaynaklara erişemezler. Sınırlı BİT sahiplikleri ve dijital kaynaklara kısıtlı erişimleri itibariyle bu kesimlerin sergiledikleri ortaklık, Türkiye alanyazınındaki pozitivist indirgemeci araştırmaların dijital eşitsizlik bağlamındaki neticeleriyle uyusmaz. Pozitivist indirgemeci çalışmaların işaret ettiği gibi dijital kaynakların kullanım yetkinliği

yaşı ya da cinse bağlı değildir. BİT sahipliği ve kullanım yetkinliği sınıfsal bir meseledir. Toplumsal kökenle sıkı sıkıya ilintilidir.

Bu bağlamda örneğin dijital kaynaklardan birisini oluşturan cep telefonu sahipliğinin yaşlı hanelerde daha sınırlı olması, bu hanedeki bireylerin “yaşlılarından” dolayı cep telefonuna uzak oldukları ile açıklanamaz. Aksine, alt sınıflarda cep telefonu sahipliğinin daha az olduğu, yani cep telefonu sahipliğinin sınıfsal ayrım nedeniyle yaşlı hanelerde daha seyrek bulunduğu göstergesi olur. Teknolojiye düşkünlük, kabaca yaşlı-genç dualitesi etrafında belirlen(e)mez. Nitekim yaşlıları nevi şahsına münhasır sosyal bir kategori olarak düşünmek “ageism”dir. Yaşlılar homojen biçimde toplumsal bir grubu oluşturmazlar. 60 ya da 65 yaş üzerindeki insanların içinde birbirinden ayrılan toplumsal kesimler bulunur. Örneğin, güncel çalışmalarımızda da (Arun ve Elmas, 2016) yaşlanan kesimler arasında, eğitim ve gelir kesişiminde birbirinden ayrılan 10 farklı tipolojiye dikkat çekerek, hacimli kültürel ve ekonomik sermaye sahiplerini diğerlerinden ayıran temel unsurun gençlikleri olmadığını tartıştık.

Bununla birlikte kültürel atmosferi oluşturan makro düzeydeki diğer değişken olarak bölgeler dikkate alındığında, Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Ortadoğu, Kuzeydoğu ile Güneydoğu bölgeleri, alt sınıfların yoğunlukta olduğu bölgeleri temsil etmektedir. Bunlar teknoloji sahipliği bakımından dijital eşitsizliğin de en yaygın olduğu bölgelerdir. Bölgesel olarak konumlanmalara bakıldığında alt sınıfları birbirinden ayıran en önemli unsur hanehalkı kompozisyonu olur. Tek başına yaşlananların ve yaşlı çekirdek ailelerin Batı Karadeniz Bölgesini karakterize ettiği, 5 ve daha fazla kişiden oluşan genç hanelerin ise Güneydoğu Anadolu bölgesinin yaygın karakteristiği olduğu dikkat çekicidir. BİT ve toplumsal köken arasındaki bu ilişki, bu bağlamda bölgeler arası konvansiyonel eşitsizliklerin, dijital ortama nasıl taşındığını ve orada nasıl temsil edildiğini de kavramayı kolaylaştırır.

Sonuç

Çocukların ve gençlerin dijital eşitsizliğin bir tarafı olmadıklarını, 7 gün 24 saat çevrimiçinde aktif olduklarını zannetmek, analizlerde dijital dünyaya doğanların avantajlı konumda olduklarını temel varsayım olarak kabul etmek temel bir önyargı. Yaşam döngüsü perspektifiyle incelendiğinde, çocukların ve gençlerin homojen toplumsal bir grup olmadıkları, erişim, sahiplik ve kullanım kabiliyetleri itibariyle çarpıcı çeşitlilikler sergiledikleri güncel araştırmalarda tespit ediliyor. Örneğin, Cotten, Davison, Shank ve Ward (2014) güncel araştırmalarında, Amerika’da kimi yoksul çocukların ancak orta öğretim seviyesine ulaştıklarında dijital

kaynaklara erişebildiklerini belirtmekte. Öte yandan, orta yaş dönemine eriştiklerinde, çocuklarının ve daha yaşlı yakınlarının bakımından sorumlu olan sandviç kuşak olarak da tanımlanan (Chisholm, 1999) kimi yetişkinlerin, dijital kaynakları etkin biçimde kullandıklarında bakım vermenin yıkıcı yüküyle daha kolay başa çıkabildikleri de tartışılmakta. Bu tartışmalar içinde ele alınan toplumsal grupların, sandviç kuşak içindeki katmanlardan bazılarının, sınıfsal olarak daha hacimli sermayeye sahip yetişkinlerden müteşekkil olduğu görülmekte. Dijital kaynakları etkin biçimde günlük yaşamlarının içine konumlandırarak ve kullanım yetkinliğine sahip olan bu kesimler, zaman, enerji ve dikkat gibi bakım sürecinde sahip olunan kıt kaynakları daha esnek biçimde değerlendirmeyi başarmaktalar. Öte yandan, dijital kaynakları etkinleştiremeyen sandviç kuşakları içindeki bakım verenler, zaman, enerji ve dikkat gibi kıymetli kaynaklarını zıyan etmekte (Robinson vd., 2015). *GeronteKnolojik yoksunluk* yaşayan bu kesimlerin ortak özelliği, yoksullukta buluşmalarıdır (Arun ve Özkurt, 2019).

Yaşam döngüsü içinde, emekli olup iş hayatından özel alana doğru geçiş yapan yaşlı yetişkinlerin dijital angajmanlarını yitirme riskiyle karşı karşıya kaldıkları dile getirilmektedir (Cotten, Ford, Ford ve Hale, 2014). Ne var ki riskin gerçekleştiği yaşlıların hangi toplumsal kesimden geldikleri sorgulandığında, düşük eğitimli ve alt sınıfa mensup yaşlıların BİT sahipliğini ve onun sunduğu avantajları yitirdiği görülmekte. BİT sahibi olan ve kullanım yetkinliğine haiz yaşlıların ise daha eğitimli, ekonomik sermayesi daha hacimli, dolayısıyla çevrimiçi olanaklardan daha fazla istifade eden bir kesimi oluşturdıkları da bildirilmektedir.

Türkiye’de de dijital eşitsizliğin toplumsal kökenler çözömlendiğinde bir kaç önemli sonuç elde edilebilir. Öncelikle, kültüre düşkünlik basitçe kategorik olarak yaşla açıklanabilecek, anlaşılabilir bir şey değildir. Kabaca internete erişim ya da smart TV, bilgisayar gibi teknolojik cihazlara sahiplik ve bunların kullanım yetkinliği, kronolojik olarak hesaplanan yaşa iliştilererek açıklanamaz. Yaşlıların, yaşlarından mülhem BİT sahipliği ve kullanım yetkinliği yoktur (ya da vardır) demek, yaş ayrımcılığını meselenin tam orta yerine bir çivi gibi çakmak anlamına gelir. Oysa, dijital eşitsizliğin, sınıf ve kültürel atmosfere bağlı olarak dağılımı söz konusudur. Nitekim bulgularımızda alt sınıfların iki önemli özelliği kendini gösterir. Alt sınıflar, kahir ekseriyetle 5 ve daha fazla sayıdaki genç ve 2 ve daha az sayıdaki yaşlılardan oluşan hanelerden müteşekkiller. Coğrafi olarak Güneydoğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Karadeniz hattında konumlanmaktadır. BİT sahipliği ve erişimleri, bu bağlamda teknolojiye olan düşkünlikleri sınıfsal konumlarından ve içinde bulundukları kültürel atmosferden dolayı sınırlı. İkincisi, ekonomik ve kültürel sermaye bakımından varlıklı olanlar, yani üst

ve orta üst sınıflar, alanyazında tespit edildiği gibi, BİT sahipliği ve erişimi bakımından en avantajlı konumda olanlardır. Ancak bu kesimlerin teknolojiye düşkünlüklerini belirleyen unsur, yaş ve cinsiyet gibi demografik özellikleri değildir. Hem içine doğdukları kültürel atmosfer hem de mensup oldukları ailelerin sınıfsal kökenleri, teknolojiye olan düşkünlüğün ana nedenlerini oluşturur. Bu kesimlerin BİT sahipliğini ve kullanım yetkinliğini yaşlarını referans alarak açıklamak, dolaşısıyla gençlerin teknoloji tüketimini belirleyen ana unsurun zımnen ya da açıkça yaşları olduğunu bildirmek, alanyazını *ageist* önyargılarla aşılacak anlamına gelecektir. Yaşlanma çalışmaları alanında araştırmacıların bu paralaks bakıştan kaçınmaları temel bilimsel gerekliliktir.

KAYNAKLAR

Acılar, A. (2011). Exploring the Aspects of Digital Divide in a Developing Country. *Issues in Informing Science and Information Technology*, Vol. 8, 231-244.

Arun Ö., (2014) İnce Zevkler – Olağan Beğeniler: Çağdaş Türkiye’de Kültürel Eşitsizliğin Yansımaları. *Cogito*, 76: 167-191.

Arun, Ö. (2013). International Spotlight: Developing a Gerontological Social Policy Agenda for Turkey. *The Gerontologist*, 53(6), 891-897.

Arun, Ö. ve Elmas, Ç., (2016). Yaşlılıkta Ayrım: Çağdaş Türkiye’de Yerel Yönetimleri Bekleyen Zorluklar. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 351-372.

Arun, Ö. ve Holdsworth J.K., (2018). Generational Care And Support Mechanisms In Turkey: Identifying At Risk Populations. *Research on Family Structures in Turkey: Advanced Statistical Analysis, 2018*. The General Directorate Of Family And Social Services: Ankara.

Arun., Ö. ve Özkurt, V., (2019). Bakım Sürecinde İhmalin Yeni Bir Türü: Geronteknolojik Yoksunluk. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9 (2),107-123.

Bornman, E. (2016). Information society and digital divide in South Africa: results of longitudinal surveys, *Information, Communication ve Society*, 19:2, 264-278, doi:10.1080/1369118X.2015.1065285

Bussolo, M., Davalos, M.E., Peragine, V., ve Sundaram, R. (2018). *Toward a New Social Contract*. The World Bank: Washington

Castells, M. (2002). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University: Oxford Press,

Chisholm, J. F. (1999). The sandwich generation. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 8(3), 177–191.

Cotten, S. R., Davison, E., Shank, D., ve Ward, B. (2014). Gradations of disappearing digital divides among racially diverse middle school students. *Communication and Information Technologies Annual 2014: Doing and Being Digital – Mediated Childhoods. Series in Media and Communication* (Vol. 8, pp. 25–53). Bingley: Emerald Press.

Cotten, S. R., Ford, G., Ford, S., ve Hale, T. (2014). Internet use and depression among retired older adults in the U.S.: A longitudinal analysis. *Journal of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 69(5), 763–771.

Dinç, S. (2017). Kadınların Dijital Olanaklara Uyumu: Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1761-1783.

DiMaggio, P., ve Hargittai, E. (2001). From the ‘digital divide’ to ‘digital inequality’: Studying Internet use as penetration increases. Princeton: Center for Arts and Cultural Policy Studies, Woodrow Wilson School, Princeton University, 4(1), 4-2.

DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C., ve Shafer, S. (2004). Digital inequality: From unequal access to differentiated use. *Social inequality*, Russell Sage Foundation, 355-400.

Fidan, H. ve Şen, H., (2015). Sayısal Bölünmenin Ölçülmesinde Gini Yaklaşımı: Türkiye’de Kentsel, Kırsal ve Cinsiyet Açısından Sayısal Bölünme Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 1108-1118.

Görgün Baran, A. ve Erdem, M.T., (2017). Bilgi Toplumunda Dijital Bölünme: Bilişim ve İletişim Teknolojileri Kullanım Yetenekleri Üzerine Bir Tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 1505-1518.

Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş. ve Serdar Tekeli, E. (2017). Yaşlıların Dijital Teknoloji Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırmaları Dergisi*, 45, 1-24.

Hsieh, J. P. A., Rai, A., ve Keil, M. (2008). Understanding digital inequality: Comparing continued use behavioral models of the socio-economically advantaged and disadvantaged. *MIS Quarterly*, 97-126.

Neil Selwyn (2003) ICT for all? Access and use of Public ICT Sites in the UK, *Information, Communication ve Society*, 6:3, 350-375, DOI: 10.1080/1369118032000155285

Norris, P. (2001). *Digital divide. Civic engagement, information poverty, and the internet worldwide*. New York, NY: Cambridge University Press.

Polat, R. K. (2012). Digital exclusion in Turkey: A policy perspective. *Government Information Quarterly* 29(4), 589-596. doi:10.1016/j.giq.2012.03.002.

Robinson, L. (2009). A taste for the necessary: A Bourdieuan approach to digital inequality. *Information, Communication ve Society*, 12(4), 488-507.

Robinson, L., Cotten, S. R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., Schulz, J., Hale, T., Stern, M. J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication ve Society*, 18(5), 569–582.

Sunar, L. (2016). Türkiye sosyoekonomik statü endeksi geliştirme projesi, TÜBİTAK. Proje no. 113K506.

Taşdemir, B. ve Fındık, D. (2017). Sayısal Bölünmenin Sosyo-Ekonomik Boyutu: Türkiye’de Yetişkinlerin Bilişim Teknolojileri Kullanım Becerileri ve Kültürel Sermaye İlişkisi. *Akdeniz İletişim*, 28, 39-61.

TÜİK, (2014). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması*, 2014. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Van Dijk, J., ve Hacker, K. (2003). The digital divide as a complex, dynamic phenomenon. *The Information Society*, 19(4), 315–326. doi:10.1080/01972240309487

Weerakkody, V. , Dwivedi Y.K., El-Haddadeh, R., Almuwil, A. ve Ghoneim, A. (2012). Conceptualizing E-Inclusion in Europe: An Explanatory Study, *Information Systems Management*, 29(4), 305-320, DOI: 10.1080/10580530.2012.716992

Wilson, E. J. (2006). *The information revolution and developing countries*. Cambridge, MA: MIT

BÖLÜM III

Mikro Saha Bulguları

Yaşlı Kullanıcılar İçin Arabulucu Uzmanlar: Onlar Kim ve Ne Yaparlar?♦

Tobias Olsson ve Dino Viscovi

Çeviri: Ertan Ağaoğlu ve Erhan Ağaoğlu***

Giriş

2005 yılında, medya araştırmacısı Maria Bakardjieva (2005), *İnternet Topluluğu: Günlük Yaşamda İnternet* adlı kitabını yayınladı. Bu kitabın sonuç ve analizleri, Kanada hanelerinde bilgisayar ve İnternet bağlantılarının kullanımı ve onlara yönelik algılar üzerine gerçekleştirilen, uzun süreli ve etnografiden ilham alan bir araştırmadan elde edildi. Görüşleri, büyük ölçüde, milenyumun başlangıcından önceki ve sonraki yıllarda gerçekleştirilen, zamanın yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) çok çeşitli kullanıcılarıyla gerçekleştirilmiş derinlemesine görüşmelere dayanıyordu. Teorik olarak, kitap birbiriyle ilişkili bir dizi araştırma geleneğinden esinlenmekteydi. Örneğin Andrew Feenberg'in (1991) eleştirel teknoloji teorisinden, özellikle de insan aktörünün teknolojik sistemler karşısında oynadığı rol ile ilgili düşüncelerinden, esinlenmiştir. Kitap ayrıca teknolojileri, kullanıcıların yeniden yorumlayabileceklerini iddia eden, en azından teknolojilerin kısmen açık birer metin olduğunu savlayan, semiyotik yaklaşımlardan yararlanmıştır (Woolgar, 1996). Kullanıcıların genel anlamda gündelik yaşamını ve özellikle de teknolojinin gündelik yaşamdaki yerini teorik olarak kavramak amacıyla Bakardjieva, "İnternet etrafında ve aracılığıyla kullanıcılar tarafından gerçekleştirilen üretken iş[e]"(Bakardjieva, 2005:55) dikkat çekmek için, Henri Lefebvre'den de yararlanmıştır. Kitabında, kullanıcıların gündelik yaşamlarında BİT'leri nasıl anlamlandırdıklarına ve kullandıklarına yönelik sunduğu pek çok zengin görüş arasında özellikle "arabulucu uzmanlar" kavramı, yararlı bir katkı olarak öne çıkmaktadır (Bakardjieva, 2005:98).

Bakardjieva'nın (2005) arabulucu uzmanlar kavramı, deneyimsiz kullanıcıların ev bilgisayarları ve İnternet bağlantıları ile uyum sağlamalarına yardımcı olan

♦ Olsson, Tobias ve Dino, Viscovi. (2018). Warm experts for elderly users: who are they and what do they do? *Human technology* 14.3, ss: 324-342.

* Hacettepe Üniversitesi, Radyo, TV Bölümü Araştırma Görevlisi

** Hacettepe Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı mezunu

gayri resmi, profesyonel olmayan “uzmanların” oynadığı önemli rolü vurgulamaktadır. Bu uzmanlar, kişilerin yeni BİT’leri kullanma süreçlerine ve yeni ortaya çıkan çevrimiçi ortamlarda kendilerini rahat hissetmelerine yardımcı olmaları için önemli birer rol oynarlar. Bakardjieva’nın teorik tanımlamasına göre arabulucu uzman, “teknolojik genel geçerler ve yakın ilişkide bulunduğu acemi kullanıcının somut durumları, ihtiyaçları ve geçmişi arasında aracılık eder” (Bakardjieva, 2005:99). 1990’ların sonunda ve 2000’lerin başında, yani Bakardjieva’nın ampirik çalışmalarını gerçekleştirdiği dönemlerde, arabulucu uzman, genellikle bir aile üyesine, akrabaya, arkadaşına ya da sosyal çevrede yeni başlayanlara kıyasla BİT’ler hakkında daha fazla bilgisi olan kişilere, karşılık gelmekteydi. Bu dönem, günlük İnternet kullanımının gelişmesinde erken bir aşama olduğundan, Bakardjieva’nın çalışmalarında tanımlanan arabulucu uzmanlar, genellikle bilgisayar ekipmanlarının kurulması (örn: bir İnternet bağlantısının yapılması) ve kişilerin ilgilendikleri çevrimiçi alanları belirleyerek onları İnternete alıştırmaya gibi görevleri ifa ediyorlardı. Bu arabulucu uzmanlar, bir bakıma acemi kullanıcılara günlük olarak yol gösteren, onlara çevrimiçi medyanın günlük kullanımlarına dair başlangıç mahiyetinde bilgiler veren, bir kaynak görevi görmektedirler.

Ancak bilindiği gibi günlük BİT’ler, sürekli bir değişim halindedir. Maria Bakardjieva’nın ampirik çalışmalarını yaptığı zamanlarda, evde günlük İnternet kullanımı temel olarak sabit ev bilgisayarlarında gerçekleşmekteydi. Bu bilgisayarlar, çoğunlukla sabit bir telekomünikasyon ağı üzerinden İnternete bağlanırdı. 2000’lerin başından itibaren kullanıcılar, sürekli olarak yeni cihazların örneğin dizüstü bilgisayarların, akıllı telefonların ve tabletlerin piyasaya girmesini deneyimlediler. Günümüzde kullanıcıların başlıca kablosuz bağlantılarla çevrimiçi erişime sahip olmasıyla birlikte bu cihazlar, İnternet kullanımını daha kişisel, taşınabilir ve mobil bir deneyim haline getirmiştir. Elverişlilik sunmanın yanı sıra bu gerçeklik, bazı günlük kullanıcılar için İnternet kullanımını karmaşıklştırırken, potansiyel olarak arabulucu uzmanların görev listesine bir dizi yeni öge de eklemektedir. Bu durum, her türlü toplumsal hizmetin (ticari ve kamusal olanların da) dijitalleşmesinin teknolojik gelişmelere eşlik etmesinden dolayı özellikle doğrudur. Kısacası, hem BİT’lerin kendileri hem de her türlü İnternet tabanlı hizmetler, 2000’li yılların başlarına kıyasla bugün çok daha hazır ve nazır hale gelmiştir. Bu durum, bizim için, günümüz arabulucu uzmanların ne tür görevleri yerine getirdiğini inceleyen bir araştırma ihtiyacına işaret etmektedir. Ayrıca, kullanıcıların dijital ortamlarının özellikleri değiştikçe, bu arabulucu uzmanların kimliğini araştırmak da ilgi çekici hale gelmektedir: Bu kişiler kimdir ve tipik olarak yardım ettikleri kullanıcılarla ne tür bir ilişki içerisindedirler?

İsveç böyle bir çalışma için iyi bir vaka teşkil etmektedir. Diğer bir çalışmada değinildiği üzere (Olsson, Samuelsson ve Viscovi, 2019), İsveç'teki BİT'lere erişim seviyesi, Batı dünyasının geri kalanına kıyasla oldukça yüksektir (World Internet Project, 2016) ve buna yaşlı kullanıcılar da dahildir. İsveç'te BİT'lere erişimi olan yaşlı insanların oranı, diğer bazı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, örneğin İsviçre'den (Friemel, 2016:324) ve İspanya'dan (Tirado-Morueta, Hernando-Gómez ve Ignacio Aguaded-Gomez, 2016), önemli ölçüde yüksektir. 65 ila 85 yaş aralığındaki İsveçlilerin yüzde sekseni, çevrimiçi bir bağlantıya sahiptir. Ayrıca, dijital cihazlarını da sıklıkla kullanmaktadırlar. Bir anlamda 65-85 yaş arası ortalama bir birey, düzenli bir İnternet kullanıcısı olarak düşünülmelidir (Olsson, Samuelsson ve Viscovi, 2018). Bu nedenle, hem bugün İsveç'teki yaşlıların dijital katılım düzeyleri ve dışlanma örüntüleri, hem de İsveçli yaşlıların arabulucu uzmanlara duydukları ihtiyaç, bir anlamda diğer dijitalleşen toplumların gelecekteki gelişmelerine dair bir haberci işlevi görebilmektedir.

Evcilleştirmeden Arabulucu Uzmanlara: Teorik Bir Yansıma

Bu bağlamda arabulucu uzmanları, deneyimsiz kullanıcıların dijital cihaz ve hizmetlere uyum sağlamasına yardım eden profesyonel olmayan kişiler şeklinde tanımlamak mümkündür. Arabulucu uzmanlar kavramı, daha geniş bir teorik bağlam içerisinde de ele alınabilir: evcilleştirme araştırması. Evcilleştirme kavramı, teorik anlamda ilk olarak 1990'larda ortaya çıkmıştır (Silverstone, 1994; Silverstone ve Haddon, 1996; Silverstone ve Hirsch, 1992). Evcilleştirme kavramı ile ilgili bazı medya araştırmalarına ait örnekler (bkz: Bausinger, 1984; Brosveet & Sørensen, 2000; Olsson, 2006; Williams, 1974), tüketim araştırmaları (bkz: Du Gay, 1997) ve özellikle teknolojilerin toplumsal şekillenmesi genel paradigması (TSŞ; bkz: Lie & Sørensen, 1996; Mackenzie & Wajcman, 1999; Woolgar, 1996) gibi beşeri ve sosyal bilimlerin farklı dallarından esinlenmiştir ve onlar ile yakından ilişkilidir. Evcilleştirme teorisi, teknolojilerin toplumsal değişimin itici bir gücü olmadığına inanan geleneklere katılır. Daha ziyade teknolojiler, sosyal ve kültürel eserlerden bir tanesi olarak kabul edilir. Teknolojinin icadının yanı sıra, onların yayılması ve kullanımı, sosyal ve kültürel olgular olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla, evcilleştirme araştırmaları, teknoloji ve toplum/kültür arasındaki ilişkiye dair teknolojik belirlenimci görüşlerin karşısında konumlanmaktadır.

BİT'lerin evcilleştirilmesi araştırmalarının önemli bir odak noktası, kullanıcıların BİT'leri günlük yaşamlarında toplumsal ve kültürel olarak nasıl (ör. anlama, kullanma) şekillendirdikleridir (bkz: Haddon, 2016). Teorik şekilde ifade edecek

olursak, günlük kullanıcıların teknolojik olanaklılıklarla müzakere etme biçimleridir (Hutchby, 2001). Evcilleştirme araştırmaları, 1990'larda iletişim teknolojilerinin ev içi kullanımını anlamak ve analiz etmek amacıyla başlamış ve araştırmalar kısa sürede analitik olarak televizyona odaklanmıştır (Silverstone, 1994). O zamanlardan beri de araştırmalar, bilgisayarlar (ör. Berker, Hartmann, Punie ve Ward, 2005) ve cep telefonları (ör. Green & Haddon, 2009) gibi yeni ortaya çıkan medya teknolojilerini de içerecek şekilde genişletilmiştir.

Erken evcilleştirme çalışmaları, kavramın sonraki gelişimine temel teşkil etmiştir (Haddon, 2016). Yeni BİT'lerin nasıl olup da günlük yaşamın önemli bir parçası haline geldiği anlamak için dört kavramın özellikle yararlı olduğu düşünülmektedir: edinme, nesneleştirme, dahil etme ve dönüştürme^{cn1}. Alanın en önemli isimlerinden biri olan Leslie Haddon, evcilleştirme araştırmasına dair son dönemli bir çalışmasında, bu kavramların daha kullanışlı bir açıklamasını sunmuştur. Haddon, edinme kavramı ile hane halkının yeni bir BİT teknolojisi konusundaki müzakere süreçlerine işaret etmiştir. Nesneleştirme kavramı, mekânla ilgilidir; yani yeni BİT'lerin eve girdiği anda, hane halkı tarafından mekansal olarak nasıl organize edildiği ile ilgilenir. Dahil etme kavramı, “kişilerin [teknolojileri] nasıl kullandıklarına ve özellikle de bu kullanımın kişilerin rutinlerine ve dolayısıyla zaman yapılarına nasıl uyum gösterdiğine” dikkat çeker (Haddon, 2016:20). Son olarak dönüştürme kavramı ise hane halkının kendilerini ve BİT kullanımlarını diğer kişilere temsil etme biçimleri, yani bu teknolojiler hakkında nasıl konuştukları ve bunları nasıl gösterdikleri ile ilgilidir.

Bu kavramlar, en nihayetinde evcilleştirmenin önemli yönlerine dikkat çekmeye yardımcı olmaktadır. Bir nevi araştırmacılar, yeni BİT'in edinilip, edinilmemesi (edinme) konusunda hane halkı içindeki ve çevresindeki tartışmalara dikkat kesilmektedirler. Ayrıca hem evin günlük mekansal organizasyonunun (nesneleştirme) hem de gündelik rutinlerin (dahil etme) önemine dikkat çekilmektedir. Ek olarak araştırmacılar, BİT'lerin sembolik yönünün ve BİT'lerin nasıl hane halkının kimlik müzakeresinin (dönüştürme) bir parçası hale geldiğinin farkına varmaktadır.

Toplumsal ilişki ağları, bu aşamaların tümünde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, erken dönemli evcilleştirme araştırmalarında, örneğin toplumsal kaynaklar kavramı ile ilgili olanlar aracılığıyla (bkz: Olsson ve diğerleri, 2018, 2019) açıkça ortaya konmuştur (Murdock, Hartmann ve Gray, 1992). Hem hane içindeki

^{cn1} Çevirmen Notu: İngilizce, sırasıyla: appropriation, objectification, incorporation and conversion.

toplumsal dinamikler (karı-koca, çocuk-yetişkin, kardeşler arası vb.) hem de haneler arasındaki dinamikler ve hanelerin daha geniş toplumsal ilişki ağları (arkadaşlar, akrabalar, iş arkadaşları vb.) BİT kullanımını ve BİT hakkındaki algıları şekillendirmenin önemli unsurları olarak kabul edilebilirler. Hane halkı arasında BİT'lerin evcilleştirilmesi sürecinde toplumsal ağların etkisi konusunu Maria Bakardjieva (2005), arabulucu uzmanlar kavramıyla ele almış ve geliştirmiştir. Kavram, genel olarak evcilleştirmenin toplumsal ve kültürel niteliği yanında özellikle toplumsal ağlardaki diğer bireylerin oynadığı rolün altını açıkça çizmektedir.

Arabulucu uzmanlar kavramının yararlılığının açık bir göstergesi, diğer araştırmacıların bu kavramdan çokça istifade etmiş olmalarıdır. Lüders ve Gjevjon (2017), yaşlı Norveçliler ile gerçekleştirdikleri derinlemesine görüşme sonuçlarına dayanarak, BİT kullanan yaşlılar için sosyal hayatın birkaç farklı yönden önemli olduğunu ileri sürmektedirler. Yazarlar, “daha zengin bir sosyal yaşamı olan kullanıcılar[ın]... iki kat daha fazla fayda elde etme eğiliminde [olduğunu] çünkü [bu yaşlıların] hem çevrimiçi iletişim kuracak insanlara hem de kendilerine yakın arabulucu uzmanlara sahip” (Lüders ve Gjevjon, 2017:72) olduklarının altını çizmektedirler. Bu kavrama temellenen son çalışmalarda, araştırmacılar, arabulucu uzmanların kim olduğunu, yani bu rolü kimlerin üstlendiğini inceleme eğilimindedirler. Örneğin, Comunello, Fernández Ardevol ve Mulargia (2017), ilişkisel ağ içerisinde kalan genç akrabalara ve genç kişilere” (806) yaşlı kullanıcıların arabulucu uzmanları olarak atıfta bulunmaktadırlar (ayrıca bkz: Barrantes Cáceres & Cozzubo Chaparo, 2017). Böylece yaşlı kullanıcılar ve genç arabulucu uzmanlar arasındaki kuşaklararası bir alışverişe işaret etmektedirler. Arabulucu uzmanların yürüttüğü görev türlerini inceleyen Leong (2017) ise arabulucu uzmanlar ile Çin'deki “arabulucu eşik bekçileri”^{cn2} arasındaki benzerlikleri kaydetmiştir. Alan yazındaki Arabulucu Eşik Bekçileri (Katz ve Lazarsfeld, 1955) tanımına (sosyal ağlarda haberleri ve yeni buluşları getiren arkadaşlar ve tanıdıklara) benzer şekilde, arabulucu uzmanlar da program veya uygulamaları tanıtan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Leong'a (2017) göre, arabulucu uzmanlar uygulamaların gerçek anlamda indirilmesine ve kurulumuna çok somut bir şekilde dahil olabilmektedirler. Ancak, Oreglia ve Ling (2018) bu kişilerin, “dijital hayal gücü” söz konusu olduğunda da önemli roller üstlendiklerini belirtmektedir. Oreglia ve Ling, bu süreci “toplumdaki bireylerin dijital teknolojinin potansiyelleri, sınırlamaları ve nihayetinde tehditleri hakkında bir anlayış geliştirdikleri süreç” olarak tanımlamaktadır (2). Bu bağlamda arabulucu uzmanlar, teknolojilerin ne olduğunun ve nasıl kullanılabileceğinin algılanmasında bir rol üstlenmektedirler.

^{cn2} Çevirmen Notu: warm gatekeepers.

Son yıllarda önemli bulgulara ulaşan bazı araştırmacılar, güncel arabulucu uzmanları konu edinen çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu durum, daha fazla çalışma ihtiyacını da azaltmamaktadır. Daha ziyade, Courtois ve Verdegem'in (2016) sosyal destek ve dijital eşitsizlik ile ilgili makalelerinde öne sürdükleri görüşe, bizler de katılmaktayız: "Özellikle sosyal ağları ve arabulucu uzmanlarını, onların beceri seviyelerini ve destek sunma yöntemlerini açığa çıkaracak sosyal dinamiklerin anlaşılmasına yönelik daha fazla araştırma yapılmasını destekliyoruz" (Courtois ve Verdegem, 2016:1524).

Amaç ve Araştırma Soruları

Bu makaledeki amacımız, güncel arabulucu uzmanların rolü ve kimliği üzerine araştırmalara katkıda bulunmaktır. Bu amaçla, İsveçli yaşlıları (65 yaş üstü) kapsayan iki veri setinden faydalanmaktayız. Sonuçlar ve analizler, (a) geniş bir İsveç anketine (N = 1,264, yanıt oranı %63) ve (b) yaşlı İsveçli kullanıcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu makale için iki kapsamlı araştırma sorusu sormaktayız:

1. İsveçli Yaşlı BİT kullanıcıları hangi amaçlar için arabulucu uzmanlara ihtiyaç duymaktadır?
2. İsveçli Yaşlıların arabulucu uzmanları kimlerdir?

İlk soru, yaşlı İsveçlilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları ve çözümü için yardım ihtiyacı hissettikleri BİT kaynaklı farklı tür sorunlara dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, birinci soru, arabulucu uzman rolünün bir parçası olan bazı pratik işlere işaret etmektedir. İkinci soru, daha çok arabulucu uzmanların kendilerine, özellikle de kimlikleri ve yaşlı kullanıcılarla olan ilişkilerine odaklanmaktadır.

Her bir araştırma sorusu için iki veri türünü de yani hem anket verilerini hem de görüşme verilerini kullanmaktayız. Veriler ve analizler, aşağıda ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

Yöntemler

Bu makalede sunulan araştırma, iki farklı ampirik materyale dayanmaktadır: (a) posta anketi ve daha da önemlisi, (b) yarı yapılandırılmış görüşmeler. Araştırmanın verileri, nitel çalışmaların hâkim olduğu bir alana tamamlayıcı işlevi görenin yanı sıra, arabulucu uzmanlara olan ihtiyacı da bir ölçüde anlamamıza yar-

dımcı olmaktadır. Ayrıca, arabulucu uzmanların yaygınlığını, yaşlılarla sosyal ilişkilerini inceleyerek göstermektedir. Selwyn'in (2004) teknolojik geçmişler düşüncesinden esinlenen görüşmeler, arabulucu uzmanların evcilleştirme sürecine katılımını analiz etmeyi mümkün kılmıştır, böylece hem evcilleştirme hem de arabulucu uzmanlar üzerine yürütülen araştırmaya katkı sağlamıştır.

Verilerin toplanmasından önceki aşamada, İsveçli yaşlıların BİT kullanımını destekleyen ve kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan SeniorNet Sweden'da deneyimli eğitmenler ve mentorlarla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler, yaşlıların bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar vb. ile ilgili sık karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlar hakkında sordukları sorulara yönelik bilgi sağlamıştır. Bu bilgiler, anket öğelerinin hazırlanmasında ve yarı yapılandırılmış görüşmeler için görüşme kılavuzlarının oluşturulmasında esin kaynağı olmuştur.

Anket verileri, 2015 sonbaharında toplanmıştır. 65 ve 85¹ yaşları arasında 2.000 kişiden oluşan basit bir rastgele örneklem, İsveç Vergi Dairesi tarafından yönetilen ve İsveç'te yaşayan her bir kişiyi içeren SPAR kaydından (Statens personadressregister) çıkarılmıştır. Bu 2,000 bireye, posta yoluyla anket dağıtılmış, katılımcılara posta yoluyla ya da dijital ortamda yanıtlama imkanı sunulmuştur (yalnızca 64 kişi dijital seçenekten yararlanmıştır). Anketlerden 1,264 tanesi yanıtlanmış, yani toplamda brüt %63 yanıt oranına ulaşılmıştır. Katılımcıların yüzde sekseni (1.011 kişi), dijital cihazlara erişimleri olduğunu beyan etmiştir. (Kullanıcı olmayan ve %20'lik bir kesime işaret eden 253 kişi aşağıdaki analize dahil edilmemiştir.)

Genel olarak, [araştırmanın] örnekleminin söz konusu olan yaş grubuna (65-85) ilişkin temsili yeterlidir ve İsveç anketlerinde genellikle kabul edilen standartları karşılamaktadır (bkz: Bové, 2017). Ancak, yaş aralığının alt kesimindeki katılımcılar arasında kadınların zayıf temsilini ve orta eğitim seviyesindeki erkek ve kadınların ise az/yetersiz temsilini belirlemiş bulunmaktayız (bkz. Ek).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, Mart 2015 ile Haziran 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Görüşmeler, genellikle katılımcıların evlerinde, çoğu zaman mutfak masalarında gerçekleştirilmiştir. Ancak, zaman zaman halka açık mekanlar da seçilmiştir. Görüşmecilerin seçiminde (kartopu seçimi) yaş, gelir, eğitim, medeni hal ve ikamet bakımından farklılıklar olması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, çiftlerle, bekarlarla, kırsalda ve şehirde yaşayanlarla, kısa süreli resmi eğitim alanlar ve

¹ İntervalin üst sınırının 85 yaş olmasının pratik sebepleri vardır ve artan yaş ile yanıt oranının düşmesi gerçeği ile motive edilmiştir. 2000'e kadar İsveç posta anketlerinde 80 standart üst sınırdı. Ancak daha uzun yaşam süresi 85'e çekilmiştir (Bové, 2017:622).

akademisyenlerle, yeni ile kıdemli emeklilerle farklı görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin ciddi sağlık sorunları bulunmamaktadır: Evde bakım ve benzeri hizmetlerden yararlanmaksızın günlük yaşamlarını idame ettirebilen kişilerden oluşmaktadır.

Toplamda, 18 kişi ile (9 erkek ve 9 kadın) 60 ila 90 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Altı görüşme, çiftler ile beraber gerçekleştirilirken, görüşmeler akıllı telefonlara kaydedilmiş (ki bu da cihazın birçok özelliği hakkındaki tartışmaları zenginleştirmiştir) ve ardından deşifreleri yapılmıştır. Tüm görüşmeler, İsveçli araştırmacılar tarafından İsveççe yapılmıştır. Bu yazıdaki İngilizce^{cn3} alıntılar, araştırmacılar tarafından İsveççe'den tercüme edilmiştir. Sadece açıkça konu dışı olan yorumlar kapsam dışı bırakılmıştır. En kısa kayıt, 9.000 kelimeyken en uzun kayıt ise yaklaşık 15.000 kelime civarındadır.

Görüşme kılavuzu, Selwyn'in (2004) teknolojik geçmişler hakkındaki düşüncelerine dayandırılmıştır. Bu nedenle, görüşülen kişilerden bilgisayar ve dijital teknolojiyi ilk ne zaman kullandıklarından bahsetmeleri istenmiştir. Çoğu görüşmeci, ilk cep telefonlarını ve ev bilgisayarlarını kullanma anlarını hatırlamaya çalışırken ekseriyetle, iş hayatlarındaki deneyimlerinden bahsetme eğiliminde olmuşlardır.

Görüşmeler, katılımcıların geniş kapsamlı medya repertuvarlarının yanı sıra çevrimiçi repertuvarlarını da kapsıyordu. Görüşmeler, görüşülen kişilerin günlük yaşamlarında erişimlerinin olduğu ve kullanabilecekleri cihazlara odaklanmıştır. Bu konular, doğal olarak arabulucu uzmanların varlığı ve/veya yokluğu; varsa da üstlendikleri roller konusunu gündeme getirmiştir.

Manuel olarak yapılan analiz, kayıtların dikkatlice okunmasıyla başlamıştır. İkinci okuma, arabulucu uzmanların varlığını ve yokluğunu belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Daha sonra arabulucu uzmanlar hakkındaki kesitler, evcilleştirme teorisi ışığında ve daha özel olarak edinme, nesneleştirme, dahil etme ve dönüştürme kavramlarının yardımıyla kodlanmıştır. Bu analiz aşaması, görüşme verilerinin nesneleştirme ve dönüştürme açısından cılız kaldığını hem edinme hem de dahil etme açısından ise oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, makale bu iki sürece odaklanmaktadır. Genel olarak analitik prosedürler, Willis ve Trondman'ın (2000) teoriye dayalı analiz hakkındaki fikirlerine ve John B. Thompson'ın (1990) yorumlama metodolojisine uygundur.

^{cn3} Çevirmen Notu: Yazının orijinal dili İngilizce'dir.

Sonuçlar

Arabulucu Uzmanlar Kimlerdir ve Varlıklarına Niçin İhtiyaç Duyulmaktadır?

Arabulucu uzmanların üstlendiği görevler elbette çeşitlilik göstermektedir. Tablo 1, kullanıcıların aşağı yukarı sık karşılaştıkları ve yardım ihtiyacına neden olabilecek bazı teknik sorunları listelemektedir.

Eleştirel bir okuyucu, Tablo 1'de bulunan verilerin, yaşlı kullanıcıların karşılaştığı teknik sorunların sıklığı ve türleri hakkında herhangi bir şey söyleyip söylemediğini sorgulayabilir. İlk olarak ölçekler elbette görecelidirler: Bir kişi için “genellikle” [seçeneği] bir başkası için “nadiren” anlamına gelebilir veya tam tersi de olabilir. Bakıldığında anketin üslubu bir hayli belirsizdir ve açıkça profesyonel terminolojiye uygun görünmemektedir. Örneğin, “bilgisayar, ağır hissettiriyor [çalışıyor]” ifadesi birçok farklı anlama gelebilir. Yine de katılımcıların %39'u bilgisayarlarının sıklıkla ya da çoğu zaman ağır hissettirdiğini kabul ederken, %82'si (%39 + %43) bunun bazen söz konusu bir sorun olduğunu (nadiren de olsa % 43'e göre) söylemiştir. Benzer şekilde katılımcıların %71'i, ağ; %70'i ise tarayıcı problemleri ve buna benzer sorunları deneyimlediklerini dile getirmiştir.

Bu sayılar yaşlı kullanıcıların yaşadığı teknik sorunların doğası hakkında yalnızca tahmini olarak bilgi veriyor olsa da toplam veriler, birçok yaşlı için dijital medya ile ilgilenmenin, bariz pratik sorunlar yaratmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Karşılaştırma yapılırsa, örneğin, eğer yaşlılara diğer ev teknolojileri (örneğin, çamaşır makineleri veya radyoları) ile ilgili deneyimlerine yönelik sorular sorulsaydı sonuçlar benzer olur muydu? Büyük olasılıkla hayır. “Asla” cevabı çok daha yüksek olurdu. Özellikle, “Bilmiyorum” diyenlerin sayısı yüksek çıkmıştır. Katılımcıların %27'si, uygulama ve programları indirme sorusuna “bilmiyorum” cevabını vermiştir. Bu genel belirsizlik, dijital medyanın zor ve/veya anlaşılması güç olarak algılandığını göstermektedir.

Tablo 1: Posta Anketinden Teknoloji Kullanan Katılımcıların Algılanan Teknik Sorunların Sıklık Yüzdesi (n = 1.011).

	Sık, oldukça sık	Nadiren	Asla	Bilmiyorum	n =
Bilgisayar Ağır	39	43	11	7	966
Bağlantı Sorunları	13	59	14	14	942
Tarayıcı bozuklukları	10	60	17	13	954
Bilgisayar kendini kapatması	5	40	47	8	953
Güncellemelerin çalışmaması	6	59	21	14	963
Program/uygulama indirememesi	6	46	21	27	949
Virüs sorunları	3	46	41	10	965

Not. Sorulan soru: “Bazen teknoloji olması gerektiği gibi çalışmıyor. Bu durum ne sıklıkla başınıza geliyor? Çok sık, oldukça sık, nadiren, asla ya da bilmiyorum.”

Bu yüzden genel tablo, ankete katılanların genellikle [teknolojik bakımından] eğitimsiz olduklarını ve epey sınırlı bir teknolojik okuryazarlık seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Tablo ayrıca, yaşlıların dijital medyayı kullanma konusunda özgüvenli olmadıklarını ve endişeli hissettiklerini ortaya koymaktadır.² Söz konusu bu durum, katılımcıların %67'sinin sık veya oldukça sık olarak temasa geçtikleri arabulucu uzmanların rolünü ve onlara olan ihtiyacı kısmen de olsa açıklamaktadır.³

Tablo 1 ve Tablo 2'de olası cevaplar, göreceli ölçek olarak ifade edilmiştir. Bu da gerçek sıklıklar hakkında çok az şey bildiğimiz anlamına gelir. Ancak, arabulucu uzmanlara duyulan, algılanan ihtiyaç hakkında bilgi alabilmekte ve bunları önem açısından sıralayabilmekteyiz. Tüm katılımcıların yer aldığı ilk sütuna baktığımızda, katılımcıların yardım ve destek için her şeyden önce sosyal çevrelerine, özellikle de yakınlarına, bel bağladığını görmekteyiz. Arabulucu uzman olarak en

² Bu durum ayrıca katılımcıların %38'nin (n = 358) “ön belleği temizlemenin” ve %25'nin (n = 238) “tarayıcı geçmişini temizlemenin” ne anlama geldiğini bilmediklerini belirttikleri gerçeği ile desteklenmektedir. Ayrıca Olson vd., (2019)'da bulunan Tablo 6, 7, ve 8'e bakınız.

³ %67 oranı (n = 695) arabulucu uzmanlara çok nadir başvurduklarını ya da asla başvurmadıklarını dile getiren kullanıcıların filtelenmesiyle yani çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. Profesyonel uzmanlar dahil edilirse, oran %70'e (n = 716) yükselmektedir.

çok çocuklar ile temasa geçilmektedir; ikinci sırada katılımcıların partnerleri gelmektedir. Üçüncü sırada torunlar; dördüncü sırada ise arkadaşlar bulunmaktadır. Piyasada alınan-satılan hizmet sağlayan profesyonel yardımcıları, sıralamanın en altında yer almaktadır. Ancak bu kişiler, arabulucu uzmanlardan ziyade geleneksel uzmanlar olarak görülmelidir. Bu yüzden Tablo 2, çoğu yaşlının tıpkı diğer teknoloji kullanıcıları gibi destek için yakınlarından seçtikleri arabulucu uzmanları, profesyonellere tercih ettiklerini göstermektedir. Bir diğer önemli nokta ise, katılımcıların %11'inin sorun çıkması durumunda danışacak kimseleri olmadığını dile getirmiş olmasıdır.

İkinci sütun ise yalnızca çocuğu ve torunu olan çiftleri içermektedir. Bu da temelde katılımcılardan bazılarının, yardım isteme konusunda seçeneklerinin olduğunu en azından teorik olarak göstermektedir. Ancak, her ne kadar arkadaşın statüsü biraz zayıf; partner, çocuk ve torunun ise biraz yüksek olsa da tablonun göstermiş olduğu gibi bu durum, tercihi çok da fazla etkilememektedir.

Ailesi olmayan bekarlar ile sınırlı olan üçüncü sütun, bekarların arkadaşlarına bel bağlamak zorunda olduklarını göstermektedir ve %49'u da zaten bu yönde cevaplar vermiştir. Bununla birlikte, piyasa ortamından hizmet almaya çiftlere nazaran daha fazla istekli de değildirler (bkz: 11% ve 9%). Bekarların %29'unun yardım isteyecekleri kimseleri bulunmamaktadır. Bu bulgular, daha zengin bir sosyal hayatın, bireyin arabulucu uzmanları tercih etme olasılığını yükselteceğini tartışan Lüders ve Gjevjon (2017) ve sosyal ağların, yaşlıların dijital medyaya erişimleri ve çevrimiçi repertuarları için önemli olduğunu iddia eden Olsson (2018, 2019) ile uyumludur.

Tablo 2: Posta Katılımcılarının Arabulucu Uzmanlardan ve Profesyonellerden Aldıklarını Rapor Ettikleri Teknolojik Desteğin Yüzdeleri (n = 1,011).

	Hepsi		Torun ve Çocuğu Olan Çiftler		Çocuksuz Bekarlar	
	%	sayı	%	sayı	%	sayı
Çocuk	52	899	55	617	-	-
Partner	30	802	36	562	-	-
Torun	23	813	26	561	-	-
Arkadaşlar	21	789	17	526	49	37
Profesyonel Destek	10	821	9	561	11	28
Soracak Kimsesi Yok	11	747	9	516	29	18

Not. Sorulan sorular: “dijital cihazlarınızla sorun yaşadığınızda, kime sorarsınız? Çok sık, oldukça sık, neredeyse hiç, asla” Tablo 2’deki rakamlar “çok sık” ve “oldukça sık” cevaplarını göstermektedir.

Özetle katılımcılar, dijital medyayı pratik zorluklar ve özgüvensizlikler ile eşleştirmekte, dolayısıyla da yardım ihtiyacı duymaktadırlar. Bunun için profesyoneller yerine arabulucu uzmanlara yönelmişlerdir. Arabulucu uzmanların seçimine ilişkin genel çerçeveye katılımcıların, ilk önce çocuklarını, ardından da eşlerini dahil etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Üçüncü tercih, torunları iken dördüncü tercih, arkadaşlardır.

En azından şu ana kadar sunulan bulgular, az çok aşkar bulunabilir. Yaşlılar neredeyse rutin olarak geç uyum sağlayanlar ya da acemi kullanıcılar olarak kabul edilmektedir ve bu sebeple yardıma ihtiyaçları olduğu varsayılmaktadır. Ne var ki aslında bu doğru değildir. Anket sonuçları, örneklemdeki katılımcıların %74’ünün, 2005’ten beri (yani on yıl ya da daha uzun süredir) çevrimiçi olduklarını göstermektedir.⁴ Bu anlamda katılımcıların büyük bir çoğunluğu, deneyimsiz kullanıcıları değil; aksine deneyimlileri temsil etmektedir (bkz: Bakardjieva, 2005). Yine de hala arabulucu uzmanlara ihtiyaç duydukları da bir gerçektir. Bu da bir sonraki bölümün kapsayıcı sorusunu gündeme getirmektedir: Onlara neden ihtiyaç duyulmaktadır?

Edinme için Arabulucu Uzmanlar

Geleneksel dijital medya edinme kavramı, bir hanenin kendi iyiliği için bir arzu nesnesini fark ederek sonunda söz konusu nesneyi edindiğini varsayar. Ancak, durum sadece bundan ibaret değildir. İleriki bölümlerde bahsedileceği gibi yetişkin çocuklar, ebeveyn(ler)inin bir nesneye olan ihtiyacını ve olası yararlarını kestirebilme yeteneğine sahiptir.

Brit, 74 yaşında yalnız yaşayan dul bir kadındır. Dizüstü bilgisayar (Oğlunun ikinci el almasına yardım ettiği) eskiyip kullanılamaz hale gelince, kızı harekete geçmiş ve bir tablet almıştır: *“Aslında bu tableti 2 ya da 3 sene önce Noel’de kızımдан aldım.”* O zamanlar Britt’in piyasadaki cihazlar tarafından sunulan farklı seçenekler hakkındaki bilgisi, oldukça sınırlıdır. Pratikte kızı, onun için karar vermiştir.

⁴ Anket sorusu: “İnterneti ne zaman kullanmaya başladınız?” (N = 947).

Sonunda bu seçimin, Britt'i memnun ettiği ortaya çıkmıştır: *“Bence muhteşem çalışıyor.”*

Bu örnekte görüldüğü gibi arabulucu uzmanlar, doğaları gereği teknik sorunları çözen teknikerlerden daha fazlasıdır; tıpkı tablo 1'in önermekte olduğu gibi. Aksine, yeni bir BİT için harekete geçirici ve onları destekleyici işlevlere sahiptir. Bengt (75) ve Inga'nın (70) nasıl tablet ve cep telefonu aldıkları hakkındaki açıklamaları, bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Görüşmeci: *Tablet fikri aklınıza nasıl geldi?*

Inga: *İhtiyacım olduğunu muhtemelen Mia [kızı] düşündü. Emekli olmuştum, sanırım, öyle bir şeydi ve benim için kullanışlı olabileceğini düşündü.*

Bengt [kocas]: *Ve sen de “Hayır, neden alayım ki?” dedin ...*

Inga: *Başlangıçta, cep telefonlarımızda da aynıydı. Yine bizi zorlayıp “Tabii ki araba sürdüğünde falan telefonun olmalı.” dediler”*

Dul bir kadın olan Eva (77), düzenli olarak yeni akıllı telefon almaktadır. *“Onun gibi [akıllı telefon] bir telefonum var; hiçbirini kendim almadım ... Sara [kızı] sıklıkla yenilerini alıyor. Ben de onunkini [eskiğini] alıyorum.”*

Çocuklar tarafından temsil edilen genç kuşak, hali hazırda evcilleştirme sürecinin tüm aşamalarından geçmektedirler. Ardından, ebeveynleri için zaten örtülü bir şekilde ya da potansiyel olarak var olan ihtiyaçları belirlemeye devam etmektedirler (bkz: Östlund, 2011). Bu anlamda ebeveynler, pasif bir konumdadırlar. Genç kuşak, cihaz teminine yardımcı olurken aynı zamanda kullanılabilir hale gelmeleri için önce cihazları ayarlamaları gerektiğini, bu aşamadan önce cihazları [yaşlılara] veremeyeceklerini anlamaktadırlar. Bu yüzden cihazları hassas bir şekilde, ebeveynlerinin günlük hayatlarına uygun olarak kullanıma hazır hale getirmektedirler (Oreglia ve Ling, 2018).

Farklı türde uygulamalar indirme ve ayarlama işi de benzer bir zeminde değerlendirilebilir. Arabulucu uzman, bir ihtiyaç belirler ve “müşterisinin” yerine harekete geçer. Örneğin Bo (71), spor ile oldukça ilgili birisidir ve bu yüzden futbol ile buz hokeyi sonuçları için bir uygulama kullanmaktadır. *“Evet telefonumda var.... Simon ekledi, torunum.”* dedi.

Britt'in kızı, yukarıda bahsedildiği gibi Noel'de yalnızca bir tablet almakla kalmamış ayrıca kullanılabilir olması için tableti ayarlamıştır. Wi-Fi ağına bağlayıp teknik olarak hazırlarken, banka kimliği, Blocket (eBay'e benzer bir İsveç sitesi), e-mail, SvtPlay (kamu yayını yapan bir yayıncı), Britt'in düzenli olarak okuduğu çevrimiçi dergiler ve hava durumu için uygulamalar yükleyerek "repertuvar anlamında" hazırlamıştır. Bunlar, Britt'i memnun etmiştir öyle ki: *"Tüm bunları Christina yükledi. Aldığımızda neredeyse hemen yaptı."*

Britt'in kızı, annesinin temel ilgilerini bildiği ve çevrimdışı medya repertuvarına aşina olduğu için ilgili uygulamaları indirmiş ve annesine nasıl çalıştıklarını öğretmiştir. Bu anlamda kızı, tableti Britt'in gündelik yaşam rutinine sokmayı başarmıştır. Başka bir deyişle, onların anlamlı olmasına yardımcı olmuştur.

Dahil etmede Arabulucu Uzmanlar

Görüşmelerimiz, yaşlıların dijital medya ile deneyimledikleri günlük zorluklardan birinin, medyanın devamlı destek ve ayarlamaya ihtiyaç duymaya yatkın olması olduğu gerçeğini göstermektedir. Bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar vb. gibi günlük teknolojiler, özellikle iletişim pazarlaması terimleriyle, "tak ve oyna"dır (örneğin tüketicinin fişe takıp kullanabileceği ve eskiyene kadar düzgün çalışmaya devam eden cihazlar). Gerçek hayatta ise dijital medya, böyle çalışmaktadır. Anket verilerimizin halihazırda ortaya çıkardığı gibi BİT'ler oldukça fazla sayıda çözülmesi gereken günlük sorunlar barındırmaktadır.

Bir önceki alt başlık, arabulucu uzmanların, teknolojilerin edinilme sürecinin kendisini ne şekilde desteklediklerini ve yaşlılara yeni dijital cihazlarından yararlanabilmeleri için nasıl yardım ettiklerini ortaya koymuştur. Bunun ötesinde BİT'lerin gündelik hayata dahil edilmesi, hem kullanıcılardan hem de arabulucu uzmanlardan sürekli bir çabayı talep etmektedir. Kullanıcıların (ya da arabulucu uzmanların), dijital medyanın düzgün çalışmasını sağlamak için ilgilenmeleri gereken şeylerin listesinde, yeni donanımların kurulması (örneğin, yeni bir yazıcının kurulması), yazılım güncellemeleri (örn. Bir antivirüs programının yenilenmesi) ve uygulamaların güncellenmesi (örn. Dijital kimliğin yeniden yüklenmesi) gibi işler yer almaktadır.

Bu teknoloji yönelimli görevlere ek olarak, yeni servisler ve uygulamalar geliştikçe yaşlılar devamlı olarak yeni şeyler öğrenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin Ove (71) ve Siv (67), kullanıcıdan kullanıcıya satış yapan çevrimiçi bir satış sitesi olan Blocket'te eski cihazlarını satmak istemişlerdir. Ove, *"Başta biraz yardım*

aldık ama sonradan kendim yaptım.” demiştir. Nesnelerin fotoğrafını çekmeyi, kopya etmeyi ve reklamı yüklemeyi başarmıştır: “Her şeyi sattım, kahrolsun!”

Dijital cihazları sürekli güncelleme ihtiyacının, görüşmecilerimiz için ne şekilde sorun yarattığı büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Bazı kullanıcılar, düşük seviyede teknolojik okuryazarlığa ve sınırlı çevrimiçi repertuvara sahipken, diğerleri daha fazla okur yazardır ve kullanımları daha çeşitlidir. Repertuvarlarının ve okur yazarlıklarının büyüklüğü ne olursa olsun kullanıcılar, sosyal çevrelerinde arabulucu uzmanlara sahip olmanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Eninde sonunda, az ya da çok herkes, bir yardım eline ihtiyaç duyuyor gibi gözükmektedir.

Katılımcıların bazıları, sürekli güncellemeleri, en azından bir çift olarak kendi başlarına halledebildiklerinin farkındadırlar. Örneğin, ikisi de 68 yaşında olan Inger ve Karl, sahip oldukları akıllı telefon, tablet, dizüstü bilgisayar gibi cihazlar hakkında özgüvenli ve memnundırlar. Onlar için sorunlar, nadiren ortaya çıkmakta ve bu sorunları bireysel ya da birlikte çalışarak çözmekteydiler. Inger ve eşi oldukça çarpıcı bir örnek sunmuşlardır.

Görüşmeci: *Sorun çıkınca ne yapıyorsunuz?*

Inger: *Çoğunlukla kendimiz hallediyoruz. Ama sonra, zaman zaman daha zor olan şeyler oluyor ve çocuklara sormak zorunda kalıyorsun... Ama eğer çok zor bulduğumuz özel bir şey olursa, her zaman onlara sorabiliriz. Ama bu çok sık olmuyor, gerçekte pek olmuyor, hayır.*

Inger ve kocası, yeni emekli bir çift olarak İsveç'in varlıklı bir bölgesinde yaşamaktadırlar. Artık arkadaşları ile boş zaman aktivitelerine bolca zaman ayırbilmektedirler. İkisi de çalışma hayatları boyunca kendilerini bilgisayarlar ve cep telefonları ile temasa geçiren mesleklerde çalışmışlardır. Bu yüzden, onları nasıl kullanacaklarına ve çeşitli basit sorunları ne şekilde çözeceklerine dair oldukça fazla bilgiye sahiptiler. Dolayısıyla, dijitalleşmiş gündelik hayatta çok fazla sorunla karşılaşmamaktadırlar. Yine de bazen, bir yardım eline ihtiyaç duydukları durumlar da söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda, yakında yaşayan yetişkin çocuklarından yardım alabilecekleri için de oldukça şanslıdırlar.

Bağımsız bir çift olan Inger ve kocasının aksine diğer katılımcılar, arabulucu uzmanların yardımına daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Katılımcılarımızdan birkaçının, akıllı telefon, tablet ya da bilgisayar sahibi olmalarına öncülük eden çocukları, farklı BİT araçlarında ortaya çıkan sorunların çözümünde de yardım elle-rini uzatmışlardır. Bu sayede önemlerini muhafaza etmektedirler; zira, bu arabu-lucu uzmanlar, ebeveynlerine BİT becerilerini sürdürme konusunda destek olmaya devam etmektedirler.

Bo (71) ve Maj'ın (68) durumunda ise başta oğulları John olmak üzere tüm çocukları, yeni BİT'lerin benimsenmesinden sonra bile arabulucu uzman rollerini devam ettirmişlerdir. Oğulları, yakınlarda oturmakta ve onlara oldukça kolay bir biçimde yardım edebilmektedir. Bo ve Maj, tavsiye ve somut destek isteme konu-sunda çekinmemektedirler. Oğullarının arabulucu uzman olarak verdiği desteği, bir servis değiş tokuşu olarak değerlendirmektedirler. Sonuçta kendileri de başka konularda oğullarına yardım etmektedirler. John'un arabulucu uzman olarak rolü, yetişkin çocuklar ve yaşlı ebeveynler arasındaki sosyal servis değiş tokuşunun adeta bir parçası haline gelmiştir. Bu tarz bir değiş tokuş, Bo ve Maj'ın çevrimiçi bağlantılılık seviyelerini sürdürebilmelerine izin vermektedir.

Görüşmeci: *Bir şeyler çalışmadığında, kime sorarsınız?*

Bo: *John [oğlu], mahallede yaşıyor.*

Görüşmeci: *O sizin ücretsiz BT destekçiniz mi?*

Maj: *Öyle diyebiliriz, evet.*

Bo: *Pekala, biz de onlar için bir sürü ücretsiz iş yaptık [üç ço-cukları].... Sanırım geçen haftaydı. E-posta mıydı ya da ar-tık her neyse, gönderemiyordum.*

Görüşmeci: *ve John göz atabildi mi?*

Bo: *Düzeltti.*

Maj: *Evet.*

Bo: *Ama gerçekten ne yaptığını ancak şeytan bilir. Ama yine de işe yaradı.*

Maj: *Onların [çocuklarının] gelip bakması daha kolay.*

Bo: *Çocukların ile iyi bir ilişkin varsa, bilirsin ve onlar için yap-tığım tüm marangozluk...*

Ancak niceliksel verimiz, bütün yaşlıların arabulucu uzman olarak rol alan yetişkin çocukları olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bazı yaşlıların çocukları yoktur ya da çocukları yakınlarda yaşamamaktadır. Bu durumdaki bazı katılımcılar, arabulucu uzmanları komşular gibi sosyal çevrelerinden seçmektedirler. Lars (70) ve karısı Sara (68), Güney İsveç'te bir köyde yaşamaktadırlar. Lars, Stockholm'deki prestijli KTH Kraliyet Teknoloji Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Diğerlerinin ona yardım ettiğinden çok başkalarına yardım eden, iyi eğitilmiş ve deneyimli bir kullanıcısı, yani arabulucu uzman rolünü üstlenmektedir. Lars, yakın arkadaş grubu arasında, çoğu zaman kişilerin dijital cihazlarıyla ilgili yardım almak için iletişim kurduğu bir kişidir ve genel olarak BİT'lerle ilgilenmekte ve onlar hakkında oldukça çok şey bilmektedir. Yine de bazen Lars bile, kendisine yardım etmesi için birilerine ihtiyaç duymaktadır:

Lars: *Bir tane [arabulucu uzmanım] var, caddenin karşısında, gerçek bir uzman bilirsin ya.*

Görüşmeci: *Ne şekilde?*

Lars: *Bilgisayarlar ve onların nasıl çalıştığı hakkında. Eski bir IBM kişisi, hayatının yarısı boyunca bilgisayar danışmanlığı işi yaptı. Yani gerçekten yardıma ihtiyacın varsa ona gidersin. Tamamen farklı bir seviyede.*

Özetle arabulucu uzmanlar, bireyin beceri düzeyine ya da teknik okuryazarlığına bakmaksızın önem arz etmektedirler. Arabulucu uzmanlarla kalıcı ilişkiler kurmak, günlük kullanımda istikrar sağlamaktadır. Teknik sorunlar çözülebilmekte ve yeni şeyler öğrenilebilmektedir. Ek olarak, güvenlik hissine de katkıda bulunmaktadırlar. Arabulucu uzmanların yokluğunun ne anlama geldiğini analiz ettiğimizde bu durum daha da belirginleşecektir.

Arabulucu Uzmanların Eksikliği

Küçük bir pedikür firması işleten 84 yaşındaki dul ve emekli bir hemşire olan Saga, arabulucu uzmanların eksikliğinin, neye yol açabileceğini gösteren aydınlatıcı bir örnek sunmaktadır. Saga, dijital medyaya çok ilgi duymaktadır. 1960'ların başlarında İsveçli bir mağaza zincirinde bilgisayarlar ile oldukça haşır neşir olmuştur ve 1980'lerde hemşire olarak dijital tıbbi kayıtları yönetmeye başlamıştır.

Kocası hayattayken oldukça geniş bir çevrimiçi repertuvarları bulunmaktadır. Örneğin daha o zamanlar yurtdışındaki arkadaşları ile iletişim kurmak için özellikle Skype'ı kullanabilmekteydiler.

Saga: *Bilirsin, kocam bağlamıştı. Frankfurt'ta eski dostlarımız var... Ben de "Skype'nız olmalı, görüyorsun" dedim. Ve gerçekten çok eğlenceliydi. Ama daha sonra kocam vefat ettiğinde, şey, öğrenmemiştim... Beni aradığında bilmiyorum [fark etmiyorum]... Beni Skype ile aradığını nereden bilebilirim? Ya da bilgisayaruma nasıl ulaşabilir? Bilmiyorum.*

Zorluklar burada bitmemektedir aslında. Saga, yeni ürünleri tanıtan, yüklemeler yapan ve destek sunan arabulucu uzmanların eksikliğinde daha çok görünür olan eskimiş donanım, yazılım ve azalan çevrimiçi repertuvar ile karakterize bir sorundan bahsetmektedir. Çocukları uzakta yaşamaktadır ve Saga'nın yaşadığı köyde (yalnızca 600 sakini olan bir köy), tüm çabalarına rağmen güvenebileceği bir kişiyle, herhangi bir arabulucu uzman ilişkisi kuramamıştır.

Saga'nın yardım istediği bir tanıdığı, sabit diskinden yanlışlıkla müzikleri ve soyağacı verilerini silmiştir. Bu durum, Saga'yı o kadar üzümüştür ki, o kişiyi, "Parlak bir aptal" olarak anmaktadır. Kendisine bir miktar yardım etmiş olan Mikael için ise "Amatör" ifadesini kullanmıştır.

Görüşmeci: *Yardıma ihtiyacınız olduğunda ne yaparsınız? Yakınlarda çocuklarınız var mı?*

Saga: *Biri Stockholm'de, biri denizde ve diğeri de Viken'de yaşıyor, Helsingborg'a yakın. Sonra Öland'da bir çocuğum var, adı neydi, Norje, evet. O da Sölvesborg semtinde yaşıyor.*

Ama amatör olsa da bir adam var. Ama ben, bilgisayarlarda "dünya şampiyonu" olmasam da bunu fark ediyorum. Bilgisayar başında oturdum ve onu açmaya çalışıyordum. Sonra tüm simgeler kayboldu! Oturdum, öylece siyah ekrana baka kaldım.

Şimdi üç simgeyi sildim ve nasıl geri getireceğimi bilmiyorum. Bilmiyorum, hayır, hayır. Bu durum çaresiz. Evet Mikael belki bana yardım edebilir: Onları oraya koydu. Hayır, buna sinirleniyorum. Düğmelere basmaktan korkuyorum. Ve aldığım yeni klavye, [basınca] basılı kalıyor. Tam bir karmaşa haline geldi. Buna çok kızdım.

Saga'nın çocukları uzakta yaşamaktadır. En yakını 100 km'den daha uzaktadır; ziyaretleri ise nadir ve düzensizdir. Saga, denemelerine rağmen ihtiyaçları ve tercihleri konusunda yeterli teknik okuryazarlığa ve duyarlılığa sahip bir kişiyi, yani bir arabulucu uzmanı bulmakta zorluk çekmektedir. Mikael, ona simgeleri yükleyerek yardım etmiştir ama belli ki Saga, sorunlarla başa çıkabilmesi için daha fazla eğitime ve yardıma ihtiyaç duymaktadır. Son olarak, yeni satın aldığı klavye, umduğu gibi çalışmamaktadır. Sahip olduğu cihazların bilgilerini (marka, model vb.) bilmeden, uyumlu bileşenleri satın almak kolay değildir. Ayrıca bileşenler, uyumlu olsa da açıklanmalı ve bağlamsallaştırılmalıdır. Bunun yanı sıra, kurulmalı ve doğru şekilde ayarlanmalıdırlar (Oreglia ve Ling, 2018).

Kısaca Saga, BİT'lerin memnun ve düzenli bir kullanıcısıyken eşinin ölümünden beri arabulucu uzman bulamamaktadır. Bu yüzden, çevrimiçi repertuarı azalmaktadır. Ne yazık ki, Saga'nın da zamanla İsveç'in 400,000 kişilik teknoloji kullanmayan yaşlılar arasına katılma ihtimali bulunmaktadır (Bkz: Olsson vd., 2019).

Bazen, sosyo-ekonomik durumları tatmin edici seviyede olan ve hatta kendileri arabulucu uzman olan görüşmeciler bile yaşlılık ve [yaşlılığın] nereye varacağı konusundaki fikirlerini belirtmektedirler. Sosyal sigorta sektöründe uzun süreli bir kariyeri olan Siv (72 yaşında), birçok güvencesi olmayan insanla karşılaşmıştır. Bu deneyimler yüzünden yaşlılar ve yalnız insanlar ile kendi durumu hakkındaki fikirlerini, dijital medyayla ilintili olarak yansıtmıştır:

Siv: *Onlar için yardım almak nedir? Bu o zaman düşüneceğin bir şey. Geleceğe karmaşık duygularla bakıyorsun. Teknoloji bugünkü gibi hızlı geliyecekse ve gelecekteki gibi görünüyor, ona uyum sağlamak önemli.*

Arabulucu uzmanlar bazı katılımcılar için oldukça elzem iken, geneli için bir şekilde önemlidir. Sınırlı becerileri olan kullanıcılar için arabulucu uzmanların yokluğu, Saga'nın örneğinde olduğu gibi, neredeyse yıkıcı olabilmektedir. Ancak,

iyi durumdaki arabulucu uzmanlar olmadan bile teknolojilerle başa çıkabilen kişiler için dahi arabulucu uzmanlar, dijital medya ile günlük yaşamlarında vazgeçilmez roller oynamaktadır.

Tartışma

Bu makalenin başında da belirttiğimiz gibi araştırmalar genellikle evcilleştirmeyi dört aşamalı bir süreç olarak görmektedirler (Haddon, 2016): edinme, nesneleştirme, dahil etme ve dönüştürme. Verilerimizin bulgularına göre, günümüzün arabulucu uzmanlarının rol ve kimliklerini anlamak için bunlar arasından iki kavram, özellikle öne çıkmaktadır. Bunlar, edinme ve dahil etme kavramlarıdır.

Edinme, dikkati evcilleştirme sürecinin ilk aşamalarına çekmektedir. Bu aşamalarda BİT'ler, bir haneye girmek üzeredir; ancak aynı zamanda, girişinden sonraki ilk süreç yaşanmaktadır. Veriler, özellikle de görüşme verileri, arabulucu uzmanların yaşlıların edinme sürecindeki önemini ortaya koymaktadır. Arabulucu uzmanlar, genellikle oğullar ya da kızlar (bazen de torunlar), ebeveynlerinin olası BİT ihtiyaçlarını belirlemede yardımcıdırlar. Bunu yaparken aslında olası kullanım alanlarını da belirlemiş olurlar. Yaşlı ebeveynleriyle BİT'ler hakkında tartışma başlatmakta, kullanılabilirliklerini savunmakta ve gerekli teknolojileri edinmeleri için fırsat kollamaktadırlar. BİT'lerin edinilme sürecine bilahare dahil olurlar. Örneğin, ebeveynlerine hediye olarak BİT satın almakta veya daha önce kendi kullandıkları ekipmanları vermeyi bile teklif etmektedirler. BİT'lerin edinilmesine yardım ettikten sonra, kurulumuna da müdahil olmaktadır. Örneğin, cihazları İnternet'e bağlamakta, gerekli yazılımı ve yararlı uygulamaları yüklemektedirler.

Bu görevler, kendi içlerinde teknolojik bakımdan gelişmiş değildir. Birçok ortalama kullanıcı, bunları rahatlıkla gerçekleştirebilir. Bununla birlikte, yaşlı kullanıcılar hakkındaki bilginin önemi göz önünde bulundurulduğunda, arabulucu uzmanlar tarafından gerçekleştirilen görevler, gerçekten karmaşıktır. Bu görevler, yaşlı kullanıcıların kişisel ilgi ve talepleri hakkında somut bilgi gerektirir. Yaşlı kullanıcıların yerleşik medya kullanım repertuvarları (Hasebrink ve Domeyer, 2012; Hasebrink ve Popp, 2006; Olsson et al., 2018) ve daha genel olarak gündelik yaşamları hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Yaşlı kullanıcıların yaşamları hakkındaki oldukça somut kavrayışlara ek olarak, başka bir kişinin bu süreçlere katılmasına izin vermek, yüksek derecede bir güvenin varlığını da varsaymaktadır. Başka bir deyişle, yaşlı kullanıcılar açısından yeni BİT'lerin şampiyonu muamelesi görebilmeleri için arabulucu uzmanların, BİT'lerin evcilleştirilmesi sürecinde yakın ve güvenilir ortaklar olmaları gerektiği muhakkaktır.

Yeni BİT'lerin yaşlı kullanıcıların günlük rutinlerine dahil edilme aşamasında da arabulucu uzmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kişilere güncellemeler, kurulumlar, yeniden kurulumlar (örneğin banka kimliği, antivirüs programı vb.) gibi konularda destek için sürekli ihtiyaç vardır. Ayrıca, olası yeni kullanım alanlarını göstermede önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu tür destekler bile, kullanıcılar ve arabulucu uzmanlar arasında bir güven tesisini gerektirir. Sonuç olarak bu, öyle herkesin sağlayabileceği türden bir yardım olarak görülemez. Dahası bu çabalar, coğrafi yakınlığı ve erişilebilirliği de gerektirmektedir. Görüşmelerimiz, söz konusu görevlerin daha çok, kısa süre zarfında imdada koşacak oğul, kız ya da to-runlar gibi, yakınlarda yaşayan tanıdıklarca gerçekleştirildiğini göstermektedir. Böyle bir destek sağlamak için tercih edilen yöntem, yüz yüze, bire bir gerçekleşen yönergeler olmaktadır. Özünde, bu hizmetlerin, bir aile ilişkisi niteliği taşıdığı görülmektedir.

Sonuçlar

Arabulucu uzmanlara duyulan ihtiyaç ve bu kişilerin devam eden varlığı, dijital medyanın telefon, radyo ve televizyon gibi eski, önceden evcilleştirilmiş medya teknolojilerinden oldukça farklı olduğunu vurgulamaktadır. Eski teknolojilerin neredeyse hiçbiri, yeni BİT'lerin gerektirdiği şekilde sürekli bir yardım ve destek gerektirmemiştir. Bu sebeple kullanıcılar, sosyal çevrelerine erişime eşit şekilde bağımlı değillerdi.

Ev bilgisayarlarının erken dönemi olan 1980'lerde Murdock ve diğerleri (1992:150), “toplumsal ağların merkeziliğinin” altını çizmiş ve “tanıdıkların kilit anlarda destek sağlayan önemli roller üstlendiklerini” dile getirmişlerdir. On yıl kadar sonra, bu kez Bakardjieva (2005), toplumsal ağların önemini yeniden gündeme getirmiş ve hatta yeni bir kavram daha ortaya atmıştır: “teknolojik genel geçerler, somut durumlar ve ihtiyaçlar ile yakın ilişkide bulunduğu acemi kullanıcının geçmişinde arasında aracılık eden”, arabulucu uzmanlar (Bakardjieva, 2005:99).

Belki de Murdock ve arkadaşları (1992) ile Bakardjieva (2005), analiz ettikleri teknolojiler o zamanlar oldukça yeni olduğu için inceledikleri durumun belli bir derecede gelip geçici olacağını varsaymış olabilirler. Ancak, sonraki yıllara ait anket ve görüşme verilerimiz, kullanıcılar teknolojiyi yıllardır kullanıyor olsalar bile dijital medya ile başa çıkmanın, halen zor olduğu sonucunu desteklemektedir. Hatta, dijital medyanın sürekli bir değişim içinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda güncel teknolojiler ile başa çıkma daha da zor olarak algılanabilir. Bu değişim, yeni cihazları, yeni yazılımları ve elbette geniş çapta ticari ya da kamusal

dijital servisler ile ilgili olma beklentisini içerir. Sonuç olarak, arabulucu uzmanlara hala ihtiyaç duyulmakta ve bunlar, yaşlıların gündelik dijital medya hayatlarında önemli bir rol oynamaktadırlar. Dahası, bu makalede sunulan verilere dayanarak, arabulucu uzmanların bundan on yıl sonra da önemli bir rol oynayacağını iddia edebilmekteyiz.

Araştırma, Uygulama ve Politika için Öneriler

Araştırmamız, teknoloji ile önceden deneyimi olan yaşlı kullanıcıların bile, çeşitli BİT'leri almak, yönetmek ve kullanmak için başkalarından (burada arabulucu uzmanlar olarak adlandırılır) yardım almaya zorlandıklarını doğrulamaktadır. Bu yüzden sağlık ve kamu hizmetlerinin kolaylaştırılması amacıyla, teknolojilerin yaygın kullanımı için hükümetler tarafından yapılan planlar, fazlasıyla iyimser veracelektir. Çeşitli hizmetleri ve bilgileri daha kullanılabilir hale getirme yönündeki iyi niyete rağmen, bu hizmetleri dijitalleştirmek, onları yaşlılar için daha az kullanılabilir hale getirebilmektedir. Bu tespit, özellikle bazı yaşlıların BİT'lerle günlük karşılaşmalarında onlara yardımcı olacak arabulucu uzmanlara erişemedikleri zamanlarda daha fazla geçerlidir. Politika üreticiler tarafından çevrimiçi hizmetleri öne çıkarma yönünde alınan kararlar, yaşlı kullanıcıların hizmetlere erişimini ve daha genel anlamda topluma katılımlarını, olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahip olabilmektedir.

KAYNAKLAR

Bakardjieva, M. (2005). *Internet society: The Internet in everyday life*. London, UK: Sage.

Barrantes Cáceres, R. ve Cozzubo Chaparo, A. (2017). Age for learning, age for teaching: The role of intergenerational, intra-household learning in Internet use by older adults in Latin America. *Information, Communication & Society*, 22(2), 250–266. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1371785>

Bausinger, H. (1984). Media, technology and daily life. *Media, Culture & Society*, 6(4), 343–351.

Berker, T., Hartmann, M., Punie, Y. ve Ward, K. (Der.). (2005). *Domestication of media and technology*. Maidenhead, UK: Open University Press

Bové, K. (2017). Den nationella SOM-undersökningen 2017. U. Andersson, J. Ohlsson, H. Ekengren Oscarsson ve M. Oskarsson (Der.), Larmar och gör sig till: SOMundersökningen 2016 içinde (s. 621–629). Göteborg, Sweden: SOM-institutet.

Brosveet, J. ve Sørensen, K. H. (2000). Fishing for fun and profit? National domestication of multimedia: The case of Norway. *The Information Society*, 16(4), 263–276.

Chan, C., Than, K., Hassan, S., Mehta, K., Ping Chui, Y. ve Koh, B. (2013, December). *Designing e-services for an ageing population*. 34th International Conference on Information Systems'de sunulan bildiri, Milan, Italy.

Comunello, F., Fernández Ardevol, M. ve Mulargia, C. (2017). Women, youth and everything else: Age-based and gendered stereotypes in relation to digital technology among elderly Italian mobile phone users. *Media, Culture & Society*, 39(6), 798–815.

Courtois, C. ve Verdegem, P. (2016). With a little help from my friends: An analysis of the role of social support in digital inequalities. *New Media & Society*, 18(8), 1508–1527.

Cumming, G., Morris, E., Simpson, P., French, T., Kahana, E., Luciano, J. ve Molik, D. (2016). The future of post-reproductive health: The role of the Internet, the Web, information provision and access. *Post Reproductive Health*, 22(3), 123–130. <https://doi.org/10.1177/2053369116647858>

Digitaliseringskommissionen. (2016). *För digitalisering i tiden: Slutbetänkande av Digitaliseringskommissionen*. Stockholm, Sweden: Wolters Kluwer.

Du Gay, P. (Der). (1997). *Production of culture, cultures of production*. London, UK: Sage.

Feenberg, A. (1991). *The critical theory of technology*. New York, NY, USA: Oxford University Press.

Friemel, T. (2016). The digital divide has grown old: *Determinants of a digital divide among seniors*. *New Media & Society*, 18(2), 313–331.

Green, N. ve Haddon, L. (2009). *Mobile communications: An introduction to new media*. Oxford, UK: Berg.

Haddon, L. (2016). The domestication of complex media repertoires. K. Sandvik, A. M. Thorhauge ve B. Valtysson (Der.), *The media and the mundane: Communication across media in everyday life* içinde (s. 17–30). Göteborg, Sweden: Nordicom.

Hasebrink, U. ve Domeyer, H. (2012). Media repertoires as patterns of behaviour and as meaningful practices: A multimethod approach to media use in converging media environments. *Participations*, 9(2), 757–779.

Hasebrink, U. ve Popp, J. (2006). Media repertoires as a result of selective media use: A conceptual approach to the analysis of patterns of exposure. *Communications*, 31(3), 369–387.

Hutchby, I. (2001). Technologies, texts and affordances. *Sociology*, 35(2), 441–456.

Katz, E. ve Lazarsfeld, P. F. (1955). *Personal influence: The part played by people in the flow of mass communications*. Glencoe, IL, USA: Free Press.

Lie, M. ve Sørensen, K. H. (Der.) (1996). *Making technology our own? Domesticating technology into everyday life*. Oslo, Norway: Scandinavian University Press.

Leong, L. (2017). Mobile Myanmar: The development of a mobile app culture in Yangon. *Mobile Media & Communication*, 5(2), 139–160.

Lüders, M. ve Gjevjon, E. R. (2017). Being old in an always-on culture: Older people's perception and experience of online communication. *Information Society*, 33(2), 64–75.

Lutz, W., Sanderson, W. ve Scherbov, S. (2008). The coming acceleration of global population ageing. *Nature*, 451, 716–719.

MacKenzie, D. ve Wajcman, J. (Der.). (1999). *The social shaping of technology*. Maidenhead, UK: Open University Press.

Murdock, G., Hartmann, P. ve Grey, P. (1992). Contextualizing home computing: Resources and practices. R. Silverstone ve E. Hirsch (Der.), *Consuming technologies: Media and information in domestic spaces* içinde (s. 146–160). London, UK: Routledge.

Olsson, T. (2006). Appropriating civic information and communication technology: A critical study of Swedish ICT-policy visions. *New Media & Society*, 6(4), 611–627.

Olsson, T., Samuelsson, U. ve Viscovi, D. (2018). Resources and repertoires: Elderly online practices. *European Journal of Communication*, online first. <https://doi.com/10.1177/0267323118810852>.

Olsson, T., Samuelsson, U. ve Viscovi, D. (2019). At risk of exclusion? Degree of ICT access and literacy among senior citizens. *Information, Communication & Society*, 22(1), 55–72.

Oreglia, E. ve Ling, R. (2018). Popular digital imagination: Grass-root conceptualization of the mobile phone in the global south. *Journal of Communication*, 68(3), 570–589.

Östlund, B. (2011). Silver age innovators: A new approach to old users. F. Kohlbacher ve C. Herstatt (Der.), *Marketing and innovation in the aging society* içinde (s. 15–26). Berlin, Germany: Springer.

Pang, Z., Zheng, L., Tian, J., Kao-Walter, S., Dubrova, E. ve Chen, Q. (2015). Design of a terminal solution for integration of in-home health care devices and services towards the Internet-of-things. *Enterprise Information Systems*, 9(1), 86–116.

Selwyn, N. (2004). The information aged: A qualitative study of older adults' use of information and communications technology. *Journal of Aging Studies*, 18(4), 369–384.

Silverstone, R. (1994). *Television and everyday life*. London, UK: Routledge.

Silverstone, R. ve Haddon, L. (1996). Design and the domestication of information and communication technologies: Technical change and everyday life. R. Mansell ve R. Silverstone (Der.), *Communication by design: The politics of information and communication technologies* içinde (s. 44–74). Oxford, UK: Oxford University Press.

Silverstone, R. ve Hirsch, E. (Der.). (1992). *Consuming technologies: Media and information in domestic spaces*. London, UK: Routledge.

Thompson, J. B. (1990). *Ideology and modern culture: Critical social theory in the era of mass communication*. Cambridge, UK: Polity Press.

Tirado-Morueta, R., Hernando-Gómez, A. ve Ignacio Aguaded-Gomez, J. (2016). The capacity of elderly citizens to access digital media in Andalusia (Spain). *Information, Communication & Society*, 19(10), 1427–1444.

Williams, R. (1974). *Television: Technology and cultural form*. London, UK: Fontana/Collins.

Willis, P. ve Trondman, M. (2000). Manifesto for ethnography. *Ethnography*, 1(1), 5–16. Woolgar, S. (1996). Technologies as cultural artefacts. W. H. Dutton

(Der), *Information and communication technologies: Visions and realities* içinde (s. 87–102). New York, NY, USA: Oxford University Press.

World Internet Project. (2016). International report (6. basım). Erişim: <https://www.digitalcenter.org/wpcontent/uploads/2013/06/2015-World-Internet-Report.pdf>

Yazarın Notu:

Bu çalışma FORTE, İsveç Sağlık Araştırmaları Konseyi, Çalışma Hayatı ve Refah ve Familjen Kamprads stifelse, Kamprad Aile Girişimcilik, Araştırma ve Yardım Vakfı tarafından finansal olarak desteklenmiştir.

Tüm yazışmalar aşağıdaki adres ile gerçekleştirilmelidir

Tobias Olsson

Eğitim ve Toplum Fakültesi

Malmö Üniversitesi

205 06, Malmö, İsveç

tobias.olsson@mau.se

Tablo A1. Örnekleme ve İsveç Nüfusunda Yaş, Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Dağılımı (yüzde)

		Erkek		Kadın	
		Anket	İsveç Nüfusu	Anket	İsveç Nüfusu
YAŞ	60-65	42	45	39	43
	71-75	28	27	27	30
	76-80	18	17	19	16
	81-85	12	11	15	11
EĞİTİM	Düşük (zorunlu)	38	48	35	35
	Orta (mesleki, halk lisesi vb.)	23	12	34	12
	Yüksek(üst orta eğitim ve üstü)	39	39	39	39

Not. Örneklemedeki yaş, toplumsal cinsiyet dağılımı ve eğitim seviyesi, 65-85 yaş arası İsveç nüfusunu temsil eden veri ile karşılaştırılmıştır. İstatistikler, Sweden 2016'dan indirilmiştir. Örneklem 65-70 yaş arası grubuna dahil edilen 64 yaşında bir kadını da içermektedir.

Yaşlıların Dijital Teknoloji Eğitimleriyle İlişkilenme Biçimleri: *Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi Örneği*

Ertan Ağaoğlu, Naz Önen** ve Pelin Tokatlı****

Giriş

Tıpta yaşanan gelişmelerle birlikte ortalama yaşam süresi her geçen yıl artmaktadır ve Birleşmiş Milletler'in araştırmasına (2017) göre, günümüzde 65 yaş üstü bireyler, dünya nüfusunun %13'ünü oluştururken, bu oranın önümüzdeki yirmi yılda iki katına çıkması beklenmektedir. Bugünü ve geleceği ilgilendiren sosyo-ekonomik bir gerçeklik olarak yaşlılık, özellikle Türkiye gibi hızlı yaşlanan ülkeler için yeni toplumsal meseleleri de beraberinde getirmektedir. Sağlık alanı gelişirken ve yaşam süreleri artarken, yaşam kalitesine yönelik teknolojik imkanlar da çeşitlenmekte ve gündelik hayatı etkilemektedir. Bu bağlamda, gündelik hayatın önemli bir kısmını etkileyen Bilgi ve İletişim Teknolojilerini (BİT) etkili bir şekilde kullanabilmek oldukça önemli bir hale gelmektedir. Günümüzde söz konusu teknolojileri kullanamayan bireylerin, dijital kültürün sunduğu bilgi alma, siyasi katılım, sosyal yardım gibi birçok faydadan mahrum kalacağı açıktır (Görgün Baran, 2017:74). Sosyal medyanın ve genel anlamıyla internet teknolojisinin sosyal bağları kuvvetlendirme potansiyeli düşünüldüğünde, bu teknolojilerin 65 yaş üstü bireylerin gündelik hayatlarına dâhil edilmesinin sağlanması gerekmektedir. Günümüzde BİT kullanımıyla bağlantılı sorunlar, emeklilik gibi sebeplerden dolayı sosyal izolasyon riski altında olan (Hutto vd., 2015: 209) yaşlı bireyleri etkileyebilmektedir. Bu duruma paralel olarak dijital teknoloji eğitimleri giderek önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, yaşlı bireylerin gündelik hayatlarını etkileyen güncel konuları tartışmak için “*dijital bölünme*” olgusundan beslenmektedir. Alana yönelik güçlü bir başlangıç noktası olarak dijital bölünme kavramından hareketle, BİT'lerin kullanımı hakkında tartışılabilir olan eşitsizlikler, her şeyden önce fiziksel erişim ile

* Arş.Gör. Hacettepe Üniversitesi, Radyo, TV bölümü.

** Arş. Gör. Başkent Üniversitesi İletişim Tasarımı Bölümü

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri

Yazarların katkısı eşit olduğundan isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

alakalıdır. Bu yaklaşım, en yalın haliyle, teknolojilere sahip olup olmama ekseninde ortaya çıkan eşitsizliklere odaklanır ve *birinci seviye dijital bölünme* olarak adlandırılır (Hargittai, 2020). Bu kapsamda, erken dönem dijital bölünme araştırmaları, dijital bölünmeyi yalnızca dijital teknolojilere sahip olup olmama ikiliği üzerinden ele almaktadır (Deursen, 2010: 893). Alanyazında yaşlılık ve dijital eşitsizliği kesen araştırmalar genel olarak, kuşaklararası dijital eşitsizlikleri işaret eden “*gri dijital bölünme*” (Millward, 2003) kavramına odaklanmaktadır. Gri dijital bölünme, yaşlılar ve toplumun diğer yaş grupları arasındaki dijital eşitsizliklere işaret etmektedir ve temel olarak, yine bu teknolojilerin kullanılıp kullanılmamasına; yani erişim eşitsizliklerine odaklanmaktadır.

Son yıllarda, yaşlı bireyler arasında teknoloji sahipliğinin artmasıyla birlikte (Pew Research, 2019), yaşlı bireylerin dijital becerilerinin seviyesi de önem kazanmaktadır. Günümüzde teknoloji kullanımının dünya çapında artmasıyla beraber, birinci seviye dijital bölünme tartışmalarının ötesine geçilerek, dijital beceriler; diğer bir deyişle, etkili ortam kullanımı tartışmaya açılmıştır. Bu bağlamda, tartışılan *ikinci seviye dijital bölünme*, bireyler arasında dijital beceri farklılıklarının ortaya çıkardığı eşitsizliklere odaklanmaktadır. Söz konusu dijital bölünme yaklaşımına göre, bireylerin teknolojilerden ne derecede faydalanabildikleri ve bu teknolojileri hayatlarına ne kadar dâhil edebildikleri önem taşımaktadır. Bu bağlamda, beceri farklılıkları, sosyal eşitsizlikleri yeniden üretmekte ve yeni eşitsizliklere yol açabilmektedir (Hargittai, 2020).

Dijital eşitsizliklerin, birçok değişken ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Araştırmalar, birinci ya da ikinci seviye dijital bölünmenin, ekonomik durum, yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim gibi (Hargittai, 2020) birçok değişken etrafında şekillendiğini göstermektedir. Buradan hareketle, çalışmanın daha sonraki kısımlarında detaylı incelenecek olan Bourdieu’nün sermaye kavramı, çalışma kapsamında gözlenen dijital bölünme dinamiklerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Yaşlıların içinde bulundukları eşitsizliklerin tamamını, yaşam seyri boyunca aktarılan ve katmerlenen bir miras olarak ele alan Arun ve Elmas’a göre (2016: 365), çocukluk, gençlik ve yetişkinliklerinde dezavantajlı konumda bulunanların, yaşlılıklarında da bu eşitsizliklerin ürettiği yeni biçimlerden azade olması mümkün değildir. Bu araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların sahip olduğu teknik, ekonomik ve kültürel sermayeye yönelik paylaşımları ve gençlik yıllarına ait teknolojik deneyimleri de bu bağlamda tartışmayı genişletmektedir. Analiz kısmında da tartışılacağı üzere, bireyler Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) eğitimlerine katılarak var olan sermayelerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Vaka çalışması olarak tasarlanan bu araştırma, öncelikle dijital bölünme dinamiklerine mikro bir perspektifle bakmayı, bu bölünmede sermayenin konumunu

anlamayı amaçlamakta ve yaşlıların BİT öğrenme ve kullanma motivasyonlarını, öğrenme sürecinde yaşadıkları zorlukları ve endişeleri serimlemeyi amaçlamaktadır. Bu zeminden hareketle, bu araştırmada, Ankara *Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi* (BEM) örneklemini özelinde, gerekli erişim ve teknolojik eğitim koşullarının sağlanması durumunda söz konusu gri dijital bölünmenin aşılabileceği ileri sürülmektedir. Ancak, sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan yaşlıların, erişim ve beceri konusunda daha avantajlı olabileceği düşüncesine rağmen, beceri anlamındaki eşitsizliklerin hala devam ettiği iddia edilmektedir. Fakat, bu çalışmanın kapsamının, BİT deneyimleri ve sosyo-ekonomik durum üzerinden homojen özelliklere sahip yaşlı bireyler ile sınırlı olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışmanın ilk kısmında, Bourdieu sosyolojisinin temel taşları olan *sermaye türleri* ve *habitus* kavramlarına araştırmanın bulgularına açıklık getirecek şekilde değinilmektedir. Çalışmanın *Alan ve Yöntem* başlıklı ikinci kısmında, araştırma sürecinde yürütülen katılımlı gözlem, odak grup ve anket çalışmalarının nasıl ve hangi amaçlarla tasarlanıp gerçekleştirildiği, araştırma bulgularının nasıl incelendiği ve genel hatlarıyla sürecin nasıl ilerlediğine dair bilgiler aktarılmaktadır. Ardından, alana yönelik açıklamalara yer verilerek BEM ve burada verilen teknoloji eğitimlerinin kapsamı ve işleyişi detaylandırılmaktadır. Araştırmanın tartışma bölümünde ise, yaşlıların bilgi erişim merkezine katılım ve BİT kullanım motivasyonları, bu teknolojileri ne derece hayatlarına kattıkları, ilişkilene biçimleri ve son olarak söz konusu teknolojiler hakkındaki endişeleri incelenmektedir. Çalışmanın sonuç ve önerileri içeren son kısmında ise, araştırma bulguları detaylı olarak tartışılmış ve Ankara *Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi*'nin örnek bir merkez olarak alana ne gibi katkılar sağlayabileceği tartışılmıştır.

Sermaye Kavramı

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun geliştirdiği kavram seti, hem dijital eşitsizlik dinamiklerini açıklamak hem de yaşlıların BİT'lerle nasıl bir ilişki geliştirdiğini anlamak için oldukça faydalıdır. Bourdieu, birey ve toplum ikiliğini kırarak, ikisini de birbiri içine geçen yapılar olarak incelemeye çalışır; bu anlayışa göre birey toplumu şekillendirirken, toplum da bireyi şekillendirmektedir (Palabıyık, 2011:136). Dolayısıyla Bourdieu, nesnecilik ve öznelcilik arasında bir sentez sağlamak için *habitus*, alan ve sermaye kavramları ile temellendirilen özgün bir kavramsal cephanelik oluşturur (Wacquant, 2016: 61-65). Bu kavramların her biri birbirleriyle içsel bir ilişki içindedir. Tüm analitik gücünü sadece diğerleriyle birlikte kazanan bu kavramlar, “yeniden-üretim” örneklerini açıklamada önemli bir yere

sahiptir. Bu bağlamda, yaşlılar ile BİT’ler arasındaki ilişkiyi anlamada habitus, alan ve sermaye kavramları faydalıdır.

Alan, sosyal olarak kurulmuş güçlerin alanıdır. İçerisinde tahakküm kuranlar ve tahakküm altındakiler bulunur ve bu alanda sürekli olarak bir eşitsizlik süreci devam eder (Palabıyık, 2011). Alandaki tüm aktörler, kısıtlı sermayeye ulaşmak için birbirleri ile mücadele halindedirler (Lingard vd, 2005). Bu bağlamda alan, bireylerin güce erişmek için sürekli mücadele ettiği toplumsal bir uzamdır. Bireyler, içinde bulundukları alanların kurallarını öğrenir, dışsal yapılar öğrenilerek içselleştirilir ve bu içselleştirme *habitus* olarak adlandırılır (Palabıyık, 2011:128). Habitus ise “insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stok[una]” (Palabıyık, 2011:128) işaret eder. Habitus, bireylerin belirli durumlarda nasıl davranacağını belirleyen bir tür *pratik hissidir* (Türk, 2008:7). Bu pratik hissi, tıpkı bir sporcunun, oyun sırasında oyun kurallarını bilip, sürekli üzerine düşünmeden onlara göre davranması, bunu yaparken de oyunun geleceğini okuyarak kendi taktiklerini geliştirmesi, rakibin olası hamlelerini tahmin etmesi gibidir (Türk, 2008:7). Bireyler de tıpkı bir oyuncu gibi, hayatı boyunca nasıl davranacağını belirleyen sosyal kuralları düşünmeden onlara göre davranır, bu da hayatlarını kolayca yaşayabilmelerini sağlar (Howson, 2017).

Sermaye ise habitus ve alan üzerinde büyük bir etkiye sahip, mücadelede kullanılacak stratejilerin belirlenmesinde önemli rol oynayan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Bourdieu, sermayeleri, iktidarı ele geçirmek için verilen mücadelenin konusu ve amacı olarak görür; buna göre bireyler, alanlarda mücadele ederek sermayeyi ele geçirmeye çalışırken, bu mücadeledeki başarı yine bireyin sermayesine bağlıdır (Bourdieu, 1986). Burada Bourdieu sosyolojisinde kavramsallaştırılan dört sermaye türünden bahsetmek mümkündür: ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel. Ekonomik sermaye, bireylerin sahip olduğu para ve maddi değerlere işaret eder (Palabıyık, 2011:134) ve diğer tüm sermaye türlerinin kökenidir (Bourdieu, 1986). Kültürel sermaye, toplumda yüksek atfedilen bilgilere sahip olmaktır (Palabıyık, 2011:134); okullar, kurslar, eğitimler ve en önemlisi de aile yoluyla devamlılığı sağlanır (Bourdieu ve Wacquant, 2016:108). Sosyal sermaye ise, bireyin sahip olduğu ilişkilere işaret eder. Bu ilişkiler “gerekli olduğunda faydalı 'destekler' sağlayan toplumsal ilişkilerdir. [...] Sosyal sermaye, gerçekte ve uygulamada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bir bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır” (Palabıyık, 2011:132). Özellikle dijital kültürde bahsedilen sermaye türleri dışında, teknik sermaye kavramın-

dan da bahsetmek gerekmektedir. Teknik sermaye, temel olarak, araçları kullanma becerisi anlamına gelmektedir. Bourdieu teknik sermayeyi ayrı bir başlık altında incelemeyi; bunun yerine onu kültürel, sosyal, ekonomik sermayelerin bir karışımı olarak görmektedir (Abidin, 2018:28). Sariya Yardi ve Simon Hayhoe, teknik sermayeyi bilgiye erişim ve sosyal mobilité sağlamak amacıyla kullanılan dijital teknolojiler hakkındaki bilgi ve beceriler olarak tanımlamaktadır (a.g.e).

Bourdieu'ye (1986) göre sermaye, akümülatiftir, sosyal dünyada yarar sağlar, diğer türlü sermayelere dönüştürülebilir. Bourdieu'ye göre ekonomik sermaye, diğer tüm sermayelere dönüştürülebilir; ancak süreç bu dönüşüm için çaba harcamayı da gerektirir ve zaman alır (Bourdieu, 1986:24). Ayrıca, bir sermaye ancak bir alanla bağlantılı olarak var olabilir ve işlev görebilir. Sermayenin alan üzerindeki dağılımı kendiliğinden alanın yapısını oluşturan, alanın sıradan işleyişini tanımlayan kurallar ve düzenlilikler üzerinden bir iktidar sağlar. Başka bir ifadeyle, eyleyicilerin stratejileri, alandaki özgül sermayenin dağılımında önemli bir etkenidir (Bourdieu ve Wacquant, 2012:86-87). Bu ilişki içerisinde habitus ise belirli bir iktisadi ve toplumsal gerçekliğin içselleştirilmesi ile edinilen ve söz konusu alan içinde tanımlanan bir yörüngede gerçekleşme fırsatı bulur (s. 90). Dolayısıyla alan, habitus ve sermaye kavramları arasındaki karşılıklı ilişki ve sermaye türlerinin birbirlerine dönüştürülebilir olması, bu metnin konusu olan yaşlı bireylerin 'gri bölünme'ye rağmen BİT'leri kullanıyor olmasını anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır.

Alan ve Yöntem

Araştırmacılar, *Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılar ve Gençler Bilgi Erişim Merkezi*'nden 2018-2019 güz döneminde Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri yüksek lisans ve doktora programları kapsamında aldıkları “*Yeni Medya Çalışmalarına Giriş*” dersinde, yeni medya ve yaşlılığı kesen bir araştırma konusu ararken haberdar olmuşlardır. Bireylere teknoloji eğitimi vermeyi amaçlayan BEM, 2007 yılında faaliyete başlamış ve Ankara'nın merkezi bir konumunda bulunan Cinnah Caddesi'ndeki Kırkpınar Alt Geçidi'nde hizmete geçmiştir. Mekân, Bilgi Erişim Merkezi'ne dönüşmeden önce, uzun bir süre alt geçit olarak kullanılmıştır. BEM'de toplamda bir kurum müdürü, üç eğitmen, iki güvenlik görevlisi ve iki yardımcı personel çalışmaktadır. Merkez'de Fransızca, Temel Bilgisayar, Akıllı Telefon ve Sosyal Medya eğitimleri verilmektedir. Görevli eğitmenler, pedagojik geçmişi bulunmayan; ancak teknoloji ile yakından ilgili belediye çalışanlarıdır. BEM, gençler ve yaşlılara eğitim vermek üzere ayrılmış iki farklı sınıftan ve yardımcı bölümlerden oluşmaktadır. Sınıflarda 50'ye yakın masaüstü bilgisayarlar bulunmaktadır ve

bunlar temel bilgisayar eğitiminde kullanılmak üzere katılımcılara açıktır. Eğitimlerin içeriği, katılım sağlayan bireylerin istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilen ve güncellenen bir yapıda olduğundan, hazırlanan ders planlarının içeriği sabit bir müfredata sahip değildir. Katılımcılar, eğitimlere istedikleri zaman herhangi bir ön koşula sahip olmaksızın katılabilmektedirler.

BEM’de teknolojiye yönelik verilen dersler, bilgisayar ve akıllı telefon kullanımı üzerinden ilerlemektedir. Bilgisayar derslerinin içeriğini temel bilgisayar eğitimi şekillendirmektedir; ancak yaşlıların bazılarının bilgisayar kullanmayı önceden bildikleri ya da ergonomik sebeplerden kullanmayı tercih etmedikleri için bilgisayar dersleri sadece katılımcıların talebi doğrultusunda açılmaktadır. Bu sebeplerle, hem yaşlıların akıllı telefon teknolojilerinde daha yeni olmaları hem de telefonların ve uygulamalarının sürekli güncellenmesi nedeniyle, derslerin içeriğini öncelikli olarak akıllı telefon kullanımı oluşturmaktadır. Bu derslerde öncelikle, akıllı telefonların işletim sisteminden kaynaklı kullanım farklılıkları anlatılarak, telefonun nasıl açılıp kapatıldığı, menünün nasıl kullanıldığı, ayarlarının ve güncellenmenin nasıl yapıldığının yanı sıra; arama yapma, mesaj atma, internete bağlanma, tarayıcı kullanma, fotoğraf çekme gibi temel becerilere odaklanılmaktadır. Derslerin sonraki aşamasında ise, akıllı telefonlar üzerinden kullanılan uygulamaların telefona nasıl yüklendiği, güncellendiği ve bu uygulamaların kullanım özelliklerine yer verilmektedir. Özellikle, *Instagram*, *Facebook*, *Twitter* gibi sosyal medya uygulamalarının nasıl etik ve güvenli bir şekilde kullanılacağı üzerine kurulmuş olan sosyal medya derslerinin içeriği, bu uygulamalar üstünden konum paylaşma, oyun oynama gibi daha üst seviye dijital becerilere göre şekillendirilmektedir.

Bu çalışmada, BEM’in işleyiş pratikleriyle katılımcıların bu merkezle kurdukları ilişkiye daha fazla temas edebilmek için katılımlı gözlem yöntemi uygulanmıştır. Katılımlı gözlem alanda meydana gelen sosyal hayatı ve sosyal süreçleri araştırmak, deneyimlemek ve yansıtmak amacıyla görece uzun bir süre doğal ortamda kurulan faaliyetlerin özünü oluşturur (Robert ve diğerleri, 2007: 352). Bu nedenle, 2019’un ocak ayında belirli aralıklarla BEM’deki derslere ve BEM bünyesinde gerçekleştirilen yeni yıl partisi, tiyatro, kahvaltı gibi etkinliklere katılarak alanın işleyiş pratikleri kavranmaya çalışılmıştır. Bu sayede, BEM ile katılımcılar arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi doğrudan bağlamı içerisinde ele alma ve alanın gerçekliklerine daha fazla nüfuz etme olanağı elde edilmiştir.

İkinci aşamada, merkezin katılımcılarının sosyo-demografik özelliklerini öğrenmek ve BİT kullanım pratiklerini anlamak amacıyla, 25 soruluk bir anket gerçekleştirilmiştir. Anket verileri oldukça küçük bir örneklem grubundan toplandığı

için çalışmanın herhangi bir genelleme iddiası yoktur, sadece BEM'e katılan yaşlılar hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, 21 kadın ve 16 erkek olmak üzere toplam 37 kişi ile görüşülmüştür. Katılımcılarının çoğunluğunun (26 kişi) 71-80 yaş aralığında olduğu ve 25 kişinin ise çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların 18'inin lisans, 9'unun yüksek lisans, 2'sinin doktora mezunu ve geriye kalan 8'inin ise lise ve altı eğitim düzeyine sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yapılan anket çalışmasına göre, katılımcılar arasında öğretmenlik mesleğinin (13 kişi) öne çıktığı ve katılımcıların çoğunun orta ve orta-üstü gelir seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre homojen bir grup oldukları, kültürel sermaye ve ekonomik sermaye bakımından benzer özelliklere sahip bir gruba dâhil oldukları saptanmıştır. Ayrıca, alan ve öznel arasındaki ilişki dikkate alındığında, katılımcıların bir kısmı merkeze son bir yıldır üye iken; diğer kısmı yaklaşık on yıldır merkezi düzenli olarak ziyaret etmektedir. Merkezin altgeçitte bulunması havasızlık, aydınlatma eksikliği gibi altyapı sorunlarına karşın, katılımcıların çoğunluğu haftada en az üç gününü burada geçirmektedir.

Araştırmanın üçüncü aşamasında, katılımcıların teknolojileri kendi biyografilerine ve özel hayatlarına nasıl dahil ettiklerine dair yaşlıların kişisel hikayelerine işaret eden 'teknobiyografilerini' (Colombo, 2020) anlayabilmek; yani BİT'leri kullanmaya nasıl başladıklarını, bu süreçte neler yaşadıklarını ve BİT kullanım pratiklerini görebilmek adına üçü kadın, üçü erkek olmak üzere altı kişiyle odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir.¹ Görüşme sırasında, yarı yapılandırılmış sorular sorularak katılımcılar konuşmaya teşvik edilmiştir. Odak grup görüşmesi, üç araştırmacı tarafından yönetilmiş, görüşmeler akıllı telefonlar ile kaydedilip ardından deşifre edilmiştir. Son olarak, merkez çalışanlarından biri ile yapılan derinlemesine görüşme ışığında, katılımcıların motivasyonlarına ve merkezin işleyiş pratik-

¹ Çalışma kapsamında gerçekleştirilen odak grup görüşmesinin katılımcılarının çoğu Çankaya ilçesinde bulunan semtlerde ikamet ederken; bir katılımcı Eryaman'da yaşamaktadır. Katılımcılar, merkeze yaşlarına bağlı olarak özel araçlarını kullanmayı tercih etmedikleri için belediyenin 65 yaş üstü kişilere ücretsiz olarak hizmet verdiği EGO otobüsleri ile geldiklerini belirtmektedirler. BEM'e Eryaman'dan gelen Ahmet, 22 yıldır burada yaşadığını belirtmektedir. Diğer bir katılımcı 77 yaşındaki Osman ise sanat okulu mezunu olduğu için Amerikan şirketinde teknik işlerle ilgilendiğini ve Birlik Mahallesi'nde yaşadığını belirtmiştir. Nurcan 20 yıldır Kırkkonaklar'da yaşadığını ve öğretmen olduğunu ifade etmektedir. Halil ise İTÜ mezunu yüksek mühendis olduğunu, Cinnah Caddesi'nde yaşadığını ve kendi şirketi bünyesinde çalıştığını söylemektedir. Diğer bir katılımcı Ayşe de 50 yıldır Bahçelievler Emek'te yaşadığını Antropolji bölümünden mezunu olduktan sonra bir bankadan emekli olduğunu belirtmektedir. Sevim ise 40-50 yıldır Bahçelievler'de ikamet ettiğini ve banka emeklisi olduğunu söylemiştir. (Not: kullanılan tüm isimler anonimleştirilmiştir)

lerine yönelik aydınlatıcı ek bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmada odak grup görüşmesi yapılmasının temel nedeni, araştırmacıların “bir konuda sınırlı bir zaman diliminde çok fazla etkileşimi gözlemlemelerine” (a.g.e) izin vermesidir. Odak grup sırasında kurulan etkileşimler, bir yandan canlı tartışmalara dönüşerek zengin ve anlamlı verilerin elde edilmesine yol açarken, diğer yandan aynı kuşağa ait bireylerin karşılıklı birbirini tanımasına olanak sağlar (Gill, 2018:671). Bu durum, bireylerin ait olduğu kuşaklara dair bazı algılarını ortaya çıkarılmasına izin vermekte ve “yüksek düzeyde katılımcı dahiliyetini” (Morgan, 1996: 10’dan aktaran Colombo vd., 2020) cesaretlendirmektedir.

Tartışma

Motivasyonlar Üzerine: Ayak Uydurmak ve Hayata Katılmak

BEM’de yapılan alan çalışması değerlendirildiğinde, katılımcıların merkeze gelme ve BİT kullanma motivasyonlarının çeşitli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcılar, dijital teknolojiler öğrenmek, bu becerileri geliştirmek ve aynı zamanda sosyalleşmek amacıyla BEM’e katıldıklarını belirtmişlerdir. Merkez ve katılımcılar arasında kurulan ilişki, aynı zamanda onların mevcut kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri ile yakından ilişkilidir. Katılımcıların eğitim seviyelerinin yüksek olması ve hayat boyu öğrenme merakları, onları dijital teknolojileri hayatlarının bu evresine dâhil etmeye yönlendirmiştir. Geçmişte yüksek seviyede eğitim almış bireyler var olan kültürel sermayelerini devam ettirebilmek için motive görünmektedir. Katılımcıların birçoğu, BEM’e gelme sebeplerinin arasında hayata dair meraklarının sürdüğü ve hala öğrenmeye açık oldukları için burada olduklarını dile getirmişlerdir.

Bu kültürel sermayenin devamlılığını sağlama motivasyonu, toplumsal hayatta güncel kalma, zamana ayak uydurma isteği ile el ele gitmektedir. Teknolojinin her geçen gün yenilenmesi ve yaşa bağlı olarak bilişsel becerilerin azalmasından kaynaklı teknolojik becerileri unutma gibi sebeplerle başa çıkabilmek için teknoloji eğitimi alma isteği, BEM katılımcıları arasında öncelikli nedenlerden birisidir. Dolayısıyla, bilgisayar ve cep telefonuna göre daha yeni olarak nitelendirilebilecek akıllı telefonların karmaşık işlevleri, katılımcıların dijital okuryazarlıklarını güçlendirme ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra, anket katılımcılarının büyük bir çoğunluğu (22 kişi) var olan dijital becerilerini geliştirmek amacıyla BEM’e geldiklerini ifade etmişlerdir. Odak grup görüşmelerinde de benzer bir durum dile getirilmiştir. Odak grup katılımcılarından Ahmet, merkeze gelme nedenini “Çok meraklıyım, bilinmeyi öğrenmeye çalışıyorum daima. Başlangıçtan bugüne

kadar (...) bilinmeyi öğrenmekle meşgulüm” sözleriyle ifade ederken, Halil, “Zaten o [teknolojik beceri] eksikliğini hissetmiştim. Bir arayışım vardı, ama o eksikliğimi neticelendirememiştim durduğum yerde” sözleriyle, bu eğitimlere katılarak dijital becerilerini geliştirmenin önemli bir adımını attığını vurgulamıştır. Bireyler yaşlanmanın getirdiği olumsuz sonuçların da farkında olarak BEM’de öğrendikleri bilgilerin günlük hayatta sık sık tekrar edilmesi gerekliliğinin altını çizmiştir. Odak grup katılımcılardan Halil bu durumu, “Eğer öğrendiğimizi kullanırsak bizim oluyor, ama öğrendik deyip kullanmazsak ihtiyaç olunca unutuyoruz kullanamıyoruz” sözleri ile ifade etmektedir. Bu anlamda katılımcılar, var olan kültürel sermayelerini sürdürebilmek için aktif bir çaba sarf etmektedirler.

Bireylerin BEM’e katılım motivasyonlarında kültürel sermayenin önemi kadar teknik sermaye de öne çıkmaktadır. Katılımcıların Türkiye nüfusu ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir ekonomik ve teknik sermayeye sahip olmalarının temel nedenlerinden biri, geçmişte iş hayatına aktif olarak katılmış ve bu teknolojilerle bir noktada karşılaşmış olmalarıdır. Katılımcıların neredeyse hepsi (33 kişi) geçmişteki dönemde çalışmışlardır. Bu anlamda, bilgisayarların ofislerde kullanılmaya başladığı ilk dönemleri deneyimlemiş, hali hazırda BİT teknolojileri ile tanışmış ve dolayısıyla belli bir derecede teknik sermayeye sahip olmuşlardır. Odak grubun tüm katılımcıları merkeze gelmeden önce de bilgisayar ile iş yaşamında tanıştıklarını; ancak yoğun olarak kullanmadıklarını dile getirmişlerdir:

“Buraya gelmeden önce bilgisayarı biliyordum, şirketimde gençler vardı sizler gibi, öğrendiler, bize öğrettiler.” (Halil)

“Bilgisayara başlayalı 30 sene olmuştur, bizim eski şirkette vardı ufak tefek şeyleri o kartları kullanarak. Akıllı telefon da 4 yıldır falan var, akıllı telefonu buraya [merkeze] gelince aldık.” (Ahmet)

Halil ve Ahmet gibi diğer katılımcılar da daha önce güncel iletişim teknolojileriyle bir şekilde tanışık olduklarını belirtmişlerdir. Bu tanışıklık çerçevesinde, odak grup katılımcılarına, iletişim teknolojileri ile ilişkileri sorulduğunda, yalnızca bugün kullandıkları teknolojik gereçlerden değil, geçmişte kullandıkları VHS, Betamax, Keypunch gibi teknolojilerden de bahsetmişlerdir. Katılımcıların geçmişten edindikleri bu pratikler, habitus ile şekillenen sosyal pratiklerin geçmişe dair bir hissiyat taşıyacağı (Bourdieu 2000’den aktaran Howson, 2017) çıkarımı ile de örtüşmektedir.

Sermaye dönüşümünün bir diğer göstergesi ise akıllı telefon derslerinde öğretilen arama yapma, mesaj atma, internete bağlanma, tarayıcı kullanma, fotoğraf çekme, uygulama ve işletim sistemi güncelleme, *Instagram*, *Facebook*, *Twitter* gibi uygulamaları kullanma, bu uygulamalar üstünden konum paylaşma, oyun oynama

gibi daha incelikli dijital becerileri öğrenme ve gündelik hayata aktarma becerilerinde pek zorluk çekmemeleridir. Elbette bu durumu açıklamada katılımcıların homojen bir grup olarak kültürel ve ekonomik sermayelerinin yüksek olması, yaşanılan yerin ve BEM'in konumunun etkisi de dikkate değerdir. BEM çalışanlarından Fatoş (35) bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çankaya kesimi belli az buçuk. Dışarıdaki insanlarda belli genelde onlar gibi ama bu mesela Keçiören’de olsa bu yapı biz bunu yapamayız çünkü kültür çok farklı eğitim farklı çok farklı olur.”

“Üniversite mezunu ne olursa olsun dediğimiz gibi İngilizceleri çok kuvvetli olduğu için çok çabuk anlayabiliyorlar, bir şeyi bir kere anlatıyoruz”

Yukarıda belirtilen açıklamalar da göz önünde bulundurulduğunda, BEM’e katılım motivasyonlarından en belirginini, şüphesiz ki, dijital çağa uyum sağlamalarını kolaylaştıracak becerilerin edinilmesidir. Anket ve odak grup çalışmasından elde edilen bulgular, katılımcıların yoğunluklu olarak akıllı telefon öğrenmek için orada olduğuna göstermektedir. Bu anlamda, *yaşlılar neden teknoloji ve daha önemlisi akıllı telefon öğrenmek istiyor?* sorusu ortaya çıkmaktadır. BİT kullanım motivasyonları arasında en belirginini elbette ki iletişim ihtiyacıdır. Bu anlamda kuşaklararası iletişime duyulan arzu önemlidir. Katılımcılardan Sevim akıllı telefon öğrenme isteğinin hikâyesini “...oğlum yeni telefon hediye edince baktım küçük çocukları oyunlar oynuyor her dakika da soruyorum, dedim kendim öğreneyim...” sözleriyle açıklarken; Nurcan da “Öğrencilerim bana ulaştılar, telefon numaramı bulmuşlar, öğrencilerim teşvik etti beni böyle geldim” sözleriyle ifade etmektedir. Bu anlamda BİT kullanımı motivasyonu bir anlamda çağı yakalama arzusu ve genç kuşakların getirileriyle ortaya çıkmakta ve şekillenmektedir.

Öğrenme ile bağlantılı olarak BEM’e katılım motivasyonlarının bir diğer sebebi ise, yaşlıların yakınlarından uzakta yaşıyor olması sebebiyle onlardan teknik sürece dair destek alamaması olarak görünmektedir. BİT teknolojilerine sahip olsalar da beceriler konusunda eksiklik yaşayan yaşlı kuşaklar, genç kuşaklardan aradıkları desteği bulamamaktadırlar. Katılımcılardan Halil bu durumu “Çocuklara müracaat ediyorum. Ama çocuklar müsait olmayabiliyor” sözleriyle ifade ederek, her zaman onların desteğine başvurmaansı olmadığını vurgulamıştır. Katılımcıların karşılaştığı bu yardım eksikliği, onları BEM’den teknoloji eğitimi almaya yöneltmiştir.

BEM’e katılan yaşlıların teknoloji öğrenme konusundaki motivasyonlarının, çağın yeniliklerine ayak uydurma çabalarından ileri gelmesinin yanı sıra, merkezde yapılan katılımlı gözlemde; katılımcıların yaşa bağlı olarak kendilerini güçsüz his-

settikleri anlarda sosyal hayata karışma, güçlenme ve tazelenme fırsatı sağlama-
sından ileri geldiği görülmüştür. Yapılan ankete katılımcıların verdiği “*tanıdık in-
sanlarla zaman geçirmek*” ve “*ev dışında vakit geçirmek*” gibi yanıtlar da bu görüşü
destekler niteliktedir. Dolayısıyla, dersler dışında BEM’in organize ettiği kurs içi
ve kurs dışı tüm etkinlikler, katılımcıların çoğunun yalnız yaşaması nedeniyle sos-
yalleşmeleri için önemli bir alan açmaktadır. Merkezde görev yapan Fatoş bu du-
rumu şu sözlerle ifade etmektedir:

*“Çoğu hep teşekkür eder mesela tiyatroya gideriz ‘teşekkür ederiz sizin saye-
nizde evden çıktık’ derler. Onlar, mesela herhangi bir tura yazılıyorlar gezemi-
yorlar; çünkü koştur koştur geziyorlar orada ama biz onlara göre yavaş yavaş
(gezebiliyoruz). Her yer olmaz ama iki yer olur, güzel bir yer olur. Onların tek
maksadı evden dışarı çıkabilmek, kapalı kalmamak, sosyalleşebilmek. Başka
dertleri yok onların.”*

BEM’de tüm etkinlikler katılımcıların fiziksel durumları, ekonomik ve kültürel
sermayeleri dikkate alınarak organize edilmektedir. Günöbirlik Beypazarı, Kızıl-
cahamam veya Safranbolu gibi kültür gezilerine ek olarak, Ankara içinde brunch,
tiyatro gibi aktiviteler de katılımcıların sosyo-kültürel sermayelerine paralel ola-
rak belirlenmektedir. Bu paralelliği Fatoş, “*Dışarıdaki etkinlikleri[n] [ücretini] her-
kes kendi karşılıyor biz sadece aracı oluyoruz.*” Sözleriyle dile getirerek, katılımcıla-
rın ekonomik sermayelerinin diğer sermaye türleri ile bağlantısını ortaya koymak-
tadır. Görüldüğü üzere merkezde verilen eğitimler, katılımcıların teknolojik ser-
maye biriktirmelerine katkı sağlamanın yanı sıra, sahip oldukları sosyal, ekono-
mik, kültürel sermayelerini de birbirlerine dönüştürmektedir.

Eğitimlerin Sonucu Olarak Teknolojilerin Hayata Katılması

Katılımcıların kurslara katılmadan önce ve katıldıktan sonraki becerilerini de-
ğerlendirebilmek amacıyla, anket çalışmasında onlardan bir öz değerlendirme
yapmaları istenmiştir. Katılımcıların neredeyse hepsi BEM’e katıldıktan sonra di-
jital becerilerinin arttığını dile getirmiştir. Bu duruma ilişkin olarak, temel BİT
eğitimleri sorulduğunda, 65 yaş üstü bireylerin dijital teknolojileri kullanmaya yö-
nelik olumlu bir eğilimi olduğu görülmektedir. Anket sonuçlarına göre, BEM katı-
lımcıları sırasıyla, *WhatsApp*, *Facebook* ve *Instagram* uygulamalarını en fazla kul-
lanılmaktadırlar. Ahmet *WhatsApp*’ın çok boyutlu özelliklerini “*whatsapp telefonda
daha ileri gitti diyebiliriz, daha güzel takip ediyoruz*” şeklinde ifade etmektedir. Katı-
lımcılar tarafından *WhatsApp*’ın en çok mesaj gönderme özelliği kullanılırken, kul-
lanıcıların eğitimlerde üzerinde durulmasına rağmen, konum gönderme özelliğini

kullanmadıkları dikkat çekmektedir. Sevim ve Nurcan, *WhatsApp*'ın grup sohbeti özelliğini kullandıklarını ve bu özellik üstünden yemek, gezi gibi etkinlikleri organize ettiklerini dile getirmektedir.

Katılımcılar akıllı telefonları bir iletişim aracı olmanın yanı sıra önemli bir bilgi kaynağı olarak da görmektedirler. Öyle ki, odak grup katılımcılarından Nurcan, akıllı telefonu hakkında şu sözleri sarf etmektedir: “(...) *bir cep ansiklopedisi. Ne ararsam şakır şakır önüme çıkıyor (...) kitap okumayı çok seviyorum. [artık akıllı telefondan bilgi aldığını ima ederek] Başucumdaki kitaplar öylece duruyor*”. Bunun yanı sıra Ahmet, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin EGO uygulamasını kullandığını, “*Ego uygulamasını kullanıyoruz. Hangisi uygunsu ona göre gidiyorum. Navigasyon öğrendik ama pek kullanmıyoruz*” sözleriyle dile getirerek, öğretilen uygulamaları ihtiyaçları dahilinde kullandıklarını belirtmiştir. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, yaşlıların BEM'de öğretilen tüm uygulamaları kullanmaktan ziyade, onları ihtiyaçlarına göre kullandıkları görülmektedir.

Endişeler Üzerine

Katılımcıların merkeze gelme motivasyonları arasında gündelik hayatta yaşanan çeşitli beceri bazlı eksikliklerin büyük etkisi olmakla birlikte, beceri kazanma sürecine ilişkin bazı endişe ve korkularının olduğu da görülmektedir. Merkeze başlama süreçleri sorulduğunda odak grup görüşmecileri beceri eksikliğini ifade eden benzer yanıtlar paylaşmışlardır. Örneğin, katılımcılardan Ayşe, merkeze gelme sebebini “*Sürekli soru sormaya başladım, o yüzden kendim öğrenmek için buraya gelmeyi tercih ettim*” sözleriyle öğrenme merakı ve beceri edinme isteği temelinde açıklarken, Halil, yeni teknolojilerin yaşlıların kullanımına uygun olarak tasarlanmadığını, bu nedenle desteğe ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Halil, dijital teknolojilere yönelik bu görüşlerini “*Gençler için, bizim için değil. Gençler için tasarlanmış. Onlar kullanıyor, yapıyorlar bir şey. Ama sistemde hata olunca bilmiyorlar. Hepsini değil, ihtiyacım olanı biliyorum. Bilmediğim çok şey var*” şeklinde ifade etmiştir. Buradan hareketle, katılımcıların sahip olduğu ortak görüşe göre, merkezin verdiği eğitimler tek başına yeterli olmamakta ve öğrenilenlerin unutulmaması için gündelik hayat içerisinde uygulanması ve tekrar edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Halil, “*Eğer öğrendiğimizi kullanırsak bizim oluyor, ama öğrendik deyip kullanmazsak ihtiyaç olunca unutuyoruz kullanamıyoruz.*” sözleriyle öğrenilen bilginin pratikle birlikte süreklilik kazanacağını belirtirken, Ahmet de “*Her şeyi öğreniyoruz ama kapıdan çıkınca unutuyoruz.*” sözlerini kullanarak, bilgilerin kullanılma pratiğinin önemini vurgulamıştır.

Görüşmecilerin telefon kullanımı, güncel uygulamalar ve mobil işlemlere yönelik endişeleri ve korkuları bulunmaktadır. Bu endişeler, gündelik alanın deneyimlenmesi ve dijital ortamların kullanılması noktasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, telsiz teknisyenliği yapmış olan Ahmet, telefonun radyasyon yaydığını, radyasyonun da çeşitli sağlık problemlerine yol açtığını ve bu nedenle taşıdığı endişeleri dile getirirken, benzer şekilde Nurcan da telefonla aynı odada uyumadığını söylemiştir. Sağlık endişelerinin yanı sıra, katılımcılar dijital ağlara güvensizlik duymakta ve eski alışkanlıklarını değiştirme temelinde kaygılar taşımaktadırlar. Örneğin Ahmet, doktor randevularını uygulama üzerinden almayı tercih etmediğini belirtirken; Ayşe ve Halil de internette alışveriş yapmaya ilişkin endişelerini dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Sevim ve Nurcan da çevrimiçi alana duydukları endişeleri şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Bankacılıktan korkuyorum. Dolandırıldım. O yüzden çok ileri gidemiyorum. Her şeye tıklayamıyorum. Çocuklarıma yaptırıyorum. Destek alıyorum evet, kendim yapmıyorum. Alışveriş yapmıyorum çünkü hezimete uğradık defalarca.” (Sevim)

“Facebook çalındı, arkadaşım dolandırıldı. İnternet dolandırıcılarından yalğınım. Her şeye tıklamıyorum. Çocuklarla yapıyorum.” (Nurcan)

Bu örneklerden görüldüğü gibi, her ne kadar yaşlı bireyler dijital beceri edinmek isteğiyle merkezin kurslarına dahil olsalar da, edindikleri becerileri kullanmakta endişe ve güvensizlik hissetmektedirler. “Her şeye tıklamamak” ile ifade ettikleri gibi, hala bu teknolojileri tam olarak hayatlarına dahil etmedikleri ve gençlerin bu tür risklere karşı onlardan çok daha bilgili olduklarını kabul etmişlerdir. Nurcan ve Sevim’in başlarına bir şey gelecek endişesiyle bazı uygulamaları kullanmamaları ve bunlara erişmek için kendilerinden yetkin gördükleri çocuklarının yardımını almaları, bu endişe ve hala hissedilen beceri kaygılarını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

BEM’de yapılan ve 65 yaş üstü bireylerin bu merkeze katılım ve BİT kullanma motivasyonlarını, dijital teknoloji öğrenme merakları ile öğrenilen bilgilerin gündelik hayata ne ölçüde aktarıldığını anlamlandırmayı amaçlayan bu araştırmada, dijital bölünme, Bourdieu’nün sermaye kavramı ile ele alınmıştır. Bu bağlamda, 65 yaş üstü bireylerin merkeze katılım motivasyonlarını, öncelikle akıllı telefon teknolojilerini öğrenme meraklarının belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, BEM’in 65 yaş üstü bireyleri bir araya getirerek onlara gerek merkezdeki dersler

kapsamında, gerekse merkez dışında düzenlenen gezi ve organizasyonlar vasıtasıyla sosyalleşme fırsatı yarattığı ve bu fırsatın da bireyleri sosyallik içinde güçlendirdiği, hayata karşı motive ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların birçoğu bu merkeze gelmeden önce teknolojiye aşina olmakla birlikte, yeni gelişmelerin hızına ayak uydurmak için hayat boyu öğrenme pratiklerini devam ettirmektedirler. Bu nedenle, merkezde verilen teknoloji eğitimlerinin, onlar için boş zamanlarını değerlendirdikleri bir aktivite olmanın ötesinde, yeni teknolojileri gündelik hayatlarına dâhil ederek yaşam biçimlerini düzenledikleri bir aracı durumunda olduğu gözlemlenmiştir.

BEM'e katılan kullanıcıların çoğu ve odak grup görüşmesindeki katılımcıların tamamı, merkeze gelmeden önce, sosyo-ekonomik altyapıları ve meslekleri gereği teknolojik kaynaklara erişim sağlayabilmişlerdir. Sosyo-kültürel ve ekonomik olarak üst seviyede bulunan bu katılımcıların merkezde aldıkları eğitimler sonucu, teknoloji kullanım becerilerinin, teknolojik okur-yazarlıklarının iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların durumları ve alanın gerçeklikleri dikkate alındığında dijital okuryazarlık becerisinin, yaşlılık durumunun kendisine içkin olmadığı, Bourdieu'nün habitus kavramıyla da anlaşılabilceği üzere, onların sosyo-kültürel sermayeleriyle, yani sınıf, gelir, coğrafya ve meslek grubu gibi değişkenleriyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada, "dijital bölünme" kavramsallaştırmasından hareketle, yaşlı bireylerin teknolojilerle ilişkilene pratiklerine yönelik çıkarımlar elde etmek çalışmanın odağında yer almasına rağmen, gerçekleştirilen anket çalışması, katılımlı gözlem, odak grup görüşmesi ve merkez çalışanıyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmenin sonucunda elde edilen veriler, merkez katılımcılarının, teknolojik beceri elde etme motivasyonlarının ötesinde, sosyal, ekonomik ve kültürel sermayelerin niteliğine bağlı olarak teknolojik sermaye biriktirmelerinin daha öncelikli olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşadıkları yerin ve BEM'in Çankaya ilçesinde yer alması, katılımcıların eğitim ve gelir düzeylerinin yüksek olması, eğitimler dışında kalan zamanlarını kültür-sanat aktivitelerine ayırmaları, bu çıkarımları yapmaya aracılık etmiştir. Buradan hareketle, katılımcıların homojen bir grup olduğu ve dijital becerilerini geliştirme motivasyonlarının arkasında Bourdieu'cü tabirle, sahip olunan sermaye türlerinin etkisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, BEM'in, BİT okuryazarlığı seviyesini geliştirme noktasında, belirli bir kültürel sermaye sahibi kitle üzerinde olumlu faaliyet gösterdiği görülmüştür. BEM'in bu denli homojen bir yapıda olması hem eğitim hem de ekonomik gelir düzeyi bakımından daha düşük seviyede olan yaşlı bireylere ulaşılmasını engellemiştir. Bu anlamda çalışma, alt, orta-alt sınıfa ait yaşlı bireyler hakkında değerlendirmeler yapabilmek anlamında sınırlı kalmıştır.

BEM'in kuruluş ve faaliyet amacı; 65 yaş üstü bireyleri şimdiki zamanın ruhuyla bütünleştirdiği ve onlara daha aktif bir yaşam fırsatı sağladığı için önemlidir. Bu nedenle, BEM'in uygulamalarının sadece yerel bir hizmet olarak devam ettirilmesi yerine; BEM'in örnek bir tasarı olarak ele alınması ve Sosyal Hizmet Projesi kapsamında tüm şehirlerde uygulanabilirliğinin sağlanması beceri eşitsizliklerinin giderilmesinde önemli bir girişim olacaktır. BEM çalışanlarından bir görüşmecinin endişesi de bu yöndedir, ki bu durumu “*aynı merkez Keçiören ilçesinde olsaydı katılım ve başarı farklı olacaktır*” (Fatoş) sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum tespitinden hareketle, dijital bölünmeyi yaşlılık ekseninde araştırmayı hedefleyen bu araştırmanın bir sonraki aşamasında, kent içerisinde farklı bir coğrafyada konumlandırılmış ve farklı sosyo-ekonomik sınıftan katılımcılara hizmet veren başka bir merkezde dijital bölünme kavramını habitus kavramının ötesine taşıyabilecek bir devam araştırması yapılmasıdır. Alanda bu tür araştırmaların artırılması ve çeşitlenmesi, ileri aşamada katılımcı profiline göre farklı eğitim modellerinin geliştirilmesi ve herkese erişilebilir kılınması, hem 65 yaş üstü bireylerin dijital okuryazarlığının geliştirilmesine hem de yaşa bağlı ayrımcılığın üstesinden gelinbilmesine yardımcı olmak için önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKLAR

Abidin, C. (2018). *Endnotes', Internet Celebrity: Understanding Fame Online (Society Now)*, page:101-149. Emerald

Arun, Ö. ve Elmas, Ç. (2016) Çağdaş Türkiye’de Yaşlılık ve Eşitsizlik. 36.2. 351-372. Sosyoloji Dergisi

Birleşmiş Milletler. (2019). Erişim <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/>

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. Richardson, J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education içinde, Westport, CT: Greenwood

Bourdieu, P. Wacquant, L. (2012). Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. Çev: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim.

Bourdieu, P. Wacquant, L. (2016). Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. Çev: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim.

Colombo vd. (2020). Ben Doğru Kullanıyorum!": Kuşak Bakış açısından İtalyan Büyük Annelerin BİT Kullanımı (Çevirmen: Ertan Ağaoğlu). Dede, Y., Figan, M. (ed.) “*Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler, Yaşlanma ve Ötesi*, içinde. Ankara: Alternatif Bilişim

Gill, P., & Baillie, J. (2018). Interviews and focus groups in qualitative research: an update for the digital age. 225(7), 668. British dental journal

Görgün Baran, Aylin. (2017). *Yaşlanma ve Modern Toplum: Küreselleşme, Kentleşme Ve Dijital Yaşam*. Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi -2017 (Ed. İ. B. Akçakaya, E. Özmete). T. C. Sağlık Bakanlığı Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM). E-Kitap, Ankara.

Hargittai, E. (2020). İkinci-Seviye Dijital Bölünme: Bireylerin Çevrimiçi Becerilerindeki Farklılıklar. (Çevirmen: Ertan Ağaoğlu). Dede, Y., Figan, M. (edi.) *“Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler, Yaşlanma ve Ötesi*, içinde. Ankara: Alternatif Bilişim

Hutto, Clayton J., et al. (2015) "Social media gerontology: Understanding social media usage among older adults." *Web intelligence*. Vol. 13. No. 1. IOS Press,

Howson, A. (2017). Bourdieu's Habitus. Salem Press Encyclopedia. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=89185355&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid>

Lingard, B., Rawolle, S ., & Taylor 1, S . (2005). Globalizing policy sociology in education: working with Bourdieu. 20(6), 759-777. Journal of education policy,

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine1. (62), 1-21. Liberal Düşünce Dergisi

Pew Research Center. (2019). *Millennials stand out for their technology use, but older generations also embrace digital life* Erişim: <http://www.pewresearch.org>

Robert M. Emerson, Rachel I. Fretz and Linda L. Shaw (2007) Participant Observation and Fieldnotes, on Handbook Of Ethnography in page:352-368. P. Atkinson, A. Coffey etc. London: SAGE.

Türk, H. B. (2008). *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkan Olarak Pierre Bourrdieu*. Pierre Bourdieu: Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı. 2007.

Van Deursen, A., ve ; Van Dijk, J. (2011). *Internet skills and the digital divide*. 13(6), 893-911. New Media & Society

Wacquant, Loic. (2016). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. Güney Çeğin vd. (der.), Ocak ve Zanaat, içinde s:53-76. İstanbul: İletişim.

“Ben Doğru Kullanıyorum!”: Kuşak Bakış Açısından İtalyan Büyük Annelerinin BİT Kullanımı*

Fausto Colombo, Piermarco Aroldi ve Simone Carlo

*Çeviri: Erhan Ağaoğlu**

Giriş

Yaşlılar, özellikle de büyükanneler arasındaki, aile ilişkilerinin ve ailedeki kuşaklararası iletişimin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) benimsenmesinde büyük etkisi vardır (Ivan ve Hebblethwaite, 2016). Bir taraftan çevrimiçi olmak genç aile üyeleriyle iletişim kurmada yaşlılar açısından fayda sağlarken (Selwyn, Gorrard, Furlong ve Madden, 2003), diğer taraftan ise, bilgi ve iletişim teknolojileri büyükannelerin hayatına genellikle güvenlik sebepleri gerekçesiyle aile baskısı sonucunda girmektedir. Bu teknolojiler, büyükannelerin aktivitelerini bir nevi kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir (Quan-Haase, Martin ve Schreurs, 2016; Sawchuk ve Crow, 2012). Her iki durumda da bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenmek, yaşlılar tarafından yararlı ve hatta sosyal anlamda etkili bir aile iletişimi görevi olarak kabul edilmektedir (Carlo ve Rebelo, 2018). Kuşaklararası ilişkiler, yaşlıların İnternet kullanımının başlamasında ve idame ettirilmesinde başlıca unsur olarak öne çıkmaktadır. Neticede kuşaklar arası ilişkiler güçlenmektedir (Colombo, Aroldi, ve Carlo, 2015; Fernández-Ardèvol, Sawchuk ve Grenier, 2017). Aynı zamanda kuşak içi bakış açısıyla yaşlılar, BİT’i bilgi, eğlence ve kendi arkadaşlarıyla iletişim amacıyla da kullanılmaktadırlar (Nimrod, 2014).

BİT’in hem kuşaklararası hem de kuşak içindeki ilişkiler için kullanılması, yaşlılara İnternet’i kendi kullanımları ile genç kuşakların kullanımları arasındaki farkları dile getirme fırsatı vermektedir (Carlo ve Rebelo, 2018). Bu nedenle günümüzde yaşlılar açısından, dijital medya kullanımına yaşlılıkta görülen tipik bir endişe eşlik etmektedir. Yaşlılar, hem yaşlarının sosyal rollerini (özellikle 75 yaş üzerindeki; Augé, 2014; Salzberger-Wittenberg, 2013; Zagrebelsky, 2016) hem

* Colombo, Fausto, Piermarco Aroldi, ve Simone Carlo. (2018) “I use it correctly!”: The use of ICTs among Italian grandmothers in a generational perspective.” *Human technology* 14.3, ss: 343-365.

* Hacettepe Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı mezunu

de kendilerinin ve kuşaklarının yaşlanma sürecini (özellikle 65-74 yaş arasındaki yaşlılar) sorgulamaktadır.

İtalyan vakasında dijital yaşlılardan bahsetmek, nüfusun özel bir kesimini gözüne almak anlamına gelir. BİT kullanan 65 yaş üstü kesim, dengeli bir ekonomik durum ve iş, daha yüksek bir eğitim durumu, tatmin edici ilişkisel bir bağlam ve iyi seviyelerde fiziksel aktivite ile nitelendirilmektedir (Colombo vd., 2015). Yaşlı İtalyanların gelişmekte olan dijital erişimi, sosyoekonomik koşullardan etkilenen klasik dijital bölünme dinamiğini yansıtmaktadır (Loges ve Jung, 2001; Van Dijk, 2005). İtalyan yaşlı nüfusu gibi sınırlı dijital erişimi olan kesimlerde, daha iyi sosyal ve kültürel sermayeye sahip, bilgisayarları iş hayatında kullanmış olan yaşlılar, daha fazla BİT sahipliği ve kullanımı ile öne çıkmaktadırlar (Colombo vd., 2015).¹

BİT'in kuşak içi ve kuşaklararası ilişkisel kullanımın önemi ve yaşlı BİT kullanıcılarının ayırt edici özellikleri, yaş grubunu bir bağımsız değişken olmaktan çıkarıp daha karmaşık bir "kuşak" kavramına götüren ana öğelerdir. Kuşak kelimesinin kendisi, "kültürel bir kimlik gibi kavranarak, toplumsal öneme sahip olan bir yaş grubu" şeklinde tanımlanmıştır (Edmunds ve Turner, 2002:7). Kuşaklar, biyolojik özelliklere ek olarak, belli tarihsel deneyimleri paylaşan bir gruba üye olmak, kendine özgü tüketim örüntüleri oluşturmak veya aile zincirinde belli bir pozisyona sahip olmak (Colombo, Carlo ve Aroldi, 2014) gibi kültürel ve tarihsel özellikleri paylaşırlar. Böylesine çok boyutlu bir sınıflandırma, kişisel sosyo-demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim, iş pozisyonu) veya denk yaşam tarzlarına (pazarlamacılar tarafından kodlanan yaşam tarzı türleri gibi) indirgenemeyen kişileri araştırmakta özellikle yararlı görünmektedir. Fakat bunun yerine, [bu değişkenler] eş zamanlı ve sıkı bir şekilde belli faktörlere bağlı olmak zorundadır. Bu faktörler şöyle sıralanabilir: yaşam evreleri, "teknobiyoğrafi",² aile ve arkadaşlık bağları, aynı kuşağın diğer üyeleriyle paylaşılan değerler (Corsten, 1999; Edmunds ve Turner, 2002), medya sistemlerinin tarihsel gelişimi, teknolojik gelişmelerde

¹ İtalya'da 65-74 yaş grubunun % 30,8'inin ve 75 yaşın üzerindeki yaş grubunun % 8,8'nin İnternet erişimi vardır; 75 yaş üstü kadınların % 5,5'i İnternet erişimine sahipken, 75 yaş üstü erkeklerin % 13,5'i İnternet kullanıcısıdır. Bu nedenle, İtalya'daki dijital bölünme, yaş ve cinsiyet ile belirlenmiştir; bu, toplumsal izolasyonla örtüşen ve özellikle yalnız yaşayan ve hem ekonomik hem de kültürel olarak daha az kaynağa sahip olan yaşlı kadınları etkileyen büyük bir dijital dışlanma alanını tanımlamaya yardımcı olmaktadır (Colombo ve diğerleri, 2015; Centro Internazionale Studi sulla Famiglia, 2017).

² Teknobiyoğrafı, yaşlıların dijital dünyaya doğup doğmadığına, içinde büyüyüp büyümediğine, eğitim alıp almadığına bakmadan, teknolojilerin kendi biyografilerine ve kullanıcıların özel hayatlarına nasıl girdiğine dair yaşlıların kişisel hikayeleri olarak tanımlıyoruz.

adımlar, sosyal ve kültürel sistemi etkileyen daha geniş yapısal değişimler (Bolin, 2017).

Tarihsel bir bakış açısıyla, bugün 65 yaşından büyük bireyler (en azından İtalya’da; ama daha genel olarak Avrupa’da) iki farklı kuşağa aittirler. İlk kuşak, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde veya savaş sırasında doğmuş, ardından 1950’ler boyunca süren uzun yeniden yapılanma sürecinde yer almış kimselerdir. İkinci kuşak ise, savaştan sonra doğmuş, gençliğin bir sosyal kategori olarak doğmasını deneyimlemiş ve 1960’larda gençlik hareketlerinin öncüleri olmuş kimselerdir.

Özellikle günümüzde yaşlı olarak addedilen bu ikinci kuşak üzerine çok çalışılmış ve en güncel kuşak çalışmalarında kalıp gruplar olarak görülmüşlerdir. Bu kuşak, “Savaş Sonrası Kuşak” olarak adlandırılırken (Colombo, Carlo, ve Aroldi, 2014), aktif bir kuşak olarak resmedilmiş (Edmunds ve Turner, 2002) ve bazı eşsiz özellikleriyle öne çıkmıştır. Gençliği, alışkanlıkları, zevkleri ve değerleri (en başta sonsuza dek genç kalmak olan) ile yetişkinlerden ayrılan sosyal ve kültürel bir grup olarak kabul edilen kuşak, ilk kuşaktır (Savage, 2007). Bu kuşak küreseldir ve büyük oranda dünyaya yayılmıştır. Diğer bir ifadeyle küresel bir bilinç ortaya koymuştur. Bu bilinç, “domino etkisiyle uluslararası bir aktivizm boyutunda ortaya çıkan” (Edmunds ve Turner, 2002:565) ve küresel medya sistemi ile aynı müziğin, imgelerin, kurguların ve değerlerin yayınlanması ile sürdürülebilen bir küresel bilinçtir. Yine bu kuşak, fail statüsünü kazanmış ve tarihi omuzlarında taşımaya istekli olduklarını kanıtlamış, güçlü bir kuşaktır (Colombo, 2011).

Fakat bu iki yaşlı kuşağın günümüzde eskisine nazaran daha çok ortak noktasının olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Her iki kuşak da çocukluklarında ve gençliklerinde büyük teknolojik yenilikleri deneyimlemiş olmalarıyla nitelendirilir. Savaş zamanı kuşak düşünüldüğünde bu teknolojik yeniliklerin, ilk ev aletleri, seri üretim motosikletler, arabalar ve televizyonlar olduğu söylenebilir. Savaş sonrası kuşağa döndüğünde ise bu yenilikler televizyonları, mobil ekipmanları (radyo ve ses kaydediciler), CD’leri, ilk elektronik oyunları ve bilgisayarları da kapsamaya başlamıştır.

Dahası, bu iki kuşak, daha iyi sağlık koşulları ve hizmetleriyle uzayan yaşam süresi, yayılmış refah ve üçüncü (ve dördüncü) dönemde³ daha iyi bir sosyal temsil sayesinde, onlardan önceki kuşaklardan çok farklı bir şekilde yaşlanmışlardır.

³ Üçüncü dönem (65 yaş üstü) orta yaştan (45-64 yaş) sonraki dönemdir. Yaşam süresinin uzamasıyla dördüncü dönem, üçüncüden sonra yeni bir dönem olmuştur. 80 ya da 85 yaşlarından başlayarak dördüncü dönem, yaşamın son yıllarını içerir (Colombo, 2011).

BİT'i uygun ve yoğun bir şekilde kullanarak ağ toplumuna katılım, bu yeni yaşlanma tarzının önemli bir parçasıdır.

Bu kuşağa ait tutumlar, teknolojik ve sosyal değişimlerle ve yeni dijital becerilerle sürekli güncellenmesi gereken araçlar olarak görülen BİT'in kullanımında kendisini göstermektedir. Diğer davranışlar ile beraber bu tutum, bu yaş grubundaki insanların hala aktif ve sosyal yaşama dahil olduklarını, ilk teknolojik devrimlerde olduğu gibi en son dijital yeniliklere açık olduklarını göstermelerine yol açmaktadır. Bu kuşağa ait teknoloji kullanımı, yaşlı kuşağın gençliğindeki okuryazarlık süreciyle ilgiliyken, bu durum günümüzde bilgisayarlarla ve dijital cihazlarla olan ilişkileri için geçerli olmaya devam etmektedir. Özellikle savaş sonrası kuşağın üyeleri, meslek yaşamları boyunca bu teknolojileri kullanmışlardır. Onlar, İtalyan toplumunun büyük dijitalleşme dalgasının zirvesi olan 1990'ların sonlarından itibaren kariyerleri boyunca dijital teknolojilere aşina olan insanlardır.⁴

Ancak yaşlı kuşakların BİT kullanımı, onların diğer belirli özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi katkımızın arka planını da oluşturan, toplumsal cinsiyet bağlamında ortaya çıkan kullanımdaki belirgin farklılıktır. Bu özellik şaşırtıcı gelebilir çünkü söz konusu kuşaklar, kadın özgürleşme hareketini desteklemede öncü konumdaydı. Özellikle savaş sonrası kadınları, çalışma hayatı ve kamuya katılımı deneyimlemek için eş ve anne rolünü kademeli olarak reddetmişlerdi. BİT ve bunların kullanımı sorusu, kuşağa özgü ortak bir aidiyet içinde toplumsal cinsiyet farkını anlamayı mümkün kılmaktadır.

Aslında savaş sonrası kadınların, kuşağa bağlı özgürleşmelerine ve 1900'lerin son on yılında iş hayatına katılmalarına rağmen, günümüzde düzenli olarak BİT kullanan yaşlı kadınlar, ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye bakımından elit olan oldukça küçük homojen bir gruba karşılık gelmektedir (Colombo vd. 2015). Bu grup, İtalyan toplumunun bilgisayar kullanmaya başladığı ilk süreçte profesyonel olarak bilgisayar kullanan kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum onların, özellikle aile üyeleri ve kendi arkadaş çevreleriyle olan ilişkilerinde toplumsal cinsiyet özgüllüklerini korurken, toplumsal cinsiyet ayrımını aşmalarını ve kendi kuşaklarına ait özelliklerini korumalarını sağlamıştır. Özellikle, dijital becerilere sahip olan bazı büyükanneler, BİT'i genç kuşaklar (torunları tarafından temsil edilen) ile olan ilişkilerinde bir araç olarak görmektedir.

⁴ Bugün bilgisayar kullanan 65 yaş üstü kişilerin neredeyse yarısı 50 yaşından önce ve diğer çeyreği ise 60 yaşından önce bilgisayarı kullanmayı öğrenmiştir (Colombo vd.,2015).

Bu durum, daha önceki araştırmamızda da vurgulandığı gibi burada sunulan “Nineler Ağda”^{cn1} projesinde yer alan araştırmacıların hedeflerinden biri olmuştur. Araştırmanın amacı, büyükannelerin Facebook ve dijital cihazları, aile ve arkadaşlık ağlarında nasıl kullandıklarını ve öznel -kişisel ve kuşakla ilgili olarak- BİT algılarını ve kullanımlarını anlamaktır.

BİT’in yaşlılar tarafından kullanımına ilişkin olarak birçok araştırmacı 65 yaş üstü bireyleri etkileyen dijital bölünmeye, yani “gri bölünme” olgusuna odaklanmışlardır (Duggan ve Brenner, 2013; Morris ve Brading, 2007). Sık sık birinci seviye bölünmeye (erişim ve kullanım) odaklanan gri bölünme, BİT’i kullananlar ve kullanmayanlar arasında açık bir bölünme olarak kavramsallaştırılmıştır (Millward, 2003). Bu anlamda dijital bölünme, çoğu zaman onu etkileyebilecek sosyo-demografik değişkenler açısından araştırılmıştır (Friemel, 2016).

Daha yakın zamanda araştırmacılar, kullananlar ve kullanmayanlar arasında ayırım yapan bu ikili bakış açısını yapı söküne uğratarak, BİT’in yaşlılar tarafından benimsenmesinin özgüllüğü ve dijital becerileri hakkında daha ayrıntılı bir görüş ortaya koymuştur. Örneğin, Fernández-Ardèvol ve diğerleri (2017), teknolojiler ile desteklenen yaşlıların günlük iletişim pratiklerini kaydetmiştir. Araştırmacılar, tekno-biyografiler olgusu ile insanın yaşam sırasındaki konumuna bağlı olarak zaman içinde değişen farklı kullanım yapılandırmaları olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Kennedy, 2003). Dahası, Quan-Haase, Williams, Kicevski, Elueze ve Wellman (2018), 65 yaş üstü BİT kullanıcılarının çeşitli dijital uygulamalar temelinde ayrıntılı bir şekilde kümelenmesini önermiştir. Bu açıdan araştırmacılar, BİT kullanıcısı olan yaşlıların kendi öz algılarına odaklanarak, yaşlıların özgün yanlarını vurgulamışlardır.

Bu öz alının önemli bir parçası, BİT kullanmak veya kullanmamak değil, “doğru” kullanmakla ilgilidir. Aslında, yıllar boyunca teknolojik yeniliğe açık olmalarına rağmen günümüzün yaşlı kuşakları, BİT’i doğru kullanmaları gerektiği konusunda normatif tutumların mağduru gibi görünmektedirler. Yaşlılar, genellikle onların yaşlı öznelliğini, günlük kısa mesaj kullanımlarını ve ilişkisel bağlamlarını dikkate almayan genç kuşaklar (aynı zamanda kurumlar ve piyasa) tarafından dijitalleşmeye ve bağlantılılığa zorlayan baskılara maruz kalıyor gibi görünmektedirler (Aroldi ve Colombo, 2016; Sourbati, 2016). Bir yandan yaşlılar, yaygın bir biçimde BİT’in çoğunlukla genç kuşaklar (çocuklar ve torunlar tarafından temsil edilen) tarafından sergilenen ana akım kullanımını öğrenirken, öte yandan

^{cn1} Çevirmen Notu: Orijinal isim “Grannies on the Net”

sıklıkla bu tür baskın kullanımları eleştirmekte ve kendi gereksinimlerine, doğruluk ve uygunluk standartlarına uygun olarak kullanımlarını şekillendirmektedirler (Carlo ve Rebelo, 2018)

İletişim teknolojisinin doğru kullanımı birçok farklı anlama gelebilir. Bazı yazarlar, bu bağlamda özellikle platform olanaklılıklarının normatif boyutunu tartışmıştır. Araştırmacılar, olanaklılık terimini kullandıklarında, bir nesne ve bir aktör arasındaki harekete geçirilebilir özelliklere atıfta bulunurlar (Gibson, 1977). Son zamanlarda Costa'nın (2018) hatırlattığı gibi, bu terim, “teknolojilerin özellikleri ile sosyal ilişkilerin yapısı arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve kullanıcılar tarafından sınıflandırılan teknolojik özellikleri ortaya çıkarmak için sosyal bilimciler ile medya ve iletişim uzmanları tarafından benimsenmiştir” (10). Bu nedenle, olanaklılıklar kavramının kullanımı, teknolojik belirlenimcilikten kaçınma niyetiyle aklanır. Ancak, BİT'in, özellikle de sosyal ağ sitelerinin olanaklılıklarının, “teknolojilerin sosyal bağlam ve insan kullanıcısının işinden yalıtılmış [yerleşik] özellikleri ve mahiyetleri” (Costa, 2018:10) olarak yorumlanması, aslında bazı çevrimiçi iletişim pratiklerinin, platform olanaklılıkları ile uyumlu olmasından dolayı diğerlerine göre daha doğru olduğunu önermektedir. Örneğin Comunello, Mulargia ve Parisi (2016:529), kullanıcıların “özellikleri farklı platformlara onlara özgü özellikler atfettiğini ve buna göre davrandıklarını” ortaya koymuştur. Dahası kullanıcılar, “platforma duyarlı bir yaklaşımı, sosyal medya platformlarının incelikli özelliklerine yanıt olarak, ‘uygun’ şekilde tanımlamaktadırlar” (529).

Comunello, Fernández-Ardèvol, Mulargia ve Belotti (2017) bazı sosyal kullanımları diğerlerine göre daha güçlü kılabilmek ve bazı sosyal uygulamaların ve ilgili netiketlerinin^{cn2} yayılmasını kolaylaştırabilme gücüne sahip BİT hakkındaki sosyal söylemin gücünün ve önyargılarının altını çizmiştir. Bu nedenle, BİT'in sosyal söylemlerinde yer alan basmakalıpların dijital eşitsizlikleri güçlendirebilecekleri görülmektedir. Çünkü bu basmakalıplar:

BİT'in kullanımları hakkında belirli sosyal grupları homojenleştirme ve damgalama eğilimi gösteren cihazların kullanımıyla ilgili yanlış ve önyargılı fikirlerdir. Bu, özellikle dijital eşitsizlik yaşa ve cinsiyete göre değişiklik gösterdiğinde belirgindir çünkü bu faktörler, günümüzde BİT ile alakalı güç ilişkilerini ifade eden, cihazların tasarımı ve diğer teknik özelliklerini bile etkileyen iki önemli eksendir (Comunello vd., 2017:800)

^{cn2} Çevirmen Notu: Netiquette (İngilizce), İnternet nezaketi.

Doğru kullanımın özel bir anlamı ise dijital okuryazarlık, yaşlıların fiziksel yetenekleri ve ara yüzlerin kullanılabilirliği ile ilgilidir (Bol, vd., 2014). Teknolojilerin karmaşıklığı ve kullanım sırasında yanlış yapma korkusuyla karşılaştırıldığında odak noktası, yaşlıların dijital beceri özgüvenlerine kaymaktadır. Son zamanlarda, araştırmacılar, bu öznel boyutu dikkate almaktadırlar. Örneğin, Quan-Haase ve diğerleri (2018), kendi yaşlı kullanıcı tipolojilerini iki parametreye dayanarak oluşturmuşlardır; kendi dijital becerileri hakkındaki öz algıları ve çevrimiçi etkinliklerinin sayısı. Önerilen türler arasında isteksiz kullanıcılar, endişeli kullanıcılar ve anlayışlı kullanıcılar ile diğer türler bulunur; her grup, özellikle genç kuşaklar ile karşılaştırıldığında, BİT kullanımının yeterliliğine dair özel bir öz değerlendirme ile nitelendirilmiştir. Yaşlı kullanıcılar, farklı yanlış kullanım biçimlerinden (örneğin dijital becerilerin eksikliği, zamanlarını boşa harcama endişesi, bilgisayar bozma korkusu) korkmaktadırlar.

Fernandez-Ardevol ve diğerleri (2017), yaşlıların dijital erişimi ile ilgili birçok bilimsel araştırma söyleminin, toplumsal söylemde mevcut olan normatif boyutu ortaya koyduğunu ifade ederler. Yine Fernandez-Ardevol ve diğerleri, “yaşlı kullanıcılar üzerine yapılan araştırmaların, kullanmamayı, dijital teknolojilerin çözebileceği bir dizi sorun ile eşit tutma eğilimi taşıyan ‘uygun kullanım’ hakkında normatif zorlamaları içerdiğini” ifade etmişlerdir (2017:41). Medya teknolojisini kullanmak için doğru ya da yanlış yol kavramının üstesinden gelmek için, Fernandez-Ardevol ve diğerleri, yaşlı kullanıcıların “dünyayla bağlantılarını korumak, filtrelemek veya kesmek için çeşitli araçlar kullanma” konusundaki öznelliklerini dile getirmişlerdir (39). Yaşlıların belirli bir medyanın doğru kullanımı hakkındaki düşüncesinin, belirli iletişim pratiklerini şekillendirmeye katkıda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlarda “doğru kullanım”, kullanıcıların kişisel ve bağlamsal özelliklerine ve ihtiyaçlarına cevap veren, önde gelen ve ilgili değerlerle alakalı, (Ivan ve Hebblethwaite, 2016) aynı zamanda kendi kuşaklarındaki kimlikleriyle de ilgili olan bir kullanım olarak yapılandırılmıştır. Örneğin, Ivan ve Hebblethwaite (2016), büyükannelerin Facebook kullanımının gizlilik ve nezaket konusundaki sosyal standartlardan etkilendiğini göstermişlerdir. Onların kaygıları, “kamuya açık bir platformda hangi bilgilerin paylaşılmaya ‘uygun’ ya da ‘düzgün’ olduğu algısı” (8), “başka insanların büyükannelerin Facebook'ta paylaştıklarını nasıl yargılayacaklarını” ve “torunlarına bu dürüstlük ve mahremiyet normlarını öğretmeyi” (19) içerir.

Kullanıcıları kendi kuşakları bağlamında değerlendiren ve onlardan hem kuşak içi hem kuşaklararası ilişkiler çerçevesinde çevrimiçi deneyimlerini yansıtmalarını isteyen bu çalışmada, araştırma sorularımız şu şekildedir;

1. BİT kullanan büyükannelerin BİT ile ilgili özgül deneyimleri nelerdir? Kuşak içi ve Kuşaklararası ilişkiler nerede BİT tarafından kolaylaştırılmaktadır?
2. Yaşlı insanlar BİT'in "doğru" kullanımını ve diğer kuşak ile karşılaştırıldığında kendi BİT kullanımlarını nasıl anlamlandırmaktadırlar?

Yöntem

Bu makaleyi, "Nineler Ağda: Büyük ebeveynlerin Aile İlişkilerinde Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) Rolünü Anlamak"⁵ başlıklı uluslararası bir araştırma projesinin parçası olarak İtalya'da toplanan verilere dayandırdık. Bu uluslararası projenin temel amacı, büyük annelerin İnterneti, aile ile iletişimi kolaylaştıran ve aynı zamanda arkadaşlarıyla iletişim, eğlence ve boş zaman aktiviteleri için, bir araç olarak kullanımını nasıl deneyimlediğini anlamaktı. Bu çalışmada ise, büyükannelerin BİT'i kullanmayı nasıl öğrendiklerini, aynı zamanda BİT'i kullanmaya karşı dirençlerini ve kullanırken deneyimledikleri zorlukları araştırdık.

Verileri Şubat ve Mart 2017'de Milano, İtalya'da her biri yaklaşık 2 saat süren dört odak grup görüşmesi aracılığıyla topladık. İlk önce kartopu yöntemi ile daha sonra yerel bir yaşlı derneği aracılığıyla 28 İtalyan kadını araştırmaya dahil olması için belirledik. Olası katılımcıları bulma ve seçme sürecinde, katılımcıları özellikle Milano Üçüncü Dönem Üniversitesi'nden^{cn3} ve Milano'nun bir banliyö mahallesinde bulunan eğlence derneğinden (yalnızca yaşlılara özel olmayan) seçtik. Üniversite ofisinde iki, dernek ofisinde iki odak grup çalışması düzenledik. Odak grup çalışmasını hazırlamak için önce her yaşlı katılımcı ile araştırmacılardan biri arasında kısa bir telefon görüşmesi gerçekleştirdik. Telefon görüşmesinin amacı, büyükanne hakkında önceden bilgi sahibi olmak ve kapalı bir anket aracılığıyla odak gruba katılmak için gereken özelliklere (yaş, aile durumu, bilgisayar becerileri) sahip olup olmadığını kontrol etmektir. Seçim kriterleri 65 yaş ve üzeri, büyükanne

⁵ Araştırmacılar, projeyi Montreal, Kanada'daki Concordia Üniversitesi Uygulamalı Beşeri Bilimler Bölümü'nden Shannon Hebblethwaite tarafından koordine edilen uluslararası bir ağ ile (Kanada, Romanya, Peru, İsrail, İtalya, İspanya ve Kolombiya) iş birliği yaparak gerçekleştirdiler. Araştırma Kanada Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Araştırma Konseyi ve ağ içerisinde bulunan araştırma/bölüm merkezleri tarafından fonlanmıştır. (İtalya için, OssCom, Università Cattolica'nın medya ve iletişim araştırma merkezi)

^{cn3} Çevirmen Notu: Üçüncü dönem: İnsanların emeklilik safhasına işaret eden dönem, üçüncü bahar.

olmak ve dizüstü bilgisayar, masaüstü bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi cihazların düzenli kullanıcısı (en az haftada 2 kere) olmaktadır. Katılımcılar, 1936-1952 arasında doğmuş (ortalama yaş 72, en küçük 65, en yaşlı 81) Milano sakinleriydi. Çoğunluğu her gün akıllı telefonun yanı sıra masaüstü ya da dizüstü bilgisayar kullandıklarını dile getirmiştir. Genel olarak katılımcılar, iyi eğitilmiş orta ve orta-üst sınıf kadınlardan oluşan çok homojen bir gruptu. Çoğunluğu Milan’da topluluk aktiviteleriyle ilgilenmekteydi.⁶ Katılımcıların bu özelliği, sosyoekonomik ve sosyokültürel durum hakkında herhangi bir kısıtlamaya sahip olmayan toplama sürecinde gerçekleşen özel bir seçimin sonucu değildi. Daha ziyade araştırmacılar, İtalya’daki BİT kullanımının daha önce de görüldüğü gibi (Colombo vd, 2015), yüksek ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye sahipleri arasında yaygın olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle odak grup katılımcıları, İtalya’daki yaşlı ve kadın BİT kullanıcılarının görece küçük ve ayrıcalıklı kesimi ile tutarlı özellikler sunmaktaydı ve bu yüzden benimseme dinamiklerini anlamak için uygun bir örnek teşkil ediyordu.

Odak grup yönteminin bu araştırmada kullanılması araştırmacıların, “bir konuda sınırlı bir zaman diliminde çok fazla etkileşimi gözlemlemelerine” (Morgan, 1996:8) ve katılımcıların konu ile ilgili doğal kelime dağarcığını deneyimlemelerine olanak sağlamıştır. Bu yöntemin en belirgin özelliklerinden biri olan etkileşim, “nispeten kendiliğinden bir tepki”ye yol açtığı ve “oldukça yüksek düzeyde katılımcının dahlini” (Morgan, 1996:10) sağladığı için önem arz etmektedir. Bu yöntemin “dostaneliği” tipik olarak “etkileşimleri seven” (Morgan, 1996:18) bir yaş grubu için özellikle uygundur. Dahası, odak grup yöntemi, paylaşılan deneyimleri vurgulayan ve aynı kuşak üyeler arasında karşılıklı tanınmayı sağlayan sosyal etkileşimleri ortaya çıkarmaktadır.

Her bir odak grubu iki araştırmacı tarafından yönetilmiştir. Araştırmacılardan biri tartışmayı yönetmekten sorumluyken, diğer araştırmacı video kaydı gerçekleştirmiş ve en önemli söylemsel etkileşimler üzerine notlar almıştır. Isınma aşamasından sonra araştırmacı, katılımcıların BİT’i kullanmayı öğrenme aşamalarını, yani, büyükannelerin BİT’i ne zaman, nasıl ve hangi sebeplerden dolayı kullanmayı öğrendiklerini araştırmıştır. Daha sonra araştırmacı, katılımcılardan BİT’i ve

⁶ Eğitim açısından 6 kişi üniversite diplomasına sahip, 2 kişi üniversiteyi tamamlamamış, 12’si lise bitirmiş, 4’ü lise bitirmemiş ve 4’ü ise lise seviyesinin altında eğitim görmüştür. Sadece bir katılımcı evde İnternet olmadığını söylemiştir. Tüm katılımcılar, emekli veya çalışmıyorlar fakat gönüllü faaliyetlerde bulunuyorlar. Örneğimiz, özellikle eğitim seviyesi açısından, İtalyan yaşlı nüfusunu temsil etmemektedir: İtalya’nın kuzeyinde, yaşlı kadınların yalnızca %5’i üniversite diplomasına sahip, %15’i liseyi bitirmiş, %23’ü liseyi bitirmemiş, %57’si ise sadece ilkokulu tamamlamıştır (Istituto Nazionale di Statistica, 2017).

bu teknolojilerin kullanıcıların günlük hayatında [ortaya çıkardığı] riskleri ve faydaları açıklamalarını istemiştir. İkinci bölüm ise arkadaşlarıyla ve tanıdıklarıyla iletişim kurma biçimleriyle karşılaştırıldığında, yaşlı bireylerin aileleriyle nasıl iletişim kurduklarına ve BİT'i bu iki farklı grup ile kullanırken karşılaşılan zorluklara odaklanmıştır. Son bölüm, katılımcılara BİT ile ilgili [ellerinde şans olsa] neyi değiştirecekleri ve kendilerine göre “doğru kullanımın” ne olduğu anlattırmaya yönelik olmuştur.

Odak grup çalışmaları sırasında, bazı katılımcılar için oldukça şahsi ve ailevi meseleler (çocuklarla ve torunlarla ilişkiler gibi) de dahil olmak üzere aile ilişkileri ve kişisel anıları hakkında bilgi toplanmıştır. Ayrıca, BİT kullanımıyla ilgili görüşlerini, katılımcıların özellikleriyle ortaya koyan, sosyo-demografik bilgiler toplanmıştır.⁷ İtalyanca kaydedilen tüm materyaller, uluslararası proje çerçevesinde ve-rilerin kültürlerarası karşılaştırılmasını desteklemek amacıyla araştırmacılar tarafından yazıya dökülerek İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Son olarak, tüm transkriptler sürekli karşılaştırmalı yöntem çerçevesinde niceliksel tematik metin analizini, verilerin kodlanmasını ve karşılaştırılmasını kolaylaştırmak üzere video yazma programlarıyla analiz edilmiştir (Glaser ve Strauss, 1967).

Bulgular

Araştırmamızın ana bulgularını iki ana noktaya odaklanarak sunmaktayız. İlk nokta, yaşlıların kişisel hikayelerine/biyografilerine teknolojilerin yaşamlarına nasıl girdiğine dair analizlerdir. İkinci nokta ise yaşlı büyükannelerin, BİT kullanımındaki doğruluk ve uygunluk konusu hakkındaki fikirleridir.

Yaşlı Kadınların Tekno-biyografileri

İlk nokta, katılımcıların öğrenme süreçlerini ve aile rollerini vurgulayan tekno-biyografilerine işaret etmektedir. Dijital medya kullanımına yönelik motivasyonları ve ona karşı koyma dirençleri, BİT'in büyükanneler tarafından kademeli olarak benimsenme sürecine dahil olmuştur. Özellikle, büyükannelerin sunduğu anlatılar, kişisel eğilimleri ve ait oldukları ilişkiler sistemi ile bağlantılı olarak BİT'i

⁷ Università Cattolica Etik Kurulu projeyi onaylamıştır. Università Cattolica Etik Kurulu'na göre, katılımcıların potansiyel olarak hassas kişisel bilgileri, araştırma yöntemleri ve yönetilmesi, Avrupa Gizlilik Politikası ve Helsinki Deklarasyonu ile uyumludur.

kullanma motivasyonlarını anlamamızı sağlamıştır. Görüşmeler sırasında büyükanneler, dijital kullanımdaki ilk adımlarının anılarına ve geriye dönük boyutlarına odaklanarak BİT'i ne zaman ve neden kullanmaya başladıklarını hatırlamıştır.

Görüşme yapılan her büyükanne, dijital iletişim için en az bir cihaz (örneğin bilgisayar, dizüstü bilgisayar, tablet, akıllı telefon) kullanmaktadır. Görüşmeler açıkça dijitalleşme sürecinin ve BİT kullanımının katılımcılarımızın yaşamlarında yeni bir olay olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Pek çoğu, dijital teknolojilerin nasıl kullanacağını yıllar önce öğrenmiştir. Aslında, büyükannelerin çoğunluğu, emekli öğretmen ya da ofis çalışanlarıydı ve dijitalleşme süreçlerini ilk olarak 1990'ların ikinci yarısında deneyimlemişlerdi.

Bu büyükannelerin önemli bir kısmı ofislerinde bilgisayarları (genellikle kendi kendine) kullanmayı öğrenmiş ve bilgisayar dünyasına öncelikli olarak eğlenceyi değil, yararlılık değerini atfetmişlerdir. 71 yaşındaki bir kadının bize söylediği gibi: *"Ofiste öğrendim. Önce bir Amerikan şirketi için, sonra bir Japon şirketi için neredeyse 35 yıl çalıştım. Ofiste bir bilgisayar vardı. Oradan öğrendim ve daha sonra her şey ondan devam etti."*⁸ Başka bir katılımcı ise: *"Okulda mevcut olan öğretmenler için kurslardan ve biraz da kendi kendime öğrendim"* (66 yaşında) demiştir.

Çocukların eğitimi ve onlara okul ve ev ödevleri için araçların verilmesi ihtiyacı, bilgi teknolojisini ve dijital dünyayı anlamak için ek bir teşviktir. Bilgisayar, büyükannelerin evlerine genellikle çocukları okula veya üniversiteye başladığında girmiştir. Bu bazı büyükanneler için, BİT'e ve dijital dünyaya yaklaşmak için bir fırsattır: *"Yıllar önce bilgisayara meraktan, çocuğuma okul için yardım etmek için başladım ve sonra akıllı telefon geldi. Bilgisayarı her zaman çok kullandım"* (72 yaşında).

Görüşülen büyükanneler birçok durumda bilgisayarı, okul çağındaki çocuklarıyla birlikte kullanmayı öğrenmişlerdi. Bazı durumlarda ise büyükanneler, bilgisayar kullanımını küçük çocuklarına öğretmiştir: *"Aslında, kızım bilgisayarı benimle kullanmayı öğrendi. Ben onu bilgisayar ile tanıştırdım. Şimdi ise işler farklı. Belki birçok kullanım için bana yardım etmesini istemek zorundayım"* (65 yaşında).

Uzun yıllar bilgisayar sahibi olan büyükanneler hala araştırma yapmak veya e-posta göndermek için bilgisayar kullanıyordu. Fakat özellikle akıllı telefonların ve tabletlerin gelişinden ve yeni bir dijital medya çağının başlamasından bu yana, bilgisayarları artık daha az kullandıklarını dile getirmişlerdir. Son birkaç yılda, büyükanneler asıl değişimin İnternetin ve akıllı telefonun gelişi ve özellikle sosyal

⁸ Burada sunulan veri alıntıları yazarlar tarafından İtalyanca'dan çevrilmiştir.

ilişkiler ve eğlence alanında bilgisayarın kullanımı olduğunu, yani kullanımın yalnızca iş amaçlı ve çocuklara ödev için yardım etme olmadığını algılamışlardır.

İlk dijitalleşme süreçleri⁹ iş ve çocukların eğitimi ile sınırlıdır. İnternet ve akıllı telefon ile nitelendirilen ikinci dijital dalga sırasında, teknolojinin ailedeki rolü esas hale gelmiştir. Ailenin genç üyeleri, sıklıkla yaşlılara aileleri ile iletişimde kalmalarına yardımcı olacak cihazları vererek onları, yeni teknolojileri benimsemeleri için destekler ve bu konuda ısrar eder. Bazı durumlarda, ikinci dalga, yakınlarına hala öğrenme yetisine sahip olduklarını ve ailelerinin genç üyeleri kadar yetkin olduklarını göstermek isteyen yaşlılar tarafından bir zincirleme tepki yaratmıştır.

Katılımcılarımız için, ikinci dalgada BİT kullanmaya başlama motivasyonları hem kişisel hem de ilişkiseldir. İlk durumda motivasyon, yeterlilik kavramı ve zamana ayak uydurma ihtiyacı ile ilgilidir. İkincisinde ise, diğer aile üyeleriyle bağlantı kurmak ve onlar tarafından ulaşılacak için aile baskılarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu, özellikle çocukları ve torunları uzakta yaşayanlar için daha geçerlidir.

Ailenin teknoloji teşvikindeki rolü teması bağlamında, çocuklar ve torunlar ile bağlantıda kalma olanakları ve gerekliliği teknolojilerin benimsenmesindeki ilk teşvik olarak öne çıkmaktadır. Yeni dijital dünyaya daha geç giriş yapılması vakalarında benimseme büyükannelerin aile yaşamlarında gerçekleşen, genellikle çocuklar veya torunların evlerinden uzaklaşması gibi, münferit ve özel olaylardan kaynaklanıyordu. Bu olay akıllı telefonun veya İnternet bağlantısının kabul edilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir katılımcı bu bağlamda şunları söylemiştir;

16 yıl önce çocuklarımdan birinin ABD'ye taşınmasıyla başladım. İrtibatla kalmayı öğrenmek için bize bilgisayar verdi ve sonra ona bağlı kaldık. İki küçük kursa gittim, ancak ne yazık ki bir süre sonra kapandılar, ama yardımcı da oldular (76 yaşında)

Ailesel ilişkiler, BİT'in ilk kullanımlarını desteklemiş ve teşvik etmiştir. Ancak bazı durumlarda bu sakin bir ilişki değildir. Büyükanneler, dijital servisleri ve cihazları güncelleme ve öğrenme, yani zamana ayak uydurma konusunda, daha da önemlisi aile ağlarına bağlı kalma konusunda bir tür aile baskısı hissetmişlerdir. Katılımcılarımızdan biri bu doğrultuda şöyle söyledi:

iPhone'u kullanmayı hep reddettim. Sonra çocuklarım ve eşim neredeyse beni zorladı ve o zamandan beri akıllı telefonu kullandığımda, WhatsApp da kulla-

⁹ 1990'larda ve 2000'lerde İtalya'da ev bilgisayarları ve İnternet bağlantıları yaygınlaşmıştır.

nıyorum. Oldukça kullanışlı. Gerçekten telekomünikasyondan hoşlanmıyorum. Ama kullanıyorum aksi takdirde ailemden uzak kalacağımı hissediyorum (71 yaşında).

Görüşülen büyükanneler, uzak aile üyeleriyle yakın ilişkiler kurmak için dijital araçların elzem olduğunu düşünmektedir. Bu durum özellikle çocukları ve torunları uzakta yaşayan ve dijital araçları sanal olsa da yakınlığı, fiziksel temasın hazzını ve samimi bir ilişki kurma hissini yaşatan araçlar olarak gören büyükanneler için geçerlidir. Büyükanneler, özellikle dijital araçların, torunlarının büyümelerini çevrimiçi olarak paylaşılan resimler yoluyla uzaktan gözlemlmelerini sağladığını belirtmişlerdir.

Torunumun büyüdüğünü görebiliyorum. Aslında yılda iki veya üç kez oraya gidip onu görüyorum ama yine de çok yakın hissediyorum. Benim için her defa, her pazar çok heyecan verici. Henüz konuşmıyor ama oynamaya başladı. Bu gerçekten bir zevk. (66 yaşında)

Öznel ve ilişkisel motivasyonun bu boyutu, genellikle büyükannelere teknolojilerin benimsenmesini çerçeveleyen kişisel mücadelenin doğasını yansıttığında daha da güçlü görünmektedir. Bazı büyükannelere, özellikle de en yaşlı olanlara göre dijital teknolojilerin benimsenmesi genel olarak aileleri ve toplumlarıyla ilgili kişisel bir mücadele olarak kabul edilmektedir; ayrıca hala aktif hissetmek de kişisel bir mücadeledir. Bir katılımcı bu bağlamda şöyle söyler:

Daima zamana ayak uydurmak istedim ve bir noktada bir akıllı telefon almaya karar verdim. Oğlum bana akıllı telefonu ne için istediğimi sordu. Ama bir telefon almaya karar vermiştim bile. Bunun bir nedeni, günlük hayatta, herkesi yeni teknolojiyi kullanırken gördüm ve her zaman iletişimde olmanın temel öneminden ayrı olarak geride kalmak istemedim. (79 yaşında)

Bazı büyükanneler için, bilgisayarı ve diğer dijital cihazları kullanmayı öğrenmek (özellikle yaşlılar için organize kurslar aracılığıyla) bağımsızlıklarını, modernliklerini ve etkinliklerini göstermenin bir yoludur. Bu kurslara katılmak, büyükannelere kendilerini aktif ve bağımsız hissetme fırsatı sunarken, aynı zamanda eşlerinin ve çocuklarının da bu durumu görmesini sağlar. Bir katılımcı şunları söylemiştir “15 yıldır dulum, Bir süre sonra çocuklarım büyüdü ve artık bana ihtiyaçları kalmadı. Bilgisayarım olmadan bir kursa başladım fakat bir bilgisayar alana kadar hiçbir şey öğrenemedim.” (67 yaşında)

Bu kişisel bir meydan okuma duygusu hem kişisel tatmin hem de aile ağına dahil olma açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Görüşülen büyükannelerin çoğu, yeni dijital teknolojileri kullanma temel dürtüsünün çocuklardan ancak nadiren

de olsa torunlardan geldiğini açıklamışlardır. Bu durum yetişkin torunları olan daha yaşlı büyükanneler için de geçerlidir. Özellikle çocuklar, yaşlı ebeveynlerinin dijital erişimini hem kendi çocuklarının hem de torunlarının yaşamlarına dahil olmaları için bir fırsat olarak görmüştür: *“Kızım bana bütün bunları kullanmayı öğretti çünkü önceden kullanmayı reddederdim. Bunlar yakınlaşmanın bir yoluydu.”* (71 yaşında)

Öğrenme aşamasından sonra, genç kuşağın büyükannelerin ek şüphelerini ve sorularını yanıtlamaya o kadar fazla ilgi göstermediği görülmüştür. Katılımcılarına göre, yeni dijital dünya ile tanışma genellikle kısıtlı ve beklenmedik anlarda gerçekleşmiş gibi görünüyordu: muhtemelen bir akıllı telefonun hediye edildiği veya yeni bir hizmetin sıradan bir şekilde indirildiği anlarda. Ancak bu durum, gün be gün destek ile devam etmez. Çok sayıda büyükanne, çocuklardan ve torunlardan yardım almada zorluk çektiklerini belirtmiştir. Büyükanneler, torunlarını çok zeki ve akıllı olarak betimlemektedir ancak özel ve ısrarlı sorular sorulan durumlar dışında büyükannelerine yardım etme konusunda isteksiz oldukları dile getirilmiştir. Torunların cevapları genellikle aceleci ve eksiktir:

Çocuklar öğretmek için zaman ayırdığında çok hızlı oluyorlar. Not almamız gerekebileceğini anlamıyorlar ve bize acele etmeden cevap vermeliler. Kendileri kavrama konusunda çok hızlılar ve bizim için farklı olduğunu düşünmüyorlar. (76 yaşında)

Özellikle büyükanneler, torunlarının acele ettiğini ve BİT kullanımındaki karmaşık adımları dikkatle izah edemediklerini düşünüyorlardı. Büyükanneler, öğrenme süreçleri ve farklı okuryazarlık seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda, öğrenme sürecinde belirli bir sabra ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bu istekler genellikle görmezden gelinmiştir. Görüşülen büyükannelerin birçoğu, genellikle bir bıkkınlık hissiyatıyla bilgisayar ve akıllı telefonların nasıl kullanılacağına dair bilgi almak için her zaman çocuklarına veya torunlarına güvenemeyeceklerini fark etmiştir. *“Torunlarım bu cihazları nasıl daha iyi kullanabileceğimizi anlamamıza yardımcı olmadı. Bu yüzden sormayı bıraktım.”* (79 yaşında).

Teknoloji kullanımındaki güçlüklerin teknolojilerin kendisinden kaynaklı değil, ailevi öğrenme ortamındaki kuşak farkından olduğunun düşünülmesi ilginçtir. *“Torunlarım bir bilgisayarda her şeyi nasıl yapacaklarını biliyor ve bana öğretmek istediler. Her şeyi yapıyorlar ve anlamamı bekliyorlar, ancak bana yardım etmiyorlar.”* (72 yaşında)

Yardım almadaki bu zorluk, eşlerden, daha yardımcı ve sabırlı olduğu düşünülen aile dışı gençlerden (genellikle hizmetleri için para ödenen) ya da daha yetkin

olan yaşı insanlardan yardım alınarak telafi edilmektedir. Biri; “Çocuklarıma sormuyorum çünkü hiçbir şey açıklamıyorlar. Bir mağazaya ya da benden fazla hakim bir arkadaşa gitmeyi tercih ederim.” (73 yaşında)

Yaşı katılımcılar, genç kuşağın yaşı insanların yeni dijital teknolojileri öğrenmesi için gereken süreyi yeterince anlayabildiğini düşünmemektedir. Bu kuşak sorununa, aile dinamikleri ile ilgili başka bir meseleyi daha ekleyebiliriz. Çocuklar ve torunlar, öğretme konusunda genellikle sabırsız olarak görülmüşlerdir.

Çocuklar ve torunlar tarafından verilen dağınık ve aceleci yönlendirmelerden ziyade, görüşülen büyükannelerin bazıları öğretmen-öğrenci ilişkisine dayalı, sınıf ortamında, ödevleriyle, final sınavıyla ve sertifikasıyla daha resmi bir öğrenme sürecini tercih ediyor gibiydiler. Kamu ya da özel kuruluşlar tarafından düzenlenen bilgi teknolojisi kursları, bilgisayar ve akıllı telefon kullanımını öğretme konusundaki sabırlarından dolayı katılımcılarımız tarafından takdir edilmiştir.

Fakat bazı büyükannelere göre, kendi akranlarından veya çocuklarından talep edilen tavsiyelerle desteklenmiş pratiğe dayalı bir öğrenme hala esastır. Özellikle, özgüveni yüksek olan büyükanneler, pratiğe dayalı öğrenmeyi önemsemektedir. Başkalarının müsaite olup olmadığını düşünmeden sakın bir şekilde kendi başlarına öğrenebildiklerinin farkındadırlar:

Ben kendi kendime öğrendim. İnatçıyım ve kendim için bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Ayrıca bilgisayarlara aşınayım çünkü uzun zaman önce kullanmayı öğrendim. Korkmuyorum. Hatalar yapsam da kendi başıma düzeltmeye çalışıyorum. (71 yaşında)

Kuşakla ilgili bir sorun olmalı, çünkü son 10 yılda bazı araçların kullanımını küçük şeylerle, sınırlı olarak öğrendik. İki küçük ders aldım ve teknolojiyi kullanıyorum, ancak nasıl doğru kullanılacağını bilmiyorum. (76 yaşında)

BİT'in Doğru Kullanımı

Yukarıdaki çerçeve etrafında, BİT'in uygun kullanımı konusu öne çıkmaktadır. Görüşme yapılan büyükannelere göre, BİT'in doğru kullanımı, teknik veya dijital becerilerin yetersizliği nedeniyle hiçbir zaman hata yapmama anlamına gelmektedir. Bu bakış açısıyla, katılımcıların bazıları diğerlerinden daha çok kendinden emindi ancak genel olarak hepsi neyi yapıp yapamayacaklarını çok iyi biliyordu. Dile getirdikleri temkinli bir tutumu yansıtıyordu; risk almaktan ya da zarar vermekten çekiniyorlardı ama bu tutum onların BİT kullanımına belirgin kısıtlamalar getirmemektedir. Örneğin birçoğu münhasıran olmasa da çevrimiçi alışveriş veya

rezervasyon yaparken kredi kartı yerine, ön ödemeli kart kullanmalarının daha muhtemel olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca çevrimiçi ev bankacılığını da kullanmaktaydılar. Bir şeyi nasıl yapacaklarını bilmediklerinde, birilerinden yardım istemeleri muhtemeldir. Bazıları, çocuklarının tavsiyeleri uyarınca daha riskli çevrimiçi hizmetlerden (ev bankacılığı gibi) uzak durmaktaydı ancak birçoğu yapmaları gereken şeyi çevrimiçi şekilde tam olarak yapabiliyor gibi görünüyordu. Söylediklerine göre teknolojinin doğru kullanımı, her şeyden önce becerileriyle (genellikle sınırlı) orantılı olan özgüvenli kullanım anlamına gelmektedir.

Bilgisayarda yazmanın daha basit olduğunu düşünüyorum. Benim için büyük bir klavye kullanmak ve akıllı telefonlarda yaşanan otomatik düzenleme nedeniyle hata yapma riskini almamak daha elverişli. Ve e-posta daha uzun düşünmenize izin veriyor. Bir mektup. (79 yaşında)

Sınırlı teknik becerilerinin farkındalığının aksine, görüşülen kişiler BİT'i genç kuşaklardan daha akıllıca kullandıklarını iddia etmiştir. Dijital beceriler ve bu kullanıma katılan sosyal yeterlilikler arasında açık bir ayrım yapılmıştır. Yaşlıların dijital becerilerde eksik olduğu görülmekteyken, gençler akıllıca kullanma konusunda yetersiz görülmüyorlardı. Gençlerin dijital medyaya aşına olması, maddi ve pratik fırsatlar başta olmak üzere daha büyük fırsatların kaynağı olarak görülürken, aynı zamanda insani, kültürel ve ahlaki açıdan da bir kayıp olarak algılanmaktadır. Büyükanelerin bazıları genç kuşağın teknik becerilerinin, teknolojilerin kullanımının getirdiği fayda ve zararların dikkatlice değerlendirilmesiyle el ele gitmediğini vurgulamıştır. Özellikle, insan ilişkileri açısından bakıldığında teknolojiler, gençlere günlük ve pratik yaşamda kayda değer olanaklar sağlasa da bu fayda insan ilişkileri geliştirmek açısından aynı değildir. Bu 76 yaşındaki bir büyükanne tarafından şöyle özetlenmiştir: “Aslında, gençler için sorun sadece şudur. Örneğin oyunlarla, Facebook, Instagram'da arkadaşlarıyla sohbet etmekle ilgileniyorlar. Gerçeklikten kopuklar. Facebook'ta belki 3.000 ama yanlarında ise iki arkadaşları var.”

Büyükanelerin teknolojinin günlük yaşamdaki rolü hakkındaki düşünceleri, yaşlı ve genç, farklı kuşakları karşılaştırmaya verdikleri önemi açıkça ortaya koymuştur. Kültürel ve sosyal farklılıklardan, karakterlerden ve bağlamlardan öte yaşlılar, insanların teknolojiyi kullanma şeklini etkileyen en açık faktörün yaş olduğunu ortaya koymuştur.

Onların kuşağı ve hele bir sonraki kuşak bir anlamda sığ. Hala okumayı sökmediği halde [teknolojiyi] kullanan, karar verebilen, arama yapabilen torunlarımı görüyorum. Ayrıca bunun kuşak meselesi olduğunu da düşünüyorum. Gençler, kullanma konusunda daha yetenekli fakat biraz daha az hazırlıklı. (71 yaşında)

Başka biri:

Belki de biz kuralları silen bir kuşaktan geliyoruz. Son zamanlarda sık sık kızımın evinde kalıyorum ve tüm arkadaşlarının cep telefonlarıyla yaşadıklarını gördüm. Aynı anda konuşuyorlar ve mesaj gönderiyorlar. Biz bunu yapmıyoruz. Örneğin, [akşam yemeği] masasındaysak, arayan olabilir ama ben akıllı telefonumu kaldırırım. Biz birliktelikten hoşlanırsınız. Şimdi onlar akıllı telefonlara bağımlı. (71 yaşında)

Daha analitik bir şekilde, farklı karşılaştırmalar yapılmıştır. Örneğin, niceliksel anlamda yaşlılar, genç akrabalarını BİT'i aşırı kullandıkları için eleştirmişlerdir. Onları hem insan ilişkilerinin kaybının bir nedeni olarak (yukarıda açıklandığı gibi) hem de kendi başına bir tür aşırılık davranışı gibi görüyorlar:

Torunlarım yılda 2 ay İtalya'ya döndüğünde bunu görebiliyorum. Buraya geldiklerinde, benimle biraz sohbet ederler ve sonra her zaman telefonla uğraşırlar. Önceden, biraz daha sohbet etme fırsatı vardı. (76 yaşında)

Tepki olarak katılımcılarımız, BİT'in, özellikle de sohbet sitelerinin ve anlık mesajlaşmanın (bazen akranları tarafından) aşırı kullanımını eleştirmeye yatkındı. Bu tutumda ilgi çekici olan şey, kişisel bakış açısı ile çevrimiçi olma nedenleri ya da netiket kuralları arasındaki samimi zıtlıktır. Sınırlar ve öz-düzenleme temimleri genellikle bu çelişkilerin çözümü olarak kullanılmıştır:

Çok fazla [mesaj] aldığımda, onları yalnızca siliyorum. Bu işe yaramaz mesajları günde 10 ya da daha fazla defa yazan kişiler var. Sorun şu ki, belki de bunların ortasında önemli bir mesaj var ve fark edilemiyor. Kendini düzenlemek zorundasın. (66 yaşında)

Bazen akıllı telefonların ve mobil cihazların öz-düzenleme ile kullanımına yönelik iddianın farklı bir kişisel davranış olduğu görülmüştür (Bourdieu, 1979 tarafından teorileştirilmiş, ayırım kavramının anlamına uygun olarak). Görüşülen büyükannelere göre, BİT'in aşırı kullanımı, sık bir kişi olmak, böyle bir önemsizliğe derinden bağlı olmak anlamına gelmektedir. Birinin yorumuna göre: “Bir süre sonra kapatıyorum bile. Aksi halde kısa mesajlar ve en alakasız şeyler gece geç saatlerde gelmeye devam ediyor. Bu çok fazla”(65 yaşında). Bir diğeri ise şöyle demiştir; “Cep telefonumu ne zaman çıkarsam sinirleniyorum. Şu boş gençler gibi davranıyordum gibi hissediyorum”(76 yaşında).

Ayrıca, yaşlı katılımcılarımızın ifadelerine göre, BİT kullanımı için harcanan zaman miktarı genç insanlar tarafından yanlış kullanımının en belirgin göstergesidir. BİT'in aşırı kullanımının aralarındaki farkı bulanıklaştırma eğiliminde ol-

duğu çevrimiçi ve çevrimdışı olmayı karşılaştırarak bu konuda daha da derine inmişlerdir. Diğer taraftan doğru kullanım, üç farklı mesele arasındaki karmaşık bir değiş tokuşun sonucu gibi görünüyordu. Bunlar; her bir platformun veya cihazın netiketine yönelik farkındalık; çocuklar ve torunlar tarafından kolayca ulaşılabil-mek adına her zaman çevrimiçi olmak ile mahremiyetlerine saygı duyulması ara-sında bir denge kurmak; özel içerik ve aile içeriklerinin paylaşılmasında uygula-nacak uygun sınırların değerlendirilmesi.

Odak gruplarımıza katılan büyükanneler genellikle her bir platformun ya da cihazın uygun kullanımının farkındadır. Çoğu zaman söz konusu durum, aile üye-leri (ve bazen akranları) arasında gerçekleştirilen müzakerelerin sonucunda ortaya çıkan bir tür yerel uygunluk meselesiydi ve ortak kuralları takip etmeye çalıştık-larını belirttiler; “*Sesli mesajları çok kullanırım. Torunum sesli bir cevap istiyor. Ben-den yazılı bir mesajla cevap vermemi istemiyor.*”(68 yaşında)

Büyükannelerin, mevcut farklı hizmetler ve platformlar arasında var olan doğru kullanıma dair keskin farklılıkları nasıl algıladıkları dikkat çekicidir. Başka bir deyişle, mesajın farklı tonları, muhatabın kimliği ve ele alınacak konu, teknik olanaklılığa ve farklı netikete bağlı olarak farklı platform ve servislerin kullanı-mını gerektiriyordu. Büyükanneler hangi teknolojinin, ne sebeple kullanılacağına karar verilmesi sırasında netiketlere uyulması gerektiğini iddia etmektedir.

Oğlum bana önemli şeyleri anlatmak istediğinde, daha ciddi olduğu için bana bir e-posta gönderir WhatsApp ayrıca günaydın mesajları ve zincirleme mesaj-lar gibi önemsiz şeyler için kullanılır. Yani, en ciddi şeyler için e-posta daha iyidir (66 yaşında).

Şöyle diyelim: SMS daha ciddi. Oynamıyorsun; sadece bir mesaj gönderiyor-sun. Öte yandan, WhatsApp çok eğlenceli. İfadeleri kullanabilirsiniz. Bir sesli mesaj bilgi de verebilir, şaka da yapabilir (71 yaşında).

Bu ortak kuralların parçası olarak büyükannelerin kolay ulaşılabilir olması ge-rekmekteydi çünkü hem kendi güvenlik ve sağlıkları hem de torunlarına baktıkları zamanlarda torunlarının güvenlik ve sağlıkları çocukları tarafından kontrol edile-bilmeliydi. *Gün boyunca, onu güvence altına almak için, gelinime torunumun yemek yediğini veya uyuduğunu gösteriyorum ki endişelenmesin. Bir resim veya güncelleme göndermezsem, bana durumların nasıl olduğunu soruyor*”(66 yaşında). “*Bu teknoloji-ler yüzünden her zaman her şeyi iletme zorunda oldukları için kızımı ‘Kaygı Anne’ olarak adlandırıyorum*” (76 yaşında).

Aynı zamanda, katılımcılar gerçek bir ihtiyaç olmadıkça çocuklarının mahre-miyetine saygı duydukları için kendileriyle gurur duyuyor gibiydiler. Fakat aynı

zamanda bağlantısız olma özgürlüğüne sahip olmak istiyorlardı. “Oğullarım her zaman meşgul ve belki de telefona cevap veremiyordur ama onlara her zaman mesaj atabilirim” (67 yaşında). “Bazen akşamları cep telefonumu kapatıyorum çünkü telefona bağlı olmak istemiyorum. Bir şeye ihtiyaç olursa herkes bana sabit hattan ulaşabileceğini biliyor ”(71 yaşında)

Ancak katılımcılarımızın en hassas olduğu konu paylaşım gibi görünmektedir. Onlar, özel içerikleri ve aile içeriklerini diğer insanlarla paylaşma baskısını neredeyse hiç anlayamıyorlardı. Bir kez daha, farklı kuşaklar ve onların alışkanlıkları arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Şahsen ben ne yaptığımı herkesle paylaşmak istemiyorum. Sadece paylaşmak istediğim insanlarla paylaşıyorum. Kızımın ve oğlumun Facebook'ta fotoğraf paylaştığını bilsem de aynı fikirde değilim ve bunu yapmıyorum. (71 yaşında)

Çocuklarımın kişisel fotoğraf göndermeyi oldukça doğal bulduğunu düşünüyorum. Farklı bir çağa doğdular. Biz daha şüpheliyiz. (81 yaşında)

Yukarıdaki katılımcıların beyanlarında kolayca görülebileceği gibi burada söz konusu olan yalnızca BİT'in gündelik aile yaşamındaki rolü değildir. Aynı zamanda doğrudan ve dolayimli deneyimler arasındaki; evin ve sosyal ağın yakınlığı ve samimiyeti arasındaki daha önemli ayrımdır. Farklı alemlerin veya alanların üst üste binmesi onların deyişiyle kişisel bir hayal kırıklığına ve aile yanlış anlaşılmasına yol açabilir:

Video veya fotoğraf göndermek yerine, söyleyecek ya da paylaşacak bir şeyiniz olduğunda, telefon görüşmesinin veya kişisel bir görüşmenin daha önemli olduğunu düşünen bir kuşağa aitim. Her şeyi fotoğraflayan ve paylaşan tüm bu insanların sonunda o paylaştıkları şeylerden gerçekten hoşlanıp hoşlanmadığını merak ediyorum. (71 yaşında)

Sürekli iletişim halinde ve bağlı olmak, diğerleriyle ve aileyle birçok soruna da yol açar. Bence genç çiftlerde bile çok fazla boşanmaya neden oluyor. (70 yaşında)

Tüm bilgi teknolojilerinin doğru kullanımı meselesinin, kuşakla ilgili söylemin yanı sıra toplumsal cinsiyet söylemini de içermesi dikkat çekicidir. Kuşak ile ilgili söylem aile, çocuklar ve torunlar ile alakalıyken, toplumsal cinsiyet eşleriyle alakalıdır. Bu açıdan, büyükannelerimiz BİT kullanımındaki motivasyonlarını erkek aile üyelerinden bir kurtuluş biçimi olarak tanımladılar ve BİT'i eşlerinden daha doğru kullandıklarını dile getirdiler. Katılımcılarımızın ifadeleriyle; BİT'i uygun şekilde kullanmayı öğrenmek, yeni bir araç setiyle kendilerini daha yeterli hale getirebilecekleri ve becerilerini gösterebilecekleri bağımsız yeni bir alan açmıştır.

3 yıl önce bir bilgisayar kursu almaya başladım ve şimdi İnternette akıllı telefona geçtim. Böyle yaptım çünkü 17 yıldır bütün gün evde kalan emekli eşimden kaçmak istedim. O zaman herkes bilgisayar kullanıyordu ve ben hiç kullanmıyordum, bu yüzden başladım ve şimdi gerçekten memnunum. (67 yaşında)

Bence kadınlar, her zaman birilerine bir şey ispatlamak isterler ancak erkekler böyle değildir. Erkekler eğer ilgili değilse direk bırakırlar, bu durum kadınlarda olunca kadınlar acı çeker. (65 yaşında)

Bir kadının eşine yapılan atıflar zaman zaman alışılmadık bir şekilde ters rol değişimini ortaya çıkarmıştır, özellikle katılımcılarımızın eşlerinin bilgisayar ve BİT'i kullanmayı öğrenemediği ve hatta işleri bir BİT biçiminin benimsenmesini gerektirdiğinde bile reddettiği durumlarda. Bir büyükanne bu bağlamda şunları söylemiştir; “Eşim, bir bilgisayarla çalışmak zorunda kaldığı için istifa etti çünkü yapamadı. Bilgisayar kullanmaktan kaçınmak için kendi ofisini açtı.” (81 yaşında). Başka biri ise;

Eşim bir avukat ve kesin olarak herhangi bir şey öğrenmeyi reddediyor. Yapabileceği tek şey e-posta ve mesaj göndermek. Bunun dışında İnternette gezmeyi bile reddediyor ... Ona milyonlarca kez öğretmeye çalıştım, ama yapamadım. Sekreteri olduğunu ve gerek duymadığını söylüyor. (81 yaşında)

Son alıntının gösterdiği gibi burada toplumsal cinsiyet meselesi iktidar meselesi ile içe içe geçmiştir. Genel olarak, BİT kullanımında eşlerinden daha iyi dijital beceriler edinmiş olan görüşmeciler, bunu tarihsel cinsiyet eşitsizliğinin bir tür intikamı olarak görmüştür.

Kadınlar çoklu görev yapabilir. Ve eşitliği sağlamak için çalıştık ve hala daha çok çalışmak zorundayız. Bu yüzden çok daha motive ve çok daha kararlıyız. Erkeklerin sekreterleri vardı ve genel olarak kadınlar onlar için bir şeyler yapan sekreterler gibiydi. (71 yaşında)

Kadınlar daha bağımsız olmak istiyor; erkekler zaten bağımsız hissediyor (72 yaşında)

Bence kadınlar bir şeyler öğrenmeye daha meraklı, belki de daha önceden sadece erkeklerin dünyasına ait olan şeylere daha meraklı. (76 yaşında)

Diğer bir taraftan ise, BİT yoluyla gerçekleşen bu tür bir kurtuluş, özellikle bilgisayar ve dijital cihazları kullanma kabiliyeti, günlük aile hayatının görevlerine ek yeni bir görev veya başka bir mücadele olarak algılandığında, bir tür direnç de yaratabilir. Bu durumda katılımcılarımız eşlerinin daha yüksek beceriye sahip

olmasını memnuniyetle karşılamıştır (bazen biraz anaç bir hoşgörü ile). “Eşim İnternet kullanmayı bile reddetti. Daha sonra kullanmayı öğrendi ve şimdi kendisi de İnterneti çevrimiçi rezervasyonlar, uçuşların düzenlenmesi, otel rezervasyonları gibi işler için kullanıyor. İleriye yönelik bir adım attı.” (65 yaşında)

Son olarak, büyükanneler için, bilgisayar kullanmayı öğrenmek, sadece zamana ayak uydurma değil, aynı zamanda artan bir eğlence ihtiyacını karşılamak için fırsatlara sahip olmak demektir. İnternet, aile ve arkadaşlarla iletişimi sürdürmek için sadece ilişkisel bir araç olmaktan öte, yaşlı bireylerin tutkularını genişletip geliştirmelerine yardımcı olan yükselen bir kaynaktır. Bu nedenle, eğer BİT aile tarafından genellikle büyükannelerin iletişim halinde ve acil durumlarda temasta kalmalarını sağlayan faydalı teknolojiler olarak anlaşılsa da, katılımcılarımız İnternetin kişisel eğlence aracı rolünün de önemini algılamıştır. “Briç^{cn4} oynamayı öğrenmek için çok ilginç bir site vardı. Çok faydalı oldu. Oyunu görebiliyor ve bir şey öğrenebiliyorsunuz. Öğrenmeyi gerçekten çok seviyorum.”(79 yaşında).

Büyükannelerimiz, BİT’in özellikleri ve olanaklılıklarını sürekli olarak müzakere etmektedir. Mevcut sayısız dijital hizmet arasından, ihtiyaçlarını, ilgi alanlarını ve değerlerini en iyi karşılayana seçebilmekteydiler. Büyükanneler, teknolojiyi bir bütün olarak kabul edilmesi gereken bir monolit olarak değil, belirli kullanım ve doyum biçimlerine uyarlanabilecek bir dizi araç olarak algılamıştır.

Facebook’u oğlumun konserlerini izlemek için kullanıyorum ama arkadaşlıklar için kullanmıyorum. YouTube’da tariflere bakıyorum. Arkadaşlarımla, WhatsApp’ı kullanıyorum. Tablet, oyunlar ve fotoğraflar içindir; derneğimizin e-postaları için bilgisayar; Rusya’da diüniirler ile konuşmak için Skype. Eşimle sadece telefonu kullanıyorum. Her şeyin kendi işlevi var. (72 yaşında)

Tartışma

Bu çalışmada, nitel ve etnografik yöntemin etkinliği, yaşlı kuşakların BİT’i benimsenmesindeki normatif olmayan bir görüşü desteklediği görülmüştür. Tahmin ettiğimiz gibi bu yöntem görüşülen kişileri, özellikle BİT’i kullanma (ya da kullanmama) konusundaki motivasyonlarla ilgili olarak kendilerini ifade etmeye teşvik etmiştir. Ayrıca kuşaklararası ve kuşak içi boyutlarda yaşlı ve genç kullanıcıların

^{cn4} Çevirmen Notu: Bir kart oyunu.

İnternet kullanım farklılıklarını ve yaşı n sosyal rollerini araştırmamızda da faydalı olmuştur.

Öncelikle büyükannelerin, çevrimiçi olmalarındaki temel motivasyon olan aile içi iletişim için (özellikle büyük anneler, çocukları ve torunları arasında) İnternet kullanımını nasıl deneyimlediklerini araştırdık. Çevrimiçi platformlar aracılığıyla kuşaklararası alışverişin dinamiklerini anlamak amacıyla başlayarak büyükannelerin, İnternetin günlük yaşamlarındaki rolü ve dijital hizmetleri kullanımları (veya kullanmamaları) hakkındaki fikirlerini analiz ettik. Bu, BİT'in genç kuşaklar ve ayrıca kuşak içi bir bakış açısıyla, katılımcıların akranları tarafından kullanım şekillerinin karşılaştırılmasını da içeriyordu. Bu çerçevede, BİT'in doğru kullanımının ne olduğu algısı açık bir şekilde ortaya çıktı ve katılımcıların yorumlarıyla desteklendi. şimdi bu konular hakkında daha sistematik bir fikir önerebiliriz.

Çevrimiçi olma motivasyonlarına veya olmaya karşı dirençlerine odaklanıldığında katılımcılarımızın uyum sağladığı çeşitli dış güçlerin baskıları açıkça görölmektedir. En belirgin olanı, geçmişte İtalyan toplumunda nispeten bilinmeyen kişisel hareketliliğin ve aile hareketliliğinin artması bağlamında çocuklarla ve torunlarla bağlantı kurma ihtiyacıdır. Yeni dijital teknolojileri öğrenmek aile içinde verimli olarak iletişim kurabilme amacıyla araçlara sahip olmak için elverişli (gerçek sosyal bir görev olarak görölmüyorsa bile) kabul edilmektedir. Benzer şekilde, bazı katılımcılar bilgisayarları önceden çalışma yaşamlarında kullanmayı öğrenmiş olsa da bugünlerde yeni sosyal veya ailevi görevlerini yerine getirmek için (örneğin, gönüllü veya bakıcı olarak) BİT'i kullanmayı öğrenmeye sürüklenmektedir. Daha derin biçimde burada söz konusu olan bir sosyal katılım meselesidir: zamana ayak uydurma, diğerleri gibi olma, bir meydan okunmasını kabul etme (hem kendilerince veya başkalarınca), genç kalma (yeni teknolojileri reddeden akranları ile kıyaslandığında) ve bağımsız olma (İnternet bankacılığı bağlamında) durumudur. Sonuç olarak, BİT kullanım türleri mevcut sosyal ve ailevi dışlanma, marjinalleştirme ve bağımlılığa karşı bir tepki biçimiyken bir anlamda çare rolüne sahiptir.

Dijital iletişim araçlarının, çocuklar ve torunlarla olan uzak ilişkileri sürdürme ve geliştirmede temel olduğu düşünölse de BİT'in rolü, günlük bağlamda insanlar arasında yakın ilişkiler kurma konusunda daha sorunlu hale gelmektedir. BİT'in günlük kullanımı, genç kuşaklar ile, genellikle farklı yeterlilikler bağlamında şekillenen, karmaşık ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Büyükannelerin cevapları bizlere ilişkisel deneyimin, yeni teknolojilerin benimsenmesini beraberinde getirdiğini ve sürekli onları desteklediğini göstermektedir. Kamusal söylemde (Aroldi ve Colombo, 2016), yaşlıların BİT'i benimsemesinin motivasyonları her zaman dijital vatandaşlık, aktif ve sağlıklı yaşlanma fikri ile bağlantılı olsa da yaşlılar için en

önemli motivasyon, gerçek deneyimle de kanıtlandığı gibi, bireysel değil, ilişkisel yollarla insan temasına duyulan ihtiyaçtır.

Bununla birlikte, katılımcılarımızın özdüşünümsel farkındalığı, BİT'in tam olarak kullanılmasında kişisel sınırların farkındalığında ve aile üyelerinin her zaman iyi öğretmen olmadığı bilincinde kendisini göstermektedir. BİT kullanımında aileleriyle etkileşime girmedeki zorluklar, BİT'in rolü hakkında konuşan yaşlıların söylemlerinde ortaya çıkmıştır. Biz bu söylemleri, kuşaksal olarak tanımlamaktayız. Görüşmecilerimiz, yaşlı olmanın aynı teknolojiyi kullanırken bile farklı bir dil konuşmak ve farklı ihtiyaçlara sahip olmak anlamına geldiğini açıkça ortaya koymuştur.

BİT kullanımı hakkındaki risk algısının muhtemelen, bizim de ortaya koyduğumuz belirli bir düşünümSELLİĞİN sonucu olduğunu da ekleyebiliriz. Katılımcılarımız, belirli BİT'in potansiyel olarak yabancılaştırıcı etkisini (kendileri üzerinde), sunduğu fırsatlardan daha yoğun bir şekilde vurgulamıştır. Katılımcılarımız, BİT'in sunduğu performatif fırsatlarından ziyade, teknolojilerin ilişkisel çevre üzerindeki potansiyel etkilerine daha fazla odaklanmış gibi görünmektedir. Görüşme yapılan büyükannelere göre, BİT'i iletişim kurmak için benimsemek, onu yeni bir araç olarak kabul etme meselesi değil, aynı zamanda kendi ilişkisel değerlerine ve ihtiyaçlarına ters olan belirli bir zihniyeti benimseme meselesidir.

Yaşlı katılımcılar için, "BİT'in doğru kullanımı" yeni koşullara ve yeni teknolojik araçlara uyum sağlayabilmek için yeterli bir çalışma gerektiren uyumlu bir teknoloji kullanımı anlamına geliyordu. Dolayısıyla, onlar için yeterlilik, doğru BİT kullanımının birincil ve standart ölçüsüdür. Daha az görünür bir biçimde, yaşlılar BİT kullanımlarını özellikle yakınlarıyla (eşleri, çocukları ve torunları) karşılaştırırken, görüşülen büyükanneleler başka bir kıstas uyguladılar. Platformların ve cihazların teknolojik olanaklılıklarını kendi kişisel ihtiyaçları, ilgi alanları ve değerleri doğrultusunda çok dinamik bir süreç ile müzakere ediyorlardı (Costa, 2018; Davis ve Chouinard, 2016). Burada, daha karmaşık bir olanaklılık fikri devreye girmektedir: katılımcılarımız doğru, adil ve uygun olduğunu düşündükleri dijital teknolojilerin kullanımına büyük önem atfetmişlerdi ve bu konuda oldukça düşüncelilerdi.

Ancak yaşlı ve genç kuşakların arasındaki BİT kullanma farklılıkları yalnızca farklı derecelerde okuryazarlık, teknik beceriler ve dijital dillere aşinalık açısından açıklanamaz ve gerekçelendirilemez. Bu daha ziyade, BİT'in yaşlılar tarafından farklı etiketlenendirilme durumu gibi görünmektedir. Bazı büyükanneleler teknoloji-leri dengeli ve akıllıca bir şekilde doğru kullandıklarını dile getirdiler. Buna kar-

şılık, gençlerin sık sık bu teknolojileri anti-sosyal, kuralsız şekilde ve bazı durumlarda patolojiye ve bağımlılığa yaklaşan bir biçimde kullandıklarını dile getirdiler. Yaşlı insanlar, teknoloji kullanımında genç insanlardan daha az yetenekli olduklarını ancak teknolojileri sağduyulu ve ılımlı biçimde kullandıklarını düşünmektedir.

Görüşülen her yaşlı [teknoloji hakkında] zorluklarla karşılaşmış ve endişe hissetmişlerdir. Teknolojiyi genellikle tam kavrayışlarının ve kontrollerinin dışında bir alan olarak görmektedirler. Teknoloji bazen tehlikeli, ölçüsüz ve güzel anları yok eden ve bu anları bozma gücüne sahip (örneğin akıllı telefonların araya girmesi ve yüz yüze ilişkileri bozması) olmasından dolayı müdahaleci ve genç insanların zamanını boşa harcayan bir şey olarak algılanmaktadır. Fakat büyükanneler, genellikle bu tehlikelerden kaçınmak için kendi yeteneklerinden eminlerdir. Yaşlarının, yaşamdaki karmaşık şeylerle ilgili deneyimlerinin, bilgeliklerinin ve ılımlılıklarının kendilerini dijital iletişimin risklerinden ve aşırılarından koruyacağını gururla dile getirdiler.

Bilhassa, büyükanneler teknolojilerin ne zaman kullanılacağını ve hangi medya veya hizmetlerin hangi amaçlar (örneğin, eğlenceli, resmi, samimi amaçlar gibi) için kullanacağını dikkatle değerlendirdiklerini söylediler. Hem daha önceki deneyimlerine dayanarak hem de platform olanaklılıklarına bağlı olarak geniş bir yelpazeden seçim yapmaktaydılar. Costa'ya (2018) göre bu durum, sosyal medya olanaklılıklarının daima “pratikteki olanaklılıklar” olarak görülüp, sabit ve stabil teknik özellikler olarak değil de “belirli bir sosyal ve kültürel bağlam içerisinde, platform özelliklerinin belirli kullanıcılar tarafından kullanımı” (11) olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bahsettiğimiz gibi görüşülen büyükannelere göre teknolojinin uygun kullanımı niceliksel olarak ılımlı bir kullanımdır. Önemsizlikten kaçınılması gerekir. Kullanım ulaşılabilir olmak ve başkalarının mahremiyetini işgal etmek arasında bir denge sağlamalıdır. Bu dijital platformlar ve onların netiketleri hakkında hem kişisel hem de sosyal yeterliliklere dayanmaktadır.

Son olarak yaşlılar özellikle kamusal ve özel alan arasında; yakın arkadaşlar, aile ve uzak tanıdıklar arasında “mekansal, sosyal ve zamansal sınırların olmaması” (Boyd, 2008) nedeniyle bağlamsal çöküşe yol açan BİT kullanımına karşı çıkıyor ve onu eleştiriyordu. Aynı zamanda birleşme olgusuna (çevrimiçi ve çevrimdışı arasındaki birbirini yansıtan ve şekillendiren iç içe girmiş bağlantıya) da karşı koyuyor gibiydiler (Boccia Artieri vd., 2017).

Yaşlıların İnternet hakkındaki düşünceleri, dijital okuryazarlığı ve BİT kullanımında neyin doğru neyin yanlış olduğu ile ilgili değerlendirmeleri, çoğu zaman

kendi teknografilerine, kuşak aidiyetlerine ve aynı zamanda cinsiyet kimliklerine bağlıdır. Kısacası, BİT'in yaşlılar tarafından kullanımı (veya kullanılmaması), teknolojilerin günlük yaşamlarındaki rolüyle ilgili bir zihniyet ile ilgilidir. Ancak bir "teknolojik zihniyet" (Bowers, 1988) teknolojiyi kullanmanın normatif bir yolu değildir. Bu anlayış, ailenin üyeleri veya arkadaşlar arasında teknolojilerin günlük kullanımının karşılıklı olarak gözlemlenmesi yoluyla şekillenmektedir.

Sonuç

Kuşaklararası alışverişin dinamiklerini ve büyükannelerin İnterneti aile üyeleriyle iletişimi kolaylaştırmak için bir araç olarak nasıl deneyimlediklerini anlama amacıyla büyükannelerin, çocukları ve torunları arasındaki olası ilişkilerini incelemeyi hedefledik. Büyükannelerin, İnternetin günlük yaşamlarındaki rolüne ve dijital hizmetlerin kullanımına (veya kullanılmamasına) ilişkin düşüncelerini analiz ettik. Odak noktası özellikle, katılımcılarımızın kuşakla ilgili düşüncelerinin bir parçası olarak BİT'i doğru ve uygun kullanımlarıydı. Yaşlıların (bireysel ve bir grubun bir parçası olarak) BİT'in yaşamlarındaki rolünü nasıl yansıttığını göz önünde bulundurmak, en azından normatif bir söylem olarak yeterlilik bakış açısını aşmamıza olanak sağlar (Fernandez-Ardevol vd., 2017). Bu daha ziyade, BİT kullanım yeterliliğine değil kişilerin deneyimlerine vurgu yapmakla eşdeğerdir. Bu anlamda, [kullanımın] doğruluğunun değerlendirilmesi, normatifliğin bakış açısını değil kişilerin bakış açısını yansıtmaktadır.

Hipotezimiz, katılımcılarımızın BİT'in doğru kullanımı hakkındaki düşüncelerinin bir kuşağa ait olma ve büyükannelerin "biz-hissi" ile bağlantılı olduğu yönündedir. Ancak odak grup katılımcılarımızın sayıca az olması ve diğer özellikleri, sonuçlarımızın genelleştirilebilme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Araştırmaya katılan büyükanneler, İtalyan yaşlıların yaygın olmayan bir profilini sunmaktadır. Bu kişiler, orta ve orta üst sınıfa ait ve en zengin İtalyan şehirlerinin birinde (Milano) topluluk etkinliklerine katılan bir gruba aittir. Yani görüştüğümüz büyükanneler, İtalyan yaşlı nüfusun zengin ve aktif konumunda bulunan kimselerdir. İleri araştırmalar, farklı sosyal ve kültürel arka plana sahip yaşlı insanlar arasındaki kullanım farklılıklarını araştırmalı ve sonuçları genelleştirmeyi mümkün kılan niçel araştırmalarla desteklenmelidir.

İkinci olarak, ancak bir o kadar da önemli olan şey ise görüşülen büyükannelerin dijital yerli olmayan bir kuşağa ait olmalarıdır. (Prensky, 2001) Aksine, dijital teknolojileri yalnızca yetişkinlik dönemlerinde (bu illaki son yıllarda başladıkları anlamına gelmesede) kullanmaya başlamışlardır. Şu an itibariyle BİT'e karşı

koymanın, kuşak (BİT olmadan büyümüş ve onlar olmadan yaşamayı öğrenmiş olmaları nedeniyle) ya da yaş (yaşlı olmak, teknolojilerin kullanımı da dahil olmak üzere, genellikle daha ılımlı bir şekilde yaşamak anlamına gelmektedir) ile ilgili olup olmadığını ortaya çıkarmak mümkün değildir.

Bu nedenlerden dolayı araştırmamız bazı yanıtlanmamış sorular bırakmaktadır:

- Bugünün yaşlılarının teknolojik zihniyeti kuşakla ilgili bir zihniyet midir? Bugün (genç veya olgun yetişkinler olarak) bağlamların çöküşünü deneyimleyen ve kabul eden (boyd, 2008) geleceğin yeni kuşak dijital yaşlılarına ne olacak? İletişim teknolojilerini bağlam çöküşü için bir yer olarak görmeye devam edecekler mi? Geleceğin yaşlıları, başka bir kuşağa ait olarak, bu teknolojik zihniyeti kabul eden bir kuşakta büyüdüğü için bağlamsal birleşmeyi (Boccia Artieri vd., 2017) kabul edecekler mi?
- Yoksa günümüzün yaşlılarının bu anlayışı yaşla mı ilgilidir? Kullanıcılar yaşlandıkça birleşmeye [bağlamların birleşmesine] karşı mı koyuyorlar? Geleceğin yaşlıları yaş ilerledikçe BİT'e karşı bir yaklaşım benimsedikleri için birleşmeyi ret mi edecek?

Bu soruları cevaplamak, yalnızca gelecek yıllarda kuşakların gelişimlerini ve kuşakların yeni teknolojilerle ilişkilerini inceleyen boylamsal araştırmalar ile mümkün olacaktır.

Gelecekteki araştırmaların, cinsiyet meselesini göz önünde bulundurması gerekecektir. Araştırmamız, çocuklarıyla ve torunlarıyla kuşaklar arası (dijital) ilişkilerde büyükbabalardan muhtemelen daha fazla rol alan büyükanneleri konu almıştır (Fernández-Ardèvol ve diğerleri, 2017; Fortunati, 2017). Ancak sadece büyükanneleri inceleme kararının belirli sonuçları olmuştur ve bu durum bazı soruları yanıtsız bırakmaktadır. İlk soru, katılımcılarımızın okuryazarlık seviyesinin, yaşlı kadınların İtalya'daki en az dijitalleşmiş ve en az okuryazar topluluk olması ve çoğu büyükannenin BİT'i yalnızca son yıllarda kullanmaya başladığı gerçeğinden nasıl etkilendiği ile ilgilidir.

İkinci soru, büyükannelerin normatif tutumlarıyla ilgilidir: Büyükannelerin yalnızca BİT kullanımına yönelik değil, genel olarak hayata yaklaşımlarında da normatif bir tutum takındıklarını söyleyebilir miyiz? Büyükbabaları da içeren gelecekteki araştırmalar, bu soruları cevaplayabilecek ve BİT'in benimsenmesi ve kullanımındaki cinsiyet rolünü netleştirebilecektir.

Son olarak, bir de kültürel boyut var. Büyükannelerin ailedeki ve genel olarak yaşlıların toplumdaki rolü, kültürel ve sosyal yönelimlidir (Bramanti ve Meda,

2012). Dolayısıyla BİT'in ilişkisel kullanımı, toplumun büyükannelere verdiği rolden etkilenebilir. Bu nedenlerden dolayı, farklı ülkelerdeki büyükannelerin BİT'e yaklaşımları farklı olabilir. Yine, daha detaylı ülkeler arası bir analiz, BİT'in büyükannelerin günlük yaşamlarındaki rolüne dair ve kuşaklararası ve kuşak içi ilişkilerde dijital medyaya verilmiş farklı rollerin ve yaklaşımların karşılaştırılmasına yönelik faydalı bilgiler sağlayabilir.

Politika ve Uygulamalar İçin Öneriler

Medya ve iletişim teknolojilerinin yaşlıların yaşam kalitesini, sağlıklarını ve bakımını iyileştirmedeki rolü, günümüzde akademik ve politik tartışmalarda önemli bir tartışma konusudur (Colombo ve Carlo, 2015; Avrupa Komisyonu, 2010). Bazı durumlarda politikalar, yaşlıların belirli teknolojilerin benimsenmesine ve bazı dijital kamu hizmetlerin kullanımına karşı koymalarının gerçek nedenlerini dikkate almamaktadırlar (Carlo, 2017).

Araştırmamızda vurguladığımız şey, BİT'in yaşlılar için faydalı bir kaynak olduğu ve sağlıklarını, aldıkları bakımı ve toplumdaki rollerini iyileştirebildiği doğru olsa da yaşlıların bu teknolojileri sosyal, ailevi ilişkiler ve sadece eğlence için kullanıldığı da eşit şekilde doğrudur. Ayrıca araştırmamız, yaşlılar arasında teknolojilerin kullanımına karşı koymanın ana nedeninin yetersiz okuryazarlık veya BİT'in sunduğu fırsatları anlamak ile ilgili olmadığını göstermektedir. Bu tür bir karşı koyma, genellikle kültürel ve sosyaldır (ve kuşak ile ilgilidir.). Her zaman çevrimiçi olma ya da teknoloji-meraklısı olma baskısı karşısında yaşlılar, dijital katılım derecelerini seçme özgürlüğünü talep etmektedirler. Bu nedenle, yaşlılar için dijital katılım politikalarının gerçekten etkili olabilmeleri için bu unsurları dikkate almaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aroldi, P. ve Colombo, F. (2016). The elderly, IT and the public discourse: Representations of exclusion and inclusion. J. Zhou ve G. Salvendy (Der.), *Human aspects of IT for the aged population. Healthy and active aging* içinde (s. 176–185). New York, NY, USA: Springer Verlag

Augé, M. (2014). *Une ethnologie de soi. Le temps sans âge*. Paris, France: Seuil.

Boccia Artieri, G., Gemini, L., Pasquali, F., Carlo, S., Farci, M. ve Pedroni, M. (2017). *Fenomenologia dei social network*. Milan, Italy: Guerini Associati.

Bol, N., Romano Bergstrom, J. C., Smets, E. M. A., Loos, E. F., Strohl, J. ve Van Weert, J. C. M. (2014). Does web design matter? Examining older adults' attention to cognitive and affective illustrations on cancer-related website through eye tracking. C. Stephanidis ve M. Antona (Der.), *Universal access in human computer interaction. Proceedings HCII 2014*, Part III, Lecture Notes in Computer Science, 8515 içinde (s. 15- 23). Switzerland: Springer International Publishing.

Bolin, G. (2017). *Media generations*. London, UK: Routledge.

boyd, D. (2008). *Taken out of context: American teen sociality in networked publics*. (Doktora Tezi, University of California, Berkeley, USA). Erişim <https://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>.

Bourdieu, P. (1979). *La distinction*. Paris, France: Les editions de minuit.

Bowers, C. A. (1988). *The cultural dimensions of educational computing: Understanding the non-neutrality of technology*. New York, NY, USA: Teachers College Press.

Bramanti, D. ve Meda, S. G. (2012). I grandi anziani: l'ultima transizione familiare. G. Rossi ve D. Bramanti (Der.), *La famiglia come intreccio di relazioni: la prospettiva sociologica* içinde (s. 111– 140). Milan, Italy: Vita e Pensiero.

Carlo, S. (2017). *Invecchiare on-line*. Milan, Italy: Vita e Pensiero.

Carlo, S. ve Rebelo, C. (2018). Technology: a bridge or a wall? The inter(intra)generational use of ICTs among Italian grandmothers. J. Zhou ve G. Salvendy (Der.), *Human aspects of it for the aged population. Acceptance, communication and participation* (s. 446–464). Lecture Notes in Computer Science, cilt 10926 içinde. Cham, Switzerland: Springer.

Centro Internazionale Studi sulla Famiglia (CISF). (2017). *Le relazioni familiari nell'era delle reti digitali*. Milan, Italy: San Paolo Edizioni.

Colombo, F. (2011). The long wave of generation. F. Colombo ve L. Fortunati (Der.), *Broadband society and generational changes* içinde (s. 19–35). Berlin, Germany: Peter Lang.

Colombo, F., Aroldi, P. ve Carlo, S. (2015). New elders, old divides: ICTs, inequalities and well-being amongst young elderly Italians. *Comunicar*, 23(45), 47–55.

Colombo, F. ve Carlo, S. (2015). Access and use of ICTs among the Italian young elderly: A field study. J. Zhou ve G. Salvendy (Der.), *Human aspects of it for*

the aged population içinde (s. 166–176), Lecture Notes in Computer Science, 9193. London, UK: Springer

Colombo, F., Carlo, S. ve Aroldi, P. (2014). “Stay tuned”: The role of ICTs in elderly life. G. Riva, P. Ajmone Marsan ve C. Grassi (Der.), *Active ageing and healthy living* içinde (s. 145–156). Amsterdam, Netherlands: IOS Press.

Comunello, F., Mulargia, S. ve Parisi, L. (2016). The “proper” way to spread ideas through social media: Exploring the affordances and constraints of different social media platforms as perceived by Italian activists. *The Sociological Review*, 64, 515–532.

Comunello, F., Fernández-Ardèvol, M., Mulargia, S. ve Belotti, F. (2017). Women, youth and everything else: Age-based and gendered stereotypes in relation to digital technology among elderly Italian mobile phone users. *Media, Culture & Society*, 39(6), 798–815.

Corsten, M. (1999). The time of generations. *Time & Society* 8(2–3), 249–272.

Costa, E. (2018). Affordances-in-practice: An ethnographic critique of social media logic and context collapse. *New Media & Society*, 1, 1–16.

Davis, J. L. ve Chouinard, J. B. (2016). Theorizing affordances: From request to refuse. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 36(4), 241–248.

Duggan, M. ve Brenner, J. (2013). The demographics of social media users. *Pew Research Center’s Internet & American Life Project* (s. 1–14). Washington, DC. Erişim http://www.pewinternet.org/files/oldmedia/Files/Reports/2013/PIP_SocialMediaUsers.pdf

Edmunds, J. ve Turner, B. S. (2002). *Generations, culture and society*. Philadelphia, PA: USA: Open University Press.

European Commission. (2010). *Ageing well in the information society, an i2010 initiative: Action plan on information and communication technologies and ageing*. Brussels, Belgium: EU Publishing.

Fernández-Ardèvol, M., Sawchuk, K. ve Grenier, L. (2017). Maintaining connections: Octo- and nonagenarians on digital “use and non-use.” *Nordicom Review*, 38 (Special Issue 1), 39–51.

Fortunati, L. (2017). How young people experience elderly people’s use of digital technologies in everyday life. S. Taipale, T. A. Wilska ve C. Gilleard (Der.), *Digital technologies and generational identity: ICT usage across the life course* içinde (s. 102–119). London, UK: Routledge.

Friemel, T. N. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New Media & Society*, 18(2) 313–331.

Gibson, J. J. (1977). The theory of affordances. R. E. Shaw ve J. Bransford (Der.), *Perceiving, acting, and knowing* içinde (s. 67-82). Hillsdale, NJ, USA: Lawrence Erlbaum Associates

Glaser, B. ve Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory*. London, UK: Weidenfeld and Nicholson.

Ivan, L. ve Hebblethwaite, S. (2016). Grannies on the net: Grandmothers' experiences of Facebook. *Family Communication, Revista Română de Comunicare și Relații Publice*, 18(1), 11–25.

Istituto Nazionale di Statistica. (2017). *Annuario statistico Italiano* 2017. Rome, Italy: Istat Pubblicazioni.

Kennedy, H. (2003). Technobiography: *Researching lives, online and off*. *Biography: An International Quarterly*, 26(1), 120–139.

Loges, W. E. ve Jung J. Y. (2001). Exploring the digital divide: Internet connectedness and age. *Communication Research*, 28(4), 536–562.

Millward, P. (2003). The “grey digital divide”: Perception, exclusion and barrier of access to the Internet for older people. *First Monday*, 8(7), sayfa numarasız.

Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks, CA, USA: Sage.

Morris, A. ve Brading, H. (2007). E-literacy and the grey digital divide: A review with recommendations. *Journal of Information Literacy*, 1(3), 13–28.

Nimrod, G. (2014). The benefits of and constraints to participation in seniors' online communities. *Leisure Studies*, 33, 247–266.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.

Quan-Haase, A., Martin, K. ve Schreurs, K. (2016). Interviews with digital seniors: ICT use in the context of everyday life. *Information, Communication & Society*, 19(5), 691–707.

Quan-Haase, A., Williams C., Kicevski M., Elueze I. ve Wellman B. (2018). Dividing the grey divide: Deconstructing myths about older adults' online activities, skills, and attitudes. *American Behavioral Scientist*, 62(9), 1207–1228.

Salzberger-Wittenberg, I. (2013). *Experiencing endings and beginnings*. London, UK: Karnacs Books.

Savage J. (2007). *Teenage: The creation of youth culture*. London, UK: Chatto ve Windus.

Sawchuk, K. ve Crow, B. (2012). I'm G-Mom on the phone: Remote grandmothering, cell phones and inter/generational dis/connections. *Feminist Media Studies*, 12(4), 475–489.

Selwyn, N., Gorard, S., Furlong, J. ve Madden, L. (2003). Older adults' use of information and communications technology in everyday life. *Ageing & Society*, 23(5), 561–582.

Sourbati, M. (2016). Ageism, social inclusion and digital public service: Considering age relations in the 21st century. E. Scabini ve G. Rossi, (Der.), *L'allungamento della vita: Una risorsa per la famiglia, un'opportunità per la società* içinde (s. 229–245). Milan, Italy: Vita e Pensiero.

Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The deepening divide*. London, UK: Sage.

Zagrebelsky, G. (2016). *Senza adulti*. Bologna, Italy: Einaudi.

Yazar Notu:

İletişim için adres: Simone Carlo

İletişim ve Performans Sanatları Bölümü ve OssCom, Medya ve İletişim Araştırma Merkezi, Università Cattolica del Sacro Cuore. c/o OssCom, Largo Gemelli 1. 20123, Milan. İtalya. simone.carlo@unicatt.it

Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Dijital Eşitsizliğin Görünümleri: Erişim Eşitsizlikleri ve Kullanım Farklılıkları*

*Tuba Sütüloğlu**

Giriş

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi, küçülmesi ve her toplumsal kesime hitap edecek düzeyde çeşitlenmesi, bu teknolojilerin, onlarla bireysel olarak karşılaşma olanağı görece daha az olan toplumsal kesimlerin de gündelik yaşamına dâhil olmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, en genel tanımıyla, bilgi ve haberleşme teknolojilerine erişimde ve onları kullanma becerilerinde beliren eşitsizlikleri anlatmak için kullanılan dijital uçurumun erişim boyutunu, kimi koşullar altında sorunun ortadan kalktığı yanılgısını uyandıracak düzeyde azaltsa da, söz konusu teknolojileri kullanma becerilerine ilişkin farklılıklar devam etmektedir. Özellikle yaş, cinsiyet ve eğitim gibi demografik değişkenler ile kullanıcıların medya okuryazarlığı düzeyleri hem bu teknolojileri kullanma niteliğini ve amacını hem de bu teknolojilere ilişkin algıları önemli ölçüde değiştirmektedir. Nitekim, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan araştırmalara göre, bilgisayar ve internet kullanım oranları her geçen yıl artıyor olsa da, kadınların erkekler, yaşlıların gençler, eğitim düzeyi düşük olanların ise eğitim düzeyi yüksek olanların gerisindeki konumları değişmemektedir.

Bu çalışmanın odak noktasını ise, temelde yaş faktörüne ilişkin olarak belirginleşen erişim, kullanım ve beceri farklılıkları ile yeni iletişim teknolojilerine ilişkin algı düzeyindeki farklılıklar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, 45 yaş ve üzerindeki bireylerin yeni iletişim teknolojilerini kullanım ve beceri düzeyleri ile bu teknolojilere yönelik görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Saha araştırması, Eskişehir'in, görece yoksulluğun izlerini taşıyan, düşük gelir ve statü grubunun özelliklerini yansıtacağı varsayılan üç mahallesinde tamamlanan çalışmanın bulguları, yaşları 14-80 arasında değişen 415 kişiyi kapsayan anket ve 45 yaş

* Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca desteklenen 1706E361 no.lu proje kapsamında devam etmekte olan doktora tez çalışmasının verilerine dayanarak üretilmiştir.

* Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ve üzerindeki 6 kişiyi kapsayan yarı-yapılandırılmış görüşme verilerine dayanmaktadır.¹ Araştırma sonuçları, 45 yaş ve üzerindeki bireylerde, geleneksel medyayı tercih etme eğiliminin arttığını; akıllı telefon kullanma, bilgisayar ve internet kullanmayı bilme oranlarının düştüğünü; en sık kullanılan sosyal medya ortamlarının WhatsApp ve Facebook olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırmada ulaşılan en önemli sonuç ise, söz konusu bireylerin çevrimiçi pratiklerinin, çoğunlukla bu iki sosyal medya ortamının kullanımı ile veya sadece temel düzey beceri gerektiren pratiklerle sınırlı olduğudur. Bu bulguları, teknolojiye aşına olma/olmama durumuyla ilişkili basit bir kuşaklar arası bölünmeye dayandıran açıklamaların eksik kalacağı düşünülmektedir. Çünkü yeni iletişim araçlarıyla kurulan ilişkinin biçimini ve mesafesini belirleyen toplumsal cinsiyet, eğitim düzeyi, kültürel sermaye birikimi, medya okuryazarlığı kaynaklı geniş bir yelpazeye yayılan bireysel ve toplumsal eşitsizlikler, erişime, kullanıma, becerilere ve yeni teknolojilere ilişkin algısal farklılıkları beslemektedir. İlerleyen yaş ile birlikte, bireyin yaşamını yoksullaştıran her türlü unsur dijital eşitsizlikleri de farklı boyutlardan beslemektedir.

1. Kuramsal Dayanaklar: Dijital Uçurum ve Boyutları

Dijital uçurum, resmi bir belge içerisinde ilk olarak 1999 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi'nin (NTIA) “Ağ’dan Düşmek” (*Falling Through the Net*) başlıklı raporunda, enformasyon teknolojilerine sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki uçuruma işaret etmek anlamında kullanılmıştır (Taşdemir ve Fındık, 2017: 42). Campaine (2001: xiii), kavramın NTIA tarafından başlangıçtaki kullanımlarının kişisel bilgisayar sahipliğindeki uçurumlara işaret ettiğini, daha sonra internet erişimini de kapsayacak şekilde bir anlam genişlemesine uğradığını belirtir.² Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 2001 yılında yayınladığı “Dijital Bölünmeyi Anlamak” (*Understanding Digital Divide*) adlı raporda kavramı; bilgi ve iletişim teknolojilerine

¹ Araştırma sahası, kullanılan yöntem ve veri toplama araçlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgiler “metod” başlığı altında verilmiştir.

² Ancak bu raporun öncesinde, 1995 ve 1996 yıllarında, belli başlı gazete ve dergi yazarları ile siyasetçilerin “dijital bölünme” sözcük öbeğini kullandıkları bilinmektedir. Taşdemir ve Fındık’ın (2017: 42) belirttiği üzere, kavramın bu ilk yıllardaki kullanımı, enformasyon teknolojilerinin ekonomik değerini veya toplumsal değerini öne çıkaran kesimler arasındaki ayrıma da gönderme yapmaktaydı. Ayrıca Campaine (2001: xiv), dijital bölünme kavramlaştırmasından önce de, “evrensel hizmet” kavramlaştırmasının enformasyon teknolojilerine, özellikle telefon hizmetlerine, sahip olanlar ve olmayanları tanımlamak anlamında hâlihazırda kullanıldığına işaret eder. “Evrensel hizmet” teriminin de, Amerikan telekomünikasyon sektörüne 1934 İletişim Yasası (*Communications Act of 1934*) ile girdiği bilinmektedir (Kent, 2012: 180)

erişim ve çeşitli aktivitelerde interneti kullanma fırsatları ile ilgili olarak farklı sosyoekonomik düzeylerdeki bireyler, haneler, işletmeler ve coğrafi alanlar arasındaki fark şeklinde tanımlamaktadır. Bu raporda belirtildiği üzere, dijital uçurumun temel göstergeleri, haberleşmeyi sağlayan altyapı hizmetlerine ek olarak, bilgisayara ulaşılabilirlik (TV veya mobil telefonlar üzerinden sağlanabilen alternatif erişim yöntemlerine ulaşılabilirlik) ve internete erişimdir. Yine aynı raporda, dijital uçurumu hane halkı düzeyinde belirleyen öncelikli iki değişkenin, gelir ve eğitim seviyesi olduğu, hane halkı büyüklüğü ve türü, yaş, cinsiyet, ırk, lisan ve konum değişkenlerinin de ayrıca önemli olduğu ifade edilir (OECD, 2001: 5).

Dijital uçurum ile ilgili alanyazın incelendiğinde, bu sorunla ilgili araştırmaların 1990'lı yıllardan günümüze değin bir dönüşüme uğradığı, dolayısıyla aşama aşama uçurumun farklı boyutlarına odaklanıldığı görülmektedir. Nitekim, 2000'li yıllara kadar, dijital uçurumla ilgili akademik araştırmalarda, enformasyon teknolojilerine sahip olma ve erişme durumu ile temel demografik değişkenler arasındaki ilişkiler sorunsallaştırılmıştır (Taşdemir ve Fındık, 2017: 41).³ Dijital uçurum sorununu, ilgili iletişim araçlarına sahip olma ve olmama ayrımı üzerinden değerlendiren araştırmaların zamanla yetersiz görülmesinin birçok nedeni vardır. Sorunun kolayca aşılabileceği yanılgısını uyandırması (Selwyn, 2004: 345), kullanım becerilerindeki farklılıkları göstermemesi (Hargittai, 2002), teknoloji kullanımının toplumsal sonuçları hakkında bilgi vermemesi ve teknolojinin içinde geliştiği toplumsal bağlamı göz ardı eden teknolojik belirlenimci bir bakışla sınırlanmış değerlendirmelere yol açması (Jung vd., 2001: 509), bu ikili ayrıma dayandırılan dijital uçurum tartışmalarının eksik yanlarından bazılarıdır. Böylece, özellikle gelişmiş ülkelerde, enformasyon teknolojilerine sahip olma ve erişme anlamındaki uçurumların da nispeten kapanması, dijital uçurumun daha farklı boyutlarına, örneğin, ilgili teknolojileri *kullanma becerilerine* odaklanma ihtiyacını doğurmuştur. Yeni iletişim teknolojilerini kullanmak için gerek duyulan becerilerin yarattığı bu düzeydeki dijital uçurum, alanyazında “ikinci düzey dijital uçurum” (*second-level digital divide*) (Hargittai, 2002) şeklinde ifade edilmiştir. İlerleyen zamanlarda ise, sahiplik, erişme ve kullanma becerilerinin yanı sıra, bireylerin çevrimiçi pratiklerini belirleyen unsurlar olarak sosyoekonomik statülerinin ve *kültürel sermaye*⁴ dü-

³ Taşdemir ve Fındık'ın “Sayısal Bölünmenin Sosyo-Ekonomik Boyutu: Türkiye’de Yetişkinlerin Bilişim Teknolojileri Kullanım Becerileri ve Kültürel Sermaye İlişkisi” (2017) isimli çalışmaları hem dijital uçurum alanyazınındaki dönüşümü ayrıntılı bir şekilde ele almış olmasından hem de son dönem dijital uçurum araştırmalarına bir örnek teşkil etmesinden ötürü faydalıdır. İlgili makale için bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil/article/437452> (Erişim tarihi: 10.05.19)

⁴ Bu türden çalışmalarda, özellikle Pierre Bourdieu'nün ve Max Weber'in kuram ve kavramlarına gönderme yapılmıştır. Pierre Bourdieu'nün habitus ve kültürel sermaye kavramlarına gönderme

zeylerinin önemini vurgulayan, aynı zamanda interneti kullanmakla bireylerin fiziki gerçeklikteki yaşamlarının olumlu anlamda nasıl dönüştüğünü, somut kazanımlarının neler olduğunu ortaya koymaya çalışan ve alanyazında “üçüncü düzey dijital bölünme” (*third-level digital divide*) (van Deursen ve Helsper, 2015) şeklinde ifade edilen araştırmaların önemi de giderek artmaya başlamıştır.

van Dijk, dijital uçurum sorununun karmaşıklığını, yeni iletişim teknolojilerine erişimin birbirini takip eden ve birbiriyle ilişkili dört farklı türünü ortaya koyarak açıklamaya çalışmıştır. Bunlar motivasyonel erişim (*motivational access*), materyal erişim (*material or physical access*), beceri erişimi (*skills access*) ve kullanım erişimidir (*usage access*). van Dijk’ın bu sınıflandırması hem sorunun çok boyutluluğunu göstermesi hem de bu çalışmanın odaklandığı yaş grupları için önemli olan bir erişim tipi olarak, *motivasyonel erişim*den bahsetmesi açısından önemlidir. van Dijk’a göre, yetersiz düzeyde sağlanan veya hiç sağlanamayan her bir erişim tipi farklı boyutlarda dijital bölünmelere neden olur. Bilgisayarlara ve internete erişimin olmaması *materyal erişimin* sağlanamadığı anlamına gelir. Araçların kullanıcı dostu olmaması veya bireyin eğitim düzeyinin düşüklüğü ise *beceri erişiminin*⁵ sağlanmasını engeller. *Kullanım erişimi* ise hem bilgisayar ve interneti kullanma fırsatlarıyla hem de demografik özelliklere göre farklılaşan çevrimiçi pratiklerle ilgili bir durumdur (van Dijk ve Hacker, 2000: 1; van Dijk, 2005: 20-21). Yeni iletişim teknolojilerine fiziksel erişimin sağlanması ve onları kullanmak için gerekli motivasyona ve becerilere sahip olunması durumlarında bile *kullanım erişimi* sağlanamayabilir. Kullanmayı tercih etmeme, bu teknolojilere ihtiyaç duyulmayan işlerde çalışma veya bu teknolojilerle geçirilen süreyi kısaltan çeşitli faktörler *kullanım erişimini* kısıtlayabilir. Ayrıca, eğitim düzeyi de ziyaret edilen internet sitelerini farklılaştırabilir (van Dijk ve Hacker, 2000: 1; van Dijk, 2005: 20-21, 107, 111; van Dijk, 2012: 202). *Motivasyonel erişime* ise, van Dijk ayrı bir önem verir. Ona göre (2012: 197), yeni teknolojileri kullanma süreci öncelikle motivasyonla başlar.

yapan veya araştırmalarının teorik arka planlarını bu kavramlar üzerine inşa eden çalışmalar (Selwyn, 2004; North vd., 2008; Zillien ve Hargittai, 2009; van Deursen vd., 2017; Taşdemir ve Fındık, 2017) ile Max Weber’in sınıf ve statü kavramlarına işaret ederek internet kullanımındaki farklılıkları, sınıfsal konum ve toplumsal statü ile ilişkilendiren çalışmalar (Witte ve Mannon, 2010; Ragnedda ve Muschert 2015) mevcuttur. Hofer ve arkadaşlarının (2019), yaşlıların yaşam memnuniyeti ve çevrimiçi bilgi arama pratikleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri 2019 tarihli araştırması ise, internet kullanımının çevrimdışı yaşantıya katkılarını ortaya koyma kaygısındaki çalışmalara örnek niteliğindedir.

⁵ Van Dijk beceri erişimini kendi içerisinde üçe ayırır. Bunlar *operasyonel*, *enformasyonel* ve *stratejik dijital beceriler*dir. *Operasyonel beceriler*; bilgisayarı ve ağ donanım ve yazılımlarını çalıştırmak için kullanılan becerilerdir. *Enformasyonel beceriler*; bilgisayar ve internette enformasyon aramak, seçmek ve enformasyonu işlemek için gerekli becerilerdir. *Stratejik beceriler* ise, bireyin bütün bu kaynakları toplum içindeki konumunu (iş gücü piyasası, eğitim, sosyal ilişkiler vb.) iyileştirecek özel ve genel amaçlar için kullanabilme kapasitesidir (van Dijk, 2005: 73-74).

Yeni teknolojilere yeterli düzeyde ilgi duymama ve bilgisayar korkusu gibi nedenler motivasyonel erişimi engelleyebilir (van Dijk ve Hacker, 2000: 1). van Dijk ve Hacker'a göre (2000: 2), motivasyonel erişim çoğunlukla ya inkâr edilir, ya da yalnızca yaşlıları, ev kadınlarını, eğitimsizleri ve işsizleri etkileyen gelip geçici bir olgu olarak görülür. Motivasyonel erişim; korku, ilgisizlik, öğrenmeyi reddetmek veya istememek gibi nedenlerle birey ve yeni iletişim teknolojileri arasında örül-müş görünmez ama güçlü bir duvar olarak düşünülebilir.

İnternet penetrasyonunun artması da, dijital uçurumun farklı boyutlarına odaklanma ihtiyacının önemli bir nedenidir. Özellikle zengin ve gelişmiş ülkelerde sahiplik ve erişim bir sorun, bölünme nedeni olmaktan çıkmaya başlamıştır (Taşdemir ve Fındık, 2017: 43). Aslında erişim ve sahiplik konularını önemsizleştirmeden, dijital uçurum sorununu bir bütün olarak ele alabilmek, sorunu doğduğu coğrafya, kültür, bireylerin sosyoekonomik statüleri, sosyal ve kültürel farklılıkları temelinde değerlendirmek daha önemlidir. Kıtalar bazında nüfusa oranla internet kullanımının verildiği aşağıdaki tabloya (Tablo 1) bakıldığında, dijital uçurum meselesinin farklı boyutlarıyla ele alınmasının neden gerekli olduğu daha iyi anlaşılacaktır:

Tablo 1: 2019 yılı dünyada kıtalar/bölgeler bazında nüfusa oranla internet kullanımı⁶

	%
Kuzey Amerika	89,4
Avrupa	87,7
Avustralya/Okyanusya	68,4
Latin Amerika	68,9
Orta Doğu	67,9
Asya	54,2
Afrika	39,6
Dünya Ortalaması	58,8

Tablo 1'de görüldüğü üzere, Kuzey Amerika ve Avrupa kıtalarındaki internet kullanım oranları⁷ sırasıyla %89,4 ve %87,7 iken Asya ve Afrika kıtaları için bu oranlar sırasıyla %54,2 ve %39,6'dır. Görüldüğü üzere, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki internet penetrasyonu birbirine yakın olsa bile, diğer kıtalarla araların-

⁶ <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (Erişim tarihi: 6.12.2019).

⁷ Bu oranlar internet penetrasyonunu, yani interneti kullanan nüfusun genel nüfusa oranını yansıtmaktadır.

daki farklılık hâlâ çok fazladır. Asya (%54,2) ve Afrika (%39,6) kıtalarındaki internet penetrasyonu ise dünya ortalamasının (%58,8) altındadır. Christian Fuchs, özellikle Afrika ülkelerindeki internet kullanım oranlarına işaret ederek, dünya-daki belli grup ve bölgelerin internet ve onun sağlayabileceği olası faydalardan düzenli olarak dışlanması anlamında “dijital apartheid” (*digital apartheid*)⁸ kavramını kullanır (2008: 218). Yazara göre, bugünkü hâliyle, toplumdaki mevcut eşitsizliklerin yansıdığı bir alan olmaktan öteye gidemeyen internet, katılımcılığı sağlayamaması ve kapsayıcı olmaması açısından demokratik özellikler göstermemektedir.

Sahiplik ve erişim konularının, Kuzey Amerika ve Avrupa kıtaları için uçurum yaratan sorunlar olmaktan çıktığı düşünülse bile, bu konuların hem dünyanın geri kalanı için bir ayırım noktası olmaya devam ettiği hem de Kuzey Amerika ve Avrupa’da farklı gruplar arasında hâlâ erişim ve becerilere ilişkin uçurumların mevcut olduğu ifade edilebilir. Pew Araştırma Merkezi’nin (*Pew Research Center*) yaptığı son araştırmaya⁹ göre, ABD’deki yetişkinlerin %10’u internet kullanıcısı değildir. İnternet kullanımı yaş, eğitim durumu, hanegeli ve yaşanan yerin kır veya kent olması gibi bir dizi değişkenle de bağlantılıdır. Örneğin, 2018 yılından bu yana 65 ve üzeri yaşta internet kullanmayanların oranı %7 azalmış olsa da, bu yaşlardakilerin %27’si hâlâ internet kullanmamaktadır. Yine hane geliri ve eğitim düzeyi de, internet kullanmama olasılığını yükselten göstergelerdir. 2000 yılından bu yana lise diploması olmayanlarda internet kullanmayanların oranı %52 azalmış olsa da, bu grubun %29’u hâlâ internet kullanmamaktadır. Pew Araştırma Merkezi’nin 2013’te yaptığı bir araştırmanın sonuçları da, ABD’de internet kullanmama nedenleri ile ilgili şu sonuçlara ulaşmıştır: İnternet kullanmayanların %34’ü, bunun nedeni olarak internete olan ilgisizliklerini göstermiştir. %32’si ise internet kullanımını zor bulduğunu, zor bulanların bir kısmı da (%8) internet kullanmayı öğrenemeyecek kadar yaşlı olduğunu söylemiştir. Bazı yetişkinler de (%19) maddi olanakları bir neden olarak göstermiştir (Pew Araştırma Merkezi, 2019). Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi (*European Parliamentary Research Service*) tarafından 2015 yılında yayınlanan “Bridging the Digital Divide in the

⁸ Yazar, “dijital apartheid” ifadesiyle, Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 1948-1994 yılları arasında süren renk ve ırk temelli rejime gönderme yapmaktadır. Böylece, bu ayrımcı rejim ve internet kullanım oranı dünya ortalamasının altında olan Afrika ülkelerinin mevcut durumu arasında benzerlik kurmaktadır.

⁹ Pew Araştırma Merkezi. (22 Nisan 2019). 10% of Americans don’t use the internet. Who are they?. <https://pewrsr.ch/2GrhLUj> (Erişim tarihi: 3.12.19).

EU” başlıklı kısa rapora¹⁰ göre ise, Avrupa Birliği’ne (AB) üye ülkelerdeki düzenli internet kullanıcılarının sayısı, 2014 yılında AB nüfusunun %75’ine karşılık gelmektedir. Kullanıcı olmayanların çoğunluğunu ise yaşlılar ile engelliler oluşturmaktadır. Düşük eğitilmişler (%52) ile yaşlıların (%50) yalnızca yarısı düzenli internet kullanıcısıdır. Dijital becerilere sahip olmayanların %69’undan fazlası ise 55 yaşın üzerindedir. Yine aynı raporda, söz konusu uçurumların hem AB üyesi ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde mevcut olduğu söylenmektedir (Negreiro, 2015: 1-4). İşte bu farklılıklar dijital uçurumu tüm boyutlarıyla değerlendirme gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Ülkemizde ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmaları, hanelerde bilişim teknolojilerinin bulunma oranlarını; internete erişim oranlarını; bilgisayar ve internet kullanımının ve amacının cinsiyet, yaş, eğitim ve işgücü durumu gibi temel demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığını ortaya koyan veriler sunmaktadır. Sonuçlar, sahiplik, erişim, kullanım sıklığı ve kullanım amaçlarına ilişkin önemli bilgiler sunsa da, dijital uçurumun yukarıda ifade edildiği türden daha derin boyutları hakkında, ikinci ve üçüncü düzey bölünmeler hakkında bilgi vermekten uzaktır.

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçları, bilgisayar kullanma oranının yaş arttıkça azaldığını, her yaş grubunda da kadın ve erkekler arasında kadınların aleyhine olan bir fark olduğunu göstermektedir. TÜİK’e göre, 2018¹¹ yılında bilgisayar kullanımının en yoğun olduğu yaş grubu %68,2’lik kullanım oranı ile 16-24’tür. 25-34 yaş grubunda bu oran %61,7’ye, 35-44 yaş grubunda %48,1’e, 45-54 yaş grubunda %32,6’ya, 55-64 yaş grubunda %19,7’ye ve 65-74 yaş grubunda ise %8,5’e düşmektedir. Bir diğer deyişle, yaş yükseldikçe bilgisayar kullanımı azalmaktadır. Bilgisayar kullanımının en yoğun olduğu 16-24 yaş grubunda dahi bilgisayar kullanan erkeklerin (%75,1) oranı, kadınların (%61) oranından fazladır. Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre, eğitim düzeyi arttıkça bilgisayar kullanımı da artmaktadır. 2018 yılında, bilgisayar kullananların

¹⁰ Negreiro, M. (2015, December). *Bridging the digital divide in the EU* (briefing). Brussels: European Parliamentary Research. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/573884/EPRS_BRI\(2015\)573884_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/573884/EPRS_BRI(2015)573884_EN.pdf) (Erişim tarihi: 9.12.19).

¹¹ 2019 yılındaki bilgisayar kullanım oranlarına ait bilgi olmadığı için, 2018 yılındaki bilgisayar kullanım oranlarına ait bilgiler verilmiştir. Bu oranlar 2018 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarına aittir. İlgili araştırma sonuçları için bkz. Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (Erişim tarihi: 25.11.19).

oranı bir okul bitirmeyenlerde %3,5, eğitim düzeyi ilkokul olanlarda %18,8, ilköğretim (ortaokul veya mesleki ortaokul) olanlarda %52,6, lise (lise veya mesleki lise) olanlarda %67,6, üniversite ve üzeri olanlarda ise %89,1'dir (TÜİK, 2019).

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçları, tıpkı bilgisayar kullanma oranlarında olduğu gibi internet kullanma oranlarının da yaş arttıkça azaldığını, her yaş grubunda da kadın ve erkekler arasında kadınların aleyhine olan bir fark olduğunu göstermektedir. TÜİK 2019 sonuçlarına göre, internet kullanımının en yoğun olduğu yaş grupları %91,7 ile 25-34 ve %90,8 ile 16-24'tür. Bu oranlar 35-44 yaş grubunda %85,9'a; 45-54 yaş grubunda %68,5'e; 55-64 yaş grubunda %42,6'ya ve 65-74 yaş grubunda ise %19,8'e düşmektedir. Farklılığın eğitim düzeyleri arasında da mevcut olduğu; eğitim düzeyi arttıkça internet kullanımının arttığı görülmektedir. Nitekim, yine aynı araştırmanın sonuçları, internet kullananların oranının bir okul bitirmeyenlerde %18,7, eğitim düzeyi ilkokul olanlarda %59, ilköğretim (ortaokul veya mesleki ortaokul) olanlarda %87,3, lise (lise veya mesleki lise) olanlarda %94,5, üniversite ve üzeri olanlarda ise %98 olduğunu göstermektedir. Ayrıca, her eğitim düzeyi içerisinde internet kullanan erkeklerin oranı kadınların oranından fazladır (TÜİK, 2019)¹².

Kuzey Amerika ve Avrupa'da internet penetrasyonu yüksek olmasına karşın, internet kullanımında ve dijital becerilerde yaşlı nüfusun gerilerde olduğunu gösteren araştırmaların sonuçlarına yukarıda değinilmişti. TÜİK'in araştırma sonuçları, bilgisayar ve internet kullanım oranlarının ülkemizde de yaş arttıkça ciddi oranlarda azaldığını göstermektedir.

2. Orta Yaş ve Üzerindeki Bireylerin Yeni İletişim Teknolojileriyle İlişkisi Üzerine Türkiye'deki Alanyazın

Ülkemizde orta yaş ve üzerindeki bireylerin yeni iletişim teknolojileriyle olan ilişkisini ortaya koymaya çalışan kimi teorik düzeyde kimi de saha araştırmalarına dayalı akademik çalışmalar mevcuttur. Sema Yıldırım Becerikli'nin (2013), ileri yaş grubunun yeni iletişim teknolojileriyle kurdukları ilişki biçimlerini ve yeni iletişim teknolojilerini kullanma pratiklerini, 49-74 yaşları arasındaki 30 kişiyle gerçekleştirdiği derinlemesine mülakat sonuçlarına göre tanımlamaya çalıştığı araştırmada, 49-74 yaş arasındaki bireylerin interneti özellikle uzakta olan yakınlarıyla görüşebilmek amacıyla kullandıkları; en sık tercih ettikleri sosyal medya

¹² Türkiye İstatistik Kurumu (2019). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (Erişim tarihi: 25.11.19).

ortamının da Facebook olduğu ortaya konulmuştur. Becerikli ve Kılıç'ın (2014), yaşlıların teknolojiyle –ağırlıklı olarak iletişim teknolojileriyle- bağlarını sorgulayan araştırmaları derledikleri teorik çalışmaları ile Tekedere ve Arpacı'nın (2016), Ankara'da bulunan huzurevlerindeki ve Türkiye Emekliler Derneği üyesi 106 orta yaş ve üzerindeki bireyin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşlerini inceledikleri anket araştırması da, yine bu tür araştırmalardandır. Bir diğer araştırma ise, Şentürk'ün (2017), 60 yaş üstü bireylerin Facebook kullanma motivasyonlarını anlamak amacıyla, İstanbul Silivri Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Silivri Öğretmenevi üyesi 10 kişi ile yaptığı odak grup çalışmasıdır. Bu araştırma sonucunda, 60 yaş üstü bireylerin, kendilerince en bilinen sosyal medya uygulaması olduğu için Facebook'u tercih ettikleri, Facebook'ta daha çok toplumsal içerikli paylaşımlar yapmaktan hoşlandıkları ve Facebook'u mevcut arkadaşlarıyla iletişim kurmak, onlarla bağlarını koparmamak amacıyla kullandıkları anlaşılmıştır. Görgün-Baran ve arkadaşları (2017) ise, TÜİK'in Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım araştırması veri setini birincil analize tabi tutarak, 60-74 yaş aralığındaki bireylerin yeni iletişim teknolojileriyle ilişkilerini inceledikleri çalışmalarında, bu yaşlardaki bireylerin bilgisayar ve internet kullanımına hâkim oldukları, buna karşın bilgisayar kullanım oranlarının internet kullanım oranlarına göre düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu yaş grubu, bilişim teknolojilerini kullanma konusunda, dosya aktarma, mobil uygulama yükleme veya dosya kopyalama gibi temel düzey beceri gerektiren pratikler hakkında bilgi sahibidirler. Yaşlılar arasında akıllı telefon kullanımı da yüksektir. Buna karşın çalışmada, bu sonuçların dijital uçurumun belirlenmesinde yaş faktörünün önemli olduğu gerçeğini değıştirmedeğı, çünkü kullanım sıklığı ve becerilerinin gençlerle kıyaslandığında düşük olduğu ve yaş arttıkça da azaldığı vurgulanmaktadır. Bir diğer önemli sonuç ise, özellikle demografik değışkenlerden biri olan eğitimin, bilgisayar ve internet kullanım sıklıkları ve amaçları üzerinde önemli etkisi olduğudur. Örneğin, eğlence amaçlı internet kullanımında kullanıcıların eğitim düzeyinin önemli olmadığı, buna karşın e-posta alma-gönderme, internet bankacılığını kullanma veya internet üzerinden randevu alma gibi daha teknik beceri gerektiren kullanımlarda eğitim düzeyinin belirleyici olduğu anlaşılmıştır. Bilgisayar ve internet kullanmama sebeplerinde ise kullanmayı bilmeme, gerek duymama, pahalı bulma başlıkları dikkat çekmektedir. Küçük ve Koçak (2019) ise, Trabzon il merkezinde yaşayan, ileri yaş grubundaki bireylerin internet kullanım alışkanlıklarını ortaya koymak amacıyla 58 ve üzeri yaşlardaki 140 kişiyle yürüttükleri yüz yüze anket araştırması sonucunda, ileri yaş grubundaki bireylerin yarısından fazlasının yalnızlıklarını gidermek amacıyla internet kullandıklarını, kadınların internette erkeklerden daha fazla zaman geçirdiklerini ve internete daha fazla güven duyduklarını ortaya koymuşlardır.

3. Metod

Bu çalışma, Temmuz-Kasım 2018 tarihleri arasında nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, Eskişehir'in Odunpazarı ilçesine bağlı, görece yoksulluğun izlerini taşıyan, düşük gelir ve statü grubunun özelliklerini yansıtacağı varsayılan, Emek, Gündoğdu ve Sevinç mahallelerinde gerçekleştirilen geniş çaplı bir saha araştırmasının sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Buna karşın, orta yaş ve üzerindeki bireylerin yeni iletişim teknolojileriyle olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışan bu çalışmadaki bulgular ağırlıklı olarak, 415 anketten elde edilen nicel verilere dayanmaktadır. Anketlerin tamamı, yaşları 14 ila 80 arasında değişen bireyleri kapsadığı için, araştırmanın bütünlüğünün bozulmaması amacıyla, tüm yaş gruplarına ilişkin nicel bulgular verilmiş, böyle yapılarak orta yaş ve üzerindeki kullanıcılara özgü belirgin farklılıkların daha net bir şekilde gösterilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların anket sorularına açık uçlu olarak verdikleri cevaplardan ve 45 yaş ve üzerindeki 6 kişiyle (3 kadın, 3 erkek) gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel verilerden ise, bu çalışma özelinde, istatistiksel sonuçları açıklaması ve güçlendirmesi için yararlanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin, hangi medya aracını kendilerine neden yakın hissettiklerinin, bu yakın hissedişin içeriğini dolduran unsurların daha net görülmesini sağlayan nitel verilerle, dijital uçurum sorununu sayılara indirgemenin yarattığı zayıflıktan kaçınılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklemini küçük olmamasına karşın, homojen bir örneklem grubu olmadığı için yaş değişkeni de dahil birçok değişken normal bir dağılım göstermemektedir. Nitekim değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olup olmadığını anlamak için uygulanan Sample Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda bu değişkenlerin p değerleri 0,05'ten küçük çıkmıştır. Bu sonuç, verilerin parametrik olmayan istatistiklerle analiz edilmeye uygun olduğunu gösterdiği için, değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını görmek için Ki-Kare testi (Chi-Square test) kullanılmıştır.

4. Bulgular

Bu başlık altında öncelikle, katılımcıların cinsiyet, medeni durum, gelir, yaş, eğitim düzeyi, işgücü durumu ve meslek bilgilerini içeren demografik bulgulara; devamında ise, yeni medya veya geleneksel medyaya ilişkin tercihlerine, akıllı telefon, bilgisayar ve internet kullanımlarına ve kullandıkları sosyal medya ortamlarına ilişkin nicel ve nitel bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Demografik özellikler

Ankete katılan 415 kişinin %54,9'u kadın ve %45,1'i erkektir. Yaşları 14-80 arasında değişmektedir. %61'i evli, %33'ü bekâr, %4,3'ünün eşi vefat etmiş ve kalan %1,7'si ise eşinden boşanmıştır. Aylık ortalama gelir ise 2.366,06 TL'dir ($X = 2366,06$; $SD = 893,172$; $Mod = 1604$).

Örneklem genelinin %27,5'i 14-24 yaş grubunda, %20,3'ü 25-34 yaş grubunda ve yine %20,3'ü 35-44 yaş grubundayken, %31,9'u ise 45 ve üzeri yaşlardadır. Öğrenci olduğunu belirtenlerin oranı %19,3'dür. Örneklem genelinin yarısından fazlasının ise %58,8'lik oranla ortaokul ve altı eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. %17,1'i lise/mesleki lise veya teknik lise mezunu iken, %4,9'u ise yüksekokul veya üniversite mezunudur. Eğitim düzeyinin cinsiyetlere göre dağılımlarına baktığımızda, oranların kadınların aleyhine olacak şekilde dağıldığı görülmektedir. Eğitim düzeyi ortaokul ve altında olan kadınların (%64,8) toplam oranı, aynı eğitim düzeyindeki erkeklerin (%51,3) toplam oranından fazladır. Buna karşın, lise ve üzerinde eğitim düzeyine sahip olan kadınların (%16,5) toplam oranının, lise ve üzerinde eğitim düzeyine sahip olan erkeklerin (%28,7) toplam oranından düşük olduğu görülmektedir. %53,8'ini kadınların, %46,2'sini ise erkeklerin oluşturduğu 45 ve üzeri yaşlardaki katılımcıların tamamına yakını (%90,8) ortaokul ve altı¹³ eğitim düzeyinde iken, sadece %9,1'i lise ve üzerinde¹⁴ eğitim düzeyindedir. Yine 45 yaş ve üzerindeki katılımcıların %46,6'sını ev işleriyle meşgul olan kadınlar, %29'unu emekliler, %22,9'unu işgücüne dahil olanlar¹⁵, ve %1,5'ini ise işsizler oluşturmaktadır.

¹³ Ortaokul ve altı eğitim düzeyinde olanların %64,1'i (84) ilkokul ve %14,5'i (19) ortaokul mezunu iken, %6,9'unu (9) okur-yazar olmayanlar, kalan %5,3'ünü (7) ise diplomasız okuryazarlar oluşturmaktadır.

¹⁴ Lise ve üzerinde eğitim düzeyinde olanların %8,4'ü (11) lise mezunu iken, sadece %0,8'i (1) yüksekokul veya üniversite mezunudur.

¹⁵ İşgücüne dahil olanların %15,3'ü (20) işçi olarak çalıştığını, %3,8'i (5) kendi hesabına çalıştığını, %1,5'i (2) esnaf olduğunu, %1,5'i (2) çiftçi olduğunu ve %0,8'i (1) ise memur olduğunu ifade etmiştir.

4.2. Geleneksel Medya-Yeni Medya Tercihleri:

“Eş, çocuk arayınca önemli. İnternet için değil de arayanlar için önemli”

Dijital uçurum sorununa odaklanan bir araştırmanın kapsamına televizyon izleme pratiklerinin dahil edilmesinin temel nedeni, geleneksel ve yeni iletişim teknolojilerinin birlikte kullanımlarına (Binark ve Bayraktutan-Sütcü, 2007: 169) giderek daha fazla rastlanmasıdır. Sözelimi, internet bağlantılı bir cep telefonu ile radyo dinlenebilmekte, gazete okunabilmekte, televizyon akışı takip edilebilmekte ve hatta televizyon izlenirken aynı anda cep telefonu ile sosyalleşilebilmektedir. Televizyon içerikleri internette izlenebildiği gibi, internet bağlantılı televizyonlar sayesinde internet içerikleri de televizyondan tüketilebilmektedir. Ayrıca yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle, televizyonun gerek bireysel plandaki önemi gerekse hane içindeki konumundan ötürü toplumsal plandaki önemi azalmamıştır. Yoksulların gündelik yaşamında medyanın yerini inceleyen yakın dönem bir etnografik alan araştırmasında da televizyonun “hâlâ vazgeçilmez teknolojiler listesinde ilk sırada (Ergül vd., 2012: 198)” yer aldığı ortaya konulmuştur. Bu, tekdüze bir şekilde yeni ve eski iletişim teknolojilerinin aynı anda kullanılması anlamına gelmemektedir. Günümüzde yenilerin eskilere eklemelendiği, eskilerin de yeniler içinde eridiği bir medya dünyasından, “popüler kültür ile öğrenilen kültür, eğlence ile bilgilenme, eğitim ile kanaat arasındaki ayrımın, hatta farkın” (Castells, 2005: 497) ortadan kalktığı yeni bir “eko-sistemden” (Binark, 2015: 10; Binark vd., 2015: 125) söz etmek mümkündür.

Ayrıca, akıllı cep telefonu başta olmak üzere yeni iletişim teknolojilerinin yaş, eğitim ve gelir duvarlarını yıkarak giderek daha fazla insanın yaşamına girmeye başladığı doğrudur. Buna karşın, orta ve üzeri yaşlardaki ve düşük eğitim düzeyindeki bazı bireylerin, yeni iletişim teknolojileriyle etkileşime girmiş olsalar bile, televizyonla kurdukları etkileşimlerin, örneklemdaki diğer gruplara göre hâlâ görece daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Bu sebeple, yeni iletişim teknolojileriyle olan ilişkilerinin televizyonla kurdukları ilişkiden bağımsız anlaşılamayacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla, televizyonun araştırma kapsamına alınmasında örneklemin demografik özellikleri de belirleyici olmuştur.

“Televizyon veya cep telefonundan birini tercih etmek zorunda kalsanız hangisini tercih edersiniz?” sorusunu yanıtlayan 409 katılımcının yarısından fazlası (%70,4), mecbur kalmaları durumunda tercih edecekleri aracın cep telefonu olduğunu, kalan %29,6’sı ise televizyon olacağını belirtmiştir.

Tablo 2: Mecbur kalınması durumunda ilk tercih edilecek iletişim aracının yaşla ilişkisi – Ki-kare testi sonuçları

		Televizyon	Cep telefonu	Toplam	χ^2	sd	p
Yaş n = 408	24 ve altı	7	93	100	84,818	4	.000
	25-34	17,9	82,1	100			
	35-44	28,6	71,4	100			
	45-54	57,4	42,6	100			
	55 ve üzeri	60	40	100			

α : .05 için anlamlıdır.

Söz konusu soruya verilen yanıtların, katılımcıların yaşları ile ilişkili olup olmadığının ilişkin ki-kare testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre, yaş ($\chi^2_{(4)} = 84,818$ p.000 < .05) ve mecbur kalınması durumunda tercih edilecek iletişim aracı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Televizyonu tercih edenlerin oranı, 24 ve altı yaşlarda %7 iken, bu oran yaş arttıkça artmakta, 45-54 yaş grubunda %57,4’e, 55 ve üzeri yaşlarda ise %60’a çıkmaktadır. Cep telefonunu tercih edenlerin oranı ise, 24 ve altı yaşlarda %93 iken, bu oranın yaş arttıkça azaldığı, 45-54 yaş grubunda %42,6’ya, 55 ve üzeri yaşlara gelindiğinde ise %40’a düştüğü görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yaş arttıkça televizyonu; yaş azaldıkça ise cep telefonunu tercih ederim diyenlerin oranı artmaktadır (Tablo 2).

45 yaş ve üzeri kullanıcılar arasında televizyonu tercih edenlerden bazılarının tercih nedenlerine ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, televizyonun tercih edilme nedeninde belirleyici olan unsurlardan biri, kullanılan telefonların “normal” olması, yani internete bağlanma gibi “akıllı” olarak nitelendirilebilecek özellikleri barındırmamasıdır:

“Televizyon. Merakımı gideriyor. Cep telefonu (...) istiyorum ama alamıyorum”. (kadın, yaş 65, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 127)

“Televizyon. Girmiyorum çünkü internete. Biri ararsa cevap veriyorum”. (kadın, yaş 47, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 344)

Akıllı telefon kullanmalarına rağmen televizyonu tercih edenlerin öne sürdükleri nedenlerde ise, akıllı telefonları çoğunlukla konuşma amaçlı kullanma ve onların diğer özelliklerinden faydalanılabilecek becerilere sahip olmama unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca televizyonun hane içindeki önemine vurgu yapılmış, bu vurguda televizyonun insana, arkadaşına benzetildiği ifadeler yer verilmiştir:

“Televizyon. Cep telefonu ben anlamam. Bunlar (telefonlar) neler yaparlar ben anlamam. (...) Oğlum arıyor görüntülü konuşuyorum; o (telefon) da önemli”. (kadın, yaş 66, akıllı tel. kullanıcısı, diplomasız okur-yazar, anket 370).

“Cep telefonu sadece konuşma için. (...) Televizyon olur yani insan gibi o da”. (kadın, yaş 46, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez.)

“Onsuz (telefonsuz) çok yaşarım. Önemli değil o. Televizyon daha önemli. Televizyon görsel iletişim”. (kadın, yaş 50, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 363)

Eş, çocuk arayınca önemli (telefon). İnternet için değil de arayanlar için önemli”. (kadın, yaş 52, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 280)

Cep telefonunu tercih edenlerin öne sürdüğü nedenlerde ise, haberleşme ihtiyacının öne çıkarıldığı görülmektedir:

“Cep telefonu. Haberleşme için daha lâzım”. (kadın, yaş 52, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 215)

“Cep telefonu. Çoluğu çocuğu arıyoruz. Fazla anlamıyorum ama...”. (kadın, yaş 50, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 231)

“Valla şimdi hanım kız acayip bi soru sordun. İkisi de zorunlu ihtiyaç şimdi... Yaa telefon önemli. Televizyonsuz idare edebiliriz”. (erkek, yaş 49, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez.)

“Cep telefonu. Mecbur. Çünkü haberleşme şeysi”. (kadın, yaş 62, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 279)

“Cep telefonu. İhtiyaç olduğu için”. (kadın, yaş 68, normal tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 290)

“Akıllı olmasa da olur” veya “normal haberleştik mi tamam” şeklindeki aşağıdaki ifadelerden görüldüğü üzere, akıllı telefon kullanıcıları da olsalar, bireylerin telefonların geleneksel anlamdaki haberleşme işlevine, yani arayarak konuşma pratiğine birincil önem verdikleri anlaşılmıştır:

“Telefonsuz yaşanmaz ama akıllı olmasa da olur”. (kadın, 57, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 223)

“(...) Normal haberleştik mi tamam”. (erkek, yaş 58, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 367)

“Cep telefonu. Hiçbirini seçmezdim. Telefonu birbirini aramak için seçerdim ama seçmeyi de istemezdim. Telefonların çok kötü huyları var, kullanmasını

bilmezsen. Ailelerin arasını bozuyor". (kadın, yaş 52, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez., anket 239)

"Cep telefonu seçerdim. (...) şimdi, ne kadar olsa bunsuz (televizyonu gösteriyor) olur ama onsuz (telefonsuz) olmuyo ki. Şimdi dışarı çıkıyosun adam arıyo, lâzım olanda (olduğunda) nerde olduğunu hemen öğrenmek lâzım". (erkek, yaş 52, akıllı tel. kullanıcısı, ilkokul mez.)

Bireylerin televizyon veya telefonda hangisini tercih ettikleri noktasında, akıllı telefon sahipliğinin tek başına bir belirleyici olduğu söylenemez. Nitekim, akıllı telefon kullanıcıları arasında da, mecbur kalmaları durumunda televizyonu tercih edeceklerini belirtenler olmuştu. Bu sebeple, orta yaş ve üzeri kullanıcıların hangi araçları tercih ettiklerinden çok, bu tercihi belirleyen unsurlar üzerine yorum yapmak daha önemlidir. Bu noktada ise, yaşın yanı sıra eğitim düzeyinin, bireyi çevreleyen toplumsal dünyanın, daha genel bir ifadeyle kültürel sermayenin önemi ortaya çıkmaktadır. Ergur ve arkadaşlarının (2009), aşağıdaki ifadeleri bu noktanın anlaşılması açısından önemlidir:

"Kısa mesaj, kolaylıklarının yanı sıra, belli bir yazılı kültür algılamasını da gerektirmektedir. Kısa mesajın bir kolaylık olarak tasavvur edilmesi bile, yazının az ya da çok bir alışkanlık olduğu, bireyi saran kültür dünyasını ve toplumsal algılama kalıplarını biçimlendirici bir unsur olarak düşünüldüğü bir simgesellik düzeyinde mümkündür. Diğer bir deyişle, yazının kullanılması, kısmen de olsa bir öğrenilmişliğin sonucu, belli bir habitüsün ürünüdür. Kuşkusuz, bu durum, mekanik bir belirlenim ilişkisi doğurmaktan ziyade, çerçeveyici bir davranış mantığı oluşturmaktadır. Yaş kuşakları arasında gözlemlenen kısa mesaj pratiği farkı, aynı zamanda sınıflar arasında da gözlemlenmektedir. Kısa mesaj yazmadaki beceri, hatta kısa mesaja başvurma gereksinimini hissetmenin kendisi bile, yazının toplumsal tahayyülde bir yer edinmiş olmasıyla mümkündür (s. 100-101)"

Yazarların bundan on yıl kadar önce, kısa mesaj uygulamasının kullanımı ile ilgili ortaya koydukları tespitleri, bugün herhangi bir akıllı telefonun çok daha ileri düzeydeki özellikleri için de söylemek mümkündür. Nitekim, yeni iletişim teknolojilerini kullanmak için gerekli olan okuryazarlıkları temel okuryazarlıktan ayırmak mümkün değildir. Kullandığı telefon akıllı olsun veya olmasın bir cep telefonu kullanıcısı, temel okuma yazma becerilerine gereksinim duyar. Dolayısıyla, bireylerin geleneksel veya yeni medya araçlarından hangisini daha önemli gördükleri noktasının, eğitim sermayeleriyle ve yazarların da ifade ettiği üzere, kültür dünyalarıyla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir.

4.3. Akıllı Cep Telefonu Kullanımı:

“Oğlan alayım dedi ama kafam almıyor dedim”

Tüm yaş gruplarını kapsayan örneklem genelinin yarısından fazlasının (%75,2) akıllı cep telefonu sahibi olduğu, %17,8’inin “normal” cep telefonu sahibi olduğu ve kalan %7’sinin ise kendilerine ait bir cep telefonu olmadığı bulgulanmıştır. “Normal” cep telefonu ifadesi özellikle tercih edilmiştir. Çünkü, özellikle orta yaş ve üzeri kullanıcılar sahip oldukları telefonların niteliğini bu ifadeyle anlatmıştır. Ayrıca, örneklem genelinde “takoz”, “akılsız”, “tuşlu”, “eski model” şeklindeki nitelelendirmelere de rastlanmıştır. “Kaydırmalı” ve “parmaklı” ifadeleri ise akıllı telefonları betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Anket sorularına verdikleri yanıtlar sırasında bu ifadeleri kullanan 60 yaş ve üzerindeki bireylerden bazılarının ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Parmaklı telefon canım istiyor da alamıyorum”. (kadın, yaş 65, ilkokul mez., anket 127)

“Normal. İyi-kötü var. Arayamam beni ararlarsa açarım. (...) Telefonlardan çok şikâyetçiyiz; çekmiyor. Bu sokakta kaydırmalılar da çekmez”. (kadın, yaş 66, okur-yazar değil, anket 301)

“(…) Bir oğlanın kaydırmalı telefonu var”. (kadın, yaş 60, ilkokul mez., anket 230)

“Bu sene geldi (akıllı cep telefonu). Ondan önce normaldi”. (kadın, yaş 66, diplomasız okur-yazar, anket 370)

“Akıllı. (...) Arayanlar beni arıyor, konuşuyorum. Aramak istemiyorum. Gelirim kısa (az). Onlar arasınlar diyorum”. (kadın, yaş 68, diplomasız okur-yazar)

Tablo 3: Akıllı cep telefonu sahipliğinin yaşla ilişkisi – Ki-kare testi sonuçları

		Akıllı tel. kullanıyor	Hiç yok ya da “normal” cep tel. kullanıyor	Toplam	x ²	sd	p
Yaş n = 414	24 ve altı	90,4	9,6	100	88,996	4	.000
	25-34	86,9	13,1	100			
	35-44	84,5	15,5	100			
	45-54	63,5	36,5	100			
	55 ve üzeri	34,8	65,2	100			

α: .05 için anlamlıdır.

Akıllı telefon sahipliğinin, katılımcıların yaşları ile ilişkili olup olmadığına ilişkin ki-kare testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Buna göre, yaş ($\chi^2_{(4)} = 88,996$ p.000 < .05) ve akıllı telefon sahipliği arasında gözlenen ilişkinin anlamlı olduğu bulgulanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3 incelendiğinde, 24 ve altı yaşlarda akıllı cep telefonuna sahip olanların oranının %90,4 olduğu, bu oranın yaş arttıkça azaldığı, 45-54 yaş grubunda %63,5’e, 55 ve üzeri yaşlarda ise %34,8’e düştüğü görülmektedir. Buna karşın, 24 ve altı yaşlarda hiç cep telefonu olmayanların ve/ya “normal” cep telefonu kullananların oranının %9,6 olduğu, bu oranın yaş arttıkça arttığı, 45-54 yaş grubunda %36,5’e, 55 ve üzeri yaşlarda ise %65,2’ye çıktığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yaş arttıkça akıllı cep telefonu kullanımı azalmakta, hiç cep telefonu kullanmayanların ve/ya “normal” cep telefonu kullananların oranı ise artmaktadır.

Tablo 4: Akıllı cep telefonu kullanmama nedeni

%	Akıllı tel. kullanmayan 45 yaş ve üzeri n = 52 yanıt = 79
İhtiyaç duymuyorum	41,8
Kullanması zor	25,3
Çok pahalı	21,5
Faydalı değil	6,3
Diğer	5,1
Toplam	100

Araştırmanın nicel bulguları, akıllı telefon kullanımının en düşük olduğu yaş gruplarının, 45-54 ile 55 ve üzeri yaşlardakiler olduğunu göstermektedir. ‘45 yaş ve üzerindeki bireylerin’¹⁶, akıllı telefon kullanmama nedeni olarak en sık tekrarladıkları yanıtlar¹⁷ sırasıyla “ihtiyaç duymuyorum” (%41,8), “kullanması zor” (%25,3), “çok pahalı” (%21,5), “faydalı değil” (%6,3) ve “diğer”¹⁸ (%5,1) şeklindedir (Tablo 4). En sık tekrarlanan kullanım zorluğu, ihtiyaç duymama ve pahalılık

¹⁶ Akıllı telefon kullanmadığını belirten 45 yaş ve üzerindeki bireylerin sayısı 68’dir. 52 kişiden yanıt alınmıştır.

¹⁷ Yanıtlar çoklu yanıt kategorileri (*multiple response*) şeklinde analiz edildiğinden, bu tabloda verilen yüzdelere anketlerin değil yanıtların dağılımını yansıtmaktadır.

¹⁸ İhtiyaç duymama, pahalılık, kullanım zorluğu ve faydalı olmama kategorilerine dâhil edilemeyecek 4 yanıt “diğer” kategorisine alınmıştır. Bu yanıtların 3’ü, akıllı telefonların niteliksel özellikleriyle ve işlevsel olmalarıyla ilgilidir ve 3 erkek katılımcı tarafından verilmiştir. Sonuncusu ise, çocuklarından kendisine sıra gelmediğini söyleyen 1 kadın katılımcıya aittir. 45 yaşındaki aynı

yanıtlarının birbirinden bağımsız olmadığı, bu sıralamanın, sosyoekonomik statü göstergeleri olarak yaş, eğitim düzeyi ve gelirin birbirini tamamlayıcı unsurlar olduğunu göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Anket yanıtlarına eklenen ve görüşmelerde verilen ifadelerden bazıları ise şöyledir:

“Cep telefonu benim için açıp kapama. Mesaj falan geliyor, onları da başkasına baktırıyorum. Bir türlü kafam almadı. (...) Herkes bizim gibi kullansa bu memleket güzel olur (...) Ama bu cep telefonlarını yaratan cennetlik bir adam. Başına bir şey gelse kırdı berede hemen haber verilir”. (erkek, yaş 72, ilkokul mez.)

“Kullanması zor. Bilemiyorum karıştırıyorum. Bence faydalı haber duymak için. Hatta oğlan alayım dedi ama kafam almıyor dedim”. (kadın, yaş 60, diplomasız okur-yazar, anket 307)

“Kullanması zor. Bilemem de cahilim. (...) İhtiyaç duymuyorum, beceremiyorum zaten”. (kadın, yaş 50, ilkokul mez., anket 231)

“İhtiyaç duymuyorum. Merak etsem kullanırım diye düşünüyorum ama üstüne düşmedik”. (kadın, yaş 59, ilkokul mez., anket 271)

“İhtiyaç duymuyorum. Düşünmedim... Nasıl olsa bana bir haber geliyor ya, çocuk çocuk arıyor ya...” (kadın, yaş 67, ilkokul mez., anket 245)

“Çok pahalı. (...) Beyaz eşyam bile ikinci el”. (kadın, yaş 65, ilkokul mez., anket 127)

“Hevesim de yok, pahalı şeyler almam, uğraşmam da...” (kadın, yaş 55, okur-yazar değil)

“(...) ben şeyden (dolayı) kullanmıyom, dozer operatörüüyüm ya... Dayanmıyım yani, iniyim biniyik, dozerin altına giriyim, üstüne giriyim”. (erkek, yaş 49, ilkokul mez.)

“(...) Daha sağlam kullandıklarım”. (erkek, yaş 71, ilkokul mez., anket 225)

“Çocuklardan sıra gelmiyor. Belki alsam kullanırım ama eksik bitmiyor”. (kadın, yaş 45, ortaokul mez., anket 56)

“Taşması zor”. (erkek, yaş 47, ortaokul mez., anket 253)

kadın katılımcı ifadesinin devamında, “belki alsam kullanırım ama eksik bitmiyor” diyerek, motivasyonel erişimin sağlanamamasıyla ilişkili unsurlara da işaret etmiştir.

“Boyacı olduğum için kullanamıyorum”. (erkek, yaş 52, lise mez., anket 289)

van Dijk’ın yeni iletişim teknolojilerine erişimi, birbirini takip eden ve birbiriyle ilişkili dört erişim tipi üzerinden açıkladığı çalışmanın giriş bölümünde belirtilmişti. Motivasyonel erişim (*motivational access*), materyal erişim (*material or physical access*), beceri erişimi (*skills access*) ve kullanım erişimi (*usage access*) şeklinde ifade edilen bu dört erişim tipinden ilki olan motivasyonel erişim; yeni teknolojilere ilgisiz olma, onlardan korkma, onları benimsemeye yardımcı olacak teknik bilgi ve becerilerden, maddi kaynaklardan ve sosyal destekten yoksun olma ve benzeri nedenlerden ötürü engellenebilmekteydi (van Dijk ve Hacker, 2000, s. 1; van Dijk, 2012, s. 197-198). “Bir türlü kafam almadı”, “bilemiyorum karıştırıyorum”, “bilemem de cahilim”, “üstüne düşmedik”, “beyaz eşyam bile ikinci el”, “hevesim de yok” şeklindeki ifadelerden de anlaşıldığı üzere, ilgisizlik, üstesinden gelememe korkusu, öğrenmeyi reddetmek/istememek ve ekonomik kısıtlılıklar şeklinde sıralanabilecek çeşitli nedenlerden ötürü, 45 yaş ve üzerindeki bireyler ile akıllı telefonlar arasında bir duvar örüldüğü anlaşılmaktadır.

4.4. Bilgisayar ve İnternet Kullanımı

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre, bilgisayar ve internet kullanım oranlarının yaş arttıkça azaldığı, eğitim düzeyi yükseldikçe ise arttığı çalışmanın giriş bölümünde ifade edilmişti (TÜİK, 2019). İlgili soruların, bilgisayar ve interneti kullanma oranlarını değil, bilgisayar ve interneti kullanmayı bilme oranlarını ortaya çıkaracak şekilde hazırlandığı bu araştırmada ise, TÜİK’in araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösteren bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 5: Bilgisayar kullanmayı bilme durumunun yaşla ilişkisi – Ki-kare testi sonuçları

		Evet, biliyor	Hayır, bilmiyor	Toplam	x ²	sd	p
Yaş n = 413	24 ve altı	94,7	5,3	100	176,907	4	.000
	25-34	73,5	26,5	100			
	35-44	51,2	48,8	100			
	45-54	27	73	100			
	55 ve üzeri	4,3	95,7	100			

α: .05 için anlamlıdır.

Yukarıdaki tablo (Tablo 5), yaş ($\chi^2_{(4)} = 176,907$ p.000 < .05) ve bilgisayar kullanmayı bilme durumu arasında gözlenen ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, 24 ve altı yaşlarda bilgisayar kullanmayı bilenlerin oranının %94,7 olduğu, bu oranın yaş arttıkça azaldığı, 45-54 yaş grubunda %27'ye, 55 ve üzeri yaşlarda ise %4,3'e kadar düştüğü görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yaş arttıkça bilgisayar kullanmayı bilenlerin oranı azalmaktadır.

Tablo 6: Örneklem geneli bilgisayar becerileri

			Evet	Hayır	Toplam
<i>Temel düzey</i>	Kopyala-yapıştır araçlarını kullanmayı biliyorum	n	204	28	232
		%	87,9	12,1	100
<i>Orta düzey</i>	Dosyaları sıkıştırmayı (“zip”lemek) biliyorum.	n	118	113	231
		%	51,1	48,9	100
	Bilgisayara yazıcı, modem gibi bir aygıt bağlamayı biliyorum.	n	165	67	232
		%	71,1	28,9	100
	Flash bellek, fot. makinesi veya cep telefonundan bilgisayara dosya atmayı biliyorum.	n	192	40	232
		%	82,8	17,2	100
<i>İleri düzey</i>	Özel bir programlama dili kullanarak bir bilgisayar programı yazmayı biliyorum.	n	23	209	232
		%	9,9	90,1	100
	İşletim sistemini değiştirmeyi biliyorum.	n	38	194	232
		%	16,4	83,6	100

Örneklem genelinde, “bilgisayar kullanabiliyor musunuz?” sorusuna evet diyenlerin oranı %56, hayır diyenlerin oranı ise %44'dür. Bu soruya evet yanıtı verenlere, yukarıdaki tabloda (Tablo 6) *temel düzey*, *orta düzey* ve *ileri düzey bilgisayar becerileri* şeklinde kategorileştirilen belli başlı sorular sorulmuştur¹⁹.

¹⁹ Bu sorular yalnızca bilgisayar kullanmayı bilen katılımcılara yöneltilmiştir. Sorular, TÜİK tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen “Yetişkin Eğitim Araştırması”ndan alınmıştır (TÜİK, 2012). Fakat söz konusu araştırmada bilgisayar araçlarını kullanma becerilerine ilişkin sorular daha fazladır. Burada ise sorular azaltılmış ve örneklemin demografik yapısı da dikkate alınarak ifadeler biraz daha basitleştirilmiştir. TÜİK'in yapmış olduğu araştırmada sorular temel, orta ve ileri şeklinde kategorileştirilmemiştir. Bu kategorileştirme, Taşdemir ve Fındık'ın (2017), TÜİK'in araştırma verilerini kullandıkları “Sayısal Bölünmenin Sosyo-Ekonomik Boyutu: Türkiye’de Yetişkinlerin Bilişim Teknolojileri Kullanım Becerileri ve Kültürel Sermaye İlişkisi” adlı çalışmalarında yapılmıştır.

Sadece temel ve orta düzey becerileri ölçen sorulara verilen yanıtlarda, evet diyenlerin oranının, hayır diyenlerin oranından fazla olduğu bulgulanmıştır. Temel düzey becerilerden “kopyala”-“yapıştır” araçlarını kullanmayı bilenlerin oranı %87’dir. Orta düzey becerilerden ise dosyaları sıkıştırma (“zip”lemek) bilenlerin oranı %51,1, bilgisayara yazıcı, modem gibi bir aygıt bağlamayı bilenlerin oranı %71,1, flash bellek, fotoğraf makinesi veya cep telefonundan bilgisayara dosya atmayı bilenlerin oranı ise %82,8’dir (Tablo 6).

Yeni iletişim araçlarının kullanımı her yaş grubunda gözle görülür biçimde artmış olsa da, bu artış en çarpıcı biçimde akıllı telefonların kullanımında görülmektedir. Bu noktada aracın, bireyin gündelik yaşamına kolay dahil edilebilir nitelikte olması önemlidir. Bir aracın gündelik yaşamla kolay bütünleştirilebilir olmasını sağlayan nitelikler, en temel düzeyde haberleşme ihtiyacını karşılaması gibi içsel özellikleriyle ve/ya küçük, kolay taşınabilir olması gibi dışsal özellikleriyle ilgili olabilir. Bu anlamda, masaüstü bilgisayarlar ve kolay taşınabilir olmayan dizüstü bilgisayarlar hem dışsal özellikleri açısından gündelik yaşamla kolay bütünleştirilebilir nitelikte değildir hem de onları kullanmak için daha farklı türden eğitimsel kazanımlara ihtiyaç duyulur. Bu eğitimsel kazanımlar aracı kullanma becerisini etkilediği kadar, o araca ihtiyaç duyma dürtüsüne de etki etmektedir. Nitekim Tablo 5’de görüldüğü gibi, “bilgisayar kullanmayı biliyor musunuz?” sorusuna “hayır” diyenlerin oranı 25 ve üzeri yaşlardan itibaren neredeyse ikiye katlanarak artmaktadır. Ayrıca, bilgisayar becerileriyle ilgili “*kopyala-yapıştır araçlarını kullanmayı biliyorum ve “flash bellek, fotoğraf makinesi veya cep telefonundan bilgisayara dosya atmayı biliyorum”* yargıları en yüksek oranda evet denen yargılardır. Bu becerilerdeki yüksek evet oranlarının, akıllı telefonlara aşına olunmasıyla ilgili olduğu, yani bu becerilerin daha çok akıllı telefon kullanımıyla elde edildiği düşünülmektedir.

Tablo 7: İnternet kullanmayı bilme durumunun yaşla ilişkisi – Ki-kare testi sonuçları

		Evet, biliyor	Hayır, bilmiyor	Toplam	x ²	sd	p
Yaş n = 414	24 ve altı	99,1	0,9	100	180,698	4	.000
	25-34	90,5	9,5	100			
	35-44	85,7	14,3	100			
	45-54	63,5	36,5	100			
	55 ve üzeri	17,4	82,6	100			

α: .05 için anlamlıdır.

Yukarıdaki tablo (Tablo 7), tıpkı bilgisayar kullanmayı bilme durumunda olduğu gibi, yaş ($\chi^2_{(4)} = 180,698$ p.000 < .05) ve internet kullanmayı bilme durumu arasındaki ilişkinin de anlamlı olduğunu göstermektedir.

Yine Tablo 7 incelendiğinde, 24 ve altı yaşlarda internet kullanmayı bilenlerin oranının %99,1, 25-34 yaş grubunda %90,5 olduğu, bu oranların yaş arttıkça azaldığı, 45-54 yaş grubunda %63,5'e, 55 ve üzeri yaşlarda ise %17,4'e düştüğü görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yaş arttıkça internet kullanmayı bilenlerin oranı azalmaktadır.

Tablo 8: Örneklem geneli internet becerileri

			Evet	Hayır	Toplam
<i>Temel düzey</i>	Merak ettiğim bir konuyu internetten araştırmayı biliyorum.	n	275	23	298
		%	92,3	7,7	100
	E-posta göndermeyi biliyorum.	n	182	116	298
		%	61,1	38,9	100
<i>Orta düzey</i>	Görüntülü telefon görüşmesi yapmak amacıyla interneti kullanmayı biliyorum.	n	269	29	298
		%	90,3	9,7	100
	Sosyal paylaşım ağlarına fotoğraf, video yüklemeyi biliyorum.	n	245	52	297
		%	82,5	17,5	100
	İnternet tarayıcıların güvenlik ayarlarını (DNS) değiştirmeyi biliyorum.	n	73	225	298
		%	24,5	75,5	100
<i>İleri düzey</i>	Web sitesi yaratmayı biliyorum.	n	43	255	298
		%	14,4	85,6	100

Örneklem genelinde “kendi başınıza internet kullanmayı biliyor musunuz?” sorusuna evet diyenlerin oranı %75,7 iken, hayır diyenlerin oranı ise %24,3’dür. Bu soruya evet yanıtını verenlere, yukarıdaki tabloda *temel düzey*, *orta düzey* ve *ileri düzey internet becerileri* şeklinde kategorileştirilen belli başlı sorular sorulmuştur²⁰.

Yukarıdaki tabloya göre (Tablo 8), internetten arama yapmayı bilenlerin oranı %92,3, görüntülü telefon görüşmesi yapmak amacıyla interneti kullanabilenlerin oranı %90,3, sosyal paylaşım ağlarına fotoğraf, video yüklemeyi bilenlerin oranı %82,5 ve e-posta göndermeyi bilenlerin oranı ise %61,1’dir. Bunlar temel ve orta düzey internet becerileridir. Yine orta düzey bir beceriyi ölçen “*internet tarayıcıların*

²⁰ Bu sorular yalnızca internet kullanmayı bilen katılımcılara yöneltilmiştir. Bu sorular da yine, TÜİK tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen “*Yetişkin Eğitim Araştırması*”ndan alınmış, kısaltılmış örneklem sosyo-demografik yapısı da dikkate alınarak basitleştirilmiştir. *Temel*, *orta* ve *ileri beceriler* şeklindeki kategorileştirmeler de yine Taşdemir ve Fındık’ın (2017) araştırmasında olduğu gibi yapılmıştır.

güvenlik ayarlarını (DNS) değiştirmeyi biliyorum” (%75,5) ve ileri düzey beceriyi ölçen “web sitesi yaratmayı biliyorum” (%85,6) şeklindeki yargılara ise hayır yanıtını verenlerin oranı daha fazladır.

45 yaş ve üzerindeki bireylerin internet kullanımlarına ilişkin ifadeleri aşağıda verilmiştir. Bu ifadeler, nicel bulguları destekleyecek şekilde, internet kullanımının temel düzeyde olduğunu göstermektedir. Özellikle kadınların ziyaret ettiği internet sitelerinin yemek tarifi ve el işleriyle ilgili olduğu, yani çevrimiçi pratiklerinin günlük yaşam pratikleriyle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Gelen mesajların okunması fakat yanıtlanamaması, görüntülü konuşmanın yardım alınarak yapılması ve çoğunlukla da akrabaların yaptığı paylaşımların takip edilmesi yoluyla sadece internette yer alan içeriklerin tüketiminin gerçekleştirilmesi, internetin sunduğu olanaklardan asgari düzeyde faydalandığına işaret etmektedir:

“Yemek tarifi çok bakarım, giyime fazla bakmam. Ama bazı güzel sözler olur, onlara bakarım. (...) ben yakınlarımla görüşüyorum, öyle kullanıyorum. Kendi köyümüzün derneğini de görüyorum. Başka şeylere girmiyorum pek”. (kadın, yaş 49, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez., anket 366)

Görüşmeci (erkek, yaş 49, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.): *E bi bana gereği de olmuyo internetin. (...) Ufak tefek bazı kullanıyom da. Çok da iyi bilmiyim. Magazine bakarım doğrusu.*

Araştırmacı: *Her gün girer misiniz internete?*

Görüşmeci (erkek, yaş 49, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.): *Yok canım nerde girecem ben internete. Bakmam. (...) Bazen buralarda oturuyom ya, internet kahveye gidiyom. O da binde bir sefer. Ha bu sene hiç gitmedim. Bazen öyle zaman geçiremezsem uğraşım diyom.*

Araştırmacı: *İnternet kafede size yardım mı ediyorlar?*

Görüşmeci (erkek, yaş 49, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.): *Yok. Ben ufak tefek bakıyom.*

“(...) İndirimleri seviyorum, giyim falan... El işi bakıyorum, yemek tariflerine... (...) Akrabalar video atıyor, onları merak ediyorum”. (kadın, yaş 45, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez., anket 305)

“Geleni okurum ama kendim mesaj çekmeyi bilemiyorum. (...) Ben ancak haberleşiyorum. (...) İnternet var ama benim işime yaramıyor. Ben ancak hısm akrabaların resimlerine bakıyorum. Gelen mesajları okurum. Akrabaların resmi çıkarsa ona bakarım. (...) Şöyle bir dolanırım. (...) Bizim günümüzde öyle şeyler mi vardı”. (kadın, yaş 68, internet kullanmayı biliyor, diplomasız okur-yazar)

“(...) Okumuşluğum da iyi değil, 5’ten çıktım. (...) Ben hiç bilmiyorum yavrum. İyiye kullansan (interneti) iyi, kötüye kullansan kötü. (...) Ama şimdi ki çocuklar, torunlar internet başından kalkmıyorlar”. (kadın, yaş 66, kendi başına internet kullanamıyor, diplomasız okur-yazar, anket 370)

“İnternet yok ki, hiç bakmam. Bilmek isterdim de, olmayınca ne yapayım”. (kadın, yaş 55, kendi başına internet kullanamıyor, okur-yazar değil)

“Oğlum gurbette ya çocuklarla görüntülü görüşmek (internet). Kızım açıyor kendi telefonundan ben de görüşüyorum”. (kadın, yaş 59, kendi başına internet kullanamıyor, ilkokul mez., anket 281)

İnternete erişememenin yanı sıra, beceremeyeceğine inanma, birçok çevrimiçi pratiğin yardım alınarak gerçekleştirilmesi ve yardım alındığı takdirde kendini daha fazla güvende hissetme eğilimi van Dijk’ın öne sürdüğü *motivasyonel erişimin* (van Dijk ve Hacker, 2000; van Dijk, 2005; van Dijk, 2012) tam anlamıyla sağlanamadığını da göstermektedir.

Örneğin, aşağıda ifadeleri verilen 52 yaşındaki erkek görüşmeci, Facebook ve WhatsApp hesabı olmasına karşın, “benim onlarla işim olmuyo” diyerek, gerektiği zaman arkadaşlarından yardım istediğini, kendi kendine WhatsApp’tan mesaj göndermeyi bilmediğini belirtmiştir. Bağımlılık yapmasından korktuğunu belirtmesine karşın, teknolojinin önemine yaptığı vurgular da söz konusudur. Uzaktaki akrabalarıyla görüşebilmesinin ve kırsal özellikler gösteren Sevinç mahallesinde yaşadığı için ise, şehir merkezine gitmesine gerek kalmadan bankacılık işlemlerini çözebilmesinin kendi için önemli olduğu anlaşılmıştır. Fakat, internet bankacılığı işlemleri için “genelde tabi oğlanlardan destek alıyom (...) daha sağlıklı olsun diyom” ifadelerini kullanmıştır.

Görüşmeci (erkek, yaş 52, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.): *“(...) Feys var! Vats ap (WhatsApp) da var. Bi kere benim onlarla işim olmuyo. Böyle işte bi şey lazım oluyo onu da bi arkadaşla attırıyom. Ben kendim böyle vats aptan çekip atamam. (...) yani uğraşsak biz de atarız ama... (...) Hastalık ya bu. (...) Aşam alışkanlık yapcak. Hayır, sigara gibi şimdi alışkanlık*

yapacak. (...) Şimdi her şey teknolojiylen oluyo. Şimdi bunu anlayan hesaplarını aktarıyo, parasını aktarıyo, tabi ki yani, dedik ya hani şimdi bunu, her şeyi, güzel bi şeye kullandığın zaman, varlığı çok iyi bi şey yani. Olmaz mı? Şimdi burdan mesela ben gitmeden annemi ararım, paramı aktarırım. Bir daha şehre gitmiyosun mesela. Tabi ki dedik ya her şey güzel amaçla kullanılsa çok güzel bi şey yani teknoloji”.

Araştırmacı: *İnternet bankacılığını mı kullanıyorsunuz?*

Görüşmeci (erkek, yaş 52, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.):
“Tabi tabi”.

Araştırmacı: *Kendiniz para gönderebiliyor musunuz?*

Görüşmeci (erkek, yaş 52, internet kullanmayı biliyor, ilkokul mez.):
“(...) Genelde tabi oğlanlardan destek alıyorum. Sıkıştığım zaman yapıyorum da... Genelde oğlanlar oldu mu daha sağlıklı olsun diyom mesela”.

İnternette arama/araştırma yapmayı bilmediğini belirten 46 yaşındaki bir kadın görüşmeci ise, özellikle hastalıklarla ilgili veya daha farklı alanlarda merak ettiği konuları kızlarından araştırmalarını istediğini, “anında” bilgiyi vermesi noktasında internetin “o an için çok iyi bi şey” olduğunu vurgulamıştır. Olumsuz etkileriyle ilgili olarak ise, yukarıdaki erkek görüşmeciye benzer şekilde, çocukları “her şeyden” kopardığına yönelik bir ifade kullandığı görülmüştür. Dolayısıyla, orta yaş ve üzerindeki bireylerin internetle ilgili olumsuz algıları, daha çok internetin bağımlılığa neden olduğu ve özellikle de gençleri toplumsal yaşamdan kopardığı düşünceleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Olumlu algıları ise, bizzat kendileri tarafından gerçekleştirilemeyen çevrimiçi davranışlarla ilgili olsa bile, internetin hayatı kolaylaştırdığı düşüncesinden beslenmektedir.

Tablo 9: En sık kullanılan sosyal medya ortamları²¹

%	Genel n = 279 yanıt = 689	24 ve altı n = 278 yanıt = 274	25-34 n = 278 yanıt = 169	35-44 n = 278 yanıt = 156	45 ve üzeri n = 278 yanıt = 89
WhatsApp	36,4	33,2	37,9	37,2	41,6
Facebook	27,9	18,6	30,8	32,7	42,7
Instagram	26,9	33,6	25,4	24,4	13,5
Snapchat	3,6	7,3	1,8	1,3	0
Diğer	2,9	3,3	3	2,6	2,2
Twitter	2,3	4	1,2	1,9	0
Toplam	100	100	100	100	100

Katılımcılardan en çok vakit geçirdikleri sosyal medya ortamlarından ilk üçünü sıralamaları istendiğinde ise, en sık tekrarladıkları yanıtlar²² sırasıyla “WhatsApp” (%36,4), “Facebook” (%27,9), “Instagram” (%26,9), “Snapchat” (%3,6), “Twitter” (%2,3) ve diğer²³ (%2,9) şeklinde olmuştur. Bu bulgular, internet kullanıcıları katılımcılar tarafından en aktif kullanılan sosyal medya uygulamasının WhatsApp olduğunu, bunu Facebook ve Instagram’ın takip ettiğini göstermektedir (Tablo 9). App Annie firmasının “State of Mobile” adlı raporunda artık en popüler sosyal medya uygulamasının Facebook değil WhatsApp olduğunu söylemektedir (The State of Mobile, 2019)²⁴.

Tablo 9, farklı yaş gruplarında en sık tekrarlanan yanıtların neler olduğunu da göstermektedir. Örneğin WhatsApp, 24 ve altı yaşlarda %33,2, 25-34 yaşlarda %37,9, 35-44 yaşlarda %37,2 ve 45 ve üzeri yaşlarda ise %41,6 oranlarında tekrarlanmıştır. Buna göre, yaş arttıkça WhatsApp’ın daha sık tekrarlandığı görülmektedir. Aynı durum Facebook’un tekrarlanma sıklığı için de geçerlidir. Nitekim Facebook, 24 ve altı yaşlarda %18,6’lık oranda tekrarlanırken; 25-34 yaşlarda bu oran birden %30,8’e çıkmış ve 45 ve üzeri yaşlara gelindiğinde ise %42,7’ye ulaşmıştır. Instagram ve Facebook’un tekrarlanma sıklığında ise tam tersi bir durum

²¹ Bu soru yalnızca internet kullanmayı bilen katılımcılara yöneltilmiştir.

²² Yanıtlar çoklu yanıt kategorileri (*multiple responses*) şeklinde analiz edildiğinden, yukarıda verilen yüzdelere anketlerin değil yanıtların dağılımını yansıtmaktadır.

²³ Diğer kategorisine giren yanıtlar arasında YouTube, Azar, Ekşi Sözlük, Tumblr, Line, WeChat, Messenger ve Gmail vardır. YouTube, Azar, Ekşi Sözlük, Tumblr yanıtları 15-25 yaşları arasındaki kullanıcılar tarafından tekrarlanmıştır. Özellikle gençlerin, görece daha az bilinen sosyal medya ortamlarını kullanma eğilimlerinin fazla olduğu gözlemlenmiştir.

²⁴ The State of Mobile. (2019). https://s3.amazonaws.com/files.appannie.com/reports/1901_State_of_Mobile_Main_EN.pdf (Erişim tarihi: 2.12.2019)

söz konusudur. Sadece 24 ve altı yaş grubunda Instagram (%33,6) en sık tekrarlanan yanıt olarak öne çıkmıştır. Bu yaş grubunun ikinci sırada en yoğun kullandığı sosyal medya uygulaması WhatsApp (%33,2) iken, Facebook %18,6'lık tekrarlanma sıklığı ile bu yaş grubu için üçüncü sıradadır. Buna karşın, 25 ve üzeri tüm yaş gruplarında WhatsApp'tan sonra en yoğun kullanılan sosyal medya uygulaması Facebook'tur. Dolayısıyla, orta yaş ve üzerindeki katılımcılarda (45 ve üzeri), en yoğun kullanılan sosyal medya ortamlarının WhatsApp (%41,6) ve Facebook (%42,7) olduğu anlaşılmıştır. Orta yaş ve üzerindeki bazı bireylerin internetle ilişkilerinin yalnızca WhatsApp ve Facebook kullanımı ile sınırlı olduğunu da belirtmek gerekir. Dolayısıyla bu bireylerin çevrimiçi pratikleri de söz konusu ağların temel düzeyde kullanımı için gerekli olan becerilerle sınırlıdır. Farklı araştırmalar da, Facebook'un artık yaşlı kullanıcılar tarafından daha fazla tercih edildiğini söylemektedir. "Facebook'un artık yaşlılara hitap ettiğinin kanıtı olan araştırma!" başlıklı habere göre, İngiltere'de yapılan bir araştırma, Facebook'un bir önceki yıla kıyasla 2018 yılına 700.000 genç üyeden yoksun başladığını; son 3 yılda gençlerin SnapChat uygulamasına daha fazla ilgi duyduğunu ortaya çıkarmıştır.²⁵

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular, yaş arttıkça geleneksel medyaya yönelimin arttığını, akıllı telefon sahipliğinin azaldığını, bilgisayar ve internet kullanmayı bilme oranlarının düştüğünü, en sık kullanılan sosyal medya ortamlarının WhatsApp ve Facebook olduğunu göstermektedir. İnternetle ilişkiler çoğunlukla bu iki sosyal medya ortamı ile sınırlıdır; bunların dışına çıkan çevrimiçi pratikler ise, merak edilen veya ilgi duyulan alanlarla ilgili internetten arama yapmak gibi temel düzey becerileri gerektirmektedir. Facebook'un en sık tercih edilen sosyal medya uygulaması olması, internetin çocuklarla/torunlarla iletişim kurma amaçlı kullanımlarının ön plana çıkması, bilgisayar ve interneti kullanmama sebepleri olarak, bilmeme, ihtiyaç duymama, beceremeyeceğini düşünme ve pahalı bulma unsurlarının gösterilmesi, Türkiye'de yapılmış önceki çalışmaların (Yıldırım-Becerikli, 2013; Şentürk, 2017; Görgün-Baran vd., 2017) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu araştırma özelinde, 45 yaş ve üzeri bireylerin, yeni iletişim teknolojilerine sahiplik ve bu teknolojileri kullanma noktalarında hâlâ sıkıntıları olduğu da görülmektedir. Hatırlanacak olursa, 45-54 yaş grubunun %36,5'i, 55 ve üzeri

²⁵ <https://www.webtekno.com/facebook-un-artik-yaslilara-hitap-ettiginin-kaniti-olan-arastirma-h40769.html> (Erişim tarihi: 2.12.19).

yaşlardakilerin ise %82,6'sı internet kullanmayı bilmiyordu. Yine de, bu yaş gruplarında internet kullanmayı bildiğini ifade edenler için asıl meselenin, alanyazını destekler nitelikte, kullanım becerileriyle, kullanımın niteliğiyle, en önemlisi de araçları kullanma motivasyonu ile ilgili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Gençler ve yaşlılar arasındaki asıl dijital uçurum, motivasyonel erişimin eksikliğinden veya yokluğundan kaynaklanmaktadır. Motivasyonel erişimin konusu olan, yeni teknolojilere karşı duyulan korku, onların üstesinden gelinemeyeceğine duyulan inanç, bireylerin bu teknolojilerle kendi hayatları arasında bir ilgi kur(a)mamaları, özellikle yaşlıların yeni iletişim teknolojileri ile ilişkilerini ele alan gelecek çalışmalarda daha ayrıntılı ele alınması gereken konulardır. Orta yaş ve üzerindeki kullanıcılarda, *“genelde tabi oğlanlardan destek alıyom”, “bilemem de cahilim (...) beceremiyorum zaten”* şeklindeki ifadelerinde görülebilecek beceri düzeyinin düşüklüğüne işaret eden göstergelerin, tek başına becerinin varlığı veya yokluğu şeklinde değerlendirilmesi, beceri düzeyi düşük olan taraflar aleyhine haksız değerlendirmelere yol açılmasına da neden olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, yeni medya araçlarını kullanma, onları bir ihtiyaç olarak görme, yokluklarında eksik hissetme veya varlıklarını kolaylık olarak düşünme eğilimlerini, “bir öğrenilmişliğin sonucu”, “belli bir habitüsün ürünü” (Ergur, vd. 2009: 100-101) ve teknolojinin ruhu ile ilgili “yeterli içsel bilgiye (Ergur, vd. 2009: 90)” sahip olmamaktan kaynaklanan bir zihinsel yarılmanın sonucu olarak ele almak daha doğrudur. Bu sebeple, bu türden eğilimlerin sadece belirli bir yaşın üzerindeki kullanıcılarda değil, aynı yaş veya cinsiyetten olmasına karşın, toplumsallaşma çevreleri birbirinden farklı olan tüm kesimlerde görülebileceği, toplumsal cinsiyetten, eğitim düzeyinden ve hepsinin birleşimi olarak kültürel sermaye birikiminden beslenen eşitsizliklerin, bireyi sınırlı toplumsal yaşam koşulları içerisinde itebileceği, yoksullaştırabileceği ve bir bütün olarak dijital eşitsizliklere yol açabileceği dikkate alınmalıdır. Bu sebeple, özellikle belirli bir yaşın üzerine odaklanan medya okuryazarlığı eğitimi programlarının öncelikle, korku, ilgisizlik, öğrenmeyi reddetmek veya istememek gibi nedenlerle, bireyin yeni iletişim teknolojileri ile kendi arasında ördüğü duvarı kırmayı hedeflemesi önemlidir.

Bu noktada, eğitim düzeyi, gelir, toplumsal statü, yaşanan toplumsal çevre gibi bireyin kültürel sermayesini de belirleyen temel demografik değişkenlerin belirleyici olduğunu söylemek gerekir. Bu çalışma özelinde yaş, eğitim, gelir ve meslek/mesleki geçmiş değişkenlerinin etkisinin aynı anda ölçüldüğü bir istatistiksel analiz yapılmamış olsa da, katılımcıların görece yoksul, düşük gelir ve statü grubuna ait bireyler olduğu çalışmanın başında belirtilmişti. Hatırlanacak olursa, 45 yaş ve üzerindeki katılımcıların %90'ından fazlası ortaokul ve altı (%64,1 ilkökul,

%14,5 ortaokul, %6,9 okur-yazar değil, %5,3 diplomasız okuryazar) eğitim düzeyindeydi. %46,6'sını ev işleriyle meşgul olan kadınlar, %29'unu emekliler, %22,9'unu işgücüne dahil olanlar ve %1,5'ini ise işsizler oluşturmaktaydı. İş gücüne dahil olanların da büyük çoğunluğu (%15,3) işçi statüsünde çalışmaktaydı. Bu unsurların, motivasyonel erişim, kullanım becerisi, çevrimiçi pratikler ve yeni iletişim teknolojilerine ilişkin algılar üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için, gelecek çalışmalarda düşük gelir ve statü grubunda olan yaşlı bireylerle, orta/orta-üst gelir ve statü gruplarından olan bireylerin karşılaştırmalı olarak ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Binark, M. ve Bayraktutan-Sütcü, G. (2007). *Teknolojinin günlüklerdeki çok(lu) sessiz yaşamlar: yeni medyanın sessiz enstrümanları-yeni orta sınıf gençlik*. M. Binark (Derleyen). *Yeni medya çalışmaları* içinde (147-175). Ankara: Dipnot Yayınları.

Becerikli, S., Kılıç, N., P. (2014). Yaşlılar ve teknoloji kullanımı: literatürdeki araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. E. Baştürk Akca (Editörler), *Yeni Medya; Yeni Pratikler; Yeni Olanaklar* içinde (s. 45-58). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Binark, M. (2015). Yeni medya çalışmaları özel sayısı hakkında: neden?. *Folklor&Edebiyat*, 21 (83), 9-18.

Binark, M., Karataş, Ş., Çomu, T. ve Koca, E. (2015). Türkiye'de Twitter'da trol kültürü. *Toplum ve Bilim*, (135), 124-157

Campaine, B. M. (ed.) (2001). *The digital divide: facing a Crisis or creating a myth?*. Cambridge: The MIT Press.

Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür-ağ toplumunun yükselişi* (Cilt 1). (Çev: E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergur, A., Yücel, H., Meissonnier, J., Pérouse, J.F. ve Doğuş: (2009). Kentsel çevre bölgelerindeki gençlerin kimlik araçları olarak mekânla ilişkilendirme, boş zaman değerlendirme ve teknoloji kullanımı (Proje No. 106K223) TÜBİTAK Projesi. İstanbul.

Ergül, H., Gökalp, E. ve Cangöz, İ. (2012). *Medya ne ki... Her şey yalan! Kent yoksullarının gündelik yaşamında medya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fuchs, C. (2008). *Internet and society: social theory in the information age*. New York: Routledge.

Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş. ve Serdar Tekli, E. (2017). Yaşlıların dijital teknolojileri kullanım düzeyleri üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi*, (45), 1-24. <http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/pdfViewer/index.xhtml?uId=63961&ioM=Paper&preview=true&isViewer=true#pagemode=bookmarks> (Erişim tarihi: 9.12.19)

Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: differences in people's online skills. *First Monday*, 7 (4). <https://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/942/864>

Hofer M., Hargittai E., Büchi M., Seifert A. (2019). Older adults' online information seeking and subjective well-being: the moderating role of internet skills. *International Journal of Communication*, 13, 4426-4443.

Jung, J.Y., Linchuan, Q. ve Kim, Y-C., (2001). Internet connectedness and inequality: beyond the "divide". *Communication Research*, (28), 507-535. DOI: 10.1177/009365001028004006

Kent, B. (2012). Telekomünikasyon sisteminde evrensel hizmet kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 169-198.

Küçük, O ve Koçak, M. C. (2019). İleri yaş grubu kişilerin internet kullanım alışkanlıkları: Trabzon örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (65), 1162-1168.

Negreiro, M. (2015, December). *Bridging the digital divide in the EU* (briefing). Brussels: European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/573884/EPRS_BRI\(2015\)573884_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/573884/EPRS_BRI(2015)573884_EN.pdf) (Erişim tarihi: 9.12.19).

North, S. M., Snyder, I. A., ve Bulfin, S. A. (2008). Digital tastes: social class and young people's technology use. *Information, Communication & Society*, 11 (7), 895-911.

Organisation for Economic Co-Operation and Development (2001), *Understanding digital divide*, Fransa: OECD Publications. <https://www.oecd.org/sti/1888451.pdf> (Erişim tarihi: 2.12.2019).

Pew Araştırma Merkezi. (22 Nisan 2019). 10% of Americans don't use the internet. Who are they?. <https://pewrsr.ch/2GrhLUj> (Erişim tarihi: 3.12.19).

Ragnedda, M. ve Muschert, G. W. (2015). Max Weber and digital divide studies. *International Journal of Communication* (9), 2757-2762.

Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, (6) 3, 341-362.

Şentürk, Ş. D. (2017). 60 yaş üstü bireylerin sosyal ağlarda yer alma motivasyonları: Facebook örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 1 (2), 183-195. https://yenimedya.aydin.edu.tr/wp-content/uploads/2017/05/ejnm_v01i2106.pdf (Erişim tarihi: 9.12.19).

Taşdemir, B. ve Fındık, D. (2017). Sayısal bölünmenin sosyo-ekonomik boyutu: Türkiye’de yetişkinlerin bilişim teknolojileri kullanım becerileri ve kültürel sermaye ilişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 39-59.

Tekedere, H. ve Arpacı F. (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 20 (2), 377-392.

The State of Mobile. (2019). <https://s3.amazonaws.com/files.appannie.com/reports/1901 State of Mobile Main EN.pdf> (Erişim tarihi: 2.12.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (Erişim tarihi: 25.11.19).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *Yetişkin eğitim araştırması*. Ankara.

van Deursen, A. J., Helsper, E. J. (2015). Third-level digital divide : who benefits most from being online?. *Communication and Information Technologies Annual: Digital Distinctions and Inequalities Studies in Media and Communications*, 10, 29-53.

van Deursen, A. J., Helsper, E. J., Eynon, R. ve van Dijk, Jan A.G.M. (2017). The compoundness and sequentiality of digital inequality. *International Journal of Communication*, 11, 452-473.

van Dijk, J. (2005). *Deepening digital divide: inequality in the information society*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

van Dijk, J. (2012). *The network society*. (3. Baskı). London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

van Dijk, J. ve Hacker, K. (2000). *The digital divide as a complex and dynamic phenomenon*. 50th Annual Conference of the International Communication Association’da sunulan bildiri. Meksika: Acapulco.

Witte, J. C. ve Mannon., E. (2010). *The internet and social inequalities*. New York and London: Routledge.

Yıldırım Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası iletişim açısından yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı: ileri yaş grubu üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (44), 19-31.

Zillien, N., ve Hargittai, E. (2009). Digital distinctions: status-specific types of internet usages. *Social Science Quarterly*. 90 (2), 274-291.

<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (Erişim tarihi: 6.12.2019).

<http://www.webtekno.com/facebook-un-artik-yaslilara-hitap-ettiginin-kaniti-olan-arastirma-h40769.html> (Erişim tarihi: 2.12.19).

Yaşlı İnsanların m-Sağlık Kullanımının Engelleri ve Kolaylaştırıcıları: Yaşlı Kişilerin Görüşlerinin Niteliksel Bir Çalışması*

Alive Spann ve Ellen Stewart***

*Çeviri: Şeyma Aydoğan****

Giriş

Dünya nüfusu yaşılanıyor. 2020'ye kadar, 60 yaşın üzerinde veya 65 yaşın üzerinde olan daha fazla kişi olacaktır (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2015). Uzun süreli, karmaşık sağlık ve sosyal bakıma ihtiyaç duyma olasılığı, yaş ilerledikçe artar. Bu, çoğu personel ve finansal kaynak yetersizliği nedeniyle zaten baskı altında olan sağlık ve sosyal bakım sistemlerinin finansmanı, kalitesi ve organizasyonu için ciddi sonuçlar doğurur (Nilsen, 2015; DSÖ, 2011). Teknoloji, hizmetlere erişimi arttırmanın, bakımı merkezsizleştirmenin ve hastalara kendi durumlarını yönetebilme gücü vermenin, böylece sağlık harcamalarını azaltmanın ve hastaların yaşam kalitesini arttırmanın bir yolu olarak görülmektedir. (Free vd., 2013; Varshney, 2014). Mobil teknolojilerdeki gelişmeler sayesinde, geleneksel olarak ev tabanlı kontrol birimlerine veya diğer taşınabilir olmayan cihazlara bağımlı olan işlevlerin çoğu artık mobil cihazlara entegre edilebilir ve mekânsal veya zamansal kısıtlamalardan kurtulabilir (Free vd., 2013). Akıllı telefonlar, akıllı saatler veya tablet PC'ler gibi modern mobil cihazların artan popüleritesi, yararlılığı ve satın alınabilirliği, onları sağlık hizmeti için çok çekici araçlar haline getirmektedir (Free vd., 2013; Shahrokni, Mahmoudzadeh, Saeedi, ve Ghasemzadeh, 2015).

DSÖ (2011:6), m-Sağlık'ı^{cn1} “cep telefonları, hasta izleme cihazları, kişisel dijital asistanlar (KDA'lar) ve diğer kablosuz cihazlar gibi, mobil cihazlar tarafından

* Spann, Alice, and ve Stewart. "Barriers and facilitators of older people's mHealth usage: a qualitative review of older people's views" *Human Technology*, 14.3 (2018): 264-296.

* Yardımcı Teknoloji ve Bağlı Sağlık Merkezi, Sheffield Üniversitesi, Birleşik Krallık

** Nüfus Sağlık Bilimleri Gözlem Enstitüsü, Edinburgh Üniversitesi, Birleşik Krallık

*** Hacettepe Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü (aydseyma@gmail.com)

^{cn1} Çevirmen Notu: “m-Sağlık” ile kastedilen “mobil-Sağlık”tır. Dünya Sağlık Örgütü'ne ait kaynakça İngilizcesi olan “WHO” ile bulunabilir.

desteklenen tıbbi ve halk sağığı uygulamaları” olarak tanımlamıştır. Free ve diğ-
erleri ise m-Sağığı (2013:2), “sağıık hizmetlerinde ve halk sağığıında mobil bilgi
işlem ve iletişim teknolojilerinin kullanımı” olarak nitelendirmiş ve Varshney
(2014:20), m-Sağıık’ın amacının “sağıık hizmetinin hem kapsamını hem de kalite-
sini artırarak ve yerel ve geçici kısıtlamaları kaldırarak herkese, her zaman ve her
yerde sağıık hizmetleri” sunmak olduğunu belirtmiştir. Bu tanımlar, donanım ve
yazılım imkanlarının hızlı gelişimi ve onların uygulamalarının görünüşte sonsuz
olasılıkları olmasının gerekliliğı nedeniyle belirsizdir. Bir cihaz taşınabilir (yani
küçük bir çanta içinde kolayca taşınabilir) veya giyilebilir ise mobil olarak kabul
edilir.

Gökalp ve Clarke (2013) m-Sağıık’ın yaşlıların bakımında yerine getirebileceğı
çeşitli görevleri şöyle belirtmişlerdir:

- Cihazlar, hayati işlevleri ve hastalık düzenlerini izlemek ve sağıık ya da sosyal bakım profesyonelleriyle (SBP’ler) iletişim kurmak için kullanılabilir. Bu işlevler, geleneksel olarak tele-sağıık, tele-gözlem veya tele-tıp olarak adlandırılır (ayrıca bkz. Cook vd., 2016; Pecina vd., 2011).
- Kablosuz sensörler, hareket düzenleri veya rutinlerdeki düşüşleri/değişiklikleri ve ayrıca tele-gözlem olarak da adlandırılan ilaç dağıtıcıları gibi nesnelerin kullanımını algılayabilirler (ayrıca bkz. Horton, 2008).
- Alarmlar, yaşlıların evlerinde güvenli bir şekilde yaşamalarına yardımcı olmak ve düşmeleri veya diğ-er acil durumları sırasında tele-bakım olarak da bilinen bir sistemi aktif olarak yardım çağırarak için kullanılabilirler (ayrıca bkz. Barlow, Singh, Bayer ve Curry, 2007; Turner ve McGee-Lennon, 2013).

Ek olarak, insanların sağııksız davranışlarını değıştirmelerine (örneğin sigara bırakma uygulamaları) veya sağııklarını aktif bir şekilde yönetmelerine (örneğin, diyabet veya kronik obstrüktif akciğ-er hastalığını yönetmek için uygulamalar; Varshney, 2014) yardımcı olmak için akıllı telefonlar veya tablet PC’ler için artan sayıda yazılım uygulamaları (“uygulamalar¹”) geliştirilmektedir. Bu tür uygulamaların arkasındaki amaç, bu işlevleri evin rahatlığında sağılamak ve yaşlıların SBP’leri (sağıık ya da sosyal bakım profesyonelleri) görmek için bazen uzak mesafelere seyahat etme zorunluluğundan kurtarmaktır (Call vd., 2015). Günümüzde, teknolojinin başarabileceklerinin sınırları, sürekli keşfedilen yeni uygulama alanlarıyla daha da zorlanmaktadır (Istepanian ve Lacal, 2003; Kumar, Singh ve Mohan, 2010; Silva, Rodrigues, de la Torre Díez, López-Coronado ve Saleem, 2015).

¹ “Uygulama” kelimesinin İngilizce’si daha yaygın kullanılan “app”tir.

Bu teknolojilerin ve uygulamaların çoğu henüz başlangıç aşamasında olduğundan, önümüzdeki yıllarda m-Sağlık'ın daha da ilerlemesi beklenebilir.

Ancak, m-Sağlık'ın eş zamanlı olarak maliyeti düşürürken, sağlık hizmetlerine erişim ve kaliteyi arttırması umuduna karşılık, uygulamada bu hedeflere ulaşım ulaşamayacağı henüz bilinmemektedir (Barlow vd., 2007; Free vd., 2013; Shahrokni vd., 2015; Vesel, Hipgrave, Dowden ve Kariuki, 2015). Bu endişenin nedenleri arasında teknoloji tasarımcılarının gerçek sağlık sonuçlarından ziyade müdahalelerin kullanılabilirliğine odaklanma eğilimi; standartlaştırılmış, tekrarlanabilir çalışma tasarımlarının eksikliği ve değerlendirme için çerçevelerin bulunmamasıdır (Labrique, Vasudevan, Kochi, Fabricant ve Mehl, 2013; Vesel vd., 2015). Ayrıca, Vesel ve diğerleri (2015), m-Sağlık programlarının başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için teknolojinin kabul edilmesi konusunun da ele alınmasının şart olduğunu belirtmektedirler.

Teknoloji kabulü, yaşlıların m-Sağlık'ı benimsemesinde önemli bir husustur, çünkü sağlıkla ilgili amaçlar için genel teknoloji alımının bu yaş grubunda düşük olduğu anlaşılmaktadır. (Turner ve McGee-Lennon, 2013). Smith'e (2014) göre, 65 yaşın üzerindeki insanlar genellikle İnternet, akıllı telefonlar ve diğer dijital cihazlar dâhil olmak üzere daha az sayıda yeni teknoloji kullanırlarken, kullanma sıklıkları da gençlerden daha azdır. Daha yaşlı, daha az eğitilmiş, daha az refah sahibi ve engelli insanlar, teknolojileri daha az kullanıyor gibi görünmektedir (Smith, 2014). Bu fenomen genel olarak dijital bölünme olarak adlandırılır (Brodie vd., 2000). Ancak, Parker, Jessel, Richardson ve Reid'in (2013) belirttiği gibi yaşlı insanlar, yeni kullanıcılar bakımından en hızlı büyüyen gruptur. Yaşlı insanların sağlık ihtiyaçlarını karşılayan ve özerkliklerini destekleyen, ayrıca geniş çapta kabul edilen, uygulanan ve kullanılan teknolojiler geliştirmek, yaşlı insanların deneyimlerini, beklentilerini ve endişelerini anlamak için esastır.

Henüz çok az araştırma, yaşlıların m-Sağlık'ı benimseme kararlarını etkileyen sorunları doğrudan ele almaktadır. Başlığında veya özetinde m-Sağlık'tan bahseden araştırmaların çoğu, etkinlik veya fizibilite çalışmalarıdır; bir başka büyük grup, özellikle düşük veya orta gelirli ülkelerde ise SBP'lere yöneliktir. Daha önce de vurgulandığı gibi, m-Sağlık'ın özellikleri ayrıca tele-sağlık, tele-bakım veya tele-gözlem gibi farklı isimler altında da bilinmektedir. Bu terimleri kullanarak, öncelikle yaşlı insanların sağlık ve sosyal bakım amaçları için teknolojiye ilişkin algılarını ve deneyimlerini ilgilendiren ve ikinci olarak, kullanılıp kullanılmayacağına ve nasıl kullanılacağına ilişkin kararlarını neyin etkilediğine ilişkin biraz daha fazla sayıda çalışma belirlemek mümkündür. Bu çalışmalar, açıkça m-Sağlık hakkında olmasa da kullanılan teknoloji genellikle giyilebilir veya taşınabilir; bu yüzden mobil olarak adlandırılabilir. Bu araştırmanın amacı, yaşlı insanların

m-Sağlık kullanımının önündeki engelleri ve kolaylaştırıcıları içeren mevcut kanıtları ve m-Sağlık ile ilgili beklenti ve gereksinimleri tanımlamak ve değerlendirmektedir.

Yöntem

Niteliksel yöntemler, insanların fenomenler ve ürünler hakkındaki deneyimlerini ve beklentilerini araştırmak için ve belirli müdahalelerin neden, nasıl ve kimin için etkili olduğu konusunda açıklamalar sağlamak için oldukça etkilidirler (Atkins vd., 2008; Thomas ve Harden, 2008). Thomas ve Harden (2008) tarafından geliştirilen ve tanımlanan tematik sentez, nitel çalışmalardan elde edilen bulguları sentezlemek için ortaya çıkan birkaç yöntemden biridir (Barnett-Page ve Thomas, 2009). Tematik sentez, insanların kabul etmesi, ihtiyacı, sağlığın teşviki ve halk sağlığı müdahaleleri ile ilgili deneyimleri hakkında bilgi vermek amacıyla, birincil nitel araştırmaları analiz etmede geleneksel sistematik incelemelerin bileşenlerini ve yöntemlerini birleştirir. Böylece, müdahale etkinliği ile ilgili hangi niceliksel çalışmaların bulgularının test edilebileceği, karşı hipotezler üretmek için kullanılabilir (Thomas ve Harden, 2008). Tematik sentezin ana aşamaları Şekil 1'de gösterilmektedir.

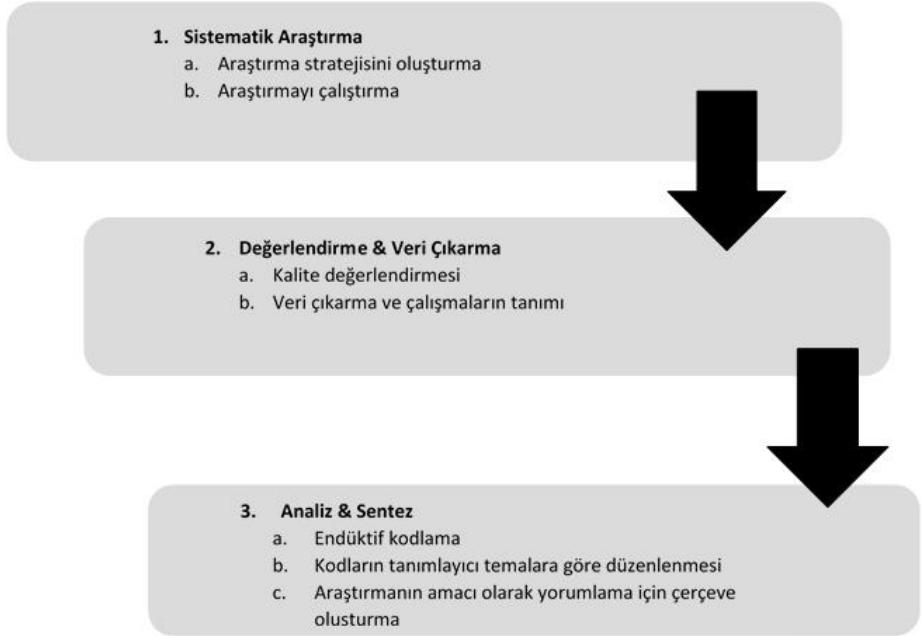
Sistematik Araştırma: Araştırma Stratejisini Oluşturma

Bu çalışmada ön araştırma stratejisi, ilk yazar tarafından planlandı ve her iki yazar tarafından tartışılıp, geliştirildi. Araştırmayı oluşturmak için Cook, Smith ve Booth (2012) tarafından geliştirilen *SPIDER* (*Sample, Phenomenon of Interest, Design, Evaluation and Research type*)^{cn2} aracını kullandık. Ön kapsam belirleme araştırmasında tanımlanan çalışmalardan m-Sağlık'ı yakalamak için anahtar terimler ürettik. Uygun olduğundan, eşanlamlı kelimeler ya da konu başlıkları kullandık ve onları Boole operatörde “YA DA” (“OR”) kullanarak birleştirdiğimiz serbestmetin anahtar kelimeleri ile tamamladık. *SPIDER* öğelerinin her biri için benzer bir strateji uyguladık, daha sonra “VE” (“AND”) ile birleştirdik^{cn3}. *MEDLINE* kulla-

^{cn2} Çevirmen Notu: “SPIDER (Sample, Phenomenon of Interest, Design, Evaluation and Research type) ile kastedilen içeriğin Türkçesi, “ÖRÜMCEK (Örnek, Alakalı Fenomen, Tasarım, Değerlendirme ve Araştırma türü)” dür.

^{cn3} Çevirmen Notu: Orijinal makalede Boole operatörü ile yapılan stratejide “OR” ve “AND” komutları kullanılmıştır.

arak yapılan bir test çalışmasından sonra Değerlendirme ögesini, taranacak makale sayısını neredeyse üç kat arttırması haricinde uygun bir çalışma sağlamadığından, çıkartmaya karar verdik. *SPIDER* araştırma ögeleri Tablo 1’de görülebilir. Ek A, araştırma için kullanılan anahtar kelimeler ile kesinleşmiş araştırma stratejisini gösterir.

Şekil 1: Thomas ve Harden’e (2008) göre tematik sentezin ana adımları.

Tablo 1: SPIDER İlkeleri ve Uygunluk Kriterleri

SPIDER İlkeleri	Uygunluk Kriterleri
Örnek: “Yaşlı insanlar”	Dahil Edilen - Katılımcıların yaşı bakımından, ortalama 60'ın üzerinde olduğu sürece herhangi bir kısıtlama yok - Yaşam düzenlemeleri, sağlık durumu veya kognitif yetenekler açısından sınırlama yok
	Hariç Tutulan - Akıl sağlığı ve palyatif bakımın yönetimine odaklanan çalışmalar - Bireysel katkıları ayırt edilemiyorsa, diğer tarafları (örneğin sağlık ve sosyal bakım uzmanları = SBP'ler, bakıcılar, m-Sağlık sağlayıcıları) içeren çalışmalar
İlgili Fenomen: “m-Sağlık”	Dahil Edilen - Özellikle m-Sağlık olarak adlandırılmasa bile, mobil olan yani taşınabilir veya giyilebilir dijital/elektronik teknolojiler Hariç Tutulan - Sağlık ya da bakım sağlama için kullanılan taşınabilir ya da giyilebilir olmayan teknoloji, yani sabit hatlı telefonlar, TV'ler, PC'ler / Dizüstü bilgisayarlar ya da robotlar - Yaşlı insanlar için (kendi) bakım ve sağlık / hastalık yönetiminden ziyade başka amacı olan teknoloji - Akut durumlar veya kısa süreli bakım teknolojisi (örneğin, hastaneden taburcu olduktan sonra ameliyat sonrası bakım)
Tasarım	Dahil Edilen - Nitel veri üretme yöntemleri Hariç Tutulan - Etkililik ve fizibilite çalışmaları - Niteliksel unsur içermiyorsa pilot çalışmalar
Değerlendirme	Dahil Edilen Mevcut veya önceki kullanımlarından veya kullanılmama kararlarından bağımsız olarak, tüm yaşlıların m-Sağlık ile ilgili deneyimleri ve görüşleri
Araştırma türü	Dahil Edilen - Nitel ya da karma-yöntem araştırmaları Hariç Tutulan - Randomize kontrollü çalışmalar veya anketler gibi nicel çalışmalar

Araştırmayı Gerçekleştirme

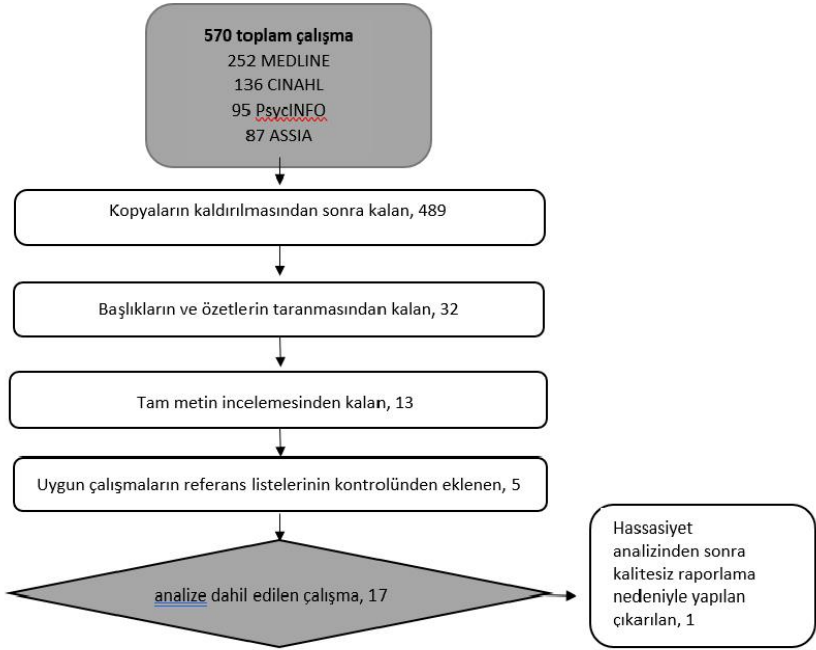
Veri tabanları MEDLINE, CINAHL, ASSIA ve PsycINFO, 1 Ocak 2007 ile 15 Haziran 2017 arasında, aramanın gerçekleştirildiği gün İngilizce olarak yayınlanan çalışmalar, ilk yazar tarafından aranmıştır. Bu tarih kısıtlaması seçildi, çünkü ilk iPhone'un 2007'de tanıtılması^{cn4}, mobil teknolojinin yapabilecekleri ve insanların onu, yaşamlarına entegre etme biçimlerinde çarpıcı gelişmelere neden olmuştur (Hern, 2017; Lupton, 2013; Silva vd., 2015). MEDLINE, biyomedikal alan yazınına odaklanması için seçilmiştir. CINAHL hemşirelik ve benzer disiplinler ile ilgili alan yazını için bir veri tabanıdır. ASSIA sosyolojik alanyazını, endeksler ve PsycINFO psikolojiden içerik listeler. Böylece 570 tanımlanmış çalışma, EndNote X7 referans yazılımına girilmiştir. İlk yazar daha sonra, Tablo 1'de sunulan önceden tanımlanmış uygunluk ölçütlerine göre, kopyaların çıkarılmasından sonra, kalan 489 çalışmanın başlıklarını ve özetlerini taramıştır. Bu derlemeden sonra, ölçütleri karşılayan başlıklar/özetlerle yalnızca 32 makale kalmıştır.

İlk yazar, daha sonra 32 makalenin metinlerini alıp, dikkatlice okumuş, bu işleminden sonra ise sadece 13 uygun çalışma kalmıştır. Yazar, sistematik araştırmada kaçırılmış olabilecek olası değerli çalışmaları belirlemek için bu 13 makalenin referans listelerini kontrol etmiştir. Ölçütleri karşılayan 5 ek makale bulunmuştur. Bir sonraki aşamaya devam etmek için toplam 18 makalenin uygun olduğu tespit edilmiş, ancak kalite değerlendirmesi olsa da bir tanesi sorunlu raporlama nedeniyle kapsamdan çıkarılmıştır. Bu analiz ve sentez aşaması için 17 çalışma bırakılmıştır. Arama işlemi Şekil 2'de gösterilmektedir. (Dâhil edilen çalışmalara genel bir bakış Tablo 2'de bulunabilir.)

Veri Çıkarma ve Çalışmaların Tanımı

Bireysel çalışmaların temel özelliklerini yakalamak ve bağlamlarının korunmasını sağlamak için gerekli bir adım olan, veri çıkarma aracı oluşturulmuştur (Thomas ve Harden, 2008). Bu araç, yazarlar, yayın yılı, çalışma yeri, iyileştirme stratejisi ve örnekleme, bağlam (örneğin, katılımcıların yaşam koşulları ve sağlık durumu; bu bilgi mevcut olduğu sürece, m-Sağlık ile ilgili önceki deneyimler, vb.), kullanılan teknolojinin türü, araştırma amaçları ve önemli bulgular hakkında bilgiler içermektedir. Sonuçlar, Ek B'de gösterilmektedir. Seçilen çalışmaların açıklaması, bu makalenin *Bulgular* bölümünde sunulmuştur.

^{cn4} Çevirmen Notu: Yazar bu konuyla ilgili *Notlar* kısmında (1) numara ile açıklama yapmıştır.

Şekil 2: Analiz v sentez çalışmalarını tanımlamak için araştırma sürecinin akış şeması

Tablo 2. Kalite Değerlendirme ve Uygun Çalışmalara Genel Bakış.

Çalışma sayısı:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	X
1. Araştırmanın amaçlarına dair net bir ifade var mıydı?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	H	H	E	E	H
2. Nitel bir yöntem uygun mu?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	B D
3. Araştırma tasarımı araştırmanın amaçlarına yönelik uygun muydu?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
4. İyileştirme stratejisi araştırmanın amaçlarına uygun muydu?	E	E	B D	E	E	E	E	E	E	B D	E	E	E	E	B D	E	H	B D
5. Veriler araştırma konusunu ele alacak şekilde toplandı mı?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	B D
6. Araştırmacı ile katılımcılar arasındaki ilişki yeterince değerlendirildi mi?	H	H	H	H	E	H	E	E	H	H	E	H	H	H	H	H	H	B D
7. Etik konular dikkate alındı mı?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	B D	B D	B D	E	E	E
8. Veri analizi yeterince titiz miydi?	E	E	E	E	E	E	E	E	E	B D	E	E	E	B D	E	E	E	B D
9. Açık bir bulgu var mı?	E	H	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	H	E	E	H
10. Araştırma ne kadar değerli?	+	~	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	~	~	+	+	+	~

Not. E = Evet; H = Hayır; BD = Belli Değil ; ++ = çok değerli; + = değerli; ~ = orta değerli

Analiz İçin Uygunluk Ölçütlerini Karşılayan Makaleler:

1. Bentley, Powell, Orrell ve Mountain, 2014
2. Bond ve Worswick, 2015
3. Boström, Kjellström ve Björklund, 2011
4. Boström, Kjellström, Malmberg ve Björklund 2013
5. Chung, Thompson, Joe, Hall ve Demiris, 2017
6. Cook vd., 2016
7. Essén, 2008
8. Fairbrother vd., 2013
9. Grindrod, Li ve Gates, 2014
10. 10. Hamblin, 2017
11. Horton, 2008
12. Melander-Wikman, Fältholm ve Gard, 2008
13. Parker, Jessel, Richardson ve Reid, 2013
14. Pecina vd., 2011
15. Pritchard ve Brittain, 2015
16. Shulver, Killington, Morris ve Crotty, 2017
17. Steele, Lo, Secombe ve Wong, 2009
- X. Mort, Roberts ve Callen, 2013

Analiz ve Sentez

Veri analizini ilk yazar yapmıştır. Seçilmiş 17 çalışma, bağlam, içerik ve anahar kavramlara aşına olmak için defalarca okunmuş ve sonra nitel veri analizi için bilgi NVivo 11-Pro yazılımına girilmiştir. Her bir çalışmanın *Bulgular ve Tartışma* bölümlerinden elde edilen, her bir makalede sunulanların bağlamını gözden çıkarmamak için cümlelerin küçük bölümlerinden büyük bölümlere kadar çeşitlilik gösteren veriler endüktif olarak kodlanmıştır. Bakıcılar veya SBP'ler gibi yaşlılar dışındaki katılımcılar tarafından yapılan katılımlar dâhil edilmemiştir. Kodlar, çalışmalar boyunca uygulanmış ve gerektiğinde yeni kodlar eklenmiştir. Her çalışma tamamen kodlandıktan sonra, bireysel kodlar iç yorumlama tutarlılığı açısından incelenmiştir. Ardından tanımlayıcı temalar oluşturmak için birleştirilmiştir. Esas olarak aynı konuyu ele alan kodlar birleştirilmiş; ağaç-şeklinde bir hiyerarşi oluşturmak için birbirleriyle ilgili kodlar birleştirilmiştir. Bu süreçte, genel temalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu işlemin bir örneği Tablo 3'te sunulmaktadır. Sentezin son aşaması, araştırma amaçlarını temaların yorumlanmasında çerçeve olarak kullanmıştır. Bu, endüktif olarak geliştirilen temaların, araştırma amaçlarına

hitap edecek şekilde harmanlandığı ve sunulduğu anlamına gelir. Yorumsal doğası gereği, bu sürecin açıklanması zordur (Thomas ve Harden, 2008). Yaşlıların m-Sağlık kullanımının engelleri ve kolaylaştırıcıları ile ilgili belirlenen temalar ikinci yazar tarafından tartışılmış ve bu yazının *Bulgular* bölümünde sunulmuştur.

Tablo 3: Makalelerden Kodlanmış Metinlerden Tema Geliştirme Süreci Örneği.

Kodlanmış Metin Örneği	→ Kod
“Özellikle, çoğu kişi zaman içindeki tele-gözlem verilerini belirleyerek oksijen doygunluğunu bilmeyi ve “normal” aralığını öğrenmeyi yararlı buldu.”	Bilgi ve farkındalığı artırır
“Bakabilirdi ve “Evet, hey, bu hapı almam gerekiyor” dedi veya bir hatırlatma var.”	İlaçları hatırlamaya yardımcı olur
“Sağlığım için aktif olmaya çalışabiliyim”	Davranış değiştirmeye yardımcı olur
“Evde tele-gözlem için önerilen bir yarar, hastalığın erken bir aşamasında müdahaleye izin verecek olan sağlık durumundaki bir düşüşün daha erken tespit edilmesidir.”	Caydırmayı önleyebilir
“Katılımcılar, sağlık hizmetlerinin daha çabuk ulaşmalarına yardımcı olmak da dahil olmak üzere, mHealth'in ağırlık bakımını iyileştirmeye yardımcı olabileceği çeşitli potansiyel yollara dikkat çekti.”	Profesyonellerle iletişimi sağlar
“Video danışmasının getirdiği randevulara veya egzersiz sınıflarına gitmek zorunda kalmamanın zaman tasarrufu ve kolaylığı tutarlı bir temaydı.”	Zaman kazandırabilir
→ Açıklayıcı Tema: Sağlık durumunu yönetmeye yardımcı olur	
→ Alt Tema: İşlevsel Gereksinimler	
→ Tema: Kullanıcı Gereksinimleri	

Bulgular

Bu çalışma için uygun 17 makale, toplam 541 katılımcıdan oluşmuştur. Gözden geçirilen çalışmalardan bazıları, 60 yaşın altındaki katılımcıları içermesine rağmen, tüm katılımcıların yaş ortalaması 60'ın oldukça üzerinde olduğu için analizimize dahil edilmiştir. Dört çalışma, katkıları analizden çıkarılmış bakıcılar veya SBP'leri dahil etmektedir. İnsanların yaşam ve sağlık koşulları, bakım düzenlemeleri, etnik, eğitimsel ve sosyoekonomik koşullar açısından, bu tür bir bilgi mevcut olduğu sürece, çalışmalar genel olarak çok çeşitlidir. Tablo 4 dahil edilen çalışmaların bir tanımını sunar.

Katılımcıların görüş ve deneyimlerinden, yaşlıların m-Sağlık'ı kabulünü etkileyen dokuz tema veya alt tema belirledik: (a) Yararlılık Algısı, (b) İşlevsel Gereksinimler, Teknik Gereksinimler ve Kişiselleştirme, (c) Öz-yeterlilik, (d) Benlik Duygusu ve Kontrol, (e) Mahremiyet ve Gizlilik ve (f) Maliyet. Bu temalar aşağıdaki alt bölümlerde açıklanmıştır.

Tablo 4: Dahil Edilen Çalışmalar Tarafından Sağlanan Bilgilerin Tanımı.

Dahil edilen çalışmalar

1. Bentley ve diğerleri, 2014	7. Essén, 2008	13. Parker ve diğerleri, 2013
2. Bond & Worswick, 2015	8. Fairbrother ve diğerleri, 2013	14. Pecina ve diğerleri, 2011
3. Boström ve diğerleri, 2011	9. Grindrod ve diğerleri, 2014	15. Pritchard & Brittain, 2015
4. Boström ve diğerleri, 2013	10. Hamblin, 2017	16. Shulver ve diğerleri, 2017
5. Chung ve diğerleri, 2017	11. Horton, 2008	17. Steele ve diğerleri, 2009
6. Cook ve diğerleri, 2016	12. Melander-Wikman ve diğerleri, 2008	

Özellik	Açıklama	Çalışmanın numarası
Katılımcılar	60 yaşın altındaki katılımcılar dahil Bakıcılar veya SBP'ler dahil Önceden mHealth deneyimi olmayan katılımcılar dahil m-Sağlık'ı reddeden katılımcılar	1, 2, 6, 8, 9, 15 2, 8, 10, 15, 16 5, 9, 17 1, 2, 6
Kullanılan terminoloji	m-Sağlık Mobil ilaç yönetimi uygulamaları Tele-sağlık Tele-bakım Tele-gözlem, ev tabanlı izleme, izleme teknolojileri Tele-rehabilitasyon Elektronik bakım gözetimi Mobil güvenlik alarmı, alarm sistemi, kişisel acil durum müdahale sistemi ("PERS")	13 9 2, 6 1, 6, 10 4, 5, 8, 11, 14 16 9 3, 12, 15
Kullanılan teknoloji	Kolye/bilek alarmı Genişletilmiş bilek alarmı (GPS, ivmeölçer, hayati işaretlerin izlenmesi veya düşme detektörünü içerir) Akıllı telefonlar veya Tablet PC'ler İntel Sağlık Rehberi Hayati parametre monitörü / sensör Sağlık / hastalık yönetimi teknolojisi Giyilebilir düşme sensörleri Yatak / sandalye doluluk sensörleri Hareket sensörleri veya ivmeölçerler İlaç hatırlatma sistemleri Mevcut teknolojiyi kullanan çalışmalar Varsayımsal teknoloji kullanan çalışmalar	1, 3, 6, 10, 11, 12, 15 4, 7, 12 1, 9, 13, 16 8, 14 2, 4, 5, 6, 8, 14, 17 2, 4, 5, 6, 8, 10, 10, 13, 14, 16, 17 11, 12, 17 10, 11 4, 5, 16 9, 10 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16 4, 5, 13, 17
Çalışma yeri	Avustralya Kanada İsveç Birleşik Krallık ABD ABD & Güney Kore	16, 17 9 3, 4, 7, 12 1, 2, 6, 8, 10, 11, 15 13, 14 5

Kullanışlılık Algısı

Bir cihaz veya hizmetin algılanan veya deneyimlenen ihtiyacı, kullanışlılığı ve faydası, teknolojinin alımını ve katılımını önemli ölçüde etkilemiştir [Çalışma 1,

5, 6, 9, 16, 17]. M-Sağlık’a ihtiyaç duymayan katılımcıların — yani, sunulan hizmetlerin onların gereksinimlerine uymadığını düşünenler ya da başa çıkmalarına yardımcı olmak için zaten kullandıkları stratejiler üzerinde hiçbir avantaj görmeyenler — cihazları kullanışlı olarak algılaması daha az muhtemeldir ve bu nedenle onları kullanmamışlardır [Çalışma 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17]. Genel olarak, m-Sağlık’a sahip olan yaşlılar ile m-Sağlık ile daha önce deneyimi olmayanlar arasında algılanan kullanışlılık açısından büyük bir fark görülmemiştir. Daha ziyade, bir hizmetin ya da cihazın yararlı olup olmadığına, insanların bir yardıma ihtiyacı olup olmaması ve teknolojinin bu ihtiyacı uygun bir şekilde karşılayıp karşılamayacağına dair düşüncelerine bağlı olarak karar verildiği görülmüştür.

Birçok yaşlı insan sosyal ağlarından yeterince destek aldıkları, henüz yeterince yaşlı, hasta ya da zayıf olmadıklarını düşündükleri [Çalışma 1, 4, 5, 6, 9, 11, 17] ya da daha önce yapılan sağlık veya bakım sistemlerinin hizmetlerinden memnun oldukları için, hizmetlerin ve cihazların potansiyel yararlılığını kabul etmelerine rağmen, onlara kişisel olarak ihtiyaç duymadıklarını düşünmektedir. Bu, aşağıdaki ifadede gösterilmektedir:

Wendy, babası kolye alarmı reddince hayal kırıklığı yaşadı. Aynı zamanda, ona kolye alarmını öneren bir aile üyesinin düşüncesiyle dehşete düştü: “Biri bana bunu söyleseydi dehşete düşerdim çünkü bu onların bana, kaybediyorsun, halledip başa çıkamıyorsun deme yolu olurdu ve kimse onlara böyle bir şey söylemek istemez” (Bentley, Powell, Orrell ve Mountain, 2014:227).^{cn5}

Bu kesitten de anlaşılacağı üzere, daha sonra ayrıntılı olarak tartışılan teknoloji, yaşlı insanların öz benliklerini etkileme potansiyeline sahiptir. Hem işlevsel (bir cihazın ne için kullanılabileceği) hem teknik (bir cihazın nasıl çalıştığı) hem de bir cihazın işlevlerini ve tasarımını kişisel ihtiyaç ve tercihlere göre kişiselleştirme olanağının yanı sıra, kullanıcı gereksinimlerinin algılanan kullanışlılığı etkilediği ortaya çıkmış ve bu mesele aşağıda tartışılmıştır.

Kullanıcı Gereksinimleri

Kullanıcı gereksinimleri önemli bir tema olmuştur. Bu tema, İşlevsel Gereksinimler (cihazların ne için kullanılabileceği), Teknik Gereksinimler (aygıtların nasıl çalıştığı) ve Kişiselleştirme (aygıtın işlevsel ve estetik tercihlere uyacak şekilde uyarlanabilir olup olmadığı) alt başlıklarına ayrılmıştır.

^{cn5} Çevirmen Notu: Yazar bu konuyla ilgili *Notlar* kısmında (2) numara ile açıklama yapmıştır.

İşlevsel Gereksinimler

Katılımcılar genellikle hastalıklarını yönetmelerine izin veren cihazlara değer veriyor gözükmüştür. Bu durumda insanlar, cihazların bilgilerini arttırmalarına ve hastalıklarının daha fazla farkına varmalarına yardımcı olabileceğini düşünmüşlerdir [Çalışma 2, 5, 6, 8, 9, 14, 16]. İlaçlarını hatırlamalarına yardımcı olacak teknolojiyi değerli bulmuşlardır [Çalışma 6, 9], sağlıksız olarak algılanan davranışları tanımlayıp değiştirmişler ve onları daha aktif olmaları için motive etmişlerdir [Çalışmalar 14, 16]. Sağlıklarının takip edilmesi, yaşlıların daha iyi kararlar vermelerine ya da hizmette bulunan SBP'lerden acil müdahalelere yardımcı olabilir, böylece potansiyel olarak koşullarının kötüleşmesini geciktirebilir veya önler [Çalışma 2, 5, 6, 8, 14].

SBP'lerin kendilerine göz kulak olduğunu ve tavsiyede bulunacaklarını veya gerektiğinde müdahale edebileceğini hissetmek, katılımcılar tarafından çok kullanışlı olarak görülmüştür [Çalışma 6, 7, 13, 14, 16]. Ek olarak birçok yaşlı insan, m-Sağlık'ın onları, zamandan ve bazıları için meşakkatli olan gereksiz yere doktora gitmekten kurtardığı [Çalışma 6, 7, 14, 16], ya da SBP'lere uzaktan veya sağlıklarını kendileri yöneterek iletişim kurmalarına izin verdiği için takdirle karşılaşmıştır.

Sürekli acil servise gidip gelmemi engelliyor ve ne zaman kalbimle ilgili biraz huzursuz hissetmeye başlasam, hastaneye koşmak yerine çok daha pratik bir şekilde tansiyonumu ölçüyorum (Katılımcı, Erkek, 75 yaşında olarak tanımlandı, Pecina vd., 2011:464).

Katılımcılar, rehabilitasyon hizmetleri için randevulara gitmek zorunda kalmamanın kolaylığını takdir etmekteydi ve seyahatin önemli bir engel olduğu durumlarda kırsal ve uzak bölgelerde yaşayan insanlar için tele-rehabilitasyonun değerinin farkındaydı (Shulver, Killington, Morris ve Crotty 2017:125).

Bazı insanlar için çağrı merkezi operatörleri veya SBP'lerle m-Sağlık aracılığıyla düzenli temas kurmak, yalnızlık ve sosyal tecrit duygularını azaltmaktadır [Çalışma 16]. Ancak birçok kişi, bir sistem ne kadar yararlı olursa olsun, m-Sağlık'ın, SBP'lerle yüz yüze temasın yerini tamamen alamayacağını ve almaması gerektiğini vurgulamıştır [Çalışma 1, 9, 16, 17].

Birçok katılımcı, kendi evlerinde kalma ve bir bakım tesisine gitmek zorunda kalmama isteğini dile getirmiştir [Çalışma 1, 7, 10, 11, 17]. Bu amaçla, m-Sağlık, onlara ve akrabalarına, yalnız yaşarken bakıldıklarının ve acil durumlarda yardım

alabileceklerini bilmenin gönül rahatlığını verebildiği için kullanışlı görülmektedir. Bu duygular, Çalışma 2, 8, 9 ve 16 dışında incelenen tüm çalışmalarda ifade edilmiştir. Çoğunlukla insanlar, düşmekten ve tekrar uyanamamaktan ya da yardım isteyememekten korkmuşlardır [Çalışma 5, 11, 12], bazıları ise mahallelerindeki şiddetten endişe duymuş ve bir mobil güvenlik alarımının sağlayabileceği güvenlik duygusunu takdir etmişlerdir [Çalışma 12]. Düşme detektörlerini veya kolye alarmlarını kullanmak, bazı yaşlı insanların özgürleştirici olarak deneyimledikleri daha fazla risk alma ve daha aktif ve mobil olmak için kendilerini güvende hissetmelerini sağlar [Çalışma 3, 10, 11, 12]. Bir katılımcı, servisten sigorta olarak bahsetmiştir: “*Bunu sigortaya yakın görmelisin, çünkü gerçekte olan bu, bu sigorta*” (Katılımcı Georgina olarak tanımlandı, Bentley vd., 2014:231).

Ancak, cihazlara ve ilgili hizmete güvenmek zorunda kalmak, yaşlılara bağımsızlık kaybı gibi gelmekte ve onları maliyet ve faydaları tartmak zorunda bırakmaktadır [Çalışma 4, 6, 10, 15]. Kişinin öz benliği üzerindeki bu potansiyel etkisi, bu makalenin ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır, ancak burada şu alıntı ile nitelendirilmiştir:

Yaşlandıkça, belki başka insanlara ya da farklı şeylere güvenmek zorunda kaldıkça, bağımsızlığınızın bir parçasının alındığını hissedersiniz, ama sonra onu aldığımızda, bizi endişeden kurtardığını farkettilik, böylece aslında biraz bağımsızlık bana geri verildi. (60’lı yaşlarda Bayan Swallow isimlendiren katılımcı, Hamblin, 2017:136),

Teknik Gereksinimler

Katılımcılar, kullanımı kolay ve anlaşılır bir sistem istemiştir [Çalışmalar 1, 2, 6, 9, 12, 13, 14, 17] ve onu kullanmak ya da teknolojinin nasıl kullanılacağını öğrenmek için çok zaman harcamak istememişlerdir [Çalışma 6, 9, 10]. Birçok yaşlı insan, sistemlerinin nasıl çalıştığı, işlevlerinin ne olduğu ve herhangi bir alternatif ya da daha gelişmiş teknolojinin mevcut olup olmadığı hakkında daha fazla bilgi alma arzusunu dile getirmiştir; ayrıca, tedarikçilerden ve yönlendiren SBP’lerden yeterli bilgi almadıklarını da düşünmekteydiler [Çalışma 1, 3, 6, 7, 10, 11, 17]. Bazı katılımcılar, sistemlerinin nasıl çalıştığını ya da bazı durumlarda hayal kırıklığına yol açacak şekilde nasıl doğru kullanacaklarını bilmediklerini belirtmiştir [Çalışma 7, 9, 10, 11]:

Tele-bakım cihaz(lar)ını hiç aktive etmemiş olanların çoğu, aktivite ettiklerinde ne olacağı konusunda net değildi; çağrıya kimin cevap vereceğinden, bir ambulansın gelip gelmeyeceğini ve cevap verenin mülklerine nasıl ulaşacağından emin değillerdi (Hamblin, 2017:137).

Diğerleri ise teknolojinin nasıl çalıştığını bilmek istememiştir [Çalışma 7]. Bazı yaşlı insanlar, hastanede kaldıktan sonra sıkça olduğu gibi, bir broşür ve bilgi materyali akını tarafından boğulmak yerine, yönlendiren SBP'lerinden, m-Sağlık'la ilgili yüz yüze bilgi almayı tercih etmiştir [Çalışma 6]. Diğerleri olası dil engellerini hesaba katmak için gerekli olan kolayca anlaşılabilir bir el kitabı istemiştir [Çalışma 5, 6, 9, 17]. Daha sonra detaylı olarak da tartışılan, teknolojiyi güvenle kullanabilmek için gereken bilginin insanların öz yeterliliğini etkilediği ortaya çıkmıştır. Cihazların mümkün olduğunca zararsız ve insanların günlük rutinlerine kolayca entegre edilebilir olması gerekiyordu, aksi durumlar bireylerin onları unutmaya ya da bırakma riski oluşturmaktadır [Çalışma 4, 6, 9, 10, 11].

İlk birkaç ay boyunca iyiydim, sonra birkaç günlüğüne gittim ve yanıma alamadım çünkü kızımın evinde çalışmadı. Sonra eve geldim ve sanırım çoğu şey gibi, bir süre denersiniz sonra unutursunuz (Katılımcı, Bayan, 77 yaşında olarak tanımlandı, Horton, 2008:1189).

Birleşik Krallık merkezli bir çalışmadan çıkarılan sonuçta, güvenilir bir teknolojiye ve güvenilir operatörlere sahip olmak, herhangi bir m-Sağlık sisteminin temel bir gereksinimi olarak görülmüştür. “Ancak, katılımcılarımız tarafından belirtildiği gibi, bir kişinin bir teknoloji kullanmaya karar vermesindeki en önemli husus, ekipmanın ve ekipmanın arkasındaki ekibin olması gerektiği gibi güvenilir ve çalışır olmasıdır” (Bentley vd., 2014:232).

Bazı katılımcılar, hastalığı veya bir kazayı doğru şekilde teşhis etmek için teknolojiye güvenmek zorunda olmanın endişelerini dile getirmişlerdir [Çalışma 3, 5, 9, 17], diğerleri ise doğru çalıştığına güvendiklerini söylemişlerdir [Çalışma 6]. Hatalı teknoloji, özellikle yaşlı insanların utanç verici veya sinir bozucu olduğunu düşündükleri birden fazla yanlış alarmin aktive olması durumunda [Çalışma 1, 10, 11, 15], hizmetten vazgeçilmesine yol açabilir [Çalışma 6]. Birçok yaşlı insan, sistemin bakıma ihtiyacı olduğunda (örn. pil değişimi) veya arızalı olması durumunda ne yapılacağını bilmediklerini belirtmiştir [Çalışma 6, 16] ve devamlı destek talebini dile getirmiştir [Çalışma 2, 5, 6, 10, 16, 17]. Çalışma 17'de, katılımcılar özellikle deri altına sensör yerleştirme olasılığını tartışırken, teknoloji kullanımından kaynaklanan potansiyel sağlık etkileri konusunda endişelidirler:

Bazı katılımcılar, sensörlerin birbirleriyle kablosuz iletişim kurduğu gerçeğinin farkındaydı ve bu dalgaların kansere neden olabileceği konusunda endişeleri

vardı. Yerleştirilmiş sensörlerin alerjik reaksiyonlara neden olup olmayacağı hakkındaki sorular da ortaya atıldı. Birkaç katılımcı, cildinin altına bir sensör yerleştirilmesi gerektiğinde yaşayabilecekleri ağrı ile ilgili endişelerini dile getirdi. (Steele, Lo, Secombe veWong, 2009:793)

M-Sağlık'ın kullanılabilirliği, giyilmesi rahatsızlık verici olduğunda veya zorladığında (örneğin, boynuna takılan kolye alarmları veya kemere takılan düşme detektörleri; Çalışma 1, 10, 11) sınırlıdır. Diğer bir sınırlama, ev tabanına kablosuz olarak bağlanmış olan bazı servislerin sınırlı erişimidir (örneğin, kolye alarmları). Birçok katılımcı, sistemlerinin ne kadar uzağa erişebileceği konusundaki belirsizliği dile getirmiş ve bu da çoğu zaman evde, menzil dışında olduğunu düşündükleri yerlerden kaçınmalarına neden olmuştur [Çalışma 3, 10, 11, 12].

Kişiselleştirme

Katılımcılar, hangi işlevselliklerin kendileri için yararlı ve uygun olabileceği konusunda farklılık göstermiştir [Çalışma 17]. Birçok yaşlı insan, hepsine uyan tek bir çözüm olmadığını vurgulayarak, teknolojilerin ve hizmetlerin fiziksel, bilişsel ve duyuşsal yetersizliğin hesaba katması gerektiğini belirtmiştir [Çalışma 1, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17]. Sorulduğunda birçok katılımcı, hizmetlerin kullanışlılığı ve kullanılabilirliği bakımından nasıl geliştirilebilir olduğuyla ilgili fikre sahiptir ve genellikle tasarım ve geliştirme süreçlerine dahil olma isteklerini dile getirmişlerdir [Çalışma 3, 6, 12, 16].

Cihazların tasarımı çok önemlidir. Birçok katılımcı, yaşlı insanlar için tasarlanan teknolojinin taşımak için çekici olmadığı ve genellikle rahatsız edici olduğu görüşünü dile getirmiştir [Çalışma 1, 10, 15]. Her ne kadar teknoloji kendi evlerinin mahremiyetinde daha az sorunlu olsa da [Çalışma 1], yaşlı insanlar teknolojinin fark edilmemesini ve kamuya girdiklerinde sağlık-bakım aracı olarak kolayca tanınabilir olmamasını istemişlerdir. Cihazların tasarımı, insanların daha sonra ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, benlik duygularını önemli ölçüde etkileyebilir. İnsanların teknoloji tasarımına ilişkin olarak, giyim eşyalarının içine yerleştirilmesi ve onları küçültmek, mücevher ya da saate benzetmek adına boyun yerine bileğe takmaktan, hatta derilerinin altına yerleştirilmiş teknolojiye sahip olmaya kadar uzanan pek çok öneri ve tercihleri vardır [Çalışma 1, 6, 10, 17].

Altın bir zincir istiyorum. İpi sevmiyorum! Küçük bir bilezik gibi yapamazlar mı? Evet, acil bir durum için. Güzel olmasını bekleyemezsiniz, ancak altın olanlar çıktığında listede ilk olmak istiyorum (Katılımcı 90'lı yaşlarında Ba-yan Tyne olarak tanımlandı, Hamblin, 2017:134).

Yaşlılar kullanıyor olsun veya olmasın, akıllı telefonlar ve tablet PC'ler gibi teknolojiler, gençlik ile ilişkilendirilmektedir ve bazı katılımcılar, geleneksel telebakım servislerinin işlevlerini bu cihazlara dahil etmeyi önermiştir [Çalışma 1, 16]. Bazı durumlarda insanlar, kendilerine verilen cihazları kurcalamış ve uyarlamıştır; diğer durumlarda, sunulan hizmetleri reddetmiş ve daha ucuz ve gereksinimlerine uygun alternatifler aramışlardır [Çalışma 1, 3, 9, 16].

Öz-Yeterlilik

Yaşlı insanların cihazları başarıyla çalıştırma yeteneklerine olan inançları, m-Sağlık'ı benimsemelerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bazı katılımcılar, yetkin hissederken [Çalışmalar 2, 3, 9, 16], diğerleri, teknolojiyi doğru kullanma yeteneklerini sorgulamış ve bazıları ise teknolojiden hoşlanmadığını veya ondan korktuğunu bile dile getirmiştir [Çalışma 4, 6, 10, 17]. “Teknolojiyi kullanma konusunda güven ve deneyime sahip olmadıklarını düşünen ‘kullanıcı olmayanlar’ arasında teknolojiye yönelik kaygı ve hoşlanmama tartışmaları vardır.” (Cook vd., 2016:13).

Katılımcılar, genellikle cihazlara zarar vermekten, hata yapmaktan veya yanlışlıkla alarm vermekten korktuklarını ifade etmişlerdir [Çalışma 1, 9, 10, 15]. Teknolojiyle, örneğin bilgisayarlar, video kaydediciler veya çeşitli bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ile önceki deneyimleri, katılımcıların öz yeterliliklerini büyük ölçüde etkilemiştir. Teknolojinin istekli kullanıcıları genellikle yeteneklerine olan inancını ifade ederken, diğer cihazlarla daha önce zorluk yaşayan katılımcılar, daha endişeli olma eğilimindedir [Çalışma 1, 2, 3, 9, 12, 16, 17]. Arkadaşlarının veya akrabalarının m-Sağlık ile ilgili deneyimleri de yaşlıların teknolojiyi etkin kullanabilmek için kendi yeteneklerine yönelik beklentilerini etkileyebilir. Koreli ve Koreli-Amerikalı katılımcıların görüşlerini incelerken Çalışma 5'teki araştırmacılar, kültürün de burada bir etkisinin olabileceğini keşfetmişlerdir. Yaşlı Koreli insanlar, Kore'nin oldukça teknoloji meraklısı bir ülke olarak kabul edildiği gerçeğiyle açıklanabilecek, Koreli-Amerikalı akranlarına kıyasla m-Sağlık'ı kullanma fikrine daha açık görünmüşlerdir.

Katılımcılar, genellikle eğitim alma isteğini dile getirmişler ve bazıları, özellikle m-Sağlık, hastalık yönetimi için kullanıldığında ve de kullanılan teknolojinin gençlik ile ilişkili olduğundan öğrenmeye istekli olmuşlardır [Çalışma 13, 16, 17]. Çalışma 9 ve 16'daki araştırmacılar, katılımcıların cihazlarını uzun süre aktif kullandıkça daha rahat ve güvende hissettiklerini keşfetmiştir. İnsanlar, cihazlarının nasıl çalıştığı veya bağlı servislerin nasıl kullanıldığı ile ilgili ihtiyaç duydukları

veya istedikleri bilgi miktarında çeşitli görüşlere sahiptir. Yeteneklerine inanan ve teknolojiyi kullanma konusunda daha pro-aktif olan yaşlı insanların, bu konuda daha fazla bilgi edinmek istediği, daha endişeli olanların ise istemediği anlaşılmıştır.

Benlik Hissiyatı ve Kontrol

Kimliklerini ve benlik duygularını sürdürebilmek, katılımcılar için çok önemlidir. M-Sağlık, özellikle bakım amacıyla kullanılıyorsa, insanların kendilerini daha yaşlı, kırılgan, daha savunmasız ve istediklerinden daha fazla biçimde başkalarına bağımlı hissetmelerine neden olan kendi öz-kavramlarına bir tehdit oluşturmaktadır [Çalışma 1, 6, 12, 15]. Daha da önemlisi, başkaları tarafından algılanma ve muamele görme şeklini değiştirebilir [Çalışma 1, 6, 10, 15]. Teknoloji tasarımının damgalayıcı olduğunu hissediyorsa, bir kişinin zayıflığına ve kendi başına idare edememesine işaret ediyorsa, m-Sağlık kullanmak özellikle güçtür. Bu, utanç duygusu uyandırmaktadır [Çalışma 1, 6, 10, 15, 17]. Bazı insanlar, sosyal önyargı ve ayrımcılıktan korkmaktadır: “bence bir bakıma zayıflıklarına dikkat çekildiğini düşünüyor ve bunu istemiyorlar çünkü her zaman çok güçlüydü fakat şimdi o kadar güçlü değil” (Pritchard ve Brittain, 2015:129).

Sağlık durumunu yönetmek için m-Sağlık’ı kullanan bazı kişiler, teknolojinin hastalıkları konusunda istenmeyen sürekli bir farkındalığa yol açtığını düşünmektedirler [Çalışma 6, 9, 14]. Bununla birlikte, diğerleri için, kendilerini savunmasız, zayıf ve yardıma muhtaç olarak algılamak, m-Sağlık’ın ve refahlarının uzaktan izlemesinin daha faydalı ve kabul edilebilir olmasında etkiye sahiptir [Çalışmalar 1, 6, 17]. Bazı yaşlı insanlar, teknolojilerine (örneğin kolye alarımı) “nazarlık” gibi yeni bir açıdan bakmayı başarmışlardır, bu da onların damgalanma hissiyatlarını yenmelerine yardımcı olmuştur [Çalışma 10]. Çok az kişi ise, bu teknolojilerin engelli yaşayan genç insanlar tarafından da kullanıldığını vurgulamıştır. Bu durum, savunmasızlıkla ilişkili damgalanmayı ortadan kaldırmasa da yaşa bağlı damgalanmayı ortadan kaldırmaktadır [Çalışma 1].

Katılımcılar, m-Sağlık kullanmanın, hizmet sağlayıcıları tarafından bir birey olarak değil de “bir şey/nesne” olarak görülmelerine yol açabileceğinden endişelidir [Çalışma 4, 15]. Çalışma 4’teki katılımcılardan şu alıntıyla gösterildiği gibi, *“Bir yabancı oluyorsun... sen bir hiçsin... ve demek istediğim, senin kim olduğunu bilmeden nasıl umursayabilirler.”* (Boström, Kjellström ve Björklund, 2013:122).

Bununla birlikte, çağrı merkezi operatörlerine veya doğrudan katılımcıların bildiği ve güvendiği SBP’lere bağlı teknoloji çok olumlu karşılanmıştır [Çalışma 7,

16]. Essén'in (2008:134) belirttiği gibi, "güvendikleri bakım personeli tarafından gözetilmek, yaşlıların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar."

Birçok yaşlı insan, yük olarak algılanmak istemediklerini vurgulamıştır. Bu genellikle, daha önce düşmüş olsalar bile, kendi başlarına kalkmaya çalışmama veya gerçekten yardıma ihtiyaç duysalar bile cihazlarını harekete geçirmemeleri gibi "riskli" aktivitelere imtina etmeleriyle sonuçlanmıştır [Çalışma 1, 6, 10, 11, 12].

Katılımcılar, "insanları rahatsız etmemek" dilini, acil bir durumda cihazlarını kullanmamalarının gerekçesi olarak sık sık kullandılar (Hamblin, 2017:135).

İşlevsel sınırlamaları olan bir bilgi kaynağı, bir mobil alarmin "sınırları test etmek" için kullanılabileceğini düşündü, ancak onun durumunda bir mobil alarmin onu daha fazla hareket ettirmeyeceği için alarma cevap verenlere sorumluluk yüklemek istemedi (Melander-Wikman, Fáltholm ve Gard, 2008:342).

Katılımcıların çoğu, m-Sağlık'ı sadece akrabaların veya SBP'lerin gönlünü almak için kullanmaya karar verdiklerini ve hatta bazıları, hizmetleri kullanmaları için baskı yapıldığını hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu son gruptaki bazı kişiler açısından bu tür algılar, cihazlarını yalnızca akrabalarından veya SBP'den bir ziyaret beklediklerinde taktıkları sonucunu doğurmuştur [Çalışma 6, 7, 10, 15]. Cihazların nasıl ve ne zaman kullanılacağı ya da kullanılıp kullanılmayacağının kontrolü, yaşlı insanlar için çok önemlidir ve bağımsızlıklarını belirtmenin ya da onlar için kullanım konusunda karar vermiş olanlara karşı itiraz etmenin bir yolu olarak değerlendirilmektedir [Çalışma 1, 15]. Bu nedenle birçok katılımcı, kapatılabilecek [kapatılabilme özelliği olan] cihazları istemiştir ya da basitçe her zaman takmamaya ya da kullanmamaya karar vermişlerdir [Çalışma 9, 17]. Yaşamlarını otomatik olarak ve sürekli izleyen aygıtlar, bu nedenle özellikle problemli olarak görülmüştür [Çalışma 6, 10, 15]. Katılımcılar, eğer gerek duyuyorlarsa, m-Sağlık istiyorlarsa ve seçimlerine saygı duyulmasını talep ediyorlarsa, kendileri için karar vermede yetkili olduklarını belirtmişlerdir [Çalışma 1, 13, 17]. Ayrıca, insanlar belirli bir durumda yardıma ihtiyaç duyup duymadıklarına kendileri karar vermek ve cihazların ne zaman bir alarm gönderdiğini kontrol etmek istemişlerdir [Çalışma 10]. Bunlar daha yaşlı yetişkinler için temel teknik gereksinimlerdir.

Mahremiyet ve Gizlilik

Katılımcıların çoğu, veri gizliliği konusundaki endişelerini dile getirmişlerdir [Çalışma 4, 10, 16, 17]. Kişisel veya tıbbi verilerinin üçüncü şahıslar için yeterince ilgi çekici olduğunu anlayamamış ve modern gözetim toplumunun onlar hakkında bilinen her şeyi çoktan topladığını düşünmüşlerdir [Çalışmalar 5, 12, 17].

Umurunda bile değil! Bugün çok fazla güvenlik politika-şeyi [metinde aynen bu şekilde] var ve onlar benim yararım için. Demek istediğim, “Büyük Birader” seni zaten her yerde izliyor. (P1 olarak tanımlanan kullanıcı, Melander-Wikman vd., 2008:342)

Katılımcılar, kalp atışı, nabız veya tansiyon gibi tıbbi verilerinin yabancı biri için herhangi önemli bir değere sahip olduğunu kavramamaktadır. Bir katılımcı, “Gizlilik” konusunu şu yorumla reddetmektedir: “İçinde gizli olan ne var?” (Steele vd., 2009:796)

Çoğunlukla, verilerini korumak için hizmete katılan tedarikçilere ve SBP'lere güvenmekte ve genellikle bir gizlilik ihlalinin potansiyel riskleri ve sonuçlarının farkında olmamışlardır [Çalışma 10, 12, 16, 17]. Bununla birlikte, yetersiz veri korumasına dair farkındalığın artması, kullanıcıların m-Sağlık'ı kabul etmesini olumsuz yönde etkileyebilir [Çalışma 17]. Grindrod, Li ve Gates tarafından yapılan çalışmada katılımcıların açıklamaları (2014; Çalışma 9), güvenlerinin sistemi kimin işlettiğine bağlı olduğunu göstermektedir. Örnek olarak, Grindrod ve diğerleri yaşlı insanların bir sigorta şirketi tarafından işletilen teknolojiye şüphelendiğini, toplanan bilgilerin sigorta taleplerine karşı kullanılabileceğinden korktuğunu belirtmiştir.

Dijital gözetim ve kişisel mahremiyet açısından, katılımcıların görüşleri daha belirsizdir. Bazıları saklayacak hiçbir şeyleri olmadığını ve dijitali, yüz yüze gözlemlemeye tercih ettiklerini belirtirken [Çalışma 7, 12, 13, 16, 17] diğerleri, davranışlarının ve hareketlerinin sürekli izlenilmesinden ve yargılanması ihtimallerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir [Çalışma 4, 5, 7, 11, 13, 17].

Sabahları geç saate kadar yattığımı izleniyor olması beni sarstıyor. Ayrıca, uyuyamayp ve gecenin köründe kalktığım zamanlarda, bazen bunun görülebileceğini düşünüyorum (Katılımcı Sivén olarak tanımlanan katılımcı, Essén, 2008:133).

Birisinin kendisi hakkında toplanan verilere bakması olasılığı ve verilerinin “normal” görünmemesi olasılığı bu kadının canını sıkıştır (Essén, 2008:134).

Boström ve diğerleri (2013) tarafından yürütülen Çalışma 4'teki bazı katılımcılar için, denetlenme ve izlenme fikri, Soğuk Savaş sırasında Doğu Almanya'daki olumsuz casusluk hatıralarını yeniden canlandırmıştır. Yaşlı insanların kişisel bir ihtiyaçlarının giderilmesinde veya fayda görmelerinde, sağlanan hizmet (örneğin, mobil güvenlik alarmları için konum takibi) için gerekli görüldüğü takdirde, mahremiyet kısıtlamalarının genel olarak çalışma katılımcıları tarafından kabul edildiği unutulmamalıdır [Çalışma 4, 12, 16]. Bu, temayı *Kullanışlılık Algısı* temasına bağlar. Diğer yandan, potansiyel mahremiyet ihlali olarak görülen ve yaşlı insanlar tarafından sıkça reddedilen kameralar veya ses kayıtları gibi fonksiyonlar, gereksiz veya aşırı müdahaleci olarak kabul edilmiştir [Çalışma 4, 5, 12, 17].

Maliyet

Ekipman ve ilgili servislerin maliyeti birçok katılımcı için endişe vericidir ve m-Sağlık'ın benimsenmesinde büyük bir engel olarak tanımlanmıştır [Çalışma 5, 13, 17]. Birçok katılımcı, yaşlı insanların genellikle çok sınırlı bir gelirle idare etmek ve bu yüzden harcamalarını önceliklendirmek zorunda olduklarına dikkat çekmiştir. M-Sağlık, yararlı olarak algılsa bile, genel olarak gereksiz bir şey olarak kabul edilmiş ve bunun için yalnızca mühim ihtiyaçlar karşılandıktan sonra yeterli fon kaldığı takdirde para harcanabileceği düşünülmüştür [Çalışma 1, 13, 17]. Bentley ve diğerlerinin (2014:223) dile getirdiği gibi “Tele-bakım’dan yararlanan bazı insanlar, yiyecek ve ısıtma gibi öncelikli ihtiyaçları olmadan, bunu kolayca karşılayamayabilir”.

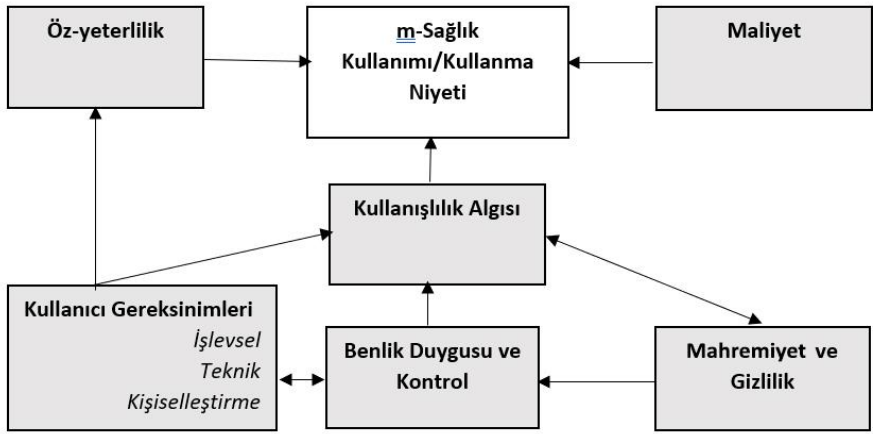
Bazı yaşlı insanlar, kullandıkları hizmetin kesin maliyetinin farkında değildir veya SBP'lere danışarak yanlış bilgilendirildiğinden ya da karmaşık fiyatlandırma yapıları nedeniyle kullanmaya yönlendirilmiştir [Çalışma 1, 10]. Ekipman ve hizmetin yüksek fiyatları bazen, aile üyelerine veya komşularına bağlı bir alarm düşmesi satın alınması gibi daha ucuz alternatifler arayan katılımcılarla sonuçlanmıştır [Çalışma 1, 3, 9]. Bazı katılımcılar, hizmeti yalnızca aileleri veya devlet parasını ödediği takdirde kullanacaklarını belirtmişlerdir [Çalışma 17]. Chung, Thompson, Joe, Hall ve Demiris (2017; Çalışma 5) tarafından yapılan çalışmada Koreli katılımcılar, hükümetin, sistemlerin ve hizmetlerin erişilebilirliğini ve satın alınabilirliğini arttırması gerektiğini ve sosyoekonomik olarak dezavantajlı olan insanlara yardım sağlaması gerektiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca, rekabet piyasasının fiyat indirimlerine katkıda bulunabileceğini belirtilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmanın amacı, yaşlıların m-Sağlık kullanımını kolaylaştıran veya engelleyen faktörleri anlamaktır. Şekil 3, şimdi daha detaylı olarak tartışılacak olan bulguları ve ilişkilerini göstermektedir.

Kullanışlılık algısı, teknolojinin kabulünü ve kullanımını etkileyen temel bir faktör olarak tutarlı bir şekilde vurgulanmıştır ve sağlık hizmetleri bağlamında çeşitli nicel çalışmalarda birkaç kez doğrulanmıştır (bkz. Holden ve Karsh, 2010). Teknoloji kabul modelinde (TAM; Davis, 1989; Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989), kullanışlılık algısı hem kullanım amacını hem de gerçek teknolojinin kullanımını doğrudan etkileyen iki faktörden biridir. Temel olarak, kullanışlılık algısı, kullanıcının kişisel bir kazanç görmesi veya teknolojiyi kullanmaktan fayda sağlaması gerektiği anlamına gelir. Birleşik kabul ve teknoloji kullanımı teorisi olan UTAUT, bu kavramı, performans beklentisi olarak adlandırır (Venkatesh, Morris, Davis ve Davis, 2003). Planlı davranış teorisi olan *PDT*, bir kimsenin, m-Sağlık kullanmak gibi, belirli bir eylemin veya davranışın yaşamı üzerinde olumlu bir etkisi olacağına olan inancını tanımlamak için “davranışa yönelik tutum” kavramını kullanır (Ajzen, 1991).

Bu nitel çalışma bu bulguları doğrulamaktadır. Teknolojinin kullanışlı olabileceği veya bir amaca hizmet edebileceği konusunda genel bir kabul olmasına rağmen, katılımcıların kişisel bir fayda görmesi gerekmektedir veya belirli bir cihazın kendileri için yararlı olduğunu düşünmeleri için onlara hitap etmesi gerekmektedir. Buna göre, belirli bir cihazın sunduğu işlevler, algılanan ihtiyaçlarına hitap ederek, ne kadar kullanışlı olduğunu etkilemiştir. Şekil 3, Kullanıcı İhtiyaçları için Algılanan Yararlılığı ve bununla ilgili ‘İşlevsel İhtiyaçlar’ı bağlayarak bu ilişkiyi göstermektedir.

Şekil 3: Tanımlanan temaların birbiriyle ilişkilendirilmesi: (tek başlı bir ok tek yönlü bir ilişkiyi; çift başlı bir ok temalar arasında çift yönlü bir ilişkiyi gösterir).

Yaşlı yetişkinlerin çoğu, SBP’lerle olan etkileşimin, kişisel etkileşimlerin yerini hiçbir zaman tam olarak alamayacağını ve almamasını gerektiğini belirtse de teknolojiyi mevcut hizmetlere yararlı bir ek olarak değerlendirmişlerdir. Mobil cihazların yapabilecekleri, gittikçe daha popüler hale gelip, örneğin giderek artan bir şekilde bankacılık durumunda olduğu gibi, geleneksel yüz yüze hizmetlerin yerine yavaş yavaş geçebilme olasılığı taşımaktadır. Bireysel sağlık hizmeti deneyimlerindeki bu değişiklikler, hizmet sağlama biçimleri için artan toplumsal sonuçlara yol açabilir. Her türlü sağlık ve zindelleme ilgili amaçlara yönelik akıllı telefon uygulamalarının hızlı gelişimi, SBP’lerin insanlar için aktif bir şekilde yönettiği sağlık hizmetinden, kendi başlarına idare eden kişilere dönüşümü olarak görülebilir (Lupton, 2013; Varshney, 2014).

Teknolojinin gerçekten yararlı olması için, *Teknik Gereksinimler* alt başlığı altında özetlendiği gibi, güvenilir olması, göze çarpmaması ve insanların yaşamlarına kolayca uyum sağlaması gerekir. Cihazların yaşlılara sunduğu sınırlı teknolojik imkanlar (çoğu durumda bir kolye veya bileğe takılan alarm) istenmeyen sonuçlara da yol açabilir. Örneğin, tek başına yaşarken m-Sağlık’a güvenmek zorunda kalmak, eğer cihaz sınırlı bir menzil ile eve merkez olarak bağlıysa, yaşlı kişinin evinde bir “güvenlik hapishanesi” yaratabilir. Zarardan korunurken, sonuçta yaşlıların hareketleri kısıtlanmakta ve topluma aktif katılımları engellenmektedir. Teknolojik imkanların, örneğin, zaten bu hizmetleri mobil güvenlik alarmı biçiminde mekânsal kısıtlamalar olmadan sağlaması için var olduğunu düşünerek, neden bunların hala yaşlı insanlara rutin olarak sunulmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yaşlı insanlar, kullanımı ve anlaşılması kolay cihazlar

istemiştir. Bu bulgu, TAM'in algılanan kullanım kolaylığı, UTAUT'un çaba beklentisi ve PDT'nin teknolojiyi kullanmak için gereken fiziksel ve zihinsel çaba algısının, kullanışlılık algısını ve dolayısıyla teknoloji kullanımını etkilediğini belirten, algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinde yansıtılmaktadır (Ajzen, 1991; Davis, 1989; Davis vd., 1989; Venkatesh vd., 2003).

Yaşlı insanlar, farklı ihtiyaçlara, imkânlarla ve tercihlere sahip çeşitli bir gruptur; bu çalışmaya dâhil olan kişiler, ihtiyaç duyduğu işlevleri ve cihazın tasarımını kişisel gereksinimlerine ve zevklerine göre kişiselleştirme seçeneğini istemiştir. İnsanlar, genellikle herhangi bir sınırlamanın veya eksikliğin dengelenmesi için çeşitli yöntemler geliştirmede çok özgün ve yaratıcı olabilirler (Loe, 2010; López Gómez, 2015). Aslında, bu çalışmada yer alan bazı katılımcılar, bireysel ihtiyaçlarına daha uygun hale getirmek için kendilerine sağlanan m-Sağlık cihazlarını kurcalamıştır.

M-Sağlık'ın tasarımı, insanların benlik duygularını etkileme potansiyeline sahip olduğu için çok önemlidir. Kamusal söylem, aktif, özerk ve bağımsız yaşlıların idealini destekler (López Gómez, 2015; Mort vd., 2013). Ancak, aygıtların tasarımı, özellikle yaşlı insanlar için özel olarak geliştirilen cihazlar, damgalayıcı olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, bunun tam tersi - yani zayıf, daha savunmasız ve daha az yetenekli bir kimlik - yaşlılara dayatılmıştır. López Gómez (2015), insanların başkaları için illaki görünür olan ya da kapsamlı olmayan nesnelere ve eylemlere önem verdiğini belirtmiştir. Teknoloji de belli bir anlama bağlanabilir (Lupton, 2013). Bu, geliştiriciler ve sağlayıcılar tarafından bilinmeli ve mümkün olduğunca öngörülmelidir. M-Sağlık, bu çalışmaya görüşleri dâhil edilen birçok yaşlı insanın, benlik duygusu ile başkaları tarafından nasıl görüldükleri ya da sağlık yüzünden kendilerini nasıl görmeleri gerektiği [hakkında zorunda bırakılmaları] arasında bir farklılık deneyimlemesini sağlamıştır. Bu teknolojinin kullanılmamasına yol açan ve ona karşı sık sık utanç duyulmasına veya isyan hissine neden olmuştur.

Geriatrik teknoloji gelişiminin genel amacı yaşlıları, m-Sağlık ile daha bağımsız hale getirmek olsa da incelenen çalışmaların katılımcılarından bazıları, kendilerini daha sınırlandırılmış ve sunulan cihaz ve hizmetlere bağımlı hissetmişlerdir. Görüldüğü üzere bazı insanlar, bağımsızlıklarının kaybına uğramakla ve artan yardıma muhtaçlıklarıyla içten içe mücadele etmiştir. Bu, onların m-Sağlık'ın yararına ilişkin algılarını etkilemiş ve çoğu zaman akrabalarının veya SBP'lerin görüşleri ile tam bir çelişki içinde olmalarına neden olmuştur. Nitekim yaşlı insanlar, genellikle teknolojiyi kabul etmeleri için sıklıkla akrabaları veya SBP'ler tarafından ikna edildiklerini ya da zorlandıklarını hissetmiştir. Yaşlı insanları, kullanma niyetinde olmadıkları, günlük yaşamlarına entegre etmekte zorlandıkları ve benlik

duyguları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilecek teknolojileri kabul etmeye zorlamak, hem etik açıdan oldukça sorgulanabilir hem de teknoloji uzmanlarının, SBP'lerin ve akrabaların uygulama konusundaki isteklerini gerçekleştirilmesinde bir engeldir. Bu nedenle, tüm cihazların nasıl, ne zaman ve kullanılıp kullanılmayacağını kontrolünü ele almak, yaşlı insanların kendilerini savunmaları ve benlik duygularını sürdürmeleri için önemli bir yoldur. İki kavram: Benlik Duygusu ve Kontrol ile Kullanıcı Gereksinimleri, arasındaki ilişki iki yönlüdür; Şekil 3'te iki başlı bir okla sembolize edilmiştir. Cihaz üzerinde kontrol sahibi olabilmek, temel bir gerekliliktir. Kötü tasarlanmış m-Sağlık, yaşlıların benlik duygularını olumsuz yönde etkileyebilir. Öte yandan, insanların hem işlevleri hem de tasarımdaki ihtiyaçlarını ve tercihlerini iyi karşılayan ve onlara maksimum kontrol sağlayan cihazlar, kullanıcıların kendi imajlarını sürdürmelerine yardımcı olabilir.

Mahremiyet ve Gizliliğin çelişkili bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Mahremiyet bir kaygı gibi görünse de gizlilik, araştırmacılar tarafından bahsedilmediği sürece çoğu yaşlı yetişkinin göz önünde bulundurmakta olduğu bir konu gibi algılanmaktadır. Birçok yaşlı insan, verilerini güvende tutmak için SBP'lerine güvendiklerini veya belirli bir değere sahip olmadığını düşündüklerini belirterek ilgisiz ya da gizliliği çevreleyen sorunlardan habersiz görünmektedir. Ancak French ve Smith (2013), katılımcıların bilgilerinin potansiyel olarak onların zararına, örneğin, bağlamından ayrılmış kişisel verilerden elde edilen sonuçlara dayanan ayırıcı politikaları onaylayarak nasıl kullanabileceklerini vurgulamıştır. Gizliliğe gelince amaçlarına hizmet etmek, yani onları güvenli ve sağlıklı tutmak için yaşlılar hakkında yeterli bilgi toplayan teknolojiler ve müdahaleci olmak arasında ince bir çizgi belirir. Bazıları için izlenme hissi, benlik duygularını etkileyen, içine kapanma ve yargılanmış hissettikleri bir etki yaratmıştır. Video kaydı gibi bazı işlevler, çok işgalci olduğundan reddedilmiş, diğer işlevler için ise, insanların mahremiyetlerinden ödün verme zorunluluklarına karşı kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmenin artılarını tartıştıkları görülmüştür. *Algılanan Kullanışlılık ve Mahremiyet* arasındaki bu çelişkili ilişki, Şekil 3'te çift başlı bir okla sembolize edilmiştir.

Öz-yeterlilik, m-Sağlık kullanımı veya kullanım niyetini doğrudan etkileyen bir başka faktördür. Yaşlı yetişkinlerin çoğu, cihazları başarılı bir şekilde kullanmayı becerebileceklerine inanmaktadır fakat bazıları onlardan korkmaktadır. Kolayca anlaşılabilir ve çalıştırılabilir bir cihazın, insanların cihazı etkili bir şekilde kullanabilme becerisine olan inancını arttırabileceği gösterilmiştir, bu da kavramı *Teknik Şartlar*'ın alt başlığı olan Kullanıcı Gereklilikleri'ne bağlamaktadır. Ayrıca, birçok yaşlı yetişkin, eğitim ve sürekli destek alma isteğini dile getirmiş ve insanların m-Sağlık'ı ne kadar uzun kullanırlarsa becerilerine olan güvenlerinin arttığı ortaya çıkmıştır. PDT, kişinin bir görevin yerine getirilmesi beklentisini, kararlarını ve

davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olarak sunulmuştur (Ajzen, 1991). Nite-likli bilgi ve destek, UTAUT kapsamında kolaylaştırıcı koşullar olarak görülmek-tedir (Venkatesh vd., 2003). İnsanların yaşamları boyunca teknolojiyle ilgili dene-yimleri, aynı zamanda diğer insanların m-Sağlık kullanımlarına ilişkin fikirleri, yaşlı kullanıcıların öz yeterliliklerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebi-ler. Hem UTAUT hem de PDT, sosyal ve kültürel etkiyi, kullanma niyeti ve esas kullanımı etkileyen önemli faktörler olarak nitelemektedir (Ajzen, 1991; Venka-tesh vd., 2003). Bu, teknolojinin giderek daha fazla insanın hayatının doğal bir parçası haline gelmesiyle, teknolojiyi sağlık ve bakım amacıyla kullanmanın gele-cek nesiller için giderek daha normal hale gelmesinin beklenebileceğini göster-mektedir.

Yaşlı insanların m-Sağlık kullanıp kullanmama ya da kullanmaya niyetleri olup olmadığını doğrudan etkileyen son unsur, cihazın ve hizmetin maliyetidir. M-Sağ-lık'tan kişisel bir gereksinim ve kişisel fayda görmesine rağmen, insanlar mali güç-lerinin yetmeyeceğini hissettikleri takdirde kullanmamaya karar vermektedir. Hiz-metler ve teknoloji için komplike veya şeffaf olmayan fiyatlandırma planları ek bir engel oluşturmaktadır.

Bu tartışma, herhangi bir m-Sağlık biçiminin, yaşlı bir insanın hayatının biyop-siko-sosyal bağlamında yer alan ve farklı motivasyonları ve ilgileri olabilecek çok sayıda paydaşı içeren karmaşık bir müdahale olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Barlow, Bayer ve Curry, 2006). Bireysel cihazların imkanlarının durmadan geliş-mesine rağmen, etkililikleri ve maliyet uygunluğu hakkında kesin kanıtlara varı-lamaz (Barlow vd., 2007; Turner ve McGee-Lennon, 2013). Bu nedenle, toplumla-rın ve sağlık sistemlerinin nüfus yaşlanması ile ilgili olarak algılanan sorunlarını, kısa yoldan çözmek ya da her derde deva olarak teknolojiyi, mobil veya başka şekilde konumlandırmak ve onları insanlara zorlamak yararsızdır. Dahası, Mort, Roberts, Pos, Comenech ve Moser'in (2015) belirttiği gibi, teknoloji hiçbir zaman kendi başına bir çözüm olamaz, daha ziyade sorumlulukta bir kayma, mevcut des-tek yapılarının yeniden düzenlenmesi ve çoğu yaşlı insanın durumda; genellikle akrabaların, komşuların ve arkadaşların omuzlarına binen fazladan görevlerin oluşması anlamına gelir. Dolayısıyla, yaşlıları m-Sağlık ile donatmaktan en fazla kazanç sağlayan kişinin kim olduğu önemli bir husus olmalıdır.

Ek olarak yaşlı insanlar terimini, bu demografik grubun çeşitliliğini göz önünde bulundurmadan kullanmanın, teknolojinin sınırlı sağlık kaynakları için kolay bir çözüm olduğunu varsaymak kadar sorunlu olduğunun belirtilmesi gerekir. Genel-likle, yaşlı insanlar olarak adlandırılan oldukça heterojen nüfus grubu, tek bir or-tak özelliğe indirgenmiştir: yaş. Dolayısıyla, yaşlı insanların koşullarını ve dene-yimlerini aşırı basitleştirme ve genelleştirme riski yüksektir. Böyle genelleştirilmiş

varsayımlardan biri de yaşlı insanların bakıma ihtiyaç duyduklarıdır. Bu, bakım ihtiyaçlarının ne olduğu, onları kimin tanımladığı ve kişinin ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığını kimin değerlendirdiği sorularını akla getirmektedir.

Sonuçlar

Bu yazıda, yaşlı insanların m-Sağlık kullanımının önündeki engelleri ve kolaylaştırıcıları tam olarak anlamak için tematik sentez kullandık. M-Sağlık, belirtilen sağlık ve sosyal bakım harcamalarını azaltma potansiyelinin bir kısmını giderirken, aynı zamanda yaşlı insanların özerkliğini ve yaşam kalitesini artırıyor, m-Sağlık araştırmacıları ve tasarımcıları, eski kullanıcıların deneyimlerini, görüşlerini ve kaygılarını tanımalı ve onlardan ders çıkarmalıdır. M-Sağlık müdahalelerinin karmaşık yapısı ve yaşlı insan nüfusun demografik grubunun heterojenliği nedeniyle, hepsine uyan bir m-Sağlık çözümü bulunamaz. Birçok faktör, yaşlı insanların mobil teknolojilerin kullanışlılığı ve kullanılabilirliği konusundaki algılarını ve dolayısıyla alım olasılıklarını etkiler. Bununla birlikte, eğer etkinlikleri ve uygun maliyetliliği hala oturmadıysa, teknolojilerin yaşlanan bir nüfusla ilişkili toplum ve sağlık sistemlerinin sorunlarına neden bir deva olarak sunulduğu sorgulanmalıdır. M-Sağlık cihazları, tek başına bakım sağlayamadığından, yalnızca mevcut sağlık ve sosyal bakım yapılarını yeniden düzenlemek ve yeniden tanımlamak için bir araç olarak görülebilir (Mort vd., 2015). Teknolojik ilerleme, gelişim ve değişim için daha iyi fırsatlar yaratabilir. Bununla birlikte, yaşlılara sağlanan m-Sağlık'tan en çok kimlerin kar sağladığı ve yaşlı insanların bu duruma zorlanmış hissetmelerinin yerine desteklendiklerini hissetmelerinin nasıl sağlanacağı konusunda sorular sorulmalıdır.

Bu çalışmanın güçlü tarafı, halihazırda m-Sağlık kullanan, daha önce kullanmış ve kullanmamaya karar vermiş, kullanmaya teşviki reddeden, m-Sağlık'ı hiç kullanmamış veya hiç duymamış olan yaşlı insanların görüşmelerini içermesidir. Ek olarak, yaşlı insanların görüşleri üzerindeki kültürel etkileri doğrudan araştıran bir çalışmayı da içerir. Bu bilgide mevcut olduğu gibi katılımcılar, çeşitli sosyo-kültürel ve ekonomik geçmişlere, yaşam düzenlemelerine ve sağlık koşullarına sahiptir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları vardır. M-Sağlık henüz net bir tanımdan yoksundur, bazı araştırmacılar sadece akıllı telefon uygulamalarına ve sağlık hizmeti sunumu için kullanılan her türlü mobil BİT ve sensörleri de içeren araçlara atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma, diğer araştırmacıların veya geliştiricilerin an-

layışlarıyla uyuşmayabilecek kendi m-Sağlık tanımını kullanmıştır. Akıllı telefonlar ve tablet PC'lerin, giderek daha geleneksel tele-bakım ve tele-sağlık hizmetlerinin işlevlerini devralmaya devam etmesine ve birçok uygulamanın sağlık ve bakım amaçlı oluşturulmasına rağmen, çok az sayıda çalışma yaşlıların bu cihazlara ilişkin görüşlerini doğrudan ele almaktadır. Her ne kadar bu yazıda yer alan çalışmaların çoğu açıkça mobil teknolojileri kullanmış olsa da bazıları aynı zamanda taşınma amacı olmayan (örneğin, hareket sensörleri, yatak-kullanım sensörleri) veya özellikle sağlık veya bakım amaçlı (örneğin duman detektörleri) kullanılmayan aygıtları da içermektedir. Ek olarak altı çalışma, 60 yaşın altındaki katılımcıları içermiştir ve genç katılımcıların katkılarını belirlemek ve çıkartmak her zaman mümkün olmamıştır. Diğer bir sınırlama, literatür taramasının, tanımlanmış veri tabanlarının sistematik bir araştırması ve seçilen makalelerin referans listelerinin manuel olarak kontrol edilmesiyle sınırlı olmasıdır. Böyle bir veri tabanı tarafından kataloglanan dergilerde yayınlanan nitel yazı sayısı sınırlı olabilmesine rağmen, nihayetinde kullanılanların yanı sıra bir teknolojik veri tabanının dahil edilmesi daha makbul olabilirdi. Bu nedenle, her ne kadar bu gerekli olmasa da Thomas ve Harden (2008) tarafından tartışıldığı gibi, tüm ilgili makalelerin tanımlanması garanti edilemez.

M-Sağlık uluslararası alanda toplanırken, teknoloji sağlayıcılar, politika belirleyiciler, SBP'ler, yaşlıların sağlık ve bakım için kullanılan çeşitli teknolojilerle ilgili görüş ve deneyimlerini daha iyi anlamaları gerekmektedir. Bu olmadan, m-Sağlık'ın etkinliği ve maliyet uygunluğu hakkındaki kanıtlar eksik kalacaktır.

Uygulama ve Politika İçin Öneriler

Her ne kadar bu araştırma, herkese uyan bir m-Sağlık cihazı veya hizmeti olmayacağını açıkça belirtmiş olsa da bu makalede sunulan bulgular, teknoloji geliştiricileri ve yaşlı insanlar için m-Sağlık girişimleri sağlayanlara bazı noktalarda rehberlik etmenin yanı sıra, sağlık ve bakım teknolojisi ile ilgili bilgiler konusunda da katkıda bulunmaktadır. Öncelikle hedef kitlenin, teknoloji geliştirme sürecine anlamlı bir şekilde dahil edilmesi şarttır. Kendi koşullarını ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde bilmek dışında, yaşlı insanların teknolojinin kendileri için yapması gerekenler konusunda birçok fikirleri vardır. Tasarım ve işlevsellik açısından, yaşlılar, tamamen güvenebilecekleri ve onları zayıf veya eksik olarak yaftalamayan güvenilir cihazlar ve servisler isterler. Cihazları kişisel taleplerine ve ideal olarak estetik tercihlerine göre kişiselleştirebilmek istiyorlar. Cihazların, yaşlıları hareketliliklerinde ve faaliyetlerinde kısıtlamaması çok önemlidir. Ayrıca, cihazlar uygun maliyetli, mümkün olduğunca göze çarpmayan ve anlaşılması ve kullanımı kolay

olmalıdır. Fiyatlandırma planları ve veri koruma politikaları hakkında net bilgi bulunmalıdır. İnsanların mahremiyetindeki aksaklıklar, asgari düzeyde tutulmalı ve yalnızca verilen hizmet için gerekliyse izin verilmelidir. İnsanlar bu izinsiz girişlerin tam yapısı hakkında bilgilendirilmeli ve reddetme fırsatı verilmelidir. Ön eğitimin yanı sıra m-Sağlık sağlayıcılarından sürekli teknik ve duygusal desteklere de önem verilmektedir. Ayrıca, hizmetlerin kişisel ve saygılı kalması, yaşlı insanların birey olarak görülmesini ve izlenecek bir alarm veya sağlık hali olarak kişiselleştirilmemesinin sağlanması önemlidir. Sağlayıcılar, m-Sağlık'ın kullanılmadığını veya m-Sağlık'ı sağlayıcıların amaçladığından farklı bir şekilde kullanan yaşlı insanların, istemedikleri veya ihtiyaç duymadıkları veya kendi özel gereksinimlerine veya yaşam tarzlarına uymayan teknolojiler sağladıklarından kaynaklandığını kabul etmelidirler. Sağlayıcılar, m-Sağlık teknolojilerinin yaşlılar tarafından, sağlayıcıların istediği gibi kullanılmamasının sebebinin yaşlıların bu teknolojileri istememesinden ya da onların özel ihtiyaçlarına ya da hayat tarzlarına uygun olmadığını anlamalıdır. Sonuç olarak, cihazlar yaşlı insanların yaşamlarına veya “terk edilmiş” hayatlara daha iyi uyması için uyarlanmıştır.

Notlar

1. iPhone'un tarihçesi ile ilgili bilgi http://en.wikipedia.org/wiki/History_of:iPhone üzerinde detaylandırılmıştır.
2. Bu makalede verilen veri alıntıları, daha önce yayınlanmış makalelerden alınmıştır. Bu nedenle, gramer, imla veya noktalama ile ilgili herhangi bir hata orijinal yayınlarda görüldüğü gibidir.

KAYNAKLAR

Yıldızla işaretli referanslar, meta-sentezde yer alan çalışmaları belirtir.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.

Atkins, S., Lewin, S., Smith, H., Engel, M., Fretheim, A. ve Volmink, J. (2008). Conducting a metaethnography of qualitative literature: Lessons learnt. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1), 21–31. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-21>

Barbour, R. S. ve Barbour, M. (2003). Evaluating and synthesizing qualitative research: The need to develop a distinctive approach. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 9(2), 179–186.

Barlow, J., Bayer, S. ve Curry, R. (2006). Implementing complex innovations in fluid multi-stakeholder environments: Experiences of “telecare.” *Technovation*, 26(3), 396–406. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2005.06.010>

Barlow, J., Singh, D., Bayer, S. ve Curry, R. (2007). A systematic review of the benefits of home telecare for frail elderly people and those with long-term conditions. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 13(4), 172–179. <https://doi.org/10.1258/135763307780908058>

Barnett-Page, E. ve Thomas, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: A critical review. *BMC Medical Research Methodology*, 9(59), sayfalandırılmamış. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-9-59>

*Bentley, C. L., Powell, L. A., Orrell, A. ve Mountain, G. A. (2014). Addressing design and suitability barriers to Telecare use: Has anything changed? *Technology & Disability*, 26(4), 221–235. <https://doi.org/10.3233/TAD150421>

*Bond, C. S. ve Worswick, L. (2015). Self management and telehealth: Lessons learnt from the evaluation of a Dorset telehealth program. *The Patient: Patient-Centered Outcomes Research*, 8(4), 311–316. <https://doi.org/10.1007/s40271-014-0091-y>

*Boström, M., Kjellström, S. ve Björklund, A. (2013). Older persons have ambivalent feelings about the use of monitoring technologies. *Technology & Disability*, 25(2), 117–125. <https://doi.org/10.3233/TAD-130376>

*Boström, M., Kjellstrom, S., Malmberg, B. ve Björklund, A. (2011). Personal emergency response system (PERS) alarms may induce insecurity feelings. *Gerontechnology*, 10(3), 140–145. <https://doi.org/10.4017/gt.2011.10.3.001.00>

Brodie, M., Flournoy, R. E., Altman, D. E., Blendon, R. J., Benson, J. M. ve Rosenbaum, M. D. (2000). Health information, the Internet, and the digital divide. *Health Affairs*, 19(6), 255–265.

Call, V. R., Erickson, L. D., Dailey, N. K., Hicken, B. L., Rupper, R., Yorgason, J. B. ve Bair, B. (2015). Attitudes toward telemedicine in urban, rural, and highly rural communities. *Telemedicine Journal and EHealth*, 21(8), 644–651. <https://doi.org/10.1089/tmj.2014.0125>

Carroll, C., Booth, A. ve Lloyd-Jones, M. (2012). Should we exclude inadequately reported studies from qualitative systematic reviews? An evaluation of sensitivity analyses in two case study reviews. *Qualitative Health Research*, 22(10), 1425–1434. <https://doi.org/10.1177/1049732312452937>

*Chung, J., Thompson, H. J., Joe, J., Hall, A. ve Demiris, G. (2017). Examining Korean and Korean American older adults' perceived acceptability of home-based monitoring technologies in the context of culture. *Informatics for Health & Social Care*, 42(1), 61–76. <https://doi.org/10.3109/17538157.2016.1160244>

*Cook, E. J., Randhawa, G., Sharp, C., Ali, N., Guppy, A., Barton, G., Bateman, A. ve Crawford-White, J. (2016). Exploring the factors that influence the decision to adopt and engage with an integrated assistive telehealth and telecare service in Cambridgeshire, UK: A nested qualitative study of patient “users” and “non-users.” *BMC Health Services Research*, 16, 1–20. <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1379-5>

Cooke, A., Smith, D. ve Booth, A. (2012). Beyond PICO: The SPIDER tool for qualitative evidence synthesis. *Qualitative Health Research*, 22(10), 1435–1443. <http://doi.org/10.1177/1049732312452938>

Critical Appraisal Skills Programme (CASP). (2017). *CASP Qualitative Research Checklist*. Erişim <http://www.casp-uk.net/checklists>

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>

Davis, F. D., Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35(8), 982–1003.

Dixon-Woods, M., Shaw, R. L., Agarwal, S. ve Smith, J. A. (2004). The problem of appraising qualitative research. *Quality and Safety in Health Care*, 13(3), 223–225.

*Essén, A. (2008). The two facets of electronic care surveillance: An exploration of the views of older people who live with monitoring devices. *Social Science & Medicine*, 67(1), 128–136. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.03.005>

*Fairbrother, P., Pinnock, H., Hanley, J., McCloughan, L., Sheikh, A., Pagliari, C. ve McKinstry, B. (2013). Exploring telemonitoring and self-management by patients with chronic obstructive pulmonary disease: A qualitative study

embedded in a randomized controlled trial. *Patient Education & Counseling*, 93(3), 403– 410. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.04.003>

Free, C., Phillips, G., Watson, L., Galli, L., Felix, L., Edwards, P., Patel, V. ve Haines, A. (2013). The effectiveness of mobile-health technologies to improve health care service delivery processes: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Medicine*, 10(1), e1001363. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1001363>

French, M. ve Smith, G. (2013). ‘Health’ surveillance: New modes of monitoring bodies, populations, and politics. *Critical Public Health*, 23(4), 383–392. <https://doi.org/10.1080/09581596.2013.838210>

Gokalp, H. ve Clarke, M. (2013). Monitoring activities of daily living of the elderly and the potential for its use in telecare and telehealth: A review. *Telemedicine Journal and E-Health*, 19(12), 910–923. <https://doi.org/10.1089/tmj.2013.0109>

*Grindrod, K. A., Li, M. ve Gates, A. (2014). Evaluating user perceptions of mobile medication management applications with older adults: A usability study. *Journal of Medical Internet Research*, 16(3), numaralandırılmamış. <https://doi.org/10.2196/mhealth.3048>

*Hamblin, K. (2017). Telecare, obtrusiveness, acceptance and use: An empirical exploration. *The British Journal of Occupational Therapy*, 80(2), 132–138. <https://doi.org/10.1177/0308022616667751>

Hern, A. (2017, June 29). iPhone at 10: How it changed everything. *The Guardian* [çevrimiçi]. Erişim <https://www.theguardian.com/technology/2017/jun/29/iphone-at-10-how-it-changed-everything#img-1>

Holden, R. J. ve Karsh, B.-T. (2010). The technology acceptance model: Its past and its future in health care. *Journal of Biomedical Informatics*, 43(1), 159–172. <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2009.07.002>

*Horton, K. (2008). Falls in older people: The place of telemonitoring in rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Research & Development*, 45(8), 1183–1194.

Istepanian, R. S. H. ve Lacal, J. C. (2003). Emerging mobile communication technologies for health: Some imperative notes on m-health. *Proceedings of the 25th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society* içinde. <https://doi.org/10.1109/IEMBS.2003.1279581>

Kumar, B., Singh, S. P. ve Mohan, A. (2010). Emerging mobile communication technologies for health. *Proceedings of the 2010 International Conference on*

Computer and Communication Technology (ICCCT) içinde. <https://doi.org/10.1109/ICCCT.2010.5640393>

Labrique, A. B., Vasudevan, L., Kochi, E., Fabricant, R. ve Mehl, G. (2013). mHealth innovations as health system strengthening tools: 12 common applications and a visual framework. *Global Health: Science and Practice*, 1(2), 160–171. <https://doi.org/10.9745/ghsp-d-13-00031>

Loe, M. (2010). Doing it my way: Old women, technology and wellbeing. *Sociology of Health & Illness*, 32(2), 319–334. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2009.01220.x>

López Gómez, D. (2015). Little arrangements that matter: Rethinking autonomy-enabling innovations for later life. *Technological Forecasting and Social Change*, 93, 91–101. <http://doi.org/10.1016/j.techfore.2014.02.015>

Lupton, D. (2013). Quantifying the body: Monitoring and measuring health in the age of mHealth technologies. *Critical Public Health*, 23(4), 393–403. <https://doi.org/10.1080/09581596.2013.794931>

*Melander-Wikman, A., Fältholm, Y. ve Gard, G. (2008). Safety vs. privacy: Elderly persons' experiences of a mobile safety alarm. *Health & Social Care in the Community*, 16(4), 337–346. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2007.00743.x>

Mort, M., Roberts, C. ve Callen, B. (2013). Ageing with telecare: Care or coercion in austerity? *Sociology of Health & Illness*, 35(6), 799–812. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2012.01530.x>

*Mort, M., Roberts, C., Pols, J., Domenech, M. ve Moser, I. (2015). Ethical implications of home telecare for older people: A framework derived from a multisited participative study. *Health Expectations*, 18(3), 438– 449. <https://doi.org/10.1111/hex.12109>

Nilsen, W. (2015). The use of technology to enhance health. *Journal of General Internal Medicine*, 30(8), 1047– 1048. <https://doi.org/10.1007/s11606-015-3307-5>

*Parker, S. J., Jessel, S., Richardson, J. E. ve Reid, M. C. (2013). Older adults are mobile too! Identifying the barriers and facilitators to older adults' use of mHealth for pain management. *BMC Geriatrics*, 13(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/1471-2318-13-43>

*Pecina, J. L., Vickers, K. S., Finnie, D. M., Hathaway, J. C., Hanson, G. J. ve Takahashi, P. Y. (2011). Telemonitoring increases patient awareness of health

and prompts health-related action: Initial evaluation of the TELE-ERA study. *Telemedicine and e-Health*, 17(6), 461–466. <https://doi.org/10.1089/tmj.2010.0213>

*Pritchard, G. W. ve Brittain, K. (2015). Alarm pendants and the technological shaping of older people's care: Between (intentional) help and (irrational) nuisance. *Technological Forecasting and Social Change*, 93, 124–132. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2014.07.009>

Shahrokni, A., Mahmoudzadeh, S., Saeedi, R. ve Ghasemzadeh, H. (2015). Older people with access to handheld devices: Who are they? *Telemedicine Journal and E-Health*, 21(7), 550–556. <https://doi.org/10.1089/tmj.2014.0103>

*Shulver, W., Killington, M., Morris, C. ve Crotty, M. (2017). “Well, if the kids can do it, I can do it”: Older rehabilitation patients' experiences of telerehabilitation. *Health Expectations: An International Journal of Public Participation in Health Care & Health Policy*, 20(1), 120–129. <https://doi.org/10.1111/hex.12443>

Silva, B. M. C., Rodrigues, J. J. P. C., de la Torre Díez, I., López-Coronado, M. ve Saleem, K. (2015). Mobilehealth: A review of current state in 2015. *Journal of Biomedical Informatics*, 56, 265–272. <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2015.06.003>

Smith, A. (2014). Older adults and technology use. Pew Research Center: Internet and Technology. Erişim <http://www.pewinternet.org/2014/04/03/older-adults-and-technology-use/#>

*Steele, R., Lo, A., Secombe, C. ve Wong, Y. K. (2009). Elderly persons' perception and acceptance of using wireless sensor networks to assist healthcare. *International Journal of Medical Informatics*, 78(12), 788– 801. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2009.08.001>

Thomas, J. ve Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8(1), 45–55. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>

Turner, K. J. ve McGee-Lennon, M. (2013). Advances in telecare over the past ten years. *Smart Homecare Technology and Telehealth*, 1(1), 21–34.

Varshney, U. (2014). Mobile health: Four emerging themes of research. *Decision Support Systems*, 66, 20–35. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2014.06.001>

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425–478.

Vesel, L., Hipgrave, D., Dowden, J. ve Kariuki, W. (2015). Application of mHealth to improve service delivery and health outcomes: Opportunities and challenges. *Etude de la Population Africaine*, 29(1), 1683–1698.

World Health Organization (WHO). (2011). mHealth: New horizons for health through mobile technologies. Geneva, Switzerland. Erişim http://www.who.int/goe/publications/goe_mhealth_web.pdf 13 Mart 2017 tarihinde erişilmiştir.

World Health Organization (WHO). (2015). Ageing and health: Fact sheet No. 404. Erişim <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/> 12 Mayıs 2017 tarihinde erişilmiştir.

Yazarların Notu

Tüm yazışmalar

Alice Spann

Sheffield Üniversitesi

Yardımcı Teknoloji ve Bağlı Sağlık Merkezi,

Gelişim Merkezi, Oda G08

217 Portpello, Sheffield, Birleşik Krallık, S1, 4DP

aspann1@sheffield.ac.uk

adresine yapılmalıdır

Human Technology

ISSN 1795-6889

www.humantechnology.jyu.fi

Ek A: Arama Stratejisi^{cn6}

Aşağıda, özgün veri tabanları için kullanılan arama stratejilerini gösteren bir dizi tablo sunulmuştur. Tablolar veri tabanlarından çıktılanmıştır, bu yüzden sunumlarında biraz farklıdır (yani, CINAHL ters kronolojik sıraya göre listelenir ve her arama basamağının önünde bir S görüntüler, ASSIA arama dizesini devam eden bir satırda sunar.) MEDLINE, biyomedikal literatüre odaklanması için seçildi. CINAHL hemşirelik ve benzer disiplinler ile ilgili literatür için bir veri tabanıdır. ASSIA, sosyolojik literatürü endeksler ve PsycINFO psikolojiden içerik listeler.

CINAHL → Sonuçlar: 136 çalışma

S25. S20 AND S23 Sınırlayıcılar- Yayın Yılı: 2007 -; Hakem Değerlendirmesi; İngilizce Dili; Yaş Grubu: Yaşlı, 65 + yaş [Bütün arama terimlerimi bul]

S24. S20 AND S23 [Bütün arama terimlerimi bul]

S23. S21 OR S22 [Bütün arama terimlerimi bul]

S22. (MM "Semi-Structured Interview") OR (MM "Unstructured Interview") OR (MM "Narratives") OR (MH "Observational Methods + ") OR (MM "Focus Groups") [Bütün arama terimlerimi bul]

S21. (MH "Qualitative Studies + ") [Bütün arama terimlerimi bul]

S20. S15 AND S19 [Bütün arama terimlerimi bul]

S19. S16 OR S18 [Bütün arama terimlerimi bul]

S18. "senior* OR senior citizen* OR elderly OR old OR older people OR pensioner*" [SmartText Searching]

S17. "senior* OR senior citizen* OR elderly OR old OR older people OR pensioner*" [Bütün arama terimlerimi bul]

S16. (MH "Aged + ") [Bütün arama terimlerimi bul]

S15. S1 OR S2 OR S3 OR S4 OR S5 OR S6 OR S7 OR S8 OR S9 OR S10 OR S11 OR S12 OR S13 OR S14 [Bütün arama terimlerimi bul]

S14. (MH "Wearable Sensors + ") [Bütün arama terimlerimi bul]

^{cn6} Çevirmen Notu: "EK A: Arama Stratejisi" bölümünde yer alan notlar, istenilen çalışmalara ulaşabilmek için arama motorlarına (yani CINAHL, MEDLINE, PsycINFO, ASSIA) yazılan esas kelimeler ve kelime grupları olduğundan orijinal metinden direkt aktarılmıştır.

- S13. "technogenerian" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S12. "gerontechnolog*" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S11. "telemonitor*" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S10. "remote care technolog*" [SmartText Searching]
- S9. "remote care technolog*" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S8. "digital health" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S7. (MM "Home Health Care Information Systems") OR "HIT OR health information technology" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S6. "ICT OR information communication technology" [SmartText Searching]
- S5. "ICT OR information communication technology" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S4. (MH "Smartphone +") OR (MH "Cellular Phone +") OR (MM "Mobile Applications") OR (MH "Computers, HandHeld +") [Bütün arama terimlerimi bul]
- S3. "mHealth OR mobile health" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S2. "telecare" [Bütün arama terimlerimi bul]
- S1. (MH "Telehealth +") OR (MH "Telemedicine +")

MEDLINE → Sonuçlar: 252 çalışma

1. *telemedicine/ or *telerehabilitation/
2. (mHealth or mobile health).mp. [mp = başlık, özet, özgün başlık, esas kelime, konu başlığı kelimesi, anahtar kelime, protokol ek kavramı kelimesi, nadir hastalık ek kavramı kelimesi]
3. telecare.mp
4. exp cell phones/ or smartphone/ or *wireless technology/
5. exp Computers, Handheld/
6. exp Mobile Applications/
7. (ICT or information communication technology).mp. [mp = başlık, özet, özgün başlık, esas kelime, konu başlığı, anahtar kelime, protokol ek kavramı kelimesi, nadir hastalık]

8. (hit or health information technology).mp. [mp = başlık, özet, özgün başlık, esas kelime, konu başlığı kelimesi, anahtar kelime, protokol ek kavramı kelimesi, nadir hastalık ek kavramı kelimesi]

9. digital health.mp.

10. remote care technology.mp.

11. telemonitoring.mp.

12. gerontechnology.mp.

13. wearables.mp.

14. wearable sensor.mp.

15. 1 or 2 or 3 or 4 or 5 or 6 or 7 or 8 or 9 or 10 or 11 or 12 or 13 or 14

16. exp Aged/

17. (senior* or senior citizen* or elderly or old or older people or pensioner*).mp. [mp = başlık, özet, özgün başlık, esas kelime, konu başlığı kelimesi, anahtar kelime, protokol ek kavramı kelimesi]

18. 16 or 17

19. 15 and 18

20. exp grounded theory/ or exp qualitative research/

21. exp focus groups/ or exp interviews as topic/ or exp narration/

22. Nursing Methodology Research/

23. Observation/

24. ethnography.mp.

25. 20 or 21 or 22 or 23

26. 19 and 25

27. limit 26 to (English language and yr = "2007 -Current" and "all aged (65 and over)")

PsycINFO → Sonuçlar: 95 çalışma

1. telehealth.mp. or exp Telemedicine/

2. telecare.mp.

3. (mHealth or mobile health).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

4. exp mobile devices/ or exp cellular phones/

5. (mobile applications or apps or smartphone).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

6. (ICT or information communication technology).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

7. (hit or health information technology).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

8. digital health.mp.

9. remote care technology.mp.

10. telemonitoring.mp.

11. gerontechnology.mp.

12. (wearable sensor or wearables).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

13. 1 or 2 or 3 or 4 or 5 or 6 or 7 or 8 or 9 or 10 or 11 or 12

14. ageing/ or exp ageing in place/

15. (senior* or senior citizen* or elderly or old or older people or pensioner* or aged).mp. [mp= başlık, özet, başlık kelimesi, içindekiler, anahtar kavramlar, özgün başlık, denemeler & ölçümler]

16. 14 or 15

17. 13 and 16

18. limit 17 to (peer reviewed journal and English language and "qualitative (best balance of sensitivity and specificity)" and "380 aged " and yr="2007 - Current")

ASSIA → Sonuçlar: 87 çalışma

((((mhealth OR "mobile health" OR telehealth OR telecare OR SU.EXACT("Telemedicine") OR telemonitoring OR (smartphone app*) OR (wearable technology) OR gerontechnology OR "information communication technology" OR "health information technology" OR "digital health") AND (SU.EXACT("Elderly people") OR SU.EXACT("Older people")))) AND (qualitative OR (focus group) OR interview OR observation OR ethnography OR (grounded theory))) NOT (subt.exact("carers" OR "hospitals" OR "questionnaires" OR "internet" OR "computers" OR "mortality" OR "relatives" OR "middle aged women" OR "robotics" OR "caregivers" OR "health professionals" OR "mental health" OR "databases" OR "nurses" OR "confidence intervals" OR "councils" OR "electronic mail systems" OR "literature reviews") AND la.exact("ENG") AND pd(20070101-20171231))

Ek B: Veri Çekme Formu ve Dahil Edilen Çalışmaların Açıklaması.

Bu tablo dahil edilen çalışmaların temel özelliklerini göstermektedir. Sunulan çalışmanın konumu, amaç / araştırma soruları, veri toplama yöntemleri, örnekleme stratejisi, katılımcıların sayısı ve (ortalama) yaşı, kullanılan teknoloji ve temel bulgular. Ek olarak, çalışma bağlamında uygun olduğunda bazı bilgiler de verilmektedir. Bu, katılımcıların m-Sağlık'ın aktif kullanıcıları olup olmadıklarını veya teklif edildiğinde reddettiklerini, ya da çalışmaların belirli sağlık koşullarının veya bakım ihtiyaçlarının yönetimi üzerine odaklanıp odaklanmadıklarını ve de insanların kendi evlerinde yalnız yaşayıp yaşamadıklarını veya başka düzenlemeler yapıp yapmadıklarını içerir. Bu, dahil edilen çalışmaların içeriğinin korunmasını sağlar. Kısaltmalar: TC tele-bakım (*telecare*), TH tele-sağlık (*telehealth*) ve TM de tele-gözlem(*telemonitoring*) anlamına gelir. COPD kronik obstrüktif akciğer hastalığı (*chronic obstructive pulmonary disease*); WNS Kablosuz Ağ Sistemleri (*Wireless Network Systems*) anlamına gelir.

Çalışma	Konum	Çalışma Amaçları /Araştırma Soruları	Veri Toplama	Örnekleme	Katılımcılar	Teknoloji	İçerik	Bulgular (temalar/kavramlar)
1. Bentley vd., 2014	Birleşik Krallık	1) İnsanlar neden kendi durumlarına uygun bir müdahale olabileceği zamanda TC'yi benimsemeyi seçtiler? 2) İnsanların, TC'nin faydalarını (potansiyel) kullanıcılara en iyi nasıl ileteceklerine dair algıları	Yarı-yapılan-dırılmış görüşmeler	Uygunluk örnekleme; medya ve topluluk toplantıları aracılığı ile kendileri kaydolan	22 (1 < 50 yaş, 2 bilinmeyen; yaş ortalaması: 68.4, yaş aralığı: 40-84)	[Kolye alarmlarından, çevresel sensörlerden, tabletlerden & akıllı telefonlardan çoğunlukla bahseden hiçbir kesin ifade yok]	TC'yi reddeden insanlar; kişisel hallerde & sağlık durumlarında geniş çeşitlilik	1) Hastalık Belirtisi 2) Tasarım 3) Farkındalık 4) Alternatif Seçenekler 5) Maliyet

2. Bond & Worswick, 2015	Birleşik Krallık	COPD ya da kronik kalp yetmezliği olan hastalar için yerel bir TH programının değerlendirilmesinin nitel bulguları.	Anket & yarı-yapılandırılmış telefon görüşmeleri. (müdahalelerin başlangıcında & 3 saat sonra) & uzmanlar eşliğinde 1 odak grup	TH programının ilgili katılımcılarının amaçlı örneklem	Ön görüşmeler için 29 (4 ≤ 60 yaş), 24 takip etmeyi tamamlayanlar & uzmanlar	Tansiyon, kilo, ateş, & oksijen doygunluk seviyeleri için izleme ekibi, izleme ekipmanından çıkan gösterge değerlerini kaydeden bir masa üstü bilgisayara	TH hizmetini kullanan, COPD veya kronik kalp yetmezliği olan hastalar; kullanıcılar & kullanıcı olmayanlar (reddeden ya da artık hizmeti kullanmayan) dahil	[Sadece tanımlayıcı bulgular; tema veya kavram yok.]
3. Bostrom vd., 2011	İsveç	Büyük evde yaşayan insanlardan mobil alarmlar (PERS adı verilen) hakkında fikir ve duygularını analiz edilmesi; gelişim ve yenilik konusundaki isteklerini vurgulanması	5 odak grup	Yok	45 (67-97 yaş)	Bilek ve kolye alarmları (PERS)	Büyük bir evde yalnız yaşamak; sağlıklı; kullanıyor ya da daha önce PERS kullanmış; kırsal/kentsel	1) güvende & özgür 2) endişeli, korkmuş & güvensiz 3) memnun 4) bilgisiz 5) aktif olan yenilikçiler
4. Bostrom vd., 2013	İsveç	Bağımsız bir şekilde evde yaşayan ve sağlık durumunun iyi olduğunu belirleyen yaşlılar, kişisel gizlilik açısından gözlem teknolojilerini nasıl alıyorlar?	Açık, yarı-yapılandırılmış sorular kullanarak 5 odak grup	Kartopu örnekleme	45 (67-97 yaş)	Yeri saptamak için varsayımsal bileğe takılan cihaz, hayatı işlevler (örneğin, sıcaklık, kalp atış hızı) & hareket	Büyük evde yalnız yaşamak; sağlıklı olarak; m-Sağlık ile deneyim; kırsal/kentsel	1) benlik duygusunu sürdürmek 2) bağımsızlık vs. emniyet 3) mahremiyete vs. izinsiz giriş 4) benim için en iyi çıkar vs. başkalarının en iyi çıkarları

S5. Chung vd., 2017	Amerika Birleşik Devletleri / Kore	Koreli ve Koreli-Amerikan yaşlı yetişkinlerde teknolojinin kabulünü ve yaygınlaşmasını hangi faktörler artırabilir?	Odak gruplar & bireysel görüşmeler	Kolaylık ve kartopu örnekleme; katılımcıları belirlemek & erişmek için eşik beklileri kullanmak	11 Koreli-Amerikalı, 10 Koreli; > 65 yaş	Ev tabanlı sensör teknolojileri (katılımcılara faaliyet örneği verildi & hayati öneme sahip gözlem, uygulama, vb.)	ABD'deki yaşlı Koreli göçmenler & Kore'de yaşayan yetişkinler; cemiyyet evi	1) genel algılar 2) teknoloji kabullünü etkileyen kültürel faktörler 3) algılanan teknoloji ihtiyacını etkileyen faktörler
6. Cook vd., 2016	Birleşik Krallık	TH & TC uygulamalarına başlangıçta benimseme & sürekli olarak dahil olma konusunda hastaların kararlarını etkileyen altta yatan faktörleri keşfetin	Derinlemesine yarı-yapılan-dırılmış görüşmeler	Bölgedeki TH / TC servisine yönlendirilen tüm hastalardan elde edilen amaçlı örnekleme	28 kullanıcı (35-92 yaş, ortalama 67 yaş) & 9 kullanıcı olmayan (24-92 yaş, ortalama 63.3 yaş)	TH ve TC bağlı veya bağımsız; çoğu mobil olan çeşitli teknolojiler	TH ve TC hizmetine başvuran kullanıcılar & kullanıcı olmayanlar (reddeden veya çekilen); TC & TH'nin kullanılabilirliği her türlü koşul	1) servisi başvuru noktasında kullanma kararı a) yaşlılık / sağlık durumunun kabul edilmesi b) mevcut hizmet ve ekipman hakkında önceden bilgi ve farkındalık c) algılanan yararlılık d) teknolojiye yönelik tutum ve algılar 2) hizmetin devreye sokulması ve kullanılması a) kullanılabilirlik b) ekipmanın kullanışlılığı c) ekipmanın işlevselliği d) kimlik ve bağımsızlığa tehdit

7. Essén, 2008	İsveç	Yaşlıların neden elektronik bakım gözetiminin (TM) mahremiyetlerini ihlal ettiğini veya ihlal etmediğini düşündüğünü anlatın.	Derinlemesine görüşmeler;	Amaçlı örneklem	17 (68-96 yaş)	TM, bileğe takılan (faaliyet verilerini sürekli toplar)	Kendi evlerinde yalnız yaşayan yaşlılar; kolay yaralanabilir & sağlık risklerine açık; cihazı 6-7 saat kullanan	1) Bakılma hissini sağlamak için bakım denetimi 2) Zorlayıcı olarak bakım denetimi – şüphe altındaymış gibi hissetmek
8. Fairbrother vd., 2013	Birleşik Krallık	TM'yi kullanan hastaların & SBP'lerin görüşlerini, TELESCOT COPD'un, tele-gözetim'in COPD'de öz-yönetim üzerindeki etkisinin denenmesinin bir parçası olarak keşfedin	TELESCOT tabirinde yer alan yarı-yapılandırılmış görüşmeler	TELESCOT tabirinden amaçlı örneklem	38 hasta (44-84 yaş, 1 hasta < 50 yaş); ortalama: 67.5 yaş) & 32 uzman	Çalışma raporundan veri yok; Web sitesi, çeşitli sağlık gözlem cihazlarının gerektiği gibi bağlanabileceği doküman ekranlı küçük bir taşınabilir cihaz olan intel sağlık rehberi (<i>intel health guide</i>) kullanımlarını ortaya koyuyor]	CODH'li hastalar sistemi 6 saat kullanıyor; yaşta maksimum değişiklik, SES, hastalık şiddeti & sisteme bağlılık	Hastaların bakımından merkez temalar: 1) bilgi & güçlendirme 2) erişilebilirlik & güvence
9. Grindrod vd., 2014	Kanada	50 yaşın üzerindeki yetişkinler için mevcut ilaç yönetimi uygulamalarının kullanılabilirliğini ve kullanılabilirliğini keşfedin.	Karma-yöntem; anket ve odak gruplarıyla takip edilen kullanıcı testleri	Tekrarlanan, teorik örneklemleyle takip edilen amaçlı örneklemi	35(52-78 yaş, ortalama 67 yaş)	Tablet veya akıllı telefon üzerinden ilaç yönetimi uygulaması	Katılımcılar düzenli ilaç alıyorlar; doküman ekranlı cihazlar için önceden tecrübe gerek yok; çok çeşitli örnek	1) hedeflenen tasarımlar 2) işlevsellik 3) basitlik 4) erişilebilirlik

10. Hamblin, 2017	Birleşik Krallık	1) Obtrüsvite yapısı ampirik olarak İngilizce bağlamına uygulanabilir midir değil midir? 2) Obtrüsvite boyutlarının TC'nin kabulü & kullanımı üzerindeki etkisi nedir?	Yaratıcı yöntemlerle desteklenmiş etnografik gözlemler ve görüşmeler (örneğin, fotoğraflar ve günlükler); boyunca (6-9 saatte 4-6 ziyaret.)	[TC kullanan 2 tedarikçi ile görüşüldü; nasıl seçildiklerine dair bilgi yok]	60 > 65 yaş, bakıcıları eşliğinde sürdürülen görüşmeler (sayı hakkında bilgi yok)	Kolye alarmı ya da TC paketi (GPS cihazları; yatak, kapı, sandalye çıkışı & çevresel sensörler; ilaç hatırlatma & dağıtma sistemlerini içerir)	Bilişsel bozulma ve / veya düşmeye yatkınlık; yeni veya mevcut TC kullanıcıları; cemiyyet evi;	1) fiziksel boyut 2) kullanılabilirlik 3) mahremiyet 4) işlevsellik 5) insan etkileşimi 6) benlik kavramı 7) rutin 8) sürdürülebilirlik 9) kontrol 10) bilgi & sürekli destek
11. Horton, 2008	Birleşik Krallık	Yaşlı insanların, dedektörler & yatak kullanım sensörleri gibi tele-gözlem cihazlarının kullanımıyla ilgili deneyimleri & beklentileri	Yarı-yapılandırılmış görüşmeler; daha büyük, gözlemsel bir çalışmanın parçası	TC çağrı merkezi veri tabanından uygunluk örneği	35 (17 kontrol/ 18 müdahale grubu); > 65 yaş, ortalaması 78.2 yaş	Düşme tespiti & yatak kullanım sensörü için vücuda giyilen cihazlar; kontrol grubu sadece kolye alarmı kullandı	Deneyimlenmiş düşmeler, bilişsel bozulma olmadan; tek başına ya da cemiyyette ya da huzurevinde yarı zamanlı bakıcıyla yaşamak; kayıtlı TC	1) beklentiler 2) güvenlik duyguları 3) çağrı merkezi desteği 4) yardımcı cihazların kullanılmasının önündeki engeller 5) bağımlılık 6) tele-gözlem cihazlarının kullanılması olasılığı
12. Melander-Wikman vd., 2008	İsveç	Yaşlı insanların bir mobil güvenlik alarmını test etmesiyle olan deneyimlerini tarif ediniz & güvenlik gerekçeleri, mahremiyet, & taşınırlılık.	Anlatı / refleksif bireysel görüşmeler	Referans grubundan amaçlı örneklem	9 (69-84 yaş)	Mobil güvenlik alarmı [GPS ve düşme sensörü & düğmesini içerir; çağrı merkezi ile iletişime izin verir]	Fonksiyonel sınırları olan ve olmayan (ağrı, baş dönmesi, kronik hastalık, felç, denge problemleri); bazıları daha önce TC kullanmıştı; cihaz 3-6 hafta test edildi.	1) kendini güvende hissetmek 2) yerleştirilmiş & denetlenmiş olmak 3) mobil olmak 4) yeni teknolojiye kusus bulmak

13. Parker vd., 2013	Amerika Birleşik Devletleri	Kronik ağrısı olan yaşlı yetişkinlerin sağlık teknolojilerini benimsemele- rindeki istekliliğini inceleyiniz, & katılımcıların m-Sağ- lık'ı benimsemeleri için algılanan en- gelleri & kolaylaş- tırıcıları belirleyi- niz	Karma-yön- tem; anket & 6 odak grup	Uygunluk ör- nekleme	42 (> 60 yaş, ortalama: 76.2 yaş)	Akıllı telefon ile varsayım- sal müdahale	Kronik ağrı hastaları; ba- ğımsız ya da destekli yaşam ünitelerinde yaşamak; kent- sel; ICT'ler ko- nusunda çeşitli deneyimler	1)M-Sağlık'ı kullan- maya istekli olmak 2) m-Sağlık kullan- manın önündeki en- geller 3) m-Sağlık kullanmanın kolay- laştırıcıları
14. Pecina vd., 2011	Amerika Birleşik Devletleri	Yaşlı hastaların tele-gözleme karşı duygularını & ba- kış açılarını anla- mak.	Karma-yön- tem; anket ve yarı-yapılan- dırılmış tele- fon görüşme- leriyle takip edilen kulla- nıcı testi	Daha büyük tele-gözlem çalışmasından rastgele örnek	20 (70-81 yaş)	Intel Sağlık Rehberi (<i>Intel Health Guide</i>) [hayati belirti- lerin izlen- mesi için do- kunmatik, ta- şınabilir, takı- labilir cihazlar (örneğin, kan basıncı)]	Cihazı 8 ila 17 hafta arasında kullanmış; kompleks has- talıkları vardı	1)Tele-gözlem hasta- nın sağlık bilincini arttırıyor 2) Tele-gözlem hare- kete geçiyor 3) Tele-gözlem gö- nül rahatlık sağlıyor
15. Pritchard ve Brittain, 2015	Kanada	Kolye alarımını kul- lanan yaşlıların & bakıcıların dene- yimlerini araştır- mak; analiz, bu ci- hazın beklenmeyen sosyal sonuçların- dan bazılarını odaklanıyor & sos- yal çevrenin kulla- nımını & işlevini etkileme yolları.	Odak grup- ları, yarı-yapı- landırılmış görüşmeler, bakımevinde gözlemler	Uygunluk ör- nekleme; yaşa bağlı veri ta- banlarından kişisel kayıt	47 (55-90 yaş) 9 resmi olmayan ba- kıcı (çoğun- lukla aile üyeleri)	Kolye alarmı	Evde yaşayan; Bir bakım evinde, kolye alarmı ile do- natılmış müsta- kil dairelerde yapılan göz- lemler; kolye- alarmı tecrübesi olmayan insan- lar dahil	1) Alarm kolye kul- lanımının sorgulan- ması 2) Teknolojik insan- cılaştırma 3) (yardımcı) maki- neye karşı öfke: kolye alarmı & dire- niş eylemleri

16. Shul-ver vd., 2017	Avusturya	1)Cemiyet evinde yaşlı insanlar TH kullanarak rehabilitasyon programlarını nasıl deneyimlerler? 2)TH, yaşlılara rehabilitasyon bağlamında ne kadar kabul edilebilir?	Yarı-yapılan-dırılmış görüşmeler	Uygunluk örnekleme; “evde TH” çalışmasından kişisel kayıt	13 (60-92 yaş) 3 çift, & 1 bakıcı eşliğinde görüşme	Video konferansı görüşmesi teknolojiyle iPad & FitBit Etkinlik izleyicisi	Kent-çevresi; mobilite sorunları; 8-hafta geçirmişti. Çalışma öncesi tele-rehabilitasyon programı	1) uygunluk 2) motivasyon & kişisel farkındalığın teşvik edilmesi 3) olumlu terapötik ilişkilerin teşvik edilmesi 4) gençlerde uzmanlaşma teknolojisinin faydaları 5) yüz yüze terapinin yerine geçil-meme
17. Steele vd., 2009	Avusturya	WSN tasarımlarına yönelik algılar; Kullanıcılar ve araştırmacılar arasındaki iletişimi kolaylaştırmak.	Araştırma çalışmaları; 2 odak grup	Çeşitli yaşlı topluluk gruplarından uygunluk örnekleme	13 (> 65 yaş)	WSN [çeşitli görevler için kullanılabilir (örneğin, düşme sensörü, hayati işaretler]	Kentsel; bağımsız yaşayan; önceden WSN bilgisi yok;	1)bağımsızlık 2) yaşam kalitesi üzerinde algılanan etki 3) WSN'lerle ilgili endişeler 4) kullanıcının kişisel tercihleri; 5) tasarım tercihleri 6) dış faktörler
16. Shul-ver vd., 2017	Avusturya	1)Cemiyet evinde yaşlı insanlar TH kullanarak rehabilitasyon programlarını nasıl deneyimlerler? 2)TH, yaşlılara rehabilitasyon bağlamında ne kadar kabul edilebilir?	Yarı-yapılan-dırılmış görüşmeler	Uygunluk örnekleme; “evde TH” çalışmasından kişisel kayıt	13 (60-92 yaş) 3 çift, & 1 bakıcı eşliğinde görüşme	Video konferansı görüşmesi teknolojiyle iPad & FitBit Etkinlik izleyicisi	Kent-çevresi; mobilite sorunları; 8-hafta geçirmişti. Çalışma öncesi tele-rehabilitasyon programı	1) uygunluk 2) motivasyon & kişisel farkındalığın teşvik edilmesi 3) olumlu terapötik ilişkilerin teşvik edilmesi 4) gençlerde uzmanlaşma teknolojisinin faydaları 5) yüz yüze terapinin yerine geçil-meme

Yaşlanma Dostu Akıllı Telefonlar: Yaşlıların Akıllı Telefon 'Kullanabilirliğini' Anlamak İçin Tasarım ve Kullanıcı Arayüzü Analizi

Ali Zain

Çeviri: Erhan Ağaoğlu

Giriş

Yaşlanma devam ettikçe, 2020'de 65 yaş üstü insanların dünya nüfusunun %17'sini oluşturarak, bilinen insan tarihinde ilk defa 5 yaşın altındaki çocuk nüfusundan daha fazla yüksek bir sayıya ulaşmaları bekleniyor (He ve diğ., 2016). Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) “Yaşlanma ve Sağlık” (2018) raporunda yer alan bir tahmine göre, dünya nüfusunun %22'si, 2050 yılında 60 yaşın üzerinde olacak. Bu keskin geçişin ortasında, yaşlanmaya duyarlı bir dünyanın kurulmasına yönelik çalışmalar da devam ediyor. Bu aynı zamanda yaşlılar arasında “teknoloji kabullünü” artırmak için bir hareketi de içeriyor; Ancak, çalışmalar bu açıdan oldukça karamsar bir tablo ortaya koyuyor. Fakat son yıllarda, birkaç akıllı telefon üreticisi, kullanımı kolay, acil durum desteği sağlayan, daha iyi görünürlük ve ses uyumluluğu olan birkaç cihazı piyasaya sürmek için yaşlıların ihtiyaç ve gereksinimlerine odaklanmaktadır.

Bu durumdan dolayı, bu çalışma yaşlı odaklı, “kullanım kolaylığı hissiyatına” katkı sağlayabilecek ve kullanım oranlarını arttırabilecek akıllı telefonlarda tasarım ve kullanıcı arayüzünün bazı özelliklerinin doğasını tanımlamayı amaçlamaktadır

1.1. Çalışmanın Arkaplanı

Gelişmiş ülkelerdeki yaşlıların akıllı telefonların ve diğer yeni medya teknolojilerinin kullanımına diğer ülkelerdeki yaşlılara göre daha fazla eğilimli olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Anderson ve Perrin (2017), dünya çapında teknolojinin benimsenmesinde lider olarak kabul edilen bir ülke olan ABD'de 65 yaş ve üstü bireylerin yaklaşık %42'sinin akıllı telefon kullandığını tespit etmiştir. İlginçtir ki, yaşlılar arasında teknoloji kullanımı, oldukça yüksek yaşlanma oranına sahip olan Malezya, Hindistan ve Çin gibi ülkeler de dahil olmak üzere Asya ve

Pasifik ülkelerinde en düşük seviyededir. Bu bölgelerdeki yaşlıların çoğu, kendileri için bir yararı olmadığını veya kullanımının çok karmaşık olduğunu düşünerek cep telefonlarına karşı ilgisizliklerini belirtmişlerdir (The unconnected senior citizens of Asia, 2015). Qiuhui (2008) ayrıca yaşlı cep telefonlarını kullanırken arayüz kullanımı ve yazılım karmaşıklığı ile ilgili sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu durumun da kullanımlarını sınırlandırdığının altını çizmektedir. Akıllı telefon ve yazılım uygulama geliştiricileri ve üreticileri, teknolojiyi kullanamayan insanların ihtiyaçlarını karşılama konusunda nerdeyse başarısız olmuşlardır (Neves ve Amarno, 2012). Bu önemli durumu fark eden Avrupa Birliği, 2012'yi kuşaklar arasındaki farkı kapatmak ve onları değişime hazırlamak için resmi bir mücadeleyi yaratmak amacıyla “kuşaklar arası aktif yaşlanma ve dayanışma yılı” olarak ilan etmiştir. Benzer şekilde, Türkiye 2019 yılını yaşlılara adanmışlığını açıklamıştır. Nüfusun önemli bir yüzdesini oluşturan yaşlıların ihtiyaçlarını ele almak BT sektörü için hem bir zorluk hem de bir fırsattır ve bu konuda daha fazla çaba gerekmektedir.

1.2 Çalışmanın Amaçları

Akıllı telefon merkezli bilgi ve iletişim teknolojisinin (BİT) artan kullanımı, akıllı telefonları toplumdaki en yaygın iletişim aracı haline getirmiştir (Kleinberger ve diğerleri, 2007). Bu nedenle, akıllı telefonlar yaşlılar genç kuşaklar arasındaki iletişim boşluğunun kapatılmasında önemli bir rol oynayabilir ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) başarılı bir şekilde yayılmasının önünü açabilir. Bu çalışmanın temel amacı, yaşlılar için piyasada mevcut olan akıllı telefonların tasarımını ve kendine özgü özelliklerini tanımlamaktır. Bu çalışma yaşlılar arasında normal akıllı telefonların “kullanılabilirliğini” arttırarak onları yaşlı dostu hale getirmek için bir yapılacaklar listesi (*check list*) ve tavsiyeler sunmaktadır.

1.3 Araştırma Soruları

Bu çalışma öncelikle aşağıdaki araştırma sorularını gözleme dayalı araştırma metodolojisi ile cevaplamaya çalışmaktadır.

- Yalnızca yaşlılar için pazarlanan akıllı telefonların tasarımının ayırt edici özellikleri nelerdir?
- Sadece yaşlı kullanıcılar için piyasada mevcut olan akıllı telefonların kullanıcı arayüzünün ayırt edici özellikleri nelerdir?

- Yaşlı dostu akıllı telefonlar tarafından ne gibi Acil Durum özellikleri sağlanmışır?
- Akıllı telefonların tasarımında ve kullanıcı arayüzünde hangi önemli değışiklikler veya modifikasyonlar yaşlılar arasında “kullanılabilirliklerini” artırabilir?

2. Literatür Taraması

Bu çalışma, 65 yaş ve üstü kişiler arasında akıllı telefonların kullanılabilirliğini artırmak amacıyla, akıllı telefon tasarımını ve kullanıcı-arayüzünü yaşlılara potansiyel kullanıcılar olduğu bakış açısıyla odaklanarak analiz etmeye yönelik bir girişimdir. Mevcut literatür, bu çalışma için güçlü bir mantık ve temel sağlamaktadır ve konuyla ilgili gelecekteki çalışmalar için net yönergeler sunmaktadır.

2.1. İnsan-Bilgisayar (Akıllı Telefon) Etkileşimi

Teknolojideki muazzam gelişmeler insanlığa makinelerden faydalanma konusunda sayısız fırsat sağlarken, aynı zamanda insanın kendisi bu süreçteki en büyük kısıtlamadır (Buxton, 2001). Bunun arkasındaki ana sebep, makinenin insan kullanıcılarıyla uyumlu olamayışdır. İnsan ve makine arasındaki etkileşimi içeren BT projelerinin başarısı “makinenin kullanıcı anlayışı”na bağlıdır (Banum, 2011). Başka bir deyişle, makinenin kullanıcı arayüzü, kullanıcı ile etkileşimde, kullanılabilirlik ve kullanım kolaylığı algısı yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Nielsen, 1993).

Teoride, bu etkileşimin çoğu zaman insanlar ve bilgisayarlar arasında gerçekleştiğı söylenmektedir. Ancak, gerçekte, akıllı telefonlar ve diğler dijital araçlar da rollerini oynamaya başlamışlardır. Fakat, kullanıcı deneyimi ve cihazın kullanılabilirliği hala aynıdır. Nielsen (2012) akıllı telefonu tam ölçekli çoklu dokunmatik ekran, 3G, Wi-Fi, web tarama ve grafiksel kullanıcı arayüzüne sahip bir mobil cihaz olarak tanımlamıştır. Akıllı telefon olarak adlandırılan şeyin ilk kez 1973'te halka açıldı ve 1993'te satışa sunulduğu belirtildi, ancak akıllı telefonların geleceksel özellikli telefonlardan sayıca üstün olmasının yılı 2013 olmuştur.

2.2. Kullanılabilirlik

Kullanılabilirliği çok basit fakat bir o kadar da karmaşık bir kavram olarak adlandırırken, Donald Norman (2013) kullanılabilirliğin her üründe olduğunu iddia etmiş; ancak, bir şeyler ters gitmedikçe kullanılabilirliği fark edemediğimizi belirtmiştir. Dolaylı olarak, ürünlerin kullanılabilirliği, kullanıcının görevlerini yerine getirmesini sağlayan bir dizi kabiliyettir. Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO) kullanılabilirliği şu şekilde tanımlamaktadır: “Belirli kullanıcıların belirli ortamlarda belirli hedeflere ulaşabileceği etkinlik, verimlilik ve memnuniyet...”

Nielsen (1993), herhangi bir şeyin kullanılabilirliğini değerlendirmek için beş ana özellik ortaya koymuştur:

Öğrenilebilirlik: Herhangi bir sistem veya ürünün kullanımı kolay olmalı ve kullanıcının işlevini kolayca anlamasını sağlamalıdır.

Verimlilik: Diğer karşılaştırılabilir sistemlere kıyasla yüksek verimlilik sağlayan bir sistem olması.

Hatırlanabilirlik: Bir sistem bir süre sonra tekrar için hızlı ve kolay bir şekilde hatırlanabilir olmalıdır.

Hatalar: Bir sistem, hataları en aza indirme ve büyük hataları önleyebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Memnuniyet: Bir sistem kullanıcılara memnuniyet vermelidir.

2.3. İnsan Nüfusunun Yaşlanması

Neves ve Amarno (2012), toplumların çoğunda demografik eğilim olarak yaşlanmaya dikkat ederken, kişinin hangi kriterlerde yaşlanan bir kişi olarak sınıflandırılacağı belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca, teknik olarak bu kategoriye giren birçok insan kendilerine yaşlı, ihtiyar veya yaşını almış denmesini istemiyor ve “özel bir gruba” dahil olmayı tercih ediyor (Smith, 2012). Ancak, Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, 65 yaş ve üstü herkes yaşlı olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tanım ışığında, Fisk ve Rogers (2012), her bireyin yaşlanma gerçeğine karşı farklı bir yaklaşımı olmasına rağmen, yaşlıların genel biyolojik, sosyal ve psikolojik özelliklerinin aynı olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası yaşlıları 65 - 75 yaş arası ve 75 yaş üzeri olarak iki gruba ayırmayı önermişlerdir. Bununla birlikte, Gregor ve

Newell (2002), yaşlıların malûliyetlerine göre kategorize edilmesi gerektiğini savunarak yaş sayısına göre bu sınıflandırmaya karşı koymuştur. Başka bir deyişle, konuyu bir bireyin erişilebilirliğine doğru çevirmişlerdir.

2.4. Yaşlanmaya Bağlı Malûliyetlerin Kullanıcı Arayüzü Üzerindeki Etkisi

Bu aşamada, yaşlıların teknoloji veya akıllı telefonların benimsenmesini anlamak aslında yaşlanmanın nedeniyle belirli engelleri olan insanlar için bu cihazların kullanılabilirliğinin incelenmesidir denebilir. Kişi yaşlandıkça, kişisel özellikler ve yetenekler kümesinden bazı beceriler kaybederken ve bazı yetenekleri, özellikle de yaşlanmaya uyum için yardımcı olabilecek kabiliyetleri eklemeye devam ediyor. Yaşlılar arasında kabiliyetlerin ve sınırlamaların dönüşümü geliştiricilerin daha uygun bir cihaz alt-arayüzü oluşturmasını sağlar (Caprani ve Connor, 2012). Conci, M., Pianesi F. ve Zancanaro, M. (2009), insanların yaşlanma sürecinde duysal, motor ve bilişsel altyapılarında bazı kritik değişikliklerle karşılaştıklarını belirtti. Buna ek olarak, Roupia ve Nikas (2010), yaşlıların bitkin olma ve öfkelenme eğilimini biyolojik ve zihinsel süreçlerindeki fonksiyonel sonuçlarla ilişkilendirdi. Tüm bu değişiklikler, yaşlılar için özel olarak tasarlanmış herhangi bir arayüzde açıkça göz önünde olmalıdır.

2.5. Kullanıcı Dostu Arayüzden Evrensel veya Kapsayıcı Kullanıcı Arayüz Tasarımına

İnsan-bilgisayar etkileşimi alanında çalışan araştırmacılar, yaşlanmayla ilişkili belli değişimlerin (örneğin, görme, işitme, bilişsel düşünme ve motor nöronlara dayanan hareketler) yaşlıların akıllı telefon kullanma olasılığını etkilediğini tespit etmişlerdir (Fisk, Rogers, Charness, Czaja ve Sharit, 2009). Son on yılda, dünyada 65 yaş ve üzeri insanların sayısı arttıkça, bilim adamları akıllı cihazların yaşlı dostu olmasını sağlayacak özellikler tasarlama konusunda yapılacaklar listesi (*check list*) geliştirilmesinde yardımcı olabilecek ekran tabanlı kontroller ve kullanıcı arayüzü faktörlerini tanımlamaya çalışmaktadır. Arayüzün kullanıcı dostu olması, hedef kullanıcıların çoğunluğunun, istenen görevleri kolaylıkla başarabilmesini ve dolayısıyla genel olarak onlara yetkin kullanıcılar oldukları hissi vermesini sağlarken (Ng, 2004), kapsayıcı ya da evrensel tasarım ise özel bir tasarım ya da geliştirme olmadan, tüm kullanıcılar tarafından yalnızca kullanılabilirlik kavramına dayanmaktadır (Mace, 1985). Steinfeld ve Maisel (2012) ayrıca, kapsayıcı

bir tasarımın, engelli kişilerin veya özel gereksinimleri olan kullanıcıların ihtiyaçlarını da karşılaması gerektiğini savunmuştur.

Akıllı telefonların mevcut kullanıcı arayüzünün, yaşlıları havuzuna dahil etmesi, teknoloji ve kullanılabilirlik okuryazarlığı faktörünü de içerdiği için zorlu bir iştir (Dickinson, Arnott ve Prior, 2007). Zhou ve diğ. (2014), yaşlıların, akıllı telefonlarda birden fazla ekran arasında geçiş yapma, uygulamaların düzenlenmesi ve çalıştırılması ve bu cihazların çoklu görev özelliğini kullanmakta büyük ekran boyutuna rağmen sorun yaşadığını tespit etmiştir. Bu nedenle araştırmacıların da belirttiği gibi cihazların edinilmesini ve kullanılabilirliğini arttırmak için yaşlanma dostu, yaşlıları da içeren bir arayüz tasarımı diğer değişimleri ve artan engelleri de dikkate almalıdır.

2.6. Yaş Ayrımcılığı

Butler (1969) bir yaş grubunun diğer bir yaş grubuna karşı önyargılı tutumu olarak adlandırdığı “yaşçılık” terimini ortaya atmıştır. Bu kavram aslında gençlerin veya 30 yaşlarında ya da 40 yaşlarındaki insanların yaşlılığa ve yaşlılara karşı tedirginliğini yansıtan ve yaygın olarak kabul gören basmakalıp kümeleri çağrıştırmaktadır. Bu kuşak farkı kanısı, aslında yaşlılıkla bağdaştırılmış varsayımsal hastalık, engeller, güçsüzlük ve işe yaramazlık duygusunun bir sonucudur (Butler, 2008). Butler (2008) kendi tanımını unutkan, çocuksu, cinsiyetsiz ve bağımlı gibi yaşlılıkla bağdaştırılmış özellikleri reklamlar üzerinden tasdik ederken, Palmore (1999), kötü davranışları ve önyargılı tutumları, yani yaşlılara belli bir şeyi yapmak için çok yaşlı olmalarının söylenmesini negatif yaş ayrımcılığı olarak tanımlamıştır. Ankete katılanların yüzde 77'den fazlası negatif yaş ayrımcılığı ile karşı karşıya kaldığını teyit etmiştir (Palmore, 2001).

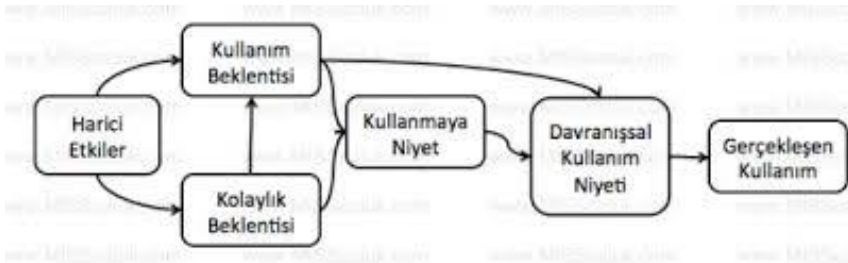
McDonough (2016), yaşlılığın içselleştirilmiş olumsuz algıları nedeniyle yaşlıların teknoloji edinme durumunun daha da kötüleştiğini tespit etmiştir. Bu nedenle, yaşlıların gelişmiş, karmaşık ve yakınsama tabanlı teknolojileri edinme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle toplumda yeni bir dijital bölünme yer edinebilir. Teknolojilerin kullanılabilirliğinin etkin özellikleri ve bu nüfus grupları içerisinde öğrenme ve edinme istekliliği bu ayrımı kapatmanın ön koşuludur.

3. Kuramsal Çerçeve

Kullanılabilirlik kavramının çekirdeği bazı ürünlerin belirli amaçlara etkili ve verimli şekilde ulaşmalarını sağlamak amacıyla belirli kullanıcılar için daha uyumlu hale getirme anlamına gelir (Panagiotis, 2002). Teknoloji Kabul Modeli'nin (TKM) teorik çerçevesi bu durumda akıllı telefon olan belirli ürünün kullanılabilirliğinin test edilmesi için bir kalıp sağlar. Her ne kadar TKM, zaman içinde birkaç araştırmacı tarafından revize edilmiş olsa da, teorik tasarımın orijinal kavramı bu çalışmayla tamamen uyumludur. Davis (1989), kullanıcıların iki faktöre göre yeni teknolojiyi veya ürünleri kabul ettiğini ileri sürmektedir: algılanan yararlılık ve algılanan kullanım kolaylığı. Davis aşağıdaki gibi detaylandırır:

Algılanan fayda: insanların bir sistemi kullanmanın ne kadar yararlı olacağını düşündüğü.

Algılanan kullanım kolaylığı: insanların bir sistemi ne raddeye kadar kayda değer bir çaba sarf etmeden kullanabilecekleri.

Şekil 1: Teknoloji Kabul Modeli (1989)

Bu çalışmaya, verilen teorik çerçeve şu şekilde uyarlanmıştır: “tasarım ve kullanıcı arayüzünün bazı özellikleri yaşlılar için kullanım kolaylığı algısını olumlu yönde etkileyebilir ve sonuç olarak da yaşlıların kullanım amaçlarını değiştirebilir.”

4. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma için, üreticileri tarafından yaşlı dostu olarak pazarlanan beş akıllı telefonun tasarım ve kullanıcı-arayüz özellikleri, amprik çıkarımlar ortaya koymak için analiz edilmiştir. Telefonlar: Jitterbug Smart 2, Moto G5 Plus, ZTE Blade ZMax, Mitashi Play Senior Friend AP103 and The Doro 8035.

Bu cihazlar akıllı telefon tasarımının ve kullanıcı arayüzünün bu beş özelliğine dayanarak analiz edilmiştir:

Tasarım: cihazın boyutu, ekran boyutu, dokunma alanı büyüklüğü ve cihaz gövdesinin yapısı

Görünürlük: Yazı tipi, simge boyutu, ekran ışığı ve renk düzeltmeleri

Menü ve Navigasyon: Menü'nün sunum tarzı ve ekranlar ve uygulamalar arasındaki gezinti yapısı

Metin-Okuma: Ekrandaki yazıyı sesli olarak okuma ve yazımı kolaylaştırmak için konuşmayı yazıya dönüştürme becerisi

Acil Durum Özelliği: Acil durum mesajını yayın seçeneği sunma, kullanıcının ailesini arama ve kullanım talimatları veya acil durum yardımını almak için özel bir çağrı merkezine ulaşma özelliği

5. Analiz ve Bulgular

Seçilen akıllı telefonların (Jitterbug Smart 2, Moto G5 Plus, ZTE Blade ZMax, Mitashi Play Senior Friend AP103 and The Doro 8035) tasarım ve kullanıcı arayüzü özelliklerinin ampirik analizi beş kriter (tasarım, görünürlük, Menü ve navigasyon, metin konuşma ve Acil Durum işlevi) açısından gerçekleştirildi. Bulgular aşağıdaki gibidir:

5.1. Jitterbug Smart 2

Akıllı telefon Great Call tarafından satışa sunuluyor ve çevrimiçi satın alınabiliyor. 150 USD civarında bir fiyata sahip.

Tablo 1:

No	Özellik	Açıklama
1	Tasarım	Cihazın toplam boyutu 6x3 inç (boyut olarak 5,5 inç) ve 0,3 inç kalınlığındadır. Dokunmatik ekran, ekranın %100 alanını kapsıyor, güç ve ses tuşları dışında cihazda fiziksel düğmeler bulunmamaktadır.

2	Görünürlük	Telefon, görünürlüğü artırmak için büyük boyutlu yazı tipleri ve beyaz aydınlatmalı arka plana sahip simgeler sağlamaktadır. Renk körlüğüne yönelik renk düzeltme seçeneği mevcut değildir.
3	Menü ve Navigasyon	Menü yalnızca iki yönlü kaydırma için tasarlanmıştır (yukarı ve aşağı). Menü öğeleri, kullanım kolaylığı sağlamak ve öğeyi seçme alanı arttırmak amacıyla simgelerin yanı sıra metin biçiminde de görünüyor. Açılan uygulamalar arasında geçiş yapılabilir.
4	Metin-okuma	Metin okuma özelliği telefonda bulunur. Kullanıcılar ne zaman isterlerse ekranlarında ne olduğunu duyabilirler ve yalnızca telefonlarıyla konuşarak cihazda yazı yazabilirler.
5	Acil Durum Özelliği	Cihaz, her durumda acil yardımlara hemen erişim için 5-Star Button ile birlikte gelmektedir. Cihaza acil irtibat numaraları da eklenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde müşteriler, 7/24 çağrı merkezi aracılığıyla teknik destek ve müşteri hizmetlerine de erişebilirler.

5.2. Moto G5 Plus

Bu akıllı telefon, Motorola tarafından dünya çapında çevrimiçi satışa sunulmuştur. Fiyatı 140\$'dır.

Tablo 2:

No	Özellik	Açıklama
1	Tasarım	Cihazın toplam büyüklüğü 5.91x2.91 inçtir (boyut 5.2 inç) ve 0.3 inç kalınlığa sahiptir. Dokunmatik ekran, ekranın % 100'ünü kaplar ve güç ve ses tuşları dışında cihazda fiziksel düğme yoktur. Cihaz tamamen metal gövdeye sahiptir.
2	Görünürlük	Telefon beyaz aydınlatmalı arka plan ekran ışığı sağlar ve orta boy simgelere ve yazılara sahiptir. Ayarlardaki erişilebilirlik seçeneği ile boyut daha da artırılabilir. Boyut, ekrana üç kez hızlıca dokunarak da 3 kat artırılabilir. Renk düzeltmesi mevcut değildir.

3	Menü ve Navigasyon	Menü iki modda tasarlanmıştır bunlar, yukarı ve aşağı kaydırma ve dört yönlü kaydırmadır. Menü öğeleri, simgelerin yanı sıra metin biçimindeki isimleriyle da görünür. Yalnızca aşağıya doğru kaydırma modunda, cihaz, öğeyi seçmek için dokunmatik ekranda arttırılmış bir alan sağlamaktadır. Açılan uygulamalar arasında geçiş yapılabilir.
4	Metin-okuma	Telefon, metin okuma özelliği ile birlikte gelir ve kullanıcılar istedikleri zaman ekranda neyin görüntülediğini duyabilir ve sadece telefona konuşarak da yazı yazabilirler.
5	Acil Durum Özelliği	Cihaz, acil irtibat numaralarını girmek için seçenek sunar. Herhangi özel bir acil durum düğmesi veya çağrı merkezi aracılığıyla teknik rehber yoktur.

5.3. ZTE Blade ZMax

Cihaz çevrimiçi olarak satın alınabiliyor ve Metro PCS tarafından satışa sunulmuştur. Fiyatı 130\$'dır.

Tablo 3:

No	Özellik	Açıklama
1	Tasarım	Cihazın toplam büyüklüğü 6.4x3.3 inç (Boyutsal olarak 6 inç) ve 0.33 inç kalınlığındadır. Dokunmatik ekran, ekranın % 100 alanını kaplar ve güç ve ses tuşları dışında cihazda fiziksel düğme yoktur.
2	Görünürlük	Telefon, görünürlüğü arttırmak için orta boyutlu yazı tipleri ve beyaz aydınlatmalı arka plana sahip simgeler sağlamaktadır. Simgelerin ve metnin boyutu ayarlardan erişilebilirlik seçeneğinden arttırılabilir. Renk düzeltme özelliği mevcut değildir.
3	Menü ve Navigasyon	Menü, yalnızca dört yönlü, aşağıya ve yukarıya doğru kaydırma özelliklerine sahiptir. Menü öğeleri, simgelerin yanı sıra metin biçimindeki adlarıyla da görünür. Kullanımdaki uygulamalar arasında geçiş yapılabilir.

4	Metin-okuma	Metin konuşma özelliği telefonda bulunur. Kullanıcılar ne zaman isterlerse ekranlarında ne görüntülendiğini duyabilirler ve sadece telefonlarıyla konuşarak da cihaza metin yazabilirler.
5	Acil Durum Özelliği	Cihaz, acil durum seçeneği ile birlikte gelir ve çağrı merkezi aracılığıyla teknik rehber desteğine sahip değildir.

5.4. Mitashi Play Senior Friend AP103

Çoğunlukla Hindistan'da mevcuttur ve Mitashi tarafından 50\$ civarında satılmaktadır.

Tablo 4:

No	Özellik	Açıklama
1	Tasarım	Cihazın toplam büyüklüğü 4.84x2.85 inçtir (4 inç boyuttaki boyut). Dokunmatik ekran, ekranın % 100 alanını kapsıyor ve güç ve ses tuşları dışında cihazda fiziksel düğme mevcut değildir..
2	Görünürlük	Telefon, görünürlüğü artırmak için büyük boyutlu yazı tipleri ve beyaz aydınlatmalı arka plana sahip simgeler sağlamaktadır. Renk düzeltme özelliği mevcut değildir.
3	Menü ve Navigasyon	Menü, sağ-sol kaydırma ile görülebilecek birden fazla ekranda büyük simgelerden oluşmaktadır. Menü öğeleri, simgelerin yanı sıra metin biçimindeki adlarıyla da görünmektedir.
4	Metin-okuma	Metin-okuma özelliği çok sınırlı bir seviyede mevcuttur.
5	Acil Durum Özelliği	Cihaz, özel bir acil durum düğmesi ve acil durum temas seçeneği ile birlikte gelmektedir. Cihaz, çağrı merkezi aracılığıyla teknik rehber desteğine sahip değildir.

5.5. The Doro 8035

Yaşlı dostu akıllı telefon Doro tarafından 220\$ fiyatla satışa sunulmuştur.

Tablo 5:

No	Özellik	Açıklama
1	Tasarım	Cihazın toplam boyutu 5.85x2.75 inç (5 inç ebat) ve 0.33 inç kalınlığındadır. Güç ve ses tuşları dışında cihazda fiziksel düğme yoktur.
2	Görünürlük	Telefon, görünürlüğü artırmak için büyük boyutlu yazı tipleri ve beyaz aydınlatmalı arka plana sahip simgeler sağlamaktadır. Renk düzeltme özelliği mevcut değildir.
3	Menü ve Navigasyon	Menünün navigasyon için iki seçeneği sunmaktadır. Basit gezinme, yalnızca ekranda görüntülenen temel özellikleri içerir ve gelişmiş mod, kullanıcıların 4 yönlü kaydırma ile gezinti sağlar.
4	Metin-okuma	Cihaz işitme bozukluğu cihazlarıyla uyumludur. Telefonda işlevleri gerçekleştirmesi istenebilir. Ekrandaki metin konuşmaya dönüştürülebilir ve konuşma ile yazma da yapılabilir.
5	Acil Durum Özelliği	Cihaz, acil durum temas seçeneği, kullanıcıların arkadaşlardan veya aile üyelerinden uzaktan teknik destek almalarını sağlayan yerleşik TeamViewer yazılımıyla birlikte gelir. Telefon ayrıca çağrı merkezi aracılığıyla teknik rehber desteği sağlar.

6. Tartışma

Seçilen yaşlı dostu ya da yaşlılara uygun olarak pazarlanan telefonların analizi, bu telefonların neredeyse hepsinin büyük ekran taşıdığını ve yapılarının da metal- den olduğunu göstermektedir. Bu durum, Fisk ve arkadaşlarının (2009) yaşlıların görme, işitme, bilişsel düşünme ve motor nöronlara dayalı hareketler ile sorunlarla karşılaştıklarını sunduğu bulgularla tam olarak uyumludur. Bu nedenle, yaşlan- maya değinmek aslında aynı zamanda bir dizi engelli de ele almak anlamına gelir. Yaşlı dostu olarak pazarlanan cihazların, büyük boyutlu yazı tiplerini ve simgele- rini göstermek için yeterli alana sahip olacakları büyük ekranlara sahip olmaları bu yüzdendir. Yaşlı insanların motor nöronlarının çok verimli olmadığı ve zaman

zaman titremeye neden olabileceği varsayımı nedeniyle, metalik yapı cihaza daha fazla koruma sağlamak için seçilmiştir.

Kullanıcı arayüzünün diğer özellikleri açısından, yaşlıların belirli görsel verimsizliklerinden dolayı büyük simgeler ve yazı tipleri kullanılmıştır. Yaşlıların sınırlı teknoloji okuryazarlığı problemini çözmek için üreticiler menü ve uygulamalar arasında geçişte daha basitleştirilmiş bir gezinme yöntemi geçmişlerdir. Böylece kullanıcılar akıllı telefonun işlemlerinin karmaşıklığı ile mücadele etmek zorunda kalmazlar. Buna ek olarak, Doro 8035 yerleşik TeamViewer yazılımı ile birlikte gelmektedir. Bu yazılım ile yaşlılar akıllı telefonlarında kullanım sorunu olması durumunda aile ve arkadaşlarından anında teknik destek alabilmektedir. Acil durumların yanı sıra teknik ve acil durum hizmetleri için özel çağrı merkezi hizmetleri de mevcuttur.

İşitme ile ilgili sorunlar için de, burada analiz edilen yaşlı dostu tüm telefonların, kullanıcının konuşma yoluyla komutlar vererek cihazla etkileşime girmesini sağlayan metin okuma özelliklerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, bu özellik okuma sorununu da önlemek için telefonun ekranında ne varsa duymalarını sağlamaktadır. Dahası, bazı akıllı telefonlar işitme engelli yaşlılar tarafından kullanılan tıbbi / teknik aygıtlarla bile uyum sağlar. Analiz edilen akıllı telefonlardan sadece birinde gelişmiş metin konuşma/okuma özelliği yoktu.

Yaşlıların yetersizliklerine dikkat etmenin ve yaşlıların akıllı telefonları kullanabilmelerini sağlayarak toplumdaki dijital bölünmeyi kapatmanın yanı sıra, Palmore'un da (1999) ortaya koyduğu gibi yaşlılara özel tasarımların toplum içerisinde yaş ayrımcılığına veya başka bir deyişle yaşlılara karşı bir ayrımcılığa yol açmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için, tasarımcıların ve geliştiricilerin, akıllı telefonların alt arayüzünü tasarlarlarken potansiyel kullanıcıların her kesiminde kullanılabilirliği artırmaya odaklanarak evrensel veya kapsayıcı tasarım kavramını dikkate almaları gerekmektedir. Yaygın kullanıma ilişkin uygulamaların ve yazılım ürünlerinin geliştirilmesi de evrensel tasarım kavramına göre yapılmalıdır, böylelikle genel olarak toplumda teknoloji edinilmesi arttırılabilir.

7. Sonuç

Çok hızlı yaşlanan bir toplumda, akıllı telefonların potansiyel kullanıcılarının yetenekleri ve engelleri doğrultusunda çeşitli ihtiyaçları ve gereksinimleri vardır. Yaşlılar için özel tasarlanmış cihazlar, kuşaklar arasında artan dijital bölünme sorununu çözmek ve yaşlılar arasında teknoloji edinmeyi artırmak için tasarım ve

kullanıcı arayüzünün belirli özelliklerini taşımaktadır. Ancak, bu yaşlı dostu özelliklerin hem yaygın olarak kullanılan akıllı telefonlara (tüm yaş gruplarının mensupları tarafından yaygın olarak kullanılan) ve uygulamalara hem de yazılım geliştiriciliği kapsayıcılık kavramına göre yürütülürse, yaşlıları bağımsız bir yaşama yönlendirerek yaşlılar dahil toplumun her kesiminde teknoloji edinilmesi ve kullanım hissiyatı iyileştirilebilir.

Yaşlıların teknolojinin benimsenmesi ile ilgili bir diğer önemli faktör, pazarlama kampanyalarındaki varlıklarının yalnızca sağlıkla ilgili konularla sınırlı olması ve esas olarak akıllı telefonların vb. teknolojilerin pazarlama kampanyalarında göz ardı edilmesidir. Sivil yönetim, bankacılık ve toplumdaki iletişim ürünlerinin değişmesi ile ilişkin konularla ilgilenmek için akıllı telefonların kullanımının artması nedeniyle, pazarlama içeriğinde yaşlılara yeterli varlığı vermek için acil bir ihtiyaç bulunmaktadır böylece akıllı telefonların benimsenmesini artıracak kullanıcı arayüzü ve tasarım özellikleri en etkili şekilde vurgulanabilir. Benzer şekilde, şirketlerin belirli bir yeni teknoloji, özellikle akıllı telefon cihazları ile ilgili memnuniyet duygusunu ele alırken yaşlılara da gerekli kapsamı vermeleri gerekmektedir. Akıllı telefonların benimsenmesinin yaşlılar için iletişim araçlarının ötesinde anlamı olduğundan, bu tür iletişim kampanyaları mevcut eşitsizliklerle ve toplumdaki dijital bölünmeyle ilgili durumu önemli ölçüde değiştirebilir.

Bazı gelişmiş toplumlarda yaşlılar arasında akıllı telefonların ve bilgisayarların artan kullanım oranlarına rağmen, bu nüfusun büyük bir bölümü hala e-posta ve internet ile çalışan orta-düzey karmaşık uygulamalar gibi basit kolaylıkları kullanmadığını belirtmek de ayrıca önemlidir. Buna ek olarak, akıllı cihazlarını, kendi yaş gruplarının kullanımı için daha uygun hale getirmek için, yani zayıf görme ve işitme bozukluğu gibi engellere yönelik özellikler için [telefonlarını] kişiselleştirme kabiliyetinden yoksundurlar. Bu tür meselelerin varlığı, toplumda mevcut başka bir bölünme seviyesine işaret etmektedir, yani bu sadece yaşlanmaya değil teknoloji okuryazarlığa, sosyal sınıfa veya mesleki yeterliliğe de dayanmaktadır. Fakat, bu tür bir bölünme özellikle yaşlı vatandaşlar arasında çok belirgin bir şekilde görülebilir. Bu nedenle, sadece yeni teknolojilerin yaşlanan kesimin hayatını nasıl iyileştirebileceğini değerlendirmek için değil ayrıca yeni teknolojilerin geliştirilmesinde eksikliklere de dikkat çekmek için teknoloji benimsenmesi üzerine (örneğin yaşlılar arasında akıllı telefonlar) araştırma yapılması şiddetle gereklidir ve tavsiye edilir.

KAYNAKLAR

- Ageing and health. (2018). Erişim <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>. Kasım 19, 2018 tarihinde erişildi
- Ageing and Life Course. (2018). Erişim <https://www.who.int/ageing/> Ocak 4, 2019 tarihinde erişildi.
- Anderson, M. ve Perrin, A. (2017). *Tech Adoption Climbs Among Older Americans*. Washington DC. Erişim <http://www.pewinternet.org/2017/05/17/tech-adoption-climbs-among-older-adults/>
- Barnum, C. M. (2011). *Usability testing essentials: ready, set-- test!* Morgan Kaufmann Publishers.
- Butler, R.N. (1969). Age-ism: another form of bigotry. *Gerontologist* 9(16), 243-246.
- Butler, R.N. (2008) *The Longevity Revolution: The Benefits and Challenges of Living A Long Life*. Public Affairs. New York: Perseus Book Group.
- Buxton, W. (2001). Less is More (More or Less). P. Denning (Der.), *The Invisible Future: The seamless integration of technology in everyday life* içinde (s. 145–179). New York: McGraw Hill. Erişim <http://www.billbuxton.com>
- Caprani, N. ve Connor, N. E. O. (2012). Touch Screens for the Older User. *Assistive Technologies*. <https://doi.org/10.5772/38302>
- Conci, M., Pianesi, F. ve Zancanaro, M. (2009). Useful, Social and Enjoyable: Mobile Phone Adoption by Older People. *INTERACT 2009* içinde (s. 63–76). Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-03655-2_7
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Dickinson, A., Arnott, J. ve Prior, S. (2007). Methods for human-computer interaction research with older people. *Behavior & Information Technology*, 26 (4), 343-352. doi: 10.1080/01449290601176948
- Ergonomics of human-system interaction -- Usability: Definition. (2018). Erişim <https://www.iso.org/standard/63500.html>. 4 Ocak tarihinde Erişildi.
- Fisk, A. D. ve Rogers, W. A. (2012). *Designing for older adults : principles and creative human factors approaches*. CRC Press.

Fisk, A. D., Rogers, W. A., Charness, N., Czaja, S. J. ve Sharit, J. (2009). *Designing for older adults: Principles and creative human factors approaches* (İkinci Baskı). Boca Raton, FL: CRC Press.

He, W., Goodkind, D. ve Kowal, P. (2015). *An Aging World: 2015*. Washington DC. Erişim <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/demo/p95-16-1.pdf>

Kleinberger, T. ve ark. (2007). Ambient Intelligence in Assisted Living: Enable Elderly People to Handle Future Interfaces. s. 103–112. Springer-Verlag. Berlin:

Mace, R. (1985). *Universal Design, Barrier Free Environments for Everyone*. Designers West.

Malley, Chris O'. (1994). Bell South's communicative Simon is a milestone in the evolution of the PDA. *BYTE Magazine*, 19(12).

McDonough, C.C. (2016). The Effect of Ageism on the Digital Divide Among Older Adults. *J. Gerontol Geriatr Med* (2). 1-8.

Never, B. B. ve Amaro, F. (2012). Too Old For Technology? How The Elderly Of Lisbon Use And Perceive ICT. *The Journal of Community Informatics*, 8(1). Erişim <http://ci-journal.org/index.php/ciej/article/view/800>

Ng, A. (2004). User friendliness? User empowerment? How to make a choice? Erişim Ocak 4, 2019, https://static.lukew.com/alan_ng.pdf

Nielsen, J. (1993). *Usability Engineering*. Morgan Kaufmann. Erişim <http://www2.engr.arizona.edu/~ece596c/lysecky/uploads/Main/Lec9.pdf>

Nielsen, J. (2012). *Mobile Usability*. Berkeley: New Riders.

Norman, D. (2013). *The Design of Everyday Things*. New York: Basic Books. Erişim <http://www.nixdell.com/classes/HCI-and-Design-Spring-2017/The-Design-of-Everyday-Things-Revised-and-Expanded-Edition.pdf>

Palmore, E. (1999). *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer Publishing Company.

Palmore, E. (2001). The ageism survey: first findings. *Gerontologist* (41). 572-575.

Panagiotis, Z. (2002). *Usability and E.learning*. <http://www.japit.org/zahariasetal02.pdf>

Qiuhui, W. (2008). The Effects of Interface Design about Mobile Phones on Older Adults Usage. *4th Conference on Wireless Communications, Networking and Mobile Conference*. IEEE: s. 1-5.

Roupa, Z. ve Nikas, M. (2010). The use of technology by the elderly. *Health Science Journals*, 4(2), 118–126. Erişim <http://www.hsj.gr/medicine/the-use-of-technology-by-the-elderly.pdf>

Smith, A. (2012). “Elders?” “Older Adults?” “Seniors?” Language Matters. Erişim <https://www.geripal.org/2012/03/elders-older-adults-seniors-language.html>. 4 Ocak 2019 tarihinde erişildi.

Steinfeld, E. ve Maisel, J. L. (2012) *Universal Design: Creating Inclusive Environments*. Hoboken: John Wiley and Sons.

The unconnected senior citizens of Asia. (2015). Erişim https://www.telenor.com/media/inside-telenor/2015/the-unconnected-senior-citizens-of-asia#_ftn3

Zhou, J., Rau, P.-L. P. ve Salvendy, G. (2014). Older adults’ text entry on smartphones and tablets: Investigating effects of display size and input method on acceptance and performance. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 30(9), 727-739. doi:10.1080/ 10447318.2014.924348

Dijital Eşitsizliğin Etnik Yanı: Yaşlı Kürtlerin Teknoloji ile İlişkilendirme Deneyimleri

Mehmet Fiğan ve Murat Cihangir***

Giriş

Yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarının birer araştırma alanı olarak sosyal bilimlerin ilgi alanı haline gelmeleri oldukça eskilere dayanır. İlk zamanlarda sosyal bilimlerdeki birçok disiplinin alt dalı haline gelen yaşlılık veya yaşlanma çalışmaları, daha sonra kurumsallaşmış bir disiplin halini alır. Bu alan toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, yaşlı insanların toplumsal uyumu, kendilerini algılamaları, toplumsal yaşama aktif katılımlarının sağlanması, yaşlılığa dönük politikaların belirlenmesi gibi konularda yaklaşım ve kuramlar geliştirmek amacıyla oldukları görülür. Geleneksel anlamda yaşlanma çalışmaları, tarihi bakımından oldukça eskiye dayansa da, dijital kültürde yaşlanma olgusunu ele alan araştırmaların tarihi oldukça yenidir. Yeni bir toplumsal kültür biçimini tarif eden dijital kültür, hemen hemen tüm toplumsal grupların, hayata bakış, kavrayış, tutunma, duygulanış ve yaşayış biçimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bir toplumsal kategori olarak yaşlılar da, bu yeni kültürel düzlemde yerlerini almış ve yeni araçlarla ilişkilendirme noktasında özgün deneyimler sergilemişlerdir. Diğer bir ifadeyle, dijital kültürde yaşlanma ve teknoloji ilişkisi, özgün bir bağlam yaratmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle, bu araştırmanın konusunu, özne olarak yaşlı Kürtlerin teknoloji ile ilişkilendirme deneyimi oluşturmaktadır. Deneyim söz konusu olduğunda, esasen sosyal hayatta varlık sürdüren kişilerin ön plana çıkması ise, alanın onların bakış açısıyla şekillenmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın konu bakımından bu etnik kimliğe sahip kişileri öncelemesi ve meseleyi onların perspektifinden ele alması oldukça önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı, etnik kimlik ve yeni teknolojiler arasındaki ilişkinin yaşlılar bağlamında nasıl karşılık bulduğunu incelemeye odaklanmak ve bu kesişimselliğin dijital kültürdeki yerini tespit etmektir. Aynı şekilde, araştırmaya konu olan öznelere, kendilerini kültürel olarak nasıl tanımladıkları, yeni medya araçlarına nasıl ulaştıkları, bunları kullanma noktasındaki deneyimleri ve bu durumun

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü

** Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Bölümü

farklı bir etnik kimliğe sahip kategori içerisinde, kuşaklar arasında ne türden eşitsizlikler/bölünmeler meydana getirdiği gibi meseleleri de tartışmak araştırmanın amaçlarındandır.

Dijital kültür de yaşlanma olgusunu konu alan bu araştırma, öncelikle etnik kimlik ve dijital eşitsizlik kavramlarını önelediği için kapsamın bu doğrultuda şekilleneceği ifade edilebilir. Bu minvalde, araştırmada öncelikle yaşlılık kavramı tartışılarak, farklı bir kültürel kimliğe sahip olmanın bu alanda ne gibi eşitsizlikler meydana getirdiği irdelenmeye çalışılacaktır. Literatürde bu konuda ciddi bir eksikliğin varlık göstermesi, çalışmanın genel olarak Kürt yaşlılarla derinlemesine mülakata dayalı görüşmelerle yapılandırılmasına ve bu alanı kapsamasına olanak tanımıştır. Bu bağlamda, araştırma özneleri ile doğrudan görüşme ve gözlemler yoluyla konu hakkında veri elde edilmiştir. Araştırma süresi ve sınırlılıklar dikkate alındığında, coğrafik anlamda görüşmelerin yalnızca Ankara ve Eskişehir’de yapılabilmesi mümkün olmuştur. Yine araştırma tekniği olarak derinlemesine mülakataın kullanılması, sınırlı sayıda özne (10 kişi) ile görüşme yapılabilmesine imkân tanımıştır.

1. Yaşlanma/Yaşlılık Üzerine Birkaç Not

Sosyolojik bakış açısı, yaşlılığın incelenmesi, sorunların araştırılması, toplumsal yapılanmanın içerisinde bireyler ve toplumlar için yaşlılığın yerinin anlaşılmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Yaşlılığın ne olduğu, yaşlılara toplumsal kurumların nasıl yardımcı olabileceği, yaşlılık sorunları konusunda alternatif yaklaşımların neler olabileceği, yaşlılığa ilişkin ne tür sosyal politikaların oluşturulabileceği, alternatif çözümlerin neler olabileceği gibi sorular sosyolojik bakış açısıyla araştırılıp, değerlendirilmektedir. Bunun yanında, gerontoloji ve sosyoloji, yaşlılık sorunlarına yaklaşımlarında iletişim bilimi ile de yakın ilişkiler içerisinde girmektedir ve birçok çalışmada, iletişim ve gerontoloji birbirini etkileyen disiplinler olarak ele alınmaktadır (İçli, 2008:30, Koçak ve Terkan, 2010:21). Nussbaum ve diğerleri (2000), iletişim bilimlerinin medya kullanımına odaklanarak, yaşlı insanların sorunlarıyla baş edebilmeleri, sohbet konularının oluşmasına zemin sağlanması, eğlence için fırsatlar yaratılması gibi işlevlerine dikkat çekmektedirler (aktaran Koçak ve Terkan, 2010:21). Ayrıca yeni dönemde, gelişen her yeni medya aracıyla yaşlıların nasıl ilişkilendiğini araştırmak, onların yeni medya ekosistemindeki yerini belirlemek de iletişim bilimlerinin özel ilgi alanına dönüşmüştür. Nitekim, bu çalışmada da peşine düşülecek mesele esasen bu olguyla bağlantılıdır.

Araştırmanın odaklandığı sorunsal dikkate alındığında, kimlere yaşlı denileceği konusu, çalışmanın sınırını belirleyen önemli bir ayrıntıya dönüşmektedir. Literatürde kimlere yaşlı denilebileceği meselesi, aslında çok boyutlu olması sebebiyle tartışmalı bir konudur. Ancak gelişmiş ülkelerde 65 yaş, yaşlanmanın başlangıcı olarak genel kabul görmektedir. Yaşlanmanın başlangıcı olarak 65 yaşın kabul görmesi, Bismarck döneminde uygulanan politikalara dayanmaktadır. Bu konuda diğer ülkeler de Almanya'yı takip etmiştir. Yaşlılık için bu sınırın konmasındaki temel unsur, bireyin iş hayatından ayrılması ve daha yoğun olarak başta tıp ve diğer sosyal bir takım hizmetlere muhtaç duruma düşmesidir (Onur, 2011: 285). Yine de başlı başına 65 yaş, kişinin tüm boyutlarıyla yaşlanmış olup olmadığının göstergesi olamamaktadır. Bu anlamda yaşlılık, içerisinde yaşanılan topluma, zamana, eğitim düzeyine ve ekonomik durumlara göre değişiklik gösterebilen bir olgudur. Ayrıca cinsiyet, fizyolojik ve hatta psikolojik yapı, kişiden kişiye farklılık gösterdiği için yaşlılık da farklı şekillerde ve dönemlerde görülebilir. Nitekim, her toplumun birbirlerinden farklı olmasının yanında, her bireyin de farklı biyolojik geçmişi, deneyimleri ya da duygusal nitelikleri vardır.

Yaşlı, yaşlanma ve yaşlılık birbiriyle aynı anlamlarda kullanılmakla birlikte, yaşlı bir nitelik belirleme sıfatı/kavramı iken; buna karşılık yaşlanma, zaman sürecini belirtmekte; yaşlılık ise belirli bir yaştan sonra başladığı kabul edilen bir dönemin adı olarak kullanılmaktadır. Yaşlı kavramı genellikle tanımlama sıfatı olarak bazen olumlu anlamda kullanılırken, kimi zaman olumsuz çağrışımlar içerebilmektedir. Bu durumun temel etkenleri arasında sosyal ve kültürel faktörler verilebilmektedir. Bu faktörlerin oluşturduğu yaşlılık algısı toplumlara göre, bazen de aynı toplumda zaman içerisinde değişebilmektedir (Baran, 2005: 24). Genel itibarı ile bakıldığında, yaşlılık ve yaşlanma terimlerinin çoğunlukla olumsuz çağrışımlara sebebiyet verdiğini, bu durumun da, büyük oranda ilgili kavramların yaşamın son evrelerini ifade ettiğine dair inançtan kaynaklandığı söylenebilir. Bu yöndeki yaklaşımlar, aynı zamanda bir dizi kalıp-yargının dolaşıma girmesine sebep olsa da, bu başka bir tartışmanın konusunu oluşturur. Bizim tartışmamız içerisinde, daha çok yaşlanma ve yaşlılık olgularının nasıl tanımlandığı ve bu tanımlamaların ne gibi ayrımlar ifade ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Ne şekilde tanımlanırsa tanımlansınlar, yaşlanma ve yaşlılık kavramlarının sosyal olarak inşa edilmiş kavramlar oldukları gerçeği üzerine uzlaşmak, hem alanın dinamikliğini görmek, hem de farklı yaklaşımları benimsemek konusunda araştırmacılara imkânlar sunacaktır. Bu bağlamda, Morgan ve Kunkel, yaşlanmanın sosyal inşasını, *sosyal yaşlanma* kavramıyla açıklamaya girişirler. *Sosyal yaşlanma* ile yaşlılık deneyimi ve kavramın içinde taşıdığı anlamların biçimlenmesine yardım

eden toplumsallaşma yolları anlatılmaktadır. Bir inşa olarak sosyal yaşlanma kavramı, bireylerin farklı yaşlara özgü olarak nasıl davranıp davranamayacaklarını, nelerden hoşlanabileceklerini belirleyen ve bunun yanı sıra neleri yapabileceğini gösteren beklenti ve varsayımlar bütünüdür. Kimi sosyal roller ve toplumsal fırsatlar için “çok yaşlı” ya da “aşırı genç” olmak gibi kültürel belirleyiciler bulunmaktadır (2007: 5). Bu yönüyle bakıldığında, yaşlılığa yüklenen anlamların birçoğunun sosyal birer inşa olduğu görülür.

Eğer yaşlanma ve yaşlılık toplumsal olarak inşa ediliyor ve bir grup insanı nitelerek üzere kullanıyorlarsa, bu kavramların aynı zamanda kimlik ifadesi oldukları gerçekliğinden hareket etmek gerekir. Öyle ki, Gubrium ve Holstein (1999), sosyal fenomenolojiden etkilenen kimliğin toplumsal inşası teorisinin, belli sosyal durumlarda yaş gibi belirleyici bağlamaların kimlik oluşturmada nasıl kullanıldığına odaklanırlar. Bu teori fenomenoloji ve sembolik etkileşimcilik çizgisinden gelişmiştir (aktaran Willson, 2007:150). Kimliğin toplumsal inşası teorisine göre birey, etraflarından gördüğü muameleye uygun bir yaşlanma dönemi geçirmeyi öğrenmektedir. Bu teori, yaşlanmanın biyolojik ve bedensel değişimlerden ziyade kültür ve toplum tarafından bir sorun olarak tanımlandığını ve yaşlı kavramının yeniden açılması gerektiğini iddia eder (Hooyman ve Kiyak, 2015:152-53). Dolayısıyla, toplumsal konvansiyonlar, yaşlanmanın tanımsal sınırlarını belirler. Bir olguyu tanımlama iddiası, büyük oranda onun üzerinde egemenlik kurmak isteği ile de paralellik gösterir. Kültürel olarak inşa edilen yaşlılığın çoğunlukla olumsuz sayılabilecek imgeler ve kavramlarla özdeşleşmesi de, onun denetlenmesine imkân tanır. Yaşlılığa dair stereo-tiplerin genellikle genç kitleler içerisinde dolaşması da, kavramların tanımlanmasında bu kitlenin görüşlerinin belirleyici olmasından kaynaklanır.

Kuramsal arka planın buraya kadarki kısmında yaşlılık/yaşlanma kavramlarına dönük tartışma yürütülmüştür. Bundan sonraki kısımda ise, diğer bir temel kavram olan “dijital eşitsizlik” konusunda tartışma yürütülerek, etnisite ile ilişkisi ve Türkiye bağlamı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2. Dijital Eşitsizlik: Tanımlar, Yaklaşımlar

Eşitsizliklerin sebepleri ve sonuçları, sosyal bilim araştırmalarının temelini oluşturur. Irk, sınıf ve cinsiyet gibi geleneksel eşitsizlik eksenlerinin araştırılması, birçok sosyal bilim araştırmasının merkezinde yer almaktadır ve bir süre için de böyle kalacaktır. Bununla birlikte, bilgi toplumu geliştikçe, uzun süredir devam

eden eşitsizlik biçimlerinin yanı sıra yeni eşitsizlik biçimleri ortaya çıkmıştır. Dijital eşitsizlik, yaşam şanslarını çeşitli şekillerde biçimlendirme potansiyeline sahip olduğundan, bu yeni formların en belirginlerinden biridir. Henüz dijital çağın şafağında olmamıza rağmen, dijital eşitsizlik çoktan ortaya çıkmış ve varlığını çağdaş toplumun birçok alanında hissettirmeye başlamıştır (Robinson ve diğerleri, 2015:569-570). Dijital eşitsizlik, aynı zamanda mevcut toplumsal düzende bir bölünme yaratır ve kimi zaman bu kavram dijital bölünme kavramı ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Böyle bakıldığında dijital eşitsizlik/bölünme, ülkelerden, toplumlara, gündelik hayattan, kuşaklararasılığa kadar birçok alanı etkilemiş görünmektedir.

Dijital eşitsizlik kavramı konusunda tam bir konsensüs oluşmamakla birlikte, birçok kişi veya kurum tarafından farklı tanımlar yapılmaktadır. Dijital eşitsizliği, Compaine (2001) en yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişimi olanlar ile olmayanlar arasındaki fark, Hargittai (2003) dijital teknolojilere ulaşanlar ile ulaşamayanlar veya dijital teknolojileri kullananlar ile kullanamayanlar arasındaki fark, Salinas (2003) internet gibi bilgi ve iletişim teknolojilerini kullananlar ile kullanamayanlar arasındaki eşitsizlik olarak tanımlamaktadırlar. OECD (2001) ise, dijital eşitsizliği bireyler, hane halkı, işletmeler ve farklı sosyo-ekonomik seviyedeki coğrafi bölgeler arasındaki, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve internet kullanım imkânları açısından oluşan farklılık olarak tanımlamaktadır. Bütün bu tanımlardan hareketle dijital eşitsizlik, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olanlarla olmayanlar, bu teknolojileri kullananlarla kullanamayanlar ve bilgi-iletim teknolojilerinin sunduğu hizmetlerden yararlananlarla yararlanamayanlar arasındaki eşitsizlik olarak tanımlamak mümkündür (aktaran Kalaycı, 2013:146). Kavramın bir eşitsizlik durumuna işaret etmesi, toplumun daha dezavantajlı kesimlerinin dijital alandan dışlanmalarına sebep olur. Çalışmanın öznesini oluşturan yaşlıların da çoğu kez bu kategoriye dahil olduğu neredeyse herkesin bilincinde olduğu bir gerçekliktir.

Dijital eşitsizlik, yapısı gereği kuşaklararasında bir yarıлма meydana getirebilir. Çağın gereklerine bağlı olarak öğrenme becerilerinden, gündelik hayata, oradan sosyal ilişkilerin performe edilmesine kadar birçok mecrada yaşlıların aleyhine oluşmuş dezavantajlar mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, kuşaklar dikkate alındığında, yaşın önemli bir dijital eşitsizlik göstergesi olduğu açığa çıkacaktır. Nitekim Hargittai ve Hinnant, yaşın web erişim ve kullanımında çeşitlilikler meydana getirdiğinin altını çizerler. Bu bağlamda genç yetişkinler, yaş grupları ile anlık mesajlaşma ve sohbet etme, müzik indirme, eğlenme, sörf yapma gibi hobi veya eğlence etkinliklerine devam etme gibi amaçlarla iletişim araçlarını kullanma eğilimindedir. Bununla birlikte, 29 ila 59 yaşları arasındakiler interneti, iş araştırması

yapmak ve devlet uygulamalarını kullanmak için gençlerden daha fazla kullanma eğilimindedir. Becerideki farklılıklar aynı zamanda “bilgi açığını” da artırabilir (2008:604-605).

Teknoloji gelişim gösterdikçe, dijital dışlanma biçimleri de çoğalır. Erişimdeki birinci seviye dijital eşitsizliklere, dijital katılım boşlukları, içerik tüketicileri ve üreticiler arasındaki uçurumlar ve ileri teknoloji ekonomisine farklı katılım biçimleri dahil olmaktadır. İnternet, günlük rutinler ile daha sorunsuz bir şekilde bütünleştikinden, dezavantaj biçimlerinin kendisi de değişmektedir. Bu dezavantaj biçimlerini incelemek için, dijital ilişkilerin sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarını dikkate almak önemlidir. Dijital eşitsizlik ve dışlanmanın, bireylerin ve grupların çevrimdışı durumlarından ayrı olarak analiz edilemeyeceği ve belirli dijital dışlama biçimlerinin belirli dezavantaj türlerine sınırlandırılmayacağı anlaşılmaktadır (Robinson ve diğerleri, 2015 s. 570). Buna göre dijital eşitsizlik, ağ ile sınırlı değildir. Çevrimdışı koşullar, bu eşitsizliğin üretilmesi ve yeniden üretilmesinde belirleyici rol oynarlar. Dolayısıyla, dijital eşitsizlikten bahsettiğimizde, çok yönlü bir eşitsizlik/bölünme halinden de söz etmiş oluruz. Bireyin bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir kısmına sahip olması, eşitsizliğin giderilmesi için yeterli değildir. Bu araçları kullanmadaki eksiklik de, eşitsizliğin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Bununla birlikte Stiakakis ve diğerlerine göre (2009:48), dijital eşitsizliğin beş formundan bahsetmek mümkündür:

- *Teknik araçlarla ilgili eşitsizlik*; genellikle İnternete maddi erişimi olmayan kullanıcılar, dijital ağırları kullanamazlar.
- *Kullanım özerkliği bakımından eşitsizlik*; İnternet kullanıcılarının özerkliği, coğrafi alanın kısıtlamaları veya erişimin mümkün olduğu yer ile sınırlandırılabilir. Bu tür kısıtlamalar, erişim zamanını ve içeriğin kendisinden kaynaklanabilir. Yine İnternet bağlantısının kalitesi (örneğin, kırsal veya kentsel alanlarda), gibi durumlarda bu kapsamda değerlendirilir.
- *Beceri konusunda eşitsizlik*; İnternet kullanıcıları, uzmanlık seviyelerine, eğitimlerine ve teknik becerilerine göre kullanım konusunda farklılıklar gösterir. Genellikle konu hakkında bilgi ne kadar fazla olursa, dijital araçların kullanımı o kadar verimli olur.
- *Sosyal destek konusunda eşitsizlik*; yakın çevre veya ailenin yeni teknolojilere daha aşina olduğu durumlarda kişiler, bilgi ve iletişim teknolojilerini benimsemek ve kullanmak noktasında genellikle daha fazla motive olurlar.
- *Kullanım amacı bakımından eşitsizlik*; İnternetin kullanım amacı ne kadar etkili olursa, bunun için gereken bilgi o kadar fazla olmalıdır. Örneğin;

eğer araç sadece eğlence amaçlı kullanılıyorsa, bu durum kullanıcının genellikle konu hakkında daha sınırlı bilgiye sahip olduğu anlamına gelir. Ancak, ortam karmaşık görevlerin yerine getirilmesi için kullanılıyorsa, kullanıcının bilgisinin etkili olduğunu gösterir.

Stiakakis ve diğerlerinin dikkat yönelttiği türler, dijital eşitsizliğin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Genel olarak bakıldığında eşitsizliğin ortadan kalkması, tüm bu süreçlerin aşılmasına bağlıdır. Burada dikkat edilmesi gereken konulardan birisi de yaş, cinsiyet, kültürel kimlik, sınıf gibi belirleyenlerin bu dijital eşitsizlikleri farklı şekilde deneyimledikleri mevzusudur. Örneğin alt sınıftan bir insan, teknik araçlarla ilgili eşitsizlik engeline takılırken, görece yaşlı sayılabilecek kimseler, kullanım amacı bakımından eşitsizlik engeline takılabirler.

2. 2. Türkiye’de Dijital Eşitsizlik ve Yaşlı Kürtler

Dijital eşitsizlik konusunu ele alan pek çok araştırmacı, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olma noktasında özellikle dezavantajlı olarak tanımlanan grupları odağa almaktadır. Bunlar arasında düşük gelirli, düşük eğitim seviyesine sahip veya düşük okur-yazarlık oranına sahip olan kişiler, işsizler, yaşlılar, kırsal kesimde yaşayan kişiler yer almaktadır. Bu gruplar eğitim, gelir ve refah düzeyi açısından dezavantajlı konumda oldukları ve ayrıca gelişmiş dünyanın baskın Batı kültüründen önemli ölçüde farklılığa sahip oldukları için dijital eşitsizlikten en çok etkilenen grubu oluştururlar (Cullen, 2001). Fakat yaşlıların durumu biraz daha farklılık gösterebilir. Örneğin iyi bir ekonomik gelire sahip yaşlı kimse, geleneksel anlamda okuryazarlığa sahip olsa da, teknolojik araçlara sahiplik konusunda istekli davranmayabilir. Diğer bir deyişle, kendi çağının gerektirdiği geleneksel yaşam tarzını tercih ediyor olabilir. Dolayısıyla, eşitsizliği yalnızca ekonomi ve okuryazarlıkla ilişkilendirmek hatalı sayılır. Kişilerin sosyal gerçekliği ve tercihleri de dijital eşitsizliği ortaya çıkaran önemli bir ayrıntıdır.

Genel olarak bakıldığında dijital eşitsizlik, sadece ülkeler ve bölgeler arasında değil, aynı coğrafya’da varlık gösteren sınıflar, etnisiteler¹ ve cinsiyetleri de etki-

¹Araştırmanın ilgisi kapsamında kavramsal olarak açılanmaya ihtiyaç duyulan etnisite; “kendilerini kültürel açıdan farklı tanımlayan ve başkalarına da bu şekilde tanınan gruplar arasındaki ilişkileri (Eriksen, 2002: 15-16)” ifade etmektedir. Ayrıca Eriksen, etnisitenin ortaya çıkması için grupların birbirleriyle asgari bir temasının olması zorunluluğundan bahseder. Bu grupların kendi fikirlerini, birbirlerinden kültürel anlamda farklı algılamaları gerekmektedir. Çünkü etnisite bir grubun özelliklerinin değil, ilişkilerinin bir görünüşüdür (Eriksen, 2002: 27). Araştırmanın evreninde yer alan görüşmecilerin tümünün, Ankara ve Eskişehir’de yaşamalarının bir sonucu olarak,

lemektedir. Bu nedenle dijital eşitsizliğin etkisi, birbirinden farklı bağlam ve kategorilere bağlı kalınarak incelenebilir. Türkiye'deki dijital eşitsizliğin önemli oranda etnik dağılım ile de ilişkili olduğu söylenebilir. Teknolojinin hâkim dilinden, coğrafi bölgelerin gelişmişlik düzeyine kadar bir dizi gerçeklik bu eşitsizliğin belirlenmesinde rol oynar.

Türkiye'deki dijital bölünme/eşitsizliği inceleyen çalışmalarında, Toso ve diğerleri, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) paylaştığı yıllık il istatistikleri ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırladığı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'ndaki verilerden faydalanılarak, Türkiye'nin bölgeleri arasındaki dijital eşitsizlik durumunu ortaya koymuşlardır (2015:42). 2015 yılında yayınlanan çalışmada konu hakkında şu tespitlere yer verirler:

Türkiye'nin Batısından Doğusuna doğru gidildikçe, BİT Gelişmişlik Endeksi'nde önemli düşüşler görülmektedir. Bu da, Türkiye'de sayısal uçurumun dikkate değer bir oranda bulunduğunu göstermektedir. Batı bölgelerindeki bireyler daha gelişmiş bir teknoloji altyapısına sahipken, doğu bölgelerde teknolojiye erişimde sıkıntılar bulunmaktadır. Batı bölgelerindeki bireyler teknolojiyi daha sık kullanmakta ve teknolojiyi kullanacak bilgi birikime sahiptirler. Doğu bölgelerin de ise teknoloji kullanım sıklığı ve bilgi birikimi daha düşük seviyelerdedir. Türkiye'nin bölgeleri arasında teknoloji kullanımı bölgelerin sosyoekonomik durumlarına paralellik göstermektedir. Gelir seviyesi batı bölgelerinden doğuya doğru gittikçe azalmakta ve buna bağlı olarak teknoloji kullanımı da aynı derecede azalmaktadır (2015:48).

Türkiye'de dijital eşitsizliğin bölgeler bazında incelenmesi, bu eşitsizliğin hem niceliği hem de niteliği konusunda bir takım çıkarımlar yapmayı mümkün kılar. Örneğin, haritalandırmada Doğu olarak bahsedilen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri aynı zamanda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafi bölgelerdir. Bu bilgi, bir etnik grup olarak Kürtlerin dijital eşitsizliği ne derece deneyimlediklerini anlamak noktasında kolaylık sağlar. Yine açıklamalardan hareketle, Türkiye'de Kürtlerin yoğun yaşadıkları bölgelerde dijital eşitsizliğin belirgin şekilde görünür olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca genel bir tabirle, bu bölgelerde, dil bariyeri, eğitimsizlik ve yaş ileriliği gibi durumların da neden olduğu dezavantajlarla, Kürt yaşlıların dijital eşitsizliğe daha yoğun maruz kaldıkları savunulabilir.

zorunlu bir ilişkilendirme içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle gündelik hayattaki rutinlerinde, çarşı veya pazarda, iletişim teknolojilerinde veya yaşadıkları çevrelerdeki insanlarla bu ilişkiyi bir şekilde sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Bu ilişkisellik, kültürel farkın ortaya çıkması ve bireyin kimliklenme sürecinin belirlenmesinde kurucu önemdedir. Dolayısıyla araştırma sahasının öznesi konumundaki Kürtler için etnik kimlik, tanımlayıcı bir kategori olarak işlev görür.

Bu araştırmaya konu olan yaşlı Kürtler de ‘Doğu’da yaşamamalarına rağmen benzer sebeplerle aynı durumdadırlar. Nitekim esas yaşadıkları bölgelerden Ankara ve Eskişehir’e göç etmeleri oldukça yakın bir zamana denk düşmektedir. Alan bulgularında bu meseleye daha geniş yer verilecektir.

Araştırmanın buraya kadarki kısmında, meselenin kuramsal dayanakları açılmış ve Türkiye’nin coğrafi bakımdan dijital eşitsizliği deneyimleme konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Alan analizi oluşturacak bundan sonraki kısımda ise, Ankara ve Eskişehir’de örnekleme dâhil edilen yaşlı Kürtlerin kendi deneyimleri bağlamında dijital eşitsizliğe neden olan kesişimsellikleri, eşitsizlikten nasıl etkilendikleri ve onu aşabilmek adına ne gibi stratejiler geliştirdikleri analiz edilmiştir.

3. Araştırmanın Sahası, Özneleri, Yöntemi

Mikro bir saha bağlamında dijital kültürde yaşlanma olgusunu irdelemeyi amaçlayan bu çalışmanın alan araştırması, Ocak 2019’dan Mayıs 2019’a kadar sürdürülmüştür. İki aylık ön görüşme ve gözlemlerin ardından esas görüşmeciler tespit edilmiştir. Örneklem belirlenirken, eğitim, cinsiyet, sınıf gibi bileşenler de dikkate alınmıştır. Bu sayede, diğer kesenlerin yaşlılık ve etnisite ile beraber ne şekilde işlev gördükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Ön araştırmanın ardından saha soruları belirlenmeye çalışılmış ve küçük çaplı mülakatlarla sorular test edilmiştir. Fakat her halükarda görüşmeler açık uçlu sorularla şekillenmiştir. Bunda, her öznenin özgül bağlamı belirleyici olmuştur. Sorular son şeklini aldığı anda görüşmeler başlamıştır. Nihayetinde araştırma, süre ve diğer sınırlılıklardan dolayı, 10 kişiyle yapılan derinlemesine mülakattan elde edilen bulgulara dayanmıştır. Her bir mülakatın asgari 45 dakika² sürdüğünü ve yüz yüze görüşme şeklinde gerçekleştiğini ifade etmek gerekir. Bu sayede, öznelerin duygulanımsal durumlarına da tanıklık etme imkânı bulunmuştur. Görüşmecilerin anadillerinin Kürtçe olması, gündelik hayatta başta kadın katılımcılar olmak üzere, çoğunun yoğunluklu olarak bu dili tercih etmesi, çeviriye ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.

² Görüşmelerin transkripsiyonunda, desteğini esirgemeyen Ayşegül Cihangir’e teşekkürü borç biliriz.

Tablo 1: Araştırma öznelerinin demografik özellikleri

İSİMLER	YAŞADIĞI ŞEHİR	YAŞ	MESLEK	MEDENİ DURUMU	EĞİTİM DURUMU	MEMLE- KET
1. Halil	Eskişehir	80	Emekli	Evli	İlkokul	Ağrı
2. Asya	Eskişehir	65	Ev Kadını	Evli	Yok	Ağrı
3. Serhat	Ankara	68	Emekli	Evli	İlkokul	Kars
4. Hüseyin	Ankara	65	Emekli	Evli	Üniversite	Diyarbakır
5. Hazal	Ankara	61	Ev Kadını	Evli	Yok	Mardin
6. Bedirhan	Ankara	62	Emekli	Evli	Üniversite	Muş
7. Yusuf	Ankara	60	Emekli	Evli	Lise	Diyarbakır
8. Aynur	Ankara	60	Ev Kadını	Evli	Yok	Bitlis
9. Siddık	Ankara	78	Emekli	Evli	İlkokul	Ağrı
10. Leyla	Ankara	63	Ev Kadını	Evli	Yok	Kars

Tablo 1’de görüldüğü üzere görüşme yapılan katılımcıların yaş ortalaması 60 ile 80 arasında değişmektedir. Katılımcılar, 6 erkek, 4 kadın olmak üzere toplamda 10 kişiden oluşmuştur. Eğitim bakımından katılımcılardan 2’si üniversite mezunu, 1’i lise mezunu, 3’ü ilkokul mezunudur. Geriye kalan 4 kişi (bunları tamamı kadındır) ise hiçbir şekilde eğitim almamıştır. Erkek katılımcıların 6’sı farklı meslek gruplarından emekli iken, kadınların çalışmaktan kaynaklı herhangi bir kişisel geliri bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle ekonomik olarak erkeğe veya çocuklarına bağımlı olduklarını belirtmek gerekir. Bu mesele kadınlar açısından teknoloji ile ilişkilenebilir noktasında da önemli sonuçlar doğurmuştur. Çalışmanın ilerleyen kısmında bu konuya ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

Görüşmecilerin Ankara ve Eskişehir ağırlıklı seçilmesinin nedeni; araştırmacıların birinin Eskişehir’de, diğerinin Ankara’da ikamet ediyor olmasından kaynaklanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan 3’ü 40 yıldan fazla, 4’ü 20 yıldır, 1’i yaklaşık 3 yıldır Ankara’da yaşadığını belirtmiştir. Geriye kalan iki katılımcı ise, 40 yıldan fazla bir süredir Eskişehir’de ikamet ettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilere Türkiye’nin Batısına taşınma nedenleri sorulduğunda; ekonomi, güvenlik, eğitim (çocuklar/torunların eğitimi) gibi sebepler öne sürülmüştür.

Mülakat soruları belirlenirken Stiakakis ve diğerlerinin (2009) belirlediği *dijital eşitsizliğin beş formu* dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda hangi teknolojik araçlara sahip olduklarından, bunları hangi amaçla kullandıklarına değin meseleyi irdeleyen sorular hazırlanmıştır. Ayrıca etnisite ve dijital eşitsizlik ilişkisini açığa çıkarabilecek mahiyette sorular da yöneltilmiştir. Bu sayede, araştırma öznesi yaşı

Kürtlerin dijital eşitsizlik skalasındaki yeri ve eşitsizliği, kimlikleri bağlamında ne şekilde deneyimledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın devamında mikro alan bulgularına yer verilmiştir.

4. Alan Analiz: Dijital Kültürde Yaşlı Kürt Olmak

Araştırma alanında öznelerin yalnızca yeni teknolojiler değil, geleneksel teknolojilerle tanışma hikâyeleri de açıklamalarında öne çıkmıştır. Öte taraftan dijital eşitsizlik söz konusu olduğunda, etnik kimlik ve ona bağlı olarak ortaya çıkan dil engeli dışında, cinsiyet, sınıf, eğitim düzeyi gibi bir takım kategorilerin de belirleyici olduğu açığa çıkmıştır. Kategorilerin yalnızca birini, bir kaçını veya hepsini eş zamanlı deneyimleyen öznelerin varlığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte örneklemin dışında kalan ve herhangi bir yeni teknolojik araca sahip olmayan yaşlıların varlığı da gözlemlenmiştir. Bu grup çoğunlukla 75 yaş üstü kadınlar ve 85 yaş üstü erkeklerden oluşmuştur. Dijital eşitsizlikten en yoğun etkilenen grubun bu skalada yer aldığını ifade etmek mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki akışında, örnekleme dahil olan yaşlı Kürtlerin deneyim ve söylemleri analiz edilmiştir. Söz konusu bulguların özgül konumları nitelediği, genelleme amacı taşımadığı/taşımayacağı açıktır.

4.1. Teknolojik Sahiplik ve İlk Temas

Derinlemesine mülakatlarda, yaşlılara yöneltilecek ilk soru, “hangi teknolojik araçlara sahip oldukları ve bunları kullanıp kullanmadıkları” şeklinde olmuştur. Buradaki amaç, yaşlıların bilgisayar, cep telefonu, televizyon, radyo, tablet gibi araçlara sahipliklerini ve kullanıp kullanmadıklarını öğrenmek olmuştur. Soruya verilen cevaplarda, katılımcıların hemen hepsinin, bir cep telefonu sahibi olduğu anlaşılmıştır. Özellikleri bakımından bu telefonların, tuşlu, dokunmatik ve akıllı telefon oldukları görülmüştür. Diğer taraftan özellikle akıllı telefon kullananlar, Facebook, Messenger, WhatsApp gibi sosyal ağlarda etkileşim halinde olduklarını dile getirmişlerdir. Twitter ise yalnızca bir kişi tarafından haber takibi yapmak üzere kullanılmaktadır. Akıllı telefon kullanıcıları sosyal uygulamalardan genellikle mesaj attıklarını, fotoğraf ve video gönderdiklerini, hazır içerikleri tüketme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Tuşlu telefon kullanan katılımcılarda ise, konuşmak maksadı ağır basmış ve akıllı telefon onlar için bir ihtiyaç olarak tanımlanmadığı gibi, eksikliğini hissetmedikleri sözlerine yansımıştır. Dolayısıyla kullanım becerisi, hangi teknolojik aracın “ihtiyaç” olduğunu belirlemede tayin edicidir.

Katılımcı yaşlılar, çocukluk ve gençlik yıllarının Türkiye'sinde, iletişim teknolojilerinin henüz yeni yeni yaygınlaşmaya başladığını dile getirmişlerdir. Bunların içerisinde gazete, radyo, televizyon ve kablolu telefon vardır. Bu araçların ilk kullanıcılarının ise genellikle sınıfsal olarak üst gruplara mensup ailelerden ve yaşadıkları bölgede devlet memuru olarak görev yapanlardan oluştuğunu aktarmışlardır. Kırsal bölgelerde ise, köy muhtarının ya da bölgenin seçkin ailelerinin evinde bu araçların bulunduğunu söylemek mümkündür. Zaman içerisinde, radyo ve televizyon kullanımının yaygınlaşmaya başladığı ve neredeyse her eve en az bir adet televizyonun girdiği belirtilmiştir. Katılımcılar radyoyu ise genel olarak 30-40 yıl önce kullandıklarını dile getirmişlerdir. Üç katılımcı ise hala sahip oldukları bir adet radyodan söz etmişlerdir. Ancak, yapılan gözlemler sonucunda, televizyon ve telefonun evlerde yer almasıyla radyoya olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Çoğunlukla 70 yaşın üzerindeki yaşlılar, hala geleneksel medya araçlarını tercih etmektedirler. Bunun sebebi, daha çok izleyici konumunda olup, yeni araçların zorunlu kıldığı etkileşimselliğe aşına olunmamasıdır. Ancak 70 yaşın altına bakıldığında akıllı teknolojilerin daha yoğun kullanıldığı fakat kullanım amacı ve beceri bakımından zayıf kaldıkları fark edilmiştir. Nihayetinde geleneksel iletişim teknolojilerini tercih eden yaşlıların daha çok kırsal kültürden geldikleri, yeni iletişim teknolojilerini tercih eden yaşlıların ise kent kültürünü daha çok benimsedikleri söylenebilir. Dolayısıyla kır veya kentli olmak teknolojik aracın özellikle kullanımı noktasında bir takım farklılıklar yaratmaktadır.

Araştırma kapsamında yaşlı Kürtlerin, “geleneksel/tek yanlı iletişim araçlarıyla tanışma hikâyesi” de önemli bir sorunsala dönüşmüştür. Bu konunun, deneyimleri ve ilk izlenimlerine dair fikir verebileceği için üzerinde durulmuş ve ayrı bir başlıkta ele alınması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda alanın öznelere geleneksel iletişim araçlarıyla tanışma hikâyelerini anlatmaları istenmiştir. Hikâyelerin çoğu benzerlik göstermekle birlikte, özellikle kadınlar ve 70 yaşın üstü erkek katılımcılar, konu hakkında konuşmaya daha istekli olmuştur. Bu araçlarla ilk karşılaşma anında “şaşıрма, korku, heyecan gibi duygular” öne çıkmıştır. Kimi zaman ise, muhafazakâr kodlar ve mahremiyet kaygısıyla geleneksel araçların kullanımının kendi büyüklerince olumsuzlandığını aktarmışlardır. Geleneksel iletişim araçlarının ilk zamanlarda daha ziyade belli evlerde yoğunlaştığını belirten bir kısım görüşmeciler, akşamları bu evlerde toplanıp, ortak dizi ve haber izleme faaliyetlerinde bulunduklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan bir televizyona sahip olmak, ilgili zaman dilimi için bir soyluluk göstergesine dönüşmüştür. İlk izlenimlere dair doğrudan alıntılanan bazı ifadeler ise şu şekildedir:

İlk başta kabullenemedik. Belli bir süre geçtikten sonra, “Bu nedir? Nasıldır? Nasıl bir icattır?” dedik. İşte büyüklerimiz diyordu ki “şeytan işidir, şeytan icadıdır”. Nasıl bir cihaz olduğu hakkında bir bilimiz yoktu. (Sıddık)

Bizim memleketteyken bana ait radyom vardı, dinliyordum. Ben o zaman askerden yeni gelmişim, durumum kötü olmasına rağmen bir radyo aldım. Babam 1959'da vefat etti. Benden küçük altı erkek kardeşim vardı. Ben ancak onlara sahip çıkabildim. Memleketimizde yoksulluk vardı. Televizyonu da buraya geldikten sonra aldım. Burada bir kaç yıl daha kaldıktan sonra yani. (Halil)

Radyoyu 17-18 yaşlarındayken tanıdım. Rahmetli babamın bir radyosu vardı. Erivan üzerinde yayını vardı oradan dinlerdik. Ermeni radyosu yakındı oradan çekiyordu. Türkiye'de yoktu. Haberleri, Kürtçe söyleyişleri dinlerdik, radyosu da öyle ortada değildi, kimseye vermezdi. Daha sonra askere gittiğimizde herkesin evinde Televizyon yoktu. Sonraları 1980'lerden sonra bizlerde evlerimize televizyon aldık. Telefon da köy yerlerinde yoktu. Son dönemlerde, Turgut Özal'dan sonra evlere de telefon girdi. Şu sabit ev telefonları yaygınlaştı. 2000'lerden sonra cep telefonları çıktı, tuşlu olanlardan, olanları kullandık. Daha sonra akıllı telefonlara geçtik. Haberlere vesaire bilgilere bakabiliyorduk. (Serhat)

Daha ben küçükken, köydeyken, babam ve ağabeylerim maç izlerken ya da işleri çıktığında radyoyu bana veriyorlardı. Kendileri de televizyon'da Beşiktaş kaç gol atar. Fenerbahçe kaç gol atar hesabı yaparlardı. İlk defa televizyonla o zaman tanıştım. (Hazar)

Radyo ile 70'li 80'li yıllarda, ev sahibi olduktan sonra tanıştık. 1996 da ilk defa bir renkli televizyon aldım. İlk telefon sabit hatlı ev telefonuydu. Evde kullanırdık, derken ilk telefonu o zaman görevim icabı Malatya'da aldım, sene 2000'li yıllardı. Tabii o zaman bütçemize göre biraz pahalıydı. Benim büyük oğlum İstanbul'da okuyordu, ona bir telefon aldım, cep telefonu tuşlu olanlardan, o şekilde aldık ama ikinci elden. Sıfırı pahalıydı alamadık. Sonra derken kızuma da 2002'de aldım. 2004'te falan ancak kendime telefon alabildim. O zaman henüz akıllı telefon yoktu, tuşlu telefon aldım. Kullanımı rahattı. Bir

hafta on gün de insan alışıp kullanabiliyordu genelde. Bundan beş altı sene önce 2012'den sonra tabii ilk defa akıllı telefon aldım. Aldığımda hata yapabiliyordum, dokunduğum zaman bakıyordum yanlış kişileri aramış oluyordum. Yaklaşık 10-15 güne kadar konuşma yapmayı öğrendim daha sonradan mesajlaşma, daha sonra da WhatsApp kullanmayı öğrendim. İki senedir WhatsApp kullanıyorum. (Hüseyin)

Yukarıdaki ifadelerde görüşmecilerin geleneksel iletişim teknolojileri ile ilgili ilk izlenimleri açığa çıkmaktadır. Halil'in konu ile ilgili düşüncelerini dile getirirken, ekonomik sıkıntıları da beraberinde ifade etmesi, ilk yerleşim bölgelerinde ekonomik sorunların daha belirgin olduğunu göstermiştir. Bu durum, iletişim teknolojilerinin pahalı olması ile de birleşince teknolojik sahiplik zor bir hal almıştır. Söz konusu görüşmecinin sekiz nüfuslu bir ailenin en büyüğü olması, çalışabileceği bir işin olmaması ve babasının çok erken yaşta hayatını kaybetmesi, ailenin tüm sorumluluğunun onun üstlenmesine de neden olmuştur. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen, askerdeyken biriktirdiği parayla bir tane radyo satın alabildiğini ifade etmiştir. Batı'ya göç ettikten sonra ise, kardeşlerinin de yetişmeye başlamasıyla ticaret yaparak, ilk televizyonunu da burada aldığını belirtmiştir. Devlet memuru olan Hüseyin'in, iletişim araçlarına sahipliği ise, sınıfsal konumundan dolayı çok daha kolay olmuştur.

Cullen'in (2001) de değindiği üzere, dijital eşitsizlik konusunda dezavantajlı olarak tanımlanan gruplara baktığımızda, düşük gelirli, eğitimsiz, işsiz, yaşlı, kırsal kesimde yaşayan kişilerin bu grupta daha yoğun şekilde yer aldığı söylenebilir. Görüşmecilerin sahiplik noktasında ileri sürdükleri "sorunlar" dikkate alındığında Cullen'in kategorilendirmesinin bu alanda da karşılık bulduğu görülür. Yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir diğer nokta ise; Serhat'ın radyo ile ilgili olan ifadeleridir. Babasına ait olduğunu ifade ettiği radyodan, özellikle haberleri ve Kürtçe söyleyişleri, Erivan Radyosu'ndan dinlediklerini belirtmiştir. Türkiye sınırlarında, Ermenistan'dan yayın yapan bir radyoyu dinleme motivasyonu, yayın dilinin Kürtçe ve anlaşılabilir olmasından kaynaklanmaktadır. İlgili dönemde, Kürtçe üzerinde ciddi yasakların bulunduğu da dikkate alındığında, bu pratik daha anlaşılır hale gelecektir. Teknolojinin dil ile ilişkisi daha sonraki bölümlerde aktarılacak olmakla birlikte, geleneksel dönemde ortaya konan bu etnik çaba, dijital eşitsizliğin belirli bariyerlerini aşma noktasında önemli bir stratejiye dönüşmüştür. Aynı doğrultuda diğer bir grup görüşmeci de sırf anadilde yayıncılık faaliyetlerini takip edebilmek adına, çanak anten taktırdıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla iletişim teknolojilerinin kullanım amacı ve etnik ihtiyaçlar arasında güçlü bir bağlantı var-

dır. Hazal'ın durumu ise, cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bir özgünlüğü içermektedir. Nitekim ancak araçlara sahip durumundaki erkeklerin 'izni' ile radyoyu kullanabilmesi mümkün olmuştur.

Genel olarak bakıldığında, görüşmecilerin geleneksel iletişim araçlarıyla ilk tanışma hikâyelerinin “memleket” diye adlandırılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun köylerinde gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür. Daha sonra Ankara ve Eskişehir'e göç etmişlerdir. Bu durum Doğu ile Batı arasında bir kıyas yapma imkânı bulmalarına da olanak tanımıştır. Görüşmeciler o günkü izlenimlerine dayanarak, Batı'dakilerin teknolojik sahiplik konusunda daha avantajlı durumda olduklarını vurgulamışlardır. Kendileri henüz radyo ve televizyon kullanırken, komşularının telefona geçtiklerini belirtmişlerdir. Yine görüşmeciler sahiplik noktasında, kendilerinin de memleketteki akrabalarına oranla daha iyi durumda olduklarına, bunun da Batı'da imkanların fazlalılığıyla ilişkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bir kadın görüşmecinin “...*tüm araçlar ilk Batı'ya sonra Doğu'ya gider*” şeklindeki cümlesi bu açıdan önemlidir.

4.2. Dijital Eşitsizlik Dil İlişkisi

Teknolojik araçları kullanabilmenin ve komutlarını uygulayabilmenin en etkili yollarından birisi, bu araçların sahip olduğu dile hâkim olabilmektir. Bu amaçla araçların kullanılabilmesi için otoriteler, onları kullanacak olan milletlerin dillerini teknolojik araçlara yüklemişlerdir. Ancak bu durum ülke içersinde azınlıkta kalan ve egemen dili konuşamayan gruplar için birçok problemi beraberinde getirir. Örneğin; Türkiye'de yaşayan Kürtlerin hem Türkçeyi öğrenme hem de başat kültüre alışabilmeleri ciddi bir gayret gerektirmektedir. Öte yandan hala Türkiye'de yaşayan Kürtlerin birçoğu; özellikle de kırsal bölgelerde yaşayan kadın, çocuk ve yaşlılar, Türkçe dil bariyerini aşabilmiş değildir. Hal böyleyken; yaşlıların teknoloji ile ilişkilenesinde önemli sorular gündeme gelmektedir.

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların birçoğu; “kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek” düzeyde Türkçe bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, onların Türkçenin yoğun olarak konuşulduğu alanlarda ikamet ediyor olmalarından ve gündelik yaşamı sürdürmek için bu dilin bilinmesinin zorunluluğa dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin: televizyon izlerken, hala daha çok kendi kültürel kodlarıyla yayın yapan program ve yapımları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yaşlılar için Türkçe konuşabilmek de kullanım eşitsizliğini gidermez, aynı zamanda yazı diline hâkim olmak, yani eğitilmiş olmak gerekir. Dolayısıyla Batı'da yaşayan bazı yaşlı Kürtler için sınıfsal açıdan eşitlik sağlansa da, kullanım bakımından eşitsizlik de-

vam etmektedir. Diğer bir deyişle, katılımcılar günlük yaşamda, ihtiyaçlarını giderme noktasında Türkçe ile ilgili bir sıkıntı yaşamazken, yeni iletişim teknolojilerinin diline yeteri kadar hâkim olmadıklarını ve bu yüzden de bu araçları kullanmak noktasında eksiklik yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Söz konusu “eksiklikler”in temel sebeplerini ise, “teknolojinin bir dil olayı olduğu” gerçekliğinin altını çizerek vurgulamışlardır. Konu hakkında dile getirdikleri kimi ifadeler aşağıdaki şekildedir:

Teknoloji bir dil olayıdır. Türkler bize göre daha çok teknolojiyi kullanabiliyorlar. Özellikle 65 yaş üstünde olanlar. Türkiye’de mevcut teknolojinin dili Türkçe olduğu için onlar daha rahat öğreniyorlar. Mesela Güneydoğuda şu anda kimler var; Süryaniler var, Zazalar var. Ben mesela %50 öğreniyorsam onlar %20 öğreniyorlar. Çünkü bu durum kültürle alakalı, dille alakalı bir şeydir. (Bedirhan)

Türklerin eğitim seviyesi bizimkilere göre çok daha yüksek. Onların yaşlıları okuduğu için bütün detayları biliyorlar. Ama bizde okuma, eğitim olmadığı için onlar gibi çok fazla algılayamıyoruz. Ben de genelde buralara (Batıya) çalışmaya geldiğim için bir şekilde öğrendim, bir şekilde tanıştım, karşılaştım. Ama eşim evde olduğu için bu tarz şeylerle karşılaşması pek mümkün olmadı. (Sıddık)

Görüşme yaptığımız yaşlılar, kent merkezlerinde ikamet etmektedirler. Doğrudan araştırmanın konusuna dahil olmasa da görüşmecilere, “hiç Türkçe bilmeyen tanıdıklarının bu durumla nasıl baş ettikleri” sorusu yöneltilmiştir. Çoğu katılımcı, görece çok daha yaşlı olan anne ve babalarının hiçbir şekilde teknoloji ile ilişkileneemediklerini ifade etmişlerdir. Onların iletişim ve diğer dijital ihtiyaçlarını (keza kimi zaman kendi bir takım ihtiyaçlarını da) kendi çocukları, torunları veya gelinleri yardımıyla karşılayabildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu konunun hala güncelliğini koruduğunu ve özellikle kırsal bölgelerde yaşayanların dil bariyerini aşmadığı dile getirilmiştir:

Biz evde Türkçe konuşuyoruz. Yalnızca annem bilmiyor. Buraya geldiğinde ‘ekmek ve su’ diyebiliyordu. Burada birkaç kelime daha öğrendi. Az bir şey biliyor ama kulakları ağır olduğundan çok fazla konuşamıyor. Şimdi 100 yaşında bir ihtiyar. Biz onunla Kürtçe konuşuyoruz, bazen telefon geldiğinde kızımla arıyor, bazen kardeşim arıyor, yeğenlerim, torunlarım arıyor. Annemle

Kürtçe konuşuyorlar, mesela televizyonda haber izlerken ona biz tercüme ediyoruz. Devamlı bu konuda yardımımıza ihtiyaç duyuyor. (Halil)

Ben ihtiyarlara yardımcı oluyorum, tercüme ediyorum. Mesela kayınvalidem Türkçe bilmiyor ona bazı şeyleri Kürtçe söylüyorum. Çocuklarla Türkçe konuşabiliyorum, yani genellikle iki dilliyiz. (Asya)

Babam televizyonu izlerken anlıyor, annem de Türkçe bilmediği için sadece görüntüleri izliyor. Çünkü Türkçe bilmiyor. Gerçi şimdi çocuklardan az biraz da olsa öğrendi. Ama yine de bir şeyler izlerken, televizyonda söylenenleri anlamak için, yanında kimi bulursa, “bu ne yapıyor, bu ne diyor” diye çok yardım alıyor. Yanında kimi bulursa onlara soruyor. (Hazal)

Benim annem kardeşimin yanında kalıyor. Annem şu anda 90 yaşında, telefonu kullanamıyor. Torunları yardımcı oluyor. Yani telefonu annem torunları vasıtasıyla kullanıp birileriyle görüşür. Yoksa tek başına kendisi bir şey yapamıyor. Ama bu taraftaki (Türkler kast ediliyor) yaşlılar anneme göre çok çok iyiler. Kendileri telefon kullanıyorlar, hesap açıyorlar, görüşebiliyorlar, pek yardım almıyorlar. (Aynur)

Yukarıda değinildiği üzere, doğrudan araştırmanın konusuna dâhil olmayan kişilerin deneyimleri, onları gözlemleyen öznelere yöneltilmiştir. Çıkan sonuca göre, yaşlılığın ileri derecesinde bulunan kişilerin de, bu anlamda ciddi sorunlara maruz kaldıkları ve eşitsizlikten etkilendikleri söylenebilir. Günümüzde gerek geleneksel iletişim teknolojileri, gerekse de yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla, yaşlı Kürtler içerisinde de Türkçeye bir aşinalık söz konusu olmuştur. Hatta bu araçlar çoğu zaman Türkçenin öğrenilmesi ve pekiştirilmesine olanak tanımıştır. Alan araştırmasının verilerinden hareketle, yaşlı ve genç Kürtler arasında da dijital eşitsizlik noktasında farklılaşmalar yaşandığı ve yaşlıların daha dezavantajlı bir konumda yer aldıkları ifade edilebilir. Çünkü hiç Türkçe bilmeyen yaşlıların aksine, çocuklar ve torunlar neredeyse hiç Kürtçe konuşmamaktadır. Bu durum aynı zamanda kuşaklararası önemli bir iletişim problemine neden olmaktadır. Diğer taraftan Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin geleneksel aile yapısının özgünlüğü, Batı’da yaşayan yaşlılar içinde geçerliliğini korumaktadır. Nitekim yaşlıların kendi çocukları ve torunlarıyla aynı ortamda yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Hal böyle olunca, yaşlıların neredeyse tüm teknolojik/dijital ihtiyaçları ya çocukları ya da torunları tarafından karşılanmaktadır.

4.3. Teknoloji Kullanımının Boyutları ve Kuşaklararası Farklar

İletişim teknolojilerinin kültürel alanı tek başına doğrudan etkilediği söylene-
mese de, bir araya geldiği formasyonlar aracılığıyla bu alan ile devamlı bir etkile-
şim halinde, dönüşüme imkan tanıdığı savunulabilir. Kent merkezlerinde yaşayan
Kürtler için de, teknolojinin belirleyici bir bileşen olduğu söylenebilir. Bu anlamda
yeni iletişim teknolojilerinin Batı'da yaşayan yaşlı Kürtler açısından doğurduğu
bir diğer sonuç, akrabalık ve aşiret bağlarının güçlenmesine imkân tanınmasıdır.
Öyle ki, bu araçlar memleket ile kurulan bağın uzamsal yanını devre dışı bırak-
makta ve etnik kimliğin bu bağlar aracılığıyla, sürdürülmesine katkı sunmaktadır.
Görüşmeciler çoğu zaman telefon ve görüntülü aramalar yoluyla memleket ve
orada yaşayan komşu ve akrabaları hakkında bilgi edindiklerini belirtmişlerdir.
Yine Kürtçenin kullanımı bu görüşmelerle yoğunluk kazanmaktadır. Dolayısıyla
teknolojik araçlar, bir yandan hâkim dil ve kültüre entegre olmaya sebep olurken,
diğer taraftan etnik ve akrabalık ağlarını güçlendirmektedir. Araştırma kapsa-
mında, “katılımcılara memleketle olan bağlarının sürüp sürmediği, teknolojinin
bu süreçte ne gibi işlevi olduğuna” dair sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılardan biri, özellikle yurtdışında bulunan çocukları için akıllı telefon
kullandığını ve bu nedenle WhatsApp uygulamasını yüklediğini aktarmıştır. Bu
yönüyle ihtiyaçlar, belirli becerilerin öğrenilmesi noktasında motive edici olmuş-
tur.

*Telefonda interneti çok kullanmıyordum, çocuklar yurt dışında olduğu için on-
larla haberleşmek, iletişim kurmak için WhatsApp kullanmaya başladım. Bu
sebeple internet de kullanmaya başladım. Yoksa kullanmazdım. (Hüseyin)*

Akıllı telefonların haberleşme ve iletişim dışında, resmi işlemlerde kullanıla-
bilmesi tercih nedeni olmasını sağlamıştır. E-devlet, e-nabız gibi uygulamalar dı-
şında bireyler, kendi işlerini de daha iyi yürütmek adına ağ'a dahil olabilmektedir.

*Mesela burada kardeşlerim ticaret yapıyor benden bir şey isterken ya da bana
bir şey gönderirken. Örnek; diyeyim ki bir şeyin araştırması yapılacak. Onu*

fotoğraflayıp WhatsApp yoluyla bana gönderiyor. Ben buradan onun çıktısını alıp ya da ne bileyim buradaki gerekli kurumlara, gerekli mercilere götürüp getirmede kolaylık sağlıyor. Diğer taraftan kullandığım bu telefon mekânı ortadan kaldırıyor. Ben şu anda buradayım ama ofiste bir şey olursa, hemen telefon üzerinden halledebiliyorum. Ofiste olmama gerek yok. Sekreteri ortadan kaldırdı, asistanı ortadan kaldırdı. Birçok şeye doğrudan ulaşabiliyorsunuz. Aynı zamanda da sana bir belge oluşturuyor, bir arşiv oluşturuyor. Başka bir nokta ise; özellikle banka işlemlerinde falan. Mesela para çekmeye, para gönderme, getirme, götürme işlerinde artık bankaya gidip sıra fişi alıp beklemek gerekmiyor ama internet üzerinden telefonda hemen Iban numarasını giriyorsun parayı gönderiyorsun. (Yusuf)

Yusuf, teknolojik beceri ve kullanım noktasında, örneklemi oluşturan diğer yaşlı öznelere oranla daha yetkin durumdadır. İş yaşamının güncellik gerektiren bir yapı arz etmesi, onun gelişmeleri yakından takip etmesine sebep olmuştur. Bu anlamda, kişinin içerisinde bulunduğu sosyal şartlar da dijital eşitsizliğin niteliğini belirlemede önem kazanır.

Akıllı teknolojilerin en belirgin ve işlevsel niteliği, kesintisiz bir etkileşim imkânı sunmalarından kaynaklanır. Etkileşimin mecrasının mobil araçlara taşınması, sosyalleşme mekanlarının da buralara kaymasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim görüşmecilerin çoğu eskiden daha az görüştükleri kişilerle, görüşme sayılarının arttığını bunun da ağ ve mobil dolayımrlarla mümkün olduğunun altını çizmişlerdir. Akıllı teknolojiler, bu anlamda etkileşim noktasında kurucu olmasa da pekiştirici rol oynarlar. Aynı zamanda etkileşim, bireyin kültürel konumunu kurduğu ilişkilene pratikleriyle yeniden inşa etmesine yardımcı olur. Yaşlıların en fazla etkileşim kurdukları kişiler ise aile bireyleri ve akrabalarından oluşmaktadır.

Annemle konuşuyorum, yengelerimle konuşuyorum, ablalarımınla konuşuyorum. Genelde 10-15 dakika arası konuşuyorum. Günde üç defa dört defa kızımla konuşuyorum. (Aynur)

Memleketle olan bağımız sürüyor. Annem, ağabeylerim, kız kardeşlerim. Hepsi memleketteler. Genelde telefon konuşmalarıyla, görüntülü aramayla haberleşiriz. (Hüseyin)

Bu noktada, katılımcı veya bir yakını için, karşıdakiyle görüşme esnasında hâkim dili bilip bilmeme durumu bir sorun teşkil etmezken, uygulamayı kullanma noktasında bir beceriye sahip olma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaç giderme şekli ise, bağlama göre farklılık göstermektedir.

Yaşlı Kürtler, kültürel anlamda ihtiyaçlarını gidermek için iletişim teknolojilerinden en çok televizyon, ikinci sırada ise telefondaki bir takım uygulamaları kullandıklarını belirtmişleridir. Bu anlamda televizyonun hala yaşlı Kürtlerin nezdinde önemli bir karşılığı vardır. Burada ise daha ziyade, haber bültenleri, TV dizileri, belgesel ve özellikle Kürtçe müzik videoları izlediklerini ve Kürtçe şarkılar dinledikleri belirtmişlerdir. Öte yandan kültürel bir takım programları takip etmek için, daha çok TRT Kürdi ve diğer Kürtçe yayın yapan kanalları izledikleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte TRT Kürdi'nin özellikle habercilik anlayışını eleştiren ve bu yayınların Kürtlere zarar verdiğini savunan görüşmeciler de olmuştur.

Kürtçe olarak bizim memleketin usullerine göre yapılan dengbejleri, türkülerini dinliyoruz. Televizyondan TRT Kürdi kanalı var. Zaten başka Kürtçe kanalda neredeyse yok. KHK'larla hepsini kapattılar. TRT'yi pek tercih etmiyorum. Hele haberlerine hiç bakmıyorum. Bir tek orada çıkan belgesel ve Kürtçe parçalar güzel oluyor. Onları izleyip, dinliyoruz. (Halil)

Araştırma öznelleri, akıllı telefon ve dijital uygulamaları, çoğunlukla haber takibi yapmak, fotoğraf paylaşmak ve akrabalarını takip etmek amacıyla kullanmaktadır. Haber takibi ise esasen Facebook'dan yapılmaktadır. Yalnız bir görüşmeci, haber takip amaçlı Twitter'ı kullanmaktadır. Fakat bu mecra, bizzat paylaşım yapmak yerine, hazır içerikleri Retweet etme eğilimi göstermektedir:

Benim Twitter'ı takip etmemin sebebi, büyük medyaya olan güvensizlikten kaynaklanıyor. Şu anda Twitter'da okuduğum hiçbir şeyi ana akım medyada göremiyorum. Televizyon açtığımda ise Halk TV'ye bakıyorum. Zaten doğru düzgün bir şey yok. Ayrıca Twitter açmamın nedeni okumayı sevmem, yazıyı okuyunca daha çok akılda kalıyor. Yani görmekten ziyade bir şeyi okumak daha çok akılda kalıyor. Benim düşüncem böyle. Görselliği unutabiliyorsun ama okuduğunu aynı zamanda görüyorsun da. (Yusufl)

Twitter'ın kullanımının diğer uygulamalardan farklı olarak ciddi bir okuryazarlık düzeyi gerektirdiği dikkate alındığında, bu beceriye sahip olan Yusuf'un diğer yaşlılardan yetkinlik anlamında ayrıldığı görülür. Buna rağmen doğrudan paylaşım yapamaması, bu mecrada izler durumda kalmasına neden olmuştur. Yani etkileşimselliğin gerektirdiği, içerik üretme işlemine tam bir hakimiyet söz konusu değildir.

Haber takibini daha demokrat olan, muhalif olan televizyon ve radyodaki haber kanallarından yapıyoruz. Ama şu an televizyondaki haber kaynaklarını dinlemiyoruz. Sosyal medyada karşılaştığım bir haberi akşam televizyondaki kanallardan da bakıyorum. Hangisi daha tarafsız daha objektif daha demokrat veriyorsa oradan haberleri takip ediyorum. Yani hemen doğru kabul etmiyorum. Mesela, Facebook'u iki amaç için kullanıyorum hem haber almak için hem de haberleşmek için kullanıyorum. Diyelim ki bizim Muş'ta bir olay oluyor. Hemen oradan haber alıyoruz. Yani o bizim için bir haberleşme tekniğidir. Hem kendimle ilgili gelişmeleri paylaşıyorum hem de olan haberleri takip ediyorum. (Bedirhan)

Katılımcıların geleneksel iletişim araçlarını kullanma noktasında, daha istekli oldukları ifade edilmiştir. Fakat buradaki içeriklerin niteliğine dönük kimi olumsuz algıları, onları sosyal medya yöneltmiştir. Tabii sosyal medyaya yönelmelerinin bir diğer nedeni de, bu alanda kendilerine dair paylaşımlar yapabilmeleri ve sürekli etkileşimde kalmalarına imkan tanınmasıdır. Bu sebeple, öznelerin bu alana katılım isteği ihtiyaç halini aldığı anda, söz konusu dijital uygulamalarla ilgili becerilerini de gerek destek alarak gerekse de kendi çabalarıyla geliştirdikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmanın odaklandığı bir diğer mesele ise, öznelerin teknoloji kullanımında, yaştan kaynaklanan sorunlar yaşayıp yaşamadıkları konusu olmuştur. Bu çerçevede gençlerle aralarındaki farkların ne olduğu, bu durumun kuşaklararasılığı nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlayan sorular yöneltilmiştir. Öncelikle katılımcıların neredeyse tamamı, yaşlarının yeni teknolojilerin kullanımı noktasında engel oluşturmadığı düşüncesindedir. Yaştan bağımsız gelişen diğer zorunlu aidiyetlerin (cinsiyet, sınıf, dil, eğitim gibi) belirleyici olduğu kanısı hakimdir. Öte taraftan teknolojik araçları kullanımında gençlere göre daha dezavantajlı durumda olduklarını kabul etmişlerdir. Bunun sebebini ise çoğunlukla, “bu döneme doğmuş” olmalarına bağlayarak, kuşak farkına dikkat çekmişlerdir. Bu sayede de

genç kuşağın onlara göre daha çabuk kavradığını, okuma ve yazmayı daha iyi bildiklerini belirtmişlerdir.

Gençlerle aramızda tabii olarak fark var. Şimdi şöyle bir yaş algılaması var. Yaş ilerledikçe bazı şeyleri algılayamıyorsun artık. Mesela ben Excel programını çok istedim ama öğrenemedim. Biliyorum ama yüzde onunu falan biliyorum. Tamamına hâkim olamıyorum. Bilmek için de kafa lazım. 60 yaşına geldik artık beyin almıyor. İstesek de olmuyor. Onların kanı daha hızlı akıyor. (Bedirhan)

Gençlik ve yaşlılık ile ilgili stereo-tiplerin alan öznelere içinde de dolaşımda olduğu ortadadır. Her ne kadar yaşı dijital beceri noktasında bir engel olarak görmeseler de zamanla istek ve taleplerde dönüşüm yarattığına inanılmaktadır. Dijital ortamda yapabileceklerinin gençlere oranla daha sınırlı kalacağı inancı egemendir.

Kuşaklararası farklılığın bölgeler bazında değiştiğini ve Kürtler içerisinde bu farkın daha belirgin görüldüğünü ifade eden Bedirhan'ın ifadeleri şu şekildedir:

Genç kuşaklar teknolojinin içine doğdukları için bize göre daha şanslılar. Onlar (gençler) bizden daha farklı, daha başarılı. Eğitim seviyesi arttıkça teknoloji kullanım düzeyi de daha da artıyor kanaatimce. Şimdiki gençler teknolojiyi çok iyi kullanıyorlar. Muş'ta doğan biriyle burada doğan birisinin teknoloji kullanımı düzeyleri de farklıdır. Doğuda iş yok, güç yok, ekonomi zayıf, adam kendini zor geçindiriyor. Beş altı tane çocuğu var. Kuşaklar bölgelere göre farklılık gösterebiliyor. Kürtlerde fark daha keskin (Bedirhan).

Bedirhan'ın açıklaması, kuşakların homojen olarak kavranmadığını ve daha önce belirtilen eğitim, coğrafya, sınıf, dil gibi unsurların aynı kuşak içerisinde de dijital eşitsizliklere sebep olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Asya ise, çağ farkı dışında yine eğitim olgusuna dikkat çekerek, meseleyi aktarma yolunu seçmiştir. Bu bağlamda gerekli eğitimlerin alınması durumunda, yaşlıların da teknolojik yeniliklere daha aktif katılım gösterebileceğinin altını çizmiştir.

Gençler bizden farklı, zaman bizimkinden farklı. Biz buraya geldiğimizde cep telefonu, televizyon yoktu sonradan çıktı bunlar. Eskiden ev telefonları vardı. Şimdi gençlerin birçok şeyi bilmeleri aldıkları eğitimden de kaynaklanıyor. Ben internete hiç girmedim, kullanmadım mesela. Eğitim alsaydım bu sorunu çözerdim. Diğer yaşlılar da öyle. (Asya)

Netice itibariyle, katılımcıların bir kısmı, yaş meselesini, yeni şeyler öğrenmek için problem olarak tanımlamazken, bir kısmı yaşlanmanın, öğrenmeyi yavaşlattığına ve teknoloji kullanım istekliliğini zayıflattığına dair inanca sahiptir. Üniversite mezunu ve kent merkezlerinde yaşayan katılımcıların, sonraki kuşaklarla aralarındaki gedik daha az belirgin, kırsal bölgelerden kente göç etmiş yaşlı Kürtlerde bu gedik daha net ve keskindir. Diğer yandan özellikle yaşlı kadın görüşmelerinde, yeni teknolojiler hakkında bir şeyler öğrenme isteğinin sınırlı kaldığı ifadelerle yansımıştır. Gerekçe olarak ise, vakitlerini çoğunlukla ev içinde ve işlerinde geçirmeleri ile yaşlarının geçmiş olmasından dolayı, öğrenmeye artık gerek kalmadığı hususlarını öne sürmüşlerdir.

Araştırmaya dâhil olan yaşlıların ifadelerinde kuşaklarla ilgili olarak birtakım farklı temalar ön plana çıkmıştır. İlk olarak yaşlanmanın biyolojik açıdan öğrenme becerilerini yavaşlattığına dair algıya sahiplerdir. Bu anlamda biyolojik yaş almanın öğrenmeyi geciktirdiği ve bazen de teknoloji hakkında birçok şeyi anlamayı zorlaştırdığı fikri hakimdir. İkinci olarak, genç kuşağın teknolojinin içine doğduğuna dair inanç, yaşlı katılımcılar arasında yaygındır. Bu anlamda genç kuşakların, kullanım bakımından onlardan iyi performanslara sahip olması, gayet olağan bir durum şeklinde karşılanmaktadır. Nitekim, kendilerinin içine doğdukları dönemi ise, teknolojik açıdan, günümüz kadar hızlı bir ilerlemenin olmadığı zamanlar olarak nitelemişlerdir. Son olarak, kuşaklararası uçurumun eğitim odaklı olduğu söylemi neredeyse tüm açıklamalarda merkeze oturmuştur. Diğer bir ifadeyle temel okur-yazarlığın, teknolojik okur-yazarlığı kolaylaştırdığı ifade edilmiştir.

4.4. Dijital Eşitsizliği Kürt Kadını Olarak Deneyimlemek

Cinsiyet meselesi, hemen tüm eşitsizlik biçimlerinde ayrı bir başlık açılması gereken önemli bir ayrıntıdır. Kuşkusuz günümüzün yeni eşitsizlik biçimlerinden olan dijital eşitlik olgusunda da cinsiyete dayanan daha derin ayrımların ortaya çıktığı açıktır. Özellikle kadın deneyimi bu doğrultuda önem kazanır. Araştırmaya konu olan yaşlı Kürt kadınlar da dijital eşitsizlik söz konusu olduğunda aynı etnik

gruba mensup erkeklere göre daha dezavantajlı konumdadırlar. Öyle ki, görüşme yapılan kadınlar, cinsiyetlerinden dolayı ortaya çıkan ayrımın farkında olduklarını dile getirmişlerdir. Örneğin; aynı hane içerisinde yaşayan ailelerde, erkeklerin yeni iletişim teknolojilerine kadınlardan daha önce sahip oldukları hemen tüm görüşmelerde belirtilmiştir. Kadınların sahiplik durumu ise, kronolojik olarak daha sonraki zamanlara denk düşmüştür. Öte taraftan görüşülen kadınların tamamı ve alanda temas kurulan öteki yaşlı kadınların, ihtiyaç halinde ya eşlerinin eski telefonunu kullanmaya başladıkları ya da eş veya çocukları tarafından kendilerine yeni bir telefon alınması söz konusu olduğunda, sahiplik durumunun mümkün hale geldiği açıklamalara yansımıştır. Yine görüşmeye katılan dört kadının da, eğitimsiz oldukları veya okuma-yazma becerilerini sonradan edindikleri, ekonomik olarak ise tamamen “evin reisi” durumunda olan erkeğe ve çocuklara (özellikle erkek çocuklara) bağımlı oldukları gözlemlenmiştir.

Eşimin okuma yazması yok. Telefonu da çok fazla kullanamıyor. O konularda ben genelde ona yardımcı oluyorum. Çünkü daha önce hiç öğrenmemiş. Böyle bir merakı yok ve uzak kalmış. Eşim evde olduğu için bu tarz şeylerle karşılaşması pek mümkün olmadı. (Sıddık)

Sıddık, eşinin teknolojik sahiplik ve kullanım konusundaki durumunu açıklarken eğitim durumuna dikkat çekmiştir. Diğer taraftan kadının, kamusal alandan ziyade, ev gibi özel bir alanda varlık göstermesini, eksiliğin gerekçesi/nedeni olarak açıklamıştır. Çünkü özel alan daha ziyade, ilişkiler ağının dışında ve izole bir konumu imlemektedir.

Biz Ankara'ya geldikten sonra cep telefonu aldım. Buraya geldiğimizde eşim kendine almıştı. Ondan sonra da bana aldı. Teknolojiyi kullanma noktasında cinsiyetler arasında bir eşitsizlik var. Erkekler daha çok kullanıyor ve biliyorlar. Kadınlar genel olarak birçok konuda eksik. Bizde erkek dışarıda çalışıyorsa, kadın evde çalışır. O hak ediyorsa biz de hak ediyoruzdur. Bizim de kullanmamız gerekiyor. Ama erkeklerde o zihniyet yok. “Ben erkeğim benim dediğim olacak”. Böyle olmaması lazım. (Aynur)

Aynur açıklamalarıyla, dijital eşitsizliğin cinsiyetler arasında belirgin bir fark yarattığını ortaya koymuştur. Erkeklerin bu doğrultuda daha avantaj sahibi olduklarını ve bunun bir tür haksızlık olduğunu dile getirmiştir. Geleneksel eşitsizlik biçimlerinde zaten dezavantajlı bir yapı sergileyen kadın kimliği, yeni eşitsizlik biçimlerinde de bu dezavantajlarla muhatap olmayı sürdürmüştür.

Ankara'ya geldiğimde ev telefonuyla tanıştım. Memlekette yoktu. Önce eşim aldı, sonra ben aldım. Ama ben dışarı çıkacağım zaman iletişimi nasıl sağlayamayacağımızı düşündüğümüz için kendime de bir cep telefonu aldım. Yani ihtiyaç haline geldiği için aldım. (Leyla)

Leyla, yeni iletişim araçlarıyla tanışmasının oldukça geç bir döneme denk geldiğini ifade etmiş ve ancak, eşinin ardından bir telefona sahip olabildiğini dile getirmiştir. Leyla, bir telefona sahip olmasının gerekçesini “iletişim ihtiyacı” olarak açıklamıştır. Yani olağan dışı veya iletişim gerektiren bir durumda, erişilebilir olması gerekmektedir.

Cinsiyet ile ilgili sorular derinleştikçe, Kürt kadınlarının deneyiminin önemli özgünlükler sergilediği açığa çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında, Türkçeye hâkimiyetin de, tıpkı araçlarda olduğu gibi erkeklerde daha belirgin olduğu gözlenmiştir. Kadınlar ise, kendilerini ifade etme noktasında etnik bir gösteren olarak Kürtçeye yönelmişlerdir. Bu anlamda daha öncede ifade edildiği üzere “teknolojinin aynı zamanda dil olayı” olması, yaşlı Kürt kadınının eşitsizliğini pekiştirmektedir. Nihayetinde, etnisite ve cinsiyet bağlantısı kadında daha net bir görünürlük kazanmaktadır.

Sonuç

Dijital ağların yükselişe geçmesi ile beraber, eşitsizlik türlerine bir yenisi daha eklenmiştir. Bu eşitsizlik türü, geleneksel anlamdakilerden farklı olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşma ve onları kullanma meseleleri ile yakından ilişkilidir. Dijital eşitsizlik olarak kavramsallaştırılan bu olgu, ilk dönemlerde daha ziyade uluslararası ilişkilerin konusu olup, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki bilgi ve iletişim teknolojilerine sahiplik meselelerine açıklık getirmesi amaçlanmıştır. Fakat, zaman içerisinde kavram, aynı ülke içerisinde varlık sürdüren farklı yaş grupları, etnik kimlikler, sosyo-ekonomik gruplar vs. arasındaki uçurumu gös-

termek açısından da işlevsel hale gelmiştir. Günümüz dünyasında, teknolojik araçlara erişememek, kullanımları konusunda yeterli birikime sahip olmamak, toplumsal hayatın birçok alanında dezavantajlı durumlara sebebiyet vermektedir. İşte bu çalışmada da dijital eşitsizlik kavramı, bu anlamıyla yaş ve etnisite kesişimselliği bağlamında anlaşılmaya çalışılmıştır.

Dijital eşitsizlik, her ne kadar doğrudan etnik aidiyet ile ilişkilendirilemeyecek olsa da Türkiye bağlamında ortaya çıkan bir dizi bileşim, Yaşlı Kürtlerin bu eşitsizlikten önemli ölçüde etkilenmelerine sebebiyet vermiştir. Nitekim, araştırmanın saha bulgularında da bu gerçeklik açığa çıkmıştır. Yaşlı Kürtler; yaş, eğitim, cinsiyet, sınıf gibi diğer bir takım belirleyenlerin de etkisiyle, BİT'e sahiplik ve kullanım noktasında dezavantajlı konumda olmuşlardır. Bölgesel anlamda bu eşitsizlik biçimi daha net görünürken, Batı'ya göç etmiş veya kent merkezlerinde yaşayan yaşlı Kürtlerin bir kısmı içerisinde bu bariyerlerin en azından bir kısmının aşıldığından söz etmek mümkündür.

Yaşlı Kürtler için dijital eşitsizlik kimi zaman sahiplikten kaynaklı olmakla birlikte, esas belirleyici durum, kullanım noktasında ortaya çıkmaktadır. Bunun önündeki en önemli engel ise, etnik kimliğin bir göstergesi olan dildir. Kendilerini genellikle anadillerinde ifade etmeleri, teknolojinin dili olan Türkçe'ye uyum sağlamalarını zora sokmuştur. Öyle ki bu durum, geleneksel medya araçlarını dahi çoğu zaman anlayamamalarına sebebiyet vermiştir. Bunun yerine, kendi anadillerinde hizmet veren yayınları izleme/dinleme eğiliminde olmuşlardır. Dile bağlı olarak eğitim de aynı doğrultuda işlev görmektedir. Eğitimsiz yaşlılar diğerlerine oranla beceri konusunda eksiklikler yaşamaktadır.

İletişim teknolojilerine erişen Yaşlı Kürtlerin, bu teknolojilerin kullanım amaçları bakımından güçlü bir performans sergileyemedikleri açığa çıkmıştır. Örneğin, akıllı telefonlar söz konusu olduğunda, çok boyutlu yararlanmaktan ziyade, genellikle konuşma/görüşme maksadıyla kullanmışlardır. Çoğu zaman kendileri adına teknolojik araçları başkalarının kullanmasının yanı sıra, dijital ortamda hazır bulunan içerikleri tüketme eğiliminde oldukları ifadelerine yansımıştır. Dijital ağlarda üretim yapma işinin, genç kuşaklara özgü olduğu kanısı egemendir. Cinsiyet de eşitsizliğin veçhesini belirleyen diğer bir önemli ayrıntıdır. Yaşlı Kürt kadının görüşmeciler, gerek özel alana sıkışmaları gerekse de ekonomik anlamda bağımlı bir yapı sergilemelerinden kaynaklı, erkeklere oranla dijital eşitsizliğe daha belirgin şekilde maruz kalmaktadır.

Sonuç olarak dijital eşitsizlik olgusu, dijitalleşen toplumların en önemli sorunu haline gelmiş durumdadır. Geleneksel eşitsizliklere maruz kalan gruplar için bu yapıda da olumsuzluklar mevcuttur. Bu anlamda dijital eşitsizliğin giderilmesini

gündeme almak, demokratik toplum ideali olan ülkeler açısından zorunlu bir göreve dönüşmüş bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Baran, A. G. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Cullen, R. (2001). Addressing the Digital Divide. *Online Information Review*, 5 (25), 311-320.

Eriksen, T.H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik-Antropolojik Bir Bakış*. (E. Uşaklı, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

Hargittai, E. ve Hinnant, A. (2008). Digital Inequality: Differences in Young Adults' Use of the Internet. *Communication Research*, 6 (35), 602-621.

Hooyman, N. ve Kiyak, H. A. (2010). Aging in Other Countries and Across Cultures in the United States. *The Field of Social Gerontology*. s. 43-68. Erişim: 20 Aralık 2019, https://catalogue.pearsoned.ca/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205763138.pdf

Kalaycı, C. (2013). Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (27), 145-162.

Koçak, A. ve Terkan, B. (2010). *Medya ve Yaşlılar*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Morgan, L. A. ve Kunkel, S. (2007). *Aging: Society and the Life Course*. New York: Springer.

Onur, B. (2011). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Robinson, L. ve Diğerleri (2015). Digital Inequalities and Why They Matter. *Information, Communication & Society*, 5 (18), 569-582.

Stiakakis, E., Kariotellis, P. ve Vlachopoulou, M. (2009). From the Digital Divide to Digital Inequality: A Secondary Research in the European Union. *6th International Symposium & 28th National Conference on Operational Research OR in the digital era - ICT challenges*. s. 43-54.

Toso, S., Atlı, Ş. M. ve Mardikyan, S., (2015). Türkiye'nin Bölgeleri Arasında Sayısal Uçurum. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10 (1), 41-49.

Willson, A. E. (2007). The Sociology of Aging. *Handbook of 21 Century Sociology*, C.D. Bryant ve D.L. Peck (Ed.). Sage, s. 148-155.

Dijital Reklam Endüstrisi Gözünden 65 Yaş Üstü Kullanıcıların Konumu: Google ve Facebook Örnekleri

*Erdem Alper Turan**

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yöndeşmesi ile ortaya çıkan yeni medya ortamlarını kullanmayı, yaklaşık elli yıldır sürdürüyoruz. Bu zaman dilimi içerisinde toplumsal yaşam dinamiklerini ve gündelik yaşam pratiklerini değiştirip dönüştüren birçok farklı kırılma yaşanmıştır. Kuşkusuz, iletişim ve sosyalleşme süreçlerinin sanal uzama taşınmasını beraberinde getiren çevrimiçi sosyal ağların doğuşu bu kırılımlar arasında önemli bir yere sahiptir. Öte yandan, 1980'li yılların başında ortaya çıkan küreselleşme dalgası ve İnternet teknolojilerinin yaygınlaşmasının etkisiyle, 1990'lı yıllarda ticari faaliyetler de çevrimiçi ortamlarda yer edinmiştir (Sarısakal, 2001: 42).

Küresel ve ulusal bazda çevrimiçi veriler sunan *We Are Social* ve *Hootsuite* tarafından yayınlanan “*Digital 2019 in Turkey*” raporuna¹ göre dünyada 4,39 milyar İnternet kullanıcısı bulunmaktadır. Aynı rapora göre, 3.48 milyar aktif sosyal medya kullanıcısı bulunurken; e-ticaret kanallarından alışveriş yapan kullanıcı sayısı da 2.81 milyara ulaşmıştır. Raporun Türkiye verilerinin yer aldığı bölümünde ise, ülkemizde 59.3 milyon İnternet kullanıcısı bulunduğu, bu kullanıcıların %36'sının e-ticaret üzerinden alışveriş yaptığı; 52 milyonunun sosyal medya kullanıcısı olduğu ve herhangi bir cihaz ile günlük çevrimiçi olma süresinin ortalama 7 saat 15 dakikaya ulaştığı ifade edilmektedir. Kuşkusuz, bu sürenin tamamı sosyal medya ağlarında ve e-ticaret sitelerinde geçirilmemektedir. Her geçen gün daha da hızlanan ve yaygınlaşan dijital dönüşüm, beraberinde birçok farklı hizmetin çevrimiçi ortamlara taşınmasını getirmiştir. Sohbet uygulamaları ile çevrimiçi iletişim kurmayı tercih eden ve eğitim, sağlık, finans, kamu hizmetleri başta olmak üzere; farklı ürün ve hizmetlere çevrimiçi olarak erişim sağlayan kullanıcılar çeşitli cihaz ve ortamlar üzerinden çevrimiçi

* Başkent Üniversitesi, İletişim Tasarımı Programı, Öğretim Görevlisi.

¹ <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> (Son erişim: 15.02.2020).

eylemlerini sürdürmektedir. Bu noktada, özellikle mobil cihaz kullanımının her geçen gün arttığı vurgulanmalıdır. Öyle ki, ülkemizdeki 59.3 milyon İnternet kullanıcısının 56.03 milyonu İnternet bağlantısını mobil cihazlar üzerinden sağlamaktadır (Dijital 2019 Turkey, 2019: 21).

Çevrimiçi ürün ve hizmetlere erişimin yaygınlaşmasının ardından -artan mobil cihaz kullanımının da etkisi ile- bu hizmetler mobil uygulamalar halinde kullanıcılara sunulmaya başlanmıştır. Bireylerin temel gereksinimlerini gidermeleri için sunulan ürün ve hizmetlerin dijital ortamlara taşınması, bu ortamlara erişim ve kullanımın zaman zaman tercihten öte zorunluluk halini alması sonucunu doğurmaktadır. Bu duruma verilebilecek en yaygın örneklerden biri, tüm vatandaşların gereksinim duydukları kamu hizmetlerini barındıran e-devlet uygulamasıdır. E-devlet uygulaması üzerinden sağlanan hizmetlere, fiziksel olarak ilgili kurumlardan ulaşılabilse de; zaman, enerji ve paradan tasarruf edilerek, web ve mobil uygulama üzerinden de hızlı ve kolay biçimde erişim sağlanabilmektedir. Bu bağlamda, teknoloji dolayımıyla erişilen bu ürün ve hizmetlere toplumun her kesiminin gereksinim duyması, dijital kaynaklara erişim ve kullanım eşitliğinin önemini artırmaktadır.

Çevrimiçi gündelik yaşama katılan bireylerin sayısındaki hızlı ve büyük artışa bakarak, çevrimiçi ortam ve hizmetlere erişim ve kullanım olanaklarının toplumun her kesimi için eşit mesafede olduğu fikrine kapılmak büyük bir yanılgıyı beraberinde getirecektir. Bireylerin, çevrimiçi ortamlarda kullanıcı olarak konumlanabilmesi açısından gerekli olan teknik altyapıya, donanım ve teknolojik okuryazarlık düzeyine eşit düzeyde sahip olamamasının altında kültürel, ekonomik ve toplumsal birtakım faktörler bulunmaktadır. Bu durumu ifade etmek için kullanılan sayısal eşitsizlik kavramı, “yeni medyaya ve enformasyona erişim ve kullanım pratikleri konusunda belli bir coğrafyada nüfusun belli bir kesimi arasında, toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal cinsiyet rol ve örüntülerine bağlı olarak var olan eşitsizlik” (Binark, 2007: 26) şeklinde tanımlanmaktadır. Kullanıcıların sahip oldukları olanak ve becerilere odaklanan dijital uçurum kavramı ise, “bilgisayar ve bilgisayar ağları kullanım ve erişiminde, temel dijital deneyime sahip olmamak (zihinsel erişim), bilgisayar veya ağ bağlantısına sahip olmamak (maddi erişim), dijital becerilere sahip olmamak (beceri erişimi), kullanım olanaklarına sahip olmamak (kullanım erişimi)” (Binark ve Löker, 2011: 19) şeklinde tanımlanmaktadır.

Çalışma kapsamında, makro düzeydeki kısıtlılıkları ifade eden sayısal eşitsizlik ve bu makro yapılarla bağlantılı olarak mikro düzeydeki beceri ve yetkinliklere odaklanan dijital uçurum kavramları, önemli demografik faktörlerden biri olan yaş odağında; kullanıcı ve ortamların karşılıklı ilişkisi üzerinden irdelenmektedir.

Bu ilişki, kullanıcıların çevrimiçi ortamlara olan yöneliminin yanı sıra, ortamların kullanıcılara yönelik yaklaşımının da ortaya konması ile kurulmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın zeminini çevrimiçi ağlar ve e-ticaret ara kesitinde konumlanan dijital reklamcılık uygulamaları oluşturmaktadır. Bu uygulamalar üzerinden, 65 yaş üstü bireylerin reklam endüstrisi açısından bulunduğu konum, arama motorlarından Google ve çevrimiçi ağlardan Facebook'un reklam platformlarından elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Ülkemizde ve dünyada sayıları hızla artan 65 yaş üstü bireylerin teknolojiye erişimleri, kullanımları ve İnternet penetrasyonları, yaşamlarını kolaylaştırmak ve yaşam kalitelerini yükseltmek açısından önem taşımaktadır. Bu noktada, 65 yaş üstü bireylerin sahip olmaları beklenen teknolojik okuryazarlığın yanı sıra dijital ortamların, bu bireylerin kullanıcı deneyimlerini ve çevrimiçi varlıklarını hangi düzeyde göz önünde bulundurduğu da ele alınması gereken önemli konular arasındadır.

Güncel uygulamalar ve literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, geronteknolojiler ve erişilebilirlik uygulamaları haricinde 65 yaş üstü bireylere yönelik yazılımsal ve donanımsal yatırım ve çalışmalara rastlanamamaktadır. Öte yandan, sektörel açıdan somut bir değerlendirme yapılması da önem taşımaktadır. Bu ise, reklam endüstrisinin oluşturduğu tekno-kapitalist yapı üzerinden mümkün olmaktadır. Dijital reklam endüstrisi hedeflediği kitlelere, demografik özelliklerini göz önünde bulundurarak seslenmektedir. Yaş grupları, bu özellikler arasında en belirleyici olanlardan biridir. Önemli bir diğer unsur ise, kullanıcıların çevrimiçi davranışları ve kullanım alışkanlıklarıdır.

Bu çalışmada, sosyal ağ reklamları ve arama motorlarının topladıkları kullanıcı verilerinin 65 yaş üstü bireylere yönelik olarak hangi kategoriler arasındaki korelasyon göz önünde bulundurularak reklam verenlere sunulduğu, çevrimiçi kimliklerinin hangi ürün, hizmet ya da davranışlarla ilişkilendirildiği Facebook ve Google reklam panellerinden erişilen veriler ışığında ortaya konmaktadır. 65 yaş üstü bireylerin reklam endüstrisi tarafından nasıl konumlandırıldığı sergilenerek kullanım pratikleri, teknolojik entegrasyonları, çevrimiçi alışkanlıkları ve kendilerine yönelik pazar algısı farklı bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Reklam Platformları ve Hedefleme Kriterleri

Deloitte tarafından yayınlanan *Türkiye Medya ve Reklam Yatırımları İstatistikleri Raporu*'na ² göre ülkemizde geçtiğimiz yılın (2019) ilk altı ayında yapılan harcamalarda ilk sırada %48.2'lik tutar ile televizyon reklamları yer alırken, ikinci sırada %31 ile dijital reklamlar gelmektedir. Raporla, sosyal medya reklamlarının da yer aldığı bu dilim içerisinde çevrimiçi ortamların tamamında yayınlanabilen display (görüntülü) reklamlar ve arama motoru reklamları %95'lik bir paya sahiptir. Çalışma kapsamında reklam verenlere sunduğu veriler incelenen Google AdWords ³ ve Facebook Reklam Yöneticisi ⁴, özel ve tüzel kişiliklerin reklam yayınlamaları için bir arayüz üzerinden gerekli hedeflemelerin yapılmasına ve içeriklerin oluşturulmasına olanak tanıyan panellerdir.

Google AdWords üzerinden verilen reklamlar Google arama sonuçlarında, diğer arama ağı sitelerinde ve AdSense üyesi olan web sitelerinde gösterilmektedir. Facebook Reklam Yöneticisi üzerinden verilen reklamlar ise, Facebook hesap ve sayfalarında, Instagram hesaplarında Facebook Messenger'da ve Audience Network'te gösterilmektedir. Google AdWords'te reklam hedeflemelerinin yapılmasında “anahtar kelimeler, hedef kitleler, demografi, konular ve yerleşimler” olmak üzere beş ayrı kriter belirleyicidir. Facebook Reklam Yöneticisi'nde planlanan reklamlarda ise, “demografik bilgiler, ilgi alanları ve davranışlar” olmak üzere üç kriter belirleyici olmaktadır.

Çalışmada, her iki reklam panelinde de yer alan ve demografik veriler üzerinden hedefleme yapılmasında belirleyici olan yaş kriteri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Yaş, Google AdWords'te demografi kategorisi altında tek başına yer alırken; Facebook Reklam Yöneticisi'nde reklam planlamasında açık uçlu bir alandan aralık seçerek (örneğin; 18-54) belirlenmektedir. Demografi kategorisi altında farklı alt kategoriler de (örneğin; yetişkin çocuğu olan anneler, babalar, 13-18 yaş kategorisi gibi) dolaylı olarak hedefleme kriteri olarak kullanılabilir. Ayrıca profil bilgileri, eğitim dönemleri, ebeveynlik durumu, ilgi alanları, davranışlar gibi diğer kategoriler de yaş ile bağlantılı olarak reklam algoritmalarının işleyişini yönlendirmektedir.

² <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-medya-ve-reklam-harcamaları-istatistikleri/> (Son erişim: 22.02.2020).

³ https://ads.google.com/intl/tr_tr/home/ (Son erişim: 11.02.2020).

⁴ <https://www.facebook.com/business/tools/ads-manager> (Son erişim: 11.02.2020).

Google Adwords ve Facebook Reklam Yöneticisi panellerinde kullanılan hedefleme ve raporlamalarda yaş kriteri, belirli aralıklara göre yedi ayrı kategori altında kümelenmektedir. Bu kategoriler 13-17, 18-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64 ve 65 + yaş grubundaki kullanıcıları kapsamaktadır.

☐ ☐ Yaş ↑	Reklam grubu
☐ ☒ 18 - 24	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ 25 - 34	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ 35 - 44	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ 45 - 54	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ 55 - 64	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ 65 yaş ve üzeri	Reklam grubu no. 1
☐ ☒ Bilinmiyor	Reklam grubu no. 1
Toplam: Yaşlar	
Toplam: Diğer	
Toplam: Kam...	

Şekil 1: Google Reklam Panelinde Yaş Hedeflemeleri

Hedef Kitle
Reklamlarınızı kimlerin görmesini istediğinizi tanımlayın. [Daha fazla bilgi alın.](#)

Yeni Oluştur Kaydedilen Bir Hedef Kitleyi Kullan ▼

Özel Hedef Kitleler Önceden oluşturulmuş bir Özel veya Benzer Hedef Kitle ekleyin

[Şunlar hariç](#) | [Yeni Oluştur](#) ▼

Konumlar Bu konumdaki herkes ▼

Türkiye

Türkiye

Şunlar dahil ▼ | Daha fazla konum eklemek için ya... [Göz At](#)

Konumları Toplu Olarak Ekle

Yaş 18 ▼ - 65+ ▼

Cinsiyet **Tümü** Erkekler Kadınlar

Diller Bir dil girin...

Facebook Stories Tahmine Dahil Değil

Facebook Stories aşamalı olarak kullanıma sunulan yeni bir reklam alanı olduğu için, hedef kitle ve erişim tahminleri şimdilik kullanılmıyor. Bu tahminler seçtiğiniz diğer reklam alanlarına göre hesaplanmıştır.

Hedef Kitle Büyüklüğü

Hedef kitle seçiminiz oldukça geniş.

Potansiyel Erişim: 50.000.000 kişi

Tahmini Günlük Sonuçlar

Erişim

4,3K - 27K

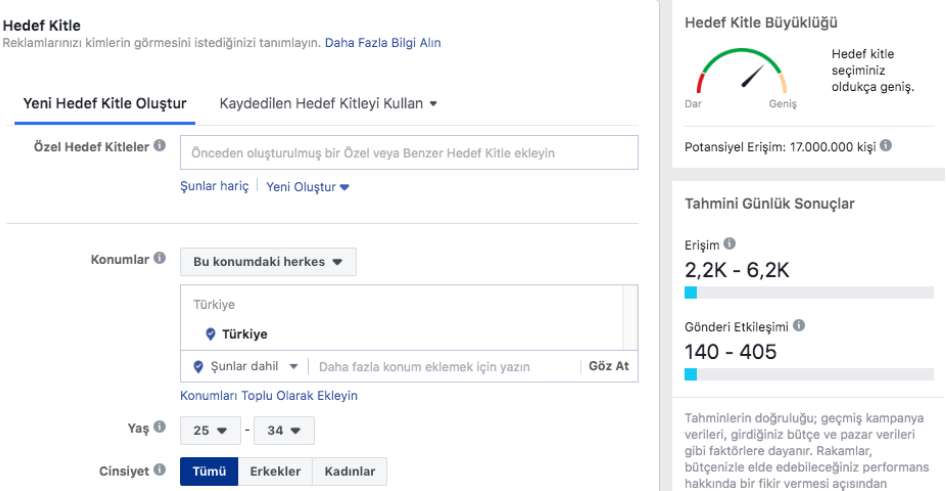
Bağlantı Tıklamaları

103 - 642

Şekil 2. Facebook Reklam Panelinde Yaş Hedeflemeleri

65 + Kullanıcıların Çevrimiçi Konumu

Digital 2019 in Turkey raporuna göre, ülkemizde yaş kategorileri arasında en yüksek kullanıcı hacmini %33'lük bir oran ile 25-34 yaş aralığındaki kullanıcılar oluşturmaktadır. İkinci sırada %24 ile 18-24, üçüncü sırada ise %21 ile 35-44 yaş aralığındaki kullanıcılar yer almaktadır. Bu yaş aralıkları ve kullanıcı dağılımları, dijital reklam endüstrisinin seslendiği hedef kitlenin özelliklerini de temsil etmektedir. Burada vurgulanması gereken önemli bir durum, sosyal medya kullanıcılarının üçte birini, 25-34 yaş aralığındaki kullanıcıların oluşturduğunun gözlemlenmesidir. Facebook Reklam Yöneticisi'nden Türkiye genelinde 25-34 yaş aralığındaki kitleye potansiyel erişimin ortalama 17 milyon kişi olacağı bilgisine ulaşılmaktadır.

Şekil 3: Facebook 25-34 Yaş Grubu Genel Hedefleme Örneği

Kullanıcıların yoğun olarak kümelenedikleri yaş gruplarının yanı sıra, daha az kullanıcının yer aldığı ve çalışmanın örneklemini temsil eden grup 55-64 ve 65 + yaş aralığındaki kullanıcılarıdır. Sosyal medya kullanıcılarının %5.7'si 55-64 yaş aralığında kümelenirken; %2.5 oranında kullanıcı 65 + kategorisi altında yer almaktadır. Bu yaş aralıkları, literatürde yer alan çalışmalara göre, yaşlı olarak tanımlanan kullanıcılarıdır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ⁵ emekliliğin de başlangıcı olarak kabul edilen 60-65 yaş aralığı, yaşlılık başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, ülkemizde de “yaşlıları tanımlamak, yaşlılık dönemini

⁵ <https://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> (Son erişim: 16.02.2020).

başlatmak için araştırmalarda kullanılan sınır 60 ya da 65 yaş olarak tespit edilmiştir” (Arun, 2018: 12).

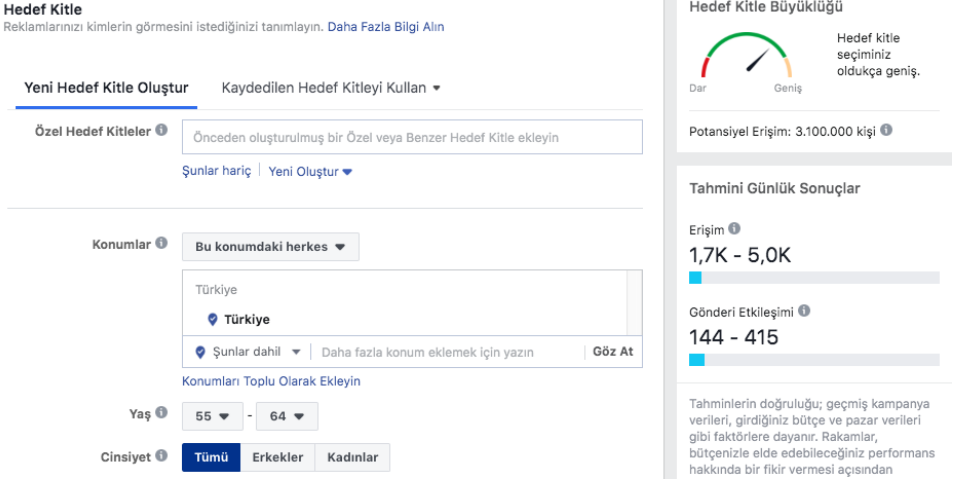
Reklam endüstrisinin yaşlı bireylere de seslenmesi ve kullanıcıların sağladığı verilerden beslenen büyük verinin yaşlı bireyleri de kapsamı, birey-teknoloji ilişkisinin yanı sıra, teknoloji-birey ilişkisini de değerlendirebilmek açısından önem taşımaktadır. Çünkü, demografik yaşlanma süreci “endüstrileşmiş toplumlarda yönetim, bilim ve teknoloji politikasının geleceğini yönlendiren en önemli değişiklik olarak görülmektedir” (Kalıncara, vd. 2016: 2). Öte yandan, başarılı yaşlanma ve bu başarıya doğrudan ya da dolaylı olarak etki eden faktörler arasında teknolojiye erişim ve kullanım önemli bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşım, Öztop’un “teknolojik ürün ve hizmetler yaşlıların refahı açısından önemli bir potansiyel oluşturur” (2010: 191) ifadeleriyle de desteklenebilir.

Güncel uygulamalar incelendiğinde, geronteknolojiler ve erişilebilirlik uygulamaları haricinde yeni medya ortam ve teknolojileriyle kesişen ve 60-65 yaş üstü bireylere yönelik yazılım ve donanım yatırım ve çalışmalarına yeterli oranda rastlanmamaktadır. 60 yaş üstü sosyal medya kullanıcılarının, kullanıcı arayüzü deneyimleri üzerine yaptıkları araştırmada Baranseli ve diğerleri de, web sitelerinin yaşlı yetişkinlerin ihtiyaçlarına yönelik, özel olarak tasarlanmak yerine yazı boyutlarını büyütme gibi standart çözümler sunmakla yetindiklerine ve sosyal ağ uygulamalarının da yaşlı dostu kullanıcı arayüzü tasarım alternatifleri sunmalarına yönelik gereksinime dikkat çekmektedir (2018: 231). Bu dönemde, teknoloji-birey ilişkisine yönelik bir değerlendirme yapmak için raporlar ve reklam panellerinden elde edilen sonuçlar, büyük veri ile yaşlı bireyler arasındaki ilişkiyi temsil etmekte yeterli midir? Reklam endüstrisinin ve endüstrinin ihtiyaçlarına cevap vermek üzerine geliştirilen reklam algoritmalarının yaşlı bireylere bakış açısı doğru ve tutarlı mıdır? soruları sorulabilir. Bu noktada tam ve yeterli bir temsili ve tutarlılığın söz konusu olduğunu söylemek, verilerin niteliği ve elde edilme şekilleri (kişisel beyan, çerezler v.b.) göz önünde bulundurulduğunda mümkün olmasa da; geniş perspektiften bir değerlendirme yapabilmek açısından bu verilerin yeterli ve belirleyici olduğu söylenebilir.

Son yıllarda, 60-65+ yaş üstü bireylerin yeni medya ortamlarıyla olan ilişkisine yönelik çalışmalar, artış göstermektedir. Literatürde yer alan bu çalışmalar incelendiğinde, (Sümer, 2017; Şentürk, 2017; Kalıncara ve Sarı, 2019; Baranseli, v.d., 2018) yaşlı bireylerin çevrimiçi ağ kullanımlarında Facebook’un ilk sırada yer aldığı; hatta, bu yaş grubundaki bireylerin bir kısmının, sadece Facebook kullanıcısı olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Gündelik yaşamda da artık Facebook’un daha yüksek yaşta kullanıcılarına hitap eden bir ortam olduğu, Instagram’ın ise gençlere ve kurumsal kullanıcılara hitap ettiğine yönelik

bir algı mevcuttur. Ancak, saha araştırmaları, ile desteklenen bu çalışmalar ve kullanıcı varsayımları ile reklam panellerinden elde edilen sayısal veriler arasında büyük bir uçurum söz konusudur.

Facebook örneği üzerinden ele aldığımızda, herhangi bir ürün ya da hizmet belirtmeksizin etkileşim odaklı bir kampanya için hedefleme yapıldığında,⁶ 55-64 yaş aralığındaki kitleye yönelik potansiyel erişimin ortalama 3.1 milyon kişi olacağı bilgisine erişilmektedir.

Şekil 4: Facebook 55-64 Yaş Grubu Genel Hedefleme Örneği

Yine aynı kriterler ile 65+ yaş grubundaki kitleye yönelik bir planlama yapıldığında ise potansiyel erişimin ortalama 1.4 milyon kişi olacağı bilgisine erişilmektedir.

⁶ Çalışma kapsamında elde edilen veriler Aralık 2019'da toplanmıştır.

Hedef Kitle

Reklamlarınızı kimlerin görmesini istediğinizi tanımlayın. [Daha Fazla Bilgi Alın](#)

Yeni Hedef Kitle Oluştur

Kaydedilen Hedef Kitleyi Kullan ▾

Özel Hedef Kitleler ⓘ

Önceden oluşturulmuş bir Özel veya Benzer Hedef Kitle ekleyin

[Şunlar hariç](#) | [Yeni Oluştur](#) ▾

Konumlar ⓘ

Bu konumdaki herkes ▾

Türkiye

[Türkiye](#)

[Şunlar dahil](#) ▾ | Daha fazla konum eklemek için yazın

[Göz At](#)

Konumları Toplu Olarak Ekleyin

Yaş ⓘ

65 ▾ - 65+ ▾

Cinsiyet ⓘ

[Tümü](#) [Erkekler](#) [Kadınlar](#)

Hedef Kitle Büyüklüğü

Hedef kitle seçiminiz oldukça geniş.

Potansiyel Erişim: 1.400.000 kişi ⓘ

Tahmini Günlük Sonuçlar

Erişim ⓘ

1,6K - 4,7K

Gönderi Etkileşimi ⓘ

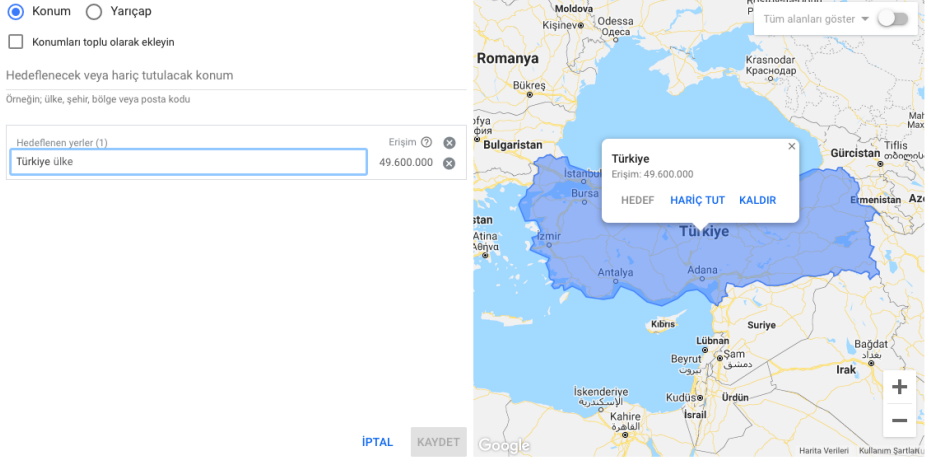
144 - 417

Tahminlerin doğruluğu: geçmiş kampanya verileri, girdiğiniz bütçe ve pazar verileri gibi faktörlere dayanır. Rakamlar, bütçenizle elde edebileceğiniz performans hakkında bir fikir vermesi açısından

Şekil 5: Facebook 65+ Yaş Grubu Genel Hedefleme Örneği

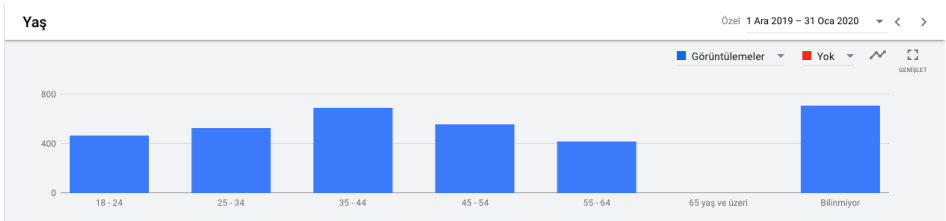
Yaş odağında yapılan hedefleme dışında reklam yayın sürecinin diğer aşamalarında (Demografi, İlgi Alanları ve Davranışlar başlıkları altında) toplam 667 adet alt konu başlığı bulunmaktadır. Bu konu başlıklarından yalnız bir tanesinin 55 yaş üzeri kullanıcıları temsil etme olasılığı bulunmaktadır. Bu konu başlığı, Demografi-İş kısılmı altında ve aynı zamanda İlgi Alanları-Hobiler ve Faaliyetler kısılmı altında bulunan, “Emekli Asker ve Gaziler” kriteridir. Bu kriterin ise, ABD’de bulunan kullanıcılar için aktif olarak hedeflenebileceği belirtilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen ikinci reklam paneli olan Google AdWords’te olası erişim verileri Facebook Reklam Yöneticisi’ne göre farklılık göstermektedir. Bunun nedeni, Google AdWords’ün bir reklam aracı, Facebook Reklam Yöneticisi’nin ise bir reklam mecrası olmasından kaynaklanmaktadır.

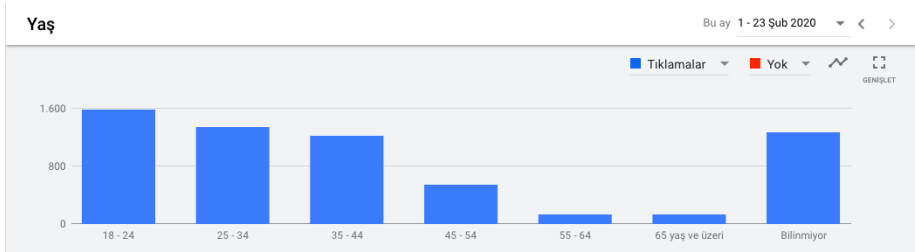
Şekil 6: Google AdWords Türkiye Hedeflemesi

Şekil 6'da da görüldüğü gibi Google AdWords üzerinden Türkiye genelinde bir hedefleme yapıldığında, ulaşılan evrenin büyüklüğü 49.600.000 kullanıcı olarak ölçülmektedir. Bu kullanıcı sayısı reklam hedeflemeleri için belirlenen kriterlerin seçildiği her kırımda daralmaktadır. Google AdWords, bir reklam yayın aracı olmasından dolayı kullanıcılara ilişkin verileri detaylı bir biçimde sunamamaktadır. Ancak, bir reklam planlaması yapılırken, belirlenen hedefleme kriterleri ve bütçe doğrultusunda ortalama gösterim rakamları hakkında olası bir tahmin sunmaktadır. Örneğin, Türkiye genelinde bir televizyon dizisi için tüm kullanıcılara yönelik bir hedefleme yapılarak, Arama Ağı ve Görüntülü Arama Ağı yerleşimi ile 50 ₺/gün bütçe tanımlandığında erişim sağlanan kullanıcıların yaşa göre dağılımları Şekil 7'de gösterilmektedir.

Şekil 7: Dizi Sektöründe Google AdWords Erişim Sonuçlarında Yaş Dağılım Ortalamaları

Şekil 7’de görüldüğü gibi en yoğun erişim sırasıyla 35-44, 45-54, 25-34, 18-24 ve 55-64 yaş aralındaki kullanıcı grubunda yoğunluk göstermektedir. Tanımlı kullanıcılardan elde edilen bu verilere göre, en düşük erişim 55-64 yaş aralığındaki kullanıcılarla gerçekleştirilirken 65 + yaş grubundaki kullanıcılara erişim sağlanamadığı gözlemlenmektedir. Farklı bir sektör üzerinden örneklemek gerekirse, Türkiye genelinde bir yayın evi için tüm kullanıcılara yönelik bir hedefleme yapılarak, “Arama Ağı” ve “Görüntülü Arama Ağı” yerleşimi ile 50 ₺/gün bütçe tanımlandığında erişim sağlanan kullanıcıların yaşa göre dağılımları ise Şekil 8’de gösterilmektedir.

Şekil 8: Kitap Sektöründe Google AdWords Erişim Sonuçlarında Yaş Dağılım Ortalamaları

Yayıncılık alanında faaliyet gösteren bir firma için elde edilen erişim sonuçları yaş odağında incelendiğinde, en yoğun erişimin sırasıyla 18-24, 25-34, 35-44, 45-54 yaş aralığında sağlandığı görülecektir. 55-64 ve 65 + yaş gruplarında ise eşit ve en düşük düzeyde erişim sağlandığı gözlemlenmektedir. Google AdWords’te planlanan iki reklam kampanyasından elde edilen sonuçlarda, 55-64 yaş aralığındaki kullanıcılara diğer yaş gruplarına nazaran çok düşük oranda erişim sağlandığı; 65 + yaş grubundaki kullanıcılara ise, sektörel farklılıklar söz konusu olsa da neredeyse hiç erişim sağlanamadığı gözlemlenmektedir. Her iki grafikte de oldukça büyük bir oranda kullanıcıyı temsil eden “Bilinmiyor” sütunu içerisinde muhakkak her yaş grubundan kullanıcı bulunmaktadır. Ancak, tarayıcıda oturum açmayan kullanıcılardan sağlanan erişimler, bu sütunda gösterildiği için tam olarak hangi yaş gruplarının yer aldığı konusunda bir veri elde edilememektedir.

Değerlendirme ve Sonuç:

Sosyal ağlar ve e-ticaret uygulamaları çevrimiçi eylemler içerisinde kullanıcı ve işlem hacmi açısından eriştikleri rakamlar ile ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, çalışma kapsamında ürün ile kullanıcıları, sanal uzamda bir araya getirmeyi amaçlayan dijital reklam platformlarından elde edilen veriler, 55-64 ve 65+ yaş grubundaki kullanıcılara yönelik bir değerlendirme yapabilmek için ele alınmıştır. Bunun nedeni, dijital reklam endüstrisinin sahip olduğu enstrümanların ve kullanıcı verilerine erişim olanaklarının, öznelere çevrimiçi davranışlarına yönelik bir projeksiyon sunmaya olanak tanıyan nitelikte olmasıdır.

Reklam panellerinden elde edilen veriler ışığında, 50 milyon kullanıcıya erişim olanağı tanıyan Facebook Reklam Yöneticisi ve 49.6 milyon kullanıcıya erişim olanağı tanıyan Google AdWords'te 1000'in üzerinde kriter arasında yaşlı kullanıcılar için herhangi bir hedefleme kriterinin olmadığı görülmektedir. Buradan hareketle dijital ortamların, bu bireylerin kullanıcı deneyimlerini ve çevrimiçi varlıklarını göz önünde bulundurmadığı ifade edilebilir. Facebook Reklam Yöneticisi'nde yer alan "Emekli Askerler ve Gaziler" kriteri ise yalnız ABD için verimli kullanılan bir hedefleme olarak kullanılabilir. Öte yandan, Facebook Reklam Yöneticisi'nde olası erişim imkânı olduğu ifade edilen 50 milyon kullanıcı içinde, 55-64 yaş aralığındaki kullanıcıların sayısının 3.1 milyon olduğu, bu sayının ise Facebook kullanıcıları içinde %1.55'lik dilimi temsil ettiği; 65+ kullanıcıların sayısının ise 1.4 milyon olduğu ve toplam içerisinde %0,7'lik bir dilimi temsil ettiği görülmektedir. Buradan hareketle literatürde yer alan çalışmalarda ve gündelik söylemde ifade edilen Facebook'un yaşlılar tarafından yoğunlukla kullanılan bir sosyal ağ olduğu doğrulanmamaktadır. Bu noktada, ilgili araştırmaların örnekleme üzerinde yapılan anket ya da görüşme sonuçlarında, bu yaş grubundaki kişilerin Facebook kullandıkları bilgisini vermelerinin bu ortamın yaşlılar tarafından yoğunlukla tercih edildiği gibi bir sonuç doğurmayacağı da vurgulanmalıdır. Öte yandan, bu çalışmalarda bağlantı için kullanılan tarayıcıda bir oturum açılıp açılmadığı, hesabın kimler tarafından oluşturulduğu da soru olarak yöneltilmelidir. Bunun nedeni, farklı kuşaklardaki kişilerin belirli ve ortak bir amaç etrafında toplanarak faydalı ve verimli bir çalışma ortaklığını gerçekleştirmeleri (Hazer ve Özsungur, 2017: 449) olarak tanımlanan kuşaklararası işbirliğinin, sanal uzamdaki yansımaları gözlemlemenin, bu gibi genellemeleri doğru değerlendirmek açısından önem taşımasıdır. Kuşaklararası işbirliği, kullanıcıların çevrimiçi olma, hesap oluşturma ya da teknolojik cihaz kullanma davranışları sırasında ortaya çıktığında daha genç ya da orta yaş grubundaki kullanıcıların yaşlı ebeveyn, akraba ya da sosyal ilişkide oldukları kullanıcılar için hesap oluştururken kendi isimleri ve bilgilerini

kullanmaları (aktif bir e-posta adresi olmaması, hesap kurtarma seçeneklerine kolay erişim v.b. nedenlerle) sonucunda ortaya çıkan bir yanılsamanın nedeni olabilir.

Çalışma kapsamında incelenen diğer reklam platformu olan Google AdWords'ten elde edilen sonuçlar ise, benzer bir tabloyu gözler önüne sermektedir. Sektöre göre farklılık gösterse de özellikle 65+ yaş aralığındaki kullanıcıların arama motoru reklam algoritmaları tarafından kullanıcı olarak görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede, karşılaştırılan iki sektörden elde edilen veriler, bize ülkemizdeki yaşlıların gündelik yaşam alışkanlıklarını değerlendirmek için ışık tutmaktadır. Yayıncılık alanında faaliyet gösteren bir firma için planlanan reklamlarda, 55-64 ve 65+ kullanıcılara eşit ve çok düşük oranda erişim sağlandığı görülmektedir. Dizi sektöründe durum değişmekte 65+ yaş grubundaki kullanıcılara hiç erişim sağlanmazken; 55-64 yaş grubundaki kullanıcılara diğer yaş gruplarına yaklaşan oranlarda erişim sağlandığı görülmektedir. Bu ise, yaşlanmakta olan kullanıcıların ilgi alanlarının “kitap, roman ve okuma” gibi kriterlerle ilişkilendirilmediği; bunun yerine “televizyon, dizi, televizyon dizileri” gibi kriterlerle görece yüksek ilişki düzeyinde olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Reklam panellerinde, özellikle de Google AdWords'te yaş dağılımlarını temsil eden grafiklerde yer alan “Bilinmiyor” sütunu da bu noktada önemli bir veri olarak değerlendirilebilir. Reklam endüstrisinin çerezler yardımıyla kullanıcıların çevrimiçi davranışlarına ilişkin verileri topladıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu kullanıcıların çevrimiçi davranışlarının kısıtlı olduğu, tarayıcıda oturum açmaksızın erişim sağladıkları gibi tahminler yürütmek mümkündür.

Toparlayacak olursak, kökeni sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlere dayanan “sayısal eşitsizlik” ve daha mikro ölçekte kişisel erişim ve kullanım becerileri arasındaki farklılık ve yetersizliklere dayanan “dijital uçurum”, ortak paydalarında yaş unsuruna dayalı eşitsizlikleri de barındıran kavramlardır. TÜİK tarafından hazırlanan, İstatistiklerle Yaşlılar 2014 raporuna göre, 2014 yılı itibarıyla Türkiye'nin 65 yaş üzeri yaşlı nüfusunun oranı %8'dir (TÜİK, 2014: 19). Aynı raporda bu oranın, nüfus projeksiyonlarına göre 2023 yılında %10.2, 2050 yılında %20.8, 2075 yılında ise %27.7'ye yükseleceğinin tahmin edildiği belirtilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 5 Şubat 2018'de yayınlanan rapora göre ise, 60 yaş üstü bireylerin dünya nüfusu içerisindeki oranının 2050 yılında %22 oranına ulaşacağı öngörülmektedir (DSÖ, 2018).

Özellikle, ülkemizde ve dünyada sayıları hızla artan 65 yaş üstü bireylerin teknolojiye erişimleri, kullanımları ve İnternet penetrasyonları, yaşamlarını kolaylaştırmak ve yaşam kalitelerini yükseltmek açısından önem taşımaktadır. Bu kanı, Özkan ve Purutçuoğlu'nun “yaşlılık döneminde bağımsız olarak yaşamak ve günlük faaliyetlerini yerine getirmek isteyen yaşlılar, yaşamlarını zenginleştiren fayda sağlayan ve başkalarıyla iletişim kurmalarına olanak tanıyan yeni ürün ve hizmetlere ihtiyaç duyarlar (2010: 38) yaklaşımı ile de desteklenebilir. Bu noktada, 65 yaş üstü bireylerin sahip olmaları beklenen teknolojik okuryazarlığın yanı sıra dijital ortamların, bu bireylerin kullanıcı deneyimlerini ve çevrimiçi varlıklarını hangi düzeyde göz önünde bulundurduğu da ele alınması gereken önemli konular arasındadır. Öte yandan, yeni medya ortamlarının ve İnternet teknolojilerinin kullanıcılara sağladıkları olanaklar göz önünde bulundurulduğunda yerinde yaşlanmanın sağlanmasında önemli avantajlar sağlayabileceği (sosyalizasyon, sağlık uygulamaları, alışveriş v.b.) göz ardı edilmemelidir. Buradan hareketle, tüm dünyada yaşanan demografik dönüşüm sürecinin, “eşitsizliklerle başa çıkmak üzere alınmış olan siyasi ve ekonomik tedbirlerin ve sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesini” (Arun, 2016: 30) gerekli kıldığı vurgulanmalıdır.

Sonuç olarak;

- Her yaş grubuna hitaben dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmesi ve eğitimler verilmesi,
- 65 + yaş grubundaki bireylerin yaşamlarını diledikleri ve hak ettikleri bağımsızlık düzeyinde ve kaliteli olarak sürdürmeleri açısından (alışveriş, sağlık hizmeti, bankacılık vb.) çevrimiçi hizmetlerin avantajları ve çevrimiçi güvenlikleri konularında bilinçlendirilmeleri,
- 65 + yaş grubundaki kullanıcıların çevrimiçi eğilimleri göz önünde bulundurularak farklı hizmet ve içeriklere erişimin teşvik edilmesi ve bu yaş grubundaki bireylerin erişimine ve ilgisine yönelik içerik türlerinin dijitalleştirilmesi ya da geliştirilmesi,
- Yaşanan demografik dönüşüm sürecinde kültürel ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya ya da azaltmaya yönelik uygulama ve politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda;

- 65 + bireylerin gereksinimleri doğrultusunda çevrimiçi ürün ya da hizmetlerin sunulmasının yanında ihtiyaç duyulabilecek erişilebilirlik uygulamalarının da geliştirilmesi ve bireylerin bu konuda bilinçlendirilmesi,
- İletişim profesyonelleri tarafından 65 + bireylere yönelik üretilen içeriklerde kullanılan dil ve imgelerin doğru seçilmesi ve kullanılmasına yönelik bir rehber geliştirilmesi,
- Çevrimiçi eğitim içeriklerinin ve özellikle uygulamaya yönelik videoların oluşturulması ve paylaşılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye’de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanities*. VI/2, 29-48. DOI: 10.13114/MJH.2016.287. https://www.researchgate.net/publication/311973735_Cagdas_Turkiye_de_Yaslilik_ve_Esitsizlik

Arun, Ö. (2018). Arayışlar: Türkiye’nin Yaşlanma Serüveni. (Ed.) Özgür Arun. *Yaşlanmayı Aşmak* içinde 7-22. Siyasal Kitabevi: Ankara.

Baranseli, E , Kaya, S , Şen, M . (2018). 60 Yaş Üstü Sosyal Medya Kullanıcılarının Kullanıcı Arayüzü Deneyimlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma Çalışması. *Sanat ve Tasarım Dergisi* , 8 (2) , 226-248 . DOI: 10.20488/sanattasarim.530160

Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu. (Ed.) Mutlu Binark. *Yeni Medya Çalışmaları* içinde, 21-44. Ankara: Dipnot.

Binark, M. ve Löker, K. (2011). *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*. Ankara: STGM Yayınları.

Dünya Sağlık Örgütü (2018). *Ageing and Health*, <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>

Hazer, O. ve Özsungur, F. (2017). Kuşaklararası İşbirliği ve Geronteknoloji. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, No/Sayı: 11.

Kalınkara, S., Sarı, İ. (2019). Yaşlılarda Sosyal Ağ kullanımı ve Yalnızlık İlişkisinin Belirlenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 8-19, 8-19. ISSN 1308-5816. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/750329>

Kalınkara, V., Başbüyük, G.Ö. ve Ay, F. (2016). Yaşlıların GeronteKnolojik Ürünleri Kabule Yönelik Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* (9), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/270339>

Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci. *Aile ve Toplum*, Yıl: 11, Cilt: 6, Sayı: 23. ISSN: 1303-0256.

Öztop, H. (2010). Yaşlılık Dönemi ve Tüketim. *Tüketici Yazıları 2*. (Ed.) Müberra Babaoğlu ve Arzu Şener içinde: 187-202. Hacettepe Üniversitesi, TÜPADEM.

Sarısakal M. Nusret (2001). “Veri Tabanlarının E-Ticaret. Uygulamalarında Kullanılması – MNS Sigorta Şirketi Otomasyonu”, *I.U. Journal of Electrical & Electronics*, Vol. 1, No. 1, pp 41-48, 2001, ISSN 1303 – 0914.

Sümer, E. S. (2017). Sosyal Medya Kullanım Pratikleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 167-181. https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/09_fulya_erendag_sumer.pdf

Şentürk, Ş. (2017). 60 Yaş Üstü Bireylerin Sosyal Ağlarda Yer Alma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(2), 183-195. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejnm/issue/34698/383556>

Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *İstatistiklerle Yaşlılar*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

We Are Social ve Hootsuit. (2019). *Dijital 2019 Turkey*. <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates>

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Yaşlanma, yaşlılık ve kuşak kavramlarının yeni medya ekosistemi içerisinde nasıl çalışılabileceğinin cevaplarının arandığı; yaşlanma ve yaşlılığa dair edilgen, indirgemeci ve ötekileştirici bakış açısının sorgulandığı, yoğun ve kolektif bir çalışmanın ürünü olan bu kitap, literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, herkesin evlere kapanmak zorunda kaldığı ve özellikle yaşlılara yönelik eşitsizliklerin daha da belirginleştiği bu salgın günlerinde, alanda yapılacak yeni çalışmalar için önemli bir referans kaynağı olacaktır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci, özellikle evlerden çıkamayan yaşlı bireylerin, dijital beceri yoksunluğu nedeniyle birçok hizmete erişimde sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Bu durum, dijital eşitsizlikler ve yaşlanma ilişkisinin üzerine yoğunlaşılması gereken önemli bir konu olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla yazarların sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

SİYİS
KATILIMLI
GÖRÜŞME HİZMETİ
DENEYİMİ